Govor Bitelića

Ćurković, Dijana

Doctoral thesis / Disertacija

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:605739

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Image not found or type unknown

Repository / Repozitorij:

Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository

DIGITALNA KNJIŽNICA

Image not found or type unknown

SVEUČILIŠTE U RIJECI

FILOZOFSKI FAKULTET

Dijana Ćurković

GOVOR BITELIĆA

DOKTORSKI RAD

Rijeka, 2014.

UNIVERSITY OF RIJEKA

FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Dijana Ćurković

THE SPEECH OF BITELIĆ

DOCTORAL THESIS

Rijeka, 2014.

Mentor rada: doc. dr. sc. Mate Kapović

Doktorski rad obranjen je dana 6. lipnja 2014. u Rijeci na Filozofskom fakultetu, pred povjerenstvom u sastavu:

1. prof. dr. sc. Silvana Vranić, Filozofski fakultet u Rijeci, predsjednica
2. doc. dr. sc. Mate Kapović, Filozofski fakultet u Zagrebu,
3. dr. sc. Ivana Kurtović Budja, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Zahvale

Zahvaljujem mentoru Mati Kapoviću na brzom i detaljnom čitanju, pomoći pri koncipiranju rada, pronalasku literature i dijalektološkim podacima o Vrgorskoj krajini. Dragom kolegi i neslužbenom sumentoru Mislavu Beniću zahvaljujem na pomnom čitanju rada u procesu pisanja, strpljivim objašnjenjima i detaljnoj lekturi teksta. Hvala Profesoru Midhatu Riđanoviću na podacima o fonologiji i hrabrenju. Kolegici Ivani Kurtović Budja hvala za pomoć pri koncipiranju rada i nalaženju literature te za usmene podatke o govorima Makarskoga primorja. Kolegi Filipu Galoviću hvala za lekturu dijelova teksta i pomoć pri analizi romanizama. Kolegici Ankici Čilaš Šimpraga hvala za usmene podatke o govorima između Krke i Neretve koje je istražila. Kolegici Tomislavi Bošnjak Botica hvala za novije podatke o Imotskoj krajini i Bekiji. Susjedi Ivi Blažević hvala za podatke o punktu Krstatice (Slivno-Runovići) i nebrojene tople obroke. Ravnatelju Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje Željku Joziću hvala za pomoć i pri terenskom istraživanju. Gospodin Nikica Žarko pomogao mi je pri pronalasku informanata i za to sam mu beskrajno zahvalna. Zahvaljujem svim informantima koji su sudjelovali u istraživanju, a posebno gospođi Smilji Đapić koja je telefonski odgovarala na sve što je trebalo dodatno provjeriti i koja je bila moja domaćica za vrijeme boravka u Biteliću. Posebno zahvaljujem roditeljima Ljubici i Ivanu i bratu Igoru koji su dijelom financirali ovo istraživanje i u svemu mi bili podrška.

Rad posvećujem svojoj baki Danici, koja mi je vječna inspiracija.

Sažetak:

Govor Bitelića opisan je sinkronijski, prema građi prikupljenoj na terenu uz pomoć upitnikâ te ekscerpiranoj iz snimki slobodnoga govora i dijaloga govornika svih generacija. Terenska građa uspoređena je s onom zabilježenom u postojećim opisima i potvrđene su tri glavne hipoteze. Prva je da je govor Bitelića reprezentativan za prikaz govora Sinjske krajine i dokazana je po tome što se od njih bitno ne razlikuje te što imaju zajedničke značajke koje nisu potvrđene u drugim novoštokavskim ikavskim govorima. Druga hipoteza, da govori Sinjske krajine čine zaseban tip među novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije te ih je potrebno posebno analizirati u budućim istraživanjima potvrđena je usporedbom s dosad opisanim govorima tog dijalekta. Dokazi za treću tezu, da u govoru Bitelića postoji sociolingvistička unutardijalekaltna stratifikacija, vidljivi su kroz čitavu radnju i posebno opisani u posljednjem poglavlju.

U dijalektološkoj analizi potvrđene su značajke novoštokavskih ikavskih govora Dalmacije, kao i značajke koje su posvjedočene samo u govorima okolice Sinja. Osim toga, promatraju se arhaične i inovativne značajke. Ustanovljena je sociolingvistička stratifikacija prema dobi i stupnju obrazovanja, a o stratifikaciji prema spolu doneseni su uvjetni zaključci.

Ključne riječi:

štokavsko narječje, novoštokavski ikavski dijalekt, Sinj, Bitelić, dijalektološka analiza, inovacije, arhaizmi, stratifikacija

Abstract:

The local dialect of Bitelić is described synchronically according to data collected by field research and excerpted from the recordings of free speech and dialogue of the speakers of all generations. The data was compared to that found in the existing scientific literature about Neoštokavian Ikavian dialect. The three hypotheses have been confirmed. The first one is that the local dialect of Bitelić is representative for the group of local dialects surrounding the city of Sinj, since it does not differ form them significantly. The second hypothesis is that the dialects near Sinj are a separate group of Neoštokavian Ikavian dialects, and it has been proven through comparison with existing scientific works on that dialect. The conclusion is that the local dialects do form a special sub-dialect within the Neošotkavian Ikavian dialect. Evidence confirming the third hypothesis is notable throughout the work, and has been described in the last chapter.

The dialectological analysis has revealed the characteristics of Neošotkavian Ikavian dialect of Dalmatia, as well as those noted only in the area of Sinj. Sociolinguistic stratification has been established, relative to the age and the level of education of the speakers, and approximate conclusions were stated about gender differentiation.

Keywords:

Štokavian group of dialects, Neoštokavian Ikavian dialect, Sinj, Bitelić, dialectological analysis, inovation, archaisms, stratification

Sadržaj:

I. Uvod 1
I.1. Nacrtak 1
I.2. Hipoteze i ciljevi 2
I.3. Metodologija 3
I.3.1. Dosadašnja istraživanja novoštokavskih ikavskih govora 5
I.3.2. Terensko istraživanje 8

II. Povijesno-zemljopisno-lingvistički smještaj Bitelića 11
II.1. Zemljopis 11
II.2. Povijest 13
II.3. Stanovništvo 21
II.4. Položaj govora Bitelića na povijesno-dijalektološkoj karti Hrvatske 25
II.4.1. Prajezik (praslavensko i općeslavensko doba) 25
II.4.2. Predmigracijski raspored narječja i dijalekata 27
II.4.3. Osnovne značajke i podjela štokavskoga narječja na dijalekte 29
II.4.4. Novoštokavski ikavski ili zapadni novoštokavski dijalekt 31

III. Govor Bitelića 34

III.1. Fonologija 34
III.1.1. Vokalizam 34
III.1.1.1. Inventar 34
III.1.1.2. Realizacija i distribucija..... 37
III.1.1.3. Redukcija 35
III.1.1.4. Sporadične promjene kratkih nenaglašenih samoglasnika..... 43
III.1.1.5. Slogotvorni r̥̄, r̥ 48
III.1.1.6. Allegro oblici 50
III.1.1.7. Zijev 51
III.1.1.8. Gubljenje samoglasnika 54
III.1.1.9. Proteza 56
III.1.1.10. Epenteza samoglasnika 56
III.1.11. Metateza 57
III.1.1.12. Razvoj 58
III.1.1.13. Zaključci o vokalizmu 64

III.1.2. Konsonantizam 66
III.1.2.1. Inventar..... 66
III.1.2.2. Realizacija 70
III.1.2.3. Distribucija 73
III.1.2.4. Glasovne promjene 83
III.1.2.5. Razvoj općeslavenskih suglasnika i suglasničkih skupina 88
III.1.2.7. Zaključci o konsonantizmu 93

III.1.3. Akcentuacija..... 94
III.1.3. Inventar 94
III.1.3.2. Realizacija 98
III.1.3.3. Distribucija 100

III.1.3.4. Podrijetlo 106
III.1.5. Zaključci o akcentuaciji 113

III.2. Tvorba riječi i morfologija 114
III.2.1. Tvorba riječi 115
III.2.1.1. Prefiksacija ili prefiksalna tvorba 116
III.2.1.2. Sufiksacija ili sufiksalna tvorba 124
III.2.1.3. Ostali tvorbeni načini 129
III.2.1.4. Zaključci o tvorbi 132

III.2.2. Morfologija 133
III.2.2.1. Imenice 135
III.2.2.2. Pridjevi 174
III.2.2.3. Zamjenice 186
III.2.2.4. Brojevi 205
III.2.2.5. Glagoli 211
III.2.2.6. Nepromjenjive riječi 273

III.3. Bilješke o sintaksi 279
III.3.1. Sintaksa padeža 279
III.3.2. Sintaksa glagola 283
III.3.3. Zaključci o sintaksi 286

III.4. Pragmatika 287
III.4.1. Leksik 287
III.4.1.1. Domaće riječi 288
III.4.1.2. Romanizmi 289
III.4.1.3. Turcizmi 294
III.4.1.3. Riječi posuđene iz drugih jezika 296
III.4.2. Dijalog 297
III.4.2.1. Prikupljanje dijaloške građe na terenu 297
III.4.2.2. Maksime dijaloga i bliskost sugovornika 299
III.4.3. Zaključci o pragmatici 302

IV. Sociolingvistička analiza 303
IV.1. Odabir ispitanika 304
IV.2. Stratifikacija prema dobi 306
IV.3. Stratifikacija prema stupnju obrazovanja 308
IV.4. Stratifikacija prema spolu 309

V. Zaključak 310

VI. Literatura 311

VII. Ogledi govora 319

VII. Ilustracije 324

VIII. Životopis 325

I. UVOD

I.1. Nacrtak

Govor Bitelića opisan je sinkronijski u odnosu na podatke prikupljene na terenu i zabilježene u postojećim opisima novoštokavskih ikavskih govora. Razlike u govoru mladih − kojih je u Biteliću razmjerno malo u odnosu na starije stanovništvo[1] − istaknute su u kategorijama u kojima su zabilježene.

Lingvističkoj analizi prethodi interdisciplinarni prikaz geografskih, povijesnih i demografskih podataka o Biteliću, Sinju, Cetinskoj krajini i Dalmatinskoj zagori, koji predstavlja stanje u samom mjestu. Usto će pomoći da Bitelić smjestimo na kartu hrvatskih dijalekata, odnosno na područje povijesne granice čakavskog i štokavskog narječja te među suvremene govore novoštokavskog ikavskog dijalekta štokavskoga narječja.

Poglavlje pod naslovom *Govor Bitelića* najveće je i podijeljeno je prema četirima razinama gramatike. Prvo prikazuje fonološki (vokalski, konsonantski i naglasni) sustav i njegove posebitosti, drugo morfološki (tvorbeni, paradigmatski i akcentološki), treće sintaktički (u kojem se daje pregled sintakse riječi), a četvrto pragmatički (leksik, dijalog).

U trećem dijelu dan je pregled sociolingvističkih varijanti. Istaknute su varijacije prema dobi, spolu i stupnju obrazovanja govornika. Prema dobi je stanovništvo podijeljeno na mlado, odraslo i staro, no prva je skupina razmjerno malena u odnosu na druge dvije (iako uključuje i djecu mlađu od 12 godina). Osim toga, istaknute su razlike u govoru muškaraca i žena, te one u govoru obrazovanih u odnosu na govornike koji nisu školovani ili su školovani kod kuće.

[1] Usp. podatke u dokumentu *Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima*, *Popis 2011.* (dostupno na: http://www.dzs.hr/, pristup 14. rujna 2013.) i *II.3. Stanovništvo*.

I.2. Hipoteze i ciljevi

Govor je opisan sinkronijski, i to iz povijesnolingvističke i dijalektološke perspektive, koje su potpomognute sociolingvističkim i pragmalingvističkim istraživačkim metodama. Hipoteze s kojima se pristupa istraživanju:

1. Govor Bitelića reprezentativan je za prikaz govora Sinjske krajine.
2. Govori Sinjske krajine čine zaseban tip među novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije te ih je potrebno posebno analizirati u budućim istraživanjima.
3. U govoru Bitelića postoji sociolingvistička unutardijalekaltna stratifikacija.

Glavni cilj je pružiti iscrpan lingvistički opis novoštokavskog ikavskog govora Bitelića na svim jezičnim razinama: fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i pragmatičkoj. Pritom se iznose napomene o značajkama koje izostaju ili se drugačije realiziraju kod mladog stanovništva, odnosno o onima koje su uvjetovane kontekstom. U tom je smislu doprinos ove disertacije dvojak: prvo, nudi se monografski prikaz jednoga od dosad neopisanih govora okolice Sinja, a drugo, utvrđuje se koje su jezične promjene trenutačno u tijeku odvijanja u samome mjestu. Općenito u hrvatskoj dijalektologiji nedostaje monografskih prikaza novoštokavskih govora, a pogotovo pojedinačnih mjesnih govora Dalmatinske zagore (v. *I.3.1. Dosadašnja istraživanja novoštokavskih ikavskih govora*).

Jedan od ciljeva rada jest odrediti odnos Bitelića prema drugim novoštokavskim ikavskim govorima, tj. ustanoviti značajke zajedničke novoštokavskim ikavskim govorima prema postojećim opisima (skupina) mjesnih govora, a potom provjeriti koliko se značajki novoštokavskog ikavskog dijalekta ostvaruje u govoru Bitelića, i to prema generacijama. Nije očekivano da će uvelike odudarati od ostalih dalmatinskih ikavskih štokavskih govora, no da bi to bilo znanstveno potvrđeno, valjalo je na terenu istražiti mjesni govor i vidjeti u čemu se slaže, a u čemu ne slaže s opisanim govorima novoštokavskog ikavskog dijalekta.

Cilj je i odrediti kojemu u kakvom je odnosu govor Bitelića s obzirom na izoglosu koja presijeca novoštokavski ikavski dijalekt, a prema kojoj se u literaturi taj dijalekt dijeli na šćakavske ili štakavske govore, prema ostvaraju *-šć* : *-št* (v. *II.4.4. Novoštokavski ikavski dijalekt*). Očekuje se da će biti štakavski ili štakavsko-šćakavski.

Na kraju, valja utvrditi postoji li unutardijalektalna stratifikacija prema sociolingvističkim varijablama: dobi, spolu i stupnju obrazovanja. Očekuje se da će mlađi i obrazovaniji govornici imati više inovacija u odnosu na starije, koji će bolje čuvati stare dijalektalne značajke.

I.3. Metodologija

Korpus istraživanja čini građa koju je autorica osobno prikupila na terenu u više navrata u razdoblju od siječnja 2009. do prosinca 2013. Temeljem prvih istraživanja utvrđen je fonološki sustav, a zatim su ispunjena dva upitnika Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, *Upitnik za hrvatski onomastički atlas* (UOA) i *Upitnik za Hrvatski dijalektološki atlas* (HDA). Naknadna istraživanja uključivala su ispitivanje novih informanata i provjeru podataka sa starima, te prikupljanje građe za ostale gramatičke razine, prema popisu riječi sastavljenom na temelju literature i proširenom po potrebi (v. *I.3.2. Terensko istraživanje*). Cijelo vrijeme prikupljan je i slobodni govor temeljem kojega će biti opisana sintaksa.

Građa je snimljena diktafonom (OLYMPUS Digital Voice Recorder VN-68000PC), a prikupljeno je preko 100 sati snimki iz kojih su transkribirani ogledi govora prema hrvatskoj dijalektološkoj tradiciji. Brozović u više radova (npr. 1960, 1963a, 2004) opisuje probleme transkripcije u dijalektologiji, a u članku *O fonetskoj transkripciji* upozorava: "Fonetska transkripcija, i kada je najsavršenija, uvijek je na bar dva načina ograničenih mogućnosti. S jedne strane, nije moguće izbjeći kompromisima (makar i nesvjesnima) s fonološkom interpretacijom fizičke akustičke (i artikulacione) stvarnosti, što dovodi do nejednakosti u stupnju primijenjenoga razlikovanja na raznim sektorima općega inventara, a s druge strane, ljudski faktori onemogućuju identičnu primjenu u svim idiomima kojima je neka transkripcija namijenjena. Zato smo prisiljeni svaku transkripciju shvaćati kao opću konvenciju i izgrađivati pojedinačne konvencije za njezinu primjenu" (Brozović 1963a: 20). U ovom radu stoga je uz inventar fonema opisana njihova realizacija kada se razlikuje od opće konvencije (usp. *III.1. Fonologija*).

Kada se navode primjeri, gramatičke informacije naznačene su u kraticama u kurzivu i dolaze ispred oblika na koje se odnose. Kod vlastitih imena navodi se kojoj onomastičkoj kategoriji pripadaju, npr. ojk. *Sîń*. Značenje je izraženo opisno u navodnicima ('značenje'), a citati dvostrukim navodnicima. Ako je zabilježena polisemija, različita značenja označena su rednim brojevima i razdvojena vertikalnom crtom. Kada su potrebna dodatna pojašnjenja, navedena su u vitičastim zagradama.

Građa prikupljena na terenu u obradi je uspoređena s postojećim opisima novoštokavskih ikavskih govora te s drugim djelima iz povijesti i dijalektologije hrvatskoga jezika.

Popis kratica

Kratica	Značenje
1., 2., 3...	1. lice, 2. lice, 3. lice...
A	akuzativ
D	dativ
fut.I. / II.	futur I. / II.
G	genitiv
gl.	glagol
gl. pr. r.	glagolski pridjev radni
gl. pr. tr.	glagolski pridjev trpni
I	instrumental
im.	imenica
imp.	imperativ
jd.	jednina
L	lokativ
m.r.	muški rod

Kratica	Značenje
mn.	množina
N	nominativ
niječ.	niječni oblik
ojk.	ojkonim
perf.	perfekt
prez.	prezent
prid.	pridjev
pril.	prilog
sr.r.	srednji rod
top.	toponim
V	vokativ
zam.	zamjenica
zb.	zbirna (imenica)
ž.r.	ženski rod

I.3.1. Dosadašnja istraživanja novoštokavskih ikavskih govora

Istraživanje za ovaj rad počelo je proučavanjem opće i posebne dijalektološke literature te povijesne i zemljopisne literature o području. Iz geografske i povijesne stručne literature prikupljani su podaci o mjestu i okolici koji su bitni za opću sliku stanja u Biteliću i Sinjskoj krajini (v. *II.1. Zemljopis* i *II.2. Povijest*). Prikaz kretanja broja stanovnika ekscerpiran je iz matičnih knjiga i službenih popisa stanovništva.

Iako postoje opisi govora svih hrvatskih narječja, najmanje ih je koji opisuju novoštokavske ikavske (usp. Lisac 2005, 2006). Novoštokavski ikavski dijalekt govorâ okolice Sinja još nema monografiju kakve su za čakavštinu izradili primjerice Jurišić (1973) o govoru otoka Vrgade, Kalsbeek (1998) o govoru Orbanića u blizini Žminja, Houtzagers (1985) o govoru Orleca na Cresu, Vranić (2005) o govorima čakavskoga ekavskog dijalekta i podjeli na poddijalekte, Lukežić; Zubčić (2007) o govoru Grobnika ili Šimunović (2009) o čakavskim govorima otoka Brača. Postoje opisi širih područja, no ne i pojedinih novoštokavskih govora.

Postoje monografije novoštokavskih ikavskih govora u Bosni i Hercegovini. Baotić (1983) je monografski opisao novoštokavske ikavske govore u okolini Dervente. U više navrata prikazan je govor Imotske krajine i Bekije. Postoji nekoliko rječnika govorâ toga područja, od kojih je relevantan Šamijin iz 2004. U rječnicima Gusić; Gusić (2004) i Šamija; Tucak; Petričević (2010) natuknice nisu naglašene. Najopsežnija je monografija u kojoj Šimundić (1971) opisuje fonologiju, morfologiju, sintaksu i stilistiku govora Imotske krajine i Bekije[2] i koja je bila glavni izvor u obradi podataka za ovaj rad. Prema njoj je uspostavljen odnos između tih govora i govora Sinjske krajine, dakako s kritičkim odmakom sukladnim vremenskoj razlici istraživanja. Podatke je potvrđivao i Mate Kapović (usmeno) svojom građom iz Vrgorske krajine, koju uostalom navodi i u akcentološkim radovima.

Prije prikupljanja podataka na terenu, odnosno prije svakog sljedećeg odlaska na teren, podaci su ekscerpirani i iz postojećih kraćih opisa govora Sinjske krajine i novoštokavskih ikavskih govora, objavljenih u rukopisima (doktorski i magistarski radovi) ili u jezikoslovnim časopisima.

[2] Kao vjerodostojna referenca za proučavanje nekih razina imotsko-bekijskih govora mogla bi se koristiti i dramska serija *Prosjaci i sinovi* (1971) Ivana Raosa u režiji Antuna Vrdoljaka. Govor je prikazan autentično, što potvrđuju stariji Imoćani. Sličnu analizu romana po kojem je serija snimljena napravila je Bošnjak Botica (2012).

Petar Šimunović ispunio je 1966. *Upitnik za Hrvatski dijalektološki atlas* za punkt Sinj, za koji su mu ispitanici bili i stanovnici okolnih mjesta (Hrvace, Brnaze, Glavice). Isti autor obradio je i Badanj.

Čilaš Šimpraga (2002, 2010) opisala je fonologiju dalmatinskih ikavskih govora između Krke i Neretve prema upitnicima za *Hrvatski dijalektološki atlas* i vlastitim istraživanjima. Punktovi koje je obradila su Badanj, Perković, Sinj, Jabuka, Omiš, Kotezi, Zaostrog, Vid, Sebišina. Očekivano je da će najviše sličnosti s govorom Bitelića imati Jabuka i Sinj.

Kurtović Budja (2002, 2009) opisala je fonologiju čakavskih govora u okolici dalmatinskih gradova Zadra, Šibenika i Splita i obradila fonologiju i morfologiju štokavskih govora Makarskoga primorja. Prema potonjem radu bit će postavljen odnos između tih govora i govora Sinjske krajine. Punktovi koji su obuhvaćeni u radnji su Brela, Baška Voda, Makarska, Tučepi, Podgora, Igrane, Zaostrog, Gradac.

Lukežić (2004) ponudila je tumačenje čakavsko-štokavskih dodira u govorima Imotske krajine u studiji objavljenoj uz Šamijin rječnik, no primjeri su navedeni bez naglasaka (u rječniku su označeni).

Menac Mihalić (2005) uz rječnik frazema novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj daje i osnovne podatke iz fonologije, morfologije i sintakse dijalekta. U primjerima većinom nisu označeni naglasci (vrlo rijetko). Punktovi iz kojih se navode primjeri su: Brnaze, Čišla, Dobrinče, Donje Pazarište, Gala, Gospić, Lovreć, Otok, Primorski Dolac, Rašćane, Runović, Sinj, Šibenik. Sličnosti s govorom Bitelića očekivane su posebice u Sinju, Brnazama, Gali i Otoku te u Primorskom Dolcu i Šibeniku.

Peco (1966–1967, 1981) piše o govorima zapadne Hercegovine te odnosima između čakavskih i štokavskih šćakavskih značajki u zapadnobosanskoj govornoj zoni. Štokavsko narječje dijeli prema refleksima skupova *stj, *skj, *zdj, *zgj na štakavske i šćakavske. Te dvije skupine dijeli na tri podskupine koje obuhvaćaju ekavske, ijekavske i ikavske govore. Ikavske govore dijeli na štakavske i šćakavske. Štakavske ikavske dijeli na govore zapadne Hercegovine i govore Like, a šćakavske ikavske na posavske, slavonske, centralnobosanske, zapadnobosanske, imotsko-bekijske, srednjodalmatinske i bunjevačke, u kojima su podtipovi govor senjskoga zaleđa i bački bunjevački govori. Upitno je u kolikoj je mjeri njegova podjela primjenjiva u odnosu na današnje dijalektološke spoznaje.

Lisac (2003a, 2008) daje vrijedan pregled fonologije novoštokavskog ikavskog dijalekta i zasebno opisuje govore Dalmatinske zagore u kontekstu novoštokavskog ikavskog dijalekta. Rasprave su napisane prema metodologiji iz autorovih monografija (Lisac 2003, 2009), a primjeri se većinom donose bez naglaska. Važno je navesti i druge monografije o štokavskome narječju (Ivić, Peco), koje donose nešto drugačiju podjelu na dijalekte i nazive tih dijalekata (v. npr. *Kartu 4*). U ovom radu slijedi se podjela kako ju navodi Lisac, jer je njegova monografija novija i uključuje prethodne radove, a koncipirana je kao sinteza literature o štokavštini.

Najnoviji opis jednog novoštokavskog ikavskog govora nude Tomelić Ćurlin i Anić (2012) u radu o fonološkom i morfološkom sustavu govora Kruševa u zadarskom zaleđu. S kolegicom Tomelić Ćurlin pisala sam o novoštokavskim ikavskim govorima na poluotoku Pelješcu, koji su blizu granice čakavskog i štokavskog narječja te ih smatramo rubnim govorima toga dijalekta. Oni se uvelike razlikuju od novoštokavskih ikavskih govora Dalmacije (usp. Tomelić Ćurlin, Ćurković 2013).

I.3.2. Terensko istraživanje

Govor Bitelića istražen je kombinacijom metoda ispitivanja seoskih i gradskih idioma, tj. dijalektoloških i sociolingvističkih metoda. Brozović govori o odnosu tih dviju lingvističkih disciplina i navodi da sociolingvistika "proučava kako ljudi postupaju s idiomima, za što im služe. Idiomi kao sredstva određenoga društva, dakle jednoga sela, jedne nacije, jedne pokrajine, eventualno i jednoga kontinenta (ima i toga), pri čemu se onda govori o mikrosociolingvistici i makrosociolingvistici. Mikrosociolingvistika je jezična uloga i funkcioniranje pojedinca u bilo kakvu društvu, bilo kakvoj društvenoj zajednici koja se služi nekim idiomom, a makrosociolingvistika proučava uloge idiomâ u određenim društvima, u naciji, u selu, gradu, nekoj pokrajini i slično." U bitelskom govoru promotrit ćemo utjecaj standardnog jezika, i to putem obrazovanja i (manje) medija. U mikrosociolingvističkoj perspektivi usporedit ćemo govor muškaraca i žena te starih i mladih u samome mjestu pa odrediti korelaciju između sociolingvističkih i dijalektoloških značajki.

Dijalektološke metode istraživanja preuzimaju se prema temeljnim postavkama istraživanja hrvatskih narječja, dijalekata i mjesnih govora (v. Ivšić 1971: 39−82, Hraste 1959−1960: 71−81 ili npr. Jozić 2007: 155−161), a prema tome što su promatrani i najmlađi govornici, metodologija se dijelom naslanja i na onu primijenjenu u Ćurković; Vukša (2011: 113−122).

Ispitano je više od 30 govornika svih dobnih skupina (mlado, odraslo, staro stanovništvo), kojima ovom prilikom zahvaljujem na pomoći i vremenu.[3] Očekuje se da će mlađi i obrazovaniji Bitelćani u govoru imati više inovacija, dok će stariji čuvati arhaičnosti. Jedan od ciljeva bit će utvrditi koje su značajke stabilne, tj. koje se (nesvjesno) zadržavaju u idiolektima i mladih i starih. Promatranje starijih i novijih sustava u različitim kontekstima može otkriti značajke koje se u trenutku ispitivanja gube, no nisu do kraja izgubljene iz mjesnog govora. One omogućuju promatranje jezičnih promjena u odvijanju, a samim time govore o slabim točkama u sustavima mjesnih govora. Tako će govor biti opisan ne samo prema svojim arhaičnostima nego i starijim i novijim inovacijama.

Da bismo dobili što realniju dijalektalnu sliku Bitelića, prvotni plan bio je ispitati 10% stanovništva, i to u omjeru 1:10 prema podacima iz popisa stanovništva iz 2001.[4] Planirano je u svakome bitelskom zaseoku (koji su imenovani po prezimenima) imati barem jednoga

[3] Jedan dio pristao je na ispitivanje samo uz jamstvo da se podaci o njima neće objaviti i to je ispoštovano.
[4] Prvi popis informatora (njih 65) sastavljen je prema popisu stanovništva iz 2001. jer su istraživanja na terenu započeta u 2009. Prilagođen je popisu iz 2011., koji je u međuvremenu objavljen, i situaciji zatečenoj na terenu.

ispitanika, no Bitelćani nisu uvijek bili voljni ili slobodni pristati na razgovor, a rijetki su pristali na dodatna ispitivanja. Stoga je istraživanje prilagođeno tako da je odbačeno uzorkovanje, koje vjerojatno ni ne bi dalo realnu sliku govora s obzirom na nesrazmjere u odnosima staro : mlado, muškarci : žene (v. *II.3. Stanovništvo*).[5] Uzorci govora prikupljani su od ispitanika koji su pristali na višednevno, a neki samo na višesatno snimanje i ispunjavanje upitnika. Ako su pristali na ispitivanje, ali nisu imali više od sat vremena, od tih ispitanika prikupljen je samo slobodni govor. Podaci su prikupljani i u neobaveznom razgovoru, a kada je pojedina pitanja trebalo razjasniti, ispitanici su kontaktirani telefonom.

Svaka razina opisana je prema za nju stvorenim kratkim upitnicima. Upitnici su izrađeni prema relevantnim fonološkim i morfološkim pitanjima. Fonološki upitnik služio je u istraživanju odraza općeslavenskih fonema i skupova: jata (*ě), poluglasova (*ъ i *ь), nazalnih samoglasnika (*ę i *ǫ), slogotvornih likvida (*ḷ i *ṛ); finalnoga *-l, suglasničkih skupova *stj i *zdj, suglasničkih skupova kojima je jedan element *-j* (da bi se ustanovilo provođenje prve i druge jotacije) te suglasničkog skupa *čr-. Osim toga, ispitane su i novije značajke: zamjena odnosno čuvanje fonema *h* i *f*, afereza, sinkopa, apokopa, suglasničke asimislacije i disimilacije, pojava adrijatizama *-m > -n*, *r̥̄ > r̥*, *l̥ > j*. Određeno je u kojim pozicijama dolazi do uklanjanja zijeva. Za primjere obezvučenja finalnih zvučnih šumnika korišten je slikovni upitnik koji se sastoji od 21 fotografije, a kojima se traže bitelski izgovori leksema: *crv*, *brijeg*, *brod*, *grad*, *golub*, *grob*, *grozd*, *krov*, *krug*, *krv*, *led*, *med*, *medvjed*, *mrav*, *nož*, *puž*, *snijeg*, *rog*, *rukav*, *vrag*[6] i *zub*.

Morfološki upitnik čini popis riječi sastavljen prema opisima u dijalektološkoj i akcentološkoj literaturi,[7] u kojemu su riječi podijeljene prema deklinacijskim odnosno konjugacijskim vrstama i sinkronijskim naglasnim paradigmama. Prema popisu ispitivani su i relevantni kosi oblici: N mn jednosložnih imenica m.r. (da bi se ustanovio status infiksa *-ov-* / *-ev-*), I jd. imenica m.r. koje završavaju na palatal, DL jd. ž. r. zamjeničko-pridjevske sklonidbe, GDLI mn. svih deklinacija, komparacija pridjeva, infinitiv, 3. l. mn. prezenta glagola, glagolski pridjev prema rodu te zbirni brojevi (da bi se ustanovio status infiksa *-er-* / *-or-*). Primjeri za redukcije i promjene samoglasnika prikupljani su iz slobodnog govora.

[5] Postoji još jedan razlog. Snimanje djece po istim metodama kao i odraslih pokazalo se kao potpuni promašaj. Pažnju im je bilo mnogo teže zadobiti, a samo je jedan (najstariji od ispitanih, tada devetogodišnjak) pokazivao inicijativu u razgovoru. Snimke nisu neupotrebljive, ali dodatna ispitivanja s prilagođenom metodologijom su svakako potrebna.

[6] Fotografije su izrađene za ispitivanje govora Zagreba pa je zato uključen i leksem *vrag*, za koji se u novoštokavskim ikavskim govorima češće koristi romanizam *ʒ́ävā*.

[7] Primjerice, za naglasne paradigme konzultirani su: Kapović (2003, 2004, 2005, 2006a, 2009, 2010, 2010a, 2011, 2011a, 2013), Benić (2014), Gudek (2013), Mandić (2011, 2012), Peraić (2011) i dr.

Neki odgovori ispitanika uvaženi su iako se više ne koriste. Bilježimo ih kao starije stanje dijalekta, odnosno značajke koje su arhaične ili u potpunosti izgubljene, ali su ostale u sjećanju ispitanika kao način na koji su govorili njihovi preci, majke i očevi, odnosno djedovi i bake i njihove generacije.

Podaci prikupljeni uz pomoć upitnika uspoređeni su s onima iz slobodnoga govora, a potom uspoređeni s postojećim opisima govora novoštokavskog ikavskog dijalekta, pri čemuti opisi nisu uvijek jednako iscrpni. Ipak, poslužili su da kontekstualiziramo opis govora Bitelića koji se donosi u nastavku.

II. POVIJESNO-ZEMLJOPISNO-LINGVISTIČKI SMJEŠTAJ BITELIĆA

II.1. Zemljopis

Bitelić je smješten na sjeveroistoku Dalmatinske zagore, 15 kilometara sjeverno od Sinja, u općini Hrvace. Ustrojen je od dvije katastarske cjeline: Donji Bitelić i Gornji Bitelić, no stanovnici i jednog i drugog nazivaju se Bitelćanci ili Bitelćani, a ujedinjenost potvrđuju i povijesni izvori.[8] U neposrednoj blizini nalaze se mjesta Bajagić, Hrvace, Rumin, Zasiok i Dabar.

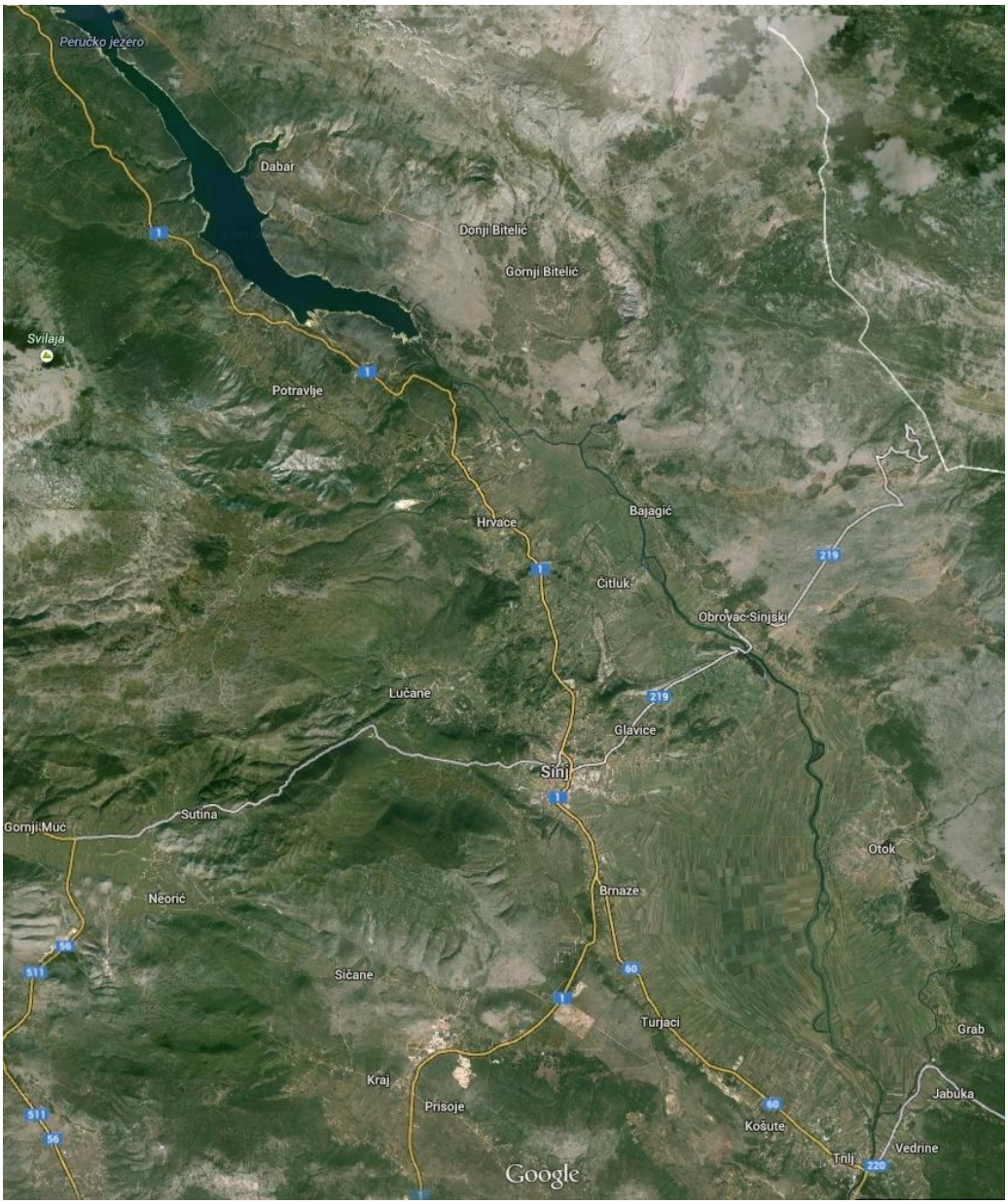

Karta 1. Okolica Sinja s naseljima

[8] Najstarija potvrda ojkonima je iz 15. stoljeća, no postoje mnogo starija arheološka nalazišta, v. *2.2. Povijest.*

Dalmatinska zagora obuhvaća područje južno od ušća rijeke Krke, Ravnih kotara i Kninskih vrata, sjeverno od rijeke Neretve, te istočno od planina Kozjak i Mosor[9] do granice s Republikom Bosnom i Hercegovinom. Uz Sinj i Vrliku, današnji administrativni centri Dalmatinske zagore su Drniš i Knin na sjeveru te Imotski i Vrgorac na jugu. Područja plodnog tla nalaze se na poljima u kršu oko rijeke Cetine i njezinih pritoka te jezera, kako prirodnih, Imotskih jezera (Crveno i Plavo jezero), tako i umjetnoga, Perućkog jezera ili Peruće.

Planinski lanac Dinaridi omeđuje dva velika polja uz rijeku Cetinu, Sinjsko i Hrvatačko: na sjeveroistoku se protežu planine Dinara (1913 m) i Kamešnica (1856 m), a na jugozapadu Svilaja (1508 m) i Visoka (892 m), te visoravan Vrdovo i planinski prolazi prema istočnim obroncima i teritoriju BiH (npr. Sutjeska). Po geološkoj starosti definira se kao mlado gorje pretežno vapnenačke strukture stijena i razgranate mreže podzemnih voda. Kroz sam Bitelić prolazi rijeka ponornica Ponikva.

Na području prevladava kontinentalna klima (topla ljeta, svježe zime), a na većim nadmorskim visinama i planinska (svježa ljeta, hladne zime), koju nalazimo i u Biteliću, smještenom na 480 m nadmorske visine. Vegetacija je karakteristična za krš (grmovito područje niskog raslinja): na planinama su u podnožju malobrojne bjelogorične, a pri vrhovima crnogorične šume. U blizini Bitelića nalaze se Vještić gora i Šublej. Na području se može naći i kontinentalnoga i mediteranskoga bilja, no većinom prevladava krš.[10]

[9] Planinski lanci Kozjaka (1201 m), Mosora (1340 m), Biokova (1762 m) i Rilića (1155 m) čine prirodnu granicu između primorja i Zagore koja se kroz povijest na različite načine premošćivala.
[10] Podaci preuzeti iz Crkvenčić (1974) i iz mrežnih izvora (npr. http://www.hr/hrvatska/geografija).

II.2. Povijest

Na početku će se dati detaljan povijesni prikaz[11] jer su tragovi povijesnih zbivanja nerijetko odraženi u jeziku. Važni su i za identitet stanovnika, koji će zahvaljujući bogatoj starijoj i turbulentnoj novijoj povijesti biti obilježen lokal-patriotizmom, što je važno i za dijalekt i za odnos prema njemu. Osim toga, važno je napomenuti da je velik broj ispitanika na terenu bio upoznat s povijesnom slikom Sinja i okolice: jedni su prepričavali anegdote o posjetu cara Franje Josipa I. Sinju (1875.), a drugi su znali lokacije pretpovijesnih nalazišta.

U Sinjskoj krajini nastarija nalazišta datiraju iz paleolitika (starije kameno doba, 35000.–10000. p.n.e.) i mezolitika (srednje kameno doba, 10000.–6000. p.n.e.). Potonji započinje na kraju posljednjeg ledenog doba, a sačuvana oruđa sugeriraju da su tada građene prve nastambe. Poljoprivreda se razvija u neolitiku (mlađe kameno doba, 6000.–3300. p.n.e.). U okolici Bitelića pronađeno je keramičko posuđe, koštano oruđe, kao i tragovi zemunica i sojenica, a u kasnom bakrenom i ranom brončanom dobu prepoznatljiva je Cetinska kultura. I iz eneolitika (bakreno doba, 3500.–2200. p.n.e.) postoje nalazi cetinske kulture, i to u Otoku, Trilju, Ruminu, Biteliću, Bajagiću i Bisku.

Pojavom ilirskih Delmata[12] u brončanom dobu (2200.–800. p.n.e.) ustanovljeni prvi gradovi, i to Osinium[13] (Sinj) i Tilurium (Gardun kod Trilja). Oko Sinja evidentirano je preko stotinu delmatskih gradinskih naselja, između ostalih i u Biteliću. Etimologija tih toponima[14] sugerira da su ustanovljeni prije dolaska Rimljana, koji su nakon 150 godina ratovanja uspjeli poraziti Delmate pred kraj željeznog doba (800. p.n.e.–1. st. n.e.). Tilurium postaje stalni vojni logor VII. rimske legije i podižu most uz koji se razvilo trgovačko naselje na mjestu današnjeg Trilja. Grade se ceste između obale i unutrašnjosti te vodovodi kojima se navodnjavaju Sinjsko i Hrvatačko polje, što je značilo procvat zemljoradnje. Stambeno-gospodarske zgrade, *villae rusticae*, pronađene su u Hrvacama, Sinju, Trilju i drugdje. Za rimske vladavine ropstvo je bilo legalno, a organizirane su i prve zanatske radionice, no ona

[11] Vrgoč (2009), Novak (2004) i Soldo (1995, 1997), Marković (2005: 130−136).

[12] Zemlja Delmata protezala se od Krke do Neretve, no nalazišta pokazuju da je upravo uz tok Cetine bilo njezino žarište, jer je tuda bio prolaz između priobalja (Salona) i unutrašnjosti (Delminium, glavni delmatski grad, današnji Županjac kod Tomislavgrada). Usp. Vrgoč (2009).

[13] Toponim dolazi od imena za starosjedilačke Delmate Osinijate, što je potvrđeno pronalaskom kamenog natpisa poznatog kao *genum osiniatum* (duh zaštitnik stanovnika Osinija). Prema Gunjača (1991: 146−147), u srednjovjekovnim povijesnim izvorima toponim nalazimo u oblicima: *SYN*, *ZYN*, *ZYM*, *ZUIN*, *SIGNA*, *SEGNA*, *SISIN*, *SYNGH*, *SUIGNA*, *SZIN*, *SZING*, *SFIN*, *SFSIN*, *SFIGIA*, *SFIGNA*, *SFRIGNA*, *FISIGNIUM*, *FSYN*, *FSIN*, *FSGIN*, *WSSYN*, *WZYN*, *ISFIGNA*, *ISFIGNUM*; te na hrvatskome jeziku: *V Sini*, *poda V Sinem*, *vsinski*, *pod sinski*. Dakle, možemo pretpostaviti razvoj *Osinium* > *Vsiń* > *Sfiń* > *Siń*.

[14] Usp. Ivšić (2013: 236−237; 304−305).

ipak nije ostavila većeg traga na lokalno stanovništvo, povučeno na brda i izolirano od rimskoga utjecaja.

Razdoblje kasnog Rimskog Carstva, odnosno Velike seobe naroda (4.–7. st.), obilježeno je rascjepom na Zapadno i Istočno Rimsko Carstvo 395. godine. U to vrijeme širi se kršćanstvo pa se i u Dalmaciji grade prve crkve i osnivaju biskupije. Padom Zapadnog Rimskog Carstva 476. godine, Dalmacija ulazi u sastav Kraljevstva Ostrogota, no bizantski car u 6. st. Dalmaciju sa sjedištem u Saloni vraća Bizantu. Pod bizantskom upravom su i gradovi na obali (uključujući Split) i uski priobalni prostor, a ostalim teritorijima ustrojavaju se nove administrativne jedinice. Nastaje Cetinska županija[15] sa središtem u Sinju kao dio Dalmatinske Hrvatske kojom upravljaju hrvatski knezovi i, počevši od Tomislava (910.–928. g.), kraljevi. Crkvenim raskolom 1054. g. Dalmacija se našla u krugu zapadne, katoličke crkve, čemu svjedoče sačuvane predromaničke i romaničke građevine u okolici Sinja.[16]

Od 12. do 15. st. Europu i Sredozemlje potresaju križarski ratovi i mongolska invazija.[17] Cetinskoj županiji usto u diplomatskim ratovima prijete Mlečani. Do 1180. bila je pod bizantskom, a od te godine vraćena je pod hrvatsko-ugarsku vlast. Ipak, ugarska dinastija nema utjecaja, jer se stanovništvo priklanja hrvatskim velikašima.[18] Prvi knez Cetine bio je Stjepko, a postoje potvrde da je od početka 14. st. kneževina u rukama birbirskih Šubića i Nelipića (knez Nelipac bio je vazal Birbiraca). Ivan Nelipić ugovorom postaje izravni vazal kralja Ludovika I. Anžuvinca i poziva franjevce Bosanske vikarije (ustrojene 1340.) da u Cetini sagrade samostan koji je završen do 1372. (crkva sv. Marije). Nakon Ludovikove smrti počinju dinastijske borbe, koje iskorištava bosanski kralj Tvrtko i zauzima teritorije do Klisa, a time i Cetinu, no nakon njegove smrti, vraćena je pod kneštvo Nelipića.[19]

Kralj Ladislav 1409. Veneciji za 100.000 dukata prodaje Dalmaciju (sa Zadrom, Novigradom i Pagom), ali Mlečani nisu u mogućnosti uspostaviti vlast južno od Šibenika zahvaljujući otporu pod vodstvom Ivaniša Nelipića. Nelipićeva vlast sezala je od Knina do

[15] Izvorno su se i rijeka i županija i grad nazivali *Cetina*. Potvrđeno je da je *Sinj* bio naziv utvrde, a *Cetina* naselja podno utvrde, na koje naziv *Sinj* prelazi sredinom 18. st. (V. Vrgoč 2009: 38, Skok III: 239, Ivšić 2013: 236−237).

[16] Najznačajnija je crkva sv. Spasa na izvoru Cetine iz 9. st. (nadograđivana u 12. i 13. st.), koja je u hrvatskome graditeljstvu najstarija crkva s do danas sačuvanim zvonikom, a uz nju se nalazi najveće južnohrvatsko srednjovjekovno groblje (Vrgoč 2009: 39).

[17] 1242. Mongoli su bili pred Splitom i Trogirom. Usp. Novak (2004).

[18] U velikaškim bitkama prvi se put spominju i Vlasi Cetine, nasljednici starosjedilačkog ilirsko-romanskog stanovništva koji su se asimilirali organizirani u stočarske rodove, služili kao konjanici, imali svoga kneza i svoje svetište (crkva sv. Marije). Prema Vrgoč (2009: 60), 5. veljače 1476. u Čačvini je donesena isprava kojom Vladislav Talovac kao cetinsko-kliški knez postavlja Miklouša Dehojevića „knezom vlaškim, po zakonu vlaškom“.

[19] Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić neke svoje povelje donosi iz Cetine pod utvrdom Sinj (Vrgoč 2009: 53).

Imotskoga te od obale do Livna, a Sinj je bio središte njegova posjeda. Naslijedila ga je kći Katarina s mužem (Anž Frankopan), no kralj Žigmund proglašava ih odmetnicima, njegov namjesnik Matko Talovac zauzima Sinj. Petar Talovac intenzivnije se povezuje s Crkvom gradeći i nadograđujući svetišta, ali i s Venecijom i s domaćim plemstvom[20], a nakon njegove smrti Venecija preuzima vlast nad Cetinom. Istovremeno kralj Matijaš Korvin Poljičanima dodjeljuje cetinske posjede, među kojima se izrijekom navodi i Bitelić (*Bythylychy*).[21] Počinje razdoblje velikih migracija. Iz Cetine iseljavaju na Olib (1476.), u Gradišće (1540.) i u Podunavlje (1605. zabilježeno iseljenje preko 250 obitelji bunjevačkih Hrvata).

Početak Novog vijeka u Cetinskoj krajini nije obilježen znanstvenim otkrićima kao u Zapadnoj Europi, nego u prvom redu ratovima protiv Turaka. Godine 1463., kada je Mehmed II. Osvajač pokorio Bosnu, počinje doba najveće osmanlijske opasnosti i velikih migracija stanovništa središnjega Balkana, koje su izmijenile raspored starih dijalekata (više u *II.4.2. Predmigracijski raspored narječja i dijalekata*). Turci su 1513. godine iz trećeg pokušaja uspjeli zauzeti Sinj, a Cetinska županija pada 1537., kada zauzimaju i Klis. Sinjsko se stanovništvo raseljava, okolna mjesta opsjedaju hajduci, skriveni u gorskim predjelima, ali Turci fortificiraju tvrđavu i na mjestu franjevačkog samostana podižu džamiju. U međuvremenu se Hrvatsko-Ugarska poklanja Habsburškoj Monarhiji, a Dalmacija je u rukama Mlečana koji imaju velike ambicije prema unutrašnjosti te organiziraju vojne pohode za oslobođenje gradova Dalmatinske zagore od Turaka (1648. oslobođen Klis). Grad Sinj pokušali su osloboditi krajišnici (1684.), a kasnije i Mlečani, i to u dva navrata. Uspijevaju vratiti Sinj, a Turci ga pokušavaju osvojiti, no bez uspjeha.[22] Kada je 1699. potpisan mir u Srijemskim Karlovcima, određena je mletačko-turska granica (tzv. *Linea Grimani*) na liniji: Potravlje, Hrvace, Mrgude, Jasensko, Glavice, Turjaci, Trilj (pod Turcima), Zadvarje. Bitelić je bio na istočnoj strani, preko mosta na Hanu (< tur. *han* 'prenoćište') koji su s dvjema stražarskim kulama Turci izgradili prije 1660. Prema Vrgoč (2009: 72), Cetinjani se vraćaju u sada mletački Sinj i okolicu, a novo naseljavanje odvija se iz tri smjera: 1.) 1687. stižu franjevci i kršćani iz Rame koji donose i sliku *Majke od milosti* ili *Gospe od milosti*, kasnije *Gospe Sinjske*; 2.) Mlečani potpomažu doseljavanje iz Hercegovine; 3.) spontane seobe Poljičana.

[20] Dvije povelje pisane bosančicom iz 1443. i 1446. svjedoče da je obitelji Vignja Dubravčića darovao zemlju.
[21] Prema Vrgoč (2009: 61) spominju se još: *Ztwdenczy* (Studenci), *Rebach* (Vrabač), *Hrowatza* (Hrvace), *Kamenmozth* (Kamenmost), *Kosswthy* (Košute), *Mochyla* (Močila), *Wedrine* (Vedrine).
[22] Sinjane i Cetinjane predvodio je fra Pavle Vučković, po kojemu se danas naziva sinjska franjevačka gimnazija, jedna od najboljih u državi. Vučković je bio u turskom zarobljeništvu do 1703., kada je pobjegao iz Carigrada i preko Italije se vratio u Sinj. U borbama se isticao i don Ivan Filipović Grčić. (Vrgoč 2009: 71)

Mali ili Sinjski rat (odnosno Drugi Morejski rat, usp. Vrgoč 2009: 74) trajao je od 1714. do 1718. Turska vojska, okupljena u Turjacima, brojila je 60.000 vojnika koji su se spremali na Zadar. Cetinjani su učvrstili tvrđavu (oštećenu potresom 1709.), opskrbili se namirnicama i nadzirali puteve oko Sinja, ali su do 1715. Turci opustošili većinu područja. Tek 700 Sinjana ustrajalo je u obrani utvrde te se turska vojska, smanjena za 10.000 vojnika, 15. kolovoza povlači, uslijed nestašice hrane i pojave bolesti (dizenterije). Ubrzo su osvojene i Čačvina i Vrlika. Rat je završen sklapanjem mira u Požarevcu 1718., kojim je određena granica prema Turcima podno vrhova Dinare i Kamešnice (*Linea Mecenigo*, Vrgoč 2009: 77). Obrana Sinja zapamćena je kao jedinstven povijesni događaj koji je utjecao na moral čitave današnje Hrvatske. O bitci postoje brojne legende koje Sinjani dan danas rado pričaju. Datum obrane grada izabran je za Dan grada Sinja, dan kada katolici hodočaste Čudotvornoj Gospi Sinjskoj, koja je prema predaji dala snagu sinjskim vojnicima i spasila grad. U čast pobjede *trčē se* viteška igra Alka.[23]

Za vrijeme mletačke uprave formira se današnji grad Sinj podno utvrde koju je 1769. oštetio snažan potres pa se stanovništvo sve više počelo naseljavati uz tvrđavu Kamičak i crkvu sv. Marije[24]. Grad je imao providure, a krajiške službe, nasljedne u pojedinim obiteljima, obnašalo je lokalno stanovništvo. Cetinska krajina od 1718. je bila podijeljena na dvije serdarije: Grabovac i Vučković, a Bitelić je, uz nekolicinu sela istočno od rijeke Cetine[25], pripao drugoj. Vrgoč (2009: 87) navodi da su najvažniji kulturni utjecaj imali prosvjetitelji, među kojima se ističu fra Filip Grabovac (*Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*, 1747.) i Ivan Lovrić (*Bilješke o putu Alberta Fortisa*, 1776., i *Život Stanislava Sočivice*, 1777.), ali i Petar Filipović (kronika *Pismosaranište iliti pisnice početka manastira ramskoga u Bosni*, 1756. i *Razpisanje od čudnovate prilike Divice Marije*, 1757.), Jeronim Filipović (*Pripovidanje nauka krstjanskoga*, 1759.), pjesnik i skladatelj Petar Knežević (*Muka Gospodina Našega Isukarsta i plač Matere Njegove*, 1753.) te kanonik i pravnik Anđeo Dalla Costa (*Zakon Carkovni*, 1778.).

Mletačka vladavina nad Dalmacijom završava kada Veneciju osvaja Napoleon 1797. Međutim, iste godine potpisuje mir u Campoforniju kojim mletačke stečevine u Dalmaciji, uključujući Sinj, nakratko prelaze pod austrijsku vlast (Šišić 2001: 389−390). Tada je otvorena prva javna pučka škola u Sinju (1798.), a za učitelja je imenovan fra Jerolim Vuletić (Vrgoč 2009: 88). Već 1805. Austrija potpisuje mir u Požunu (Bratislavi) i Francuskoj je

[23] Više na službenim stranicama Alke: http://www.alka.hr/.
[24] Današnja crkva Čudotvorne Gospe Sinjske na središnjem gradskom trgu u Sinju.
[25] Bajagić, Obrovac, Gala, Ruda, Ovrlja, Rože, Voštane (Vrgoč 2009: 83).

pripala i Dalmacija, koja je od 1809. sastavni dio Ilirskih pokrajina i podijeljena na četiri okruga (zadarski, šibenski, splitski i makarki), sa sjedištem u Zadru (a od 1809. u Ljubljani). Upravitelj je bio Vicenzo Dandolo, a vojni upravitelj i kasniji generalni guverner Auguste Marmont (prema Šišić 2001: 391). Tekovine francuske revolucije šire se i u Sinju: jednakost pred zakonom, sudstvo odvojeno od uprave, sekularizacija države, a 1806. ukinut je Grimanijev zakon pa seljaci i u Dalmatinskoj zagori postaju i vlasnici posjeda (plaćali desetninu), što je bio pomak od feudalnog ka građanskom društvu. Zahvaljujući svom položaju, Sinj postaje prometno čvorište; ceste prema Bosni (prva preko Hana i Bilog Briga, a druga preko Trilja na Aržano) te ceste prema Muću i Drnišu, Vrgorcu i Metkoviću, izgrađene između 1806. i 1809. Trgovina, promet i pošta bili su uređeni na visokoj razini, a u Sinju je bio i eskadron konjice od 350 konjanika (Vrgoč 2009: 89). U Zadru izlaze prve novine na hrvatskome jeziku *Kraljski Dalmatin*, a u broju od 22. lipnja 1807. donijele su uredbu o otvaranju jedne osnovne i jedne zanatske škole u Sinju.

Francuska vlast nailazila je i na nepovjerenje i otpor u puku, a 1807. došlo je do pobune protiv Francuza pod vodstvom fra Ivana Miloševića Arnauta, kojoj su se priključili i Poljičani, čija se republika raspala nakon propalog ustanka. Uslijed ratnih poraza od engleske i francuske vojske, Francuzi napuštaju Dalmaciju 1814. godine.

Nastupa razdoblje druge austrijske uprave, a 1818. car Franjo I. i carica Karolina posjećuju Sinj (Novak 2004: 91). Provodi se katastarski popis prema kojem je Sinj 1840. imao oko 2000 stanovnika. Zgrada suda završena je 1832. Muška niža osnovna škola osnovana je 1833., a Ženska 1846. Franjevačka klasična gimnazija utemeljena je 1838. (Vrgoč 2009: 91), a nastava u njoj održava se na hrvatskome jeziku (prva takva škola u Dalmaciji).

Jezična politika postaje posebno bitno pitanje u javnom diskursu prve polovice 19. stoljeća, kada na sjeveru buja Ilirski pokret, a nakon uvođenja Bachovog apsolutizma (1851.), cijelu Hrvatsku zahvaćaju ideje Hrvatskoga narodnog preporoda. U Sinju su bile čitane zadarske novine *Zora dalmatinska* (imena pretplatnika navedena u Vrgoč 2009: 94), fra Ante Konstantin Matas izdao je dvije brošure *Glas horvatsko-slovinski iz Dalmacije* (1860.) i *Šilo za ognjilo* (1861.), a fra Jakov Grupković raspravu *Zaorija na slavenstvo svoje jedan Dalmatin* (1861.) u kojima se zalažu za uvođenje hrvatskoga jezika u škole i ujedinjenje s ostalim hrvatskim pokrajinama (Usp. Buljac 2009: 215−238; Bezina 1990: 167−181). Kada 1869. narodnjaci pobjeđuju na lokalnim (općinskim) izborima, uvode hrvatski jezik u urede i

javni život i pridonose "općem boljitku općine" (Vrgoč 2009: 97). Do kraja stoljeća imao je 29.827 stanovnika (1872.), uređen je gradski centar i poboljšana infrastruktura. Sve to svjedoči da se krajem 19. stoljeća u Sinju razvija hrvatska nacionalna svijest, koja je potpomogla kulturni razvoj grada.

Na početku 20. stoljeća Sinjani su bili zaokupljeni obnovom objekata koje je 1898. uništio potres. Izuzev toga, grad u svakom smislu raste: poboljšana je prometna povezanost sa Zadrom i Splitom, dolazi do kulturnog procvata, osnivaju se brojna društva, a postoje navodi da su se u Sinju igrali i brojni sportovi.[26] Još krajem 19. stoljeća otvorena je kazališna dvorana, dvije čitaonice, kavana *Cetina*, osnovana gradska glazba, društvo *Sermonia*, glumačko društvo te *Kinematograf Cetina*, a na prijelazu stoljeća zabilježeno je djelovanje Matice hrvatske (od 1906.). (Usp. Vrgoč 2009: 105−108). Sinj je bio vojno uporište u Prvom svjetskom ratu (1914.−1918.), okončanom porazom i raspadom Austro-Ugarske. Hrvatski sabor 29. listopada 1918. raskida sve državnopravne odnose s Monarhijom i ulazi u Državu Slovenaca, Hrvata i Srba, koja je ubrzo sjedinjena s Kraljevinom Srbijom u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1921. Kraljevina SHS, od 1929. Kraljevina Jugoslavija).

Nakon rata gospodarska i kulturna slika Sinja, kao i čitave Europe, potpuno je drugačija od predratne. Gospodarsko stanje sve se više pogoršava i na globalnoj razini rezultira svjetskom krizom 1929. Na lokalnoj razini nastupa kulturna kriza uvođenjem tzv. šestosiječanjske diktature iste godine. Grad Sinj i Cetinska krajina bili su u sastavu Primorske banovine, a nedugo nakon donošenja oktroiranog ustava (1931.) u sastavu Banovine Hrvatske (1939.). Kulturno djelovanje ipak se nastavlja u raznim svjetovnim i crkvenim društvima, te je 1921. utemeljena Državna realna gimnazija, a od 1926. Državna zanatska škola (Vrgoč 2009: 115).

Drugi svjetski rat (1939.−1945.) na hrvatskim je prostorima imao poseban značaj jer se borba Saveznika protiv Sila osovine prenijela i na lokalnu borbu partizanskih protiv ustaških pokreta, od kojih su prvi bili uz konačne pobjednike rata, a drugi uz gubitnike. Za vrijeme rata Sinj je bio u sastavu Velike župe Cetine (sa sjedištem u Omišu), dijelu Nezavisne Države Hrvatske, a od 1941. okupiraju ga Talijani, koji ga drže sve do svoje kapitulacije 1943. kada dolazi u ruke Nijemaca. Oslobađaju ga partizani 25. listopada 1944.[27]

[26] Prema Vrgoč (2009: 104). Sinjanin Ante Tomašević Kuka bio je u hrvanju prvak Austro-Ugarske od 1902. do 1907., a 1903. i 1904. bio je prvak svijeta. Nogometni klub *Junak* osnovan je 1916. Igrao se tenis i održavale konjičke utrke i viteška natjecanja.

[27] Sinj je u doba talijanske okupacije bio opasan bodljikavom žicom (čega se prisjećaju i stariji informatori iz Bitelića), a mnoge građevine razrušene su u bitkama i savezničkom bombardiranju 11. rujna 1944.

Među njima je bilo ljudi iz Sinja i okolice, pa tako i Bitelćana.[28] Broj žrtava rata na globalnoj razini prelazi 55 milijuna, a na teritoriju Jugoslavije oko 1,700,000 ljudi (prema visini ratne odštete koju joj je isplatila Njemačka).[29]

Osnivanjem realsocijalističke Jugoslavije nastupa razdoblje prosperiteta, razvoja industrije, znanosti, kulture i sporta, a smanjuje se utjecaj Crkve i plemstva nakon što su im oduzeti posjedi donošenjem *Zakona o nacionalizaciji* 1946. U Sinju su brojna nacionalizirana i novoosnovana poduzeća utemeljena na socijalističkom samoupravnom modelu: Industrijsko građevno poduzeće *Sandra* (1929.), Drvodjelsko poduzeće *Naprijed* (1946.), *Autoprijevoz Sinj* (1948.), Komunalno poduzeće *Vještić gora* (1949.), *Poljoprivredni kombinat Sinj* (1951.), *Dalmatinka* − predionica i tvornica konca (1952.), *Vodna zajednica* (1954.), Trgovačko poduzeće *Konkurent* (1959.), Hidroelektrana *Peruća* (izgrađivana 1954.−1958.[30], puštena u pogon 1960.); a od društvenih, kulturnih i sportskih društava nastaju: *Dom zdravlja* (1953.), *Gradski bazen* (1953.), košarkaški klub *Tekstilac*, današnji *Alkar* (1955.), *Amatersko kazalište* (1956.), *Gradski muzej* (1957.), *Narodno sveučilište* (1958.), *Niža muzička škola* (1958.), *Turističko društvo Sinj* (1970.) i hotel *Alkar* (1979.) (Popis prema Vrgoč 2009: 121). U sklopu Mediteranskih igara u Splitu (1979.) konjička natjecanja održana su na sinjskom hipodromu.

Potpisivanjem *Novosadskog dogovora* 1954. filolozi s ovih prostora pristaju na službeni hrvatskosrpski ili srpskohrvatski jezik. Trinaest godina kasnije, 1967. potpisana je i *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* koja negira *Novosadski dogovor*. Za vrijeme Hrvatskog proljeća 1971. službeno je osnovana Matica hrvatska u Sinju, kojoj je ubrzo zabranjeno djelovanje, a slijed političkih zbivanja potaknuo je i val emigracije (privremeni rad u inozemstvu, najviše u Njemačkoj i Italiji).

Krajem sedamdesetih godina, a posebno nakon smrti Josipa Broza Tita, Federaciju potresa kriza. Političko nezadovoljstvo kulminiralo je 1991. kada se Hrvatska izdvaja iz saveza. Počinje Domovinski rat (1991.−1995.) koji je dodatno unazadio hrvatske pokrajine, posebno granične na kojima su bila najveća ratišta. Sinj je pretrpio brojne napade i razaranja, a tijekom rata organiziran je centar za humanitarnu pomoć i skrb o izbjeglicama.

---

[28] Najstariji informatori svjedočili su Drugom svjetskom ratu, ali izbjegavali su razgovor o njemu, osim kada su prepričavakli anegdote o ustašama i partizanima iz iste porodice koji su se svađali umjesto da pucaju jedni na druge itd. Također, u blizini Bitelića nalazi se masovna grobnica (Kurbegova jama na Vrdovu).

[29] U nedostatku povijesne rasprave koja bi navela točan podatak, koristi se mrežni izvor, *World War Two − Statistics & Data* (dostupno na: http://www.historyonthenet.com/WW2/statistics.htm, pristup 17. veljače 2013.

[30] Jedan od informatora na terenu sudjelovao je u izgradnji perućke brane.

Nakon rata osnivaju se i ponovno otvaraju razna kulturna i sportska društva, od kojih se posebno ističe Klapa *Sinj* koja je odnijela mnoge festivalske nagrade i stekla kultni status u svijetu glazbe.

U 21. stoljeću gospodarska slika Sinja jednako je nepovoljna kao i u cijeloj Hrvatskoj. Mnoge tvornice osnovane za vrijeme Jugoslavije privatizirane su, dok su druge, prelaskom države na višestranački parlamentarni režim, prodane, ugašene ili u stečaju. Sinjska alka je 15. listopada 2010. uvrštena u UNESCO-ov popis nematerijalne kulturne baštine svijeta. Klapsko pjevanje zaštićeno je u prosincu 2012. a jelo *sinjski arambašići* (slično sarmi) nalazi se na popisu zaštićenih nematerijalnih kulturnih dobara Ministarstva kulture Hrvatske.[31]

[31] Usp. službene stranice UNESCO-a (http://whc.unesco.org/en/list/, pristup 9. listopada 2013.) i Ministarstva kulture Republike Hrvatske (http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=3650, pristup 9. listopada 2013.)

II.3. Stanovništvo

Dalmatinsku zagoru njezini stanovnici neslužbeno dijele na vrgorsku, imotsku, sinjsku i vrličku krajinu. Ta podjela proizlazi iz organizacije mjesne uprave nakon uspostavljanja mletačko-turske granice (1718.), kada se kroz Zagoru prostirao krajiški pojas, podijeljen prema glavnim utvrdama (Vrgorac, Imotski, Sinj i Vrlika). Posebnu ulogu u vezama tih krajina imali su sajmovi i pazari u njihovim centrima, gdje se odvijala trgovina i razmjena dobara lokalnoga stanovništva, ali i putnika i trgovaca iz daljih područja, s obale ili iz jugozapadne Bosne i zapadne Hercegovine (što je intezivirano izgradnjom ceste između Sinja i Livna koja prolazi preko Vagnja, na nadmorskoj visini od 1173 m). Primarno se trgovalo stokom (i to onom sitna zuba) i žitaricama (kukuruz, pšenica, zob), a kopno i obala intenzivnije se povezuju s počecima komercijalnog vinogradarstva (poglavito Sinjsko i Hrvatačko polje) i uzgoja duhana (najviše Vrgorac i Imotski), a od 20. stoljeća i rudarstvom. „Napoleonska cesta“, koja je preko 150 godina bila jedina uzdužna kopnena prometnica kroz južnu Hrvatsku, povezivala je Knin, Sinj, Imotski i Vrgorac, a otvorena je 1807. za vrijeme relativno kratke francuske vladavine. Osim toga, Sinj je bio na putu iz Bosne prema splitskoj luci te je najvažnija za njegov razvoj bila trgovina. Od 1903. do 1962. bila je otvorena za promet uskotrčna željeznička pruga Split − Klis − Sinj, poznata pod nazivom *Sinjska rera* (po načinu pjevanja kojim su putnici kratili trosatnu vožnju (Vrgoč 2009: 104).

Kao što je prikazano u prethodnom poglavlju, najstariji tragovi civilizacije sugeriraju da se stanovništvo koje je živjelo u području oko Cetine od davnina bavilo stočarstvom, zemljoradnjom i ribarstvom, a od antičkog doba i vinogradarstvom i uzgojem duhana. Trgovina je uvijek bila ključna, a u 19. i 20. st. razvijaju se i obrti te rudarstvo. Usto valja istaknuti i velik broj vojnika i vojnih činovnika koji su dolazili iz raznih krajeva.

Stanovništvo Bitelića i općenito okolice Sinja većinom je katoličko, no ima i pravoslavaca, koji se od posljedenjeg rata sve više izjašnjavaju kao ateisti. Sinjski franjevci[32] čuvali su matične knjige župe *Bittelich*, koje su danas prebačene u Državni arhiv u Zadru. Najstarije datiraju iz 17. stoljeća, iz vremena kad je stanovništvo iseljeno i ponovno naseljeno nakon oslobođenja od Turaka. Pretpostavlja se da su postojale starije matične knjige u crkvi

[32] U Biteliću ima i pravoslavaca, no katolici prevladavaju (zaštitnik *svêtī Klȉmēnt*, dan župe *Mála Góspa*). Informator Jeronim Žarko istaknuo je da su oni jedini dominikanci, dok su ostale župe u okolici franjevačke: *Žúpa je bȉleskā pòpovskā. Dà ti òbjāsnīn, ìmā sàmo trȉsta žúpā i bȉtelskā je u Cëtⁱnskōj krȁjnⁱ pòpovskā, kàko, štà, nè znān, al ostàlo sᵘ svë frâtri. Bȉtelskā, čìnī mⁱ se i òvā trîļska.* Pravoslavaca u blizini ima još samo u Suhaču, Dabru i Bajagiću.

sv. Spasa, koja je potpuno razorena te se ne zna kakav je točno bio sastav stanovništva prije pada Sinja, ali od 18. stoljeća može se pratiti kontinuitet najstarijih sinjskih obitelji.

Okolica Sinja kroz povijest je doživjela nekoliko velikih promjena u sastavu stanovništva. U prethodnom su poglavlju migracije tek spomenute, a u nastavku će biti detaljnije opisane. Iako su dnevne migracije između Sinja i okolice vjerojatno bile učestale od najranijih povijesnih epoha, zanimat će nas masovne migracije. Prva je novovjekovna emigracija stanovništva iz sinjske okolice kada su Turci osvojili Sinj, i to na Olib (1476.), u Gradišće (1540.) i u Podunavlje[33] (1605.). Nakon oslobođenja slijedi masovna imigracija u tada mletački Sinj. Vraća se staro raseljeno stanovništvo, a novo stanovništvo dolazi iz tri smjera: 1.) franjevci dovode kršćane iz Rame; 2.) Mlečani potpomažu doseljavanje iz Hercegovine; 3.) spontane seobe Poljičana. Treća velika emigracija događa se krajem 19. i početkom 20. stoljeća, kada sve više stanovništva odlazi na kontinente Novog svijeta (Sjeverna i Južna Amerika te Australija). Privremene migracije (poput višemjesečnih ili višegodišnjih perioda rada u inozemstvu) i migracije u smjeru obale Jadrana učestalije su od druge polovice 20. stoljeća. Iseljenici iz Bitelića danas su dio hrvatske dijaspore u Čileu, no svoj su govor sačuvali u veoma maloj mjeri.[34] Od početka 20. st. stanovništvo sve više teži iseljavanju iz Zagore, najviše prema Splitu, ali i drugim dijelovima Hrvatske (najviše u Zagreb) i svijeta.

U 21. stoljeću posebno je izražena veza između Bitelića i Sinja, te između Sinja i Splita, što znači da su pojačane dnevne i tjedne migracije stanovništva, a samim time i međusobni utjecaji njihovih urbanih kultura i, što je za ovaj rad važnije, mjesnih govora.

Prema popisu stanovištva iz 2011. Bitelić ima 509 stanovnika, i to 317 u Donjem i 192 u Gornjem. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku (http://www.dzs.hr/), 2001. godine imao je 658 stanovnika pa možemo reći da se nastavlja populacijski pad započet u vrijeme Domovinskog rata, koji je vidljiv i u povijesnim podacima o općini Hrvace i gradu Sinju (*Tablica 1*). Prema posljednjem popisu, u općini Hrvace živi 3.617 ljudi, a u Sinju 24.826.

[33] Sekulić (1990: 15) govori o tri grupacije Bunjevaca: podunavska (najveća), senjska (primorje i pogdorje oko Senja) i sjevernodalmatinska. O porijeklu i smjerovima migracija više v. u Sekulić (1990: 22−26).
[34] Buduća istraživanja dijaspore iseljene iz Dalmatinske zagore mogla bi pokazati i drugačije rezultate. Opaska se odnosi na obitelj Ćurković u Čileu čiji članovi u kućanstvu ne koriste hrvatski jezik, ali ga u određenoj mjeri razumiju.

	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.
HRVACE	5.056	5.919	5.742	6.483	7.065	7.512	7.392	7.706	7.810	8.212	7.137	6.692	6.206	5.296	4.116
SINJ	7.600	8.256	9.025	10.089	11.543	13.205	13.770	14.829	15.526	16.864	18.687	20.598	23.849	25.985	25.373

Tablica 1. Kretanje broja stanovnika od 1857.–2001.

Povijesni podaci nisu dostupni za pojedina mjesta (samo općine) pa ni za Bitelić nisu posebno objavljeni, ali dostupni su podaci prema dobi i spolu. Državni zavod za statistiku donosi odvojene podatke za Donji i Gornji Bitelić, koji su za potrebe ovoga rada združeni (*Tablica 2*).

DOB	0–19	20–39	40–59	60–80	80+	UKUPNO
MUŠKARCI	47	46	86	56	23	258
ŽENE	38	34	47	93	39	251
UKUPNO	85	80	133	149	62	509

Tablica 2. Stanovništvo Bitelića prema dobi i spolu

Vidljivo je da je ukupan broj muškaraca i žena gotovo ravnomjerno raspodijeljen (muškaraca je samo sedam više), no promotrimo li sastav stanovništva prema dobi, možemo zaključiti da je muškaraca gotovo dvostruko više nego žena u skupini od 46–59 godina, a žena gotovo dvostruko više nego muškaraca u skupinama stanovnika starijih od 60 godina. Usporedimo li broj stanovnika mlađih od 40 godina s brojem stanovnika starijih od 40 godina, druga skupina bit će i više nego dvostruko veća od prve. Usto valja istaknuti da je realan broj mladih koji žive na Biteliću mnogo manji no što statistički izvještaj pokazuje jer mnoga djeca idu u školu u Sinj (tj. provode dane u tjednu u Sinju, a vikende na Biteliću), a mladi u srednju školu u Sinj i Split, odnosno na fakultete po cijeloj Hrvatskoj.

Opadanje broja i starenje stanovništva kakvo smo zabilježili u Biteliću karakteristično je i za druga hrvatska sela. Uvjeti života su teški, zemlja i blago zahtijevaju cjelodnevan rad koji ne donosi materijalnu sigurnost i ne čudi što velik broj mladih ljudi odlazi u gradove, gdje imaju više prilika zaraditi za iole dostojanstven život, i većinom se ne vraćaju u svoja sela. Zečević (2000: 14) tvrdi da je nemogućnost suvremenije i bolje organizacije u domaćoj sredini jedan od najvažnijih uzroka odumiranja hrvatskih sela: "Sve većom industrijalizacijom i urbanizacijom zemlje privlačnost urbano-industrijskog načina života postaje sve više nužna i zakonita posljedica." Međutim, idustrijalizacija i urbanizacija, iako jesu glavni razlozi odlaska sa sela, nisu jedini. Sigurno je jedan od razloga rat, koji je, osim ljudskih žrtvava, doveo i do toga da mnoge poljoprivredne površine propadnu jer se nisu obrađivale (najviše vinogradi). Usto su mnogi preživjeli branitelji nesposobni za rad, što zbog neadekvatne psihološke pomoći koja im se nudi, što zbog trauma koje su doživjeli na ratištu.

Stanovništvo cetinskoga kraja bavilo se istim poslovima i zanatima tisućama godina, a od početka 20. stoljeća iz temelja je promijenjen način života. Industrijskom revolucijom ljudske zanate zamijenili su strojevi u tvornicama, a nakon svjetskih ratova nastupilo je kratko razdoblje prosperiteta, ne samo na selima. U posljednjim desetljećima Jugoslavije, a posebno nakon rata devedesetih, cijela Hrvatska prolazi kroz krizno doba, koje karakterizira sve viši vanjski dug i negativan BDP. Kada govorimo o odumiranju sela, ne možemo reći da je motivirano naoko boljim uvjetima gradskoga života, već moramo uzeti u obzir i mnoge druge faktore, koji će biti lokalni i razlikovat će se od mjesta do mjesta, iako je odumiranje sela problem na globalnoj razini.

II.4. Položaj govora Bitelića na povijesno-dijalektološkoj karti Hrvatske

Da bismo ponudili što detaljniji lingvistički kontekst, prije opisa pojedinih gramatičkih razina u govoru Bitelića prikazuje se razvoj današnjih hrvatskih narječja iz protojedinica, praslavenskog i općeslavenskog jezika, te se prikazuje raspored narječja i dijalekata prije velikih migracija uzrokovanih turskim osvajanjima. Zatim su navedene osnovne značajke štokavskoga narječja i njegova podjela na dijalekte, s detaljnijim prikazom značajki novoštokavskoga ikavskog dijalekta, kojemu govor Bitelića pripada.

II.4.1. Prajezik (praslavensko i općeslavensko doba)

Na području oko Sinja vjerojatno se prije dolaska Slavena govorio latinski, a postoje i starije, predrimske jezične potvrde, spomenute u prethodnom poglavlju. Slaveni u 6. stoljeću iz pradomovine na području Karpata do Dunava donose praslavenski, za koji se rekonstruira sljedeći sustav:

	KONSONANTI				SONANTI				VOKALI					
VELARI	k	g	x						u	ū			a	ā
PALATALI	t'	d'	š	ž	ń			j	i	ī	e	ē		
DENTALI	t	d	s	z	n	r	l							
LABIJALI	p	b			m			w						

Tablica 3. Praslavenski glasovni sustav[35]

Distribucija fonema nije bila slobodna: *š i *ž mogli su biti samo ispred palatala; palatali *t' i *d' javljaju se samo uz *š i *ž (*št', *t'š, *žd', *d'ž); velari *k, *g, *x ne dolaze ispred palatala ni iza *t', *d', *š, *ž; palatal *ń mogao je biti samo iza velarnih i ispred palatalnih konsonanata, a *n se u tim položajima ne pojavljuje. Svaki je vokal mogao biti dug i kratak te naglašen i nenaglašen. Mjesto naglaska određivalo je naglasne paradigme, koje se prema današnjoj perspektivi rekonstruiraju kao *a*, *b* i *c*. Dugi vokali mogli su biti akutirani, što se može rekonstruirati i kao uzlazni naglasak i kao poseban glasovni segment, npr. laringal (usp. Holzer 2011: 4−5, Kapović 2008: 2−8). U ovom radu za taj segment koristi se termin stari akut.

[35] Tablica i podaci o sustavu preuzeti su prema Holzer (2011: 4).

Oko 7. stoljeća Slaveni naseljavaju današnje hrvatske prostore. Jezik koji se rekonstruira za to razdoblje jest općeslavenski dijalektalni kontinuum.[36] Prostirao se duž istočne i centralne Europe, od Baltika na sjeveru do Crnog mora i Mediterana na jugu. Do 9. stoljeća praslavenski sustav doživio je niz glasovnih promjena, od kojih je posljednja nazalizacija srednjih vokala (ili "postanak nazalnih samoglasnika" Holzer 2011: 63−65), i formiran je općeslavenski samoglasnički sustav, zabilježen u najstarijim glagoljičnim tekstovima[37]:

	ī				ȳ				ū	
		ь						ъ		
ę̄			e				o			ǭ
				ē̆		ā				

Tablica 4. Općeslavenski vokalizam

Kvantiteta je bila vezana uz kvalitetu vokala. Sustav je bio veoma složen, primjerice u morfologiji imenica, koje su se deklinirale prema 15 deklinacijskih obrazaca (v. Damjanović [3]2000), a dijalektalna diferencijacija manje je intenzivna nego u sljedećem razdoblju, kada se formiraju dijalekti i rasterećuje sustav.

U srednjem vijeku, oko 1200. godine, njemački (u Austriji), mađarski i rumunjski razdjeljuju zapadnoslavenske od južnoslavenskih i istočnoslavenskih jezika. Južnoslavenska skupina nije zasebna genetska jedinica, nego dijalektalni kontinuum (više u: Matasović 2008: 26−34). Fonemi *ȳ, *ę̄, *ǭ, *ь, *ъ na različite načine u različitim dijalektima nestaju iz sustava, a morfološki sustav također je pojednostavljen: 4 imeničke deklinacije, nestanak dvojine, glagolskih kategorija... Posljednje inovacije koje su se odvile prije migracija potaknutih turskim napadima krenule su s područja Neretve. Holzer (2011: 6) navodi tri takve inovacije: novoštokavska retrakcija naglaska (Mažuranićev zakon[38]), *-l > -o* na kraju sloga i druga jotacija i datira ih oko 15. stoljeća, kada započinju velike predturske migracije koje su potpuno promijenile dijalektalni kontinuum i dovele do izrazitijeg izjednačavanja istočnoštokavskih i zapadnoštokavskih pradijalekata.[39]

[36] "Dijalektna se diferencijacija odvijala tako što su tijekom vremena razne jezične mijene zahvatile razne dijelove slavenskoga područja." (Holzer 2011: 7). Također, Matasović (2008: 58) navodi da se oko 600. govorio praslavenski te ističe da su neke promjene nakon 600. godine zahvatile čitavo slavensko područje, dok su druge ostale ograničene samo na jedan njegov dio.

[37] Ipak, valja napomenuti da je u glagoljičnim spomenicima već došlo do izjednačenja ь i ъ, koji su zabilježeni istim znakom. Usp. npr. Jagić (1864: 3): "Ovima poluglasima odgovara u hèrv. glagoljici samo jedan znak."

[38] Retrakcija je u nekim štokavskim krajevima još u odvijanju. Kapović (2014: 484) ističe: " nštok. retrakcija je još itekako živ proces. On se vidi u sinkronijskim odnosima poput *dâm – nȅ dām*, *mȍlīm – nȅ molīm*, ali i u posuđenicama, koje ovisno o govoru i primjeru ili čuvaju izvorni naglasak (*komùnist*) ili ga pomiču (*komùnist*)."

[39] Usp. Brozović (1985: 67−68; 1963: 45−56), Lisac (1996: 18–21), Matasović (2008: 35).

II.4.2. Predmigracijski raspored narječja i dijalekata

U periodizaciji povijesti hrvatskoga jezika govorimo o trima velikim razdobljima: praslavenskom, općeslavenskom i razdoblju kada se formiraju narječja današnjeg hrvatskoga jezika: čakavština, kajkavština i zapadna štokavština, prikazane na *Karti 2*, uz istočnu štokavštinu i torlačke govore (Lisac 2003: 164−165). Kajkavština se prostirala zapadnije od današnje granice sa štokavštinom, a čakavština se govorila duboko u unutrašnjosti, zapadno od današnje granice s BiH uz Unu te u kopnenoj Dalmaciji u zaleđu Zadra i Šibenika.

Karta 2. Predmigracijski raspored srednjojužnoslavenskih narječja

Zapadna štokavština s kajkavštinom je graničila od ušća Une u Savu prema sjeveroistoku do Virovitice i današnje Mađarske, s istočnom štokavštinom duž Dunava i Drine te zapadno od Foče prema Neretvi i Boki Kotorskoj, koje su bile zapadnoštokavske. Prema čakavštini granica je sezala do teritorija istočno od Une, niz Dinaru, a na more je izbijala istočno od Cetine (Lisac 2003: 16, 2009: 16).

Prije velikih seoba potaknutih prodorom Turaka, govori sinjskoga područja bili su na čakavsko-zapadnoštokavskoj granici i vjerojatno su imali značajke i jednog i drugog narječja

(npr. ikavski refleks jata).[40] Bitelić prema ovoj karti pripada govorima zapadne štokavštine. Uz *Kartu 2* Lisac (2003: 159) donosi i *Kartu 3* koja prikazuje četiri granična zapadnoštokavska dijalekta: livanjsko-vrbaski, biokovsko-cetinski, makarsko-primorski i zapadnohumski. Izoglose koje su razdvajale dijalekte bile su *šć : št* i *-a :-o* (< *-l). Livanjsko-vrbaski bio je štakavski, a odraz finalnog *-l u njegovim govorima rekonstruira se kao *-o*. Biokovsko-cetinski bio je štakavski, s odrazom *-l > *-a*. Makarsko-primorski bio je šćakavski, a odraz *-l > *-a*. Zapadnohumski je bio šćakavski, s refleksom *-l > *-o* (usp. Brozović 1970: 28, Lisac 2003: 60–61, 2003a: 178).

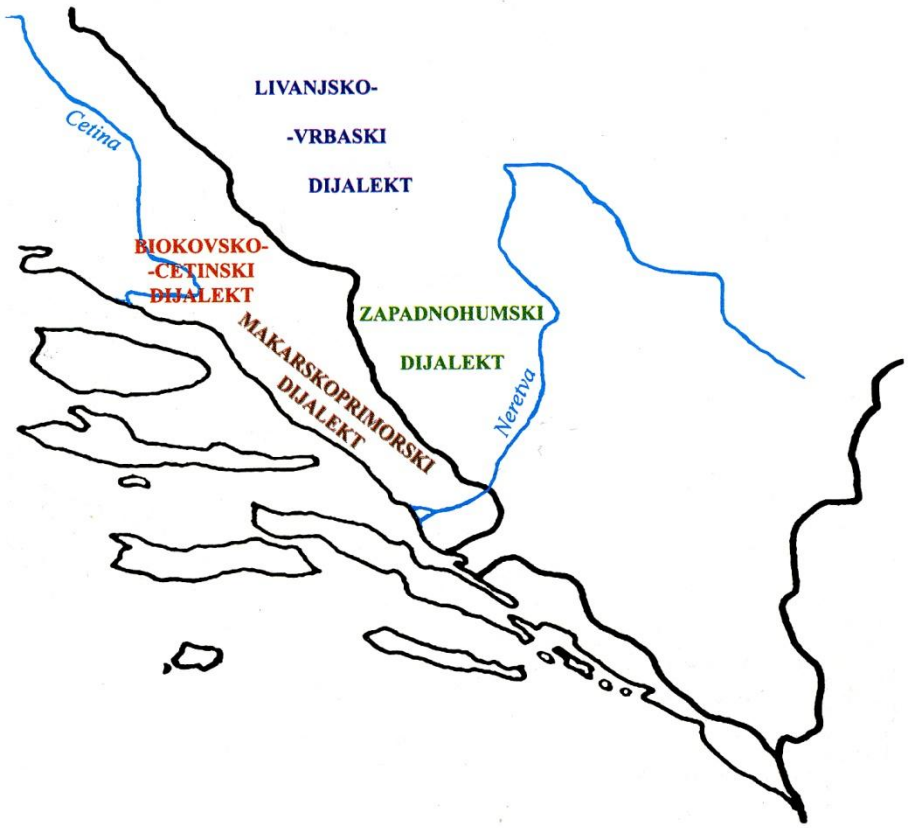

Karta 3. Predmigracijski raspored ikavskih štokavskih dijalekata

Bitelski govor pripadao je zapadnoj štokavštini, biokovsko-cetinskom dijalektu, kojim su prije emigracije govorili moliški Hrvati te govornici današnjega jugozapadno-istarskoga ili štakavsko-čakavskog dijalekta, koji se govori u okolici Pule. Lisac (2003a: 178) navodi: "Naročito je zanimljivo da su danas u dodiru govori Makarskoga primorja (nekadanji makarsko-primorski dijalekt) i govori jugozapadne Bosne (nekadanji livanjsko-vrbaski dijalekt), oboji šćakavski, ali je također očito da nekad nije bilo prave međusobne

[40] Lisac (2008: 112) govori da su novoštokavski ikavski govori Dalmatinske zagore "bliski čakavštini, a to je i naravno kad se zna da su dugo proveli u užem govornom dodiru."

povezanosti. (...) Između tih dvojih šćakavaca uglavnom su bili štakavci (nekadanji biokovsko-cetinski dijalekt) kojih su potomci danas u jugozapadnoj Istri i u provinciji Molise."

Prisjetimo li se da je Sinj u potpunosti raseljen nakon što su ga Turci osvojili, moguće je da je dio sinjskog življa preseljen u ta područja (v. *II.2. Povijest*) te da je odnio i svoj dijalekt. Nakon oslobođenja Sinja, poznato je da je dio stanovništva doseljen iz Rame i zapadne Hercegovine (v. *II.3. Stanovništvo*). Mjesni govori tog područja ubrajaju se u zapadnohumski dijalekt.

II.4.3. Osnovne značajke i podjela štokavskoga narječja na dijalekte

Štokavsko narječje najveća je skupina dijalekata na Balkanu, koja je usto osnovica za četiri vrlo bliska standardna jezika: hrvatski, srpski, bosanski i crnogorski. Dijalekt na kojem se sva četiri standardna jezika temelje jest istočnohercegovačko-krajiški ili novoštokavski (i)jekavski štakavski, i danas teritorijem najveći štokavski dijalekt (v. *Kartu 4*). Nadgradnja je dakako različita u svakome od četiri jezika, a najistaknutije su fonološke (primarno akcentološke) i leksičke razlike. Bitno je istaknuti da razlike između standardnih jezika postoje, no one su znatno manje nego razlike između standarda i njihovih dijalekata, npr. čakavskih ili torlačkih govora.[41]

Štokavsko narječje bilježi najmlađe inovacije i revolucionarno je u odnosu na većinom konzervativno čakavsko, a dijelom i u odnosu na kajkavsko, koje ima drugačiji tip inovacija. Osim nekih staroštokavskih govora, dijalekti imaju uzlazne tonove ostvarene nakon pomaka naglaska na prethodni slog. Velik broj govora čuva zanaglasne duljine, koje nisu svugdje istoga trajanja. Općeslavenski glasovi *ḷ̥ i *ǫ razvili su se u *u*, poluglasi su dali *a*, jotacijom su nastali *ć* i *ǵ*, *-l na kraju sloga prelazi u *-a*, *-e* ili *-o*, a većina govora nema glas *h*. Novoštokavski govori u deklinaciji svih triju rodova u genitivu množine imaju nastavak *-ā*, a dativ, lokativ i instrumental množine imaju ujednačene nastavke. U množinskoj deklinaciji jednosložnih imenica muškog roda u većini govora nalazimo proširak *-ov-/-ev-*. Na glavnini štokavskoga teritorija, čuva se aorist, a izostaje imperfekt (Lisac 2003: 17−18).

Glavni kriteriji za klasifikaciju štokavskoga narječja u dijalektološkoj literaturi jesu akcentuacija (pomak naglaska na prethodni slog i nastanak uzlaznih tonova ili čuvanje

[41] Više v. u Kapović 2010b.

staroga mjesta naglaska), refleks jata (ikavski, ekavski, (i)jekavski) i refleks skupova palataliziranih *stj, *skj, *zdj, *zgj (*šć*, *žʒ* u šćakavskima ili *št*, *žd* u štakavskima). Prema njima, narječje se dijeli na sedam dijalekata (Lisac 2003: 29):

– slavonski ili nenovoštokavski šćakavski dijalekt,
– zapadni ili novoštokavski ikavski dijalekt,
– istočnobosanski ili nenovoštokavski (i)jekavski šćakavski dijalekt,
– istočnohercegovačko-krajiški ili novoštokavski (i)jekavski dijalekt,
– zetsko-južnosandžački ili nenovoštokavski (i)jekavski dijalekt,
– šumadijsko-vojvođanski ili novoštokavski ekavski dijalekt,
– kosovsko-resavski ili nenovoštokavski ekavski dijalekt.

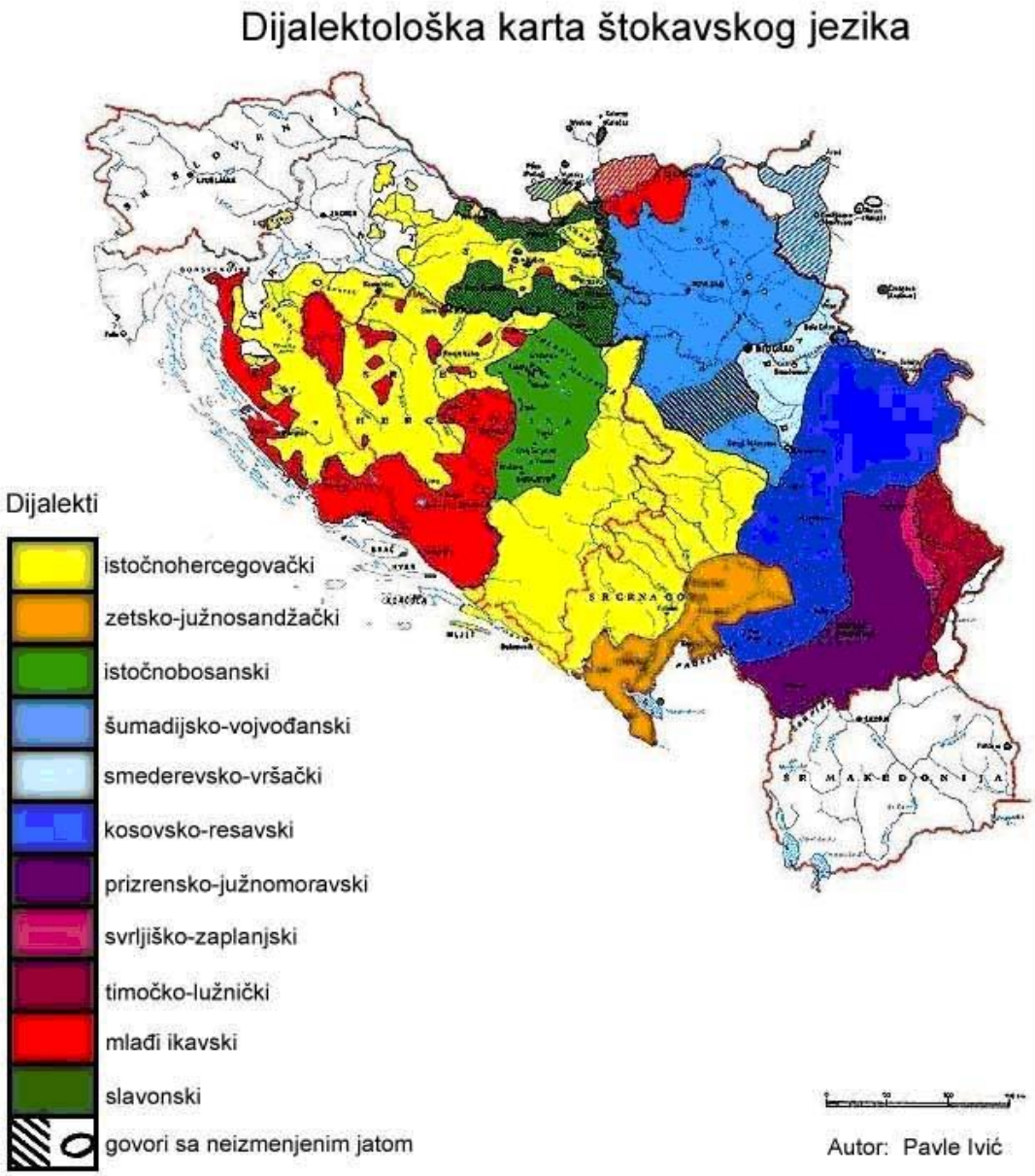

Karta 4. Štokavski dijalekti

Na karti je prikazana Ivićeva podjela na deset dijalekata, koja se od Liščeve razlikuje po podjeli istočnoštokavskih govora. Naime, Lisac (2003: 143) prizrensko-južnomoravski, svrljiško-zapljanjski i timočko-lužnički (uz karaševsko-svinjičku oazu) definira kao dijalekte torlačkoga, a ne štokavskoga narječja. Napominjemo da Lukežić (2012: 281−285) u podjelu uključuje samo zapadnoštokavske govore pa dijalekte naziva nešto drugačije od Lisca: slavonski, istočnobosanski, ikavski i južni jekavski dijalekt.

Govor Bitelića svojim položajem spada među govore zapadnoga ili novoštokavskog ikavskog dijalekta. Najvažnije značajke toga dijalekta daju se u sljedećem poglavlju. Jedan od ciljeva rada bit će utvrditi koje su od tih značajki potvrđene u govoru Bitelića, a koje nisu.

II.4.4. Novoštokavski ikavski ili zapadni novoštokavski dijalekt

Jedini štokavski dijalekt s većinskim ikavskim refleksom jata razvio se iz zapadnoštokavskog pradijalekta. Prostire se na području zapadne Hercegovine i južne Bosne te na područjima oko Bihaća i Dervente, Livanjskog polja, zapadno od Neretve, na jugu sve do Opuzena, a na sjeverozapadu do Omiša. Štokavske doseljeničke oaze nalaze se na čakavskim otocima: Račišće (Korčula), Sućuraj (Hvar), Sumartin (Brač), Maslinica (Šolta), Dinjiška (Pag). U Lici također ima doseljenih ikavaca oko Gospića, Senja, Lovinca i Svetog Roka; u Gorskom kotaru u Liču, Mrkoplju i Sungeru; u Slavoniji između Osijeka i Đakova; u Bačkoj oko Subotice i Sombora; u Mađarskoj oko Baje i u blizini Budimpešte; u Italiji (Molise) u Kruču, Stifiliču i Mundimitru; u Australiji oko Pertha (dijaspora moliške dijaspore) (prema Lisac 2003: 50−51, 2003a: 173−174, 2008: 105−106). Novoštokavski ikavski dijalekt prevladava i u Zadru, Šibeniku i Splitu, koji čuvaju i brojne čakavske relikte.

Najvažnije su fonološke značajke u vokalizmu, osim ikavskoga refleksa jata, *a* kao refleks poluglasa, *u* kao refleks stražnjeg nazalnog samoglasnika i slogotvorne likvide *l̥, čuvanje oblika tipa *(v)rebac*, *rest* i velik broj samoglasničkih redukcija u Bosni i splitskom zaleđu. Lisac (2003: 52) navodi da se dijalekt može podijeliti na dva poddijalekta, šćakavski i štakavski, od kojih bi prvi bio "u Dalmaciji između Cetine i Neretve te na otocima, u Bosni od Livna i Tomislavgrada do gornjeg Vrbasa i srednjeg toka Bosne, oko Dervente, u Bosanskoj krajini, u Slavoniji. Štakavska bi bila zapadna Hercegovina, Dalmacija zapadno od Cetine, Lika i Bačka. Uz to su štakavski Opuzen, Lič u Gorskom kotaru, Molise." Jedan od ciljeva ove radnje bit će utvrditi kojemu od tih dvaju poddijalekata pripada govor Bitelića.

Iz konsonantizma navodimo da foneme *f* i *h* većinom ne nalazimo u dijalektu, iako postoje iznimke (npr. Moližani imaju *x*[42]). U dijelu govorâ dolazi do desonorizacije ili obezvučenja finalnih suglasnika. Na zapadu dijalekta pronađeni su adrijatizmi[43], i to prijelaz *-m* > *-n* (osim u Bosni), *ḷ* > *j* (Bosna, Hercegovina, Klis, Sućuraj, Sumartin) i cakavizam (Karlobag, Šibenik) (usp. Lisac 2003: 54−55).

Akcenatski sustav u govorima ovoga dijalekta opisuje se kao novoštokavski, sa sustavnim regresivnim pomakom i zanaglasnim duljinama, koje se, ovisno o rečeničnoj intonaciji i dinamici govora, mogu skratiti.[44] U nekim govorima u BiH čuvaju se tragovi starije akcentuacije, a u moliških Hrvata zabilježen je i akustički akut (usp. Lisac 2008: 110). Prednaglasnih duljina nema, a svi naglašeni mogu biti dugi i kratki te uzlazni i silazni. Finalni slog u pravilu nije naglašen, ali može se nakon redukcija samoglasnika naći pod naglaskom (ako je naglasak bio na pretposljednjem slogu, a posljednji slog je eliminiran). Prenošenje naglasaka na proklitiku najdosljednije je provedeno u govorima Imotske krajine i Bekije, u kojima se ostvaruje u velikoj većini[45] primjera (usp. Šimundić 1971: 20−21, Šamija 2004: 22−23, Lisac 2008: 209).

U morfologiji je važno spomenuti množinski sinkretizam u dativu, lokativu i instrumentalu množine, s različitim nastavcima na različitim područjima: prema Lisac (2003: 56, 2008: 110), većinom je *-ama* ili *-ima*, ali npr. u Lici i Imotskoj krajini i Bekiji nastavak je *-an* / *-on* ili *-in* (koji nalazimo i u Biteliću). U akuzativu *e*-vrste uz prijelazne glagole pojavljuje se genitivni nastavak (*pîtāj Mònikē*)[46]. U 3. licu množine prezenta u dvosložnih glagola *e*-vrste zabilježena je analoška palatalizacija osnove ispred nastavka *-u* (*pèčū* prema *pèče*), no ne svuda u dijalektu. Infinitivi su uglavnom apokopirani *-ti* > *-t*, a u pripovijedanju se često koristi imperativ za prošlu radnju koja se prepričava. Te su značajke pronađene i u govoru Bitelića (detaljnije u *III.2.2. Morfologija* i *III.3. Sintaksa*).

---

[42] V. npr. Piccoli; Sammartino 2000.

[43] "Adrijatizmi su jezične osobine koje nalazimo u čakavskim, susjednim štokavskim i u pojedinim goranskim kajkavskim govorima. S obzirom na to da ih ne nalazimo u čakavskim govorima u unutrašnjosti niti u govorima u dijaspori dade se zaključiti da je riječ o novijoj (nakon migracija u 15. i 16. st.) jezičnoj pojavi. Ta pojava prelazi granice Republike Hrvatske. Adrijatizme nalazimo uzduž cijele jadranske obale, od Albanije do Italije. Adrijatizmi jesu: prijelaz *-m* u *-n*, *l* u *j*, slabljenje zatvora kod *č* i *c* pred zatvornim suglasnikom, skraćivanje dugoga *r*; gubljenje dočetnoga *-t* i cakavizam" Kurtović Budja (2009: 7).

[44] Usp. Ивић (1994: 178): "У већини говора доследно се чувају послеакценатске дужине. Скраћивања су забележена само код исељеника: Буњевци у Бачкој имају стање које одговара суседним екавским Србима, а у говорима штокаваца на Хвару и Брачу налазимо компромис између првобитног доследног чувања дужина и доследног скраћивања, обичног у суседним чакавским местима."

[45] Šimundić (1971: 20): "Gledano statistički, u 90 % slučajeva naglasak skače na proklitiku."

[46] Primjer je iz Bitelića. Isto vrijedi i za primjere iz paragrafa o leksiku.

Leksik dijalekta ima velik broj turcizama (npr. *rája*, *ʒèzva*), a na područjima koja su u povijesti bila pod mletačkom vlasti (dakle i oko Sinja), i romanizama (*pünat* 1. 'bod', 2. 'šav', *škûro* 'tmurno'). Preko "jezika" posrednika, tj. dijalekata štokavskog narječja, posuđeni su i germanizmi (*cígla*, *šîna*, *škódit*) te hungarizmi (*cìpela*, *kèceḷa*, *tèret*). Od leksema zajedničkih čakavskim i zapadnim štokavskim dijalektima navode se *postòla* 'cipela', *pöt* 'znoj', *jîd* 'ljutnja'.

III. GOVOR BITELIĆA

III.1. Fonologija

Fonološki sustav govora Bitelića prikazan je prema svojim segmentima (vokalizam, konsonantizam, akcentuacija) te prema generacijama govornika, i to tako da će se prikazati sustav zabilježen kod svih govornika, a pritom će se istaknuti značajke koje su kod starog, zrelog ili mladog stanovništva drugačije. Na mjestima gdje su relevantni, navedeni su i fonetski podaci (usp. *I.2. Metodologija*).

III.1.1. Vokalizam

III.1.1.1. Inventar

Samoglasnički sustav govora Bitelića ima pet fonema *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, koji mogu biti dugi i kratki te naglašeni i nenaglašeni. Dugi nenaglašeni samoglasnici pojavljuju se samo iza naglaska. U funkciji silabema pojavljuje se *r̥* i *r̥̄*, a nakon samoglasničkih redukcija mogu se ostvariti i slogotvorni [l̥], [m̥] i [n̥], koji mogu biti samo kratki (v. *III.1.1.3. Redukcija*).

ZATVORENI	i				u
SREDNJI		e		o	
OTVORENI			a		

Tablica 5. Samoglasnički inventar govora Bitelića

Primjeri:

i *pïvat* || *blïtva* || *ìmat* || *vrućìna* || imper. 2. jd. *gräbi* || *nëgdi*

ī *tîlo* || *pîr* || *sílo* 'sijelo' || *žívit* || prez. 3. jd. *bâcī* || G mn. ž.r. *cíglī*

e *mëtar* || *svëkar* || *zèmļa* || *kèzme* 'mlado svinjče' || *ìspeć* || N mn. žr.r. *kräve*

ē *šêst* || prez. 3. jd. niječ. *nêmā* || 3. mn. prez. *prédū* || *desétak* || G jd. ž.r. *glávē* || *pamēt*

a *znät* || *vätra* || *kàva* || *dànas* || *cípat* || *dösta*

ā *dân* || prez. 3. jd. *râdī* || *gláva* || *raskuvávat* || imp. 2. jd. *slüšāj* || *ündā*

o *köń* || *ökolo* || *òrat* || *iskòpat* || *gòtovo* || *sàmo*

ō *sô* 'sol' || N mn. m.r. *mônci* || *pónos* || *popódnē* || *tàkō* || top. *Slàvōnija*

u *küvat* || *küća* || *ùjtra* || imp. 2. jd. *mùč*^{j} || *ïzmeʒu* || *dubìna*

ū *ļûdi* || *kļûč* || prez. 3. jd. *túče* || *procedúra* || prez. 3. mn. *pïjū* || *plètū*

r̥ *dr̈vo* || *br̈do* || *mr̀tav̯* || *dr̀žat* || *čètr* || *gòrt*

r̥̄ *cr̂n* || *cr̂v* || G mn. sr.r. *dŕvā* || *četvŕtkon* || gl. pr. r. sr.r. *pömr̄lo* || *ù cr̄kvu*

III.1.1.2. Realizacija i distribucija

Samoglasnici se u Biteliću u izgovoru ostvaruju kao u standardnom jeziku. Zabilježena su i odstupanja, koja se navode u potpoglavljima u nastavku.

Samoglasnik *r* može se ostvariti ili kao [r] ili kao [ər], tj. [r̩̄] ili [ər̄]. Ostvaraji [ə] češći su ako je slog dug, npr. *četvȑtak*, *ù cərkvu*. U kratkome slogu [ə] dolazi vrlo rijetko, i to samo na kraju (fonetske) riječi ili uz uzlazni naglasak, npr. N mn. sr.r. *bȁrda*, *čȅtər* : *pȉst*, *sȉce*.

U današnjem govoru Bitelića distribucija samoglasnika uglavnom je slobodna. Svaki se može naći u početnom, središnjem ili krajnjem slogu u riječi. Slogotvorni sonanti ne mogu doći u susjedstvu samoglasnika, osim na morfemskoj granici. Dugi nenaglašeni ne dolaze ispred naglaska. U nastavku su opisane glasovne promjene koje zahvaćaju vokalizam.

1.) Zatvaranje i diftongiranje

Dugi *e* i *o* često se u izgovoru realiziraju zatvorenije nego u standardnome jeziku, kao [ē] i [ō], a u pojedinih govornika mogu se i diftongirati (usp. *VI.1. Ogledi govora*. Zorka Buljan, npr. pril. *ᵘóde / óde*, imp. 2. jd. *ᵘôdāj*, N mn. ž.r. *žènskʲē*, Smilja Đapić prez. 3. mn. niječ. *nʲéćʲē*). Potvrđen je i primjer u kojem se [ē] dodatno zatvorilo i prešlo u *i*, prez. 3. jd. niječ. *níće*. U izgovoru može doći do zatvaranja dugog *a* pa se u vrlo rijetkim primjerima realizira kao [ạ̄] (*glạ̄va* uz *gláva*), a diftongacija nije zabilježena.

Takvo diftongiranje dugih samoglasnika, posebno *o* i *e*, tipično je za govore Dalmatinske zagore. Čilaš Šimpraga (2010: 179) zaključuje da su u dalmatinskim ikavskoštokavskim govorima samoglasnici zatvoreni samo u brzu govoru, no tu bi tvrdnju vjerojatno trebalo dodatno istražiti.

Zabilježeno je u kliškome govoru: "U govorima čakavskoga narječja drugi je dio diftonga, najčešće, dulji, ali u mjesnom govoru u Klisu dulji je, obično, prvi dio diftonga" (Listeš 1998: 137). Listeš navodi primjere iz kojih se vidi da se diftongiraju i iskonski kratki samoglasnici, npr. *čuovik*, *puop*, *juaketa*. Prema navodima informanata, diftongiranje je u okolici Sinja najizrazitije u govoru Karakašice, u kojem se diftongiraju i dugi i kratki samoglasnici.

Zatvaranje naglašenih samoglasnika navodi Kapović (2006: 114) kao jednu od značajki govora Vrgorske krajine: "Dugi se *ē* i *ō* izgovaraju zatvoreno - ili kao zatvoreno *ę̄ i ǭ*

ili kao dvoglasi ^{i}*ē i* ^{u}*ō*, npr. *mę̂ḍ*, *n*^{i}*éću*, *nộs / n*^{u}*ộs*, *g*^{u}*óvno*. U zanaglasnom slogu je *ē* rijetko zatvoreno (G. jd. *vòdē*, *mä̀tẹ̄r*), no *ō* se i tu uglavnom zatvara: *tàk*^{u}*ō*." Dodaje napomenu da je "zatvorenost dugih *ē* i *ō* uglavnom zalihosno i predvidljivo obilježje (...) i konkretni ostvaraji ovih glasova često ovise o situaciji i osobi." To smo zaključili i za govor Bitelića.

Kurtović Budja (2009: 36) ne bilježi zatvaranje dugih samoglasnika u govorima Makarskog primorja: "Svi se samoglasnici samoglasničkih sustava Brela, Baške Vode, Makarske, Tučepi, Podgore, Igrana, Zaostroga i Graca ostvaruju kao u standardnome jeziku. (...) Taj samoglasnički sustav ne obilježavaju nikakva dosljedna zatvaranja samoglasnika niti dosljedna pojava diftongiranja dugih samoglasnika, što je obilježje otočnih južnočakavskih govora."

2.) Nazalnost

Svi samoglasnici realiziraju se s prizvukom nazalnosti, posebno u blizini nazala, a može doći i do promjene samoglasnika *o* > *u* ispred n: *ûn*, *ǖndā* (uz *ôn*, *ȍndā*), potvrđene i u drugim govorima dalmatinskoga zaleđa (usp. Šimundić 1971: 32, Lukežić 2004: 478, Šamija 2004: 24, 392, Lisac 2008: 107, Čilaš Šimpraga 2010: 183, Kurtović Budja 2009: 37).

U upitnoj čestici *a* 'molim?' ostvaruje se kao [ą]: *ą̂?* Isto je u česticama potvrdnim i niječnim česticama: *ąą̀*, *ąą́* 'da', *ą̈ą*, *ą̀ą*, *ą̀ą̄* 'ne', *ąą̂*, *ąą̈* 'jasno'. Tu pojavu bilježi i Šimundić (1971: 26): "Nazalizira se ispred *n* i *ń*. (...) Nazalnost je veća u česticama kojima se izriče potvrda, odobravanje, naslada, čuđenje i negacija gdje se u većini izgovaraju dva *a*, kao *ąą̈*, *ą̈ą* ili *ą̀ą*, katkada se među njima čuje trag zvučnoga h: *ą*^{h}*ą̀*, *ą̈*^{h}*ą*, *ą̈*^{h}*ą̄*." I u govoru Bitelića može se čuti i *h*: *ą*^{h}*ą̀*, *ą*^{h}*ą́* 'da', *ą*^{h}*ą̂*, *ą*^{h}*ą̈* 'jasno'. Dakako, *h* ne nalazimo u niječnoj čestici, nego zvučno *h* [γ] *ą̈*$^{\gamma}$*ą*, *ą̀*$^{\gamma}$*ą*, *ą̀*$^{\gamma}$*ą̄*, koje ne se mora ostvariti: *ą̈ą*, *ą̀ą*, *ą̀ą̄*.

U potvrdnoj čestici *e* se može ostvariti kao [ę]: *ę̀*, *ę̈*, *ę́*, *ę̈ę*, *ęę̈*. Kao i u prethodnome slučaju, između njih može se ostvariti *h*: *ę̈*^{h}*ę / ę*^{h}*ę̈* (usp. Šimundić 1971: 29).

Samoglasnici se češće nazaliziraju na kraju riječi, a posebno ako je ta riječ završavala nazalnim sonantom *n* (< *m*, *n*, usp. *III.1.2. Konsonantizam*) u sredini i na kraju riječi. U sredini riječi potvrđeni su primjeri stapanja samoglasnika s nazalom u kosim padežima imenice *mòmak* npr. G jd. m.r. *mǫ̀ka* (< *monka* < *momka*) i u antroponimima *Mą́da* (< *Manda*). Na kraju riječi najčešće je u dočecima glagola, npr, *jèsą* < *jèsan*, prez. 1. jd. *zną̂*.

III.1.1.3. Redukcija

Redukcija samoglasnika u kratkom nenaglašenom slogu, najčešće onome neposredno nakon naglaska, prepoznatljivo je obilježje govora Dalmatinske zagore, ali i onih dublje u unutrašnjosti, na teritoriju BiH. Brozović (1963: 107) navodi da su "različiti stupnjevi i vidovi samoglasničke redukcije prilično rašireni u srpskohrvatskim govorima, osobito na zapadu (u kajkavaca prvenstveno u Gorskom kotaru, u čakavaca rjeđe, u štokavaca u mnogim ikavskim i rjeđe ijekavskim govorima)" te da postoje dva različita stupnja intenziteta redukcije: redukcija nultog stupnja, koju ne bilježimo posebnim znakom; i djelomična redukcija, koja se bilježi samoglasnikom u eksponentu (npr. *udòv^{i}ca*). U bitelskom govoru djelomičnoj redukciji podložni su uglavnom samoglasnici *i* i *u* u unutarnjem i zadnjem slogu.[47] Ostali se samoglasnici, ako se reduciraju, reduciraju do nultog stupnja[48] i to je druga vrsta eliminacije, koju obrađujemo u nastavku (v. *III.1.1.8. Gubljenje samoglasnika*, i to: *1.) Afereza*, *2.) Sinkopa*, *3.) Apokopa*). U ovom poglavlju navode se ostvaraji u kojima je, vidno rjeđe nego kod visokih samoglasnika *i* i *u*, došlo do djelomične ili potpune redukcije, pri čemu se najrjeđe reducira niski samoglasnik *a*.[49]

Otpadanje samoglasnika na početku, u sredini i na kraju riječi, afereza, sinkopa i apokopa, obrađuju se kao glasovne promjene u kojima se samoglasnik uvijek gubi (dakle, većinom su općeproširene), dok su redukcije slabije proširene i ne moraju se ostvariti potpuno, nego mogu biti djelomične (samoglasnik se izgovara oslabljene artikulacije ili se neutralizira i realizira kao [ə]). Drugim riječima, afereza, sinkopa i apokopa uvjetovane su leksički, a redukcija je fonetska pojava. U istoj riječi možemo naći i redukciju i jednu od glasovnih promjena, npr. u priloškoj zamjenici *ovoliko* bilježimo aferezu *ovolìkō > volìkō* i sinkopu: *ovolìkō > ovlìkō*.

Zabilježene su redukcije svih samoglasnika (osim *r̥*), a najčešće se reducira *i*, i to nakon uzlaznih naglasaka, koji su nastali tako što je na njih prešao udar (novoštokavska retrakcija) sa sljedećeg sloga. "Od svih samoglasnika redukciji je najpodložniji samoglasnik *i* jer je on samoglasnik prednjega niza s prilično zatvorenim rezonatorom zbog čega je dosta nestabilne artikulacije" (Kurtović Budja 2009: 37). Nakon gubljenja udara, samoglasnik gubi i intenzitet te se neutralizira ili reducira.

---

[47] Tipološki gledano, takva redukcija može se usporediti s redukcijom *i* i *u* u japanskom jeziku ili primjerice u govoru Ljubljane (Kapović, usmeno).
[48] To za govore Makarskoga primorja zaključuje i Kurtović Budja (2009: 37).
[49] Usp. npr. Riđanović (1991: 365−379).

Redukcije su najizrazitije u govoru starije generacije, no izrazite su i u odraslog i u mladog stanovništva (usp. *VI.1. Ogledi govora*). Svi se primjeri mogu ostvariti i bez redukcije, no rijetko u slobodnom govoru. Redukcije u slobodnom govoru redovno dolaze u blizini sonanta, a uz ostale foneme se mogu i ne moraju ostvariti, dakle, provode se fakultativno i dobrim dijelom ovise o dinamici govora i tipu diskursa.

Postoje primjeri kada redukcija izostaje, i to kada bi informanti govorili "gospodski", odnosno, kada bi svjesno intervenirali u vlastiti govor. U takvim se situacijama samoglasnik *i* ostvaruje povišeno. Jedan od ispitanika, koji je dio radnog vijeka proveo na relaciji Sinj – Split (kao kondukter u autobusu), rjeđe je izgovarao primjere s redukcijom, no ni u njega nisu potpuno izostali.

1.) Redukcija *i*

Menac Mihalić (2005: 12) navodi da "stupanj redukcije ovisi o tome nalazi li se nenaglašeno *i* u otvorenom ili zatvorenom slogu: u zatvorenom će se slogu reducirano *i* bolje čuvati nego u otvorenom, gdje može doći do potpune redukcije i smanjenja broja slogova." Osim o prirodi sloga, u Biteliću stupanj reduciranosti ovisi o brzini i dinamici izgovora.

Redukcija *i* zabilježena je u kratkom slogu čiji je naglasak prešao na proklitiku: A jd. m.r. *nà B^{ə}teḷć* (< na Bitelić), G jd. ž.r. *pó l^{ə}trē* (< po litre), A jd. m.r. *zä msēc dánā.*

Redukcija *i* u sredini riječi zabilježena je u primjerima poput prez. 3. jd. *zàp^{j}vā*, *prìpl^{j}vā* i sl. no u središnjem slogu češća je sinkopa (v. *III.1.8. Gubljenje samoglasnika*).

Ako se *i* nađe u slogu uz *l*, *m* i *n*, reducira se, a u tom se slogu mogu ostvariti [l̥], [m̩] i [n̩]: *sèdm̩ca* 'tjedan' (< *sedm^{j}ca* < *sedmica*), *zìm̩ca* (< *zim^{j}ca* < *zimica* < *zimnica*), *slàn̩na* (< *slan^{j}na* < *slanina*), gl. pr. r. ž.r. jd. *bübn̩la* (< *bubn^{j}la* < *bubnila*), A jd. m.r. *nà B^{ə}teḷć*, gl. pr. r. ž.r. *mïsl̥la* (< misl^{i}la < *mislila*) i sl.

Zabilježena je redukcija samoglasnika *i* kada se nađe između *d* i *l*, *m*, *n*, npr. gl. pr. r. ž.r. jd. *ròdla* (< *rod^{j}la* < *rodila*), *rádla* (< *rad^{j}la* < *radila*), gl. pr. r. sr.r. jd. *dódlo* (< *dod^{j}lo* < *dodilo*), *gòvedna* (< *gved^{j}na* < *govedina*).

Provođenjem redukcije *i* u slogu nakon naglaska uz *r*, u većini primjera *r* prelazi u *r̥*, tj. postaje samoglasnik i jezgra sloga: *ödrna* (< *odrina*), *nèsrtan* (< *nèsritan*), *spírt* (< *spíriti*). U primjerima poput *dòtrat* (< *dòtirati*), gl. pr. r. ž.r. jd. *govòrla* (< *govorila*), *dovʒéńa* (<

dov^{j}ʒéńa < *do viʒéńa*), dolazi do promjene slogovne granice, tako što se suglasnik, izgubivši *i*, pripaja prvom slogu, a slog postaje zatvoren.

Do redukcije dolazi i u slogu nakon naglaska uz *c*: *šènca* (< *šen^{j}ca* < *pšenica*), *udòvca* (< *udov^{j}ca* < *udovica*), *dvìzca*[50] (< *dviz^{j}ca* < *dvizica*); te u slogu ispred naglaska uz *c*: *pencìlīn* (< *pen^{j}cilin* < *penicilin*), N mn. ž.r. *pecpále* (< *pec^{j}pale* < *pecipale*) 'uštipci', I jd. ž.r. *sïjačcōn* (< *sijač^{j}con* < *sijačicon*).

Već je spomenuto da se *i* često reducira na kraju fonetske riječi, što se može ostvariti i kao potpuna redukcija (tj. apokopa) i kao djelomična.

Zabilježena je u dativnom nastavku deklinacije *e*-vrste npr. *na màzg^{j}*, D 1. jd. *mën^{j}*, D 2. jd. enkl. *t^{j}*; a ako dolazi do potpune redukcije, riječi postaju jednosložne, npr. D 1. jd. *mën*, a na njima se mogu ostvariti uzlazni naglasci, npr. L jd. ž.r. *na màzg* (v. *III.1.3. Akcentuacija*).

Često se reducira *i* u nastavcima deklinacije imenica *i*-vrste (ž.r. s osnovom na suglasnik, v. *III.2.2. Morfologija*), pri čemu se značenje otkriva iz konteksta, ili zanaglasna duljina postaje razlikovna, kao npr. N jd. *kökōš* : N mn. *kökoš* (< *kokoš^{j}* < *kokoši*): *Svë làko, al kökoš jöš kat önē stävē, kökoš! I rècmo sad u ònāj stàrīnskī bíḷec dôʒē t kökōš, pr̈nē t kökōš ili snèse jáje na krèvet^{u}*.

U glagolskim riječima najčešće se reducira *i* u imperativnim nastavcima, imp. 2. jd. *nòs^{j}*, *rèc^{j}*, *píš^{j}*, 2. mn. *nòs^{j}te*, *rèc^{j}te*, *píš^{j}te*; u kojima se može ostvariti i potpuna redukcija: imp. 2. jd. *nòs*, *rèc*, *píš*, 2. mn. *nòste*, *rècte*, *píšte.* Potvrđena je i u prezentskim oblicima, npr. prez. 2. jd. *jès^{j}* / *jès*, niječ. *nís^{j}* / *nís.*

Od nepromjenjivih riječi izdvajamo djelomičnu i potpunu redukciju u primjerima poput pril. *gör^{j} / gör*, *döl^{j} / döl*, prij. *il^{j} / il*, vez. *al^{j} / al*, čes. *l^{j} / l.* Enklitičke riječi se slijedom potpune redukcije pripajaju slogu koji im prethodi: *štä će t tô* [štäćet | tô].

Ako riječ ima više od tri sloga, redovno se reducira kratko *i*, npr. *kušìnca* / *kušìn^{j}ca* (< *kušinica* < *kunšinica* < *komšinica*).

U pojedinim primjerima gubi se i suglasnik nakon što je reducirano *i*, npr. -*ti*-: fut. I. 1. jd. *pòp ć^{u}* (< *popt ću* < *popit ću*) or. *Vjëš^{ə}ć gòra* (< *Vješt^{j}ć gora* < *Vještić gora*).

[50] Vidljivo je da izostaje jednačenje konsonanata po zvučnosti nakon redukcije pa se može zabilježiti i znak koji se ostvaruje na mjestu reduciranog vokala i sprečava glasovnu promjenu: *dvìz^{ə}ca*, *Bòž^{ə}ć* i sl.

2.) Redukcija *u*

Potvrđena je česta redukcija *u*. To je visoki samoglasnik stražnjega niza sa zatvorenim rezonatorom zbog čega je nestabilne artikulacije, slično kao i *i*, koji je prednjega reda i nije labijaliziran.

Redukcija *u* potvrđena je u slogu nakon naglaska koji je prešao na proklitiku, i to uz *r*, koje preuzima jezgru sloga i postaje slogotvorni *r*, npr. *ì drgī* (< *i drugi*), ili se pripaja prethodnom slogu i zatvara ga, npr. *Pèrća* (< *Peruća*). Pri prenošenju naglaska na prethodni slog može se reducirati *u* uz druge suglasnike, npr. I jd. ž.r. *prìt k^{ə}ćōn* (< *prit k^{u}ćon* < *prid kućon*).

Nalazimo reducirano *u* u otvorenom slogu neposredno nakon naglaska, npr. *ùjtra* (< *ujutro*), *òvdān* (*ovuda*), *pòkpit* (< *pokupit*), *Ìss* (< *Ìs^{u}s* < *Ìsus*).

Dolazi do djelomične ili potpune redukcije *u* u finalnom slogu. Pojava može tumačiti i kao apokopa, no analiziramo ju kao redukciju jer se može ostvariti i kao djelomična i kao potpuna redukcija, dok je apokopa uvijek potpuna.

Nalazimo ju u imeničkim nastavcima: L jd. sr.r. *po sèl* (uz *po sèl^{u}* / *po sèlu*), m.r. *u Síń* (uz *u Síń^{u}* / *u Síńu*), *u grád* (uz *u grád^{u}* / *u grádu*); A jd. ž.r. *bäb^{u}* (uz *bäbu*), *za zîm^{u}*. Hoće li redukcija biti djelomična ili potpuna, ovisi o brzini govora. Redovno dolazi u primjerima poput *znân tû žèn*, *ìman svòj svíń* (A jd. ž.r.), u kojima je padež vidljiv iz konteksta.

U prez. 1. jd. glagola *tït* i *möć*: *òć*, *mòg*, uz ostvaraje s djelomičnom redukcijom *òć^{u}*, *mòg^{u}* te *òću*, *mògu*.

Često se reducira *u* enklitičkim riječima, posebno u 1. jd. prez. pomoćnog glagola *bït* i 3. mn. prez. pomoćnog glagola *tït*, npr. fut. I. 1. jd. *jâ ć tô rasplèćat* 'postaviti jelo na stol', prez. 3. mn. *tämo di s cüre.*

3.) Redukcija *e*

Redukcija *e* zabilježena je u manjem broju primjera. Nalazimo ju u primjerima: pril. *zâjdno* (< *zaj^{e}dno* < *zajedno*), fut. I. 1. mn. *rëćmo* (< *rec^{e}mo* < *reć ćemo*)[51], *üv^{e}čē*, fut. I. 2. jd. *päš* (< *pašč^{e}š* < *pas ćeš* < *past ćeš*).

Potonji primjer u literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima bilježe samo Tomelić Ćurlin; Anić (2012: 352). Druga dva oblika u literaturi se ne spominju, nego se pod redukcijom *e* navode drugi primjeri, koju su u ovom radu objašnjeni ili kao sinkopa ili kao tzv. *allegro oblici* (v. *III.1.1.6. Allegro oblici*).

Djelomična redukcija *e*, a rjeđe i potpuna, zabilježena je na kraju riječi u kosim padežima imeničkih oblika i na kraju glagolskih nastavaka, npr. N mn. ž.r. *žèn^{e}*, *krä v^{e}*, gl. pr. r. ž.r. mn. *rádl^{e}*, aor. 3. jd. *päd^{e}* i sl.

4.) Redukcija *o*

U odnosu na redukciju visokih samoglasnika *i* i *u*, možemo reći da je redukcija srednjih *e* i *o* mnogo rjeđa, a redukcija niskog *a* najrjeđa.

Djelomična redukcija *o* potvrđena je u primjerima poput *pün^{o}*, A jd. m.r. *nä Vrd^{o}vo.*

5.) Redukcija *a*

Na kraju riječi samoglasnik *a* ostvaruje se djelomično ili (rjeđe) potpuno reducirano, npr. N jd. ž.r. *svíć^{a}*, G jd. *grâd^{a}*, N mn. *sèl^{a}*, gl. pr. r. ž.r. *òbul^{a}* i sl. U odnosu na redukciju *i* i *u*, redukcija *a* (isto kao i *o* i *e*) zabilježena je u manjem broju primjera.

Djelomičnu redukciju *a* nalazimo u višesložnim riječima *cig^{a}réta*, N zb. sr.r. *mäg^{a}rād.*

U pripovijedanju može doći do potpune redukcije *a* (*ćäća* > *ćäć*): *Jâ subòtōn nêmān štä rád̓t. Pîtā ćäć: 'Di ïʒēš?' – 'A ïʒēn ü Siń.' – 'A štä š u Síń^{u}?' Jâ: 'Ïʒēn.'*

[51] Radi se o obliku futura koji je okamenjen kao poštapalica u značenju '1. otprilike | 2. naprimjer': *Rëćmo önī samúni po jèdno dvà-tr kïla.* Na isti način okamenjen je prezentski oblik *rècmo*, npr. *Rècmo, štä je bílo, nä Vrdov^{u} nàpravī küću.*

6.) Zaključci

Redukcije su potvrđene u jednosložnim enklitičkim riječima (zam. D 2. jd. *t*, gl. prez. 2. jd. *š*, čes. *l*). Ako je slog otvoren, samoglasnik se reducira na kraju riječi pa se taj tip redukcije može tumačiti i kao apokopa. Dvosložne riječi nakon redukcija postaju jednosložne (*rȅć*, pril. *gȍr*), a fizionomija naglaska se ne mijenja, te se uzlazni mogu naći u jednosložnim riječima (imp. 2. jd. *nȍs*, *pȉš*). Redukcije su redovne u trosložnim i višesložnim riječima (*nȅv^{j}sta / nȅvsta*).

I proklitike mogu uvjetovati redukcije samoglasnika, jer prvi slog riječi u kojoj je reduciran samoglasnik postaje središnji slog fonetske riječi s proklitikom: A jd. ž.r. *ù kću*, A jd. m.r. *nȁ B^{ə}teḷć.*

Možemo zaključiti da do redukcija najčešće dolazi u slogu neposredno nakon naglaska, no primjeri pokazuju da se mogu reducirati i samoglasnici koji dolaze pred naglaskom. Najveći broj primjera s redukcijama ima kratkouzlazni naglasak na prethodnome slogu, za koji se zna da je nastao pomakom sa sljedećeg sloga, odnosno sa sloga u kojem se samoglasnik poslije reducira. Novi zanaglasni slog ostvaruje se nisko, što znači da je izgubio visnost (') koju je čuvao primjerice *u* nakon pomaka udara na prethodni slog: *Pȅr'ućа* > *Pȅrća*.[52] Dakle, samoglasnik nakon gubitka udara, tj. prijelaza naglaska na prethodni slog, nastavlja gubiti silinu i intenzitet te se u konačnici reducira.

[52] Usp. Kapović (2014: 488): "Bitno je reći, kao što upozorava Ivšić (1970: 175), da su kod primjerâ kao što su *donȅs' im* ili *donȅz' ga* zanaglasni slogovi (*im* i *ga*) niski a ne visoki. To je još jedan dokaz da je bar u dijelu nštok. govorâ zanaglasni slog samo dodatno i zalihosno sredstvo razlikovanja naglasaka, a nipošto ne i najbitnija i ključna razlika."

III.1.1.4. Sporadične promjene kratkih nenaglašenih samoglasnika

U Biteliću se odvija nemotivirana promjena kratkih samoglasnika, najčešće nenaglašenih, zabilježena rjeđe kod mladog, ali razmjerno često u zreloga i starog stanovništva. Kao što je istaknuto na potrebnim mjestima u nastavku, ta promjena u pojedinim primjerima može biti asimilacija ili disimilacija samoglasnika. Ta je pojava potvrđena u novoštokavskim ikavskim govorima u Dalmaciji (usp. Šimundić 1971: 26–33[53], Lukežić 2004: 478–480, Menac Mihalić 2005: 18–19, Bošnjak Botica; Menac Mihalić 2007: 30–31, Čilaš Šimpraga 2010: 177). U govoru Bitelića zabilježene su promjene navedene u nastavku.[54]

1.) Promjena *a*

Promjena *a* > *o* potvrđena je u prilozima *sütro*, *jèdvo* koji se mogu ostvariti i kao *sütra*, *jèdva*. Nalazimo ju u primjerima kao što su imenice *čïmovʲca*, *krästovac* i brojevi *sëdon*, *öson* te pridjevi poput *rüńov*, *mïšova* Svi se ostvaruju i kao *čïmavica*, *rüńav*, *sëdan*, *ösan*. Promjena je zabilježena u riječi *dögoʒāj*, u kojoj dolazi analogijom prema *dogòdit*, no nalazimo i dubletno *dögaʒāj*. Često se ostvaruje u enklitičkim oblicima glagola *bit*: *sàtrla son se žíva*, *vïdla son ga*, pri čemu se *o* može i nazalizirati: *bíla sǫ jâ dòlazla*, *al níje vas bílo.* U primjerima poput *näpomēt*, *rásoḑ* došlo je do disimilacije *a-a* > *a-o*, no potvrđeni su i dubletni oblici *rásaḑ*, *näpamēt.*

U starijih govornika promjena *a* > *o* dolazi u nastavku *-on* u množinskim padežima DLI ž.r. *ē*-vrste, npr. I mn. *sa sèstron*, *sa stínon*, *sa žènon*; pri čemu je prema I jd. razlikovna zanaglasna duljina, npr. I jd. *sa sèstrōn*, *sa stínōn*, *sa žènōn*. U govoru mladog i zrelog stanovništva dolazi i nastavak *-ama*, također s fakultativnom promjenom *-ama* > *-oma* (više u *III.2.2. Morfologija*).

U prednaglasnoj poziciji promjena je zabilježena u ojkonimu *Bojàgīć* (no može se čuti i *Bajàgīć*). Ojkonim *Bïtelić* može se ostvariti i kao *Bïtalić* ili *Bïtalʲć.*

---

[53] Navode se i primjeri u posuđenicama po uzoru na Šimundića, s razlikom da su izvorni oblici provjereni u mletačkom rječniku Boerio (1856). Usto treba istaknuti da ne možemo sa sigurnošću rekonstruirati procese putem kojih su se posuđivali romanizmi te bi primjere iz Bitelića trebalo posebno obraditi u budućim istraživanjima.

[54] Nemotivirane promjene vokala ne možemo smatrati glasovnim promjenama u pravom smislu, nego realizacijama, jer nisu sustavno provedene pa ih nije moguće definirati glasovnim zakonom.

Do promjene može doći u niječnim oblicima glagola *vàḷat*, npr. *në voḷā*, no potvrđeni su i oblici bez promjene: *në vaḷā.* Kapović (usmeno) bilježi i primjer *në veḷā* na Ravči kraj Vrgorca. Šimundić (1971: 28) navodi da u Imotskoj krajini i Bekiji "promjena nije nastupila u *vàḷān*, *vàḷāš*... jer je prvi samogl. pod naglaskom. U dotičnom primjeru naglasak nema uvjeta za skakanje, ali će biti da je ipak do ovoga došlo zbog česta uzvična značenja niječnog prezenta."

U posuđenicama je promjena *a* > *o* potvrđena u primjerima različita postanja koji su prošireni na mnogim područjima *kòmīn* (< *kamin*), *šugòmān* 'ručnik' (< *šugaman*[55] < mlet. *sugaman*). Nalazimo ju i primjerima poput imenice *lìvoda* (< *livada*) i čestici *bòlon* (< *bolan*), koje se mogu ostvariti i kao *lìvada*, *bòlan.*

Zabilježena je promjena *a* > *e* iza palatala, npr. *bàdeń* 'bačva za vino', *bíḷec* 'pokrivač', *pìjen*, *rážeń*, *nòćes*, *večères*. Potvrđeni su i primjeri bez promjene: *bàdań*, *bíḷac*, *pìjan*, *rážań*, *nòćas*, *večèras*. U primjeru *prïjeteḷ* (uz koji češće dolazi *prïjateḷ*) došlo je do asimilacije *a-e* > *e-e*, a u romanizmu *pìjet* (< mlet. *piato*), moguće je da došlo do disimilacije u G mn. *a-a* > *e-a* (*pijata* > *pïjētā*) koja je prenesena u N. Ovu pojavu bilježi i Šimundić (1971: 26–27) te navodi velik broj primjera koje u Biteliću ne nalazimo, no koji sugeriraju da je promjena uvjetovana susjedstvom palatalnog suglasnika ili *r*: *Àrep(in)*, *beḷézgat*, G mn. *čeválā*, *ʒeválā*, *Màkerskā*, *mälašan*, *ögreda*, *pèčet*; pa možemo zaključiti da je u govorima Imotske krajine ova promjena učestalija no u govorima okolice Sinja.[56] Ipak, valja imati na umu da je Šimundićevo istraživanje utemeljeno na građi staroj gotovo pola stoljeća, te da je moguće da je danas broj zamjena mnogo manji.[57]

Promjena *a* > *u* zabilježena je u uzviku *ùjme* (uz dubletno *àjme*).

U naglašenom slogu dolazi do promjene *ra-* > *re-* u oblicima glagola *râst*, što je starija (dijakronijska) pojava, dok je promjena kratkih nenaglašenih samoglasnika novija pojava. Kod starog stanovništva takva je promjena zabilježena i u riječima *rêst*, *rêstā*, *nàrēstā*, *rébac.* U zreloga stanovništva nalazimo *rêst*, *rêstā*, *nàrēstā* te dubletno *rébac* / *vrábac*, a mladi će češće reći *vrábac*, dok je *rêst*, *rêstā*, *nàrēstā* isto kao u ostalih govornika. Potvrđen je samo oblik *krȁst.*

---

[55] Oblik s disimilacijom *a-a* > *o-a* *šugoman* nalazimo posvuda u Dalmatinskoj zagori, dok je na obali i otocima češće nepromijenjeno: *šugaman.*

[56] Buduće analize ostvaraja nenaglašenih vokala u drugim govorima Sinjske krajine mogu dodatno razjasniti ovu situaciju.

[57] U tuđicama i posuđenicama Šimundić (1971: 27) u Imotskoj krajini riječ bilježi navedenu promjenu i u turcizmima, no u Biteliću su zabilježeni takvi primjeri bez promjene: *barjàktār*, *čalabȉcnit* 'na brzinu pojesti'.

2.) Promjena *e*

Promjena *e > a* zabilježena je u riječima slavenskoga podrijetla *tèlat'na*, *vèčara*, *večarávat*, *dèrnak*, u kojima je došlo do disimilacije prema prvome slogu i asimilacije prema sljedećem *e-e-a > e-a-a*. Potvrđeno je i *tèlet'na*, *vèčera*, *večerávat*, *dèrnek*.

Rjeđe do te promjene dolazi u turcizmu *žìgar'ca*. U internacionalizmima tipa *telavízija*, *temparatúra* mijenja se *e* u prednaglasnoj poziciji. U *telavízija* dolazi do disimilacije *-ele- > -ela-*, a u *temparatúra* do asimilacije *-era- > -ara-*.

Zabilježena je i promjena *e > i*, no ne u primjerima koje navodi Šimundić (1971: 29), *očinaš*, *jelin*, *Kamišnica*, *lemiš*, nego u romanizmima. Radi se o transfonemizaciji venetskog *ẹ*, koja je sustavno (tj. bez dubletnih primjera) nalazimo *i* u riječima: *bèštīma* 'psovka' (< mlet. *biastema*), *bùtīga* 'dućan, trgovina' (< mlet. *botega*), *dìšpet* (< mlet. *despeto*), *mànistra* 'tjestenina' (< mlet. *manestra*), *pîẓ* 'uteg', *pìzat*, *pizávat* 'biti / bivati težak' (< mlet. *peso*), *prïša* 'žurba', *prïšit* 'žuriti' (< mlet. *pressa*), *sïć* 'kabao' (< mlet. *sechio*), *spîza* (< mlet. *spesa*), *fïbra* 'vrućica' (< mlet. *febra*, *febre*).

Uz romanizme, promjena *e > i* zabilježena je u primjeru *lipùrca* 'leptirica, moljac'.

3.) Promjena *o*

Promjena *o > a* zabilježena je u prilozima *skòra*, *sùbata*, *räda*, uz koje se ostvaruju i dublete *sùbota*, *skòro*, *rädo*. U prvom primjeru bilježimo disimilaciju *o-o > o-a*, a u drugim dvama asimilaciju *o-a > a-a*. Asimilacija je zabilježena u internacionalizmu *labaratôrij*. U riječima preuzetima iz stranih jezika promjenu *o > a* (tj. asimilaciju *a-o > a-a*) nalazimo u riječi *karasèrija*, koja se može izgovoriti i bez promjene, kao *karosèrija*.

Promjena *o > a* potvrđena je i u toponimiji, gdje nalazimo i *Ìmackī* i *Ìmockī*.[58]

Dolazi do promjene *o > e* u niječnom prezentu glagola *möć*, koji se bilježi uz rotacizam i bez njega: npr. *nè mereš / nè mežeš*, *nè mere / nè meže*, uz dubletne oblike *nè moreš / nè možeš*, *nè more / nè može*. Dubletni ostvaraj vidljiv je i u *allegro* oblicima *nè meš / nè moš* (usp. Šimundić 1971: 32), uz koje se može čuti i *nè maš*. Novija Kapovićeva građa iz Vrgorske krajine potvrđuje samoglasničku promjenu: *nè mere / nè meže / nè more*. U

[58] Primjer *Ìmackī* nalazimo i u Vrgorskoj krajini (Kapović, usmeno).

Biteliću je prijelaz *o* > *e* potvrđen i u primjeru iz standardnoga jezika *mažerëtkińe* (< *mažoretkińe*).

Već je spomenuto da nastupa promjena *o* > *u* ako se *o* nađe uz nazalne sonante, kao u primjerima *ûn* 'on', *ǖnō* 'ono', *ǖndā* 'onda', *ùndā* 'onuda'. Ova promjena može se ostvariti i u primjeru *guvòrit*, uz češće *govòrit*. Za primjer *túte* (< *tote*)[59] nema dubletnih ostvaraja, uvijek je u tome obliku.

U romanizmima je promjena *o* > *u* sustavna, dakle bez dubletnih oblika u imenica tipa *gàrbūn* 'ugljen' (mlet. *garbon*), *màrūn* 'kesten' (< mlet. *maron*) i u brojevnoj imenici *mìļūn*, no ne dolazi u *bômba*, *prȍfesōr*, *dȍktor*, koji su uvezeni iz standardnoga jezika. Primjer *bùmbōn* ostaje u dijalektalnom liku.[60]

4.) Promjena *i*

Promjena *i* > *e* potvrđena je u rijetkim primjerima. Do promjene može doći u novijim riječima, npr. *telegéncija* (< *inteligencija*), u kojoj bilježimo asimilaciju *e-i-e* > *e-e-e*.

U primjerima poput *àjme* / *ùjme*, *ùjtit* došlo je do promjene *i* > *j*, do koje dolazi i kad se proklitičko *u* nađe ispred *i*, npr. *ujme òca* te u izvedenicama glagola *(j)ȉst*, npr. *kâžū*, *tộ jᵉ dòbro*, *àko t ùjdū dv-trî čële.*

6.) Promjena *u*

U govoru Bitelića samoglasnik *u* (uz *i*) prolazi kroz najmanji broj promjena.

Dolazi do promjene *u* > *o* u prednaglasnoj poziciji kao u primjerima *bobùļica*, *kokùruz*, *dogùļast*, uz dubletne oblike *bubùļica*, *kukùruz*, *dugùļast.* U njima je došlo do disimilacije *u-u* > *o-u*. U imenici *kokurîk* 'bolest, kašalj' nisu potvrđene dublete.

Zabilježeno je *u* > *e* u primjeru *čevàrkᵊća* 'čuvarkuća'.

---

[59] Šimundić (1971: 32) navodi da je ovaj prilog nastao spajanjem dviju pokaznih zamjenica: *to* i *tu*.

[60] Primjer se ističe jer ga Šimundić (1971: 32) ne nalazi u govorima Imotske krajine i Bekije, u kojima općenito bilježi mnogo više promjena, koje su usto sustavnije provedene nego u govorima Sinjske krajine. Primjerice, kada sam tražila oblik *šmagnut*, nekoliko ispitanika prepoznalo je to kao značajku imotskih govora. Međutim, nisu bili svjesni ni nekih od promjena zabilježenih u bitelskom govoru, što je razumljivo, jer se radi o fonetskim procesima.

U riječima stranoga podrijetla sa suglasničkim skupom *eu*, samoglasnik *u* realizira se kao nefrikativno *v* [w], što se može zapisati kao promjena *u* > *w*, npr. *ȅwrōpskī*, *Ewrópa* i sl. Takvim prijelazom nastaje i *allegro* oblik *čȍvik* > *čȍv*^{j}*k* > *čȍuk.*

7.) Zaključci

Uz redukcije i zatvorenu realizaciju dugih *e*, *o* i (rjeđe) *a*, promjena kratkih nenaglašenih samoglasnika jedna je od tri glavne značajke u vokalizmu novoštokavskog ikavskog dijalekta, koje su prisutne i u ikavskoštakavskim govorima zapadne Hercegovine i u ikavskošćakavskim govorima zapadne Bosne, te u ikavskoštokavskom dijalektu u Dalmaciji.

Mijenjaju se kratki nenaglašeni samoglasnici, a dio promjena može se opisati kao i asimilacija odnosno kao disimilacija samoglasnika.

Primjeri iz Bitelića pokazuju da se najčešće mijenjaju nenaglašeni *a*, *e* i *o*, a rjeđe *i* i *u*. Prisjetimo li se da su na obratan način samoglasnici podložni redukciji, tj. da se češće reduciraju *i* i *u*, a rjeđe *a*, *e* i *o*, možemo zaključiti da su u kratkim nenaglašenim slogovima svi samoglasnici nestabilne artikulacije, pri čemu *a*, *e* i *o* imaju tendenciju promjene kvalitete i prelaze u druge samoglasnike, dok *i* i *u* mijenjaju kvantitetu i reduciraju se.

III.1.1.5. Slogotvorni *r̥̄*, *r̥*

Slogotvorni *r̥* / *r̥̄* pojavljuje se u sljedećim pozicijama (usp. *I.1.1.1. Inventar*):

a) između dva suglasnika u naglašenom, prednaglasnom ili zanaglasnom položaju, npr. *čvȑst*, *kȑv̯ / kr̂v̯*, *cȑkva*, *cr̂n*;

b) na početku riječi pred suglasnikom, uključujući i *r* koje je na početku riječi zbog gubljenja fonema *x*, npr. *ȑskav^{i}ca*;

c) na kraju riječi nakon suglasnika, npr. *čètr*.

1.) Kraćenje slogotvornog *r̥̄*

U govoru svih generacija primjetna je tendencija skraćivanja *r̥̄* > *r̥*, koja objašnjava primjere poput *cȑkva*, odnosno dublete poput *kȑv̯/kr̂v̯*. Može doći do skraćivanja i pod drugim naglascima ili skraćivanja zanaglasne duljine, npr. *četvr̀tak*, *ù crkvu*, no ti oblici supostoje uz one bez skraćivanja. Kapović (2014: 526−527) navodi ovu promjenu kao promjenu u tijeku i adrijatizam, uz napomenu da se može naći i dublje u unutrašnjosti, u dolini Neretve i govoru mostarskih Srba i općenito po Bosni te na nekim obalnim područjima, gdje je *r̥̄* sustavno pokraćen. Kurtović Budja (2009: 41) u svim govorima bilježi skraćeno ishodišno dugo *r* i zaključuje: "Primjeri u kojima sam zabilježila čuvanje dugoga *r* znatno se rjeđe javljaju odnosno malen ih je broj ispitanika potvrdio pa se može zaključiti da je i u govorima Makarskoga primorja skraćivanje dugoga *r* jezična karakteristika koja je živa." Ta je promjena u tijeku i u govoru Bitelića.

Tomelić Ćurlin i Anić (2012: 350) u kruševačkom govoru bilježe primjere bez skraćivanja: *cr̂kva*, *četvŕtak*, *kr̂v*. Šimundić (1971.) ne bilježi kraćenje, što je dokaz da je promjena novija, tj. da je mlađa inovacija u dijalektu.

2.) Sekundarni slogotvorni *r̥*

Spomenuto je da nakon redukcije može nastati sekundarni slogotvorni *r*, npr. *vrtèno* (<*vrtèno*).[61] Zabilježen je u izvedenicama od imenice *srȉća*, npr. *nèsrća*, *nèsrtan*. u (složenim) brojevima *trî*, *čètr*, u kojima se *i* reducira nakon gubitka naglaska, npr. *tr-čètr*, *samúni po jèdno dvà-tr kȉla* (uz *dvi-trî čële*). Od glagolskih riječi navodimo primjere u izvedenicama glagola *tȉrat*, npr. *pòtrat*, *dòtrat* 'dovesti'. Sekundarni slogotvorni *r* nalazimo u romanizmima tipa *mȉgīń* 'kamen međaš', *pȉžūn* 'zatvor' (< mlet. *preson*).

Može doći i do obratnog procesa, u kojem je *r* desonantizirano, npr. u *sàtrat*, *satàrluk* '1. umor | 2. gaženje njive'. Ta je pojava općeproširena u štokavskom narječju.[62] U Biteliću bilježimo i primjere bez promjene: *sàtrla son se žíva*.

U većini štokavskih govora slogotvorni *r̥* prelazi u neslogotvorni *r* u blizini samoglasnika, skraćeno: *r̥* > *r*, i to u gl. prid. rad. m.r. jd. *ümrō*, *üprō*.

U primjerima *svèkruva*, *jètruva* slogotvorni *r̥* je desonantiziran tako što je umetnuto *u* koje postaje jezgra sloga, a *r̥* prelazi u *r*. Bilježimo i primjer L jd *nà vri* 'vrh'.[63]

[61] Nakon redukcije *i* nađe u slogu uz *l*, *m* i *n*, mogu se ostvariti i [l̥], [m̥] i [n̥] kao u primjerima *sèdn̥ca*, *zìn̥ca*, *slàn̥na*, gl. pr. r. ž.r. jd. *bübn̥la*, A jd. m.r. *nà B'tel̥ć*, gl. pr. r. ž.r. *mȉsl̥la* (v. *III.1.2. Redukcije*). Te glasove ne smatramo fonemima već alofonima zato što su položajne varijante koje nemaju razlikovnu funkciju.
[62] Šimundić (1971: 33) objašnjava tu pojavu analogijom prema gl. pr. r. m.r. *trâ* i navodi da time dolazi u homonimiju s izvedenicama (naziva ih "složenice", no taj termin u ovom radu koristi se za riječi nastale slaganjem) glagola *tirat*. Kurtović Budja (2009: 42) također navodi ovu promjenu u Makarskome primorju.
[63] Isto u Vrgorskoj krajini bilježi Kapović za Prapatnice.

III.1.1.6. *Allegro* oblici

Neki od gore navedenih primjera potvrđuju da se mogu izostaviti i slogovi. U hrvatskoj dijalektološkoj literaturi takve se pojave opisuju kao redukcije više glasova, a u ovom su radu obrađeni kao *allegro* oblici u kojima ne dolazi do redukcije, nego su to drugi oblici riječi, koji su skraćeni, što zbog brza izgovora, što zbog česte upotrebe (Kapović, usmeno). Pritom najčešće od višesložnih nastaju jednosložne ili dvosložne riječi.

Kao *allegro* oblik navodi se eliminacija *e* potvrđena u oblicima glagola *tït* 'htjeti', npr. prez. 2. jd. *òš*, niječ. *nêš*; i glagola *möć*: *möš.* Takvi su oblici potvrđeni na širem području (npr. u kajkakvskom *neš* < *ne buš*), no u dijalektološkoj literaturi donose se među redukcijama. Primjerice, Šimundić (1971: 39) navodi promjenu kada govori o sinkopi, a Kurtović Budja (2009: 39) i Menac Mihalić (2005: 14) primjere poput *oš*, *neš* (< *oćeš*, *nećeš*) navode kao redukciju *e*, no to nisu primjeri redukcije nego *allegro* oblici.

U govoru Bitelića u brzom izgovoru krate se pojedine sveze riječi i frazemi, ponajviše iz sakralno-crkvenog leksika, npr. *u ime òca* > *ujme òca* > *ujmòca* > *mòca*, *u ime Isusovo* > *mïsusovo*. Ta je pojava zabilježena posvuda u Dalmatinskoj zagori. Primjerice, Šimundić (1971: 37) navodi više primjera u govorima Imotske krajine i Bekije: "Govori se npr.: *ujme čègā si óvde?; ujme òca ì sīna*, ili samo: *ujmòca i sina*. Zbog velike komunikativnosti i uzvičnosti, ovaj je izraz još više reduciran, kaže se i *mòcā ì sina*, zatim *ujmïsusovo* : *imïsusovo* < u ime Isusovo." Menac Mihalić (2005: 16) za redukciju više glasova navodi primjere za "u ime Isusovo {ti bilo}" iz Gale, Otoka i Lovreća: *M Isusovo t' bilo.* (Ga). *M (me) Isusovo ti bilo!* (Lo) te *M Isusovo ti bilo* (Ot).

U govoru Bitelića zabilježen je skraćeni oblik dočetka brojeva nastalih slaganjem s korijenom -*deset*, što je posebno izraženo kada slijedi još jedan tvorbeni element: *dvajs jèdan*, *dvajz dvâ*, *tris trî*, *šezdès-sedondèsēt kílā* i sl. Ta pojava nije ograničena samo na štokavsko narječje nego je uvjetovana dinamikom govora i kontekstom.

III.1.1.7. Zijev

Kada se dva samoglasnika nađu jedan do drugoga, zijev se u govoru Bitelića može čuvati ili razriješiti kontrakcijom te epentezom *j* odnosno *v*.

1.) Kontrakcija

Jedan od načina uklanjanja zijeva jest sažimanje ili kontrakcija samoglasničkih skupova, kojim se dva samoglasnika iste ili bliske artikulacije slijevaju u jedan.

Skup *-aa* > *a* u G jd. imenica m.r. koje su izgubile *h*: *strâ*, *prâ*, *grâ*. Kada nije iz konteksta jasno u kojem je od dva izjednačena padeža riječ, N ili G jd., mogu se ostvariti oblici u kojima se umjesto kontrakcije umeće *j* ili rekonstruira *h* (prema standardnom jeziku): *strâja*, *prâha*.[64]

U brojevima od deset do dvadeset zabilježena je kontrakcija *-ae* > *-e*: *jedànēst*, *dvánēst*, *trínēst*, *četȑnēst*, *pètnēst*, *šèsnēst / šèšnēst*, *sedàmnēst / sedàmlēst*, *osàmnēst / osàmlēst*, *devàtnēst*.

Kada vokalizacijom finalnoga *-l nastaje skup *-ao*, uklanja se po formuli *-ao* > *-ā*. Potvrđena je u imenicama poput *zâva* (< *zaova*), *pȍsā* (< *posao*), *ʒȁvā*, *pȁkā*, *vȑtā*; te sustavno u gl. pr. r. m.r. jd. *mögā*, *rèkā*, *spávā*, *dâ*, *pâ*, *krâ*.[65] Slična kontrakcija zabilježena je u vezniku *kâ* (< *kao* < *kako*): *Nï pō mükē kâ prïje.* Do navedene kontrakcije ne dolazi u riječima koje su primljene iz standardnog jezika: *crtaóna*, *kupaóna*, *čitaóna*, *raʒaóna*.

U govoru Bitelića zabilježena je kontrakcija (*-el >) *-eo* > *-ē* u primjerima gl. pr. r. m.r. jd. *üzē*, *prȉuzē*, te u pridjevu *sténa* 'steona' (uz *stèvana*). Samo Čilaš Šimpraga (2010: 176) bilježi ovakvu kontrakciju, i to u Badnju i Sinju u primjeru *üzē* (takva je i Šimunovićeva građa). Drugim riječima, to znači da je u dosadašnjim istraživanjima novoštokavskih ikavskih govora kontrakcija (**-el >*) *-eo* > *-ē* potvrđena samo u okolici Sinja, što podupire hipotezu da govori Sinjske krajine čine zaseban tip među novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije. To ne znači da je hipoteza potvrđena, nego da smo zabilježili prvu činjenicu koja joj ide u prilog.

---

[64] Šimundić (1971: 35) jedini bilježi slične primjere, no navodi da se homonimija razrješava čuvanjem zijeva: *gràa*, *stràa*, *pràa*. Menac Mihalić (2005: 22) govori da nije potvrđen slijed *aa*, no jedini primjer koji iznosi je NG jd. *stra* doduše u više mjesta, a samo u Gospiću navodi primjer s epentezom G jd. *straja*.

[65] U pridjevima se čuva *-l, npr. *töpal*, *pödal*, *dèbel* (v. *III.1.11. Razvoj*).

Kontrakciju *-oo* > *o* nalazimo u skupovima kojih je drugi nastao od *-l, npr. u imenica tipa *sô* 'sol' (G jd. *söli*), *vô* 'vol' (G jd. *vòla*), u pridjevu *gô*, prilogu *pô* 'pola' (*ï pō*); dubletno dolazi *stô / stôl* (G jd. *stòla*), ali ne i u primjeru *bôl* (G jd. *bôli*), što je zasigurno utjecaj standardnog jezika i kosih padeža. Valja dodati da je ta kontrakcija rijetka u govoru mladih.

Za takvu kontrakciju Menac Mihalić (2005: 27) navodi da je zapisana na kraju riječi "samo u imenici *vol* i fakultativno u imenici *sol*" te "na kraju unutrašnjeg sloga" s primjerima G jd. m.r. *stoca*, I jd. m.r. *kocon*. Šimundić (1971: 36) ju sustavno bilježi u Imotskoj krajini i Bekiji, a kao jedini izuzetak navodi *böjo* od *böst*. Čilaš Šimpraga (2010: 198) navodi rečene primjere kada govori o finalnom *-l, koje se prema njenoj građi čuva samo u Omišu: "U ostalim punktovima to se *-l* ne čuva pa je svugdje *stô* 'stol', *vô* 'vol', *sô* 'sol', vô 'vol'."

U govoru Bitelića važno je opisati i zamjeničke kontrakcije koje su potvrđene svuda u štokavskome narječju. U GDL jd. povratno-posvojne zamjenice *svôj* i posvojnih zamjenica za 1. i 2. lice jednine dolazi do kontrakcije *oje* > *o*: *svôg*, *svôm*, *môg*, *môm*, *tvôg*, *tvôm*. U upitno-odnosnoj zamjenici *kòji* zabilježeni su dubletni ostvaraji *köjēg / kôg*.

2.) Epenteza *j*

Zijev se može ukloniti i epentezom ili umetanjem *j* između samoglasnika prednjega reda u primjerima u kojima je drugi samoglasnik nastao od *-l, npr. na dočetku pridjeva poput *dèbeja* (uz češće *dèbel*) između gl. osnove i nastavka u gl. pr. r. m.r. (npr. *čüjo*, uz dubletno *čüo*). Menac Mihalić (2005: 28) za tu promjenu daje primjere iz Gale i Lovreća s primjerima: "*Nisan ni čujo ni vidjo* (Ga). *Ništa čujo ni vidijo* (Lo). *Posujo se pepelom* (Lo)." Epentezu *j* navodi i Čilaš Šimpraga (2010: 176) u svim govorima.

Do umetanja *j* dolazi i između samoglasnika koji su došli u dodir nakon ispadanja *h*, npr. *mìjūr*, G mn. *örājā / örāsā*, no rjeđe u mladoga stanovništva (v. *III.1.2. Konsonantizam*).

3.) Epenteza *v*

Zabilježeno je i uklanjanje zijeva dodavanjem epentetskog *v* između samoglasnika stražnjega reda u onomatopejskim riječima poput prez. 3. jd. *mjàvūčē*, no češće se ostvaruje bez umetanja prez. 3. jd. *mjàūčē*, *jàūčē* (v. nastavak).

Umetanje *v* zabilježeno je i u primjerima u kojima je izgubljeno *h*, a koji će biti opisani kao prijelaz *h* > *v*. *mávat*, *búva*, *küvat*, G mn. *mävūnā* (v. *III.1.2. Konsonantizam*).

4.) Čuvanje zijeva

Zijev se čuva u skupini *au* kao u primjerima *àuto*, *päūk*, *päūn*, *bäūk*, *màuna*, prez. 3. jd. *jàūčē.* Zijev *uu* ne uklanja u proklitičkoj poziciji, kao npr. *ü uvo.* Ne dolazi ni do kontrakcije ni epenteze u izvedenicama i složenicama poput *proódat*, *priòrat*, *slipoòčńica*. Slične primjere *dòodak* 'dohodak', *oòlit se* 'oholiti se' nalazimo samo u Podgori u govorima Makarskoga primorja (Kurtović Budja 2009: 43).

III.1.1.8. Gubljenje samoglasnika

1.) Afereza

Afereza ili otpadanje samoglasnika na početku riječi zabilježena je u zamjeničkih pridjeva i priloga: *nàkō* (< onako), *vàkī* (ovakvi), *vlìkō* (okoliko), *vâmo* (< *ovamo*). Na početku riječi može otpasti i cijeli slog, primjerice posredstvom haplologije: *kùruz*, *kùruzov^{j}na*. Također, nalazimo ju u posuđenicama iz drugih jezika poput *Mèr^{j}ka* (uz *Àmer^{j}ka* / *Amèr^{j}ka*), *ćále* 'naočale' (< tal. *occhiali*) no rjeđe među mladim govornicima.

Šimundić (1971: 38) aferezu navodi u mnogo većem broju primjera, što se može tumačiti kao jedna od razlika govora Sinjske krajine od govora Imotske krajine. Međutim, trebamo imati na umu da je njegova građa stara pola stoljeća te da su i u govorima oko Imotskog u međuvremenu mogle nastupiti promjene te da će ipak više redukcija biti u govorima Sinjske krajine.

2.) Sinkopa

Za razliku od redukcije koja je fonetska promjena i ne provodi se sustavno nego se stupnjuje, sinkopom samoglasnik nestaje u određenim leksičko-morfološkim okruženjima. U velikom broju štokavskih govora (a i šire) uobičajeni su primjeri tipa *četri*, *ovolko*, *tolko*.[66]

Sinkopa *o* potvrđena je, uz aferezu, u priloškim zamjenicama: *vlìkō* (< *ovoliko*), *klìkō* (< *koliko*), *vlìšnī* (< *ovolišni*); u kojima se događa i u drugim dalmatinskim ikavskim štokavskim govorima (usp. Šimundić 1971: 40, Menac Mihalić 2005: 15, Kapović 2006: 114[67], Kurtović Budja 39−40, Čilaš Šimpraga 2010: 175).

Sinkopa *a* potvrđena je u rijetkim primjerima, npr. V jd. m.r. *brȉte* (< *brate*), koji se češće ostvaruje bez redukcije V jd. m.r. *bräte*. Šimundić (1971: 34) bilježi ovakav vokativ u većini govora Imotske krajine i Bekije i pojašnjava: "Do kraćenja je dovela njegova česta upotreba poštapalačke naravi u duljem pripovijedanju." Ta je pojava zabilježena posvuda u Dalmatinskoj zagori.

Šimundić (1971: 40) kao primjere sinkope *e* navodi i primjere poput *matrìjāl*, *vetrìnār* koje nalazimo i u bitelskom govoru.

---

[66] Npr. Ivić (1994: 179) bilježi u poglavlju o mlađem ikavskom (tj. novoštokavskom ikavskom) dijalektu: "Вокалске синкопе типа *вёлкӣ* < *великӣ*, *са̀крла* < *са̀крила* и овде, су честе."

[67] Primjer *vlìkō* bilježi kao jednu od iznimki neprovođenja redukcije u prapačkom govoru.

3.) Apokopa

Do pojave apokope ili otpadanja samoglasnika na kraju riječi dolazi vrlo često u slobodnom govoru, pogotovo u brzom govoru. Osim u infinitivima u kojima je fakultativno otpadanje *-t* (*sküva* / *sküvat*), apokopa je fakultativna, tj. ne ostvaruje se beziznimno. Otpadanje cijeloga infinitivnog nastavka jedna je od značajki koje se definiraju kao adrijatizmi. U Vrgorskoj krajini taj adrijatizam nije potvrđen, ali jest u Splitu i Dubrovniku.

Na kraju riječi apokopirano je *-i* (a rjeđe i *-t*). Pojava je zabilježena u infinitivnome sufiksu *-ti*, *-ći* > *-t*, *-ć*[68], npr. *òrat*, *kòpat*, *rëć*, *znät*, *nâć*, *sâć*, *dôć.* Potvrđena je i u sufiksu za glagolski prilog sadašnji *-ći* > *-ć*, npr. *kòpajūć*, *mïslēć*, *govòrēć.*

Zabilježena je i apokopa *e* u prijedlozima tipa *pöviš* (< *poviše*) i brojevnim imenicama *dvôj* (< dvoje), *trôj* (*troje*), pri čemu dolazi do duljenja ispred *j* (v. *III.1.3. Akcentuacija*).

Također, apokopira se *o* na kraju riječi kao u primjerima: *nèg* (< *nego*), *kàk* (< *kako*), koji su potvrđeni u glavnini štokavskog narječja. Kurtović Budja (2009: 40) među redukcijama za Makarsko primorje navodi samo primjere *küd* i *nëk*, koje i Menac Mihalić (2005: 16) kao redukciju navodi u Čislama, Otoku i Lovreću. Primjeri su potvrđeni i u govoru Bitelića, no opisani su kao apokope, i to one koje se javljaju svuda u štokavskom narječju,[69] dok je redukcija fonetska pojava kao u npr. *ćäć* (< *ćäća*).

Već je navedeno da su enklitike često okrnjene (v. *III.1.1.3. Redukcija*). Primjeri: *Tô ti je bílo sâmā sô, kö j t dä mâst'! || Küća j se rádla po pê-šês gödīna, a dànas se nàprovī zä msēc dánā. || Tàkō j ûn živio. || Tû t je se nàpravio lîpo kòmīn. || ...öndā b t tô stálo trî nèdḷe...*

[68] Bošnjak Botica i Menac Mihalić bilježe ovu pojavu među redukcijama *i*, kada govore o lovrećkome govoru (Bošnjak Botica, Menac Mihalić 2006: 26).
[69] Primjerice, u Slavoniji je dosta često *kak*, *neg*, no u Vrgorskoj krajini ne nalazimo *kak* (Kapović, usmeno).

III.1.1.9. Proteza

U govoru starog i zrelog stanovništva bilježimo pojavu protetskog *j* kao u *jòpēt*, uz primjere bez proteze (*òpēt*, *öko*). Protezu u tom primjeru nalaze i Čilaš Šimpraga (2010: 174) i Kurtović Budja (2009: 50), a potonja dodaje i primjer pokazne zamjenice *jota* 'ta'."

U zamjeničkim enklitikama i oblicima glagola *jïst* 'jesti' također nalazimo protetsko *j* (npr. D 3. mn. enkl. *jin* 'njima'), koji se mogu ostvariti i bez proteze (*ïst*, *in*).

U govoru starog i zrelog stanovništva fakultativno se ostvaruje i protetsko *v*, koje se realizira kao [w], npr. *wòtīć / òtīć*, *wù vūć / ù vūć*.

III.1.1.10. Epenteza samoglasnika

Epentezu ili umetanje samoglasnika unutar riječi pronalazimo u nekoliko pozicija.

Između suglasnika u skupu na kraju riječi umeće se *a*, analogijom prema imenicama *a*-vrste koje završavaju suglasnikom i imaju tzv. nepostojano a (ustvari vokalizirani jaki poluglas) u N jd. i G mn., npr. *cìmenat*, *dijàlekat*, *völat*.[70]

Umeće se *i* u prvi slog romanizama tipa *pìjaca* 'trg' (< mlet. *piazza*) i *pìjet* (< mlet. *piato*), koji su primjerice u govoru Splita u oblicima *pjäca*, *pjät*.

U instrumentalu zamjenice za prvo lice jednine nalazimo *s mënōn*, koje je analoški umetnuto prema GDL.

Kad se prijedlozi koji završavaju na suglasnik nađu u proklizi pred suglasnikom, dobivaju *a*, koji može preuzeti naglasak ili duljinu: *izà sna*, *krözā me*, *krözā ń*, *nizà skale*, *pödā me*, *sä trī*, *üzā se...* Ta je pojava zabilježena u standardnom jeziku i u drugim narječjima, primjerice Jurišić ju nalazi u čakavskoj Vrgadi i tumači da se odvija "radi lakšeg izgovora, a kasnije, po navici, i kad nema takve potrebe" (Jurišić 1966: 25).

[70] Potvrđeno i u Vrgorskoj krajini (Kapović, usmeno).

III.1.11. Metateza

U primjeru *pòt paūzon* 'pod pazuhom' došlo je do metateze ili premetanja samoglasnika nakon ispadanja *h.* U ovom primjeru metatezu također bilježe Čilaš Šimpraga (2010: 175) i Šimundić (1971: 43).

Zabilježena je metateza u priloškim zamjenicama: *vödalē / vödalēn* 'odavdje', koje se mogu realizirati i bez promjene: *övdalē / övdalēn*.[71]

[71] Ako se pokaže potreba za uštedom prostora, primjere s naveskom *n* alternativno ćemo u ovome radu bilježiti tako što ćemo *n* postaviti u zagrade, što znači da se može i ne mora ostvariti. Gornje primjere naveli bismo kao: *vödalē(n)*, *övdalē(n)*.

III.1.1.12. Razvoj

Sustav samoglasnika u bitelskome govoru promatra se u odnosu na općeslavenski jedanaesteročlani sustav: *a, *e, *i, *o, *u, *ě, dva poluglasa *ь (*jer*, prednji) i *ъ (*jor*, stražnji), dva nazala *ę (prednji) i *ǫ (stražnji) te slogotvornih likvida *ḷ i *ṛ.[72] Glasovi srednje artikulacije, *e, *o, *ь i *ъ, izvorno su bili inherentno kratki, a ostali su izvorno mogli biti samo dugi. U posljednjem razdoblju razvoja općeslavenskog, dakle prije njegova cijepanja na dijalekte, a nakon promjena u akcentuaciji (v. *III.1.3. Akcentuacija*), svi su samoglasnici mogli biti dugi i kratki te naglašeni i nenaglašeni. Također, u toj su fazi svi samoglasnici mogli biti u bilo kojem slogu u riječi.[73] U nastavku je opisan njihov razvoj u govoru Bitelića.

1.) *ь i *ъ > a

Poluglasovi *ь i *ъ su se izjednačili u *ь (odnosno *ə)[74]. Artikulacija u slabim pozicijama u riječi prvo je oslabljena, a potom dolazi i do gubljenja slaboga *ь, koje je motiviralo niz promjena u konsonantizmu. Gubljenje slaboga *ь označava "kraj općeslavenskog razdoblja" (Holzer 2011: 78).

U svim jakim položajima poluglas se reflektirao kao *a*: npr. *dân*, *dàska*, *lâkat*, *lâž*, *màgla*, *pívac*, *dànas*, *sän*, *snája*, *sëdan*, a fakultativno se u nenaglašenoj poziciji može ostvariti i *o* (prez. 1. jd. *jèson*, br. *öson*) ili *e* (*nòćes*), što nisu posebni odrazi poluglasova, već ostvaraji sinkronijske slobodne varijacije, tendencije ka promjeni boje nenaglašenih samoglasnika (za kasnije sekundarne pojave v. *III.1.1.4. Sporadične promjene kratkih nenaglašenih samoglasnika*).

U prefiksu *vь- nalazimo *u*, refleks tipičan za štokavsko narječje: *u*, *unuk*, *uzest / uzes*, *Ùskrs*.

---

[72] Glas */y/ u osl. razdoblju već je sužen i izjednačen s */i/. Usp. npr. Holzer (2011: 72). Polazni sustav je općeslavenski jezik (v. *I.3.1. Praslavenski i općeslavenski*), i to u svojoj posljednjoj, najkasnijoj fazi, koja se i u dijalektološkoj literaturi uzima kao polazna.

[73] Usp. Kapović (2003, 2005, 2008), Holzer (2011: 65), Matasović (2008: 158).

[74] Holzer koristi drugi znak, a Lisac i Lukežić prvi. I jedni i drugi govore o izjednačenju poluglasa prije njihove vokalizacije ili redukcije. U ovom radu koristi se znak *ь*, jer se znak *ə* koristi za reducirane vokale.

Primjer vokalizacije poluglasa u slabom položaju, tipične za dijalekte čakavskoga narječja[75], zabilježen je u toponimiji za koji bilježimo naziv obližnjega mjesta u blizini izvora Cetine *Mälīn*[76]).

Na kraju se napominje da je u kosim padežima leksema *pȁs* zabilježeno *a* na mjestu *ъ (jd. GA *pàsa*, DL *pàsu*, I *pàson*; mn. NV *pàsi*, G *pásā*, DLI *pàsīn/pàsima*, A *pàse*), koje nije odraz poluglasa, nego nastaje analogijom prema N jd. i G mn. u kojima je poluglas bio vokaliziran u jakim položajima.

U DLI zamjenice za 1. jd. *ja* nalazimo *e* na mjestu **ь* analogijom prema G: *s mȅnōn.*

2.) *ě > i

U Biteliću je općeslavenski samoglasnik *ě (s međufazom *ę)[77] u većini primjera dao *i.*

U korijenskim morfemima dosljedno je potvrđen u primjerima: *bȉčva*, *bȉl*, *bílit*, *bȉs*, *bísan*, *bìžat*, *bèsida*[78], *blȉḍ*, *brȉg*, *brȉst*, *cídit*, *cípat*, *cvȉt*, *gńízdo*, *čòvik*, *dȉḍ*, *dílit*, *díte*, *dìvōjka*, *lȉp*, *lȉto*, *mȉsto*, *mȉra*, *mìūr*, *mlíko*, *nèdiḷa*, *nèv̑ʲsta*, *pívac*, *sílo*, *sìkira*, *smȉj*, *snȉg*, *srída*, *stína*, *svíća*, *súsiḍ*, *tȉme*, *tríbat* (uz rjeđe *trébat*), *trízan*, *ùmrīt*, *vȉdit*, *vríme*, *vȉtar*, *zvízda*, *žívit* i dr.

Ikavski refleks jata dolazi i iza *r: críva*, *mrȉža*, *srȉća*, *vrȉća*; te u primjerima s protetskim *j: jȉḍ*, *jȉst* (uz *ȉst*), imp. 2. jd. *jȉḍ* (uz *ȉḍ*).

Potvrđen je i na dočetku infinitivne osnove glagola *bòlit*, *vidit.*

U prefiksima je potvrđen u *pri-* u značenju 'promijeniti', npr. *prȉokrēt* 'preokret', *prìvrćat* 'prevrtati'; zatim u prefiksu *pri-* u značenju 'previše', npr. *prȉslatko*, *prȉslāno*, *prȉbit*, *prìstat* 'prestati'; u primjerima s *pred-*, npr. *priḍ*, *ȉspriḍ*, *nâprīḍ*, te u prefiksu *prik-* npr. *prȉko*, *prȉklāni*, *prȉkjučēr* i sl. Jat je ikavski i u dočecima brojevnih imenica ž.r. poput *dvȉ*, *dvȉsta*,

[75] Vokalizacija poluglasa u slabom položaju jedan je od triju osnovnih kriterija za klasifikaciju čakavskoga narječja (v. npr. Lisac 2009: 17). Valja napomenuti da su i u kajkavskom narječju potvrđeni primjeri tipa *melin.*
[76] Moguš (1976: 8) temeljem vokalizacije poluglasa u tvorbenom gnijezdu top. *Malin* određuje predmigracijski smještaj granice između štokavskoga i čakavskoga narječja i utvrđuje da "štokavski toponimi ne prelaze na zapadu crtu Bjelovar − Prijedor − Drvar − Jajce − Travnik, odnosno rijeke Sanu, Vrbas i Bosnu. Budući da su toponimi, kao što je poznato, prvorazredni jezičnopovijesni spomenici, oni mogu, kao i u ovom slučaju, pomoći da se bar približno odredi dokle se od Jadranskog mora u unutrašnjost prostiralo nekada čakavsko narječje." Usp. *II.4.2. Predmigracijski raspored narječja i dijalekata*, i to *Kartu 1.*
[77] Lisac (2003: 18) i Lukežić (2012: 49) koriste znak *ę*. Holzer (2011: 82−84) istu promjenu opisuje kao *ì > *ıe.*
[78] Leksem je u upotrebi vrlo rijetko kod starog stanovništva, zrelo i mlado gotovo da ga ne poznaju.

ȍbedvī; i dočecima priloga: *dȉ*, *dìgdi*, *nȉgdi*, *svȁgdi*, *dȍli*, *gȍri*, uz napomenu da se u finalnom slogu kratko *i* djelomično ili potpuno reducira (v. *III.1.1.3. Redukcija*).

U tvorbi neodređenih zamjenica rijetko se u govoru staroga stanovništva može čuti i *nȉkī*, *nȉkojī*, no u govoru odraslih i mladih ostvaruje se i oblik *nȅkī*.

U govoru Bitelića potvrđen je ekavizam u primjerima *cèsta*, *bréza*, *ȍbe*, *starèšina*, N mn. *zȅnce*. Lisac (2003a: 174) navodi još ekavizama u novoštokavskim ikavskim govorima, za koje u Biteliću nije bilo potvrda: *ozledit*, *zanovetat*, *koren*. Kao slobodne varijacije izmjenjuju se oblici *vrȉmena / vrȅmena*, te primjeri u kojima nije bio etimološki jat, nego *i* dolazi po uzoru na tu promjenu, prez. 3. jd. *trȅbā / trîbā* i gl. pr. r. m.r. jd. *trébā / tríbā*, *cìmenat* 'cement'.

Ijekavski refleks jata nalazimo u novijim primjerima koji su primljeni iz standardnoga jezika: *žèļezo*, *zjȅnica*, *pjȅškē* (uz romanski kalk *nȁ noge*), *sjêno*; te u korijenskim morfemima koji su u drugim izvedenicama u dijalektalnom obliku, npr. *bijéda* : odr. ž.r. *bîdnā*, *pjésak* (uz *pȑžⁱna*) : top. *Pìskuļa*. Stariji govornici sjećaju se da su njihovi roditelji govorili *zȅnⁱca*, *sîno*.

3.) *ę > e

Prednji nazal *ę dao je *e*, npr. *gréda*, *mêso*, *pêt*, *pétak*, *pȁmēt*, *pòčēt*, *jèzik*, *jèčim*, *lèdⁱna*, *gòvedⁱna*, gl. pr. r. m.r. mn. *žȅli*.

Zabilježena je iznimka u primjeru *prìjāt* 'primiti', gdje slijedi formulu koja je tipična za govore čakavskoga narječja: *ę > *a* iza *j*, *č*, *ž*. Ta je značajka potvrđena posvuda po Dalmatinskoj zagori. Potvrde takva razvoja i u drugim novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije postoje u literaturi (Šimundić 1971: 29, Kapović 2006: 114, Lukežić 2004: 477, Bošnjak Botica, Menac Mihalić 2007: 29, Kurtović Budja 2009: 47).[79]

U Makarskom primorju Kurtović Budja (2009: 47) takav razvoj nalazi tek u jednom od promotrenih dijalektoloških punktova: "Upadljivo je da je razvoj *ę > a* u *zajat*, *ujat*, *prìjat* zabilježen samo u Podgori, no to ne znači da nije do nedavno, a kod gdjekojega ispitanika možda i danas, prisutan i u ostalim govorima."

[79] Lisac (2003a: 175) navodi da se refleks *a* bilježi u leksemima: "*žavica* 'žalac' u Trnovcu u Lici, u Otoku kod Sinja, u Grudama itd., *žaovica* u Guberu kod Livna, *žalac* u Dobretićima kod Jajca [primjer je ostavljen u citatu, no u riječi *žalac* nije bio etimološki *ę (usp. Skok 1971/IV: 670), op. D. Ć.], *jamit* 'uzeti' u Grudama i u Vitini (zapadna Hercegovina), *prijat* 'primiti', *zajat* 'posuditi', *jačmak* 'ječam' u Imotskoj krajini i Bekiji, *jadro*, *najat* 'najmiti', *jatra* i *jetra* u senjskom zaleđu, *jačmik* u Klisu, *jačmer* u Mratovu (Promina) itd. Svakako primjeri s *a* govore o bliskosti tih štokavaca s čakavcima."

4.) *ǫ, *ḷ > u

Stražnji nazal *ǫ dao je *u* (*mûž*, A jd. ž.r. *rúku*, *pût*, *zûb*, *sùbota*, *gölūb*), isto kao i slogotvorni *ḷ (*sùza*, *sûnce*, *vûk*, *jâbuka*, *žût*). U literaturi se rekonstruira međufaza prema kojoj su se *ǫ, *ḷ izjednačili kao *ǫ (v. npr. Lukežić 2012: 175), na čijem je mjestu u govoru Bitelića *u*. "Tako je svagdje u novoštokavskom ikavskom dijalektu" (Lisac 2008: 106).

Kod glagola II. vrste prevladava infiks *ni* <*-ny- (: *-nǫ-), npr. *dïgnit*, *stégnit*, *víknit*, *nïknit*, *okrénit* i sl. Prema Andersen (1999: 51–52), Dalmacija je u skupini (c), u kojoj su Lika, Senj, zapadna Bosna, Posavina, Podravina, Srijem, Bačka, Baranja, Banat.[80]

5.) *-l > o

Finalni *-l dao je *o*, npr. gl. pr. rad. m.r. jd. *vïdio*, *ümrō*. U glagola *a*-vrste, samoglasnička skupina *-ao* ukida se progresivnom kontrakcijom ili sažimanjem u *-a*, kao npr. u gl. prid. rad. *ìmā*, *nàšā*, *vrä̏ćā*, *mögā*, *pòstā*, *nä̏brā*... Zabilježeno je i stezanje u primjerima *sô*, *vô*, *pô*, *ï̏pō*, *gô*. Izostaje u riječima *bôl*, *stôl* (uz *stô*), u kojima je rekonstruiran u NA jd. analogijom prema kosim padežima (i sekundarno iz standardnog jezika u medijima).

U govoru starog i zrelog stanovništva u malenu broju primjera zabilježen je i refleks *-e* (npr. *vïdije* / *vïdio*), koji dolazi fakultativno uz češći *-o*. Zabilježen je još u Trnovcu u Lici i Posedarju (Lisac 2003: 54) te u Pridrazi kod Zadra (Lisac 2008: 109). U govoru svih generacija, a više u mladih, fakultativno se može ostvariti i *-a* (npr. *dönija / dönio*).[81] To može biti posredan utjecaj splitskoga govora. U govoru starijih generacija ovakvi primjeri teško da se mogu opravdati utjecajem splitskog. Ipak, ni oni nemaju etimološke reflekse finalnog *-l, nego su prije zahvaćeni promjenom kratkih nenaglašenih samoglasnika.

U pridjeva se finalni *-l u govoru Bitelića čuva, i to u primjerima koji su završavali na *-el, npr. *dèbel*, *vësel*, *kïsel*. Analogijom je *-l* rekonstruiran na dočetku osnova pridjeva koje nisu završavale s *-e*, npr. *töpal*, *pödal*. U literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima

[80] Izoglosa koja razdvaja odraze *ni / nu* skicirana je u Andersen (1999: 50): "The *-ni-* // *-nu-* isogloss runs from the Adriatic coast near Ston on Pelješac to the mouth of the river Neretva, up the Neretva past Mostar, across through Sarajevo to Žepče on the river Bosna, west to Banja Luka, down the river Vrbas to the Sava, up the Sava to its confluence with the Drina; then north bisecting Srem, crossing the Danube west of Novi Sad, on through Vojvodina, through northwestern and northern Bačka, across the river Tisa, eastward into northern and northeastern Banat."

[81] Čilaš Šimpraga (2010: 196–197) navodi da u većini slučajeva u govoru Jabuke *-l > -a* te ga prema vlastitim istraživanjima svrstava u skupinu govora u kojima je *-l* prešlo u *-a*, u kojoj su još Kotezi, Omiš, Zaostrog i Vid. Za Jabuku posebno napominje da se novi podaci ne podudaraju s onima koje je Šimundić prikupio za HDA, ali da su izvorni govornici svjesni da se njihov govor razlikuje od govorâ okolice upravo po toj značajki.

ostvaraji s finalnim *-l* rijetko se navode. Čilaš Šimpraga (2010: 198) bilježi *dèbel*, *vësel*, *bîl* u Sinju i Badnju, te *cîl / cïja*, *bîl / bïja* u Jabuci. U *Upitniku za HDA* za Sinj ispunjenom u prosincu 1966. Šimunović bilježi *dèbē(l)*, *vëse(l)*. Ivić (1994: 179) tumači tu pojavu kao analošku rekonstrukciju *-l*: "У неким говорима, нарочито у непосредном суседству са чакавским, често је аналошко враћање на *-л* у појединим граматичким категоријама: *цил*, *пепел* (у радном придеву то се никада не дешава." Ivić ispravno zaključuje da je ta pojava ograničena na imeničke kategorije, odnosno na *-l* koji je na kraju osnove, a ne sufiksa, kao u glagolskom pridjevu radnom. U govoru Bitelića kod glagola ne nalazimo oblike tipa ***üzēl* ni kao dublete.

6.) Pregled podrijetla samoglasnika

Prema metodologiji primijenjenoj u *Fonološkim opisima...* (Ivić i dr. 1981), daje se pregled posebnostî u podrijetlu samoglasnika. Ne navode se odrazi za *a, *e, *i, *o, *u, *y jer su im refleksi uobičajeni. Za pojedine samoglasnike iznose se prvo starije a zatim novije promjene.

i	< ě	*díte*, *zvîr*, *òdnīt*, *bùbrig / bùbrik*, *mrïža*
e	< ę	*mêso*, *pêt*, *pâmēt*, *pòčēt*, *jèzik*
	< a	*rêst*, *rébac*
	< a	{< *ь} *nòćes*
	< ě	*bréza*, *öbe*, *nëkī*
	< ae	*jedànēst*, *dvánēst ... devètnēst*
	< eo	{< *-el} *üzē*, *sténa* 'steona' (uz *stèvena*)
	< o	*nè mereš / nè mežeš*, *nè mere / nè meže* (češće *nè moreš / nè možeš*)
a	< ь	*dân*, *lâkat*, *lâž*, *màgla*, *pívac*, *dànas*
	< aa	{G jd. nakon gubljenja *h*} *strâ*, *grâ*
	< ao	*zâva*, *mögā*
	< ę	*prìjāt* 'primiti'
	< e	*vèčara*, *telavízija*

o	< oo	{< *-ol} *sô*, *vô*, *gô*, *pô*
	< -l	{gl. pr. r. m.r. jd.} *čüjo*, *dìo*
	< -oje	{GDL posvojnih zamjenica} *svôg*, *môg*, *tvôm*
	< a	*skòra* (uz *skòro*), *sùbata* (uz *sùbota*)
	< u	*bobùḷica* (uz *bubuḷica*), *kokùruz* (uz *kukùruz*)

u	< ǫ	*pût*, *zûḇ / zûp*, *göl̄ūḇ / göl̄ūp*
	< l̥	*sûnce*, *vûk*, *sùza*, *jâbuka*, *pün*
	< ǫ	*sùbota*, A jd. ž.r *žènu*
	< vь-	*u*, *ùnuk*, *ùzest*
	< o	{nazal} *ûn*, *ündā*, *bùmbōn*

III.1.1.13. Zaključci o vokalizmu

Samoglasnički sustav govora Bitelića ima inventar od pet samoglasnika koji dolaze u dugim i kratkim slogovima, a u funkciji silabema pojavljuje se i slogotvorni *r*, koji također može biti dug i kratak, no zabilježena je tendencija ka skraćivanju. Nakon redukcija samoglasnika može nastati sekundarni slogotvorni *r*. Kvantiteta i kvaliteta kratkih nenaglašenih samoglasnika podložne su promjenama te u dinamičnome govoru gube distinktivnu funkciju.

Dugi slogovi mogu se naći samo pod naglaskom i iza naglaska. U nekih govornika može doći do fakultativnih diftongacija *o* i *e*. Svi samoglasnici su nazalizirani, posebno u blizini nazala, a *o* se može promijeniti u *u* u slogu zatvorenom nazalom. Kratki mogu biti u bilo kojem slogu u riječi, ali kada su nenaglašeni, gube intenzitet i podliježu promjenama koje su sinkronijske i tretiraju se kao realizacije. Zaključeno je da u nenaglašenom slogu samoglasnici *a*, *e* i *o* gubitak intenziteta ostvaruju promjenama u kvaliteti, odnosno prelaskom u drugi samoglasnik. Samoglasnici *i* i *u* gubitak intenziteta ostvaruju promjenama u kvantiteti, tj. ili tako što se ostvaruju se kao hiperkratki samoglasnici ^{i} i ^{u}, ili tako što se potpuno reduciraju ili sinkopiraju.

Utvrđeno je da redukcija najčešće dolazi u slogu neposredno nakon naglaska. Najveći broj primjera s redukcijama ima kratkouzlazni naglasak na slogu ispred reduciranoga. Kratkouzlazni naglasak nastao je pomakom sa sljedećeg sloga, odnosno sa sloga u kojem se samoglasnik poslije reducira. Dakle, samoglasnik nakon gubitka udara, tj. prijelaza naglaska na prethodni slog, nastavlja gubiti silinu i intenzitet te se u konačnici djelomično ili potpuno reducira.

Težnja k reduciranju izražena je i u brojnim primjerima afereza, sinkopa i apokopa. Tim promjenama najčešće podliježe *i*, no potvrđene su i slične eliminacije ostalih samoglasnika, posebno u pripovijedanju i dinamičkome govoru.

Zijev se uklanja stezanjem, umetanjem glasa *j* ili, rjeđe, glasa *v*. Zijev se zadržava u posuđenicama i na morfemskoj granici. U manjem broju primjera dolazi do umetanja i premetanja samoglasnika.

Prema refleksu jata, govor Bitelića pripada ikavskom novoštokavskom dijalektu štokavskoga narječja. Svugdje u dijalektu nalazimo potvrde ekavizmima. Poluglasovi su prema očekivanjima dali *a*, koje je u nekim slučajevima promijenilo kvalitetu, tj. prešlo u *o* ili

e, kao i *a* koje nije nastalo od poluglasa. Refleksi općeslavenskih nazalnih samoglasnika pokazuju većinska rješenja i iznimke očekivane za novoštokavske ikavske govore Dalmacije.

Na kraju je potrebno dodati da je u govoru Bitelića pronađena značajka koja prema literaturi nije bila očekivana. Samo je u rijetkim opisima u literaturi (i to onima iz okolice Sinja) zabilježena značajka koja je u Biteliću izrazita. To kontrakcija *eo* > *ē* kao u primjerima gl. pr. r. m.r. jd. *üzē*, *prȉuzē*, koja ide u prilog hipotezi da govori Sinjske krajine čine poseban tip u sklopu novoštokavskih ikavskih govora Dalmacije. Usto, bitno je istaknuti i čuvanje (odnosno analošku rekonstrukciju) finalnog *-l* na dočetku osnove pridjeva tipa *vësel*, *dèbel*, *töpal*. U glagolskom pridjevu radnom *-l* nije na kraju osnove, nego sufiksa te je sustavno zamijenjen s *-o*, a u kontrakciji daje *-ā*.

Zaključno možemo reći da je u vokalizmu govora Bitelića potvrđen velik broj starijih inovacija koje su zahvatile i druge novoštokavske ikavske govore, kao i novijih, čija se rasprostranjenost još mora istražiti.

III.1.2. Konsonantizam

III.1.2.1. Inventar

Inventar suglasničkog sustava govora Bitelića prikazan je u *Tablici 6.* Bezvučni frikativi *f* i *h* nisu očekivani u novoštokavskom ikavskom govoru i posebno su opisani u nastavku.

ŠUMNICI				SONANTI		
p	b	f		v		m
t	d			l	r	n
c		s	z			
ć	ʒ́			j	ḷ	ń
č	ǯ	š	ž			
k	g	(h)				

Tablica 6. Konsonantski sustav govora Bitelića

Po mjestu tvorbe suglasnici mogu biti:

- bilabijali ili dvousnenici: *p*, *b*, *m* – npr. *pòpit*, *bübnt*, *mïslit*;
- labiodentali ili zubnousnenici: *f*, *v* – *frïgat*, *vïšńa* (za *f* v. nastavak);
- dentali ili zubnici: *t*, *d*, *n*, *c*, *z*, *s* – *tîlo*, *dëset*, *në*, *cënat*, *zèmḷa*, *sïst*;
- alveolari ili desnici: *l*, *r* – *lîst*, *rúka*;
- palatali ili nepčanici: *č*, *ć*, *š*, *ž*, *ʒ́*, *ǯ*, *j*, *ḷ*, *ń* – *čëp*, *će*, *šüma*, *žèna*, *sûʒ́e*, *ǯèzva*, *jâk*, *ḷûdi*, *ńöke*;
- velari ili mekonepčanici: *k*, *g*, – *kúla*, *gòra*;
- laringali ili grleni, *h* (ako nije eliminiran, v. nastavak) – *düh*.

Po načinu tvorbe dijele se na sonante i šumnike, a šumnici mogu biti zvučni i bezvučni. Sonanti su *v*, *l*, *r*, *j*, *m*, *n*, *ḷ*, *ń*. Sonant *v* može se realizirati i kao frikativ (v. *III.1.2.2. Realizacija*).

Zvučni šumnici su *b*, *d*, *g*, *ʒ́*, *ǯ*, *z* i *ž*, a njihovi bezvučni parnjaci *p*, *t*, *k*, *ć*, *č*, *s* i *š*. Glasovi *f*, *c* i *h* nemaju fonemske zvučne parnjake. Alofoni se pojavljuju u sandhi pozicijama ili su leksički ograničeni (usp. *III.1.1.2. Realizacija*).

Po načinu tvorbe šumnici mogu biti okluzivi ili zapornici (*p*, *b*, *t*, *d*, *k*, *g*), frikativi ili tjesnačnici (*s*, *z*, *š*, *ž*, *f*, *h*) i afrikate ili slivenici (*ć*, *č*, *ʒ́*, *ǯ*, *c*).

Izuzev onih opisanih u nastavku, suglasnički sustav nema distribucijskih ograničenja.

1) Status fonema *f*

Fonem *f* ima relativno stabilno mjesto u sustavu govora Bitelića. Ako izostaje, to je u govoru starijih ispitanika, koji se sjećaju da su tako govorili njihovi djedovi i bake, a u govoru mladih ćemo ćešće čuti primjere u kojima se *f* ne zamjenjuje.

Ostvaruje se u posuđenicama, npr. *fréza*, *fìjubica*, *flizúra*, *frùla*, *fȁžōl*, *fȁmīl^{i}ja*, *fȉlm*, *frȉgat*, *šùfit*; i onomatopejskim riječima, npr. *fȉjūk*, *zafrkávat*. Nalazimo ga na mjestu skupine *hv-* u primjeru *fála*, *zafál^{i}t*, no u primjeru *ùvatit* ostaje stariji prijelaz *hv* > *v*, npr. *ùvat^{i}t*, *ùvatīn*, *ùvat^{i}la*. Tako je i u primjerima *kàva*, *vȁtat*, *nà vatalē* 'igra, lovice' U govoru svih generacija rijetko se čuju i primjeri u kojima je zamijenjen s *v*: *vȁlt* 'pogriješiti', *vála* (< *fála*). Na mjestu *pv* dolazi u primjeru *ȕfat se* 'nadati se'.

Fonem *f* zabilježen je i u drugim novoštokavskim ikavskim govorima.[82]

Kurtović Budja (2009: 57) za status fonema *f* u Makarskom primorju također zaključuje da mu je pozicija u prošlosti bila nestabilnija: "Pokazuju mi to primjeri s terena gdje ga mlađi ispitanici svi imaju, a stariji su svjesni da je prije bio zamijenjen ili glasom *v* ili glasom *p*, npr. *Prȉje je bîlo vážuōl*, *ȁli prȁvīlno je fȁžōl*." U govoru Bitelića znaju za primjere poput *Pìlip* i *Vráno*, dakle sa promjenom *f* > *p*, *f* > *v*, uz napomenu da se to više ne govori.[83]

Čilaš Šimpraga (2010: 195) iznosi sličnu opasku za govore između Krke i Neretve: "Mlađi govornici svih mjesnih govora zbog utjecaja škole i javnih medija imaju taj fonem (osim u imenici *vratar / pratar* 'fratar'), za razliku od fonema /x/ koji i u njihovim idiolektima još uvijek izostaje." U Biteliću je potvrđeno samo *frâtar*, s rekonstruiranim *f* prema standardnom jeziku, što je konzistentno s podacima Čilaš Šimpraga, jer ona napominje da zamjene *f* > *p* nema u badanjskom i sinjskom govoru (Čilaš Šimpraga 2010: 196).

Kapović (2006: 114) za Vrgorsku krajinu bilježi da se glas *f* "javlja u novijim posuđenicama iz standarda kao *fȉlm*, dok se prije zamjenjivalo s *p* (*Práne* 'Frane', *prȅško* 'svježe, friško', *prȉgat* 'pržiti, frigati', *prâtar* 'fratar') ili s *v* (*vážōl* 'grah')."

Šimundić (1971: 58) u opisu govora Imotske krajine i Bekije bilježi o *f*: "Ukoliko je i prihvaćen, primili su ga školovaniji ljudi koji žive u varoši ili manjim središtima, zatim službenici, obrtnici i drugi. Otkako je provedeno osmogodišnje školovanje, pojava je uzela

[82] Lisac (2008: 108): "Fonem *f* uglavnom ne dolazi u rečenom dijalektu (osim u bošnjačkim govorima) ili je ograničen na tuđice i onomatopeje. Dosta je rijetko *ufat se*, češće *uvat se*, k tomu se kaže npr. *frigat*, *fažol*, *fumar*, *karanfil*, *šofer*, *flaša* itd. Zamjenama se dobiva npr. *veńer*, *vuštan*, *vabrika*, *šuvit* ili *prigat*, *Pilip* i *pratar*. *F* je relativno frekventno u moliških Hrvata, u bačkih Bunjevaca, u Mrkoplju, u Ninu, u Sućurju i u Sumartinu."
[83] Tomelić Ćurlin; Anić (2012: 355) bilježe primjer *Pìlip* u kruševačkom govoru.

maha i, kako izgleda, ukorijenit će se njegov izgovor u doglednoj budućnosti." Šimunović (1966) u sinjskom upitniku za HDA bilježi i *v* i *f*, npr. *vàmīḷa*, *vála*, *früla*, *frïgat*, *fundàmenat*, *sùfït*. U upitniku za Badanj iz iste godine pojavljuje se *f*, uz dubletno *v*: *fàmiḷa*, *fläša*, *fála / vála*, *gàrōkula* 'karanfil', *vìi̯uba* < *fi̯uba* 'šnala, kopča'. To sugerira da je Šimundićevo predviđanje točno.

Iako nemamo konkretne podatke o govoru Bitelića iz vremena kada je Šimunović ispitivao Sinj i Badanj, možemo zaključiti da je glas *f*, kao i u mnogim drugim novoštokavskim ikavskim govorima, i u govoru Bitelića do danas rekonstruiran u sustavu pod utjecajem standarda, i to kroz obrazovanje i medije.

2) Status fonema *h*

U većini štokavskih govora[84] u suglasničkom inventaru nema fonema *h*. U govoru Bitelića nalazimo ga samo u toponimima *Hȑvace*, *Hrvàtačkō pȍḷe*, *Hȑvācká* i izvedenim etnicima, kteticima i sl. *Hȑvace* – *Hrvàčanin*, *Hrvàčānka*, gdje je ostvaren posredstvom standardnog jezika, prema službenim nazivima u dokumentima, u medijima, na objektima itd. U slobodnome govoru mogu se čuti i dublete bez *h*, npr. *arvàtačkō* uz *hrvàtačkō*, *ȑvācka* uz *Hȑvācka*. Nalazimo ga iznimno u primjerima poput *düh*, *ńûh* i rijetko *krüh*, te u posuđenicama iz standardnog jezika, npr. *hïtna (pȍmōć)*, pril. *hïtno*. U tim se primjerima češće ostvaruje kao grleni glas (oslabljeno).

U većini se pojavnica eliminira. Na početku riječi izgubljen je u primjerima: *àjdūk* (< *hajduk*), *àrambaša* (< *harambaša*), *ódat* (< *hodat*), prez. 1. jd. *òću* (< *hoću*), *rána* (< *hrana*) *ráńt* (< *hranit*), *lâḍ* (< *hlad*), *ȑʒa* (< *hrʒa*), *tït* (*htjeti*), *àjmo* (< *hajmo*; uzvik, izgubio imperativno značenje), *ïḷada* (< *hiḷada*).

Eliminacija je u sredini riječi zabilježena u primjerima *mànit* (< *mahnit* 'lud'), *mánit* (< *mahnit* 'mahnuti'), *mávat* (< *mahat*), *ńìōy* (< *ńihov*)[85], N mn. m.r. *ńìovi*, *dódit* (< *dohodit*), *proódat* (< *prohodat* 'prehodati'). U govoru mlađih generacija mogu se ostvariti i primjeri s restituiranim *h* prema standardnome jeziku (*ńìhovi*, *ńih*).

Na kraju riječi gubi se *h* u primjerima *grâ*, *strâ* i u nastavcima kosih padeža pridjevsko-zamjeničke deklinacije, G mn. *ńî* (< *ńih*), *ī / i* (< *ih*), *ńíovī* (< *ńihovih*). Usto,

[84] Usp. Lisac (2003: 18, 2003a: 176, 2008: 108), Čilaš Šimpraga (2010: 194), Hraste (1951: 387), Kurtović Budja (2009: 55–57), Kapović (2006: 114), Šimundić (1971: 51–52), Tomelić Ćurlin (2012: 355).
[85] Za opis obezvučenih finalnih zvučnih opstruenata i v. *III.1.2.3. Distribucija*.

eliminiran je iz slijeda *hv*, koji se, kako je već spomenuto, može zamijeniti i glasom *f*, npr. *fála* (< *hvala*), *ùvat't* (< *uhvatiti*, također i *ùjtit*), *vätat* (< *hvatati*).[86] U leksemima *krüy* (< *kruh*) i *sûy* (< *suh*), *v* dolazi poopćenjem prema kosim padežima u kojima je umetnuto *v* da bi se uklonio zijev.

U sredini riječi na njegovu mjestu dolaze glasovi *v* i *j*, tj. dolazi do epenteze *v* odnosno *j* da bi se uklanio zijev nastao gubljenjem *h* (v. *I.1.1. Vokalizam*). Uz samoglasnike prednjega reda (rjeđe ispred te iza *i* i ponekad *a*) umeće se *j*, a uz one stražnjega reda (uglavnom *u*) umeće se *v*. Glas *v* na mjestu *h* nalazimo u primjerima poput *ùvo* (< *uho*), *búva* (< *buha*), *dùvān* (< *duhan*), *múva* (< *muha*). Glas *j* na mjestu *h* potvrđen je u primjerima *mìjūr* (< *mihur* 'mjehur'), *grijòta* (< grihota 'grehota, šteta')[87], a u primjerima u kojima je *j* na kraju riječi dolazi poopćavanjem prema kosim padežima u kojima je došlo do epenteze, npr. *grîj* (< *grih* 'grijeh'), *stîaj* (< *strah*), *Vläj*.

U leksemu *òras* (< *orah*), nalazimo *s* u N jd. (i ostalim padežima osim vokativa koji nije potvrđen) koje je poopćeno u paradigmi prema N mn. u kojemu je provedena sibilarizacija: *òrasi*.

Zabilježena je i zamjena *h* > *k* u primjerima poput *dȉkćat* (uz *dȉšćat*), prez. 3. jd. *dȉkćē*, *sirȍmāk*, G jd. m.r. *siromáka* (uz novije *siromáha*) te u posuđenici *špȁker* (< špaher) 'pećnica'.

Kao i glas *f*, i fonem *h* je stabilniji u govoru mladih, no ipak u manjoj mjeri nego *f*.

[86] Kurtović Budja (2009: 57) za govore Makarskoga primorja bilježi: "Glas *v* u riječi *uvatit* nije rezultat te promjene [zamjene *hv* > *f*, op. D. Ć.]. On je postao prema infinitivu nesvršenoga glagola *vatat*, koji je postao ispadanjem početnoga *x*. Nesvršenomu se liku poslije prilagodila i podložila cijela tvorbena paradigma svršenoga njegova para *-xvatiti*, koji sam ne dolazi kao samostalan glagol, već uvijek kao dio prefigiranoga glagola."

[87] Više ispitanika uz navedeni oblik napomenulo je da ga ne koriste, jer je to naziv čokoladica, tj. jer je došlo do homofonije koja je razriješena tako što se koristi *šteta* ili *grij*.

III.1.2.2. Realizacija

Svi suglasnici uglavnom se izgovaraju kao u standardnom jeziku, no postoje iznimke koje su opisane u nastavku.

1.) Afrikate

U govoru Bitelića čuva se razlika između dvaju parova afrikata, tj. opreka *č* : *ć* i *ʒ́* : *ǯ*, kao i u većini drugih novoštokavskih ikavskih govora, npr. *čëkat*, *ćäća*, *ʒ́âk*, *ʒ́îr* (< mlet. *giro* 'šetnja'), *ʒ́irat* (< mlet. *girare* 'šetati'), *ǯèzva*, *ǯäba* '1. besplatno | 2. uzalud', *ǯámija*, *ǯëp.*

U urbanom govoru Sinja u većini slučajeva ta je razlika prvo neutralizirana u jednom paru *č̣* i *ǯ̣*. Slično bilježi i Šimunović u napomeni uz *Upitnik za HDA* za Sinj: "Samo grad Sinj neutralizira afrikate *č*, *ć* > *č̣* i *ʒ́*, *ǯ* > *ǯ̣*. Okolica ih dobro razlikuje kao posebne foneme." Menac Mihalić (2005: 36) bilježi izjednačavanje afrikata u četiri punkta (Čišla, Opuzen, Primorski Dolac, Šibenik), a u ostalim govorima opisanima u radu (među kojima je i govor Sinja[88]) navodi da se razlika čuva. Čilaš Šimpraga (2010: 199) jedan par afrikata nalazi samo u Omišu, a Kurtović Budja (2009: 52) navodi to za sve proučene govore Makarskoga primorja. Šimundić (1971: 70–71) u Imotskoj krajini i Bekiji i Kapović (2006: 114) u Vrgorskoj krajini nalaze čuvanje dvaju parova afrikata pa možemo zaključiti da je izjednačavanje afrikata odlika gradskih govora Opuzena, Šibenika, Omiša i Imotskog[89]i Sinja te makarsko-primorskih govora, dok se u ostalim dalmatinskim govorima novoštokavskog ikavskog dijalekta, izuzev makarsko-primorskih, razlika *č* : *ć*, *ʒ́* : *ǯ* čuva.

U govoru Bitelića zvučne palatoalveolarne afrikate mogu se dodatno umekšati i ostvariti kao *t'* i *d'*, a potom u potpunosti izgubiti zatvor i prijeći u *j* ili nestati. Primjerice, kosi oblici glagola *îć* mogu se ostvariti i kao (npr. prez. 1. jd.) *ï̂ʒ́ēn* i kao *ï̂d'ēn* i kao *ï̂jēn / ï̂ēn*, *dôʒ́ēte / dôjēte / dôēte.* Primjer *pòkūćstvo* također se može ostvariti kao *pòkūjstvo.* U

[88] Prema tome njezina građa nije u skladu sa Šimunovićevom, koja je starija. Moguće je da je autorica imala ispitanike koji su u Sinj doseljeni iz okolnih sela u kojima se razlika čuva. Osim toga, valja napomenuti da se u Sinju jedno *č̣* čuva samo kod nekih starih gradskih familija, a većina grada danas opet razlikuje *č* : *ć* zbog velikog broja doseljenika iz okolnih sela. Dakle, ta je razlika neutralizirana a zatim obnovljena.

[89] Šimundić (1971: 70) nalazi izjednačenje na krajnjem jugozapadu imotsko-bekijskih govora (u manjem broju mjesta: u Rastovcu, Grabovcu, većem dijelu Zagvozda te manjem dijelu Medova Doca, tj. njegovu predjelu Goričaj). Navodi da je u gradu Imotskom nastalo posredstvom mletačke vlasti koja je zauzela Imotski 1717. Tada je u gradu bilo i pokrštenih Turaka koji, kao ni Mlečani, nisu mogli razlikovati *č* i *ć* te *ʒ́*, *ǯ* jer razlika ne postoji u turskome ni mletačkome jeziku. "Varoško je stanovništvo pritjecalo iz okolnih sela i ubrzo podlijegalo govornim navikama ugledajući se na domaću kremu. Naime, držalo se znakom elegancije govoriti samo *ć* i *ʒ́*, glasovi *č* i *ǯ* smatrani su ostatkom seljačkog mentaliteta."

primjeru *pòmoć* (inf.) prijelaz *ć* > *j* zabilježen je kada slijedi slo koji počinje sonantom *n*, npr. *Môrā m*^{u} *pòmoć*, *Nèv*^{e}*nu*, *môrā pòmoj nòrmālno!*

Gubljenje zatvora posebno je izraženo ako glas *ć* dolazi u enklitici ili kao okrnjena enklitika (tj. enklitika u kojoj je reduciran samoglasnik), npr. *I tô ti je bílo sâmā sô*, *kö j t dä mâst*^{j}*!* (< *ko ć ti dat* < *ko će ti dat*) || *Nè mož*^{e} *bï čètr vej dòbīvāš trî* (< *već dobivaš tri*) || *Jâ j t*^{j} *rëć*.

Nasuprot tome, artikulacija *ḷ* i *ń*, koja varira u novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije i općenito u priobalnim, a manje u kopnenim govorima (adrijatizam), u govoru Bitelića relativno je stabilna te nije potvrđen ni prijelaz *ḷ* > *l*, *ń* > *n*, kakav je zabilježen u literaturi (usp. npr. Lisac 2003a: 176−177, 2008: 109, Menac Mihalić 2005: 36−37, Kurtović Budja 2009: 52, 66−67). U slobodnom govoru može doći do prijelaza *ḷ*, *ń* >*j*, koji nije poput onoga opisanoga u navedenoj literaturi, potvrđenog u primjerima tipa *jubav*, *uje*, *zeje*, nego je sličniji slobodnoj varijaciji opisanoj u prethodnom paragrafu, npr. *bïo ù jē*, *bïo dö*^{j}*l* (< *u ńe* 'kod nje'), *dví ijade ovácā* (< dvi iljade ovaca). Napominjemo da je prijelaz *ḷ*, *ń* >*j* ipak mnogo rjeđi nego *ć*, *ʒ́* (> *t'*, *d'*) > *j*, koji dolazi vrlo često, kao slobodna varijacija.

Na kraju napominjemo da u romanizmima koji su imali suglasnički skup *chi* [ki̯] bilježimo *ć*, koje je vjerojatno posuđeno u tom liku, tj. koje se u mletačkom dijalektu izgovaralo slično glasu *ć*. Primjeri: npr. *ćàpat* (< mlet. *chiapar* 'zgrabiti'), *kanòćāl* (< mlet. *canochial* 'dalekozor'), *kućàrīn* / *kućèrīn* (< mlet. *cuchiaron* 'žličica'), *mäća* (<mlet. *machia* 'mrlja'), *rèćīna* (<mlet. *rechin* 'naušnica'), *sïć* (< mlet. *sechia*).

2.) Izgovor *v* i *j*

Labiodental *v* izgovara se kao labiodentalni sonant, a ne frikativ, a ispred samoglasnika stražnjega reda ostvaruje se kao [w], npr. *wüna*, *wô*, *wûk*, *wòda*, ali: *vätra*, *vïtar*, *vânka*. Na kraju riječi može se ostvariti kao (obezvučeni) frikativ, pri čemu se *f* ponaša kao njegov zvučni parnjak (v. *III.1.2.3. Distribucija*).

Protetsko i epentetsko *v* češće se ostvaruju kao [w], no mogući su primjeri u kojima se ostvaruju kao *v*, odnosno u kojima se ne ostvaruje, npr. prez. 3. jd. *mjàwūčē* / *mjàvūčē* / *mjàūčē*. Epentetsko *v* češće se ostvaruje kao [w], npr. *búwa*, *múwa*, neod. prid. ž.r. *súwa*.

Palatal *j* može se ostvariti kao *j* ili može doći i do njegove potpune eliminacije. Ako se nalazi na početku riječi, kao rezultat novije proteze ili prejotacije, nije zabilježen srednji izgovor, tj. ili se izgovara kao *j* ili se ne ostvaruje, npr. *jȉst / ȉst*, *jîd / îd* 'ljutnja'.

U intervokalnoj poziciji također može nestati, npr. *zavíjat / zavíat*, *avìjōn / avìōn*, *dòjit / dòit*, *pòjist / pòist*. U posljednjem primjeru ili je protetsko *j* ostalo u korijenu i nakon prefiksacije, ili je došlo do epenteze *j* nakon prefiksacije. U komparativu pridjeva tipa *bȉlijī*, *zelènijī* ispadanje je rjeđe. Isto vrijedi za *j* u sufiksu *-čijī*, *-sijī*, *-šijī*, npr. *güščijī*, *mäčijī*, *päčijī*, *güsijī*, *päsijī*, *kokòšijī*. To se *i* ostvaruje blago povišeno (visoko).

Na kraju riječi *j* se uglavnom čuva i u slogovima u kojima dolazi nakon *i*, npr. u imperativu glagola: *ùlīj*, *nàpīj se*, *nàsmīj se*, *ùbīj* (u božjoj zapovijedi *ne ùbīj*).

3.) Geminate

U govoru Bitelića zabilježena su udvajanja suglasnika koja tumačimo kao geminate, iako se ne radi o procesu geminacije suglasnika, nego o ostvaraju novih suglasničkih skupina nastalih nakon samoglasničkih promjena, tj. potpune redukcije i sinkope, pri čemu se dva ista suglasnika u brzom govoru mogu i stopiti u jedan.

Ako je reduciran samoglasnik između dva dentala, izgovaraju se geminirano: *slànːa* (< *slanna* < *slanina*), *vrátː* (< *vratt* < *vratit*), gl. pr. r. ž.r. jd. *vòlːa* (< *volla* < *volila*), *sokòlːa* (< *sokolla* < *sokolila* 'hrabriti'), *mȉslːa* (< *mislla* < *mȉslila*), *mòlːa* (< *molla* < *molila*), *ùvatː* (< *uvatt* < *uvatit*). Potvrđeno je i geminiranje ostalih kononanata, npr. *òpːat* (< *oppat* < *opipat*), te fakultativno u primjerima u kojima je došlo do jednačenja, npr. *isːèlit* (< *isselit* < *izselit*), *rádː* (< *radt* < *radit*)[90], *ròtː* (< *rodt* < *rodit*), ž.r. *jènːa* (< *jenna* < *jedna*).

Do geminiranja dolazi i u sandhi pozicijama, u kojima se dva ista suglasnika mogu i stopiti u jedan: *mägarā tːòvari* (< *magarat tovari* < *magarad tovari*), *kat sːpâlī* (< *kat se spali*), *štä će tːô* (< *šta će ti to*), *znâšː tä* (< *znaš šta*), *ak*^{o} *nêmašː kôlē* (< *ako nemaš škole*).

Geminate nisu posebno označene u transkripciji jer ih promatramo kao realizacije koje nisu dosljedno ostvarene nego ovise o stupnju redukcije odnosno brzini izgovora. U manjoj mjeri, geminirani suglasnici mogu se i stopiti u jedan.

[90] Primjer je potvrđen u sandhi poziciji te zato nema očekivanog obezvučenja (v. *III.1.2.3. Distribucija*).

III.1.2.3. Distribucija

Suglasnici se pojavljuju u početnom, središnjem i završnom položaju u riječi. Ograničenja postoje u suglasničkim skupovima te na kraju fonetske riječi. U posuđenicama se mogu naći dočetni suglasnički skupovi kojih nema u riječima slavenskog podrijetla. U frekventnijim riječima ti se skupovi razdvajaju umetanjem samoglasnika *a* ili *e*, npr. *cìmenat*, *dijàlekat*, *fänat*, *šnìcel*, *štrùdel*. U riječi *bìcikla* nije došlo do umetanja, nego je nastala prema tal. *bicicletta*.

1.) Zvučni suglasnici na kraju riječi

Ako je na kraju fonetske riječi zvučni suglasnik, dolazi do desonorizacije, tj. on gubi zvučnost ili se potpuno obezvučuje, npr. *lûḏ / lût*, *mûž̯ / mûš*, *säḏ / sät*, *mlâḏ / mlât*, *krîž̯ / krîš*, *bùbrig̯ / bùbrik*, *dïḏ / dït*, *lâž̯ / lâš*, *präg̯ / präk*, *kömāḏ / kömāt*, *zôḇ / zôp*, *kukùruz̯ / kukùrus*, *goḏ / got*, *dìgoḏ / dìgot*, *nïkuḏ / nïkut*, *ïspoḏ / ïspot*, *ïznaḏ / ïznat*, *ïspriḏ / ïsprit*. Tipološki se ta pojava može usporediti s dijalektima kajkavskoga narječja i drugim jezicima (npr. ruski).

Riječi iz upitnika govornici svih generacija beziznimno su izgovorili s obezvučenjem, iako u slobodnome govoru mogu doći primjeri bez obezvučenja, ako u sandhi poziciji slijedi zvučni suglasnik ili samoglasnik: *cr̈y̯*, *brîg̯* , *brôḏ*, *grâḏ*, *gölūḇ*, *gröḇ*, *grözḏ*, *kröy̯*, *krûg̯* , *kr̈y̯*, *lêḏ*, *mêḏ*, *mèdviḏ*, *mrây̯*, *nôž̯*, *pûž̯* (uz *spûž̯*), *snîg̯* , *rôg̯* , *rùkāy̯*, *vrâg̯* i *zûḇ*. Svi se primjeri mogu ostvariti i s potpunim obezvučenjem, tj. prelaskom u bezvučne parnjake: *brîk*, *brôt*, *grât*, *gölūp*, *gröp*, *gröst*, *krûk*, *lêt*, *mêt*, *mèdvit*, *nôš*, *pûš*, *spûš*, *snîk*, *rôk*, *vrâk*, *zûp*.

Kod primjera koji završavaju glasom *v*, kao njegov bezvučni parnjak može se ostvariti i frikativ *f*: *cr̈f*, *kröf*, *kr̈f*, *mrâf*, *rùkāf*. Ipak, glasove *f* i *v* ne možemo smatrati parnjacima po zvučnosti kao primjerice okluzive *p* i *b* ili frikative *s* i *z*, zato što se razlikuju po načinu tvorbe, tj. zato što je *f* frikativ, a *v* sonant. Osim toga, nije potvrđeno jednačenje kakvo nalazimo u govorima kajkavskoga narječja tipa *ofca*, nego samo na kraju fonetske riječi. Dakle, nalazimo *nèvsta*, a ne ***nèfsta*.

Ako sljedeća riječ počinje zvučnim suglasnikom ili samoglasnikom, obezvučenje može izostati, no potvrđeno je i u tim pozicijama.

U literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije gubitak zvučnosti na kraju riječi rijetko je zabilježen. Navode ga samo Šimundić, Čilaš Šimpraga i Menac Mihalić.

Šimundić (1971: 79–80) u govorima Imotske krajine i Bekije bilježi obezvučenje u sandhi pozicijama (među ostalima navodi primjere: *gät pr̈ḷavī*, *vrâk pri ʒâvlin*, *mrâg dòlazī*, *kâb dòbra vína*), koje je ustvari jednačenje po zvučnosti. Izvan sandhija bilježi obezvučenje samo u *goḏ*, *koḏ*,[91] *kuḏ*, *saḏ* na cijelom području te ističe lovrećki zaselak Mrnjavce, "kojega stanovništvo spada među starinačkije i ovdje se obično gubi zvučnost na kraju. Govori se: *bôk*, *dït*, *dûp*, *kláteš*, *lûk*, *prâs*, *zît* i dr. [kurziv D. Ć]" Dodaje da u deklinaciji to nije provedeno, no to je i očekivano, jer suglasnik nije na kraju riječi.

Čilaš Šimpraga (2010: 204) navodi da je obezvučenje zabilježeno "u govorima zapadno od Cetine ili u njenoj blizini," i to najčešće u Badnju, a nešto rjeđe u Perkoviću i Jabuci te u dvama primjerima u Sinju (*bùbrik*, *dït*). Šimunović (1966) ne bilježi obezvučenje u upitniku (ni fonološkom opisu) za Sinj: *bùbrig*, *dïḏ*, *zûb*. Menac Mihalić (2005: 41) obezvučenje bilježi u Otoku i Brnazama, uz primjere i bez promjene u Otoku.

Građa dviju autorica u skladu je s građom prikupljenom u Biteliću te navodi na zaključak da je desonorizacija finalnih zvučnih suglasnika jedna od značajki govora Sinjske krajine. Lisac (2008: 108) to eksplicitno navodi: "obezvučenost na kraju riječi značajka je govora Sinja i okolice." Za ovaj rad ta je značajka posebno važna jer ide u prilog hipotezi da se govori okolice Sinja mogu promatrati kao poseban tip novoštokavskih ikavskih govora Dalmacije (usp. *I.2. Hipoteze i ciljevi* i *II.1. Vokalizam*).

[91] Nije jasno na koju se poziciju misli, jer je prijedlog *kod* očekivan samo u sandhiju.

2.) Nazali na kraju riječi

a) *-m > -n*

U govoru Bitelića zabilježen je adrijatizam[92] prema kojem je u dočetnoj poziciji sonant *-m* delabijaliziran i prelazi u *-n*. Taj je prijelaz sustavno proveden u novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije (usp. Šimundić 1971: 56–57, Menac Mihalić 2005: 34–35, Kapović 2006: 114, Kurtović Budja 2009: 58–59, Čilaš Šimpraga 2010: 201–202, Tomelić Ćurlin; Anić 2012: 355).

Prijelaz je potvrđen u nastavcima za 1. sg. prez. glagola: *vìdīn*, *dîrān*, *glëdān*, *päzīn*, *dîšēn*, *örēn*, *plèten*, *pîšēn*, *kùpujēn*... Nalazimo ga u imeničkoj deklinaciji, i to u I jd. svih rodova, npr. I jd. mr. *nóžon*, *dïdon*, *bögon*; sr.r. *dïteton*, *sèlon*, *tîlon*; *kücōn*, *žènōn*, *zèmḷōn*, *rúkōn*.

Potvrđen je i u DLI mn. svih rodova, i to u nastavcima za stari D mn. *-m* < *-mъ u kojima je *-m* > *-n*, pri čemu u ž.r. može doći do promjene kratkog nenaglašenog *a* > *o*, npr. DLI mn. m.r. *nóžīn*, *kḷúčīn*, *ḷúdin*; sr.r. *pöḷīn*, *sèlīn*, *tîlīn*; ž.r. *žènan* / *žènon*, *óvcan* / *óvcon*, *krävan* / *krävon*.

Adrijatizam *-m* > *-n* nalazimo i u LI jd. m. i sr.r. pridjevsko-zamjeničke deklinacije, npr. prid. *stârōn*, *vëlkōn*, *jákōn*, *bîlōn*; zam. *ńênōn*, *ńègovōn*, *tvôn*, *š čîn*. Potvrđen je i u enklitičkim ličnim zamjenicama *nan*, *van*, *in*.

Promjenu *-m* > *-n* nalazimo i u nepromjenjivim riječima, i to brojevima *sëdan*, *osan* i njihovim izvedenicama, složenim brojevima kojima je jedan tvorbeni element taj korijen, npr. *sedandèsēt*, *sëdanstō*, *ösanstō*. Nalazimo ga i u prilogu *bàren*.

Ako je *-m* na kraju osnove, a ne gramatičkoga morfema, ne mijenja se, npr. *dïm*, *srâm*, *grôm*, *kûm*, *grîm*, *sâm* (te u frazi *sâm sàmcat*), *járam*, *nájam*, *pòdrum*, *srâm*.

[92] Priobalni čakavski i štokavski govori (i neki slovenski) dijele niz osobina s mletačkim narječjem talijanskoga jezika te prema njima pripadaju jadranskom jezičnom savezu. (Prema: Matasović 2001: 57).

b) Sonant *n* na kraju riječi

U nekim slučajevima može doći do nestajanja *-n* s kraja riječi ili njegova stapanja s prethodnim samoglasnikom (najčešće *a*). Kao rezultat nastaje nazalizirani samoglasnik. Fonetska nazalizacija posebno je izražena u enklitikama, npr. prez. 1. jd. *są* (< *san* < *sam*), DLI 1. mn. *ną* (< *nan* < *nam*), 2. mn. *vą* (< *van* < *vam*); no može doći i u nenaglašenom slogu riječi koje imaju naglasak, npr. *ösą* (< osan < osam), DLI mn. *óvcą* (< ovcan < ovcam < ovcama) i sl.[93]

Može se i dodati *-n* na samoglasnik na kraju riječi. Sonant *n* javlja se kao navezak u imeničkoj i pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji, npr. im. DLI mn. ž.r. *žènaman*, *ḷúdiman*, *sèliman*; zam. DLI mn. *näman*, *ńïman*, *ńïzīn*. Valja napomenuti da su češći oblici s kratkim množinskim sufiksom tipa *žènan*, *ḷúdīn*, *sèlīn*, što navodi i Kapović (usmeno) za Vrgorsku krajinu, s razlikom da nema promjene *-an* > *-on.* Sličnu građu navodi i Šimunović (1966. Sinj) pa bi distribuciju množinskih nastavaka bilo vrijedno uključiti u buduća istraživanja Sinjske krajine.

[93] Tu pojavu bilježi samo još Menac Mihalić (2005: 47): "U primjerima nije naznačeno gubljenje *n* uz nazalizaciju prethodnog samoglasnika, što se na terenu fakultativno može čuti: *Sastavĺą kraj s kraję* uz *Sastavĺan kraj s krajen.*"

3.) Gubljenje suglasnika

U govoru Bitelića potvrđeno je gubljenje suglasnika u govoru svih generacija, i to češće u govoru mladih, što je i očekivano, jer je to novija inovacija te značajka urbanih govora. Gubljenje je izraženije u slobodnom govoru, a vrlo je često u dinamičnom prepričavanju: *Ù ńē se*, *ka se glëā fïlm*, *glëāš fïlm*, *mûk*.

a) Gubljenje na kraju riječi

Na kraju riječi može doći do gubljenja dentala *d* i *t*. Do pojave koja se ubraja među adrijatizme[94] dolazi i pred riječima koje počinju suglasnikom. Rjeđe su potvrđe gubljenja pred riječima koje počinju samoglasnikom.

Gubljenje *d* često je u prijedlozima, npr. *kaḍ / ka*, *saḍ / sa*, *taḍ / ta*, *naḍ / na*, *oḍ / o*, *poḍ / po*, *priḍ / pri*, *put / pu*, *ïspoḍ / ïspot / ïspo;* te prilozima *nïkaḍ / nïka*, *dìgoḍ / dìgo*.

Gubljenje *t* zabilježeno je, uz primjere bez gubljenja, u inf. glagola, npr. *dä*, *káza*, *písa*, pri čemu je prema glagolskom pridjevu radnom muškog roda jednine razlikovna (zanaglasna) duljina: gl. pr. r. m.r. jd. *dâ*, *kázā*, *písā*.

U riječima koje završavaju na *-st*, također može nestati *t* ako slijedi riječ koja počinje suglasnikom, npr. *níje t kòris grádit*, *nèmōj pǟs s kòńa*, *mës s mètlōn*. Pred samoglasnicima se češće ne gubi *pǟst ù vodu*, *môrān pòmest* (prema *môrān pòmes kùću*). Potvrđeno je i u brojevima, npr. *šês / šêst*, *jedànēs / jedànēst*, *dvánēs / dvánēst*, *trínēs / trínēst*, *četȉnēs / četȉnēst*, *pètnēs / pètnēst...* te u *allegro* oblicima brojeva *dvàes / dvàest*, *trìes / trìest*, *pedès / pedèst* i sl.

Može doći i do gubljenja *r* na kraju riječi iza dugog e, npr. *mätē*, *ćê*, *jùčē*, čestica *dē*, uz *mätēr*, *jùčēr*, *dēr*. Primjeri bez gubljenja mogu se naći tik uz one u kojima je zabilježeno gubljenje u istom govornom isječku, što znači da je to slobodna varijacija u govoru, npr. *övō t je Ïvčȉnā ćêr*, *a övō j mätē*.

[94] Usp. Ivić; Brozović (1988: 80). Kurtović Budja (2009: 71) navodi da je pojava veoma izražena u govorima Makarskoga primorja, a nalazimo ju i u gradskim govorima Splita i Dubrovnika.

b) Gubljenje u intervokalnoj poziciji

Veća frekventnost gubljenja intervokalnih suglasnika potvrđena je u govoru mladih. Tako je općenito u hrvatskom jeziku, a posebice u urbanim govorima, u kojima je to jedna od mlađih inovacija. Slično navodi i Kapović (2010b: 26, 2011b: 48), a kao primjere daje riječi: *gledat > gleat*, *imam > iam*, *evo > eo*, *dragi > drai*, *treba > trea*, *kužiš > kuiš*, *vratiti > vraiti*, *brojevi > broevi*, *nekako > neako*, *godina > goina*, *raditi > raiti*, *jedan > jean*, *profesor > proesor*.

U govoru Bitelića potvrđeno je gubljenje dentalnoga okluziva *d* kada se nađe između dva samoglasnika u primjerima tipa *glëat*, prez. 1. jd.*glëān*, imp. 2. jd. *glëāj* i sl. (uz *glëdat*, *glëdān*,). U sredini riječi gubi se *d* u brojevima *jèan / jèdan*, *sëan / sëdan*, *dváesēt / dvádsēt / dvàest* (uz sve primjere s mogućim gubljenjem i finalnog *t*), *tríesēt / trídsēt / trìest*, *četrèsēt / četrdèst / četrèst* itd. U primjerima poput *gödina*, *rádit* ne dolazi do ispadanja *d* nego nenaglašenog samoglasnika *i* pa nalazimo varijante *gödna*, *rádt*.

Gubljenje drugih glasova potvrđeno je u primjerima *èo / èvo*, *goòrt / govòrt*, A jd. *na kàu / na kàvu*, *bröevi / bröjevi*, *ìān / ìmān*, *trîa / trîba*, *kâēš / kârēš* (i posebno u poštapalici *käe / kâe*), *küžīš / küīš* (potvrđen u govoru mlađih generacija), *nëāko / nëkāko*. U primjerima tipa *pröfesōr* u izgovoru se prije gubi *e* nego *f*: *pröfsōr*, *profsòrca* (iznimno *profsùrca*).

c) Pojednostavljivanje suglasničkih skupova

Skupina *dn* može se pojednostavniti u *n*, npr. *pänen* (uz rjeđe *pädnen*), *prënēn* (< *prednen*); ili u *d*, npr. *dädēn* (uz *dädnen*), *sïden* (uz *sïdnen*), no ne i u primjeru *pódne*. Pojednostavljenje skupine *tn* > *t* nalazimo u primjerima *mëtit* (uz *mëtnit*), *šütit* (uz *šütnit*).

Suglasnik *p* u gubi se pred opstruentom na početku riječi. Gubljenje je potvrđeno u skupinama *pč* > *č*, *pš* > *š*, *pt* > *t*, *ps* > *s* u primjerima: *čèla*, *čëlār*, *šènca*, *tïca*, *tïć*, *sòvat*, *sôvka*, *zasòvat*, *isòvat* (ali ostaje u *psëto*). Početna suglasnička skupina izgubila je *k* (*kć* > *ć*) u primjeru *ćêr*.

U početnoj skupini *tk* > *k* kao u primjerima *kö*, *kògoḍ*, s iznimkama *tkät*, *tkáńe*. Prijelaz skupine *tc* > *c*, tj. gubljenje *t* iz skupine *tc* potvrđeno je u primjerima *gücnit*, *gùcat* (< *gutcnit*, *gutcat*) izvedenima od imenice *gütac* 'gutljaj', uz koju se javlja i oblik *güc*, te u imeničkoj paradigmi, npr. G jd. m.r. *òca* (< *otca*, rijetko), N zb. *dìca* (< *dìtca* <*dětьca).

Prijelaz *stn* > *sn* iz oblika za ženski i srednji rod poopćen je u muškom rodu pridjeva na *-stan*: npr. neodr. ž.r. *másna*, sr.r. *másno*, m.r. *másan*; ž.r. *bölesna*, sr.r. *bölesno*, m.r. *bölesan*; ž.r. *rädosna*, sr.r. *rädosno*, m.r. *rädosan*; ž.r. *slásna*, sr.r. *slásno*, m.r. *slásan*; ž.r. *žälosna*, sr.r. *žälosno*, m.r. *žälosan* (usp. Šimundić 1971: 46). Glas *t* gubi se i u određenim pridjevima, npr. *vïsnī* (< vrsta), *kïsnī* (< *kïst*), *mïsnī* (< *mïsto*), pri čemu nastaje homonimija posljednjega primjera prema *mïsnī* (< *mïsa*).

Skup *tsk* prelazi u *ck* u pridjevima na *-ski*, npr. *bràckī*, *ṛvāckā / Hṛvāckā*, *splïckī*, *Ìmockī*, *automàckī*. Prijelaz je potvrđen i u *dsk (> tsk) > ck*, npr. *bròckī (< brôd)*, *gòspockī*, *gràckī*, *ḷùckī*, *spòrckī*. U primjerima kojima osnova završava na *-ant*, dodavanjem sufiksa *-ski* ispada *t*, npr. *bìzānskī*, *privarânskī*, *zafrkànskī* prema *Bìzānt*, *privarānt*, *zafrkänt*. Pred sufiksom *-stvo* također ispadaju *t* i *d*, no nalazimo i primjere bez gubljenja, npr. *bogàsvo*, *proklésvo*, *upústvo / upúcvo*, *prisústvo*, *srèstvo*; te u primjeru *suprostávḷat*.

Glas *k* gubi se i u skupini *ks* u primjeru *rüsāk*, no čuva se u *mäksimālno*, *tàksa*.

U govoru Bitelića prijelaz *kv* > *k* redovan je u pokaznim zamjenicama ž.r. *tàkā*, m.r. *vàkī*, sr.r. *nàkō* i sl. Nije potvrđen prijelaz *kv* > *k* koji je zabilježen u literaturi u primjerima tipa *cïkva / cïkva*, *smökva*, N mn. *smökve* (G mn. *smökāvā*), *brëskva*,[95] A jd. brèskvu, ali G mn. *brësākā*. Nalazimo ga samo u primjeru *köčka*, i to u cijeloj paragidmi, npr. A jd. *köčku*,

[95] Primjer *präska* poznat je ispitanicima kao riječ koja se više ne koristi.

N mn. *köčke*, G mn. *köčākā*. Šimundić (1971: 57) navodi *köčka*, *köčkat*, *ràskocat*, *präska*. Također, Kurtović Budja (2009: 70) bilježi *köčka*, Čilaš Šimpraga (2010: 206) *köčka*, a Menac Mihalić (2005: 44) *koca ki kočka* u Gali te *kočeš (kvočeš, kvocaš)* u Sinju.

Iz početne suglasničke skupine *gd* eliminirano je *g* (*gd* > *d*) u primjeru *dï / di*, no ako je skupina nakon prefiksacije u središnjem slogu *g* ostaje *nïgdi*, *svägdi* (rjeđe *svügdi*), *dìgdi*. U skupini *gm* gubi se *g* u potvrdnoj čestici *dabòme*, *bòme*.

U skupinama uz *r* gubi se *v* na početku riječi (*vr* > *r*) u primjeru *rébac* (uz *vrábac*) te u sredini riječi (*rv* > *r*) u primjeru *neróza*, *nërōzan*. Potvrđen je prijelaz skupine *vl* > *l* u primjerima tipa *sváčit* te u pokaznoj zamjenici *vlìkī* u dinamičnom pripovijedanju, pa se može ostvariti i kao *lìkī*, npr. *mëtnē t lìkō púrē* (pokazuje). Nema gubljenja u primjerima *vráta*, *vrátit*, ni sličnima *vládat*, *Vläj*.[96] U govoru starijih generacija može doći i do ispadanja *v* iz skupine *svr* > *sr* u primjeru *sȓbit*, uz češće potvrđene oblike bez ispadanja *svȓbit*. U sandhi pozicijama gubljenja nema: *aj s vràgon*, *s vráta*, *s vȓha / s vȓva*.

U govoru Bitelića zabilježeno je slabljenje napetosti u primjeru *plàšḷivac*, u kojem je *čḷ* > *šḷ*, tj. afrikata *č* u blizini sonanta *ḷ* prelazi u frikativ *š*. U nadimačkom antroponimu *Smíḷa* može doći do obratne promjene, pri kojoj frikativ *s* prelazi u afrikatu *c* uz sonant *m*, odnosno *sm* > *cm*, pa se ostvaruje i kao *Cmíḷa*.[97]

U romanizmima koji su primljeni preko mletačkog dijalekta skup *śk*[98] > *čk* u primjerima *mäčkara* (< mlet. *mascara*, *mascarada*), *mäčkula* (< mlet. *mascolo* 'pucanj'), moguće pučkom etimologijom prema domaćoj riječi *mäčka*. U skupovima *st*, *sk* > *šk*, *šk*, npr. *škûro* (< mlet. *scuro* 'tamno, mračno'), *bëštija* (< mlet. *bestia* 'zvijer'), *bèštīma* (< mlet. *bestemia* 'psovka'). Skupina *mš* > *š* u primjeru *kušìn̓ca* 'susjeda' (< *komšinica*), u kojem je *o* prešlo u *u* u blizini nazala (usp. *III.1.1. Vokalizam*) prije njegova ispadanja.

Pojednostavljivanje skupa *čj* > *č* potvrđeno je u rijetkim primjerima *òvčī*, *mäčī*, koji se rijetko javljaju, uz mnogo češće primjere u kojima skup nije ostvaren, nego je na njegovu mjestu *-čiji*, npr. *mäčijī*, *òvčijī*, *päčijī*, *sväčijī*. Kratko *i* iz sufiksa često je visoko.

---

[96] U govoru starijih generacija može se čuti i primjer *mȓtac*, uz češće *mȓtvac*. Oblik nastaje analogijom prema očekivanom *mrca* < *mrtca* < *mrtvca* < *мьртвьца (*mrtvaca* je analogijom prema *mrtvac*). Fonetski bi se očekivalo *mrtvac* – *mr(t)ca*, ali onda dolazi do ujednačavanja (Kapović, usmeno).

[97] Samo Kurtović Budja (2009: 70) bilježi ovakav primjer, i to u poglavlju "*Zamjenjivanje suglasnika u suglasničkim skupovima*".

[98] Znak *ś* stoji za mletačko "šuškavo" *š* kakvo nalazimo u nekim čakavskim govorima koji imaju cakavizam.

Skup *ʒb* > *žb* u primjeru *sȑžba* (uz *sȑʒba*) te u posuđenicama iz standardnoga jezika *náružba* (uz *náruʒba*), *svjèdožba* (uz *svèdoʒba*).

4.) Umetanje suglasnika

Pri sufiksaciji osnove koja završava na *b*, *p*, *m* ili *v* nastavkom *-jiy̯* umeće se epentetsko *l* te dolazi do jotacije, npr. *zaļùbļiy̯*, *lìpļiy̯*, *stȑpļiy̯*, *razùmļiy̯*, *neponòvļiy̯*. Zabilježena je epenteza i kod osnova koje završavaju na *d*, *t*, *š*, koja se može tumačiti i kao reanaliza sufiksa prema prethodno navedenim primjerima, npr. *ćùdļiy̯*, *gàdļiy̯*, *smȑdļiy̯*, *stìdļiy̯*, *šùtļiy̯*, *ùšļiy̯*.

Bez iznimki provedena je epenteza u tvorbi zbirnih imenica *grôbļe*, *snôpļe*, *zdrâvļe*, *grîmļe / grïmļe*, te u I jd. im. *i*-vrste pred nastavkom *-ju*, npr. *ļúbavļu*, *mîšļu*.

U novoštokavskim ikavskim govorima potvrđeno je umetanje *d* u skupinu *zr*. Šimundić (1971: 49) navodi primjere *obàzdrit*, *obàzdirat*, *zdrâk*, *zdrȁka*, *zdrȉjat*, *zdrȉjo*, *zdrȉlōst*. Kurtović Budja (2009: 72) nalazi *zdrȉt*, *ždrîbe*, *ždèrat*. U govoru Bitelića potvrđeno je samo *ždrîbe*, *ždèrat* i rijetko *zdrȁka*, a u ostalim primjerima nalazimo *obàzrit*, *obàzirat*, *zrâk*, *zrȉt*, *zrȉjo*, *zrȉlōst*. Primjeri *ždrîbe*, *ždèrat* potvrđeni su na širokom govornom području.

U posuđenici *lȁštrik* (< mlet. *elastica* 'elastična vrpca') umetnuto je *r* uz skupinu *št*.

Na početku riječi umetnuto je *s* u primjeru *spûž*.[99] U primjeru *škòrńača* (uz *kòrńača* u govornika mlađih generacija)[100] nalazimo *š* koje nije umetnuto nego vjerojatno čuva starinu.[101] Skok (1971/I: 151) bilježi uz *kora* i izvedenicu *skornjača* u Poljicima i oko Makarske. U govoru Bitelića glas *s* novijom promjenom prelazi u *š*, kao u *švrȁka* (< *svraka*,

[99] Kapović (usmeno) navodi da je primjer također potvrđen u Vrgorskoj krajini, dakako bez finalne desonorizacije, koja je specifikum Sinjske krajine.
[100] Šimundić (1971: 175) navodi primjer *škòrnjača* kada govori o tvorbi sufiksom *–ńača*.
[101] Neki korijeni u praindoeuropskom mogli su imati ili nemati početno *s*, v. Kapović (2008a: 178–179): "U ie. su mnogi korijeni mogli na početku imati i ne imati početno *s- koje se onda zbog svoje »pomičnosti« odnosno nestalnosti zove *s-mobile*. Takvi su korijeni onda u nekim jezicima imali to *s- (usp. primjerice stprus. *spoayno*, lat. *spūma* »pjena«), a u drugima su bili bez njega (usp. primjerice stsl. *pěna*, stind. *phéna-*, eng. *foam*). No često se oblici sa s-mobile javljaju i u istom jeziku, usp. u slav. *kora/skora (hrv. *kȍra*, češ. *skora*), u stind. *tāyú-/stāyú-* »tat«, u grč. *στέγος/τέγος* »krov« itd. Porijeklo *s-mobile* nije posve jasno, no sva je prilika da je riječ o kakvoj pojavi nastaloj u sandhiju tj. na granici dviju riječi. Kako su ie. riječi često završavale na *-s, moguće je da je dolazilo do pogrešne morfemske analize pa je dočetno *-s prve riječi uzeto i kao početan glas druge riječi pa je tako došlo do pojave korijenâ s početnim *s i bez njega."

usp. Skok 1971/III: 374), *šḷïva*,[102] *škòpit*, a promjena *s > š* ne javlja se u primjerima *skörūp* 'kajmak', *skòrit se* (usp. ARj/V: 316, Skok 1971/III: 266).

5.) Metateza

Metateza ili premetanje suglasnika pojava je koja je u govoru Bitelića zabilježena najčešće u višesložnim riječima, npr. *pepèraḷa*, *infromácija*, prez. 3. jd. *smerùžā*, *pnátlo* uz koje su potvrđeni i oblici bez metateze *pepèḷara*, *informácija*, *smežùrat*. Nalazimo ju i u priloškim zamjenicama, npr. *ötkalēn / ödaklēn*, *ötalēn* 'odatle' */ ödatlē(n).*

Na početku riječi *st > ts > c* u primjeru *càklo*, *càklit se*, no ne i u primjeru *stáblo* za koji Šimundić (1971: 48) bilježi u Imotskoj krajini i Bekiji, a Kurtović Budja u Makarkom primorju (*cáblo*).

Premetanje suglasnika zabilježeno je u posuđenicama *pìńūr* (< mlet. *piron*), *kostantírat* (< mlet. *constatar*) i *fàklùtēt / fakùltēt*. Takve primjere u literaturi bilježi samo još Šimundić (1971: 44, 76), no leksemi zasigurno postoje na širem području. Primjerice, *pìńūr* se govori po čitavoj Dalmatinskoj zagori (potvrdili Bošnjak Botica za Imotsku krajinu, Čilaš Šimpraga za punktove koje je ispitala u fonološkoj studiji, Kurtović Budja za govore Makarskog primorja, Kapović usmeno za Vrgorsku krajinu te Vukša Nahod za neretvansko područje), ali u govoru Splita i nalazimo *pèrūn*.

[102] U Vrgorskoj krajini Kapović (usmeno) bilježi stariji oblik, bez promjene *s > š* (usp. Skok 1971/III: 405): *slïva.*

III.1.2.4. Glasovne promjene

U ovom poglavlju opisane su disimilacije, asimilacije i rotacizam.

1.) Disimilacija ili razjednačavanje

Kada se u susjedstvu nađu dva suglasnika slična po mjestu ili načinu tvorbe, može doći do disimilacije ili razjednačavanja. U govoru Bitelića pojava je najčešće potvrđena u skupovima suglasnika u kojima je jedan član dentalni nazal *n*, no potvrđene su i promjene drugih glasova:

a) *mn > vn* – u imenici *gúvno* (< *gumno*);

b) *mn > ml* – u brojevima *sedàmlēst*, *osàmlēst*;[103] rijetko u I jd. zam. *sä̈ mlōn*;

c) *mń > mḷ* – u imenici *súmḷa* i glagolu *súmḷat*, *sùmḷičit*; *dîmḷāk;*

d) *tl > kl* – u glagolu *pèkḷat* (< *petḷat*);

e) *tn > kn* – u primjeru imp. 2. jd. *mëkni* (< *metni*).

U govoru starijih generacija potvrđena je i distantna disimilacija *r-r > l-r* u primjerima *lèbro* 'rebro', *flizúra* te u tvorbi od tog oblika, npr. *Döl t je flïzērskī "Kö te šîšā"*. U primjeru *pïrula* 'tableta' došlo je do distantne disimilacije *l-l > r-l*, a u primjeru *stïropōl* do disimilacije *r-r > r-l.* Disimilacija *r-r > r-n* zabilježena je u primjeru *hïdrofōn* (< *hidrofor*). Distantna disimilacija zabilježena je i u skupini *l-sl > l-s* u primjeru *blagosòvit* (uz češće *blagoslòvit*), te u primjeru *kùnpīr*, u kojem je pojednostavljena skupina *kr-r > k-r.*

Općenito je disimilacija češća u starijega stanovništva, posebno u primjerima koji su česti u standardnom jeziku, poput npr. brojeva, dok se primjeri tipa *súmḷa*, *kùnpīr*, u kojima promjena nije prozirna, koriste jednako često i u govoru mlađih generacija.

[103] Uz primjere bez promjene, *sedàmnēst*, *osàmnēst* koji su vjerojatno odraz utjecaja standardnoga jezika jer se češće javljaju u školovanijih i mlađih govornika i u "finom" govoru starijih.

2.) Asimilacija ili jednačenje

U govoru Bitelića provode se tri tipa jednačenja: jednačenje po zvučnosti, jednačenje po mjestu tvorbe i jednačenje po načinu tvorbe.

a) Jednačenje po zvučnosti

Kada se jedan pokraj drugoga nađu dva suglasnika različita po zvučnosti, dolazi do njihova izjednačavanja prema drugome članu skupa. Primjeri za jednačenje po zvučnosti skupa u kojem je drugi suglasnik bezvučni: *bàpskī* (< *bab-ski*), *šïpka* (< *šîba*), *glàtka* (< *glädak*), *otpìvat* (< *od- pivat*), *iscúrit* (*iz- curit*), *iskòpat* (*iz- kopati*), *nìska* (< *nizak*), *téška* (< *tężak*), *smèćkast* (< *smêʒ*), *drùkčijī* (*drug- čiji*). Primjeri za jednačenje po zvučnosti skupa kojem je drugi suglasnik zvučni: *svàdba* (< *svât*), *vràʒba* (< *vrač- -ba*), *svàgdašńī* (< *svak- -dašńi*), *zdrúžit* (< *s družit*).

Do jednačenja po zvučnosti dolazi ako je prefiks *ob-* u tvorbi s korijenskim morfemom koji počinje bezvučnim suglasnikom, npr. *opkòlit* (< *ob-kolit*), *öpskrba* (< *ob-skrba*), *òpšit* (< *ob-šit*), *optèretit* (< *ob-teretit*), *òptužba* (< *ob-tužiti*). Iznimno u brzome govoru može iščeznuti i *p*, npr. *öskrba*, *oterètit*, no češći su primjeri u kojima se zadržava.

Slična promjena potvrđena je u riječima tvorenima prefiksima poput *iz-*, *nad-*, *od-*, *pod-*, koji završavaju zvučnim suglasnikom kada se pripajaju osnovi koja počinje bezvučnim, npr. *iskòpat*, *nátstrešn^{i}ca*, *òtkrit*, *pòtsitit*.

Promjena zahvaća i sandhi pozicije ako prijedlozi koji završavaju zvučnim suglasnikom, npr. *koḍ*, *kuḍ*, *poḍ*, *naḍ*, *priḍ*, dolaze prije riječi koja počinje bezvučnim, odnosno ako oni koji završavaju bezvučnim suglasnikom dolaze ispred riječi koja počinje zvučnim, npr. *z dìteton*, *kat se vrátio*, *donèz dēr*, *ìs kućē*, *prìt k^{u}ćōn*.

Nema promjene *s* > *z* pred sonantima u sandhi pozicijama poput *s mäterōn*, *s mënōn*, *k vrâgu*, no potvrđeno je *z bräton*, *z bäbōn*.

b) Jednačenje po mjestu tvorbe

Ako se dvousneni nazalni sonant *m* nađe uz velarni okluziv *k* dolazi do jednačenja po mjestu tvorbe, tj. prijelaza *mk* > *nk*, npr. *slânka* (< *slamka*). Prema nominativu *mòmak* u kosim padežima nalazimo G jd. *mònka*, N mn. *mônci*, prid. *mònkōv*, pri čemu može doći do stapanja *n* s prethodnim samoglasnikom, nazalizacije samoglasnika (v. *I.1.1. Vokalizam*). Isto je u imenicama *nàramak*, G jd. *nàrānka*, *pòtomak*, G jd. *pòtōnka*, *ùlomak*, G jd. *ùlōnka*. Promjena se može odviti i prema prvom suglasniku u skupu u primjeru *ùtakńica* (< *utakmica*).

Do jednačenja po mjestu tvorbe dolazi i kada se dvousneni nazalni sonant *m* nađe uz dentalni okluziv *t*, tj. kada skupina *mt* > *nt*, npr. *pântit*, prez. 1. jd. *pântīn*, 2. jd. *pântīš*, 1. mn. *pântīmo*... Do promjene može doći u sandhi pozicijama, npr. *gröm*, ali: *grön te ùbio*. U rječci *dom* (< lat. *dominus*) koja dolazi uz ime dominikanskih svećenika nema promjene ni ako sljedeća riječ, obično antroponim, počinje glasom *t* ili *k*, *dom Tómo*, *dom Krûno*.

Na početku riječi u skupu koji se sastoji od velara i alveolara, drugi član prelazi u palatal: *gn* > *gń* – u primjerima *gńôj*, *gńízdo*, *gńïť*. Na morfemskoj granici nazalni dental *n* uz dvousnene suglasnike *b*, *p* prelazi u *m*, npr. *jedàmpūt*, *stràmputica*, *zelèmbāć*.

U deklinaciji imenica *i*-vrste nalazimo jednačenje *s* > *š* uz palatalne suglasnike (*š*, *ž*, *č*, *ć*, *ǯ*, *ʒ́*, *ļ* i *ń*), npr. u I jd. im. *i*-vrste *mîšļu*, *mïlošću*, *rädošću*. U fut. I. glagola I. vrste na *-st* nakon ispadanja *t* dolazi do promjene *s* > *š*, npr. fut. I. 1. jd. *päšću*, *böšću*, *sïšću* i sl. Jednačenje je potvrđeno i u primjerima tipa *próšńa* (< *pròsit*), *nòšńa* (< *nòsit*); *čëšći* (< *čêst*), *iščepŕkat* (< *iz- čeprkat*).

Potvrđeno je i jednačenje *z* > *ž* uz palatalne suglasnike (*š*, *ž*, *č*, *ć*, *ǯ*, *ʒ́*, *ļ* i *ń*), kao u primjerima *gröžʒ́e* (< *grözḑ*), *kàžńiv* (< *käznit*), *vóžńa* (< *vòzit*), *snalàžļiv* (< *snàlazit se*).

Do jednačenja po mjestu tvorbe dolazi i u sandhi pozicijama s prijedlogu *s*, npr. *š čètri*, *š ńîn*, *š ńôn*, *š ńïmon / š ńïman*, *š ńègovīn*, *š ļúdiman / š ļúdīn*, *ž ʒ́âvlon*, *iž ǯèpa*, *vârīm púru*.

c) Distantna asimilacija

U govoru starijih generacija razmjerno rijetko mogu se čuti i primjeri s distantnim jednačenjem *s-š > š-š*, npr. *šûša* (uz *sûša*), *šúšit* (uz *súšit*), *šùšica* (uz *sùšica*), *šùšara* 'prostorija u kojoj se suši meso', te *š-s > š-š* u primjeru *šèšnēs(t)*, koji je potvrđen i u obliku bez promjene *šèsnēs(t)*. Najstariji govornici sjećaju se da su njihovi roditelji tako govorili, a tvrde da oni takve primjere nemaju, iako su potvrđeni u slobodnom govoru. Ta je pojava zabilježena na širem govornom području, primjerice i u govorima čakavskoga narječja te u govorima Makarskoga primorja, u kojima Kurtović Budja (2009: 72) bilježi *šèšnēst*, *šûšań*, *ošúšit*.

Nalazimo i distantnu asimilaciju *č-ć > ć-ć* u primjerima *ćüćnit*, *ćûćań*, do koje dolazi nakon disimilacije *č-č > č-ć* (usp. Šimundić 1971: 71). U primjeru *čìčat* 'jaukati' došlo je do distantne asimilacije *c-č > č-č*.

3.) Rotacizam

U novoštokavskim ikavskim govorima zabilježen je rotacizam ili prijelaz intervokalnog *ž > r*, najčešći u prezentu glagola *möć(i)*. Lisac (2003a: 176, 2008: 108) navodi da se ne ostvaruje u Bačkih Bunjevaca te da se ponegdje (u Otoku) ostvaruje i dubletno *može*. Slično bilježi i Kapović (2006: 114) u Vrgorskoj krajini: "U primjeru *möže/möre* djeluje rotacizam, ali se čuva i stariji oblik sa *ž*." Kurtović Budja (2009: 74) u svim govorima Makarskoga primorja može ostvariti u prezentskim oblicima gl. *möć* uz primjere: *mören / mëren*, *möreš / mëreš*, *möre / mëre*, *möremo / mëremo*, *mörete / mërete*. Menac Mihalić (2005: 41) bilježi rotacizam u gl. *moći* uz napomenu da je "*more* karakterističnije za stariju, a *može* za mlađu generaciju", no u govoru Bitelića oblici tipa *möre* (a posebno u *nè more*) u slobodnom govoru dolaze jednako često i u mlađih generacija (i u djece), no u ostalim primjerima (v. nastavak) češći su oblici bez rotacizma u govoru svih generacija. Na kraju, napominjemo da Šimundić (1971: 74) promjenu *ž > r* nalazi u vezniku *jërbo / jèrbo* i prezentu gl. *möć* (navodi primjere *mören*, *möreš*, *möre...*) te u prezentu gl. *kázat*, što objašnjava kao analošku pojavu, a ne rotacizam: "3. jd. prez. od *kázat* prešlo je u veoma frekventnu poštapalicu te je uz *kâžē* i *käžē* : *kärē*, npr. *dònosī*, *kärē*, *mäsla i*, *kärē*, *krüva pâ ćemo ïst*. Iz ovog oblika *r* prodire u ostala lica u pravoj prezentskoj službi."

U govoru Bitelića prijelaz *ž* > *r* potvrđen je u glagolima *möć*, *kázat*, *lòžit*, i to uz dubletne ostvaraje, npr. 3. jd. *möre / möže*, *kâren / kâžēn*, *lòrī / lòžī*, *mòrda* uz napomenu da su posljednja dva primjera zabilježena samo u govoru staroga stanovništva. Kapović (usmeno) navodi da je čuo *kârē* u Otoku.

Kod imenica, promjena *ž* > *r* zabilježena je u V jd. *böre* (uz češće *böže*) iz kojega se poopćio i prešao i u poštapalicu *böra ti*, *böra mi*.[104] Greenberg (1999: 69) navodi da je čuvanje *r* u ovakvim primjerima vid autocenzure odnosno tabua: "The preservation of the form *bore*, and its derivatives, may have retained its shape due to taboo." U govoru Bitelića nalazimo i *bögara ti / bögarat / bögarē t(i)*, pri čemu se udvajanje slogova također može protumačiti kao tabu.

U govoru najstarijih genracija može se čuti i rotacizam u prilogu *mörda*, dok će zrelo i mlado stanovništvo imati oblik bez rotacizma *möžda*, no nije isključena mogućnost njegove realizacije.

Potvrđeno je *r* kao odraz čestice *že, npr. *jër / jer*, *jërbo / jèrbo / jerbo*, *nïkor*, *dēr.* S obzirom da se radi o starijem prijelazu, u tim primjerima nema dubleta, nego se uvijek ostvaruje *r*, i to u govoru svih generacija.

[104] Primjeri *böra mi*, *böra ti* dio su šire pojave. Primjerice, bilježi i Benić (2014) u čakavskom govoru Kukljice na otoku Ugljanu.

III.1.2.5. Razvoj općeslavenskih suglasnika i suglasničkih skupina

Ishodišni sustav u opisu konsonantizma neće, kao u prethodnom poglavlju, biti samo općeslavenski, nego ćemo morati promotriti i razvoj nekih praslavenskih suglasničkih skupina prema kojima se diferenciraju današnja hrvatska narječja.

1.) *t', *tьj > *ć*, *d', *dьj > *ǯ*

To su odrazi starih *t' i *d' koji su dolazili u skupinama *št', *žd' (Holzer 2011: 4, 68, Matasović 2008: 141, 148). U hrvatskim su govorima potvrđeni različiti refleksi te možemo reći da su u glavnini čakavskoga narječja odrazi *t'* i *j* (ili *d'*), u kajkavskom narječju većinski nalazimo *č̣ i ǯ̣* (uz *j*), a u štokavskome većinom *ć* i *ǯ*. U novoštokavskim ikavskim govorima zabilježeni su refleksi *ć* i *ǯ*.[105]

Odrazi psl. *t' i osl. *tьj izjednačili su se i gotovo u svim primjerima daju *ć*, što je i očekivano za novoštokavske ikavske govore, npr. *svíća*, *nȏć*, *öpćina*; *bräća*, *cvȉće*, *ćäća*, *smèće*, *uskrsnúće*, *nëćāk* (uz rijetko *nëtijāk*), *trèćī*, *ćä* (< *tьja).

Prasl. *d' dalo je *ǯ*, npr. *čäǯa*, *mëǯa / mèǯa* (top. or. *Mèǯa*), *prëǯa*, 3. jd. prez. *omèǯujē*; a primjer *mèjāš / mèǯaš* koristi se uz romanizam *mȑgīń*. Općeslavenska skupina *dьj također daje *ǯ tùǯē*, *mläǯī*, *röǯen*, *sûǯe*, *kràǯa*, *lâǯa*, *léǯa*, *svàǯa*, *röǯāk*, *nëćāk*, *vríǯat* (uz rijetko *rödijāk*), *doviǯéńa* (više u poglavlju o jotaciji). Dubletni primjer s glasom *j* zabilježen je samo uz leksem *göspoǯa / göspoja*.[106]

Gubitak zatvora kod *ć* i *ǯ* (v. *III.1.2.2. Realizacija*) mogli bismo tumačiti i kao neprovođenje promjene *t' > ć*, *d' > ǯ* koja je u Holzerovoj (2011: 90) relativnoj kronologiji posljednja promjena kojom je formiran fonološki sustav hrvatskoga standardnog jezika. Drugim riječima, ta promjena može se promatrati kao promjena u tijeku, posebice u govorima čakavskog narječja. To se ne može pretpostaviti za sve govore Sinjske krajine, nego specifično za govor Bitelića (i eventualno poddinarskih mjesta), u kojemu se mogla sačuvati starina zahvaljujući prostornoj izolaciji (v. *II.1. Zemljopis*). Valja napomenuti da bi buduća istraživanja mogla pokazati i drugačiju sliku govora okolice Sinja.

[105] Usp. Šimundić (1971: 72–73), Lisac (2003: 52, 2003a: 175, 2008: 107), Kapović (2006: 114), Kurtović Budja (2009: 73–74), Čilaš Šimpraga (2010: 199–200), Tomelić Ćurlin, Anić (2012: 356).
[106] Stegnuti oblik pojavljuje se samo u deonimu *Góspa* 'bogorodica', npr. *Svêtācā kî màgarācā, a tî Góspu sȕjēš!*

2.) *stj, *skj > *šć / št*, *zdj, *zgj > *žʒ*

Suglasnički skupovi *skj, *stj te *zgj i *zdj razvijali su se u skladu s razvojem *dj i *tj. U praslavenskom razdoblju stopili su se refleksi *stj i *zgj s refleksima *skj i *zdj i pretpostavlja se da su u općeslavenskom razdoblju refleksi jotacija tih skupina bili *šč' i *žđ', nakon čega su u dijelu općeslavenskoga dijalekt kontinuuma pojednostavljeni disimilacijom drugoga dijela u *št'* i *žd'* (usp. Holzer 2011: 78, Matasović 2008: 116, 149). Refleksi *šć* (*šč́*) i *žʒ* (*žʒ́*) potvrđeni su (uz razvoj *žj* u pojedinim govorima) na širem području, i u kajkavskim, i u čakavskim i u dijelu štokavskih govora koji su nekad pripadali zapadnoj štokavštini, čija je predmigracijska granica sa čakavštinom pratila Cetinu i Dinaru. Podaci iz Bitelića sugeriraju da su odrazi u davnini bili na šćakavskoj strani, iako je zabilježen velik broj štakavizama, koji su vjerojatno novijega postanja.

U literaturi se ova značajka ističe kao izoglosa vrlo široke aree. Lisac (2003: 20) navodi da zapadni štokavci pretežno čuvaju staro stanje (šćakavizam), uz rjeđe potvrde novijeg stanja (štakavizam).[107] U poglavlju o konsonantizmu novoštokavskoga ikavskog dijalekta navodi da je on i šćakavski i štakavski, a iz citata se vidi da izoglosa ne prolazi u smjeru istok − zapad, nego joj je fizionomija izmijenjena migracijama: "Ugrubo govoreći, šćakavci su u Dalmaciji između Cetine i Neretve te na otocima, u Bosni od Livna i Tomislavgrada do gornjeg Vrbasa i srednjeg toka Bosne, oko Dervente, u Bosanskoj krajini, u Slavoniji. Štakavska bi bila zapadna Hercegovina, Dalmacija zapadno od Cetine, Lika i Bačka. Uz to su štakavski Opuzen, Lič u Gorskom kotaru, Molise" (Lisac 2003: 52−53). Precizira da su u Otoku kod Sinja refleksi i *št* i *šć*, te da je Makarsko primorje šćakavsko. Tako je i u Kurtović Budja (2009: 53), gdje se navodi da je u govorima Makarskoga primorja temeljna značajka šćakavizam. Šimundić (1971: 79) također nalazi refleks *šć*: "Prema ovomu skupu šćakavska je cijela Imotska krajina i Bekija osim jugoistočnog dijela."

Kapović (2006: 114) za Vrgorsku krajinu navodi da je štakavska, a isto za kruševački govor nalaze Tomelić Ćurlin, Anić (2012: 356). Menac Mihalić (2005: 41−42) u jednim govorima bilježi samo *št*, *žd* (Gala, Gospić, Opuzen, Otok, Sinj, Šibenik), u drugima samo *šć*, *žʒ* (jedino Lovreć), a u trećima i *št*, *žd* i *šć*, *žʒ* (Čišla, Dobrinče). Čilaš Šimpraga (2010: 203) bilježi štakavizam uz punktove: Badanj i Perković (bez iznimki), Jabuka, Sinj, Kotezi i Vid (s pokojim šćakavizmom i refleksom *žʒ*); te šćakavizam dosljedno u Sebišini i Zaostrogu, a s pokojom iznimkom i u Omišu.

[107] Ipak, štakavizam ne mora nužno biti novije stanje (usp. *II.4.2. Predmigracijski raspored narječja i dijalekata*).

U govoru Bitelića nalazimo štakavski refleks u imenicama: *budaláština*, *prîšt*, *krȉšten*, *kòrištēńe*, *ögńīšte*, *štâp*, *štédit*, *štédńa*, *štëta*, *tìštit*, *voštànica*, *zëmḷīšte.* Stariji govornici sjećaju se da se prije govorilo *kòrišćēńe*, *ögńīšće*, *šćâp*, *šćëta*, *vošćànica.* Očekivan je štakavizam u novijim riječima koje su posuđene iz standardnoga jezika, npr. *sklädīšte*, *zâštita*. Moguće da je upravo analogijom prema novijim oblicima štakavizam prešao i u gore navedene primjere. Primjer *gòdīšća* poznat je ispitanicima iz božićne pjesme *U se vrime godišća* te u leksemima sakralnoga leksika, npr. *navišćéńe*, *ïšćē*. I danas se za jelo govori *šćiràn*ica, prema imenici *štîr* 'divlje zelje'.[108]

Šćakavizam je potvrđen u paradigmama glagola *pùšćat*, *púšćat*, *primíšćat*, *šàpćat*, *spúšćat*, prez. 1. jd. *stîšćēn*, *ušćàknit* 'probosti', *ušćípnit* (uz *uštípnit*). Uzevši u obzir čestotnost njihova pojavljivanja u slobodnom govoru, zaključujemo da je u govoru Bitelića vrlo prisutan šćakavizam te da se ne radi o izoliranim primjerima koji su iznimke pretežitom štakavizmu, nego upravo suprotno: govor Bitelića bio je šćakavski, ali iz standardnoga jezika u njega prodire štakavizam.

Refleks *ʒ́* općenito je potvrđen u malome broju primjera, a u govoru Bitelića nalazimo ga u zbirnoj imenici *gröžʒ́e* i paradigmi glagola *zvížʒ́at*, u kojima dolazi do jotacije i palatalizacije kraja osnove *zd*. Rezultat promjene *d* > *ʒ́* motivira jednačenje po mjestu tvorbe *z* > *ž*.

Za riječ *möžʒ́āni* stariji ispitanici tvrde da se sjećaju da se tako govorilo prije, a danas se leksem ne koristi. Slijed *žd* nalazimo u novijoj sintagmi *mòždanī ūdār*.

[108] Kapović (usmeno) navodi kratki slog u Vrgorskoj krajini: *štïr*.

3.) Skupine *jd i *jt i glagol 'ići'

U prezentu glagola izvedenih iz osnove *îć* zabilježena je metateza *jd* > *dj*, *jt* > *tj*, a zatim je provedena jotacija. Zabilježena je u primjerima: *pôć*, prez. jd. 1. *pôʒ́ēn*, 2. *pôʒ́ēš*, 3. *pôʒ́ē*, mn. 1. *pôʒ́ēmo*, 2. *pôʒ́ēte*, 3. *pôʒ́ū; îć*, prez. jd. 1. *ïʒ́ēn*, 2. *ïʒ́ēš*, 3. *ïʒ́ē*, mn. 1. *ïʒ́ēmo*, 2. *ïʒ́ēte*, 3. *ïʒ́ū; dôć*, prez. jd. 1. *dôʒ́ēn*, 2. *dôʒ́ēš*, 3. *dôʒ́ē*, mn. 1. *dôʒ́ēmo*, 2. *dôʒ́ēte*, 3. *dôʒ́ū; òtić*, prez. jd. 1. *òtīʒ́ēn*, 2. *òtīʒ́ēš*, 3. *òtīʒ́e*, mn. 1. *òtiʒ́ēmo*, 2. *òtīʒ́ēte*, 3. *òtīʒ́ū; òbāć*, prez. jd. 1. *òbāʒ́ēn*, 2. *òbāʒ́ēš*, 3. *òbāʒ́ē*, mn. 1. *òbāʒ́ēmo*, 2. *òbāʒ́ēte*, 3. *òbāʒ́ū.*

Promjena je potvrđena i u imperativu glagola, npr. *dóʒ́i*, *póʒ́i*, *obáʒ́i*, *otíʒ́i* i sl. U slobodnom govoru (i mlađih i starijih) rjeđe se mogu čuti primjeri poput *dójdi*, *dójdᵒte* s anticipacijom palatalnog elementa koju u novoštokavskim ikavskim govorima bilježi samo još Kurtović Budja (2009: 67–68) u govoru nekoliko starijih ispitanica, i to u primjerima *kȍjn* i *Sȍjna*.

4.) *čr- > *cr*

Skup *čr* zamijenjen je skupom *cr* u svim novoštokavskim ikavskim govorima (usp. Šimundić 1971: , Lisac 2003: 53, 2003a: 176, 2008: 108, Kurtović Budja 2009: 68, Menac Mihalić 2005: 35, Tomelić Ćurlin, Anić 2012: 356). Tako je i u govoru Bitelića. Primjeri: *cȑnā*, *crívo*, *cȑv̯*, *cȓn*, *cȑnica*, *cȑven.*

Potvrđen je prijelaz staroga skupa *čr > *tr-* u primjeru *trȉšńa*.

5.) *vь- > *u*

Stari prijedlog i prefiks *vь- u govoru Bitelića u većini slučajeva reflektirao se kao *u*, npr. *ȕ mōre*, *unútro*, *ùlit*, *útorak*. Isti razvoj potvrđen je od prefiksa *vъz- *ùzēst*, *uzgòjit*, *ùzimat*, prez. 1. jd. *ùzimḷēn.*

U skupini *vьs došlo je do metateze ili premetanja u primjerima jd. m.r. *sȁv̯*, ž.r. *svȁ*, sr. r. *svë*, mn. m.r. *svȉ*, ž.r. *svë*, sr.r. *svȁ; svȁkī*, *svȁkā*, *svȁkō*. Primjer s vokalizacijom poluglasa bez metateze *vьś- > *vas* zabilježen je u primjerima poput *vàzdan* te u emfatičkom dijaloškom prepričavanju, npr. *Mlàdan vȁs pȍšarenⁱ*, *vȁs!* Oblici bez metateze čuvaju se u prilozima, npr. *vàzdān.*

6.) Pregled podrijetla suglasnika

Suglasnici *v*, *l*, *j*, *r*, *ḷ*, *m*, *n*, *ń*, *p*, *t*, *c*, *k*, *b*, *d*, *g*, *s*, *š*, *z* kontinuante su odgovarajućih suglasnika u ishodišnome sustavu. U nastavku se navode posebnosti.

v	< h	*búva*, *krüy̯*, *sûy̯*
	< m	*gúmno*
j	< Ø	*vïdijo / vïdio*, *sìdijo*, *jöpēt / jòpēt*
	< h	*grìjota*, *grîj*, *strâj*
	< ć	*vej / već*, *j / ć*'će'
n	< m	prez. 1. jd. *vözīn*, *ïʒēn*, I jd. ž.r. *žènōn*, m.r. *stòlon*, sr.r. *sèlon*, *sëdan*
	< Ø	*tùdān*, *övdalēn*, *dóklēn*
l	< n	*osàmlēst*, *sä mlōn*
	< Ø	*ćùḍliy̯*, *gàḍliy̯*, *smṛ̀ḍliy̯*, *stìḍliy̯*
ć	< č	*ćüćnit*
đ	< d'	*mëʒa*, *prëʒa*
	< jd	*ïʒēn*, *ïʒēš*
	< dj	*röʒāk*, *léʒa*
š	< s	*šûša*
	< č	*plàšḷivac*
ž	< ʒ	*sṛ̀žba*

III.1.2.6. Zaključci o konsonantizmu

Govor Bitelića prema suglasničkom sustavu i pojavama koje ga zahvaćaju uklapa se u novoštokavske ikavske govore Dalmacije. U sustavu je restituiran fonem *f* u većini primjera, a iznimke su rjeđe što su govornici mlađi i obrazovaniji. Fonem *h* također je ponovno ušao u sustav, no u mnogo manjem broju primjera no *f*, a često izostaje i u mlađih govornika, bez obzira na stupanj obrazovanja.

Ustanovljeno je da je govor (bio) šćakavski, a pod utjecajem standardnoga jezika u velikoj se mjeri štakavizira. U literaturi o drugim govorima okolice Sinja zabilježen je štakavizam uz pojedine primjere šćakavizama, što ne mora nužno značiti da je šćakavizam stariji, nego može značiti i da su u prošlosti supostojali dubletni ostvaraji *št / šć*.

Od ostalih novoštokavskih ikavskih govora govori Sinjske krajine razlikuju se i provođenjem desonorizacije ili obezvučenja finalnih zvučnih šumnika i labiodentala *v*, koji se samo u tim pozicijama ne izgovara kao sonant. Osim toga, u govoru se suglasnici mogu nakon redukcija samoglasnika geminirati. Te značajke idu u prilog hipotezi da se govori Sinja i okolice mogu smatrati posebnim tipom novoštokavskih ikavskih govora te da zaslužuju detaljnije proučavanje.

U govoru su je zabilježeno i nekoliko adrijatizama potvrđenih na širem govornom području. Najizraženiji je prijelaz dočetnog *m* u *n* na kraju riječi, no razmjerno su česti i drugi adrijatizmi: gubljenje finalnih *t* i *d*, gubljenje intervokalnog *d*. Nije potvrđena delateralizacija *ḷ* i *ń*, no zabilježena je slična pojava, slabljenje *ć* i *ʒ́* preko [t'] i [d'] (te rjeđe i *ḷ i ń*) do *j*. U govoru se razlikuju dva para afrikata, bezvučni *č* : *ć* i zvučni *ʒ́* : *ǯ*.

Potvrđeno je i fakultativno dodavanje navezaka *n* i *r*, koje je zabilježeno u govoru svih generacija, a češće u najstarijih, u kojih se može čuti i navezak *k* (rijetko). U suglasničke skupove umeće se *l* te rjeđe *d* i *r*. Skupovi se u govoru starijih generacija razmjerno često razjednačavaju i premeću, dok su u govoru mlađeg i obrazovanijeg stanovništva te pojave rjeđe. U govoru mlađih generacija češće se provodi gubljenje intervokalnih *d*, *t*, *r*, *v*, *ž*, *j*, koje ćemo prema tome smatrati mlađom inovacijom i promjenom u tijeku.

Izjednačavanja su dosljedno su provedena, a u govoru starijih generacija čest je i rotacizam, koji u govoru mlađih ostaje u paradigmi glagola *möć*, uz fakultativne primjere bez rotacizma u govoru svih generacija.

III.1.3. Akcentuacija

III.1.3.1.Inventar

U govoru Bitelića nalazimo novoštokavsku akcentuaciju.[109] U sustavu su četiri naglaska: kratkosilazni (*ä*), dugosilazni (*â*), kratkouzlazni (*à*) i dugouzlazni (*á*).[110] Jedinice sustava su i nenaglašena dužina (*ā*), koja dolazi samo u slogovima nakon naglaska, te nenaglašena kračina (*a*). Nenaglašena kračina gubi razlikovnost te potiče promjene samoglasnika, i to kvalitativne (promjena boje samoglasnika) i kvantitativne (redukcija, sinkopa, apokopa, afereza). Prema tome, djelovanjem djelomične redukcije nenaglašeni samoglasnici mogu biti i hiperkratki (^{a}).

U sustavu su relevantne tri opreke: opreka po mjestu naglaska (naglašeni ili nenaglašeni slog), opreka po duljini sloga (dugi ili kratki slog) te opreka po tonskoj modulaciji (silazni ili uzlazni ton). Posljednja opreka realizira se samo u naglašenom slogu.

1.) Primjeri i minimalni parovi

̏ *krüy̯*, *gäće* 'hlače', *mäčka*, *bëštija*, *vïrovat*, *poḷoprïvreda*

̂ *rêst*, *dân*, prez. 1. jd. *pântīn*, N mn. *bôjnīci*, *labaratôrij*

̀ *zàpivat*, *pripòvidit*, *vukòdlak*, *pedès*, imp. 2. jd. *donès*

́ *srída*, *vríme*, *čeḷáde*, *telavízija*, imp. 2. jd. *povír*, *zapíš*, *zä dān*

̄ *gölūb*, *öblāk*, G jd. ž.r. *žènē*, G mn. m.r. *frâtārā*, *lïtārā*, 1. jd. *sìdīn*

̆ *četvŕtak*, *sùza*, *pripovídat*, L jd. m.r. *na krèvet*^{u}, *zâj*^{e}*dno*, *üv*^{e}*čē*

̵ *zä dvā*, *ìs k*^{u}*ćē*, *ò men*^{j}, *pó l*^{j}*trē*, *dvá dāna* (prema *dvâ dâna*)

---

[109] Takav sustav potvrđen je u većini novoštokavskih ikavskih govora, v. Šimundić 1971: 17, Lisac 2003: 55, 2003a: 177, 2008: 109–110, Kapović 2006: 114, Bošnjak Botica; Menac Mihalić 2006: 36, Kurtović Budja 2009: 118–119, Čilaš Šimpraga 2010: 184, Tomelić Ćurlin; Anić 2012: 352. U navedenoj literaturi ne nalazimo iscrpnije opise naglasnoga sustava, osim u Bošnjak Botica; Menac Mihalić (2006), Kurtović Budja (2009) i Čilaš Šimpraga (2010), a u Kurtović Budja (2009) nalazimo i analizu naglasnih paradigmi. Na to stanje osvrće se i Kapović (2014: 4): "Iako je hrvatski jezik upravo po svom naglasnom sustavu poznat i u svjetskoj znanosti o jeziku, u Hrvatskoj je, unatoč određenoj akcentološkoj tradiciji (dovoljno je spomenuti Stjepana Ivšića), tâ disciplina donedavno bila pomalo zanemarena iako je naglasni opis neizostavan dio i dijalektoloških radova i standardoloških priručnika. I dok se kroatističko poznavanje standardne akcentuacije obično svodi na znanje označavanja naglasaka (dakako, uglavnom samo ako su dotični kroatisti novoštokavci) i poznavanje nekoliko osnovnih pravila (koja su i sama često zapravo pojednostavljena i zavaravajuća), akcentološki je dio naših dijalektoloških opisa često napravljen nezadovoljavajućom metodologijom te jednostavno ne pruža dovoljno potrebnih podataka."

[110] Nazivi se ne shvaćaju doslovno, npr. dugosilazni je ustvari uzlazno-silazni (v. Kapović 2014: 21).

U akcentuaciji su razlike između govora mladog i starog stanovništva najmanje izrazite. Potvrđene su u manjem broju primjera nego u vokalskom i suglasničkom sustavu, kao što je istaknuto na relevantnim mjestima u nastavku.

Minimalni parovi potvrđeni u govoru Bitelića (prema Kapović 2014: 22–24): *kȕpit* 'skupljati' : *kúpit* 'kupiti', *và̏ḷat* 'vrijediti' : *váḷat* 'kotrljati', *pȁs* < *рьсь : *pâs* 'pojas', im. *pȍkušāj* : imp. 2. jd. *pȍkušāj*, prez. 2. mn. *vȍdīte* : imp. 2. mn. *vȍdite*, *ùgledat* {koga} : *uglédat se* {na koga}, im. G jd. *glâsa* : prez. 3. jd. *glàsā*.

Zabilježena je i višestruka razlikovnost, npr. im. *dúga* : prid. neod. N jd. ž.r. i rjeđe G jd. m.r. *dûga* : *dȕga* 'daska bačve' : prid. odr. N jd. ž.r. i N mn. sr.r. *dȕgā* : G jd. m.r. *dûga* : G mn. *dûgā* : G mn. ž.r. *dúgā*; *pȁra* ~ 'isparavanje' : *pàra* 'novac' : G jd. m.r. *pâra* : gl. pr. r. m.r. jd. *párā* : G mn. ž.r. *pârā*; GDVI jd. NAV mn. ž.r. *mîsli* : L jd. *mísli* : G mn. *míslī* : prez. 3. jd. *mȉslī* : imp. 2. jd. *mȉsli*; G jd. *žènē* : NAV mn. *žène* : prez. 3. mn. *žȅnē {se}*; prid. neod. N mn. m.r. *vrúći* : od. N jd. i mn. m.r. *vrûći* : komp. N jd. i mn. m.r. *vrȕći*, prid. odr. N jd. i mn. m.r. *svîtlī* : prez. 3. jd. *svítlī* : imp. 2. jd. i neodr. N mn. m.r. *svítli*; neodr. N mn. *bîli* : odr. N jd. i mn. *bîlī* : gl. pr. r. m.r. mn. *bíli* : prez. 3. jd. *bílī*.

2.) Nenaglašena duljina

Dugi nenaglašeni slogovi mogu doći samo u slogu nakon naglaska. U govoru Bitelića prednaglasna duljina u potpunosti je eliminirana prenošenjem udara na nju (te nastaje dugouzlazni naglasak) ili kraćenjem (više u *III.1.3.4. Podrijetlo*). Stoga termini nenaglašena duljina i zanaglasna duljina stoje kao sinonimi u ovome radu. U nastavku se navode kategorije[111] u kojima je zabilježen izgovor zanaglasnih duljina, koje su stabilne u govoru svih generacija, osim u dinamičkome govoru.

Redovno se ostvaruju dvije zanaglasne duljine u fonetskoj riječi, npr. G mn. *trȉšāńā*, *nàranāčā*, *krȕšākā*, DLI *mȁgarādīn*. Ima primjera s trima dugim slogovima nakon naglaska, npr. *ȉzlīzānōst*, *ù Žārākā*, no u govoru se jedna od njih može i skratiti, npr. *ȉzlīzanōst*, *zàpūvanōst*, frazem *sàčuvāj bȍže*. Može se skratiti i jedina zanaglasna duljina, no gotovo nikada ne dolazi do redukcije tog skraćenoga samoglasnika. Ako je jedan od dugih slogova

[111] Kategorije u kojima se javlja zanaglasna duljina detaljno su popisane u Šimundić (1971: 15–17) Bošnjak Botica; Menac Mihalić (2006: 37), Kurtović Budja (2009: 119–121), Čilaš Šimpraga (2010: 185–186), a građa se umnogome podudara s onom iz Bitelića. Razlike su navedene uz kategorije u kojima su pronađene. Općenito možemo reći da se zanaglasne duljine dobro čuvaju u novoštokavskim ikavskim govorima. Kapović (2008: 31, 2014: 35) navodi da se zanaglasne duljine u štokavštini najbolje čuvaju u Dalmatinskoj zagori te u BiH.

jezgra dominantnog morfema, skratit će se neki drugi slog, pa je primjerice u gore navedenim riječima sufiks *-ōst* uvijek dug. On je jedan od dominantnih morfema koji privlače naglasak (v. *III.2. Morfologija i tvorba riječi*).

Zanaglasna duljina stabilna je u deklinaciji imenica, i to u genitivu jednine ženskog roda imenica *e*-vrste, npr. G jd. ž.r. *bäbē*, *mûrvē*, *sèstrē*, *lòzē*, *kòsē*, *škôlē*, *nèv'stē*, *jäbukē*, *salátē*, *mïsē*, *vòdē*, pri čemu je u dijelu primjera samo duljina razlikovno obilježje prema nominativu množine, npr. N. mn. ž.r. *bäbe*, *mûrve*, *sèstre*, *škôle*, *nèv'ste*, *jäbuke*, *saláte*, *mïse*; dok je u n.p. C različit i naglasak, npr. N. mn. ž.r. *löze*, *vöde*, *köse.* Zanaglasna duljina potvrđena je u instrumentalu jednine rečene deklinacije, npr. I jd. žr.r. *kücōn*, *nògōn*, *lòpatōn*, *bùkarōn*, *sèstrōn*, *kr̈pōn*, *òlōvkōn*, *mètlōn*, *cèstōn.* U antroponimiji je zanaglasna duljina u I jd. razlikovno obilježje između imena muškog i ženskog roda, npr. *Pëtron* : *Pëtrōn*, *Ìvanon* : *Ìvanōn*, *Töm'slāvon* : *Töm'slāvōn* i sl. Uz zanaglasnu duljinu razlikovan je i naglasak u primjerima *Màrinon* : *Marínōn*, *Märjanon* : *Marjánōn*, *Mâron* : *Márōn*, *Mârijon* : *Màrijōn.*

Zanaglasna duljina čuva se u genitivu množine svih rodova i deklinacija, npr. G mn. m.r. *mëtārā*, *kóńā*, *vìnogrādā*, *ʒ̈rōvā*, *dánā*, *mîšā*, *döktōrā*, *ünūkā*; sr.r. *sélā*, *slóvā*, *pôḷā*, *vesálā*, *raménā*, *iménā*, *vriménā*; ž.r. *vrîćā*, *jäbūkā*, *krâvā*, *rükū*, *nögū*, *stvárī*, *úrī*, *ríčī*, te u DLI mn. svih rodova (u ž.r. samo u imenica *i*-vrste) s nastavkom *-īn*, m.r. *kòńīn*, *vòlīn*, *kḷúčīn*, *nóžīn*, sr.r. *pöḷīn*, *sèlīn*, *imènīn*, *vrimènīn*, ž.r. *nòćīn*, *ríčīn*, *stvárīn*, *làžīn.* U nekim primjerima deklinacije im. *a*-vrste m.r. zanaglasna duljina jedino je razlikovno obilježje prema genitivu jednine, npr. G jd. m.r. *vìnogrāda*, *döktōra*; dok je u mnogim primjerima im. *a*-vrste m. i sr. r. razlikovan i naglasak i duljina, a oblici su homografni,[112] npr. G jd. mr. *kòńa*, *dâna*, *mïša*, *ünuka*; sr.r. *sèla*, *slòva*, *pöḷa*, *rämena*, *ïmena*, *vrïmena.*

U tvorbi imenica sufiks *-ōst* uvijek je dug, npr. *mlädōst*, *mïlōst*, *glúpōst*, *ïstinitōst*, *stärōst*, *rädōst*, *òvisnōst*, *lüdōst*, *öholōst*, *škr̈tōst*, *blúdnōst*, *línōst*, *poníznōst*, *prëdnōst.*[113] Zanaglasnu duljinu nalazimo i u tvorbi deminutiva sufiksom *-īć*, npr. *bròđīć*, *nòžīć*, *stòlīć* 'štand' (češće u množini N *stolići*, L *na stolićīn* 'tržnica'), *pòslīć*, koji se u dijelu primjerâ može ostvariti i bez duljine, npr. *komàdić*, *mònčić*, *pïlić* (v. *III.2.1. Tvorba riječi*).

[112] To je jedan od glavnih razloga zašto su dijalektološke rasprave i monografije bez naglasaka ili s krivo naznačenim naglascima gotovo neupotrebljive u ozbiljnim lingvističkim istraživanjima. U novije vrijeme takve se rasprave sve rjeđe objavljuju.

[113] Šimundić (1971: 17) bilježi duljenje sloga koji prethodi sufiksu *-ōst* u primjerima *nàmišćēnōst*, *nèpismēnōst*, *ùškopḷēnōst*, *ùtovḷēnōst*, *zàmišḷēnōst*, uz primjere *brèsposlenōst*, *ìspaćenōst*, *ìzmorenōst*. Navodi i *ìscīpḷēnost*, *òbdārēnōst*, *zàmućēnōst*. U govoru Bitelića nije potvrđena duljina u tim pozicijama.

U pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji dolazi na početku sufiksa određenih pridjeva svih rodova, npr. odr. pr. m.r. *bîlī*, *plâvi*, sr.r. *döbrō*, *vëlkō*, ž.r. *zèlenā*, *čïstā*. Uvijek dolazi u pridjevima na *-ći* poput *kùpāćī*, *brìjāćī*, *šìvāćī*, *prìmāćā*; i onima tvorenima sufiksima tipa *-skī*, npr. *bïtelskī*, *sîńskī*, *Cètīnskā kräjina*, *cârskī*, *làńskī*. Zanaglasnu duljinu nalazimo u posvojnim sufiksima *-ov / -ev*, *-in* u posvojnim zamjenicama za 3. lice m.r. *ńézīn*, *ńègōv*, *ńìjōv*; i posvojnim pridjevima, npr. *dïdōv*, *sînōv*, *stríčēv*, *žènīn*, *bäbīn*. Takva duljina zabilježena je i u oblicima za ž. i sr.r. (v. *III.2.2. Morfologija*), npr. ž.r. *ńézinā*, *ńègovā*, *ńìjovā*; *dïdovā*, *sînovā*, *stríčevā*, *žèninā*, *bäbinā*; sr.r. *ńézinō*, *ńègovō*, *ńìjovō*; *dïdovō*, *sînovō*, *stríčevō*, *žèninō*, *bäbinō*. Kapović (2014: 455-456) duljinu u sufiksima *-ov / -ev*, *-in* navodi kao oblik sonantnog duljenja, zabilježen na širem štokavskom području.

Zanaglasna duljina zabilježena je u komparativu i superlativu pridjeva, npr. mr. *vëćī*, *böḷī*, *nâjvrìdnijī*, *nâjstàrijī*, sr.r. *vrüćē*, *görē*, *nâjvećē*, *nâjvišē*, ž.r. *pamètnijā*, *kräćā*, *nâjsloʒā / nâjslaʒā*, *nâjbržā* i sl. Komparativ i superlativ priloga istovjetni su N jd. komparativa i superlativa pridjeva sr.r. (više u *III.2.2. Morfologija*). Zanaglasna duljina razlikovno je obilježje ličnih zamjenica za treće lice jednine i množine prema pokaznim i odnosnim zamjenicama u jednoj od njihovih varijanata: 3. N jd. ž.r. *òna* : pok. (i lič. N mn. sr.r.) *önā / ònā*; 3. N jd. sr.r. *òno* : pok. (i poštapalica) *önō / ònō*; 3. N mn. m.r. *òni* : pok. NG mn. (i lič. N mn. m.r.) *önī / ònī*.

Zanaglasna duljina zabilježena je i u slogovima koji su nastali kontrakcijom, posebice nakon vokalizacije finalnog *-l*, npr. gl. pr. r. m.r. jd. *nósā*, *púšćā*; im. m.r. *kòtā*, *pòsā*.[114] Također, duljinu nalazimo i u gl. pr. trp. glagola, npr. *sküvān*, *ùpīsān*, osim u gl. 1. vrste e-tipa, npr. *pùšten*, *ròʒen*, *pèčen*, *svàren*.[115] Duljina se nalazi i u gl. pril. sad. *glëdajūć*, *čüdēć se*, *ódajūć*; tj. u 3. mn. prez. od kojega se gl. pril. sad. tvori (dodavanjem *-ći* > *-ć*). Duljina je razlikovna u oblicima za 3. jd. prezenta i 2. jd. imperativa, ako u imperativu nije reduciran *-i*, npr. prez. *päzī* : imp. *päzi*, *vïdī* : *vïdi* (za duljinu u glagolskim paradigmama v. *III.2.2. Morfologija*).

[114] Kurtović Budja (2009: 120) bilježi i primjer *čüō* sa sekundarnom (analoškom) zanaglasnom duljinom kakva se može čuti u drugim štokavskim dijalektima (Kapović usmeno navodi da je tako i u nekim posavskim govorima), no taj primjer u govoru Bitelića nema zanaglasnu duljinu.

[115] Bošnjak Botica; Menac Mihalić (2006: 37) bilježe nenaglašenu duljinu i u primjerima *pèčēn*, *vârēn*, koja u govoru Bitelića nije potvrđena, nego nalazimo samo *pèčen*, *vâren*. Usto navode duljinu u ženskim antroponimima koji također nisu pronađeni u govoru Bitelića: *Marijânā*, *Smìĺānā*, *Vësēlā* (i *Vèsēlā*). Zanaglasnu duljinu u imenima bilježi i Šimundić (1971: 16), i to: "*Andrìānā*, *Dràgānā*, *Ìvānā*, *Marìjānā*, *Mìrjānā*, *Smìḷānā*, *Vèdrānā*, *Zòrānā*, *Žèḷānā*."

Zanaglasna duljina ima stabilno mjesto u sustavu, iako se može skratiti u višesložnim riječima. Ako su u fonetskoj riječi dvije zanaglasne duljine, može se skratiti i prva, npr. *prëdanōst*, *gölovā* i češće druga, npr. G mn. *ünūka*, *vìnogrāda.* U opuštenom, polaganom govoru (i odgovaranju na pitanje iz nekoga od upitnika) ostvaruju se obje (ili sve tri) duljine.

III.1.3.2. Realizacija

U govoru Bitelića (i općenito govorima okolice Sinja) samoglasnici mogu biti dugi (dvije more), kratki (jedna mora) i hiperkratki (pola more). Dugi i kratki mogu biti naglašeni i nenaglašeni, a hiperkratki su uvijek nenaglašeni. Hiperkratki se većinom pojavljuju u slogu neposredno nakon naglaska, no mogu se ostvariti i prije naglaska ili u slogu koji je drugi nakon naglaska. Mogu se i u potpunosti reducirati (v. *III.1.1. Vokalizam*). Naglašeni slogovi su izrazitiji od nenaglašenih, i po visini i po glasnoći, a mogu biti dugi i kratki, pri čemu udar može biti na početku ili na kraju more, tj. na prvoj ili drugoj mori.

Nenaglašeni slogovi od jedne ili pola more mogu biti u bilo kojem slogu u riječi, no gube razlikovnost i prolaze kroz procese promjene samoglasnika i djelomične ili potpune redukcije. Ako je slog dug i nenaglašen, dolazi samo u slogu nakon naglaska, i to ili neposredno nakon naglaska, npr. *nàrānča*, prez. 1. jd. *vìdīn*, 1. mn. *pântīmo*; ili u drugom ili trećem slogu nakon naglaska, npr. *pòk^{u}pīn*, 3. jd. *òstanē*, *zabìḷežī*, DLI zb. sr.r. *mägarādīn.*

Kratkosilazni naglasak ostvaruje se s udarom na početku jedine more. U usporedbi s kratkosilaznim u drugim štokavskim govorima, može se reći da kratkosilazni u govoru Bitelića (i općenito sinjske okolice) nije uvijek posve kratak niti je sasvim ekspiratoran. Može se ostvariti za nijansu slabijeg intenziteta nego u standardu. Drugim riječima, može se realizirati produljeno ili povišeno (gotovo iste visine kao uzlazni), a sljedeći slog ne mora biti fonetski nizak, posebno ako je kratak. Ipak, ne možemo reći da se ostvaruje kao tzv. "tromi", nego se realizira sličnije kratkouzlaznom. Valja napomenuti i da se kratkosilazni može realizirati i kraće no u standardnome jeziku, npr. u višesložnim riječima G mn. m.r. *mömākā*, *pöslōvā*; pri preskakanju *nä glāvu*, *ü srce*, *ü poḷe*; te u dinamičnome pripovijedanju, npr. u onomatopeji *küc-küc-küc* ostvaruje se vrlo kratko.

Kratkouzlazni je naglasak s udarom nakon jedine more kratkih slogova. Uzlaznog je tona, a sljedeći slog, ako je kratak, nije nužno ostvaren visoko, nego se njegova visnost ne ostvaruje. Dakle, u govoru Bitelića razlikovnost je u slogu u kojem je naglasak, a visnost

zanaglasnog sloga je zalihosno obilježje (usp. Kapović 2014: 701). Usto, nakon što je s njega pomaknut udar na prethodni slog, novi zanaglasni slog često nastavlja gubiti intenzitet, pri čemu se može djelomično ili potpuno reducirati (v. *III.1.1. Vokalizam*).

Dugosilazni je naglasak s udarom na prvoj mori dugih slogova. Ostvaruje se tako što ton u slogu prvo kratko uzlazi a zatim silazi. Sljedeći slog može se ostvariti nisko ako je dug, a ako je kratak, gubi razlikovnost. Pri prenošenju udara na proklitiku na mjestu dugosilaznoga ostvaruje se zanaglasna duljina, npr. *bôg*, *ï bōg* (ali *ȍd boga*), *dân*, *zä dān*, *nä dāne* (više u *III.2.2. Morfologija*).

Dugouzlazni je naglasak najdužega trajanja. Uzlaznost je ravna i izrazita, no može se ostvariti i ravnoga ili lomljenoga, rjeđe i silaznoga tona pod utjecajem rečenične intonacije. Tonska visina sloga na kojem je bio stariji naglasak, ako nije kratak ili reduciran, nešto je viša ili jednaka ostalim slogovima.

Zanaglasna duljina ostvaruje se blago silaznoga tona, ili je potpuno ravna. U višesložnim riječima i zahvaljujući promjeni rečenične intonacije može se ostvariti i uzlazno. Na kraju napominjemo da je rečenična intonacija u pravilu silazna u potvrdnim rečenicama, a uzlazna u upitnima.

III.1.3.3. Distribucija

U govoru Bitelića mjesto naglaska je slobodno, uz određena distribucijska ograničenja koja su rezultat starijih promjena u akcentuaciji, tj. regresivnih pomicanja naglasaka prema početku riječi. Slijedom novijih promjena u vokalizmu, distribucijska ograničenja nerijetko se narušavaju, što je opisano u nastavku, te je naglasak sve slobodniji. U sustavu je, preliminarno možemo zaključiti, prisutna težnja za eliminacijom distribucijskih ograničenja.

Prema Kapović (2014: 19) navode se minimalni parovi po mjestu naglaska potvrđeni u govoru Bitelića: *òbavit* 'učiniti' : *obàvit* 'omotati', *òbučen* (< *obùčit*) : *obùčen* (< *obući*), gl. pr. r. ž.r. jd. i sr. mn. *mórala* : G jd. m.r. *morála*, *nȍvine* ~ 'časopis' : N mn. ž.r. *novìne* 'novost' (no ispitanici tvrde da češće koriste N mn. ž.r. *nȍvosti*), N jd. ž.r. *mlìkara* : G jd. m.r. *mlikára*, gl. pr. r. m.r. *òdrāstā* (< *òdrāst*) : *odrástā* (< *odrástat*).

1.) Jednosložne riječi

Jednosložne riječi prema starijem distribucijskom ograničenju mogu imati samo silazne naglaske, npr. *brȁt*, *sȁn*, *vûk*, *stân*. Ipak, ako izvorno dvosložna riječ nakon apokope ili redukcije postala jednosložna, zadržava uzlazni ton, npr. imp. 2. jd. *vòz*, *vȉḍ*, *píš*, *ráḍ*, a distribucijsko ograničenje je narušeno, odnosno, dopušta se i pojava uzlaznih akcenata na jednosložnim riječima.

Slična pojava zabilježena je u drugim novoštokavskim ikavskim govorima,[116] ali i u drugim štokavskim dijalektima, primjerice u posavskom poddijalektu slavonskog staroštokavskog dijalekta, gdje se tako formiraju opreke tipa *sûd* 'posuda' : *sũd* 'sudnica' : imp. 2. jd. *súd* (Peraić 2011: 177), koje su u novoštokavskim govorima izgubljene, jer se novi akut u jednosložnim riječima (i u ostalim pozicijama) izjednačio s dugosilaznim (usp. Kapović 2008: 31, 2014: 20) u govoru Bitelića, npr. *sûḍ*, *kȉûč*, *krâȉ*, *knêz*.

[116] Šimundić (1971: 18) bilježi da se na jednosložnim riječima ostvaruju samo silazni nagdlasci te navodi *bȁc*, *dȉž*, *gòn*, *nòs*, *pèc*, *vòd* kao varijante za češće primjere sa silaznim naglaskom *bȁc*, *dȉž*, *gȍn*, *pȅc*, *vȍd*. Ipak, Čilaš Šimpraga (2010: 184) piše da se takvi naglasci ne ostvaruju "Premda u mnogim mjestima u brzu govoru zanaglasni samoglasnici slabe, (...) a nerijetko i ispadaju (ponajviše u gl. prid. rad.), građa ne raspolaže podacima o eventualnim jednosložnim riječima s uzlaznim naglaskom. Ima primjera u kojima u dvosložnom imperativu naglašenom uzlaznim naglaskom u energičnu i brzu govoru zanaglasno *i* otpada, no oni se u građi uvijek nalaze unutar naglasne cjeline: *vúc ga* 'vuci ga' (Ko), *nòs ga* 'nosi ga' (Se, Vi) [punktovi: Kotezi, Sebišina, Vid, op. D. Ć.]." Moguće da je razlika u ostvaraju nastala zahvaljujući činjenici da je autorica građu prikupljala prema upitnicima, a manje iz slobodnoga govora, u kojemu su i djelomične i potpune redukcije mnogo češće nego u anketnoj formi "pitanje – odgovor" (v. *III.4. Pragmatika*).

2.) Početni slog i prelazak naglaska na proklitiku

U prvom slogu mogu biti i naglašeni i nenaglašeni kratki samoglasniki. Prvi slog fonetske riječi može biti dug samo ako je naglašen. Drugim riječima, na prvom slogu mogu se ostvariti sva četiri naglaska, npr. *mȉlōst*, *käpa*, *pûtnīk*, *môre*, *vèslo*, *žèna*, *rúka*, *dúša*. Ako riječ nije na početku fonetske riječi, česta su prenošenja naglaska. Prenošenja su zabilježena kao značajka novoštokavskih ikavskih govora, a potvrđena su i na širem području, posebno ako se radi o preskakanju (v. nastavak).[117]

U govoru Bitelića čest je prelazak dugih i kratkih akcenata s prvog sloga riječi na proklitiku, tj. prema početku fonetske riječi, pri čemu slog s koji je izgubio dugi naglasak ostaje dug, tj. čuva zanaglasnu duljinu i nakon gubitka udara.

Naglasak može biti na prvom slogu fonetske riječi, npr. *ü srce*, *nä glāvu*, *pò sūncu*, ili na slogu koji je neposredno ispred prethodno naglašenog sloga *isprì kᵘćē*, *pokràj mene*. Isto tako, preneseni naglasak može biti i silazne i uzlazne intonacije. Kapović (2014: 24–25) prema tome razlikuje preskakanje, koje rezultira kratkosilaznim na početku fonetske riječi, npr. *nä rūb*, *nä nogu*, *öd zlāta*, *prȉko mosta*, *prȉko noći*, *ü mōre*, *ü nesvīst / ü nesvīs*; od prenošenja, koje rezultira kratkouzlaznim na slogu ispred onoga koji je izgubio naglasak, npr. *nà krāj*, *ù kuću*, *nà pašu*, *ù sobu*, *nà misto*, *isprì mene*. Preskakanje je stara praslavenska pojava, koja se odvijala u slučajevima kada se početni stari (dugi ili kratki) cirkumfleks našao na nepočetnom slogu fonetske riječi, pri čemu je početni slog dobivao cirkumfleks, npr. A jd. *rǫ̑kǫ : *nâ rǭkǫ.[118] Prenošenje je mlađa (novoštokavska) pojava, kojom se silazni naglasci pomiču na prethodni slog po principu novoštokavske retrakcije i rezultira uzlaznim naglascima.

Do prenošenja dolazi u negacijama, npr. prez. 1. jd. *nè znān*, *nè vidīn*, *nè pušīn*, *nè dān*, *nè mislīn*, *nè nosīn*, *nè gonīn*, *nè virujēn*. Rijetko se na negaciji ostvaruje preskakanje, npr. *në bīla* : *bíla*, *në vaḷā* : *vàḷā*.

---

[117] Prenošenja su provedena na širem području, pa ih nalazimo i u drugim štokavskim i čakavskim govorima (a u tragovima i u kajkavskima). Kapović (2014: 44) navodi: ""U čakavskom su mnogi govori dobro očuvali staro preskakanje naglaska (tipa *nä glāvu*). Ȍno se u pravilu čuva uz čitavu čak. obalu, od Pelješca do Kastva, razmjerno dobro. U Istri se preskakanje i u starosjedilačkim (Sčak.) i u doseljeničkim govorima (npr. JZ istarskom) uglavnom u potpunosti gubi." Mandić (2013: 72) preskakanje nalazi u govorima oko Premanture na jugozapadu Istre, što je moguć ostatak štokavskog supstrata koji su donijeli doseljenici iz Dalmatinske zagore u predturskim migracijama, a koji je čakavski superstrat gotovo u potpunosti potisnuo, što je vidljivo primjerice po nedostatku zanaglasnih duljina u primjerima: "Zanimljiva je osobitost premanturskih govora, barem u istarskim razmjerima, čuvanje preskakanja čelnoga naglaska na prednaglasnice kod kraćih osnova (*ü more*, *nä more*, *ü vodu*, *ü ples*, *pöd ruku*, *nä glavu*), čega u ostatku Istre nema, osim u rijetkim frazama."

[118] Primjer je iz Kapović (2008: 4), a razlika je objašnjena prema Kapović (2014: 24–25).

Česta su prenošenja udara na prijedloge: *bèz tebe*, *izà kᵘćē*, *kòt štalē*, *krözā ń*, *nà kuću*, *ò ńemu*, *okò kućē*, *okolò kućē*, *pò ńivi*, *pòd ńin*, *pokràj kućē*, *prikò kućē*, *sù čīn*, *ù ńega*, *zà kravu*. Preskakanje je zabilježeno u primjerima tipa *dö kosti*, *ïz brda*, *kröza zīḍ*, *mëʒᵘ svīt*, *nä pūt*, *nïs kosti*, *ö(t) stāna*, *pö dvā*, *pöd rūku*, *sü dvā*, *ü zemḷu*, *zä nogu*.

Pridjevi također mogu privući naglasak, posebice u okamenjenim izrazima tipa *dobrò jutro*, *dobàr dān*, *dobrà večēr*. I priloške riječi s dugosilaznim mogu preuzeti udar sljedeće riječi, pri čemu se ostvaruje dugouzlazni, npr. *dvá dāna*, *pó ḱtrē*, *trí ūre*.

Naglasak se prenosi i na vezničke proklitike kada su u intenzifikatorskoj ulozi ili kada stoje uz pojedine riječi, npr. *nì ćaća nì matēr*, *ì jā ì tī*, *nì mī nì vī*, *dvâ ï dvā*. Kada povezuju dvije rečenice, naglasak se ne prenosi, tj. proklitike ostaju nenaglašene. Kapović (2014: 28) navodi da je takva situacija uobičajena u novoštokavskim govorima: "Naglasak uvijek prelazi (tj. može prijeći) na prijedlog (*ną̈ zīmu*, *ną̀ kišu*) i na česticu (*nę̈ bio*, *nę̀ vidīm*), ali na veznike u mnogim novoštokavskim govorima (a onda i u standardnom hrvatskom) prelazi samo kada su oni u intenzifikatorskoj službi (*nį̈ počeo*, *į̈ bogu į̈ vrāgu*, *nį̀ ondā* itd.) ili kada povezuju samo pojedine riječi (*bögu į̈ vrāgu*, *krüha į̈ mēsa*, *krüha į̀ sira*) – ne i kada povezuju rečenice (*akǫ dôđēm*, *kad̨ vïdīm*, *dą büdēš*, *pą öndā*)."

Ostvaruju se i primjeri u kojima do prenošenja ne dolazi (*ù Spḱt / u Splït*). Rezultat prenošenja su kratkosilazni, kratkouzlazni i nekad dugouzlazni, primjerice nakon duljenja kada naglasak dolazi na enklitiku, u pravilu zamjenicu, gdje se čuva stara duljina po zakonu dviju mora, npr. *zá me*, *ú se*, *ná te* (usp. Kapović 2008: 13).

U literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima preskakanje i prenošenje naglaska spominje se u svim konzultiranim djelima. Šimundić (1971: 20) navodi da skakanje silaznih naglasaka spada među najvažnije osobine imotsko-bekijskih govora te iznosi statistiku da je prenošenje provedeno u 90 % slučajeva, koju onda prenosi i Lisac (2008: 209). Kurtović Budja (2009: 139) zaključuje da je u govorima Makarskoga primorja "pomicanje naglaska na proklitiku živo i kod mlađih govornika" te navodi da je to značajka koju makarskoprimorski govori dijele "ponajprije s neretvanskim govorima, ali i sa zapadnijim novoštokavskim govorima."[119] Čilaš Šimpraga (2010: 186) bilježi *në vaḷā* u Badnju, Perkoviću, Sinju, Jabuci, Kotezima, Zaostrogu, Vidu i Sebišini. Samo u Perkoviću bilježi prez. 3. mn. *nè smū*, 3. jd. *nè more*, *sò tīn*, *ì krave*, a samo u Jabuci *pòt kuću*, *ù stārī zèmān*. U svim punktovima navodi i

[119] Napominjemo da je preskakanje kod čestih dvosložnih riječi frekventno i u obalnim gradovima (Split, Šibenik, Zadar).

bèz mene, *prȉdā me*, *ò ńega*, *nà dim*. Takvi su primjeri očekivani u novoštokavskim ikavskim govorima. Općenito, zapad novoštokavskog područja ipak bolje od istoka čuva prenošenje i preskakanje naglaska.[120] Za Vrgorsku krajinu, Kapović (usmeno) također navodi da se prelazak naglaska na proklitiku provodi gotovo bez kolebanja.

3.) Središnji slog

U središnjem slogu u pravilu se javljaju samo uzlazni naglasci, npr. *posùstat*, *iskòpat*, *prilagòdit*, *zabòravit*, *povézat*, *natégnit*, *dožívit*, *dozívat*; a silazni su većinom pomaknuti na prethodni slog (v. *III.1.3.3.4. Podrijetlo*). Ni ovo distribucijsko ograničenje (kao ni ona vezana za jedini ili prvi slog opisana u prethodnim dvama poglavljima) nije striktno i, posebno u višesložnim riječima, dopušta i silazne naglaske.[121]

Potvrđeni su primjeri u kojima nalazimo i silazne u sredini riječi: *poļoprȉvreda*, *novorȍʒēnče*, *u meʒuvrȅmenu*,[122] *televîzor*, N mn. m.r. *dijamânti*, *Jadrolînīja*, G mn. m.r. *kokȕrūzā*, *komârācā*, *udôvācā*, *pijânācā*, *trenûtākā*, *Dalmatînācā*, sr.r. *oglȅdālā*, ž.r. *rečȅnīcā*; te u sredini fonetske riječi, no rijetko bez značenjske obilježenosti: *na tâj dân* (u značenju 'baš taj'), *bezvȅzē* (uz *bèzvezē*), *na glâvu* (uz *nȁ glāvu*), *o lȕku* ('češnjak', uz *ò luku* u slobodnom govoru).

Slične primjere navode Bošnjak Botica i Menac Mihalić (2006: 37) u opisu govora Lovreća: *brodovlâsnik*, *salmonȅla*, *poļoprȉvreda*, *akumulâtor*, *Katarîna* (uz rjeđe *Katarína*), *Magdalêna* (i *Magdàlēna*), *Matȅa*, *Marinȅla*, G mn. *Dalmatînācā*, *komârācā*, *udôvāca*, *pijânācā*, *četvȓtākā*, *jajâšāca*, *kućêrākā*, *domaćînstāvā*. Za isto područje u starijoj raspravi Šimundić (1971: 18) navodi da se u središnjem slogu može naći dugosilazni u riječima poput *Dalmatînācā*, *domaćînstāvā*, *gospodârstāvā*, *jedînācā*, pored *Dalmàtīnācā*, *domàćīnstāvā* itd. Dakle, ni u starijim sustavima to distribucijsko ograničenje nije bez iznimki, a u riječima koje imaju više od tri sloga, silazni naglasci dolaze razmjerno često. Moguće da je to zbog sekundarnog naglaska koji se javlja na prvom slogu višesložnih riječi ako je naglasak udaljen od njega.

[120] Usp. Kapović 2014: 32.
[121] Za sve pozicije u kojima nalazimo silazne naglaske u središnjem slogu v. Kapović (2014: 28-29).
[122] Složenice u ovakvim primjerima zadržavaju naglasak druge osnovne riječi, a prva gubi naglasak.

4.) Finalni slog

U finalnom slogu prema starijem distribucijskom ograničenju moguć je samo ostvaraj zanaglasne duljine ili kračine, kao i u drugim novoštokavskim govorima.[123] Međutim, u govoru Bitelića zabilježili smo česte redukcije finalnoga sloga. Ako je došlo do potpune redukcije samoglasnika u finalnom slogu, predzadnji slog postaje zadnji te se narušava još jedno starije distribucijsko ograničenje (uz ono o srednjem slogu), npr. imp. 2. jd. *požúr*, *dobác.* Dakle, sustav teži što slobodnijem naglasku.

Distribucijsko ograničenje narušeno je i u *allegro* oblicima brojeva, pa nalazimo i silazne i uzlazne naglaske na posljednjem slogu, npr. *pedèst / pedès* (< *pedèsēt*), *šezdès / šèzdest*. Dakle, u govoru Bitelića finalni slog može biti naglašen, a usto se u njemu mogu ostvariti svi naglasci. To još jednom potvrđuje da je razlikovnost između uzlaznih i silaznih akcenata sadržana u naglašenom slogu, a ne u slogu nakon naglaska, koji je, primjerice u istočnim štokavskim dijalektima, nizak nakon silaznih te visok nakon uzlaznih. U govoru Bitelića ta se razlika također može ostvariti na zanaglasnom slogu, no to je na zapadu štokavštine uglavnom zalihosno obilježje, a ne glavno ko na istoku.[124]

Silazni naglasci na finalnom slogu u govoru Bitelića zabilježeni su dubletno u nekim novijim posuđenicama, jer strane riječi često čuvaju svoj izvorni naglasak, npr. *interesântan / interèsāntan*, *konplimênt / konplìmenat*, *kontinênt / kontìnenat*, *instrumênt / instrùmenat*, *telèfōn* / *tëlefōn*, *zafrkänt*, *zajebänt*.[125] Strane riječi zahvaćene novoštokavskom retrakcijom, npr. *pròjekt / pròjekat*, *prògram*, *àndōl*, *lumìdōl*. Silazni naglasci redovno dolaze na kraju uzvika i čestica (usp. *III.1.1. Vokalizam* i *III.2.2. Morfologija*).

---

[123] Šimundić (1971: 18) bilježi dvojne oblike u govorima Imotske krajine i Bekije: "pa se jednako upotrebaljavaju, npr. *kalodönt* : *kalodônt*, *koma(n)dänt* : *koma(n)dânt*, *liveränt* : *liverânt* i domaći izrazi nastali prema ovima: *privaränt i privarânt*, *zafrkänt i zafrkânt.*" Bošnjak Botica; Menac Mihalić (2006: 37) *kaladônt*, *zajebänt*, *zafrkänt*, *kolikös*, *kolkös*. Čilaš Šimpraga (2010: 185) nalazi silazne u zadnjem slogu samo u omiškom govoru, i to u primjerima *komplët*, *kanapê*, a u ostalima prema njezinoj građi takvi primjeri nisu potvrđeni. U govorima Makarskoga primorja Kurtović Budja (2009: 137−138) bilježi dosljedno novoštokavsko naglašavanje posuđenica, kao u primjerima: "*konplìmenat* i *konplìmēnt*, *kontìnenat* i *kontìnēnt*, *nominàtīv*, *genìtīv*, *dàtīv*, *akuzàtīv*, *instrumèntāl*, *dijàmant*, *Importàne*, *telèfōn*, *àrmonika*, *gìtara*, *àndōl*, *lumìdōl*, *pròspān* itd."

[124] Kapović (2014: 540) navodi da je "bar u dijelu nštok. govorâ zanaglasni slog samo dodatno i zalihosno sredstvo razlikovanja naglasaka, a nipošto ne i najbitnija i ključna razlika."

[125] Benić (2007: 17-18) za govor Osijeka navodi pravilo: "Dvosložne imenice sa sufiksima *-ant*, *-ent*, *-ist* i sl. u osječkom govoru uglavnom imaju kratkouzlazan naglasak - *žìrant(ica)*, *stùdent(ica)*, *stìlist* itd., a višesložne imaju kratkosilazni naglasak na sufiksu (*protestànt*, *instrumènt*, *evanʒelìst*)."

5.) Dvostruki naglasak i složenice

Složenice i polusloženice mogu imati dva naglaska, pri čemu su obični silazni u sredini riječi, npr. *prȍtuavìjōnskī*, *prȅtpȍvjēsnī*, *pȍlusîńskī*, superl. m.r. jd. *nâjstàrijī*. Oblici za superlativ koji imaju dvosložne komparative mogu se ostvariti dvojako, npr. *nâjjȁčī / nâjjačī*, *nâjbȍḷī / nâjboḷī*, *nâjvȅćī / nâjveći*, *nâjgȍrī / nâjgorī*.

U složenicama se može javiti i samo jedan naglasak, npr. kratkouzlazni na infiksu (*vukòdlak*, *brzòplet*), ili na mjestu jednoga od dvaju prvotnih naglasaka, npr. *autocèsta*, *vatrogásac*.

Imenice koje postaju indeklinabilne u pozicijama pred antroponimima gube naglasak, npr. *baba‿Mą́da*, *baba‿Mą́dē*, *barba‿Mârko*, *barba‿Mârka*, *teta‿Smíḷa*, *teta‿Smíḷē*, *did‿Míle / dida‿Míle*, *did‿Mílē / dida‿Mílē.* Rjeđe se mogu ostvariti i naglašeno, a u takvim se primjerima oba člana dekliniraju, npr. *bȁba Mą́da*, G jd. *bȁbē Mą́dē*, *bârba Mârko*, G jd. *bârbē Mârka* itd.

III.1.3.4. Podrijetlo

Novoštokavska akcentuacija na fonetskoj je razini inovativna.[126] Paradigmatska (smjembena) razina akcentuacije bit će prikazana u sljedećem poglavlju, a ona će u određenim aspektima biti arhaična.[127] Lisac (2003: 55; 2003a: 177, 2008: 110) navodi da su značajke naglasnoga sustava novoštokavskog ikavskog dijalekta u mnogim pojedinostima temelj norme hrvatskoga standardnog jezika, a Kapović (2014: 26) ističe da je hrvatski standardni naglasak zasnovan na novoštokavskom, i to zapadnonovoštokavskom naglašavanju, te da je standardni naglasak "svojevrsni amalgam tradicije (odnosno starije naglasne kodifikacije), nekakvoga općeg štokavskog uzusa određenog područja i naglasnog sustava pojedinog jezikoslovca."

Podrijetlo naglasaka bit će prikazano po starini promjena prema Kapovićevim radovima *Razvoj hrvatske akcentuacije* (2008) i *Povijest hrvatske akcentuacije* (2014) te dijelom prema relativnoj kronologiji u Holzer (2011). Polazišni štokavski sustav[128] imao je tri naglaska, kratki, cirkumfleks i neoakut[129], koji su mogli biti na bilo kojem slogu u riječi (slobodan naglasak), npr. *krȁva*, *lopȁta*, *nogȁ*; *mêso*, *kopâmo*, *muškȋ*; *sũša*, *izmlãtīš*, *vodẽ*, *junãk*. U sustavu su bile i prednaglasne i zanaglasne duljine, npr. *glāvȁ*, *trāvȁ*, *vīlȁ*, *ȍblāk*, *gȍlūb*, *nārȍdnī*. U ovom radu nećemo se osvrtati na starije promjene (v. Kapović 2014: 51–56), nego ćemo promotriti one koje su kronološki najmlađe i očekivane u novoštokavskim ikavskim govorima, i to nakon izjednačavanja neoakuta s dugosilaznim odnosno neocirkumfleksom (v. *III.1.3.3. Distribucija*).

---

[126] Kapović (2014: 20) navodi: "Novoštokavska je akcentuacija, u usporedbi s akcentuacijom nekih drugih hrvatskih govora, izgovorno (fonetski) dosta inovativna."

[127] Termini su preuzeti prema Kapović (2008: 35): "Treba razlikovati dvije vrste arhaičnosti - *izgovornu (fonetsku) arhaičnost* i *smjenbenu (paradigmatsku) arhaičnost*. Izgovorno je arhaičan onaj govor u kojem se od prasustava do danas nije dogodilo puno naglasnih promjena , u smislu da su očuvana , primjerice, stara tri naglaska (ˋ, ˆ, ˜) i nenaglašene duljine, da nije bilo sustavnih pomicanja naglaska prema početku riječi (dakle da je *ženȁ*, *glāvȁ*, a ne *žèna*, *gláva* ili *žȅna*, *glãva*) i sl. Kod smjenbene arhaičnosti nije bitna izgovorna strana nego čuvanje starih naglasnih odnosa u sustavu. Gledajući samo smjenbenu arhaičnost naglasnoga sustava, novoštokavsko je *žènu* : *nȍgu* jednako arhaično kao i staroštokavsko ili čakavsko *ženȕ* : *nȍgu*. Ovdje je bitno samo to da je stara razlika očuvana, nije bitno kako je ona očuvana. Promijenio se samo izgovor - površina, a sustav je ostao isti."

[128] Za starije sustave koji se rekonstruiraju prije tronaglasnoga v. npr. Kapović (2014: 47).

[129] Izvorno se za pojedine govore rekonstruiraju i tri kratka naglaska, no ovdje se osvrćemo samo na štokavske. Kratki se razvio od staroga akuta i dugoga (kraćenjem) i kratkoga starog cirkumfleksa, pri čemu je preskakanje čeonog cirkumfleksa na početak fonetske riječi postojalo i u praslavenskom, u riječima koje su imale recesivne korijene. Cirkumfleks je nastao od dugog starog psl. cirkumfleksa i duljenjem kratkog psl. cirkumfleksa (*bȍgъ > *bôg*, *sȅto > *stô*). Skraćen je u višesložnim riječima (usp. Kapović 2014: 151, 160–161). Neoakut u praslavenskom nastaje na više načina, od kojih oko nekih postoje i sporovi (v. Kapović 2014).

1.) Duljenje pred sonantom

U novoštokavskim govorima potvrđeni su primjeri koji pokazuju da se čuva duljenje kratkog sloga zatvorenog suglasničkim skupom u kojemu je prvi sonant, koje Holzer (2011: 87) opisuje kao "duljenje ispred završnoga *j* ili ispred skupa 'sonant + suglasnik'." U ovom radu duljenje pred *j* razdvaja se od duljenja jednosložnih riječi pred finalnim sonantom te se obrađuje prema Kapoviću (2014: 443−463).

a) Duljenje finalnog sloga

U govoru Bitelića potvrđeni su primjeri u kojima je produljen finalni naglašeni slog pred glasom *j*: *râj*, *krâj*, *strôj*, *zbrôj*; a pred ostalim sonantima većinom izostaje, osim u primjeru *šâv* (v. nastavak). Kapović (2008: 23−24) navodi da "duljenje u zatvorenom slogu ispred sonanta može poslije djelovati kao sinkronijsko pravilo u govoru pa se može naknadno provoditi u posuđenicama itd." U govoru Bitelića primjeri koji se dulje nakon redukcija u enklizi potvrđuju da je to pravilo sinkronijska promjena u odvijanju. Tako nalazimo: *kô j* prema također potvrđenom *kö je* (i to u istom govornom odsječku, a do duljenja ne dolazi ispred *ć*, npr. *Kô j tô sádio? // Kö je ïmā mâsti! // Kö ć t kúp*^{t} *mâst!*, *dvôj* (prema *dvöje*), *trôj* (prema *tröje*) i sl.[130]

Primjeri u kojima duljenje nije potvrđeno: *dïm*, *dlän*, *gröm*, *köń*, *län*, *pün*, *sän*, *sïr*, *stär*, *zdräv.* Nije potvrđeno ni zanaglasno duljenje, npr. *jèsan*, *nísan*, *nárav*, *ḷúbav.* Nema duljenja u sufiksima: *-iy̯* u opisnim pridjevima, npr. *bojàžḷiv*, *sramèžḷiv*; zatim *-en* u glagolskom pridjevu trpnom, npr. *pèčen*, *püšten*, *pòdīḷen*; te u istome sufiksu pri tvorbi opisnih i gradivnih pridjeva, npr. *zèlen*, *drven*, *crven*. Izostajanje duljenja značajka je koju ne nalazimo drugdje u literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije. Duljina je ipak zabilježena u posvojnih sufikasa *-īn*, *-ēv*, *-ōv*, npr. *bäbīn*, *sînōv*, *stríčēv*, *Dújīn*.

[130] Kapović (usmeno) navodi da sličnih primjera ima i u sjevernočakavskim govorima.

b) Duljenje pred skupom sonanta i konsonanta

Predsonantno duljenje potvrđeno je i u imenica koje imaju skup sastavljen od sonanta i konsonanta, npr. im. *sûnce*, *dìvōjka*, *góvno*, *tkáńe* (< *tъkȁnьje), *zdrâvḷe*, N mn. *stârci*, *òsnōvnā* {*škôla*}, *pèčēnka*, prid. sr.r. *bôlno*, gl. *sûnčat*, *pântit*, *zóvnit*, *zvížʒāḷka.* Duljenja nema u primjerima u kojima je slog zatvoren skupom *mḷ*: *zëmḷu*, *slömḷen*, *zàdimḷen*, prez. 1. jd. *ùzimḷēn*, *pòčimḷēn.*

U literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima sonantno duljenje većinom nije posebno opisano, no Čilaš Šimpraga (2010: 185) samo u Badnju, Jabuci, Sinju i Omišu bilježi *sinóvac*, *udóvac*, *lónac*, *nóvac*. U govoru Bitelića duljina izostaje u posljednjim dvama primjerima (tako i *kònac*, *kòlac*, *dòlac*), a ostali se slažu s njenom građom (dodajemo još *óvca*, *lóvac*). Izuzmemo li govor Omiša, možemo reći da je duljenje pred sonantom u riječima koje imaju tzv. nepostojano *a* odnosno vokalizirani poluglas u N jd. i G mn. a izgubljen u slabom položaju u kosim padežima potvrđen u govorima okolice Sinja. To je duljenje poopćeno iz kosih padeža.

U govoru Bitelića u kosim padežima svugdje dolazi duljenje, jer su ostvareni uvjeti za njegovo provođenje (slogovi zatvoreni suglasničkim skupom od kojih je prvi sonant), a zatim je poopćeno i u nominativu (otvoreni slogovi), npr. *lónac*, *lóvac*, *nóvac*, *sinóvac*, *udóvac*, prema G jd. *sinóvca*, *udóvca*, *lónca*, *lóvca*, *nóvca*. U pojedinim primjerima u nominativu je zadržana kračina, tj. nema poopćavanja, a u genitivu je slog produljen, npr. *kònac*, *kónca*, *kòlac*, *kólca*, *dòlac*, *dóca*, *mlȉnac*, *mlînca*, *òdojak*, *òdōjka*, *òpanak*, *òpānka*, *tȑgovac*, *tȑgōvca*. Duljenje je redovno u N mn., npr. *sinóvci*, *udóvci*, *lônci*, *lóvci*, *nôvci*, *òpānci*, *tȑgōvci.*

Kurtović Budja (2009: 139–140) navodi velik broj primjera koji pokazuju da je u govorima Makarskoga primorja većinom potvrđeno duljenje pred sonantom, po čemu se ti govori "razlikuju od njima zapadnijih novoštokavskih ikavskih govora gdje je znatno manji broj primjera sa sekundarnim duljenjem u N jd. imenica m. i s. r. Npr. u kliškome govoru imamo: *üje*, *zëje*, *dȉm*, *sȉr*, ali *kóca*, *stârca*, *sûnčat*, *pântit*." Navodi i primjere u kojima se dulji slog prije sufiksa *-je*, npr. *grôbje*, *zdrâvje*, *sûǯe*, *grôžǯ*e, kakve smo potvrdili i u govoru Bitelića, bez izjednačavanja *č*, *ć* > *č̏* i delateralizacije *ḷ* > *j*, npr. *grôbḷe*, *zdrâvḷe*, *sûʒe*, *grôžʒe*, no tu nije došlo do sonantnog duljenja, nego je duljina nastala analogijom prema dugim osnovama (usp. Kapović 2014: 579).

Kapović (2014: 582) donosi pregled provođenja te promjene na novoštokavskom području: "Pogledamo li npr. štok. govore u Dalmaciji i južnije, situacija je sljedeća: nštok.

govore tipa književnoga (dakle s duženjem samo ispred -RC- u neposljednjim slogovima i ispred *-j#*) nalazimo u Sinjskoj i Vrgorskoj krajini (zapadni ikavski dijalekt) te u nštok. govorima Dubrovnika i okolice (istočnohercegovački dijalekt). Predsonantsko duženje u većem opsegu nego u knjiž. štok., ali različito ovisno o poddijalektu, nalazimo pak u zapadnom ikavskom dijalektu u Imotskoj krajini i Bekiji (između Sinjske i Vrgorske krajine), u štok. Poljicima (zapadno od Imotske krajine), u Makarskom primorju (zapadno od Vrgorske krajine) i sporadički u Iherc. govorima Neretvanske krajine (južno od Vrgorske krajine) i Donje Hercegovine. Širi opseg predsonantskog duženja u Poljicima, Makarskom primorju pa i Imotskoj krajini se može povezati s blizinom čakavštine."

U govoru Bitelića zabilježena su i mlađa duljenja nastala tendencijom poopćavanja predsonantskog položajnoga duljenja i na uvjete u kojima se ono izvorno nije odvijalo (prema Kapović 2014: 578), i to kada osnova završava sonantom, npr. uz sufiks *-nik*: *rázbōjnīk*, *pòkōjnīk*, *dȑžāvnīk*; pridjevi *pòkōjnī*, *dȑžāvnī*; imenice tvorene sufiksom *-da*: *prâvda*; imenice tvorene sufiksom *-ka*: *bîḷka*; te uvećanice tvorene sufiksom *-urda*: *glàvūrda*.

U novijim posuđenicama može se produljiti finalni slog zatvoren skupom koji se sastoji od sonanta i konsonanta, npr. m.r. *ânʒel*, *instrumênt*, *kontinênt*; no često dolaze i oblici bez duljenja, npr. *zafȑkänt*, *zajebänt*.[131] Prema kratkome N jd. nalazimo produljene G jd. i N mn., npr. G jd. m.r. {*trî*} *kvârta* (N jd. *kvärat*)[132], *ʒâvla* (N jd. *ʒävā*), *fȁnta* (N jd. *fȁnat* 'dečko' {samo u kartaškim igrama *trèšeti*, *brȉškuli* i sl. v. *III.4.1. Leksik*}), *pûnta* (N jd. *pünat*, 'bod, poen'); N mn. *ʒâvli*, *pûnti*.[133] Dulji se i slog pred sonantnim skupom u starijim i novijim posuđenicama ženskog roda, npr. *bânda*, *bûnda*, *márka*, *pénzija*, *pûmpa*.

[131] Primjeri su dublete u kojima nije došlo do umetanja *a* u strani konsonantski skup u posuđenicama ili internacionalizmima (usp. *III.1.1. Vokalizam*).
[132] U novijoj riječi značenja 'dio grada' ne nalazimo ni umetanje *a* u konsonantski skup ni duljenje u G jd. *kvärt*, *kvärta*.
[133] Detaljnije o romanizmima v. u *III.4. Pragmatika*.

2.) Novoštokavsko duljenje *e* i *o* pred *-r#*, *-n#*

U novoštokavskim govorima nalazimo duljenje finalnog nenaglašenog sloga ako je zatvoren fonemima *r*, *t* ili *n*, a novonastala zanaglasna duljina u paradigmi se krati jer riječ postaje višesložna. Kapović (2008: 26) navodi da takvo duljenje postoji u novoštokavskim govorima u kojima sonantno duljenje izostaje, te navodi primjere iz Vrgorske krajine, Metkovića, Dubrovnika i Opuzena. U svim govorima dolaze iznimke uz većinske primjere s duljenjem finalnog sloga. U novijoj studiji (2014: 505−506) precizira da je to uobičajena duljina u NA jd. *o*- i *i*-osnova psl. n.p. *c* koja je ostvarena u novoštokavskim govorima, iako nije očekivana u riječima na *-en* ili *-or* koje su izvorno pripadale drugim paradigmama, n.p. *a* ili *b*.[134]

U govoru Bitelića duljenje nalazimo u primjerima: im. m.r. *kämēn*, *grëbēn*, *grümēn*, *jäsēn*, *jëlēn*, *ügḷēn* (uz *ügaḷ* i *gàrbūn*), *plämēn*, *prämēn*, *pr̄stēn*[135], *rëmēn*, *spömēn*, *štäkōr*; te ž.r. *e*-vrste *mätēr* (uz *mätē*). U kosim padežima nema duljina, npr. G jd. *kämena*, *gövora*, *grümena*, *jäsena*, *jëlena*, *plämena*, *prämena*,; ž.r. *mäterē*, osim u primjerima G jd. *pr̄stēna*, *spömēna*; te dubletno u G jd. *štäkora / štäkōra*, *ügḷēna / ügḷena*.

Duljina nije potvrđena u primjerima *dïver*, *čèmer*, *güšter*, *mrämor*, G jd. *dïvera*, *čèmera*, *güštera*, *mrämora.* Također, napominjemo da nije potvrđena duljina kakva je zablježena južnije na novoštokavskom ikavskom području, odnosno duljina u oblicima za glagolski pridjev trpni muškog roda, npr. gl. pr. trp. m.r. jd. *päžen*, *vöžen*, *vïžen*.

[134] Holzer (2011: 81) to duljenje prema relativnoj kronologiji datira prije sonantnoga duljenja, no u ovom se radu po uzoru na Kapović (2008 i 2014) navodi nakon predsonantnog (kompenzacijskog) duljenja.
[135] Zaručnički prsten naziva se *vêra*.

3.) Novoštokavska retrakcija

Pomak naglaska na prethodni slog pri čemu nastaju uzlazni naglasci jedna je od glavnih značajki novoštokavskih dijalekata.[136] Pri pomaku nastaju uzlazni naglasci (usp. Kapović 2008: 28−31, 2014: 20−21, 31), i to kratki, npr. *ženä > žèna*, *čovïk > čòvik*, *lopäta > lòpata*, *sesträ > sèstra*, *vodä > vòda*, *perö > pèro*, *nogä > nòga*; i dugi, npr. *glāvä > gláva*, *nāröḍ > nároḍ*, *čūvät > čúvat*, *rūkä > rúka*, *dūgä > dúga*, *līcë > líce*, *pīsmö > písmo.* Pomakom na prednaglasnu duljinu nastao je dugouzlazni naglasak, a ona je eliminirana iz sustava. Postoje teorije prema kojima je upravo prednaglasna duljina potakla promjenu, tj. privukla silinu, a zatim se pomak poopćio i na kratke slogove. Za ostale pozicije rekonstruira se da se udar pomicao prvo s kratkih, a zatim i s dugih naglasaka (te prije sa silaznih nego uzlaznih); prije se pomicao udar s posljednjega nego iz unutarnjeg sloga; u zadnjem slogu, prije se pomicao udar s otvorenog nego sa zatvorenog (usp. Brozović; Ivić 1988: 17, Kapović 2014: 50−51).

Pri prenošenju udara s dugih naglasaka na njihovim mjestima ostaje zanaglasna duljina, npr. *muškî > mùškī*, *glāvẽ > glāvê > glávē*, *vinčâ > vìnčā*, *kovãč > kovâč > kòvāč*, prez. 1. mn. *kopâmo > kòpāmo*, *žūrĩmo > žurîmo > žúrīmo.* Takva se zanaglasna duljina naziva sekundarnom, a zanaglasna duljina koja nije ostatak pomaka naglaska, nego je produljena neovisno o pomaku, a vjerojatno i prije njega, naziva se primarnom, npr. *rätār*, *rïbār*, *stölār*, *gràničār* (< *granïčār*).

Novoštokavska retrakcija vidljiva je u tvorbi i proklizi, npr. *gönīn* : *dògonīn*, *srïća* : *nèsrića / nèsrća*, *mëne* : *bèz mene* i drugim primjerima navedenima u poglavlju o prenošenju naglaska na proklitike. Dijelom je povezana s distribucijskim ograničenjem da silazni naglasci ne mogu biti u sredini riječi, jer dodavanjem proklitike početni slog riječi postaje središnji slog fonetske riječi, a udar je sa silaznih naglasaka pomaknut k početku naglasne cjeline. Razlika je u provođenju pomaka: leksički pomak je bezizniman, uvijek nalazimo *čòvik*, *rúka*, *vòda*, ali do proklitičkog pomaka ne mora doći, no rijetko u značenjski neobilježenim kontekstima, npr. *ù kuću*, *isprì kućē* : *u kȕću*, *ïspriḍ kȕćē*, gdje je u potonjim primjerima značenjski istaknuta naglašena riječ.

[136] Retrakcija je zabilježena u svim konzultiranim radovima o novoštokavskim ikavskim govorima, no ni u jednom nije zasebno opisana, nego se obično obrađuje kada se govori o distribucijskom ograničenju na unutarnjim slogovima. Usp. Šimundić (1971: 17), Bošnjak Botica; Menac Mihalić (2006: 36), Kurtović Budja (2009: 119), Čilaš Šimpraga (2010: 184), Tomelić Ćurlin; Anić (2012: 352).

4.) Kanovačko duljenje

U govoru Bitelića nije potvrđeno tzv. kanovačko duljenje koje nastupa u otvorenim slogovima koji su bili prednaglasni, a nakon novoštokavske retrakcije su naglašeni, kakvo nalazimo primjerice u pojedinim govorima diljem balkanskog područja. Dakle, nalazimo primjere *žèna*, *vòda*, *sèlo*, *nòsit*, koji u govorima s kanovačkim duljenjem glase: *žéna*, *vóda*, *sélo*, *nősit* i sl.[137]

Potvrđen je drugi tip kanovačkoga duljenja koji se naziva leksički kanovački naglasak u primjerima koji su imali izvorno kratke *e, *o i *ъ/ь. Kapović (2014: 577) navodi da je takva neetimološka duljina tipičnija za štokavske govore, iako se može čuti i u drugim govorima. U govoru Bitelića nalazimo primjere *bóra*, *gróza*, *róda*, *sóva*, *táma*, *zóva* (uz *bàzga*), te u turcizmima *bója*,[138] *táva*,[139] *sárma*, *stáblo*. Određeni primjeri ipak čuvaju kračinu: *glòba*, *jèla*, *smòla* (i *smóla*).

Treći tip kanovačkoga duljenja, onoga koji dolazi u oblicima koji imaju nulti morfem u izvedenicama od kratkih prefikasa i korijena. Prema Kapoviću (2014: 755), taj fenomen nije povezan s prethodno opisanima, osim po razvoju neetimološkoga dugouzlaznog: "Polazište za ovakvo duljenje je zacijelo analoško – duljenje u *ò(b)-*, *prò-*, *pò-*, *pòd-*, *sà-*, *ìz-*, *ù-* < *vъ- nastaje analogijom prema izvornoj dužini u *ná-*, *zá-*, *prí-*, *prijé-/pré-*, *ráz-*, *nád-*." U govoru Bitelića duljenje je potvrđeno u primjerima *nákon*, *própis*, *prózor* (uz *pòn'stra*), *sâbor*, *úpis*; te izvedenicama *pónosan*, *pósjednīk*, *nádimak*, *pódvožńāk* (ali: *pròpisno*). Duljenje izostaje u primjerima *òbiḍ* (rijetko), *òbraz*, *ȍglās*, *ȍkovi*, *òmot*, *òpis*, *òsip*, *òtok*, *òtrov*, *pȍmāk*, *pòpis*, *pòskok*, *pòtok*, *pròrok*. Dubletne ostvaraje bilježimo u primjerima *dókaẓ / dȍkāẓ*, *ízlaẓ / ȉzlāẓ*, *pókaẓ / pȍkāz*, *pónos / pònos*.

Sekundarni dugouzlazni naglasak u imenica na *-ńa* također se smatra tipom kanovačkih duljenja (Kapović 2014: 756). U govoru Bitelića nalazimo primjere u kojima je došlo do takvoga duljenja, npr. *vóžńa*, *próšńa*, a primjeri *nóšńa*, *kóšńa*, mogu se dubletno ostvariti i bez ostvarivanja kanovačkoga duljenja *nòšńa*, *kòšńa*.

---

[137] V. npr. Tomelić Ćurlin; Ćurković (2013: 44–56).
[138] U antroponimiji nalazimo fonetski sličan nadimak *Bȍja* (< *Bòjana*) bez duljenja i sa silaznim akcentom.
[139] Kapović (2014: 578) bilježi i *täva*, ali *vélik*, *vélika* u Prapatnicama u Vrgorskoj krajini. U mjestu Krstatice iz Imotske krajine bilježimo *täva*, A jd. *nà tavu.*

III.1.5. Zaključci o akcentuaciji

Akcentuacija govora Bitelića po strukturi je novoštokavska. U sustavu su četiri naglaska i stabilna zanaglasna duljina. Distribucija naglaska je slobodna, a postojeća distribucijska ograničenja često se narušavaju. Stoga smo takva ograničenja nazvali starijima: nenaglašena duljina dolazi samo u slogovima nakon naglaska, na središnjem slogu u pravilu su samo uzlazni naglasci, a na jednosložnim riječima samo silazni. Kao što pokazuju primjeri iz govora Bitelića, slijedom sinkronijskih promjena u vokalizmu, distribucijska ograničenja sve su slobodnija. Ipak, neka distribucijska ograničenja su stabilna, pa ne nalazimo primjere u kojima je nenaglašena duljina ispred naglaska.

Posljednji slog prema starijem ograničenju nije naglašen, no ako je reduciran ili apokopiran samoglasnik, naglasak se može naći na posljednjem slogu, a uzlazni naglasci mogu se pojaviti izvan središnjega. Mogli bismo pretpostaviti da je takvo negiranje distribucijskih pravila specifikum govora Sinjske krajine u odnosu na druge novoštokavske ikavske govore, jer nije zabilježeno u literaturi o takvim govorima Dalmacije, no ipak ne raspolažemo reprezentativnim brojem primjera iz drugih govora da bismo donijeli apsolutne zaključke, nego samo napominjemo da bi tu značajku trebalo detaljnije istražiti.

Razlikovnost između silaznih i uzlaznih akcenata odražena je u naglašenom slogu. Visnost zanaglasnoga sloga fonološki je zalihosna značajka ako je taj slog kratak, što je u skladu sa zaključkom da u govoru Bitelića kratki nenaglašeni slog gubi razlikovnost (usp. *III.1.1. Vokalizam*). Naglasak se često prenosi na proklitiku, uz rijetke iznimke, i to i kao starije preskakanje i kao mlađe prenošenje. U konzultiranoj literaturi prijelaz naglaska na proklitike zabilježen je u svim dosad opisanim govorima.

Ni novija duljenja nisu posebno opisana u literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima pa ne možemo uopćavati zaključke, no u govoru Bitelića potvrđeni su primjeri za kompenzacijska duljenja pred finalnim sonantom, duljenja pred skupom koji se sastoji od sonanta i konsonanta, novoštokavska duljenja iskonski kratkih finalnih slogova ako su zatvoreni glasovima *-n* ili *-r* (uz iznimke), te tri tipa kanovačkih duljenja: leksičko kanovačko duljenje, prefiksalno kanovačko duljenje te sekundarno sufiksalno duljenje u riječima na *-ńa*. Nije potvrđeno "klasično" kanovačko duljenje otvorenog izvorno nenaglašenog kratkog sloga, no pronađeni su primjeri za druge tipove.

Zaključno možemo reći da su u govoru Bitelića potvrđene starije i novije inovacije i u naglasnom sustavu.

III.2. Tvorba riječi i morfologija

Sustav oblika i njihovih promjena bit će prikazan kroz tri dijela, a prethodi im poglavlje o tvorbi riječi u kojem se daje pregled tvorbenih načina. Na ovoj će razini biti manje generacijskih razlika, no ipak će govor mladih biti (očekivano) inovativniji.

Imeničke riječi podijeljene su prema vrstama riječi (imenice, pridjevi, zamjenice, brojevi), a imenice dalje prema deklinacijskim vrstama, odnosno prema nastavku u genitivu jednine (*a*-vrsta prema G jd. *čȍvika*, *sèla*, *e*-vrsta *žȅnē*, *i*-vrsta *kȍsti*). Za svaku se navode sinkronijske naglasne paradigme. Glagolske riječi (glagoli, glagolski pridjevi i glagolski prilozi) podijeljene su prema tvorbenim vrstama i prema konjugacijskim odnosno deklinacijskim naglasnim paradigmama. Nepromjenjive riječi podijeljene su prema vrstama (prilozi, prijedlozi, veznici, usklici, čestice) i obrađene su različitim pristupima, ali su grupirane temeljem svoje nepromjenjivosti.

U dosadašnjoj dijalektološkoj literaturi tvorba riječi ne nudi podrobnijih opisa novoštokavskih ikavskih govora, a općenito se može reći da nedostaje dijalektoloških tvorbenih analiza.[140] Poglavlje u analizi posvećuje joj samo Šimundić (1971: 164–183), no opisuje samo sufikse. Prema tome, pri opisu sufiksacije to je djelo polazno za usporedbu s govorima Imotske krajine i Bekije (tj. njihovom inačicom iz vremena kada je knjiga objavljena). U klasifikaciji tvorbenih načina vrijedan doprinos bile su novije dijalektološke analize tvorbe riječi koje je Vulić (2004, 2005, 2005a, 2005b, 2006a, 2006b, 2007) objavila o tvorbi riječi u gradišćanskohrvatskim (čakavskim) govorima. Benić (2014) se u opisu čakavskoga govora Kukljice također osvrće na tvorbu riječi, a Nežić (2012) opisuje tvorbu u čakavskome govoru Brovinja.

Teorija valentnosti i dominantni i recesivni morfemi određeni su prema Kapović (2014: 74–76) i opisani prije paradigmatske analize. Napominjemo da se u postojećoj literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima neki autori dotiču i morfološkoga naglaska (Šimundić, Čilaš Šimpraga), no samo Kurtović Budja nudi podrobniju analizu. Pri opisu su stoga služile akcentološke rasprave o tipološki i geografski udaljenim govorima, koje opisuju i staroštokavske i čakavske i kajkavske govore.

[140] Usp. Vulić 2006: 97: "Pri dijalektološkim se istraživanjima hrvatskih narječja u cjelini, njihovih dijalekata i skupina govora, te na kraju pojedinih mjesnih govora kao konkretnih sustavnih realizacija na terenu, u pravilu najveća pozornost posvećuje fonološkim značajkama, te obično u nešto manjoj mjeri morfološkim osobinama. Usto istraživači obično pokazuju i razmjerno veliko zanimanje za leksik koji se onda nerijetko i leksikografski obrađuje. Zbog takvoga pristupa dvije su bitne gramatičke sastavnice, a to su rječotvorbena, a donedavno i sintaktička jezična razina, u dijalektološkim raspravama obično bivale zaobiđene."

III.2.1. Tvorba riječi

U ovom poglavlju riječi ćemo podijeliti prema tvorbenim načinima, navodeći afikse, korijene ili tvorbene fenomene koji su prepoznatljivi u dijalektu. Riječi se dijele na morfeme, i to rječotvorne (derivacijske) i oblikotvorne (fleksijske). Rječotvorni su korijen, prefiks, infiks i sufiks, a oblikotvorni je nastavak koji se dodaje na osnovu. Primjerice, im. *nádstrešn'ca*, potvrđena u govoru Bitelića, raščlanjuje se na rječotvorne morfeme: prefiks *nad-*, korijen *streh-* i složeni sufiks *-nica*; tj. na osnovu *nádstrešn'c-* i nastavak *-a* u N jd.[141]

U kroatistici ne postoji jedinstvena podjela tvorbenih načina (usp. npr. Babić 1991: 21–63 Silić; Pranjković 2005: 150–151, Tafra; Košutar 2009: 87–107). U ovom se radu koristi sljedeća podjela, pri čemu se definicije navode s primjerima iz Bitelića:

1. prefiksacija ili prefiksalna tvorba: prefiks se dodaje prije korijena, npr. *pràdid* (*pra-*, *did-*);
2. sufiksacija ili sufiksalna tvorba: sufiks se dodaje na korijen, npr. *mlädost* (*mlad-*, *-ost*);
3. prefiksalno-sufiksalna tvorba: korijenu se dodaju i prefiks i sufiks, npr. *napláť t* (*na-*, *plat-*);
4. infiksacija ili infiksalna tvorba: riječi se dodaje infiks, npr. *dodávat* (*dod-*, *-av-*, *-at*);
5. unutarnja tvorba: promjena samoga korijena, npr. *víʒat* (prema *vïd'i*);
6. konverzija: promjena značenja, npr. im. *mlâdā* 'mladenka, nevjesta' (< prid. *mlâdā* 'mlada');
7. slaganje: nizanje ili spajanje dvaju korijena infiksom, npr. *stòl'tar* '100 litara' (*sto-*, *litar-*);
8. složeno-sufiksalna tvorba: slaganje i sufiksacija, npr. *jugozâpadnī* (*jug-*, *-o-*, *-zapad-*, *-ni-*).

U govoru Bitelića, ali i općenito u hrvatskome jeziku, prva tri tvorbena načina tvorbeno su najplodnija. Ostali su tvorbeni načini u usporedbi s njima svi razmjerno rijetki. Dijalektološki su zanimljivi i ostali, i to posebno infiksacija, unutarnja tvorba i konverzija, dok će slaganje i složeno-sufiksalna tvorba biti potvrđeni u manjem broju primjera. Pronađeni su i primjeri prefiksalno-složene tvorbe.

Glasovne promjene koje nastupaju na granicama morfema opisane su u poglavlju o tvorbi riječi ako se radi o promjenama koje nastupaju na granici afiksa i korijena (derivacija), odnosno u poglavlju o morfologiji ako nastupaju na granici osnove i nastavka (fleksija). Dakle, morfonološke promjene bit će prikazane u kategorijama u kojima su posvjedočene. U literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima[142] palatalizacija, sibilarizacija i jotacija navode se u poglavlju o konsonantizmu, a palatalizacija je opisana u paru sa sibilarizacijom. Međutim, sibilarizacija je češće potvrđena u fleksiji (tj. morfologiji), dok su palatalizacija i jotacija i derivacijske i fleksijske pojave.

[141] Usp. Babić 1991: 38–39.
[142] Usp. Šimundić (1971: 81−82), Menac Mihalić (2005: 39−40), Kurtović Budja 2009: (72−73).

III.2.1.1. Prefiksacija ili prefiksalna tvorba

Prefiksacija kao tvorbeni model nije jednoznačno definirana. Vulić (2007: 81) napominje da u istraživanjima tvorbe riječi među istraživačima postoje tri struje kada se određuje status prefiksacije. Prvi prefiksaciju[143] definiraju kao posebnu vrstu složene tvorbe (npr. Maretić, Babić), tj. vrstu tvorbenog načina koji smo u ovom radu nazvali slaganje. U prilog toj postavci ide činjenica da se mnogi prefiksi (za razliku od sufikasa) mogu koristiti kao samostalne riječi. Također, pri prefiksalnoj tvorbi uz prefiks se vežu čitave riječi, a vrlo rijetko nesamostalne tvorbene osnove. Druga skupina istraživača smatra da je prefiksacija jedna od derivacijskih metoda, a prema trećima to je posve samostalan tvorbeni način (npr. Barić). U ovom se radu prefiksacija obrađuje kao samostalan tvorbeni način. Mogli bismo se prikloniti i tumačenju prefiksacije kao podvrste slaganja, no ne i kao slaganja u užem smislu, jer u tvorbi slaganjem sudjeluju dvije punoznačne osnove i eventualno infiks. Treće tumačenje, da je to derivacijski proces, u ovom će radu biti izostavljeno, prvenstveno zato što prefiksalnom tvorbom nastaju isključivo tvorenice koje pripadaju istoj vrsti riječi kao polazni oblik. Primjerice, od imenice muškoga roda prefiksacijom se može tvoriti samo nova imenica muškog roda, a od imenice srednjeg roda samo nova imenica srednjeg roda. To je očekivano, jer se promjena vrste riječi u hrvatskom jeziku izvodi drugim tvorbenim modelima (sufiksacija, konverzija i sl.).

Prefiksalna tvorba odvija se tako što se prefiks dodaje korijenu, pri čemu prefiks može biti jednostavni ili složeni. Jednostavni su prefiksi u užem smislu, a složeni su sastavljeni od više prefikasa. Složeni se mogu razlikovati i prema tome jesu li nastali dodavanjem otprije sraslog i tvorbeno plodnog prefiksa ili su plod dvostruke prefiksacije, tj. oblik s jednim prefiksom prošao je kroz novu prefiksaciju i riječ ima dva prefiksa (u prvom slučaju ima samo jedan).

Sukladno ostalim idiomima hrvatskoga jezika, i u govoru Bitelića prefiksalna tvorba dominantan je tvorbeni način samo pri tvorbi glagola, dok je u tvorbi ostalih vrsta riječi samo manji broj tvorenica nastao čistom prefiksacijom.

[143] U literaturi o tvorbi riječi koristi se termin "čista prefiksacija" da bi se prefiksalna tvorba razlikovala od prefiksalno-sufiksalne tvorbe.

1.) Prefiksalna tvorba imenica

Za govor Bitelića vrijedi konstatacija koju iznosi Babić (1991: 345) općenito o hrvatskome jeziku: "Prefiksalna tvorba imenica kao cjelina slabo je plodan tvorbeni način." U nastavku se navode prefiksalne tvorenice zabilježene u građi.

U govoru su u malenu broju primjera zabilježene tvorenice nastale tako što se na osnovu dodaje jedan od prefikasa koji su posuđeni iz drugih jezika. Te su riječi većinom posuđene u dijalekt posredno preko standardnog jezika kao gotove tvorenice, a prefiksi nisu tvorbeno plodni u samom sustavu. Prefiksi koji sudjeluju u takvoj tvorbi navode se s primjerima iz govora Bitelića. Takav je prefiks *a-*, koji negira značenje osnove i nije tvorbeno plodan u dijalektu, nego se riječi posuđuju kao gotove tvorenice, npr. *atèist*, *apàtija*.

Među posuđene prefikse svrstavamo i *ark-* (< *arh-*) koji je potvrđen samo u primjeru *àrkānʒel*, zatim prefiks *kon-*, koji pred labijalima dolazi kao alomorf *kom-*, npr. *koncépcija*, *komparácija*; te prefiks *re-*, npr. *reákcija*, *rèfōrma*, *rèvīzija*.

Prefiks *anti-* također je pronađen u primjerima koji su posuđeni u dijalekt kao gotove tvorenice, a zatim ih može zahvatiti promjena kratkih nenaglašenih samoglasnika, te se prefiks može realizirati kao alomorf *ante-*, npr. *antibijötik / antebijötik*, *anticiklóna / anteciklóna*, *antifašïzam / antefašïzam*, *antifàšist / antefàšist*, *äntifrīz̯ / äntefrīz*, *antitàlenat / antetàlenat*.

Prefiks *epi-* potvrđen je samo u riječi *ëpʲcēntar*, koja se rijetko koristi (samo uz *pötrēs*). Prefiks *ko-*, kao ni prethodni koje smo naveli, nije tvorbeno plodan nego je posuđen u gotovim tvorenicama, npr. *koperänt* (< *kooperant* < *ko-operant*), *koalícʲja*.

Prefiks *kontra-* može se čuti u novijim tvorenicama poput *kontranápad̯*, no češće je potvrđen leksikaliziran kao prijedlog, npr. *Râdī kôntra mene*. Konverzijom može postati i indeklinabilni pridjev *kôntra* 'protiv', npr. *ûn t je üvīk kôntra svègā*.

U tvorbi imenica sudjeluju i prefiksi domaćega podrijetla, koji su opisani u nastavku.

Prefiks *bez-* u tvorbi imenica slabo je tvorbeno plodan, a znači lišenost ili nijekanje značenja osnovne riječi. U govoru najstarijih generacija rijetko se može ostvariti i u starijem alomorfnom obliku *brez-*, npr. *brèzvezē*, *brezòbrazon / brezòbrazan*. Češće dolaze primjeri s novijim oblikom *bez-* *bèzvezē* 'loše', *bëzbrōj*. Potvrđen je i alomorf *bes-* ako je dodan na osnovu koja je počinjala bezvučnim suglasnikom *bèskrāj*, *bësvīst*.

Pri tvorbi imenica prefiks *do-*, kao u primjerima *doprécjednīk*, *dopódnē* (rijetko), *dögovōr*, u govoru Bitelića nije plodan. Slično je s prefiksom *meʒu-*, koji se pojavljuje u tvorbi imenica koje se rijetko koriste, npr. *mëʒupróstor*, *mëʒukât*. Prefiks *na-* u tvorbi imenica također nije plodan, no nalazimo ga u primjerima *nágon*, *nápoj*, *náziv*, *nálaz*, u kojima je tvorba neprozirna, jer korijeni ne dolaze kao samostalne riječi.[144]

Prefiks *nad-* razmjerno je plodan. Dodaje se na osnovu imenica koje označavaju osobu po zvanju, zanimanju ili činu, npr. *nädbiskup*, *nädvòjvoda*. U primjeru *nädmōć* prefiks je dodan na osnovu koja ne znači osobu, no motivacija tvorbe u ovom slučaju vjerojatno je intenzifikacija značenja osnovne riječi.

Prefiks *ne-* vrlo je plodan u hrvatskome jeziku, pa tako i u govoru Bitelića. Svojim značenjem negira značenje osnove i rezultat tvorbe ima suprotno značenje od polazne riječi. Dakle, ta dva oblika (tvorenica i polazna riječ) stoje u antonimskom odnosu. U tvorbi imenica potvrđen je u primjerima *nèbriga*, *nëistʲna*, *nëpār*, *nëprijateḷ*, *nëmōć*, *nèsrća* (rjeđe *nèsrʲća*), *nësporazum*. U tvorbi glagolskih imenica nalazimo prefiksaciju gotove sufiksalne tvorenice na *-ańe / -eńe*, i to prefiksom *ne-*. Rezultat su antonimni parovi *poštívāńe* : *nepoštívāńe*, *poštéńe* : *nepoštéńe*, *znáńe* : *neznáńe*. Tvorenice mogu dobiti dodatna značenja, proizašla iz zanijekanog približnog značenja osnovne riječi: *nëmorāl*, *nëmīr*, *nërāḍ*, *nësvīst*. Prefiks se većinom dodaje i na apstraktne imenice, npr. *neprílika*, *nëvrīme*. U primjeru ***nerúka*, koji dolazi samo u frazi *s nerúkē {mi} je* 'nije {mi} usput', ne govorimo o prefiksalnoj tvorbi nego oblik nastaje prema frazi *s rúkē*.

Prefiks *po-* nije plodan u tvorbi imenica, npr. *popódne*, *pòmājka*[145]. Primjer *pòpis* ne percipira se kao tvorenica jer korijen ne dolazi samostalno, tj. s nultim morfemom, nego prolazi kroz prefiksaciju ili sufiksaciju (ili oba procesa), a u skladu s tim može se promatrati kao riječ nastala desufiksacijom glagola.

Prefiks *pod-* označava uvjetno rečeno "niži" položaj u odnosu na približno značenje osnovne riječi, npr. *podnájam*, *pödvrsta*. Ako korijen počinje bezvučnim suglasnikom dolazi do jednačenja po zvučnosti pa nalazimo primjere: *pötkova*, *pötkošuḷa / pötkušuḷa*, *pötstava*, *pòtsukńa*, *pötstanār*. Za primjer *pòtpis* vrijedi ista opaska iznesena uz *pòpis*.

[144] Napominjemo da su primjeri *nágon*, *nápoj*, *náziv*, *nálaz* mogli nastati i desufiksacijom glagola, dakle mogu se promatrati i kao prefiksalno-sufiksalna tvorba pri kojoj je sufiks nulti morfem.
[145] Riječ se koristi vrlo rijetko, ispitanici ju percipiraju kao književni primjer.

Prefiks *pra-* potvrđen je samo u tvorbi imenica, npr. *pràdiḍ*, *pràbaba*, *präùnuk*, *präùnuka*, *prädomov'na* (rijetko), *pràšuma*, *präḷûdi*. U slobodnom govoru starijeg stanovništva rijetko se mogu čuti i primjeri poput *pràndid*.

2.) Prefiksalna tvorba pridjeva

Prefiksalna tvorba pridjeva nije plodna u govoru Bitelića, kao ni prefiksalna tvorba pridjeva općenito, jer posvojni i gradivni pridjevi nastaju sufiksacijom, isto kao i određeni pridjevi (ako su opisni). U ovom se poglavlju promatra samo čista prefiksalna tvorba, dakle tvorba neodređenih pridjeva.

Prefiks *ne-* u prefiksalnoj tvorbi pridjeva mijenja osnovnu riječ tako da tvorenica postaje njezin antonim, npr. *nëčist*, *nëdug*. Potvrđen je u primjeru *nëloš*, u kojem ne mijenja značenje tako da tvorenica i osnovna riječ ne postaju antonimi, nego ukazuje na odsutnost značenja osnovne riječi.

Prefiks *pri-* (< *prě-) jedini je tvorbeno plodan u prefiksalnoj tvorbi pridjeva. Može se ostvariti i kao alomorf *pre-* pod utjecajem standardnoga jezika, češće u govoru mladih. Tvorenica nosi značenje 'u velikom stupnju' značenja osnovne riječi. Sam prefiks je, dakle, intenzifikator značenja osnovne riječi. Potvrđen je u primjerima u kojima se ostvaruju dva naglaska, no u slobodnom govoru drugi se može ostvariti kao zanaglasna kračina ili duljina: *pri̇blāg / prëblāg / pri̇bògat / prëbògat*, *pri̇čist / prëčist*, *pri̇dūg / prëdūg*, *pri̇lîn / prëlîn*, *pri̇lûḍ / prëlûḍ*, *pri̇skûp / prëskûp*. S jednim naglaskom ostvaruju se *pri̇līp* (alomorf nije potvrđen u građi), *pri̇pun / prëpun*, *pri̇svēt / prësvēt*.

Prefiks *pri-* nalazimo u tvorbi uz osnove pejorativnog značenja, koje onda eufemizira, npr. *pri̇prost* 'pomalo prost', *pri̇glūp* 'pomalo glup'.

Prefiks *super-* nije potvrđen, no oblik je zabilježen kao u novije vrijeme posuđen uzvik *sùper* 'odlično', koji koriste i stariji i mlađi govornici, mlađi mnogo češće.

3.) Prefiksalna tvorba glagola

Prefiksalna tvorba glagola najplodnija je u odnosu na prefiksalnu tvorbu ostalih vrsta riječi. Usto je, uz sufiksaciju, najčešći tvorbeni način u tvorbi glagola. Stoga se u ovome radu daje opis izabranih prefikasa, koji su ili tvorbeno plodni ili dijalektološki (tj. sinkronijski) relevantni.

Naglasak prefigiranih glagola u skladu je s pravilima o preskakanju i prenošenju naglaska na proklitiku (v. *III.1. Fonologija*), jer se dodaje slog na početak fonetske riječi, npr. *pȉvat : zàpivat*, *plȁkat : pròplakat*, *pȃntit : zàpāntit*, *prȃvdat : òprāvdat*. U glagolima tipa *mòčit : namòčit*, *písat : napísat*, *vesèlit se : razvesèlit se*, naglasak je vezan za kraj osnove i zadržava svoje mjesto.

Prefiksi se dodaju samo na postojeće glagole, tj. u prefiksaciji glagola sudjeluju samo glagolske osnove, što znači da je semantička promjena samo modifikacija osnovnog značenja riječi. Glagoli koji su osnove pri prefiksaciji u najvećem broju primjera upotrebljavaju se i samostalno, no nalazimo i osnove koje dolaze samo u prefiksaciji, npr. *nàčēt*, *pòčēt*, *zàčēt*; *dònit*, *ìznīt*, *nànīt*, *òdnīt; nàsrnȉt*, *dòvest*, *ìzvest*, *òdvest*; *sprémit*, *otprémit*, *priprémit*, *naslònit*, *oslònit*, *prislònit*, *izválit*, *naválit*, *odválit.* U osnovi su najčešće neprefigirani i nesvršeni[146] glagoli pa Babić (1991: 494) navodi da se može reći da je "prefiksacija sustavna perfektivizacija nesvršenih glagola."[147]

U tvorbi glagola prefiks *do-* razmjerno je plodan, a tvorenicama daje značenje završenosti radnje, npr. *dodírnit*, *dogòrt*, *dogòrnȉt* 'dovoziti, dovoditi', *dolètit*, *dòprīt*, *dopústit*, *došétat / došéćat*, *dòteć* 'dostajati', *dòtrat* 'dovesti', *dovȑšit*, *dozvòlit* i dr. Može biti i dopuna ili promjena značenja, npr. *dòdat*, *dosádit.*

Prefiks *iz-* vrlo je plodan u sustavu i mijenja značenje osnove na više načina. Značenju osnove glagola daje dodatno značenje "izlaženja", kao u primjerima *ìznīt*, *ìzvūć*, *izbácit*, *izlápit* te onima s jednačenjem po zvučnosti i mjestu tvorbe: *ìspast*, *iscídit*, *iščepȑkat.* Prefiks može tvorenicama dati i rezultativno značenje *ìspeć*, *ìstūć*, *iskípit*, *ìzmislit*, *ispísat (se).* Može doći i do gubljenja suglasnika, npr. *ìsić*, *išárat*, *ìšibat*, *iznòjit se*, *ižívit se*, *ižvížđat.* Umeće se *a* ispred osnove glagola I. vrste koji počinju na suglasnik *izàbrat*, *izàzvat*. Dakle,

[146] Napominjemo da i svršeni glagoli mogu biti u tvorbenoj osnovi, npr. *lȕpit : zàlupit*, *màknit : izmàknit*, *sȉst : prìsist*, *lëć : prìleć* i sl.

[147] Babić (1991: 477) opisuje i imperfektivizaciju, promjenu prefigiranih svršenih glagola koju obrađujemo u poglavlju o infiksaciji: "Budući da su glagoli nastali prefigiranom tvorbom po sustavu svršeni, (...) može se postaviti općenito pravilo: ako glagol ima prefiks, a nesvršen je, onda nije nastao prefiksacijom, nego imperfektivizacijom svršenoga glagola."

prefiks *iz-* u govoru Bitelića javlja se uz četiri alomorfa: *i-*, *is-*, *iš-*, *iza-*. Potvrđen je i u prefiksaciji prefigiranih glagola, pri čemu značenje osnovnoga glagola proširuje po tome što se radnja glagola više puta ponavlja (i to u velikoj mjeri, pretjerano), npr. *izopíjat se*, *ispriskákat*, *isprisavíjat*, *ispribíjat.*

Prefiks *mimo-* dolazi u glagolu *mimòīć* 'susresti', a nastaje od prijedloga *mïmo* uz koji dolazi genitiv, npr. *mïmo nâs*, *jèdno mïmo drügōg*.

U tvorbi glagola prefiks *na-* tvorbeno je vrlo plodan, a prema značenju se tvorenice mogu podijeliti u tri skupine: 1. pojačavanje radnje, tj. zasićenost radnjom osnovnih glagola, npr. *nàkrast (se)*, *nàpeć*, *nažívit (se)*, *nasìdit (se)*, *narádit se*, *nàčekat se*; 2. naknadno vršenje radnje osnovnih glagola, npr. *nadòdat*; 3. ponavljanje radnje, npr. *nàpit (se)*, *nàrēst*; 4. rezultativno, npr. *nàdōć*, *navístit*, *napísat*, *nagòrīt*, *nàtrat* 'natjerati', *nàpravit* itd.

U tvorbi glagola plodna je prefiksacija morfemom *nad-* i dolazi u primjerima *nàdīć*, *nadglédat*, *nadžívit* itd. U primjerima u kojima osnova počinje bezvučnim suglasnikom, dolazi do jednačenja po zvučnosti *nàtkrit* 'nadkrit'.

Vrlo je plodan prefiks *po-*. Nalazimo ga u primjerima u kojima u manjoj mjeri potencira značenje osnove, npr. *popùšćat* / *popúšćat*,[148] *pònīt*, *pokázat*, *pòkrit*, *pòstat*, *pòtisnit.* Može imati rezultativno značenje, npr. *pòpit*, *pòjist* / *pòist*, *popísat*.

Prefiks *pod-* potvrđen je u primjerima poput *pòdnīt*, *podnòsit*, *podùzēt*. Ostvaruje se i alomorf *pot-* ako osnova počinje bezvučnim suglasnikom, npr. *potpísat*, *pòtcrtat*, *potpírit*.

Prefiks *pri-* (< *prě-) gotovo uvijek dolazi u ikavskom, a ne ekavskom obliku. Dajemo samo neke od brojnih primjera: *prìkinit* 'prekinuti', *prisádit*, *pripísat* 'prepisati', *pritŕpit*, *prìgonit* 'prevoziti', *privíjat*, *prikŕstit*, *pridlòžit*, *prìsist* 'presjesti'... Prefiks *prid-* (< *prěd-) u govoru mlađih može se ostvariti kao *pred-*, no i u njihovu govoru u većini primjera nalazimo npr. *prïtstavit*, *prìtpostavit*, a analogijom dolazi *pridlòžit*.

Prefiks *u-* navodi se jer je dijalektološki relevantan i u govoru Bitelića vrlo plodan: *ùstovit* / *ùstavit* 'stati, zaustaviti'[149], *usìdit*, *ùteć* 'pobjeći', *ùstat*, *ùprīt* 'pokazati {prstom}' : *ùpirat*, *ùteć* 'pobjeći', *ùtrat* 'ugurati, uvesti, utjerati', *ùtrefit* / *ùtrevit* 'susresti'.

Prefiks *za-* može promijeniti značenje osnove tako da ju relativizira, npr. *zakúpit*, *zaùstovit* / *zaùstavit*, *zadŕžat*, a može imati i rezultativno značenje, npr. *zavŕšit.*

[148] Uz dubletne primjere *popùstit*, *popúštat* koji se ostvaruju rijetko u govoru starijih, a češće u govoru mladih.
[149] Moguće da je u tom primjeru došlo do uklanjanja prefiksa odnosno deprefiksacije: *zaùstovit* > *ùstovit*.

4.) Prefiksalna tvorba priloga

Prefiksacija u govoru Bitelića nije plodan tvorbeni način u tvorbi priloga (i priloških zamjenica[150]), no nalazimo nezanemariv broj tvorbenih prefikasa.

Prefiks *do-* u vezi s osnovnim prilogom ili priloškom zamjenicom označava da se neka radnja odvija do mjesta ili vremena označenoga prilogom. U govoru Bitelića potvrđen je u primjerima *dòkaḍ*, *dòsaḍ*, *dòtaḍ*, *döjutrōs*, *dövečē(r)*, *dojùčē(r)*, *dòs^{u}tra*, *dodànas*. Primjeri *dóndē*, *dótlē*, *dóvdē*, *dóklē* mogu se ostvariti i s naveskom *n*, *dóndēn*, *dótlēn*, *dóvdēn*, *dóklēn*. U primjerima *dóndēn*, *dóvdēn* duljina naglaska rezultat je kontrakcije: alomorf *dó-* nastao je stapanjem glasa *o* iz prefiksa sa glasom *o-* s početka osnove priloške zamjenice.

Prefiks *i-* mijenja značenje upitno-odnosnim zamjenicama te nastaju neodređene priloške zamjenice. Babić (1991: 517) kaže da se promjena "može opisati preoblikom *ïgdje* ⇒ bilo gdje". Primjeri potvrđeni u govoru Bitelića: *ïkaḍ*, *ïko*, *ïgdi*, *ïkāko*, *ïkolkō*.

Prefiks *meʒu-* potvrđen je u tvorbi priloga. U primjeru *u meʒuvrëmenu* označava da se radnja odvija istovremeno. Nije tvorbeno plodan, ali potvrđen je u tvorbi veznika *meʒùtīn*.

Prefiks *ne-* (< *ně-) relativizira značenje osnovne riječi, tj. daje joj neodređeno značenje u primjerima *nëgdi*, *nëkaḍ*, *nëkāko*, *nëkuḍ*, *nëkolkō*. Govornici napominju da se sjećaju da se prije govorilo i *nïkī* 'neki'.

Prefiks *ne-* (< *ne-) niječe osnovnu riječ, tj. tvori antonim od osnovnih priloga koji su konverzijom postali prilozi, npr. *nërado*, *nëloše*, *nëdāvno*, *nëdaleko*, *nëjāsno*, *nëčitko*, *nëstālno* i sl.

Prefiks *ni-* dodaje se na zamjenice i negira im značenje te nastaju neodređene priloške zamjenice: *nïgdi*, *nïkaḍ*, *nïko*, *nïkāko*, *nïkuḍ*, *nïšta*. Može sudjelovati u prefiksaciji priloga nastalih slaganjem, tj. srastanjem proklitike i priloga ili broja, npr. *nijedànpūt*; *nïjedan*, *nijèdno / nïjednō*, *nìmalo*.

Prefiks *o-* dodaje se na priloge (nastale konverzijom od pridjeva) kojima relativizira značenje, npr. *òlako*, *ösredńē*.

Prefiks *od-* u tvorbi se veže za priložne osnove, a tvorenice označuju da se nešto počelo događati na mjestu ili u vremenu sadržanome u značenju polazne riječi, npr.

[150] Po uzoru na Babić (1991) tvorba zamjenica, brojeva i nepromjenjivih vrsta riječi ne obrađuje se zasebno, nego se navode primjeri uz tvorbeni način kojemu su bliske, kao u ovome slučaju.

ödavlē(n), *ödavlē(n)*, *ödatlē(n)*, *ötalē(n)*, *ödaklē(n)*. Može se ostvariti kao alomorf *ot-* ako se dodaje na prilošku osnovu koja počinje bezvučnim suglasnikom, tj. dolazi do jednačenja po zvučnosti, npr. *òtsa̯đ*, *òtka̯đ*, *òta̯đ*; ili kao alomorf *o-* u primjeru *öklē(n).*

Prefiks *po-* umanjuje značenje polazne riječi, tj. priloga nastalog konverzijom od pridjeva, npr. *pötīho,* ili zamjenica, npr. *pòkojī.* U primjeru *pòsvu̯đ* prefiks pojačava radnju osnovne riječi te označava protezanje, rasprostranjenost. Prefiks *po-* može se dodati i prilozima koji su nastali prefiksacijom pa u novijim tvorenicama nalazimo složene prefikse kao u primjerima *pönekaḍ*, *pönegdi.*

Prefiks *pri- / pre-* u tvorbi priloga sudjeluje isto kao u tvorbi pridjeva, s razlikom da se javlja prema pridjevima srednjeg roda, npr. *prïblāgo / prëblāgo*, *prïbògato / prëbògato*, *prïdügo / prëdügo* (u vremenskom značenju, a ne mjesnom). S jednim naglaskom ostvaruje se *prïlīpo* (alomorf nije potvrđen u građi).

Prefiks *prik-* (< *prěk-) zabilježen je s dosljedno ikavskim refleksom jata u govoru svih generacija *prïkjučer*, *prïksutra* (uz *prikòs''tra*), *prïklāni*. Zabilježena je i prefiksacija priloga nastalog slaganjem u primjeru *prïknïkīdān*.

Prefiks *u-* nalazimo u prilozima *üskoro*, *ùmalo*, *ütīsno*, *übrzo*, *ülīvo*, *üdesno*.

III.2.1.2. Sufiksacija ili sufiksalna tvorba

Najplodniji tvorbeni način u hrvatskome jeziku, pa tako i u govoru Bitelića, jest sufiksacija ili sufiksalna tvorba. U potonjem sustavu postoji velik broj tvorenica koje se po tvorbenim značajkama bitno ne razlikuju od suvremenog standardnog jezika. Pojedine tvorenice razlikuju se od realizacija u standardu samo po svojim fonološkim značajkama, ili se pak uopće ne razlikuju. Tako je npr. sufiksalna tvorenica *ùčitelj* u potpunosti ista kao tvorenica u standardu. Zato ćemo izdvojiti tvorenice koje su u govoru Bitelića prepoznatljive upravo po svojim tvorbenim elementima.

Sufiksalna tvorba, slično kao i prefiksalna, može uključivati dodavanje jednostavnoga ili složenog sufiksa na korijen.[151] Ako riječ ima dva sufiksa, mogli su nastati ili dvostrukom sufiksacijom, tj. sufiksacijom postojeće riječi nastale sufiksacijom (npr. *učitèljica*); ili su se stopili i kao gotov sufiks sudjeluju u tvorbi (npr. *udòvičīn*).

Na granicama sufiksa i morfema zabilježene su suglasničke glasovne promjene, od kojih tri nisu opisane u poglavlju o konsonantizmu pa se osnovni podaci o njima daju u ovom poglavlju, a kasnije se navode u primjerima u kojima su provedene.

Do palatalizacije osnove dolazi kada se velari *k*, *g* i (ako nije izgubljen ili prije nego se izgubio) *h* ili dental *c* nađu na morfemskoj granici ispred *e* (i rjeđe *i*, *a*)[152], mijenjaju se u *č*, *ž*, *š*. Pritom promjena zahvaća i skupove *sk*, *st*, u kojima potom dolazi do jednačenja po mjestu tvorbe, npr. augmentativ *guščètina*, deminutiv *dàščica*. Potvrđeni su i primjeri bez promjene kada osnova završava skupom *šk*: *kruškètina*, *puškètina*.

Jotacija je promjena suglasničke skupine kojoj je drugi član *j*. U ovom poglavlju promotrena je sinkronijski, na granicama morfema. Iz dijakronijske perspektive, mogli bismo reći da je zabilježena u primjerima u kojima je došlo do ispadanja poluglasa i stvaranja skupine (ili naknadne epenteze) u kojoj se zatim *j* spaja s prethodnim suglasnikom. Refleksi novijih jotacija izjednačeni su s refleksima starijih, npr. *pöḷe*, *ûḷe*, *šûša*, *köža*, *kâžēm*, *ìzbrūšen* (no nisu izjednačeni kada je prvi suglasnik bio *s*, *z* ili *r*, npr. *pêrje : môre*).

---

[151] Prema Riđanović (2012: 259), gotovo svi sufiksi su „kumulativni morfemi“ jer svaki od njih nosi više od jednoga gramatičkog značenja: „Nearly all inflectional suffixes are *cumulative morphemes*, i.e. each morpheme signals more than one grammatical meaning; in nouns, for instance, every suffix signals at least case and number.“ Prema tome, sufiks *-a* u primjeru *žèna* tvorbeni je sufiks u derivaciji, jer razlikuje riječ *žèna* (*žen-a*) od riječi *žènskī* (*žen-ski*). U fleksiji, taj nam sufiks (u ovom radu radi preglednosti definiran kao nastavak) govori da je riječ u N jd. (ako znamo da je ženskog roda; da je srednjeg roda, *-a* bi signaliziralo N mn.).

[152] U određenim povijesno uvjetovanim morfološko-tvorbenim pozicijama, npr. *skrìčat* prema *skrìčīn*.

1.) Sufiksalna tvorba imenica

Sufiksalna tvorba imenica razmjerno je plodan tvorbeni način u govoru Bitelića. Dolazi pri tvorbi glagolskih imenica, zbirnih imenica, umanjenica i uvećanica. Kao osnova u tvorbi može sudjelovati bilo koja vrsta, pa čak i fonem, npr. *íkāvci* raščlanjujemo kao *i-*, *-ka*, *-v(a)c*, *-i*, pri čemu je *i-* korijen (u značenju 'i', dakle - u nekom smislu još uvijek fonem), zatim *-ka*, koji je potvrđen u tvorbi[153] riječi koje označavaju neku pripadnost, npr. *čákavac*, *békavac* 'učenik koji ide u razred označen slovom *b*'; te *-(a)c* koji obično dolazi u tvorbi imenica koje znače kakvo svojstvo ili zanimanje, npr. *lóvac*, *plàčļivac*, te nastavak *-i*, koji je fleksijski morfem za nominativ množine imenica muškog roda. Fleksijski nastavci promatraju se u sljedećem poglavlju, a u ovome obrađujemo derivacijske.[154]

Sufiks *-(a)c* u primjerima uz *-l* na kraju osnove iz kosih padeža prodire u N jd. pa bilježimo *ròniōc*, *tùžiōc* (koji se mogu ostvariti i s intervokalnim *j ròniјōc*, *tùžijōc*).

Sufiksi *-āńe* i *-ēńe* vrlo su plodni. Od njih se tvore glagolske imenice, npr. *bráńe*, *čúvāńe*, *mȉcāńe*, *písāńe*, *stáńe*, *žvákāńe* i sl. (v. *III.2.2. Morfologija*). Jotaciju nalazimo kod osnova koje završavaju na *s* i *z* u glagolskim imenicama *nòšēńe*, *kòšēńe*, *gúžeńe*, *mážeńe* (prve dvije nisu potvrđene u slobodnome govoru, nego samo kao odgovori u upitniku); te u primjerima kojima je osnova na *d* pa bilježimo *ráʒāńe*, *roʒéńe*, *gȁʒēńe* i sl.

Sufiks *-ence* plodan je u tvorbi deminutiva srednjeg roda za riječi koje označavaju 'mlado', npr. *diténce*, *pilénce*, *telénce*. Nalazimo ga i u primjeru sa složenim sufiksom: *srculénce.*

Sufiks *-ica* jedan je od najplodnijih sufikasa u hrvatskom jeziku. Sudjeluje u tvorbi umanjenica te imenica ženskog roda koje znače neko zanimanje, *učtèļ^{i}ca*, *vȉšt^{i}ca*, *dȍktor^{i}ca*. Palatalizira osnovu ako završava na velar ili *c*, npr. *dàšč^{i}ca*, *dlȁč^{i}ca*, *ļubčíca*, *rùč^{i}ca*, *dùš^{i}ca*, *kńȉžica*. Izostaje u *nòg^{i}ca*, što se može tumačiti kao distinkcija NAV mn. prema *nȍž^{i}ce* 'škarice'. Ako nije naglašen, glas *i* reducira se ili djelomično ili potpuno. Samim time jasno je da je redukcija mlađa pojava od palatalizacije (iako je to i otprije poznato, v. npr. u Holzera).

Sufiks *-īć* plodan je u tvorbi deminutiva i hipokoristika, u kojoj može sudjelovati i kratka inačica *-ić*. S obzirom da odnos duljine i kračine nije posebno opisan u literaturi, navodimo veći broj primjera. Dug sufiks potvrđen je u primjerima nastalima sufiksacijom

[153] Da bismo tvorbeni element promatrali kao afiks, trebao bi biti tvorbeno plodan i u drugim riječima.
[154] Nastavak je uvijek fleksijski, a sufiksi mogu biti i derivacijski i fleksijski, pa se u ovom radu morfemi koji dolaze nakon korijena različito definiraju. Sufiksi su derivacijski, a nastavci fleksijski morfemi. Derivacijski mijenjaju značenje i/ili vrstu riječi, a fleksijski samo označuju paradigmatske odnose riječi prema ostatku.

jednosložne ili dvosložne osnove, pri čemu nastaju dvosložne umanjenice, npr. *bòrīć*, *brìstīć*, *bùbńīć*, *cȑtīć* (uz *cȑtāć*), *cȑvīć*, *cvìtīć*, *čèpīć*, *dròbīć* 'trbuščić', *ʒèpīć*, *glàsīć*, *gràdīć*, *kòńīć*, *lìstīć*, *mlàdīć*, *mùškīć*, *nòsīć*, *nòžīć*, *pàrkīć*, *pàsīć*, *plèmīć*, *ràžńīć*, *stùpīć*, *štàpīć*, *vràtīć*, *vràžīć*, *vȑtīć*, *zìdīć*, *zùbīć*. U govoru Bitelića sufiks je kratak u primjerima imaju više od dva sloga i kratkouzlazni na nekom od slogova, npr. *batàčić*, *dičàčić*, *golùbić*, *jàstučić*, *komàdić*, *kunpìrić*, *kušìnić* 'jastučić', *leptìrić*, *mijùrić* 'mjehurić', *oblàčić*, *ormàrić*, *papìrić*, *pòtočić*, *sàndučić*, *stomàčić*, *šešìrić*, *ùnučić*. Kračinu nalazimo i u dvosložnim umanjenicama koje imaju kratkosilazni na početnom slogu, npr. *kȍzlić*, *pȉlić*, *pȑstić*, *rȁčić*, *vȉtrić*. Potvrđena je i u onima s kratkouzlaznim na prvom slogu, npr. *Bòžić*, *mònčić*, *stàrčić*, *tèlić*, *vràpčić / vrèpčić*, *zèčić* (češće *zéko*); te onima s dugouzlaznim na prvom slogu, npr. *lánčić*, *lónčić*, *vínčić / vjénčić*. Primjer *nòvčić / nóvčić* otvaruje se dubletno, s varijacijom između dugog i kratkog uzlaznog naglaska, a sufiks mu je uvijek kratak.

Sufiks *-ina* sudjeluje u tvorbi kao razmjerno plodan. Kao i sufiks *-ica*, također palatalizira osnovu ako ona završava na velar ili *c*, npr. *drȕžina*, *klȁčina* (< *klȁk* 'vapno'), *mràčina*, *vràžina*. Dolazi i u složenim sufiksima *-ačina*, *-etina*, *-urina* pri tvorbi augmentativa i pejorativa, npr. *ženètina*, *kravètina*, *bradùrina*, *gadùrina*, *seḷàčina*.

Sufiks *-je* vrlo je plodan u govoru Bitelića, i to posebno u tvorbi zbirnih imenica, npr. *bîḷe*, *pêrje*. Jotaciju *lj > ḷ* nalazimo u primjerima u kojima je osnova završavala na labijale (bilabijale *b*, *m*, *p* i labiodental *v*) pa je umetnuto epentetsko *l*, npr. *grôbḷe*, *gȑmḷe / gȑmḷe*; ili ako je osnova završavala na *l*, npr. *veséḷe*, *zêḷe*. Ako je osnova završavala dentalom *t* ili *n*, dolazi do jotacije *grâńe*, *kàmēńe*, *cvîće*. Jotira se i *t* u skupu *st*, a potom dolazi do jednačenja po mjestu tvorbe i nalazimo primjere poput *lîšće* (*lîst*), *gröžʒe* (*grözd*).

Sufiks *-jevina* razmjerno je plodan u tvorbi imenica, npr. *bȁrevina* (trava ~ *bȁra*), *grȁʒevina*, *páḷevina*, *pìḷevina*. Sufiks je trosložan i krati osnovu, osim u primjeru *páḷevina* u kojem se zadržava duljina iz tvorbene osnove *pál-it*. Osnova *grād-* u derivaciji je skraćena.

Sufiks *-ko* plodan je u tvorbi deminutiva i hipokoristika, npr. *ćáko* (< *ćȁća*), *stríko* (< *strîc*), *újko* (< *ȕjac*), *zelénko* (< *zèlen*). Dodaje se i na imena u tvorbi nadimaka: *Jérko*, *Mȁtko*, *Pérko*, *Bránko*, *Žívko*. Svi navedeni primjeri (osim *Mȁtko*) dekliniraju se prema *e*-vrsti (v. *III.2.2. Morfologija*).

Sufiks *-luk* posuđen je iz turskog jezika, odnosno ušao je u hrvatski tvorbeni sustav preko turcizama tipa *pašàluk* (v. *III.4. Pragmatika*). Zabilježen je u primjerima *bezobràzluk*,

cigànluk, *lopòvluk*, *nestrìtluk*, *prostàkluk*, kojima osnove i izvedenice većinom imaju pejorativno značenje.

Sufiks *-ḷa* u pravilu dolazi u tvorenicama jednosložnih osnova, npr. *cïpḷa* 'cjepanica', *täkḷa* 'štap u vrtu', *tïḷa* 'igra'. Takvu tvorbu bilježi i Šimundić (1971: 174) u primjerima: "*cïpḷa*, *prêḷa*, *täkḷa*, *tkâḷa*, *träḷe*, *trüḷa* (od truhlja), *žväḷe*."

Sufiks *-nica* plodan je u tvorbi imenica, npr. *mìšnica* 'mišić', *slämnica* 'ležaj od slame', *zîmnica* 'hrana za zimu', *zìmnica* 'pletena torba', *zöbnica* 'torba {za zob}'. Valja spomenuti da je vrlo česta redukcija *i* u tom sufiksu, pri čemu *n* postaje slogotvorni sonant, npr. *mìšnca*, *zîmnca*, *zìmnca*, *zöbnca*.

Sufiks *-o* dodaje se hipokoristicima i pejorativima, npr. *pópo* (< *pöp*), *smóto* (< *smötān*), *ćóro* (< ćòrav 'slijep, slabovidan'), *nóso* (< *nôs*), *žgóḷo* (< *žgöḷaɣ* '{jako} mršav').[155]

Već je spomenut sufiks *-urina* koji je plodan u tvorbi augmentativa i pejorativa. Češće mu je značenje pejorativno, npr. *bradùrina*, *gaćùrina*, *travùrina*, *vodùrina*, *zmijùrina*. Primjetno je da je u svim primjerima naglasak na početku sufiksa, što znači da je dominantan.

2.) Sufiksalna tvorba pridjeva

Sufiksacija je razmjerno plodan tvorbeni način pridjeva u hrvatskom jeziku, pa tako i u govoru Bitelića. Njome nastaje glagolski pridjev radni (koji nije pridjev, tj. mijenja se samo po broju i rodu, no ne i padežu) i glagolski pridjev trpni (koji se kao glagolski pridjev ne deklinira, ali može konverzijom postati pravi pridjev). Navodimo neke primjere iz sufiksalne tvorbe.

Sufiks *-(a)n* (< *-ьn) palatalizira osnovu ako ona završava velarom ili *c*, kao u primjerima *mráčan*, *siròmašan*, *smíšan*, *söčan.* Potvrđen je još i u primjerima *bísan*, *bölesan*, *gládan*, *žédan*, *ládan*, *másan*, *slâsan*, *tísan*, *vóḷan* i sl.

U tvorbi glagolskog pridjeva trpnog sufiks *-jen* vrlo je plodan. Ako osnova završava labijalom, umeće se epentetsko *l*, a zatim dolazi do jotacije *slömḷen*, *prîmḷen*, *präv̩len*, *stäv̩len.* Ako osnova završava dentalnim ili velarnim opstruentom, također nalazimo jotaciju *sj* > *š* i *zj* > *ž*, npr. *brûšen* (< *brúsit*), *pòkošen*, *nöšen* (< *nòsit*), *ìsprošen* (< *ispròsit*); *zgäžen* (<

[155] Šimundić (1971: 175) navodi primjere od kojih mnogi nisu potvrđeni u govoru Bitelića, no moguće je da su bili u upotrebi u vrijeme kada je on istraživao Imotsku krajinu i Bekiju. Primjeri koje navodi: *gôbo*, *glúvo*, *gúbo*, *pópo*, *smóto*, *šévo* ili *šêvo*, *šúgo*, *újo*, *ždéro*; s napomenom da prevladava uzlazni naglasak.

zgäzit), *mâžen* (< *mázit*), *nàgūžen* (< *nagúzit*) i sl. Nalazimo i jotaciju *dj* > *ʒ́* u primjerima *ògrāʒ́en*, *röʒ́en*, *vïʒ́en*, *vöʒ́en*.

Vrlo je plodan sufiks *-iji*, npr. *mäčijī*, *krävijī*, *päčijī*, *tèletijī*, *dìvijī* koji u hrvatskom standardnom jeziku dolazi kao *-ji*, pa dolazi i do epenteze *l* i jotacije ako osnova završava na bilabijale *b*, *m*, *p* ili labiodental *v*, npr. *krävḷī*, *dìviḷī*, koje u govoru Bitelića ne nalazimo.

U sufiksalnoj tvorbi pridjeva plodan je i sufiks *-ńī*, npr. *dóńī*, *górńī*, *gòdišńī*, *mäterińī*, *dìčińī*. Govornici se pod utjecajem standardnog jezika ispravljaju pa se može čuti i primjer *mäterinskī* {jezik}.

Sufiks *-skī*, osim u tvorbi ktetika, npr. *sîńskī*, *splïckī* (s promjenom *ts* > *c*, v. *III.1.2. Konsonantizam*), *bïtelskī*, *däbarskī*; tvore se i pridjevi *làńskī*, *vàńskī*, *svä̈ckī* (< *svat-* u *svätovi*), *bräckī* i sl.

Sufiksom *-šńī* nastaju pridjevi od vremenskih priloga, npr. *jučèrašńī / jùčešńī*, *dànašńī*, *prïjašńī / prïješńī*, *sütrašńī*, *sàdašńī*.

III.2.1.3. Ostali tvorbeni načini

a) Prefiksalno-sufiksalna tvorba

Ovaj tvorbeni način spoj je prefiksacije i sufiksacije. Do njega dolazi kada riječ nastala sufiksacijom prolazi kroz proces prefiksacije ili kada riječ nastala prefiksacijom prolazi kroz proces sufiksacije. Procesi se mogu odvijati i istovremeno, tj. na korijen se istim procesom dodaju i prefiks i sufiks; ili može doći do prefiksacije jedne pa sufiksacije gotove riječi, ili obratno. Stoga primjeri nastali ovim tvorbenim načinom nisu razdvojeni.

Prefiksalno-sufiksalna tvorba imenica zabilježena je u brojnim primjerima, od kojih navodimo: *nádimak* (nad-, im- -ak), *potprécjednik* (*pod- pred-*, *sjed-*[156], *-nik*) *pòdlaktica* (*pod-*, *lak(a)t-*, *-ica*), *prédgrāźe* (*pred-*, *grad-*, *-je*). Prefiks *su-* dodaje značenje zajedništva sufiksalnoj tvorenici koja označava osobu, npr. *süstanār* (*su-*, *stan-*, *-ar*), *süvozač* / *süvòzāč* (*su-*, *voz-*, *-ač*), *suvlâsnīk* (*su-*, *vlas(t)-*, *-nik*), a može i ublažiti značenje osnove, npr. *sùkrv^{j}ca* (*su-*, *krv-*, *-ica*).

Prefiksalno-sufiksalna tvorba pridjeva vrlo je plodna u tvorbi superlativa, npr. *nâjslaźī* (< *naj-*, *slad- -ji*), koja je bliža fleksiji nego derivaciji te je obrađena u sljedećem poglavlju (v. *III.2.2. Morfologija*). Bilježimo pridjeve s posuđenim prefiksom koji nije tvorbeno plodan: *antipätičan / antepätičan*. Prefiksacijom se mogu tvoriti i antonimi sufiksalnih tvorenica, npr. *prírodan - nëpr^{j}rodan*, *srïtan - nèsr^{j}tan*. Prefiksalno-sufiksalnom tvorbom tvore se i pridjevi poput *prïpämetan / prëpämetan*. Ne postoji oblik ***pripamet* pa zaključujemo da je došlo do prefiksacije gotove sufiksalne tvorenice *pämetan*.

Kao primjere prefiksalno-sufiksalne tvorbe glagola možemo tumačiti primjere opisane u poglavlju o prefiksalnoj tvorbi glagola, jer se infinitiv glagola tvori dodavanjem infinitivnog sufiksa na osnovu, pa bismo i nju mogli tumačiti kao prefiksalno-sufiksalnu tvorbu.

U prefiksalno-sufiksalnoj tvorbi priloga bilježimo prefigirane komparative i superlative priloga *pöbližē, pònājvišē, pötišē*. Prefiks *po-* relativizira osnovu, ili ju mijenja na minimalan način. Babić (1991: 517) navodi *nâjbržē* kao primjer prefiksalno-sufiksalne tvorbe, no takvi se primjeri u ovom radu promatraju kao fleksijske, a ne derivacijske promjene (iako su realno na granici između derivacije i fleksije).

[156] Refleks jata je jekavski zato što je riječ posuđena iz standardnog jezika jer je vrlo često u upotrebi.

b) Infiksacija ili infiksalna tvorba

Infiksacija je tvorbeni način kojim se u korijen dodaje infiks, ili se on umeće na granici korijenskog morfema i sufiksa. Derivacijski infiksi različiti su od fleksijskih, koje u ovome radu prema kroatističkoj tradiciji nazivamo i prošircima. Fleksijski infiksi ne mijenjaju temeljno značenje riječi, nego su gramatičko sredstvo, npr. *-ov-* (rjeđe *-ev-*, v. nastavak) u množini imenica muškog roda, ili *-et-*, *-en-* u kosim padežima imenica srednjeg roda (više u *III.2.2. Morfologija*, i to u poglavlju *III.2.2.1. Imenice*).

U derivaciji je bitna promjena značenja, koja ne mora nužno biti promjena vrste riječi (u pravilu promjene nema). Infiksacijom se mijenja samo dio značenja osnovne riječi, pa bismo mogli reći da je ona između derivacije i fleksije.

Infiksacija je najplodnija u tvorbi glagola. Glagoli po vidu mijenjaju se dodavanjem infiksa *-iv-*, npr. *dobácit - dobacívat*, *dòbit - dobívat*, *bït - bívat*; pri čemu svršeni glagoli postaju nesvršeni, pa Babić (1991: 477) takve tvorbene načine opisuje kao tipove imperfektivizacije.

Infiks *-av-* također je plodan, npr. *dòdat - dodávat*, *slïkat - slikávat*, *obàdat - obadávat* 'zamijetiti - zamjećivati'; a služi u imperfektivizaciji, tj. tvorbi nesvršenih glagola.

Nalazimo i infiks *-ar-* koji daje značenje repetitivnosti *trčkàrat*, *tumàrat*, *piskàrat*, *lupkàrat.*

c) Unutarnja tvorba

U govoru Bitelića podrobnije ćemo opisati samo jedan tip unutarnje tvorbe, koji se u znatnijoj mjeri razlikuje od standardnoga jezika. Vrlo je česta unutarnja tvorba koja je odražena samo u promjeni naglaska, tj. nastanku dugouzlaznog.

Unutarnjom tvorbom nastaju deminutivi, i to tako što se osnovnoj dvosložnoj riječi ženskog roda naglasak dulji i dobiva uzlazan ton (ako ga već nije imao), npr. *kücа > kúća* 'kućica', *ćücа > ćúća* 'duda varalica', *krävа > kráva* 'kravica', *nòga > nóga* 'nožica', *böca > bóca* 'bočica' i sl.

Kao i u drugim dijalektima, unutarnja tvorba plodan je tvorbeni način u tvorbi naziva za alkoholna pića, npr. *lóza* (< *lòza*), *šḷíva* (< *šḷïva*), pri čemu kod primjera *tráva* nalazimo homonimiju s netvorenicom ('travarica, rakija od trave' : 'trava').

d) Konverzija

Konverzija je tvorbeni način pri kojem nema promjene izraza ni naglaska osnovne riječi, nego se samo mijenja značenje ili jedan aspekt značenja. Primjerice, pridjevi i prilozi razlikuju se prema tome vežu li se uz imenicu ili glagol te prema tome jesu li promjenjivi ili ne, dok im je osnovno značenje isto.

Konverzija je vrlo plodan tvorbeni način u tvorbi priloga, kojih velik broj nastaje konverzijom od neodređenog oblika pridjeva sr.r. jd. Navodimo samo neke iz govora Bitelića: *bȉzo*, *slȁbo*, *krȁtko*, *dȕgo*, *lȍše*, *têško*. Kasnijim ujednačavanjem s n.p. B, mnogi od pridjeva promijenili su ton naglaska, ali u prilogu se čuva stanje sa silaznima (usp. *III.2.2. Morfologija*, i to poglavlje *III.2.2.3. Pridjevi*).

Konverzijom je glagolu *stât* prošireno značenje 'živjeti, obitavati', npr. *tû su krȁve stȁle; dȉ tî stȍjīš?* ('gdje živiš'). Potvrđen je i leksem *tȍvar* 'magarac' < 'tovar, ono što se tovari', no u upotrebi je mnogo frekventniji leksem *mȁgare* (N zb. *mȁgarāḍ*, G zb. *mȁgarādȉ*).

Riječ *gȁće* ne znači kao u sjevernijim hrvatskim govorima '(donje) gaćice', nego 'hlače', a za drugi leksem koristi se posuđenica *mȕdānte* (v. *III.4. Pragmatika*).

Imenica *svît* konverzijom dobiva i značenje 'ljudi', posebno u sintagmama sa zamjenicama, npr. *nȁš svît*, *vȁš svît.* Imenica *čȕdo* konverzijom prelazi u prilog količine u značenju 'mnogo'.

e) Slaganje i složeno-sufiksalna tvorba

Slaganje je tvorbeni model u kojem sudjeluju dvije osnove, npr. *zlȍčin* (*zlo-*, *čin-*), a u govoru Bitelića razmjerno je plodan tvorbeni model, npr. *čuvȁrkuća* (*čuvar-*, *kuća-*). Složenice mogu biti spojene i infiksom ili spojnikom *-o-*, npr. *krvoprolíće* (*krv-*, *-o-*, *pro-*, *lit-*, *-je*), *poḷoprȉvreda* (*poḷ-*, *-o-*, *prȉvreda*), *sȕhozīḍ* (*suh-*, *-o-*, *-zid*); te bismo takve primjere mogli opisati i kao složeno-infiksalnu tvorbu.

Vrlo je plodna složeno-sufiksalna tvorba sufiksom *-nik* u tvorbi naziva za zanimanja, npr. *gradȍnáčelnīk* (*grad-*, *-o-*, *na-*, *čel-*, *-nik*), *robovlâsnīk* (*rob- -o- vlast- -nik*), *zemḷopósjednīk* (*zemḷ- -o- posjed- -nik*).

III.2.1.4. Zaključci o tvorbi riječi

U ovom poglavlju odredili smo tvorbene načine te prikazali neke jezične pojave u njima, i to posebno opisavši prefiksaciju i sufiksaciju, a prefiksalno-sufiksalnu tvorbu, infiksaciju i unutarnju tvorbu, a slaganje i konverziju obradili smo zajedno, jer su manje plodni od prefiksacije i sufiksacije.

Od tvorbenih načina u govoru Bitelića najplodnija je sufiksalna tvorba ili sufiksacija, a tako je i u hrvatskom jeziku općenito. U ovom je radu detaljno opisana i prefiksalna tvorba, a iz ostalih su tvorbenih načina izdvojeni najčešći i dijalektološki najzanimljiviji primjeri.

U tvorbi mogu sudjelovati osnove koje potječu od imenica, pridjeva, glagola i usklika, a rjeđe od zamjenica, brojeva i priloga. Dijalektološki je najzanimljivija velika plodnost prefiksa *u-* pri tvorbi glagola, a među sufiksima ističemo deminutivni sufiks *-ić*, koji u tvorbi imenica može biti i dug i kratak; te sufiks *-luk* koji je posuđen iz turskoga jezika.

Utvrđeno je da se u govoru Bitelića pri prefiksaciji riječi ponašaju kao da dobivaju proklitiku, pa se naglasak s prvog sloga osnove prenosi na prefiks po istim pravilima po kojima se naglasak prenosi s prvotno naglašene riječi na proklitiku (usp. *III.1.3. Akcentuacija*).

Tvorba riječi nije posebno opisana u literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima pa ne možemo donijeti zaključke o posebnosti tvorbenih načina u različitim govorima tog dijalekta.

III.2.2. Morfologija

U ovom poglavlju daje se pregled fleksije i morfoloških osobina po vrstama riječi. Na kraju svakog poglavlja o promjenjivim vrstama riječi daje se i pregled naglasnih paradigmi.

1.) Praslavenske naglasne paradigme

U analizi morfološkoga naglaska polazi se od praslavenskih naglasnih paradigmi[157] "koje su uzete iz dijakronijskoga proučavanja slavenske akcentuacije, ali se sasma lijepo mogu primijeniti i na suvremeni hrvatski" (Kapović 2006a: 159).[158] U tom su se razdoblju promjenjive riječi svrstavale u tri naglasne paradigme, od kojih su dvije bile nepomične, tj. u svim su padežima imale naglasak vezan za neki od slogova u osnovi (bilo koji), a treća je imala recesivnu osnovu i dobiva čeoni naglasak koji se u paradigmi pomiče na prvi dominantni morfem u riječi, a u prefiksaciji i proklizi čeoni naglasak prelazi na apsolutni početak fonetske riječi ako se nađe nešto ispred njega (usp. *III.1.3. Akcentuacija* i *III.2.1. Tvorba riječi*).[159]

U n.p. *a* stari akut bio je na osnovi, i to ili na prvom slogu, npr. N jd. *sýrъ, G jd. *sýra, prez. jd. 1. *ráṇǫ, 2. *ráṇīšь; koji u suvremenim govorima daje kratkosilazni naglasak, npr. *sȉr*, *sȉra; ȑānīn*, *ȑānīš*, koji može i ne mora biti naknadno produljen prema pravilima opisanima u poglavlju o akcentuaciji i dati i dugosilazni; ili na na nekom drugom slogu osnove, pri čemu je nepomičan na tom slogu u paradigmi, npr. N jd. *medvědъ, G jd. *medvěda (izvorno *i*-osnova). U novoštokavskim govorima takve riječi imaju uzlazni naglasak na prethodnom slogu, npr. *mèdvid̥*, *mèdvida*. Stari akut u tvorbi je također zadržavao mjesto. Dakle, osnova imenica n.p. *a* bila je dominantna.[160]

U n.p. *b* naglasak je bio na zadnjem slogu osnove ili na prvom sljedećem slogu iza osnove npr. N jd. *ženȧ, A jd. *ženǫ̀, koji se nakon novoštokavske retrakcije sinkronijski realizira kao uzlazni naglasak, npr. N jd. *žȅna*, A jd. *žȅnu.* U jednosložnim riječima reflektira se kratkosilazni, jer kratki neoakut daje kratkosilazni, npr. N jd. *krovъ > *kròv > *krȍv*, G jd.

---

[157] Sinkronijske paradigme označene su velikim slovima n.p. A, n.p. B, n.p. C, a rekonstruirane su označene malim slovima u kurzivu n.p. *a*, n.p. *b*, n.p. *c*.

[158] Iako se navode Kapovićevi raniji radovi, napominjemo da su prilagođeni *Povijesti hrvatske akcentuacije* jer su u njoj "utočnjeni" (Kapović 2014: 594).

[159] Naglasne paradigme u tom periodu mogu se promatrati i kao samo dvije: nepomična (n.p. *a* i *b*) i pomična (n.p. *c*), s time da se u nepomičnoj razlikuju po akutiranosti osnove.

[160] "Kako je tu osnova inherentno i uvijek naglašena, ti se oblici nazivaju ortotonskima. S druge strane, oblici pomične naglasne paradigme bez svoga vlastitoga naglaska (...) se nazivaju enklinomenskima" Kapović (2014: 74).

*krovȁ > *króva*. Ako je prednaglasni slog bio dug, rezultat pomaka bio je neoakut, koji je u novoštokavskim govorima izjednačen s neocirkumfleksom (dugosilaznim), a zatim pomaknut još jedan slog prema početku višesložne osnove, pri čemu ostaje zanaglasna duljina. Ta se duljina većinom čuva u govoru Bitelića.

U n.p. *c* naglasak nije bio vezan za osnovu nego je u paradigmi pomičan, tj. promjenjiv prema padežima, npr. N jd. *nogà, A jd. *nȍgǫ. Privlači ga prvi dominantni morfem u riječi, odnosno (apsolutni) početak riječi ako oblik ima samo recesivne morfeme. Ako je na početku riječi, naziva se čeonim naglaskom, npr. *vъ̀ nogǫ. U novoštokavskim govorima čeoni naglasak razvio se u kratkosilazni, a zaosnovni naglasak daje uzlazne naglaske na prethodnom slogu (novoštokavska retrakcija), npr. N jd. *nȍga*, A jd. *nȍgu*, *ü nogu*. U n.p. *c* određeni nastavci bili su dominantni, a pomičnost naglaska izvire iz automatskog fonetskog naglašavanja prvog sloga nenaglašenih riječi. Izvedenice osnova n.p. *c* mogle su promijeniti naglasnu paradigmu ili ostati u n.p. *c*, za razliku od izvedenica riječi iz osnova n.p. *a* i *b*, koje su mogle promijeniti naglasnu paradigmu, ali ne prelaze u n.p. *c*.

2.) Dominantni i recesivni morfemi

S obzirom da se pretpostavlja da su morfemi imali valenciju (dominantni i recesivni), teorija po kojoj se dijele naziva se teorijom valentnosti. Pregled (prema Kapović 2014: 100):
"Dominantne su:
a) osnove riječi koje pripadaju n. p. a (npr. *kȍrva) i n. p. b (*sèstra, *trȃva)
b) nastavci koji "privlače" naglasak u n. p. c (npr. nominativni nastavak *-a u *nogȁ ili lokativno *-u u *synȕ)
c) sufiksi koji "privlače" naglasak kada se dodaju na recesivne osnove (npr. sufiks *-ȉc- u *nožȉca ili *-ъk- u *synъ̀kъ)
Recesivne su:
a) osnove riječi koje pripadaju n. p. c (npr. *golv-)
b) nastavci koji ne "privlače" naglasak u n. p. c (npr. *-ǫ u A. *gôlvǫ ili *-ъ u N. *sŷnъ)
c) sufiksi koji ne "privlače" naglasak kada se dodaju na recesivne osnove (npr. *-ov- u *sŷnovъ ili *sŷnovo)."

Prefiksi su sekundarno uglavnom recesivni, osim nekoliko (npr. *prȃ- > pra-, usp. *III.2.1. Tvorba riječi*), a sufiksi su uvijek ili dominantni (npr. *-ȉc-) ili recesivni (npr. *-ov-).

III.2.2.1. Imenice

Imenice su riječi koje imenuju bića, stvari ili pojave. Mogu biti apstraktne ili konkretne te opće ili vlastite, a gramatička obilježja su im rod, broj i padež (i u manjoj mjeri živost). Po značenju mogu biti pozitivnih (hipokoristici), negativnih (pejorativi) ili neutralnih konotacija. Mogu se stupnjevati po veličini kao umanjenice (deminutivi) ili uvećanice (augmentativi).

1) Kategorija roda

Prema kategoriji roda imenice mogu pripadati muškom, ženskom ili srednjem rodu. Uopćeno rečeno, muškom rodu pripadaju imenice koje u N jd. imaju nulti morfem, odnosno koje završavaju na suglasnik, npr. *brȁt*, *pȁs*, *gȍlūb*, s iznimkama u imenica ženskog roda *i*-vrste (te imenice *mȁtēr*) i antroponima tipa *Înes*, *Dôris*.[161] Imenice koje u N jd. imaju nastavke *-o* ili *-e* većinom su srednjeg roda, npr. *sèlo*, *pȍļe*, *rȁme*, *vríme*; a one koje imaju nastavak *-a* ženskog, *cȕra*, *dìvōjka*. Iznimke se odnose na antroponime i umanjenice m.r. na *-o* ili *-e*, npr. *médo*, *bráco*, *Mȁtko*, *Mârko*, *Sândro*, *Hȑvoje.* Usto, muška imena i hipokoristici s dugouzlaznim na prvom slogu dekliniraju se po *e*-vrsti, npr. *Ívo*, G jd. *Ívē*, *Jérko*, G jd. *Jérkē*, *Švábo*, G jd. *Švábē*, *médo*, G jd. *médē.*

Fiziološki rod (uvjetno rečeno spol[162]) ne mora se uvijek poklapati s gramatičkim. Semantički rod određen je značenjem riječi, a sročnošću s pridjevima, zamjenicama i nekim brojevima, odnosno kongruencijom s glagolskim pridjevima, a manjim dijelom gramatički deklinacijskim nastavcima. Prema tome, riječ *vòjvoda* uvijek je semantičkoga muškog roda (ženski se tvori sufiksacijom: *vòjvotkińa*), koja se deklinira prema *ē*-vrsti pa su s deklinacijske točke gledišta primjeri *vòjvoda*, G jd. *vòjvodē*, D jd. *vòjvodi* istovjetni primjerima *vòjvotkińa*, G jd. *vòjvotkińē*, D jd. *vòjvotkińi.* U sročnosti je muškog roda *tâj vòjvoda*, *tôg vòjvodē* pa možemo reći da je riječ muškog gramatičkog roda i da se deklinira po obrascu *ē*-vrste. Takve imenice mogu biti i neodređenoga semantičkog roda, a muškog gramatičkog (koji se deklinira po *ē*-vrsti) npr. *kńȉgovoʒa*, *ùboj*^{j}*ca*, *ùliz*^{j}*ca*.[163]

---

[161] U kosim padežima ovi antroponimi dobivaju proširak *-ka*, koji onda prodire i u nominativ, npr. G *Îneskē*, I *Îneskōn*, G *Dôriskē*, D *Dôriski*, N *Îneska*, *Dôriska.*

[162] Definicija roda zamršena je antropološka kategorija, posebno s obzirom na LGBT manjinu.

[163] Više o im. m.r. na *-a* v. u Bošnjak Botica; Gulešić-Machata (2007: 170-189).

Među imenicama srednjeg roda mnoge označavaju 'podmladak', npr. *díte*, *pȉle*, *tèle*, *ždrîbe*; ili predmete i prirodne i apstraktne pojave *nëbo*, *slòvo*, *môre*, *právo*. To su samo generalne opaske, jer u primjerima *räme*, *öko*, *üvo*, *líce* označavaju dijelove tijela. Umanjenice tipa *dìvōjče*, *môm̂če*, označavaju žensku odnosno mušku osobu, a gramatički su srednjeg roda, npr. *tô dìvōjče*, *tô môm̂če.*

2) Kategorija broja

Po broju se razlikuju jednina i množina, a pojedine riječi čuvaju tragove dvojine, deklinacijske paradigme koja je postojala u općeslavenskom (i koja je sačuvana u današnjem slovenskom jeziku), npr. nastavci *-ū* i *-ijū* kod imenica koje imaju značenje para: G mn. *rükū*, *nögū*; *òčijū*, *ùšijū.*

U govoru Bitelića potvrđeno je postojanje maline ili paukala uz brojeve *dvâ*, *trî*, *čètri*, *öba / öbe*, *öbadvā / öbedvī*; koji se razlikuju i od oblika za jedninu i od oblika za množinu, npr. *žèna*, *dvî žène*, *pêt žénā; kȍń*, *trî kòńa*, *òsan kóńā*; *sèlo*, *čètri sèla*, *dëse sélā*, *öba / öbadvā bräta*; a vidljivi su i u obliku pridjeva, npr. *trî vëlkā kòńa*, *dvâ dòbra čòv^{j}ka.* Pritom je u ženskom rodu imenica oblik za malinu jednak nominativu množine, a u muškom i srednjem rodu taj je oblik jednak genitivu jednine.[164] Uz brojeve iznad pet koji nemaju u sebi sastavnicu prvih četiriju brojeva (dakle da nisu *dvajzdvâ*, *pedestrî* i sl.) stoji oblik za genitiv množine u oblicima svih rodova.

Zabilježen je i poseban genitivni oblik imenica koje znače mjerne jedinice, npr. ž.r. *sekúnda*, *trî sekúnde*, *pêt sekúndi*; *ûra*, *dví ūre / dvî ûre*, *pêt úrī;* m.r. *pê párī*, *pê misécī*, *pê sátī.* U imenici *ûra* '{zidni sat}' nalazimo G mn. na -a *ûra*, *pêt ûrā*.[165] Genitivni nastavak *-i* nije potvrđen u imenicama *minúta*, *dvî minúte*, *pê minútā*, *gödina*, *dví god^{j}ne / dvî göd^{j}ne*, *stó godīnā / stô gödīnā.*

Neke imenice nemaju oblike za gramatičku jedninu, ali se dekliniraju po množinskoj deklinaciji čak i kada znače jedninu, npr. sr.r. *vráta*, *ústa*, ž.r. *gäće* 'hlače', *oćále* 'naočale', m.r. *svätovi*, *ökovi.* Te su imenice *plurale tantum.* Imenica *pȑsi* 'prsa' u govoru Bitelića priklonila se deklinaciji imenica ženskog roda *i-vrste*, *pȑsi*, *pȑsīju*, *pȑsīn.*

---

[164] Kod pridjeva i zamjenica uz brojeve u ž.r. dolazi oblik jednak N mn. (npr. *dvî dòbre žène*), a u m. i sr.r. oblik je drugačiji (npr. *dvâ dòbra čòvika*). Zato malina i jest poseban oblik.

[165] Primjer je potvrđen samo kao odgovor u upitniku, a u slobodnom govoru: G mn. *sätōvā* (: *sátī* '60 minuta').

Neke imenice u govoru Bitelića nemaju gramatičku množinu, a semantička im se množina označava zbirnim imenicama, npr. *brȁt*, *brȁća*, *díte*, *dìca*, *tèle*, *tëlāḑ*, *vlastèlīn*, *vlastèla*, *gospòdin*, *gospòda.* Neke imenice imaju i zbirne i množinske oblike, koji se razlikuju po upotrebi i značenjskoj nijansi, npr. m.r. *lȉst*, N zb. *lȉšće*, N mn. *lȉstovi;* sr.r. *dȑvo*, N zb. *dȑvḷe*, N mn. *dȑva*; ž.r. *grȃna*, N zb. *grȃńe*, N mn. *grȃne*, a zbirni oblici mijenjaju se po jedninskoj deklinaciji srednjeg roda.

Imenice poput npr. ž.r. *golòtińa*, *sirȍtińa*, m.r. *nesrȉtluk*, *pónos* i sl. po značenju su aprstraktne imenice koje nemaju množinu i dekliniraju se samo po jednini pa kažemo da su *singularia tantum*. Takve su i nebrojive imenice, npr. sr. r. *brašno*, *blato*, *mlíko*.

3) Kategorija padeža (deklinacija)

Prema kategoriji padeža imenice se dijele na promjenjive i nepromjenjive. Nepromjenjive su vrlo rijetke, npr. im. sr.r. *dôba / döba*.[166] Imenice koje pobliže označavaju osobu uz antroponime postaju indeklinabilne ako su nenaglašene (v. *III.3. Akcentuacija*).

Za polazni sustav u analizi deklinacijskih paradigmi tradicionalno se uzima općeslavenski sustav koji je imao 15 imeničkih deklinacijskih obrazaca.[167] U tom je sustavu bilo po pet paradigmi za svaki od tri roda, koje su imale i jedninsku i množinsku i dvojinsku deklinaciju. Za svaki rod postojala su dva glavna skupa deklinacijskih nastavaka koji su se dodavali na osnovu ovisno o tome je li završavala palatalom ili nepalatalom. U dijakronijskoj analizi stoga imenice dijelimo prema osnovama, pa postoje imenice *ō*- i *jō*-osnova, imenice *ā*- i *jā*-osnova, te imenice *ī*- i *ȳ*-osnova. Nadalje, u svakom od tri roda postojao je i određen broj riječi koje se nisu deklinirale po glavnim paradigmama, pa za njih kažemo da su pripadale sporednim deklinacijama. Dakle, za svaki rod postojale su po tri sporedne deklinacije. Imenice muškog roda deklinirale su se po sporednim deklinacijama koje nazivamo paradigmama *n*-, *ъ*- i *ь*-osnova; imenice ženskog roda mijenjale su se prema sporednim deklinacijama koje nazivamo paradigmama *v*-, *r*-, *ъ*-osnova; te im. sr. r. *n*-, *t*-, *s*-osnova.

U povijesnom razvoju imenice koje su se deklinirale prema sporednim paradigmama prešle su u jednu od glavnih deklinacija, a imenice ženskog roda na palatal (i zbirne) zadržale su poseban tip deklinacije, *i*-vrstu. Sinkronijski dakle govorimo o četiri imeničke deklinacije,

---

[166] Imenica je potvrđena u drugim padežima, no bez fleksijske promjene; razlikuje se samo naglasno, npr. jd. *ònō dôba/ döba*, mn. *ònā dôba / döba.*
[167] Više u Damjanović (2003: 76-94).

koje se nazivaju prema nastavcima za genitiv jednine: *a*-vrsta muškog, *a*-vrsta srednjeg te *ē*-vrsta i *i*-vrsta ženskog roda, a prema sinkronijskom ostvaraju dijele se na jednakosložne i nejednakosložne.

U sustavu je, kao i u drugim novoštokavskim govorima, vidljiva težnja k ujednačavanju. U imenica svih rodova nalazimo oblikom jednake padeže, i to u nastavcima za dativ i lokativ jednine i u množinskoj deklinaciji za nominativ, akuzativ i vokativ te dativ, lokativ i instrumental. Imenice srednjeg roda osim tih imaju iste nastavke za nominativ, akuzativ i vokativ jednine, a vokativ se od NA može razlikovati naglaskom, npr. NA jd. *díte*, V jd. *dîte*.

a) Imenice *a*-vrste ili *ô*-osnova muškog roda

Po deklinacijskom obrascu *a*-vrste mijenjaju se imenice muškog i srednjeg gramatičkog roda. Paradigme se razlikuju po tome što u imenica sr.r. (uvjetno rečeno, v. nastavak) živost nije relevantna kategorija u jedninskoj deklinaciji kao u imenica m.r., a i množinska deklinacija je drugačija. Stoga se paradigme *a*-vrste moraju promatrati odvojeno za imenice m.r. i one sr.r.

Po *a*-vrsti sklanjaju se imenice muškog roda koje završavaju na suglasnik, *-o* ili *-e*. Nastavci: jd. N *ø*, G *-a*, D *-u*, A *-a (živo) / ø (neživo)*, V *-u / -e*, L *-u*, I *-on;* mn. N-*i*, G *-ā*, D *-īn / -ima(n)*, A *-e*, V *-i*, L-*īn / -ima(n)*, I *-īn / -ima(n)*.

U imenica muškoga roda potvrđeni su različiti oblici za A jd. prema kategoriji živosti, komplementarni značenjskim razlikama: nalazimo sinkretizam N=A za imenice značenja 'neživo', odnosno N=G za 'živo', npr. *vìdīn lóvca* : *vìdīn stôl.* Iz primjera *lóvac* vidi se da imenice u genitivu gube poluglas koji je vokaliziran u nominativu, pri čemu može doći do jednačenja po zvučnosti, npr. *žábac*, *žápca*; ili gubljenja suglasnika, npr. *òtac*, *òca* (rijetko, u upotrebi je *ćäća*). Ako imenica znači skupinu ljudi, ponaša se kao da znači neživo, npr. *skûp*, *sàbor*, *sávjet.* Imenice koje označuju biljke su gramatički nežive, iako su semantički (fiziološki) žive, npr. A jd. *òras*, *këstēn*. Neke imenice imaju A=G iako znače neživo, npr. A jd. *za Hajdúka / Ajdúka*.

U vokativu jednine potvrđena je palatalizacija kod osnova koje završavaju velarom, npr. V jd. m.r. *böže*, *vûče.* Uz nastavak *-e*, nalazimo i nastavak *-u* iza palatala (u prethodnim

primjerima *-e* je dodan na velar), npr. V jd. mr. *mlädīću*, *prïjateḷu*, *köńu*. Vokativ može biti i oblikom jednak nominativu, npr. *àjmo ìgrāč*, *Dênis*, no ipak rjeđe.

Već je spomenuto da su se u povijesti hrvatskoga jezika deklinacijski obrasci razlikovali po palatalnosti. Ako je osnova završavala palatalom, nastavci koji su sudjelovali u fleksiji imali su drugačiji oblik od onih koji su se dodavali osnovama koje su završavale nepalatalom. Ta se razlika u deklinaciji čuva u suvremenom standardnom jeziku u određenim kategorijama. U novoštokavskim ikavskim govorima većinom nije potvrđena, nego je došlo do poopćavanja nastavaka koji su dolazili uz nepalatalne osnove i u deklinaciji osnova koje završavaju palatalom.

Značajka je potvrđena u literaturi o novoštokavskom ikavskom dijalektu. Lisac (2003: 56) navodi da "česti su primjeri tipa *prijateḷon*, *mužon*, *mačon*, *nožon*, dakle, često izostaje nastavak *-em / -en*." Menac (2005: 49) za imenice muškog roda navodi: "Najčešće je za sve imenice uopćeno *-on* pa i iza suglasnika *c*, č, *ć*, *j*, *ž*." Tako je u Imotskoj krajini (usp. Šimundić 1971: 37), u Vrgorskoj krajini (Kapović usmeno) i većini Makarskog primorja, za koje Kurtović Budja (2009: 79) ističe: "Nastavak *-en* nešto je češći u govorima Gornjega primorja (od Brela do Tučepi)." Podaci iz Bitelića poklapaju se s tim podacima, tj. pokazuju da nema prijeglasa *o* > *e*, dakako uz iznimke.

U govoru staroga i rjeđe u zrelog i mladog stanovništva Bitelića nema prijeglasa *o* > *e* u I jd. imenica *a*-vrste m.r. kojima osnova završava na palatal, npr. *nóžon*, *kráḷon*, *kömbājon*, *strícon*; te u takvih imenica kojima je na kraju osnove *r* < *r', npr. *gospodáron*, *pastíron*, *rïbarōn*. U govoru starog stanovništva čuva se starije stanje, kakvo iznosi Šimundić. Govor zrelog i mladog stanovništva češće ima primjere s nastavcima *-en*. Kurtović Budja analizu temelji na najnovijoj građi u odnosu na ostale autore koji se dotiču prijeglasa, a njezini se podaci poklapaju s onima iz Bitelića. Dakle, pojava opreke po palatalnosti novija je inovacija u govoru Bitelića i nekim novoštokavskim govorima, a mogli bismo reći i da su noviji oblici tipa *nóžen* umjesto *nóžon* nastali pod utjecajem standarda, tj. povećanjem broja školovanog stanovništva i širenjem utjecaja medija.

U govoru Bitelića potvrđeni su primjeri u kojima izostaje prijeglas i u množinskim padežima jednosložnih i dvosložnih riječi u kojima je u velikom broju primjera u govoru starog, a u manjem broju primjera u mlađeg stanovništva zabilježen samo infiks *-ov-*, *krïžovi*, *vŕčovi*. Infiks se može realizirati i u liku *-ev-*, no ipak rijetko (i to u mlađih i školovanijih govornika, v. gore), a u određenom broju imenica uopće ne dolazi.

Neke jednosložne imenice imaju samo proširenu množinu, tj. oblici bez proširka nisu potvrđeni: *bïkovi*, *brïgovi*, *bögovi*, *dïlovi*, *grädovi*, *rätovi*, *sïnovi*, *snïgovi*, *stölovi*, *klïnovi*, *mlïnovi*, *svïtovi; čïrovi*, *müžovi*, *strícovi*, *mïšovi.* Dakle, za njihovu paradigmu kažemo da je nejednakosložna, jer nema isti broj slogova u svim padežima. Određen broj jednosložnih imenica u množini ima alomorfne nastavke. Drugim riječima, mogu se ostvariti i s kratkom i s dugom množinom, npr. *brci / brkovi*, *rözi / rögovi*, *gölūbi / gölubovi*, *vòli / völovi*, *nóži / nožovi*. U opuštenom govoru češće se ostvaruju s kratkom, no valja napomenuti da su pri ispunjavanju upitnika ispitanici češće odgovarali oblicima s dugom množinom te je dio primjera za paradigme potvrđen samo u slobodnom govoru. Imenice na *-ēn* mogu doći i s dugom množinom, no češće su kratke.

Jedan broj jednosložnih imenica u množinskoj deklinaciji uvijek dolazi bez proširka, npr. N mn. m.r. *dâni*, *crvi*, *ʒáci*, *grämi*, *gösti*, *jädi*, *këksi*, *kḷúči*, *mrâvi*, *prsti*, *tïći*, *pasíći*, *spúži.* Tu pribrajamo i imenice koje u N jd. i G mn. imaju nepostojano *a*, npr. *bórci*, *mëtri*, *mônci*, *stârci*, *pápci.*

U nominativu množine dolazi do sibilarizacije osnova koje završavaju velarima *k*, *g* i *h* pa ti glasovi prelaze u sibilante *c*, *z* i *s*, npr. N mn. m.r. *vûci*, *bùbrizi*, *òpānci*, *mônci*, *rözi*, *òrasi*. U literaturi su na mnogim mjestima u sličnim primjerima potvrđeni i rijetki oblici bez sibilarizacije (usp. Šimundić 1971: 81–82, Menac Mihalić 2005: 39–40), no u govoru Bitelića dosljedno se provodi, te se građa poklapa s onom koju za Makarsko primorje daje Kurtović Budja (2009: 72–73).

Sibilarizacija je potvrđena i u sinkretiziranim množinskim padežima, npr. DLI mn. m.r. *vûcīn*, *bùbrizīn / bùbrizima(n)*, *opàncīn / òpāncima(n)*, *môncīn / môncⁱma(n)*, *rözīn / rögovima(n)*, *òrasīn / òrasima(n).* Uz nastavak *-īn* nalazimo i *-ima*, koji često dobiva navezak *-n*, npr. *kòńiman / kòńīn*, *vòlīn / vòliman*. Nastavak *-īn* uvijek je dug, a nastavak *-ima* kratak. Šimunović (1966) u napomeni uz upitnik za HDA za punkt Sinj navodi da "imenice muškog roda u DLI pl. mogu imati nastavke *-ima/-in*", što sugerira da je varijacija postojala u dijalektu i prije pola stoljeća. Nadodajemo da je u drugim novoštokavskim ikavskim govorima također zabilježen takav nastavak (v. Šimundić 1971: 88–89, Kurtović Budja 2009: 80).[168]

U genitivu množine dolazi *-ā*, osim u imenica koje znače mjerne jedinice (v. prethodno poglavlje). Iznimke su i imenice *göst*, *prst*, *nökat*, *crv*, *zûḥ* koje imaju nastavak -

[168] Kapović (usmeno) navodi da je u Vrgorskoj krajini također zabilježio *-īn /-ima(n)* (dulja varijanta je rjeđa).

ijū, npr. *gòstijū*, *pȓstijū*, *nòktijū*, *cȓvijū*, *zùbijū.* Imenica *mrâv* u G mn. ima nastavak *-ī*. Supletivni množinski oblik imenice *čòvik* također ima *-ī* (*ljúdī*) i deklinira po istom množinskom obrascu kao i *mrâv*.

Neke apstraktne imenice imaju semantički praznu množinu, pa bismo mogli reći da su po značenju *singularia tantum*, npr. *zrâk*, *mrâk*, *lȕk*, *stîd*, *srâm*, *jȕg*, *sȉvēr*, *ìstok*, *západ.*

U ovom radu pregled naglasnih paradigmi imenica donosi se prema deklinacijskim obrascima (*a*-vrsta m. i sr. r., *ē*-vrsta, *i*-vrsta). Uopćeno o naglasnim paradigmama možemo reći da imenice n.p. A imaju naglasak[169] uvijek na istom slogu osnove kroz čitavu paradigmu. Imenice n.p. B imaju kratkouzlazni ili dugouzlazni naglasak na zadnjem slogu osnove u kosim padežima, a imenice n.p. C imaju čeoni naglasak, osim u padežima koji imaju dominantne nastavke; dok pojedine riječi izlaze iz obrazaca po nekom svom aspektu. Dijakronijski gledano, oblici pojedinih naglasnih paradigmi mogli su promijeniti naglasni tip ili se izmijeniti samo u nekim padežima, ili samo u jedninskoj ili množinskoj paradigmi imati promjenu. Te se promjene, po uzoru na Kapović (2010: 51–109), navode u nastavku.[170]

U n.p. A svrstavamo imenice koje imaju stalan naglasak na osnovi u svim padežima. Ako naglasak prelazi s prvog sloga imenice na proklitiku, rezultat su uzlazni naglasci, što znači da govorimo o prenošenju naglaska (a ne preskakanju). Ako se naglasak prenosi s dugosilaznog, na njegovu mjestu ostaje zanaglasna duljina. Uzlazni naglasci s prvog sloga ne prelaze na proklitike.

U n.p. B svrstavamo imenice kojima je naglasak vezan za nastavak ili za kraj osnove. Prema pravilima novoštokavske retrakcije povučen je na prethodni slog kao kratkouzlazni ili dugouzlazni, kratki ako je prednaglasni slog bio kratak, odnosno dugi ako je prednaglasni slog bio dug prije prenošenja ili je naknadno produljen po pravilima opisanim u poglavlju o akcentuaciji (*III.1.3. Akcentuacija*). Nema prelaska naglaska na proklitike.

U n.p. C svrstavamo imenice koje imaju pomičan naglasak kroz paradigmu, što znači da je u padežima koji nemaju dominantne nastavke naglasak čeoni, a u LI jd. i GDLI mn. nastavak privlači naglasak te se u tim padežima ostvaruje razlika prema visnosti u odnosu na ostale padeže. To znači da je u istoj paradigmi naglasak na različitim slogovima u različitim

[169] Naglasak je u pravilu kratkosilazni ili kratkouzlazni, no ako je pomaknut na staru prednaglasnu duljinu, može rezultirati i dugouzlaznim na prvom slogu. Osim toga, imenice u kojima je došlo do (kompenzacijskog) duljenja mogu imati dugosilazni na prvom slogu.
[170] Uz primjere se daju oblici u G jd. da bi bila vidljiva fleksijska osnova i L jd. za naglasnu sliku.

padežima. Silazni naglasci u svim padežima koji nisu visni redovno prelazi na proklitike, odnosno na apsolutni početak fonetske riječi, pa govorimo o preskakanju.

Naglasna paradigma A:

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
N	*jä̏d*	*jä̏di*	*gä̏d*	*gä̏dovi*
G	*jä̏da*	*jâdā*	*gä̏da*	*gä̏dōvā*
D	*jä̏du*	*jä̏dīn*	*gä̏du*	*gä̏dovīn / gä̏doviman*
A	*jä̏d*	*jä̏de*	*gä̏da*	*gä̏dove*
V	*jä̏de*	*jä̏di*	*gä̏de*	*gä̏dovi*
L	*ò jadu / jä̏du*	*jä̏dīn*	*o gä̏du*	*ò gadovīn / o gä̏doviman*[171]
I	*jä̏don*	*jä̏dīn*	*gä̏don*	*gä̏dovīn / gä̏doviman*

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
N	*jèzik*	*jèzici*	*jë̏lēn*	*jë̏lēni*
G	*jèzika*	*jèzīkā*	*jë̏lēna*	*jë̏lenōvā*
D	*jèziku*	*jèzicīn / jèziciman*	*jë̏lēnu*	*jë̏lēnīn / jë̏leniman*
A	*jèzik*	*jèzike*	*jë̏lēna*	*jë̏lēne*
V	*jèziku*	*jèzici*	*jë̏lēnu*	*jë̏lēni*
L	*o jèziku*	*o jèzicīn*	*ò jelēnu / o jë̏lēnu*	*ò jelēnīn / jë̏leniman*
I	*jèzikon*	*jèzicīn*	*jë̏lēnon*	*jë̏lēnīn / jë̏leniman*

Imenice m.r. *a*-vrste koje se u govoru Bitelića sklanjaju po n.p. A: *bàjam* ('badem', G jd. *bàjam*), *brä̏t* (G jd. *brä̏ta*)[172], *bȑlog̣* (G jd. *bȑloga*), *čèkić* (G jd. *čèkića*), *čèmer* (G jd. *čèmera*), *čòvik* (G jd. *čòvika*, V jd. *čö̏viče*), *dä̏bar* (G jd. *dä̏bra*), *dï̏d̯* 'djed' (G jd. *dï̏da*), *dï̏m* (G jd. *dï̏ma*), *dlä̏n* (G jd. *dlä̏na*), *dùkat* (G jd. *dùkata*), *grä̏b̯* (G jd. *grä̏ba*), *jä̏d̯* (G jd. *jä̏da*), *jë̏lēn* (G jd. *jë̏lēna*), *jèzik* (G jd. *jèzika*), *jü̏g̣* (G jd. *jü̏ga*), *gö̏vōr* (G jd. *gö̏vōra*), *gü̏šter* (G jd. *gü̏štera*), *kä̏šaļ* (G jd. *kä̏šļa*), *klï̏n* (G jd. *klï̏na*), *krâj* (G jd. *krä̏ja*), *krèvet* (G jd. *krèveta*), *kȑuv̯* (G jd. *kȑuva*)[173], *lä̏n* (G jd. *lä̏na*), *lä̏v̯* (G jd. *lä̏va*), *lü̏k* (G jd. *lü̏ka*), *mä̏k* (G jd. *mä̏ka*), *mï̏š* (G

[171] Primjeri se radi uštede na prostoru bilježe samo u dvije varijante, no to ne znači da do prenošenja naglaska ne dolazi u varijantama s dugom množinom. Ako ne naznačimo drugačije, prikaz lokativa množine uvijek će davati jednu varijantu u kojoj je ostvareno prenošenje i jednu u kojoj je navezak, no to znači ovakav realan ostvaraj u govoru: *ò gadovīn / o gä̏dovīn / ò gadov^{i}ma / o gä̏dov^{i}ma / ò gadov^{i}man / o gä̏dov^{i}man.* U imenica koje se mogu ostvariti i prošireno i neprošireno broj varijanti još je veći.

[172] Imenica u množini dolazi u zbirnom obliku, koji se sklanja po *e*-vrsti, ali ostaje n.p. A: *brä̏ća*, *brä̏ćē...*

[173] Rjeđe se u govoru svih generacija može čuti dubletno *krüh*. Taj oblik posuđen je iz standardnog jezika.

jd. *mïša*), *mèdviḍ* (G jd. *mèdvida*), *nëćāk* (G jd. *nëćāka*)[174], *öblāk* (G jd. *öblāka*), *òbraẓ* (G jd. *òbraza*), *òraj / òras* (G jd. *òraja / òrasa*), *päūk* (G jd. *päūka*), *pèlin* (G jd. *pèlina*), *pläč* (G jd. *pläča*), *pòtok* (G jd. *pòtoka*), *pötrēs* (G jd. *pötrēsa*), *pŕst* (G jd. *pŕsta*), *räk* (G jd. *räka*), *rät* (G jd. *räta*), *röḅ* (G jd. *röba*), *röʒāk* (G jd. *röʒāka*)[175], *sän* (G jd. *snä*), *sïr* (G jd. *sïra*, N mn. *sïrovi*), *skök* (G jd. *sköka*), *slög* (G jd. *slöga*), *súsiḍ* (G jd. *súsida*), *svätovi* (G mn. *svätōvā*)[176], *svëkar* (G jd. *svëkra*), *tèret* (G jd. *tèreta*), *tröšak* (G jd. *tröška*), *ùčiteḷ* (G jd. *ùčiteḷa*), *ügḷēn* (G jd. *ügḷēna*)[177], *üjac* (G jd. *ûjca*), *ùnuk* (G jd. *ùnuka*), *vëpar* (G jd. *vëpra*), *vìnogrāḍ* (G jd. *vìnogrāḍ*), *vïtar* (G jd. *vïtra*), *vŕtā* (G jd. *vŕtla*), *zmäj* (G jd. *zmäja*), *zët* (G jd. *zëta*), *žèludac* (G jd. *žèluca*)...

U nominativu jednine (i genitivu množine ako su bez proširka) određenog broja imenica nalazimo tzv. nepostojano *a* koje nije vidljivo u ostalim padežima, npr. *däbar*, D jd. *däbru*, G mn. *däbrōvā*; *svëkar*, I jd. *svëkron*, G mn. *svëkrōvā*; *üjac*, G jd. *ûjca*, G mn. *üjācā*; *žèludac*, G jd. *žèluca*, G mn. *žèludācā*. U primjeru G jd. *ûjca* došlo je do duljenja pred suglasničkim skupom kojem je prvi član sonant, a u primjerima poput *krâj* duljenje je provedeno samo u nominativu, dok je u ostalim padežima naglasak kratak, npr. G jd. *kräja*, D jd. *kräju* (usp. *III.1.3. Akcentuacija*). U primjerima poput *räńenīk*, *üčenīk*,[178] *mučenīk*, *pûtnīk*, *sùputnīk* čuva se i mjesto naglaska i duljina na sufiksu *-īk* u svim padežima, a u G mn. je u slobodnom govoru redovno skraćena druga duljina (otvoreni slog na kraju fonetske riječi).

U nekim primjerima pojavljuje se sekundarna visnost u L jd., ali ne možemo reći da takve imenice mijenjaju obrazac n.p. A u ostalim padežima (primjerice, prenošenje umjesto preskakanja naglaska), npr. jd. N *mräz*, L *na mràzu*, N *präg*, L *na pràgu*, N *rät*, L *u ràtu*. Visnost je potvrđena i u primjerima u kojima su imenenica i prijedlog razdvojeni, npr. *po tàkvōn mràzu*, *u Drügōn svjèskōn ràtu*. Dubletno dolazi u L jd. imenice *krâj*, *nà kraju / na kràju*.

U primjerima sa zanaglasnom duljinom tipa *gävrān*, *jäblān*, i onima s novijim duljenjem tipa *jëlēn*, *grümēn* čuva se duljina u svim jedninskim padežima, a u množinskima

[174] Uz taj oblik potvrđen je i leksem *sinóvac*, koji se deklinira po n.p. B, te rjeđe *nëtijāk* (v. *III.1.1. Vokalizam)*.
[175] Primjer dubletno dolazi i kao *röḍijāk*, no takve su realizacije rijetke (v. *III.1.1. Vokalizam*).
[176] Zabilježen je primjer oblika jednine, ali samo u frazemu *čüdan svät*, pa možemo reći da je imenica *plurale tantum*.
[177] Sufiks *-en* poopćen je prema izvornim *n*-osnovama poput *jèlēn*.
[178] Ispitanici navode da se prije više koristio leksem *ʒâk*.

se očekivano krati ako se povećava broj slogova dodavanjem proširka -*ov*-, npr. jd. *gȁvrān*, G *gȁvrāna*, L *ȍ gavrānu / o gȁvrānu*, mn. DLI *gȁvrānīn / gȁvrāniman / gȁvranoviman*[179].

U oblicima G mn. nalazimo uzlazne naglaske, npr. *čȅkīćā*, *čȅmērā*, *jȅzīkā*, *pȍtōkā*, *vìn°grādā*. Dublete su potvrđene u primjerima G mn. *dùkātā / dȕkātā*, *tȅrētā / tȅrētā.* Imenice koje su imale prednaglasnu duljinu u zadržavaju dugouzlazni naglasak, npr. V jd. *národe*, *súside*, G mn. *nárōdā*, *súsīdā.*

Imenice *râj*, *skûp* u jedninskoj deklinaciji su u n.p. C, a u množinskoj ostaju n.p. A (A jd. *ȕ rāj*, L jd. *na skúpu* : G mn. *räjēva*, *sküpōva*), pa ih možemo označiti kao tip C-A.

Imenice *bȁt*, *čȁs*, *gȉč* u jednini se dekliniraju kao n.p. B, a u množini po obrascu n.p. A, osim imenice *bȁt*, koja može doći s proširenom i s neproširenom množinom i ostati n.p. B (*bȁti / bȁtovi*). One su tip B-A.

[179] Posljednje dvije varijante dolaze rijetko, samo u odgovoru na upitnik (v. *III.4. Pragmatika*).

Naglasna paradigma B:

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
N	*köń*	*kòńi*	*lóvac*	*lóvci*
G	*kòńa*	*kóńā*	*lóvca*	*lôvācā*
D	*kòńu*	*kòńīn / kòńiman*	*lóvcu*	*lóvcin / lóvciman*
A	*kòńa*	*kòńe*	*lóvca*	*lóvce*
V	*köńu*	*kòńi*	*lôvče*	*lóvci*
L	*o kòńu*	*kòńīn / kòńiman*	*o lóvcu*	*o lóvcin / o lóvciman*
I	*kòńon*	*kòńīn / kòńiman*	*lóvcon*	*lóvcin / lóvciman*

Imenice koje se sklanjaju po n.p. B: *bïk* (G jd. *bìka*), *bîẓ* 'grašak' (G jd. *bíža*, češće u mn. N *bíži*, G *bížā*), *bök* (G jd. *bòka*), *bôr* (G jd. *bòra*), *bṛ̈k* (G jd. *bṛ̀ka*)[180], *brîst* (G jd. *brísta*), *čëp* (G jd. *čèpa*), *döm* (Gjd. *dòma*), *dvôr* (G jd. *dvóra*), *ʒëp* (G jd. *ʒèpa*), *ʒâk* (G jd. *ʒáka*), *ʒön* (G jd. *ʒòna*), *gospòdār* (G jd. *gospodára*), *gṛ̈č* (G jd. *gṛ̀ča*), *grîj* (G jd. *gríja* 'grijeh'), *gröḅ* (G jd. *gròba*), *gṛ̈m* (uz *gṛ̂m*, G jd. *gṛ̀ma*), *jèčam* (G jd. *jèčma*), *jêẓ* (*jéža*), *klòbūk* (G jd. *klobúka*), *kḷûč* (G jd. *kḷúča*), *kòlāč* (G jd. *koláča*), *köń* (G jd. *kòńa*), *kòtāč* (G jd. *kotáča*), *kòvāč* (G jd. *kováča*), *krâḷ* (G jd. *kráḷa*), *krîẓ* (G jd. *kríža*), *kût* (G jd. *kúta*), *lûg̣* 'pepeo' (G jd. *lúga*), *mäk* (Gjd. *màka*), *mìjūr* 'mjehur' (G jd. *mijúra*), *mîr* (G jd. *míra*), *mòmak* (G jd. *mònka*),[181] *nôẓ* (G jd. *nóža*), *òkvīr* (G jd. *okvíra*), *òrā* 'orao' (G jd. *órla*), *òtac* (rijetko, upotrebljava se *ćäća* ili rjeđe *täta*; G jd. *òca*), *òvan* (G jd. *óvna*), *päs* (G jd. *pàsa*), *pàstīr* (G jd. *pastíra*), *pétak* (G jd. *pétka*), *pívac* (Gjd. *pívca*), *pòsā* (G jd. *pòsla*), *pöḍ* (G jd. *pòda*), *pöp* (G jd. *pòpa*), *pût* (G jd. *púta*), *râst* (G jd. *rásta*, 'hrast'), *rážań* (G jd. *rážńa*), *rùkāy̯* (G jd. *rukáva*), *sèḷāk* (Gjd. *seḷáka*), *slön* (G jd. *slòna*), *snöp* (G jd. *snòpa*), *spûẓ* (G jd. *spúža*), *stô* 'stol' (G jd. *stòla*), *stòmāk* (G jd. *stomáka*), *strîc* (G jd. *stríca*), *stûp* (G jd. *stúpa*), *sûḍ* (G jd. *súda*), *vô* 'vol' (G jd. *vòla*), *töp* (G jd. *tòpa*), *tvör* (G jd. *tvòra*), *vòjnīk* (G jd. *vojníka*), *zglöḅ* (G jd. *zglòba*), *zìdār* (G jd. *zidára*), *žìvot* (G jd. *živòta*), *žûḷ* (G jd. *žúlja*)...

Silazni naglasci u nominativu jednine velikog broja imenica n.p. B dolaze kao odraz kratkog neoakuta. U kosim padežima, kada riječ dodavanjem nastavka postaje dvosložna, u n.p. B se ostvaruju uzlazni naglasci na posljednjem slogu osnove (povučeni s nastavka), i to npr. jd. *bïk*, G *bìka; bök*, G *bòka; kḷûč*, G *kḷúča; žûḷ*, G jd. *žúḷa*.

[180] Zanimljiv je primjer iz narodne priče: *Štà si mṛ̈kē òbisio bṛ̈ke?*
[181] U množini se mijenja, tj. dobiva dugosilazni naglasak *mônci*, a u G mn. bilježimo: *momákā / mòmākā*.

U određenom broju imenica n.p. B u N jd. nalazimo zanaglasnu duljinu, dok je u kosim padežima tih imenica na mjestu duljine dugouzlazni naglasak, npr. jd. *gospòdār*, G *gospodára*; *kòlāč*, G *koláča; pàstīr*, G *pastíra; vòjnīk*, G *vojníka.*

Kod imenica *òrā*, *pòsā*, *stô*, *vô* finalno *-l* koje je u N jd. vokalizirano (a potom je došlo do kontrakcije) ne vokalizira se u kosim padežima. Drugim riječima, dodavanjem nastavka prestaje biti finalno, npr. G jd. *órla*, *pòsla*, *stòla*, *vòla*. Imenice poput *mòmak*, *pétak*, *pívac*, *rážań* u N jd. (i G mn.) imaju tzv. nepostojano *a* koje nije dio osnove riječi, vidljive iz oblika za genitiv, npr. G jd. *mòmka*, *pétka*, *pívca*, *rážńa*.

U primjerima *vòjnīk*, *dèbīl*, *jùnāk*, *čùdāk*, *lùʒāk*, *mlàđīć* ostvaruje se čeoni naglasak, ali samo u vokativu, npr. V jd. *vȍjnīče*, *jȕnāče*, *dȅbīlu*, *čȕdāče*, *lȕʒāče*, koji je po svojoj konativnoj funkciji tematiziran padež. Neke imenice n.p. A bez zanaglasne duljine također imaju takav vokativ, npr. *čȍviče*,[182] *pȅlīnu* (prema *čòvik*, *pèlin*).

Određen broj imenica pravilno se deklinira prema n.p. B i u proširenoj i u neproširenoj množini. Takva paradigma potvrđena je u primjerima: N jd. *bȍb*, *bôr*,[183] *dìo*,[184] *krȍv*, *kȕk*, *mȁč*, *nôž*, *pȍḍ*, *pȍp*, *pòsā*, *stô*, *tȍp*, *vô*; N mn. *bòbovi*, *bòrovi*, *dìlovi*, *kròvovi*, *kùkovi*, *màčovi / màčevi*, *nóži / nòžovi / nòževi*, *pòdovi*, *pòpovi*, *pòslovi*, *stòlovi*, *tòpovi*, *vòlovi*; G mn. *bòbōva*, *bòrōvā*, *dìlōvā* itd.; DLI *bòbovīn / bòbovima(n)*, *bòrovīn / bòrovima(n)*, *dìlovīn / dìlovima(n)*, *pòpovīn / pòpovima(n)*...

Imenice *čëp*, *dvôr*, *ʒëp*, *gȑč*, *žûḷ* deklniraju se po n.p. B kada nemaju proširak u množinskim padežima, npr. *čèpi*, *dvóri*, *ʒèpi*, *gȑči*, *žúḷi*. Ako se proširak pojavljuje, navedene imenice u množini se deklniraju po n.p. A, npr. NV mn. *čëpovi*, *dvȍrovi*, *ʒëpovi*, *gȑčovi / gȑčevi*, *žȕḷovi / žȕḷevi*; G mn. *čëpōvā*, *dvȍrōvā*, *ʒëpōvā*, *gȑčōvā / gȑčēvā*, *žȕḷōvā / žȕḷēvā*; DLI *čëpovi*, *dvȍrovi*, *ʒëpovi*, *gȑčovi / gȑčevi*, *žȕḷovi / žȕḷevi.* S obzirom da u govoru Bitelića dolaze češće u obliku bez proširka, svrstane su u n.p. B, iako bismo ih mogli označiti i kao tip B-A ako im množina dolazi s proširkom.

U G mn. imenica *pétak*, *pívac* naglasak je dugosilazni, npr. G mn. *pêtākā*, *pîvācā*.

U govoru najstarijih govornika u G mn. kratkosilazni se može čuti i u imenica s nepostojanim *a*, npr. *mȍmākā*, *pȍslōvā.* Kod ostalih generacija češće se ostvaruju oblici s kratkouzlaznim, npr. *momákā*, *pòslōvā.*

---

[182] Šimundić (1971: 91) bilježi dubletu *čòviče / čȍviče.*

[183] Imenica čuva paradigmu n.p. B, kakvu nalazimo u čakavskim i novoštokavskim dalmatinskim govorima (usp. Kapović 2006: 164, 2010: 75) i mogli bismo je svrstati u poseban tip n.p. B koji ima dugu i kratku osnovu.

[184] Imenica je izvorno imala dugu osnovu koja je u paradigmi skraćena.

Imenice *kvâr*, *lëš* uvijek se u jednini dekliniraju po n.p. B, a u množini su prešle u n.p. A, npr. mn. NV *kvärovi*, NV *lëšovi / lëševi.* U takvim primjerima u dijelu novoštokavskih govora u Dalmatinskoj zagori nalazimo prelazak u n.p. C. Kapović (2010: 62) navodi: "Kod uvođenja duge množine na *-ovi/evi*, starije *stȍli/kḷúči* zamjenjuju mlađi oblici *stȍlovi/kḷúčevi*. Međutim, na zapadu je (npr. u Dalmatinskoj zagori) u takvu slučaju poopćen naglasak n. p. C u dugoj množini te prema *stȍli/kḷúči* dobivamo *stȍlovi/kḷüčevi*." U govoru Bitelića, dakle, bilježimo inovativan razvoj, no imenice ne prelaze u n.p. C, nego u (sinkronijsku) n.p. A. Tu bismo značajku trebali dodatno istražiti u govorima sinjske okolice i utvrditi je li inovacija specifična za govor Bitelića, odnosno govore okolice Sinja, ili zahvaća šire područje.

Naglasna paradigma C:

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
N	*bôg*	*bögovi*	*grâd*	*grädovi*
G	*böga*	*bögōvā*	*grâda*	*gradóvā / grädōvā*
D	*bögu*	*bögovīn / bögoviman*	*grâdu*	*gradòvīn / grädoviman*
A	*böga*	*bögove*	*grâd*	*grädove*
V	*böže*	*bögovi*	*grâde*	*grädovi*
L	*ö bogu / bögu*	*o bögovīn / bögoviman*	*o grádu*	*u gradòvīn /grädoviman*
I	*bögon*	*bögoviman / bögoviman*	*grâdon*	*gradòvīn / grädoviman*

Imenice koje se sklanjaju po n.p. C: *bîs* (G jd. *bîsa*), *bîg* (G jd. *bîga*), *bôg* (G jd. *böga*), *brîg* (G jd. *brîga*), *brîḍ* (G jd. *brîda*), *brôḍ* (G jd. *bröda*), *brôj* (G jd. *bröja*), *cvît* (G jd. *cvîta*), *crîp* (G jd. *crîpa*), *cr̂ỵ / cr̈ỵ* (G jd. *cr̈va*), *čâr* (G jd. *čâra*), *dâh* (G jd. *dâha*), *dân* (G jd. *dâna*), *drôḅ* (G jd. *dröba*), *drûg* (G jd. *drûga*), *glâs* (G jd. *glâsa*), *glîḅ* (G jd. *glîba*), *gńôj* (G jd. *gńöja*), *grâḍ* (G jd. *grâda*), *klâs* (G jd. *klâsa*), *kömāḍ* (G jd. *kömāda*)[185], *krûg* (G jd. *krûga*), *kvâs* (G jd. *kvâsa*), *lâḍ* (G jd. *lâda*), *lêḍ* (G jd. *lëda*), *lëš* (G jd. *lèša*), *lîk* (G jd. *lîka*), *lîs* (G jd. *lîsa*), *lîst* (G jd. *lîsta*), *lôỵ* (G jd. *lôva*), *lôj* (G jd. *löja*), *lûk* (G jd. *lûka*), *mêḍ* (G jd. *mëda*), *m̈sēc* (G jd. *m̈sēca*), *mlâẓ* (G jd. *mlâza*), *môst* (G jd. *mösta*), *mrâk* (G jd. *mrâka*), *mrâỵ* (G jd. *mrâva*), *mûž* (G jd. *mûža*), *nîẓ* (G jd. *nîza*), *nökat* (G jd. *nökta*),[186] *nôs* (G jd. *nösa*), *öbičāj* (G jd. *öbičāja*),[187] *öbzīr* (G jd. *öbzīra*),[188] *pâḍ* (G jd. *pâda*), *pâń* (G jd. *pâńa*), *pîr* (G jd. *pîra*), *plämēn* (G jd. *plämēna*), *plês* (G jd. *plêsa*), *plôḍ* (G jd. *plöda*), *pöglēḍ* (G jd. *pöglēda*), *prämēn* (G jd. *prämēna*), *pr̈stēn* (G jd. *pr̈stēna*), *pûk* (G jd. *pûka*), *râst* (G jd. *râsta*), *rêḍ* (Gjd. *rêda*), *rêp* (Gjd. *rêpa*), *rôḍ* (G jd. *röda*), *rôj* (G jd. *röja*), *rûḅ* (G jd. *rûba*), *sîn* (G jd. *sîna*), *slôj* (G jd. *slöja*), *slüčāj* (G jd. *slüčāja*),[189] *smîj* (G jd. *smîja*), *smrâḍ* (G jd. *smrâda*), *snîg* (G jd. *snîga*), *sökō* (G jd. *sökola*), *stân* (G jd. *stâna*), *stâs* (G jd. *stâsa*), *stîḍ* (G jd. *stîda*), *svît* (G jd. *svîta*), *šûm* (G jd. *šûma*), *tôk* (G jd. *tôka*), *trâg* (G jd. *trâga*), *tr̈k* (G jd. *tr̈ka*), *trûḍ* (G jd. *trûda*), *ûm* (G jd. *ûma*), *vûk* (G jd. *vûka*), *zêc* (G jd. *zêca*), *zîḍ* (G jd. *zîda*), *znôj* (G jd. *znöja*), *žâr* (G jd. *žâra*), *žlîḅ* (G jd. *žlîba*).

[185] Imenica se mijenja po n.p. C jer ima visan lokativ: jd. N *kòmād*, G *kòmāda*, D *kòmādu*, A *kòmād*, V *kòmādu*, L *u komádu*, I *kòmādon*; mn. NV *kòmādi*, G *komádā*, DLI *komádima*, A *kòmāde* (usp. Kapović 2010: 83).
[186] Imenica u kosim padežima ima oblike: jd. G *nòkta*, D *nòktu*, A *nòkat*, V *nòktu*, L *na nòktu*, I *s nòkton*; mn. N(V) *nòkti*, G *nòktijū*, DLI *nòktīn / nòktima(n)*, A *nòkte*.
[187] Imenica je u n.p. C jer ima visan lokativ jednine: NA *ȍbičāj*, G *ȍbičāja*, D *ȍbičāju*, L *običáju*, I *ȍbičājon / ȍbičājen*, mn. N *ȍbičāji*, G *ȍbičājā*, DLI *ȍbičājīn / ȍbičājima(n)*, A *ȍbičāje*.
[188] Imenica je u n.p. C jer ima preskakanje u prijedložnim padežima, npr. jd. NA *ȍbzīr*, G *bȅz obzīra*; A *ù obzīr*.
[189] Imenica je u n.p. C jer ima visan lokativ jednine, npr. jd. NA *slùčāj*, L *u slučáju*.

Osnova imenica n.p. C prvotno nije bila naglašena, nego je naglasak bio ili čeoni (na početku fonetske riječi, pri čemu je redovno bilo preskakanje na proklitiku) ili na prvome jakom morfemu, što se i danas čuva u imenica koje nisu promijenile deklinacijski obrazac.

Imenice n.p. C većinom u jednini imaju na početnim slogovima silazne naglaske, kratkosilazni ili dugosilazni. Potonji je ili rezultat duljenja, pa je u kosim padežima vidljivo da je bio kratak, npr. *brôj*, G jd. *bröja*;[190] ili je bio izvorno dug, npr. *glâs*, G jd. *glâsa*, A jd. *ü glās*, L jd. *na glásu*.[191] Takvo duljenje nalazimo i u primjerima *dân*, *gńôj*, *rôj*, *krôj*, *znôj*, koji imaju kračinu u kosim padežima, npr. G jd. *gńöja*, *röja*, *kröja*, *znöja*. Iznimka je imenica *dân* koja i u kosim padežima ima duljinu, npr. G jd. *dâna*, A jd. *nä dān*, L jd. *po dánu*, no ona je izvorno imala drugi genitivni nastavak *dьnь, *dьne (usp. Gluhak 1993: 187). Slično je duljenje potvrđeno i u zanaglasnom slogu u primjerima tipa *büsēn*, *gövōr* (v. *III.1.3. Akcentuacija*).

Kao što je već na više mjesta rečeno, preskakanje naglasaka na proklitike je u n.p. C dosljedno, npr. A jd. m.r. *nä rōg*, *zä nōs*, *ü lāḍ*, *ü lōv*, *ü boga*, *ü glās*, *ü mrāk*, *ü stān*, *ü grāḍ*; G jd. m.r. *öko vrāta*, *prïko dāna*, *zä dāna*, *zä mūža*; A mn. *nä dāne* i sl. Napominjemo da je u n.p. C redovno preskakanje, a u n.p. A prenošenje. Drugim riječima, rezultat pomaka u riječima koje izvorno nisu bile naglašene gotovo uvijek je kratkosilazni na početku fonetske riječi, a u riječima koje su imale naglasak na prvom slogu osnove, naglasak je pomaknut prema početku, ali udar ostaje vezan za isti slog (dominantni korijenski morfem), pa se naglasak realizira kao uzlazni, kratki, npr. A jd. m.r. n.p. A *zà dida* : n.p. C *zä mūža*.

Mnoge imenice prešle su u n.p. A, npr. *blûḍ*, *bôḍ*, *bök*, *büsēn*, *čvôr*, *rôg*. Imenice *bôḍ* i *rôg* izvorno se rekonstruiraju kao psl. n.p. *d* (usp. Kapović 2014: 779), a danas su u govoru Bitelića prešle u n.p. C. Pritom se u starijega stanovništva može čuti i duljina na starome mjestu naglaska, npr. G mn. *bödōvā* < *bodóvā*. Ta duljina može biti i novijeg postanja (v. *III.1.3. Akcentuacija*, i to *III.1.3.4. Podrijetlo*). Neke riječi u kojima je produljen kratkosilazni promijenile su paradigmu i prešle u n.p. C, npr. jd. *plûg*, G *plûga*, L *na plúgu*, mn. *plügovi*, G *plügōvā*, DLI *plügovīn*.

---

[190] Usp. Kapović (2010: 78): "U nominativu jd. *o*-osnova (a također i *i*-osnova, usp. *kòstь > *kôst*) stari psl. *̀ u svim se hrv. narječjima i u sln. u jednosložnim riječima dulji u ̂: npr. *bȍgъ > *bôg*, *nȍsъ > *nôs* (usp. sln. *bǫ̑g*, *nǫ̑s*). Zbog dotičnoga se duljenja u hrv. i sln. u N. stapaju stare kratke i duge osnove: usp. hrv. *bôg*, sln. *bǫ̑g* < *bȍgъ i hrv. *zûb*, sln. zǫ̑b < *zǫ̑bъ."

[191] Lokativ jednine *na glásu* leksikalizirao se u frazem u značenju "poznat po lošim osobinama". Menac Mihalić (2005: 172-173) bilježi primjere za Šibenik, Lovreć, a za Dobrinče, Čislu, Gospić, Lovreć i Otok bilježi samo frazem: "**na {dobron / dobru} glasu** = poznat po dobrim osobinama: *Na dobron je glasu* (Či). *Kuća je na dobru glasu* (Do). *Momak na glasu* (Do). *Na dobron je on glasu* (Go). *Bila je na glasu* (Lo). *Ona je na dobru glasu* (Lo). *Ona je na glasu* (Ot)."

U govoru Bitelića dobro se čuva razlika prema visnosti u dativu i lokativu jednine. U dativu nalazimo i primjere koji mogu imati uzlazne naglaske, npr. D jd. *stȍgu*, *rȍgu*, *brȍdu;* i one koji čuvaju starije stanje, npr. D jd. *nȍsu*, *grâdu*, *glâsu*, *lîku*. Također, zabilježena je visnost u lokativu jednine kod imenica koje znače neživo: L jd. *po dánu*, *u stánu*, *u grádu*, dok kod imenica koje znače živo izostaje: L jd. *ȍ bogu*, *ȍ sīnu* (usp. Kapović 2010: 80, Šimundić 1971: 96).

U množinskim padežima bilježimo naglasak na starome mjestu, npr. *gradóvā* (uz mlađi *grȁdōvā*, koji je poopćen prema N mn.), *sinóva* (uz češće *sȉnōvā*), *miséci* (bez dubleta, potvrđen i u govoru mlađih generacija), i to samo u dugoj n.p. C. U kratkoj takav naglasak nije posvjedočen (npr. G mn. *bȍdōvā*, *bȍgōvā*).

Velik broj imenica u govoru Bitelića množinske padeže ujednačava prema NAV i oblicima iz n.p. A, posebno u višesložnim padežima, npr. NAV *cȁrevi*, *plȕgovi*, *kmȅtovi*, *mȉševi*, *mlȉnovi*, DLI *dȁrovima*, *dȕgovima*, *glȁsovima*, *nȍsovima*. Do ujednačenja je vjerojatno došlo nakon kraćenja koje je zahvatilo nejednakosložne deklinacije (tj. deklinacije koje nemaju isti broj slogova u nominativu i drugima padežima). Takve imenice možemo označiti kao tip C-A.

b) Imenice *a*-vrste ili *ô*-osnova srednjeg roda

Imenice *a*-vrste sr. r. u N. imaju nastavak -*o* ili -*e*: *rèbro sèdlo*, *súkno*, *àuto*, *finále*, *köpḷe*, *pöḷe.* Takve se imenice dekliniraju po jednakosložnoj paradigmi. Postoji i nejednakosložna deklinacija, koja je odraz osl. sporednih deklinacija.

Određen broj imenica ima u N jd. nastavak -*ø*, npr. *ïme*, *tèle*, *pïle*. To su većinom imenice koje su pripadale sporednim općeslavenskim deklinacijama. Navedeni primjeri redom su pripadali *t*-deklinaciji (osim prvog, koji je bio *n*-deklinacija), pa danas imamo *tèle*, *tèleta* koje se razvilo od osl. *telę*, G jd. *telęte*, NAV mn. *telęte* (usp. Damjanović 2003: 93).

Od četiriju imenica koje u hrvatskom jeziku čuvaju tragove stare *s*-deklinacije,[192] u govoru Bitelića imenice *čüdo*, *tîlo* izjednačile su se s glavnom deklinacijom, a kao relikt bilježi se *nëbo*, N mn. *nebèsa*, sa semantičkom obilježenošću u značenju 'raj'. Imenica *kölo* priklonila se glavnoj deklinaciji (G *köla*, N mn. *köla*, G mn. *kôlā*).

Imenice koje su pripadale *t*-deklinaciji, a posebno one koje znače 'mlado', nemaju gramatičku množinu (osim ako ne prelaze u npr. *pïlići*), nego se semantička množina izražava zbirnim imenicama, koje se većinom dekliniraju po jedninskoj deklinaciji *i*-vrste.

Apstraktne imenice (npr. *zdrâvḷe*) te one koje imenuju što nebrojivo (npr. *bläto*, *bräšno*, *mlíko*) nemaju ni semantičku ni gramatičku množinu. Stoga ih u deklinaciji im. sr. r. tretiramo kao imenice *singularia tantum.*

Imenice *plúća*, *ústa*, *vráta*; imaju samo gramatičku množinu, koja se koristi i kada znače jedninu, dakle, one su *plurale tantum.* Srednjem rodu pripada i indeklinabilna imenica *döba*. Imenice *öko* i *üho* nemaju množinu ***öka*, ***üha*, nego se u množini dekliniraju po *i*-vrsti, a u G mn. čuvaju nastavak *-ijū*. Imenica *díte* ima supletivnu množinsku osnovu, N mn. *dìca*, koja se deklinira po jedninskoj deklinaciji *ē*-vrste, G mn. *dìcē*, DL *dïci*, A *dïcu*, I *dïcōn*.

Imenice koje imaju nulti morfem u nominativu, a pripadale su staroj *n*-deklinaciji, npr. *ïme*, *vïme*, *räme*, *prèzime*; sinkronijski gledano u svim padežima (osim u NAV jd.) imaju osnovu proširenu infiksom -*n*-: jd. G *ïmena*, *vïmena*, *rämena*, D *ïmenu*, *vïmenu*, *rämenu*, NAV mn. *imèna*, *vimèna*, *ramèna*.

Zabilježen je izostanak prijeglasa *o* > *e* u V jd. sr.r. s odmiličnim značenjem u primjeru *sûnco mòje*, koji dolazi i uz ostvaraje bez prijeglasa *sûnce mòje*. Promjena je dio

[192] To su imenice koje u N mn. imaju oblike *čudesa*, *tjelesa*, *nebesa*, *kolesa* - koje su značenjski oblilježene u odnosu na deklinaciju bez proširka.

uopćavanja fleksije prema nepalatalnim osnovama kakvo je opisano u poglavlju o imenicama *a*-vrste muškog roda koje u I jd. imaju nastavak *-on* i kada osnova završava palatalom.

U I jd. imenica sr.r. u Biteliću prevladavaju oblici s nastavkom *-on*, npr. *ićon*, *pićon*; no nalazimo i *-en*, npr. *pöḷen*, *páḷēńen*; te one koji mogu imati i *-on* i *-en*, npr. *sûncen / sûncon*. U literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima također je zabilježena ta pojava. Menac (2005: 51) navodi *-on* u većini govora, uz dubletne ostvaraje u tri mjesta (Dobrinče, Lovreć i Šibenik) i *-en* u jednome (Čisla). Šimundić (1971: 100) za imenice sr.r. navodi: "Završeci *-e* i *-o* ne prave nikakvu razliku u nastavcima osim još u vok. jednine."

U imenica kojima osnova završava suglasničkim skupom u G mn. se umeće nepostojano *a*, npr. N jd. *jütro*, G mn. *jütārā*, N jd. *köpḷe*, G mn. *köpāḷā*; N jd. *písmo*, G mn. *pîsāmā*, N jd. *vlákno*, G mn. *vlâkānā.* U G mn. imenica *sr̈ce* i *püce* nepostojano *a* odraz je vokalizacije poluglasa te je u G mn. sačuvan trag starog korijena: *sr̈dācā*, *pütācā*. Napominjemo da takvi primjeri dolaze vrlo rijetko, uz *sr̂cā*, *pûcā*, pri čemu je druga imenica prešla u ž.r. *e*-vrste, npr. *püca*, G jd. *pücē*...

Naglasna paradigma A:

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
N	*gr̈lo*	*gr̈la*	*kòrito*	*kòrita*
G	*gr̈la*	*grlā*	*kòrita*	*kòrītā / kòrītā*
D	*gr̈lu*	*gr̈līn / gr̈liman*	*kòritu*	*kòritīn / kòritiman*
A	*gr̈lo*	*gr̈la*	*kòrito*	*kòrita*
V	*gr̈lo*	*gr̈la*	*kòrita*	*kòrita*
L	*ü grlu / gr̈lu*	*ù grlīn / gr̈liman*	*kòritu*	*kòritīn / kòritiman*
I	*gr̈lon*	*gr̈līn / gr̈liman*	*kòriton*	*kòritīn / kòritiman*

Imenice koje se sklanjaju po n.p. A: *bläto* (G jd. *bläta*), *bräšno* (G jd. *bräšna*), *br̈do* (G jd. *br̈da*), *br̈me* (G jd. *br̈mena*), *čëdo* (G jd. *čëda*), *gòvedo* (G jd. *gòveda*), *jäńe* (G jd. *jäńeta*), *järe* (G jd. *järeta*), *jäto* (G jd. *jäta*), *jütro* (G jd. *jütra*), *kòlino* (G jd. *kòlina*), *kòpito* (G jd. *kòpita*), *kòrito* (G jd. *kòrita*), *köpḷe* (G jd. *köpḷa*), *lïto* (G jd. *lïta*), *mïsto* (G jd. *mïsta*), *mäslo* (G jd. *mäsla*), *öko* (G jd. *öka*), *oglèdalo* (G jd. *oglèdala*), *pïle* (G jd. *pïleta*), *rälo* (G jd. *räla*), *sälo* (G jd. *säla*), *städo* (G jd. *städa*), *sûnce* (G jd. *sûnca*), *tèle* (G jd. *tèleta*), *üvo* (G jd. *üva*), *úže* (G jd. *úžeta*), *zr̈no* (G jd. *zr̈na*), *žïto* (G jd. *žïta*).

Imenice koje se dekliniraju po n.p. A imaju jedan od naglasaka na prvom ili drugom slogu osnove. Naglasak je u velikom broju primjera kratkosilazni koji je odraz staroga akuta, npr. *bläto*, *bräšno*, *br̈do*, *jütro*, *lïto*, *mïsto*, *pïle*, *rälo*, *sälo*, *städo*, *üvo.* Dugosilazni naglasak nalazimo u riječima u kojima je bio kratkosilazni kao odraz staroga akuta koji je naknadno produljen, npr. *sûnce* (sonantno duljenje). Ako je stari akut bio na nepočetnom slogu osnove, također se najprije odrazio kao kratkosilazni, koji je po pravilima novoštokavske retrakcije povučen na prethodni slog kao kratkouzlazni, npr. *gòvedo*, *kòlino*, *kòpito*, *kòrito*, *oglèdalo.*

Ako se naglasak prenosi na proklitiku, što je u govoru Bitelića i općenito u novoštokavskim ikavskim govorima često, u većini primjera prenosi se kao uzlazni, npr. A jd. *ù blato*, *ù brašno*, *nà brime*, *zà čedo*, *zà jańe*, *zà jare*, G jd. *dò jutra*, *òḍ kopḷa*, *dò lita*, *ìz mista*, A jd. *nà maslo*, *zà pile*, *nà ralo*, *nà salo*, *nà stado*, *nà sūnce*, *nà žito*. Rjeđe naglasak može preskočiti, tj. prijeći na proklitiku kao kratkosilazni, i to u primjerima A jd. *öd brda*, L jd. *nä zrnu*, A jd. *ü grlo*, *ü oko*, *ü uvo*. Primjeri u kojima je naglasak pomaknut kao kratkosilazni ne znači da su riječi prešle u n.p. C, u kojoj se na proklitikama realizira čeoni naglasak, jer nemaju obilježje visnosti u lokativu jednine, koju bilježimo i u imenica srednjeg

roda (v. nastavak). U ostalim padežima naglasak je stabilan na osnovi, a u n.p. C nalazimo pomičnost.[193]

U genitivu množine dug je i pretposljednji slog, npr. NAV mn. *gòveda*, G mn. *gòvēdā*. Imenice kojima osnova završava suglasničkim skupom dobivaju nepostojano *a*, koje je također dugo, npr. NAV mn. *jütra*, G mn. *jütārā*; *köpḷe*, G mn. *köpāḷā.* Ako je riječ dvosložna, dulji se naglašeni slog pa se u G mn. bilježimo dugosilazni, npr. NAV mn. *brȑda*, G mn. *brȑdā*; NAV mn. *mȉsta*, G mn. *mȉstā*,[194] NAV mn. *lȉta*, G mn. *lȉtā*.

Višesložne imenice koje imaju kratkouzlazni na jednom od središnjih slogova, npr. *oglèdalo* 'zrcalo'; u genitivu množine imaju kratkosilazni na središnjem slogu (*oglëdālā*). U primjerima tipa *kòlino*, *kòrito* u G mn. češće se čuvaju oblici s kratkouzlaznim naglaskom, npr. *kòlīnā*, *kòrītā;* no mogu se čuti i oblici s kratkosilaznim, npr. *kölīnā*, *körītā.* Množina imenice *kòpito* deklinira se kao im. ž.r. *e*-vrste: mn. NA(V) *kòpite*, G *kòpītā / köpītā*, DLI *kòpitīn / kòpitima(n).*

Imenice koje pripadaju nejednakosložnoj deklinaciji zadržavaju naglasak na osnovi i u kosim padežima: jd. NAV *brïme*, G jd. *brïmena*, DL *brïmenu*, I *brïmenon*; NAV *jäńe*, G *jäńeta*, DL *jäńetu*, I *jäńeton*; NAV *järe*, G *järeta*, DL *järetu*, I *järeton*; NAV *pïle*, G *pïleta*, DL *pïletu*, I *pïleton*; NAV *tèle*, G jd. *tèleta*, DL *tèletu*, I *tèleton*; NAV *úže*, G *úžeta*, DL *úžetu*, I *úžeton*. Množinska deklinacija tih imenica nije potvrđena, a umjesto nje koriste se ili umanjenice ili zbirne imenice, npr. N mn. *jäńići*, N zb. *jäńāḍ*, N mn. *järići*, N mn. *pïlići*, N zb. *tëlāḍ*, N zb. *üžāḍ*. Ti oblici također se sklanjaju po n.p. A *a*-vrste (umanjenice) ili *i*-vrste (zbirne). Također, imenice *blȁto*, *brȁšno*, *brȁstvo*, *žȉto* nemaju gramatičku množinu, one su *singularia tantum*. Imenica *sûnce* ima množinu kada se koristi u prenesenom značenju, odnosno kada znači 'dijete' s odmiličnim konotacijama.

[193] Usp. Kapović (2011: 113), Šimundić (1971: 100).
[194] Dubletno se mogu čuti i oblici s uzlaznim naglascima koji pokazuju da se imenica u množini se može mijenjati i kao n.p. B, NA(V) mn. *mìsta*, G *místā*, DLI *mìstīn / mìstima*.

Naglasna paradigma B:

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
N	*sèlo*	*sèla*	*jáje*	*jája*
G	*sèla*	*sélā*	*jája / jájeta*	*jájā*
D	*sèlu*	*sèlīn / sèliman*	*jáju / jájetu*	*jájīn / jájiman*
A	*sèlo*	*sèla*	*jáje*	*jája*
V	*sèlo*	*sèla*	*jáje*	*jája*
L	*u sèlu*	*sèlīn / sèliman*	*o jáju /jájetu*	*jájīn / jájiman*
I	*sèlon*	*sèlīn / sèliman*	*jájon /jájeton*	*jájīn / jájiman*

Imenice sr. r. koje se sklanjaju po n.p. B: *bràstvo* (G jd. *bràstva*), *bogàstvo* (G jd. *bogàstva*), *čèlo* (G jd. *čèla*), *crívo* (G jd. *críva*), *díte* (G jd. *dìteta*, V jd. *dîte*), *gńízdo* (G jd. *gńízda*), *góvno* (G jd. *góvna*), *gúvno* (G jd. *gúvna*), *krílo* (G jd. *kríla*), *léglo* (G jd. *légla*), *líce* (G jd. *líca*), *mlíko* (G jd. *mlíka*; *singularia tantum*), *pèro* (G jd. *pèra*), *písmo* (G jd. *písma*), *lèbro / rèbro* (G jd. *lèbra / rèbra*), *plátno* (G jd. *plátna*), *plúća* (G mn. *plúćā*; *plurale tantum*), *rešèto* (G jd. *rešèta*), *sèdlo* (G jd. *sèdla*), *sèlo* (G jd. *sèla*), *slòvo* (G jd. *slòva*), *súkno* (G jd. *súkna*), *ústa* (G mn. *ústā*; *plurale tantum*), *vèslo* (G jd. *vèsla*), *víno* (G jd. *vína*; *singularia tantum*), *vráta* (G jd. *vrátā*, *plurale tantum*).

U n.p. B naglasak je redovno vezan za slog nakon osnove, koji je prema pravilima novoštokavske retrakcije povučen na prethodni slog kao kratkouzlazni ili dugouzlazni. Takvi naglasci potvrđeni su i u jednini i u množini, i to većinom kod imenica kratke osnove, npr. jd. NA(V)[195] *sèlo*, G *sèla*, DL *sèlu*, I *sèlon*, mn. NA(V) *sèla*, G *sélā*, DLI *sèlīn / sèlima(n)*; NA(V) *rèbro*, G *rèbra*, DL *rèbru*, I *rèbron*, mn. NA(V) *rèbra*, G *rèbārā*, DLI *rèbrīn / rèbrima(n)*. U riječima dugih osnova i u jednini i u množini dolaze primjeri s dugouzlaznim na kraju osnove (odnosno u sredini riječi ili na kraju riječi ako je došlo do potpune redukcije samoglasnika), npr. NA(V) jd. *gúvno*, NA(V) mn. *gúvna*; NA(V) jd. *gńízdo*, NA(V) mn. *gńízda*; NA(V) jd. *líce*, NA(V) mn. *líca*, NA(V) jd. *súkno*, NA(V) mn. *súkna*, NA(V) jd. *víno*, NA(V) mn. *vína*, NA(V) jd. *ždrílo*, NA(V) mn. *ždríla*.

I u skupini imenica *a*-vrste sr.r. koje se dekliniraju po n.p. B nalazimo imenice koje se dekliniraju samo po jedninskoj odnosno samo po množinskoj deklinaciji. Imenice koje imaju samo gramatičku jedninu (*singularia tantum*) u toj skupini su *mlíko*, *víno*, a one koje imaju samo gramatičku množinu (*plurale tantum*) *plúća*, *ústa*, *vráta*. Imenica *pèro* može imati i množinu, npr. NA(V) *pèra*, no češće se javlja u zbirnom obliku *pêrje*.

[195] Vokativ nije u upotrebi i potvrđen je samo kao odgovor na pitanje iz upitnika.

Velik broj imenica ima homoformne oblike za genitiv jednine i nominativ, akuzativ (i vokativ) množine. Primjeri: G jd. i NA(V) mn. *čèla*, G jd. i NA(V) mn. *críva*, G jd. i NA(V) mn. *gńízda*, G jd. i NA(V) mn. *gúvna*, G jd. i NA(V) mn. *kríla*, G jd. i NA(V) mn. *légla*, G jd. i NA(V) mn. *líca*, G jd. i NA(V) mn. *pèra*, G jd. i NA(V) mn. *súkna*, G jd. i NA(V) mn. *písma*, G jd. i NA(V) mn. *lèbra / rèbra*, G jd. i NA(V) mn. *rešèta*, G jd. i NA(V) mn. *sèdla*, G jd. i NA(V) mn. *sèla*, G jd. i NA(V) mn. *vèsla*.

Ako nije došlo do promjene intonacije (v. nastavak), u množinskoj deklinaciji razlika NA(V) : G sadržana je u zanaglasnoj duljini, npr. mn. NA(V) *críva* : G *crívā*, NA(V) *gńízda* : G *gńízdā*, NA(V) *jája* : G *jájā*, NA(V) *kríla* : G *krílā*, NA(V) *líca* : G *lícā*, NA(V) *plúća* : G *plúćā*, NA(V) *ústa* : G *ústā*. U G mn. dulji se i pretposljednji slog pa kratki naglasci dvosložnih riječi postaju dugi, npr. mn. NA(V) *čèla* : G *čélā*, NA(V) *sèla* : G *sélā*, NA(V) *slòvo* : G *slóvā*. Imenice kojima osnova završava suglasničkim skupom, npr. *lèbro / rèbro*, *vèslo* u G mn. imaju nepostojano *a*, npr. G mn. *lèbārā / rèbārā*, *vèsālā*.

U genitivu množine imenica *písmo* i *gúvno* također se umeće nepostojano *a*, a usto dolazi do promjene intonacije koja je tipična za n.p. B takvih imenica, npr. G mn. *gûvānā*, *pîsāmā*. U ostalim padežima imenice imaju odlike n.p. B pa su svrstane u tu paradigmu, npr. jd. NA(V) *písmo*, G *písma*, DL *písmu*, I *písmon*, mn. NA(V) *písma*, DLI mn. *písmīn / písmima(n)*; jd. NA(V) *gúvno*, G *gúvna*, DL *gúvnu*, I *gúvnon*, mn. NA(V) *gúvna*, DLI mn. *gúvnīn / gúvnima(n)* (usp. Kapović 2011: 122).

U ovoj naglasnoj paradigmi rijetko dolazi do prenošenja naglaska, jer je vezan za kraj osnove. Zabilježeno je u A mn. u primjeru (psovki) *ù gōvna*, no tu se radi o imenici koju bismo mogli opisati kao tip B-A, dakle, koja ima jedninu po n.p. B, a množinu po n.p. A: jd. NA *góvno*, G *góvna*, DL *góvnu*, V *gôvno*, I *góvnon*; mn. NAV *gôvna*, G *gȍvānā*, DI *gôvnīn / gôvnima(n)*, L *ù gōvnīn / o gôvnīn / ù gōvnima(n) / gôvnima(n).*

Imenica *díte* deklinira se kao poseban tip n.p. B. U jednini u kosim padežima nalazimo kratkouzlazni naglasak, a vokativ se razlikuje od nominativa i akuzativa po silaznom naglasku: jd. NA *díte*, G *dìteta*, DL *dìtetu*, V *dîte*, I *dìteton*. Ponavljamo da se u množini mijenja po jedninskoj deklinaciji *ē*-vrste, i to po n.p. C: NAV *dìca*, G *dìcē*, DL *dȉci*, A *dȉcu*, I *dìcōn*.

Naglasna paradigma C:

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
N	*pöḷe*	*pöḷa*	*räme*	*ramèna*
G	*pöḷa*	*pôḷā*	*rämena*	*raménā*
D	*pöḷu*	*pöḷīn / pöḷiman*	*rämena*	*ramènīn / ramèniman*
A	*pöḷe / ü poḷe*	*pöḷa*	*räme*	*ramèna*
V	*pöḷe*	*pöḷa*	*räme*	*ramèna*
L	*pöḷu / ü poḷu*	*pöḷīn / pöḷiman*	*nä ramenu / ramènu*	*ramènīn / ramèniman*
I	*pöḷen*	*pöḷīn / pöḷiman*	*rämenon*	*ramènīn / ramèniman*

Imenice koje se sklanjaju po n.p. C: *blâgo* (G jd. *blâga*), *drïvo* (G jd. *drïva*, *drïveta*), *ïme* (G jd. *ïmena*), *jëzero* (G jd. *jëzera*), *kölo* (G jd. *köla*), *mêso* (G jd. *mêsa*), *môre* (G jd. *môra*), *nëbo* (G jd. *nëba*), *ölovo* (G jd. *ölova*), *plëme* (G jd. *plëmena*), *pöḷe* (G jd. *pöḷa*), *räme* (G jd. *rämena*), *sïme* (G jd. *sïmena*), *sîno* (G jd. *sîna*), *srïce* (G jd. *srïca*), *tîlo* (G jd. *tîla*), *tïme* (G jd. *tïmena*), *tîsto* (G jd. *tîsta*), *vïme* (G jd. *vïmena*), *vríme* (G jd. *vrïmena*)[196], *zvöno* (G jd. *zvöna*), *ždrîbe* (G jd. *ždrîbeta*).

Imenice *mêso*, *ölovo*, *ždrîbe* nemaju množinsku paradigmu i svrstavamo ih u *singularia tantum*. Imenica *vráta* nema gramatičku jedninu te je ona *plurale tantum*. Imenica *nëbo* nema gramatičku množinu, no čuva se relikt N mn. *nebèsa*, koji je semantički obilježen i znači 'raj'. Imenica *drïvo* može se deklinirati i po jednakosložnoj i po nejednakosložnoj deklinaciji, npr. G jd. *drïva*, *drïveta*, I jd. *drïvon*, *drïveton*; pri čemu postoje značenjske nijanse pa kraći oblici stoje kada se govori o gradivnom materijalu, a dulji kada se govori o stablima. Dulji oblici nemaju gramatičku množinu, a umjesto nje koristi se zbirna imenica *drïvēće*.

U jednini n.p. C većinom dolazi čeoni naglasak u svim padežima, osim u L jd. u kojem se može ostvariti razlika po visnosti. Taj padež privlači naglasak pa nalazimo primjere: *u imènu*, *na mésu*, *u sínu*, *u tílu*, *na timènu*, *u tístu*, *na zvònu*, *o ždribètu*.[197] Moguće je da je ta visnost, koja se u nekim štokavskim govorima ostvaruje i u imenica srednjeg roda, ostatak dominantnosti starog lokativnog nastavka *-ü* (usp. Kapović 2011: 128). Naglasak u L jd. u ostalim primjerima rijetko je visan, npr. L jd. *ö blāgu*, *nä mōru*, *nä nebu*, *nä olovu*, *ü plemenu*, *ü poḷu*, *nä ramenu*, *ü sīnu*, *ü srcu*, *ü vimenu*. Ipak se može ostvariti i visno, i to u primjerima: L jd. *o blágu*, *na móru*, *na ramènu*, *u vimènu*.

[196] Imenica *vríme* ima posebnu potparadigmu jer je obrazac po kojem se mijenja nepravilan za n.p. C zbog dugouzlaznog naglaska u N jd. a u ostalim padežima sklanja se po obrascu prikazanom u *ràme*, N mn. *ramèna*.
[197] Šimundić (1971: 102) navodi da postoje dubletni primjeri *blâgu / blágu* u govorima Imotskog i Bekije.

U padežima koji dolaze s prijedlozima, genitivu, akuzativu i lokativu (i to češće u jednini), naglasak redovno preskače na proklitiku, tj. na apsolutni početak fonetske riječi, i to kao kratkosilazni, npr. N jd. *blâgo*, A jd. *zä blāgo*; N jd. *dr̈vo*, G jd. *ö(d) drva*; N jd. *jëzero*, A jd. *nä jezero*; N jd. *kölo*, L jd. *ü kolu*; N jd. *mêso*, A jd. *ü mēso*; N jd. *môre*, A jd. *nä mōre*; N jd. *nëbo*, L jd. *nä nebu*; N jd. *ölovo*, G jd. *öd olova*; N jd. *sr̈ce*, A jd. *ü srce*. Tako je i u nejednakosložnim deklinacijama, npr. N jd. *dr̈vo*, G jd. *ö(d) drveta*; N jd. *räme*, L jd. *nä ramenu*; N jd. *vríme;* A jd. *nä vrīme*, L jd. *nä vrimenu* (rijetko).

Većina imenica starih *n*-osnova deklinira se po n. p. C, jd. N *räme*, A *nä rame*, L *nä ramenu*, N mn. *ramèna*; jd. N *s̈ime*, A *nä sime*, L *ü simenu*, N mn. *simèna*; jd. N *tïme*, A *nä time*, L *nä timenu / na timènu*, N mn. *timèna*; jd. N *vïme*, A *nä vime*, L *ü vimenu*, N mn. *vimèna*; jd. N *vríme*, A *nä vrīme*, N mn. *vrimèna*. Ta se značajka dobro čuva i u govoru mlađih generacija, a rijetko nalazimo i primjere bez preskakanja naglaska na proklitiku, npr L jd. *u s̈imenu*, *u vïmenu*, *u vrïmenu*. Tendencija je suprotna od one koju smo mogli zamijetiti kod deklinacije imenica m.r. *a*-vrste, u kojoj su i imenice n.p. *b* i n.p. *c* u velikom broju prešle u n.p. A, posebno u množinskim deklinacijama. U imenica sr.r. *a*-vrste takve su imenice iz n.p. *a* prešle u n.p. C.

U množinskoj deklinaciji u genitivu nalazimo duga posljednja dva sloga pa se dulji i naglasak ako je na pretposljednjem slogu, npr. mn. NA(V) *dȑva*, G *dŕva / dȑvā*[198]; NA(V) *jezèra*, G *jezérā*; NA(V) *köla*, G *kôlā*; NA(V) *pȍḷa*, G *pôḷā*; NA(V) *zvȍna*, G *zvônā.* To se dosljedno provodi i u nejednakosložnim deklinacijama, npr. mn. NA(V) *imèna*, G *iménā*; NA(V) *ramèna*, G *raménā*; NA(V) *vrimèna*, G *vriménā.* Kod riječi koje imaju dug naglasak u NA(V) mn. prema G mn. razlikovna je samo zanaglasna duljina, npr. mn. NA(V) *blâga*, G *blâgā*; NA(V) *môra*, G *môrā*; NA(V) *tîla*, G *tîlā.*

U nejednakosložnoj deklinaciji zabilježena je visnost i u množinskim padežima, koja izostaje u onih s jednosložnom osnovom (osim u primjeru N mn. *dȑva*), npr. DLI *imènīn / imènima(n)*, *plemènīn / plemènima(n)*, *ramènīn / ramènima(n)*, *vrimènīn / vrimènima(n)* i sl.

[198] Došlo je do kraćenja dugog *r* (v. *III.1.1. Vokalizam*).

c) Imenice *ē*-vrste ili *â*-osnova

Po *ē-vrsti* dekliniraju se imenice ženskog roda na -a, npr. *bäba*, *mòtika*; zatim imenice muškog roda na -a, npr. *ćäća*, *slúga* (mocijski parnjak *slùžāvka*), *pâpa*, *gäzda*; te dvosložna muška imena na *-a*, *-o* ili *-e* koja imaju dugouzlazni naglasak na prvom slogu ako su na *-o*, npr. *Dárko*, G *Dárkē*, *Jérko*, G *Jérkē*, *Lûka*, G *Lûkē*, *Stánko*, G *Stánkē.* Takva muška imena i nadimci češće završavaju na *-o*, npr. *Dújo*, *Níko* (u Splitu i na obali takva imena i nadimci češće su na *-e*, npr. *Dúje*, *Níke*). Po tom se obrascu sklanjaju i imenice m.r. koje su umanjenice ili hipokoristici *médo*, *ćúko* 'pas', *brájo* i sl.

U deklinaciju *ē*-vrste spadaju zbirne imenice kojima se jednina deklinira prema *a*-vrsti imenica muškog ili srednjeg roda, npr. sr.r. *díte*, N zb. *dìca*; m.r. *brät*, N zb. *bräća*, a u kongruenciji se ponašaju kao imenice ž.r., npr. N zb. *mòja bräća*, *tvòja dìca*. Brojevne imenice, npr. *dvòjica*, *četvèrica / četvòrica*, *tròjica*; također se sklanjaju po *ē*-vrsti iako znače osobe muškog spola. Takve imenice imaju samo gramatičku jedninu pa ih možemo kategorizirati kao *singularia tantum.*

Deklinaciji *ē*-vrste pripadaju i imenice koje su *plurale tantum*, a koje se mogu definirati i kao zbirne imenice, npr. *gäće*, *güsle*, *jäsle*, *rébe* 'traperice'.

U literaturi su na mnogim mjestima potvrđeni primjeri bez provedene sibilarizacije (usp. Šimundić 1971: 81–82, Menac Mihalić 2005: 39–40, Kurtović Budja 2009: 72–73), koji u govoru Bitelića dolaze samo u dvosložnim riječima poput DL jd. ž.r. *báki*, *tüki*, dok se u ostalim slučajevima sibilarizacija provodi, npr. DL jd. ž.r. *rúci*, *nòzi*, osim ako osnova završava suglasničkim skupom, npr. DL jd. *güski*, *ìgräčki*. Šimunović (1966) u napomeni uz upitnik za HDA za Sinj navodi da je u okolici kod ženskog roda u DLI mn. zabilježio nastavak *-on*, a da grad ima samo nastavak *-an*. U govoru Bitelića ta dva nastavka mogu doći kao slobodne varijacije, sukladno promjeni nenaglašenih kratkih samoglasnika (v. *III.1.1. Vokalizam*). Kada se ostvaruje *-on*, prema I jd. razlikovna je samo zanaglasna duljina, npr. *krǟva*, I jd. *krǟvōn*, DLI mn. *krǟvon*; *óvca*, I jd. *óvcōn*, DLI mn. *óvcon*; *žèna*, I jd. *žènōn*, DLI mn. *žènon.*

U jedninskoj deklinaciji uvijek su dugi nastavci za genitiv i instrumental, a u množinskoj onaj za genitiv (o podrijetlu duljina v. Kapović 2011: 149–150; 155; 2014: 421–425). Ipak, nastavci za DLI mn. nisu, kao u imenica muškoga roda, dugi ako su slogovno kraći, a kratki ako imaju više slogova, nego su i nastavci za DLI mn. kratki i kada je nastavak jednosložan (kada se ne ostvaruje kao *-ama* ili *-aman*) može se realizirati kao *-an* ili *-on.*

Naglasna paradigma A:

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
N	*rïba*	*rïbe*	*lòpata*	*lòpate*
G	*rïbē*	*rîbā*	*lòpatē*	*lòpātā*
D	*rïbi*	*rïban / rïbaman*	*lòpati*	*lòpatan / lòpataman*
A	*rïbu*	*rïbe*	*lòpatu*	*lòpate*
V	*rïbo*	*rïbe*	*lòpato*	*lòpate*
L	*ò ribi / rïbi*	*ò riban / rïbaman*	*lòpati*	*lòpatan / lòpataman*
I	*rïbōn*	*rïban / rïbaman*	*lòpatōn*	*lòpatan / lòpataman*

Imenice koje se sklanjaju po n.p. A: *bäba* (G jd. *bäbē*, G mn. *bâbā*), *bâjka* (G jd. *bâjkē*, G mn. *bâjkī*), *bära* (G jd. *bärē*, G mn. *bârā*), *bèsida* (G jd. *bèsidē*, G mn. *bèsīdā*), *brëskva* (G jd. *brëskvē*, G mn. *brësākā*),[199] *büba* (G jd. *bübē*, G mn. *bûbā*),[200] *bükva* (G jd. *bükvē*, G mn. *bükāvā*) *bûnda* (G jd. *bûndē*, G mn. *bûndī*), *cîkva / cïkva* (G jd. *cîkvē / cïkvē*, G mn. *cïkāvā*), *cïta* (G jd. *cïtē*, G mn. *cîtā*), *cüra* (G jd. *cürē*, G mn. *cûrā*), *čäša* (G jd. *čäšē*, G mn. *čâšā*), *ćäća* (G jd. *ćäćē*, G mn. *ćâćā*), *ćëla* 'ćelava glava' (G jd. *ćëlē*, G mn. *ćêlā*), *dläka* (G jd. *dläkē*, G mn. *dlâkā*), *dïńa* (G jd. *dïńē*, G mn. *dîńā*), *gäće* (G mn. *gâćā*, *plurale tantum*), *gńïla* 'glina' (G jd. *gńïlē*, *singularia tantum*), *gòmila* (G jd. *gòmilē*, G mn. *gòmīlā*), *jäbuka* (G jd. *jäbukē*, G mn. *jäbūkā*), *jäsle* (G mn. *jäsālā*, *plurale tantum*), *jètruva* (G jd. *jètruvē*, G mn. *jètrūvā*), *käša* (G jd. *käšē*, G mn. *kâšā*), *kïša* (G jd. *kïšē*, G mn. *kîšā*), *klêtva* (G jd. *klêtvē*, G mn. *klêtvī*), *kńïga* (G jd. *kńïgē*, G mn. *kńîgā*), *kòbila* (G jd. *kòbilē*, G mn. *kòbīlā*), *kòliba* (G jd. *kòlibē*, G mn. *kòlībā*), *kòpriva* (G jd. *kòprivē*, G mn. *kòprīvā*), *köra* (G jd. *körē*, G mn. *kôrā*), *kòšara* (G jd. *kòšarē*, G mn. *kòšārā*), *kòšuḷa* (G jd. *kòšuḷē*, G mn. *kòšūḷā*), *köža* (G jd. *kožē*, G mn. *kôžā*), *kräva* (G jd. *krävē*, G mn. *krâvā*), *kïpa* (G jd. *kïpē*, G mn. *kîpā*), *krüška* (G jd. *krüškē*, G mn. *krüšākā*), *küća* (G jd. *küćē*, G mn. *kûćā*), *küka* (G jd. *kükē*, G mn. *kûkā*), *lâʒa* (G jd. *lâʒē*, G mn. *lâʒā*), *lèdina* (G jd. *lèdinē*, G mn. *lèdīnā*), *lïpa* (G jd. *lïpē*, G mn. *lîpā*), *lìsica* (Gjd. *lìsice*, G mn. *lìsīcā*), *lökva* (G jd. *lökvē*, G mn. *lökāvā*), *lòpata* (G jd. *lòpatē*, G mn. *lòpātā*), *lüda* (G jd. *lüdē*, G mn. *lûdā*), *mäčka* (G jd. *mäčkē*, G mn. *mäčākā*), *mâjka* (G jd. *mâjkē*, G mn. *mâjkī*),[201] *mätē / mätēr* (G jd. *mäterē*, G mn. *mätērā*), *mïra* (G jd. *mïrē*, G mn. *mîrā*), *mïsa* (G jd. *mïsē*, G mn. *mîsā*), *mòtika* (G jd. *mòtikē*, G mn. *mòtīkā*), *mïkva* (G jd. *mïkvē*, G mn. *mïkāvā*), *müka* (G jd. *mükē*, G mn. *mûkā*), *ńïva* (G jd. *ńïvē*, G mn. *ńîvā*), *pätina* 'pasta za cipele' (G jd. *pätinē*, *singularia tantum*), *pëlena* (G jd. *pëlenē*, G mn. *pëlēnā*), *prëʒa* (G jd. *prëʒē*, G mn. *prêʒā*), *räna* (G jd. *ränē*, G mn. *rânā*), *rüpa* (G jd. *rüpē*, G mn.

[199] Ispitanici navode da su starije generacije prije govorile i *pràska*, G mn. *pràsākā*.
[200] Uz leksem *bája*, n.p. B.
[201] Rijetko, u upotrebi je leksem *mätē(r)*.

rûpā), *sïla* (G jd. *sïlē*, G mn. *sîlā*), *sikira* (G jd. *sikirē*, G mn. *sikīrā*), *sïsa* (G jd. *sïsē*, G mn. *sîsā*), *smökva* (G jd. *smökvē*, G mn. *smökāvā*), *srïća* (G jd. *srïćē*, G mn. *srîćā*), *sûša* (G jd. *sûšē*, G mn. *sûšā*),[202] *šüma* (G jd. *šümē*, G mn. *šûmā*), *tïca* 'ptica' (G jd. *tïcē*, G mn. *tîcā*), *trïšńa* (G jd. *trïšńē*, G mn. *trïšāńā*), *vïšńa* (G jd. *vïšńē*, G mn. *vïšāńā*), *vöʒa* (G jd. *vöʒē*, G mn. *vôʒā*), *vöḷa* (G jd. *vöḷē*, *singularia tantum*), *vräna* (G jd. *vränē*, G mn. *vrânā*), *vrïća* (G jd. *vrïćē*, G mn. *vrîćā*), *zdïla* (G jd. *zdïlē*, G mn. *zdîlā*), *žäba* (G jd. *žäbē*, G mn. *žâbā*), *žïca* (G jd. *žïcē*, G mn. *žîcā*), *žïla* (G jd. *žïlē*, G mn. *žîlā*).

U n.p. A u svim padežima izuzev genitiva množine (v. nastavak) od staroga akuta i kratkoga neoakuta, dobivamo nepomičan kratkosilazni na osnovi koji u proklizi može prijeći na prethodni slog kao uzlazni. Dugosilazni naglasak na osnovi nalazimo u imenica kod kojih je došlo do promjene neoakuta (npr. *sûša*) te u onih kojima je došlo do sonantnog duljenja (npr. *bâjka*, *bûnda*, *mâjka*). U imenica koje su imale naglasak na središnjem ili posljednjem slogu nalazimo kratkouzlazni naglasak na osnovi, npr. *lèdina*, *kòpriva*, *lòpata*, *mòtika*.[203]

U G mn. nalazimo duljinu u naglašenim i zanaglasnim slogovima, kao u primjerima: mn. NAV *bäbe*, G *bâbā*; NAV *bäre*, G *bârā*; NAV *bübe*, G *bûbā*; NAV *cïte*, G *cîtā*; NAV *cüre*, G *cûrā*; NAV *čäše*, G *čâšā*; NAV *dïńe*, G *dîńā*; NAV *dläke*, G *dlâkā*; NAV *kräve*, G *krâvā*; NAV *tïce*, G *tîcā*; NAV *vräne*, G *vrânā*; NAV *zdïle*, G *zdîlā*.

Višesložne imenice i one u kojih se javlja nepostojano *a* u G mn. imaju dvije zanaglasne duljine, npr. mn. NAV *brëskve*, G *brësākā*; NAV *cïkve*, G *cïkāvā*; NAV *jäbuke*, G *jäbūkā*; NAV *pätina*, G *pätīnā*; NAV *pëlene*, G *pëlēnā*; NAV *smökve*, G *smökāvā*.

U imenica koje imaju kratkouzlazni naglasak na osnovi nalazimo oblike u kojima taj naglasak ne prelazi u kratkosilazni: *bèsīdā*, *kòprīvā*, *lèdīnā*, *lòpātā*, *mòtīkā*, uz koje se rjeđe mogu čuti i oblici s kratkosilaznim naglaskom, npr. G mn. *bësīdā*, *köprīvā*, *lëdīnā*, *löpātā*, *mötīkā*. Primjere s kratkouzlaznim naglaskom zabilježili i kod imenica m. i sr.r. koje se sklanjaju po n.p. A. S obzirom da su potvrđeni u deklinacijama svih triju rodova, ta bi značajka mogla biti specifičnost govora okolice Sinja pa ju je potrebno ispitati u drugim mjestima toga područja u budućim istraživanjima.

[202] U starijih govornika češće je *šûša*.
[203] Kapović (2011a: 149): " Tu je situacija potpuno ista kao kod o osnovâ m. i sr. r., usp. *krâvā/löpātā* prema *jâdā/jëzīkā* i *sîtā/körītā*." Situacija je ista i u govoru Bitelića, no kratkosilazni se ostvaruje rijetko, a češće se čuva kratkouzlazni na osnovi.

Imenice *bâjka*, *bûnda*, *mâjka* u G mn. imaju nastavak *-ī*, npr. G mn. *bâjkī*, *bûndī*, *mâjkī* (primjer se inače ostvaruje rijetko, i to najčešće u frazi *mâjkē mi* a potvrđen je kao odgovor na pitanje iz upitnika za istraživanje morfologije).

Ako se naglasak pomiče na proklitiku, rezultat je kratkouzlazni pa govorimo o prenošenju (a ne preskakanju naglaska), npr. G jd. *òd babē*, A jd. *ù baru*, L jd. *ù čaši*, A jd. *zà dlaku* i sl. Ako je udar prenesen s dugosilaznog naglaska, na njegovu mjestu ostaje zanaglasna duljina, npr. G jd. *ìz bājkē*, A jd. *zà mājku*, L jd. *ù būndi*. Do prenošenja ne dolazi kod imenica s uzlaznim naglascima, npr. *lòpata*, jer je staro mjesto naglaska (prije novoštokavske retrakcije) na slogu nakon onoga na kojem su danas uzlazni naglasci.

Naglasna paradigma B:

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
N	*žèna*	*žène*	*tráva*	*tráve*
G	*žènē*	*žénā*	*trávē*	*trávā*
D	*žèni*	*žènan / žènaman*	*trávi*	*trávan / trávaman*
A	*žènu*	*žène*	*trávu*	*tráve*
V	*žëno*	*žène*	*trâvo*	*tráve*
L	*o žèni*	*žènan / žènaman*	*o trávi*	*o trávan / trávaman*
I	*žènōn*	*žènan / žènaman*	*trávōn*	*trávan / trávaman*

Imenice koje se sklanjaju po n.p. B: *báka* (G jd. *bákē*, A jd. *báku*), *bója* (G jd. *bójē*, A jd. *bóju*), *bòrba* (G jd. *bòrbē*, A jd. *bòrbu*), *bráda* (G jd. *brádē*, A jd. *brádu*), *brána* (G jd. *bránē*, A jd. *bránu*), *brázda* (G jd. *brázdē*, A jd. *brázdu*), *bréza* (G jd. *brézē*, A jd. *brézu*), *búna* (G jd. *búnē*, A jd. *búnu*), *díka* (G jd. *díkē*, A jd. *díku*), *glísta* (G jd. *glístē*, A jd. *glístu*), *góspa* (G jd. *góspē*, A jd. *góspu*), *gúja* (G jd. *gújē*, A jd. *gúju*), *ìgra* (G jd. *ìgrē*, A jd. *ìgru*), *jáva* (G jd. *jávē*, A jd. *jávu*), *júva* (G jd. *júvē*, A jd. *júvu*), *kàva* (G jd. *kàvē*, A jd. *kàvu*), *kòza* (G jd. *kòzē*, A jd. *kòzu*), *kròšńa* (G jd. *kròšńē*, A jd. *kròšńu*), *krúpa* 'tuča, grad' (G jd. *krúpē*, A jd. *krúpu*), *kúla* (G jd. *kúlē*, A jd. *kúlu*), *kúma* (G jd. *kúmē*, A jd. *kúmu*), *kúna* (G jd. *kúnē*, A jd. *kúnu*), *léća* (G jd. *léćē*, A jd. *léću*), *lúka* (G jd. *lúkē*, A jd. *lúku*), *lipòta* (G jd. *lipòtē*, A jd. *lipòtu*), *mána* (G jd. *mánē*, A jd. *mánu*), *màzga* (G jd. *màzgē*, A jd. *màzgu*), *mèʒa* (G jd. *mèʒē*, A jd. *mèʒu*), *múńa* (G jd. *múńē*, A jd. *múńu*), *múva* (G jd. *múvē*, A jd. *múvu*), *neróza* 'nervoza' (G jd. *nerózē*, A jd. *nerózu*), *olúja* (G jd. *olújē*, A jd. *olúju*), *òsa* (G jd. *òsē*, A jd. *òsu*), *píla* (G jd. *pílē*, A jd. *pílu*), *píva* (G jd. *pívē*, A jd. *pívu*), *prúga* (G jd. *prúgē*, A jd. *prúgu*), *púra* 'palenta' (G jd. *púrē*, A jd. *púru*), *rána* (G jd. *ránē*, A jd. *ránu*), *ȑʒa* (G jd. *ȑʒē*, A jd. *ȑʒu*), *rébe* (G mn. *rébā*, *plurale tantum*), *ríka* (G jd. *ríkē*, A jd. *ríku*),[204] *róda* (G jd. *ródē*, A jd. *ródu*), *rúda* (G jd. *rúdē*, A jd. *rúdu*), *sèstra* (G jd. *sèstrē*, A jd. *sèstru*), *svíća* (G jd. *svíćē*, A jd. *svíću*), *slobòda* (G jd. *slobòdē*, A jd. *slobòdu*), *sóva* (G jd. *sóvē*, A jd. *sóvu*), *stàza* (G jd. *stàzē*, Ajd. *stàzu*), *strúja* (G jd. *strújē*, A jd. *strúju*), *svíća* (G jd. *svíćē*, A jd. *svíću*), *svíla* (G jd. *svílē*, A jd. *svílu*), *sȑna* (G jd. *sȑnē*, A jd. *sȑnu*), *šála* (G jd. *šálē*, A jd. *šálu*), *táma* (G jd. *támē*, A jd. *támu*), *téta* (G jd. *tétē*, A jd. *tétu*), *topòla* (G jd. *topòlē*, A jd. *topòlu*), *tráva* (G jd. *trávē*, A jd. *trávu*), *trúba* (G jd. *trúbē*, A jd. *trúbu*), *túga* (G jd. *túgē*, A jd. *túgu*), *ùzda* (G jd. *ùzdē*, A jd. *ùzdu*), *víla* (G jd. *vílē*, A jd. *vílu*), *vláda* (G jd. *vládē*, A jd. *vládu*), *vȑba* (G jd.

[204] U mlađih i obrazovanijih govornika češće čujemo *rijéka*.

vȑbē, A jd. *vȑbu*), *vȑsta* (G jd. *vȑstē*, A jd. *vȑsru*), *zmíja* (G jd. *zmíjē*, A jd. *zmíju*), *zvízda* (G jd. *zvízdē*, A jd. *zvízdu*), *žèna* (G jd. *žènē*, A jd. *žènu*), *žúpa* (G jd. *žúpē*, A jd. *žúpu*).

Riječi koje su imale izvorno kratak prednaglasni slog nakon novoštokavske retrakcije imaju kratkouzlazni naglasak na novom mjestu, npr. *sèstra*, *žèna*, a one koje su imale prednaglasnu duljinu (ili su naknadno produljene) imaju dugouzlazni, npr. *tráva*, *svíća*.

U imenica n.p. B većinom nalazimo uzlazne naglaske na kraju osnove. Kako je naglasak vezan uz kraj osnove, ne nalazimo preskakanje ni prenošenje naglaska na proklitiku. Vokativni naglasak je čeoni pa bilježimo kratkosilazni ako je osnova kratka i dugosilazni ako je osnova duga, npr. jd. N *bráda*, V *brâdo*, N *dúša*, V *dûšo*, N *glísta*, V *glîsto*, N *kòza*, V *kȍzo*, N *múva*, V *mûvo*, N *píla*, V *pîlo*, N *sèstra*, V *sȅstro*, N *tráva*, V *trâvo*, N *žèna*, V *žȅno*. Višesložne imenice također mogu imati čeoni naglasak, npr. *lȉpoto*, a ako je naglasak dugouzlazni, mijenja se u dugosilazni, čak i u središnjim pozicijama, npr. V jd. *olûjo*.[205]

Imenice *júva*, *lipòta*, *rána* nemaju množinu i svrstavaju se u *singularia tantum*. Imenica *rébe* 'traperice' ima samo gramatičku množinu pa kažemo da su *plurale tantum*. Imenice *ìgla*, *ìgra*, *sèstra* u G mn. imaju nepostojano *a*: *igálā*, *igárā*, *sestárā*. Imenice, *kròšńa*, *màzga*, *ùzda* u tom padežu imaju nastavak *-ī*, npr. mn. N *kròšńe*, G *kròšńī;* N *màzge*, G *màzgī;* N *ùzde*, G *ùzdī*.

U G mn. dosljedno je dug i pretposljednji slog, i to i u dvosložnih (npr. mn. N *kòze*, G *kózā*) i u višesložnih imenica, npr. mn. N *slobòda*, G *slobódā*; N *topòla*, G *topólā*. Zanaglasna duljina dobro se čuva (v. *III.1.3. Akcentuacija*).

U govoru Bitelića u množinskoj deklinaciji n.p. B analogijom prema jedninskim padežima razvila se duljina, npr. mn. NA *stíne*, DLI *stínan / stínon / stínama(n)*; NA *tráve*, DLI *trávan / trávon / trávama(n)*; NA *víle*, DLI *vílan / vílon / vílama(n)*. U njima je vjerojatno prvo došlo do kraćenja stare prednaglasne duljine na osnovi, a zatim se u određenim govorima duljina ponovno razvila prema jedninskim oblicima; što opisuje Kapović (2011a: 156) u radu o naglasnim paradigmama imenica *ē*-vrste: "U dli. i DI. dv. prema zakonu o kraćenju prednaglasnih duljina (...) očekuje se kraćenje korijena u oblicima *travȃm, *travȃh, *travȃmi, *travȃma, dok je u oblicima s dužinom riječ o analogiji prema drugim padežima (pokrata dužine očekuje se samo u G., I., DI. dv. te eventualno u starom G. dv.). Dakle, *trávama* ima dužinu prema *tráva*, n. *tráve* itd."

[205] Primjer je potvrđen samo kao odgovor u upitniku, no navodi ga i Kapović (2011a: 156).

Naglasna paradigma C:

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
N	*vòda*	*vȍde*	*óvca*	*ôvce*
G	*vòdē*	*vódā*	*óvcē*	*ovácā*
D	*vȍdi*	*vòdan / vòdaman*	*óvci*	*óvcan / óvcaman*
A	*vòdu / ü vodu*	*vȍde*	*ôvcu*	*ôvce*
V	*vȍdo*	*vȍde*	*ôvco*	*ôvce*
L	*u vòdi*	*vòdan / vòdaman*	*o óvci*	*o óvcan / óvcaman*
I	*vòdōn*	*vòdan / vòdaman*	*óvcōn*	*óvcan / óvcaman*

Imenice koje se sklanjaju po n.p. C: *cèsta* (Gjd. *cèstē*, A jd. *cȅstu*), *čèla* 'pčela' (G jd. *čèle*, A jd. *čȅlu*), *dàska* (Gjd. *dàskē*, A jd. *dȁsku*), *dìca* (G *dìcē*, A jd. *dȉcu*), *dúša* (G jd. *dúšē*, A jd. *dûšu*), *gláva* (Gjd. *glávē*, A jd. *glâvu*), *gòra* (Gjd. *gòrē*, A jd. *gȍru*), *grána* (Gjd. *gránē*, A jd. *grânu*), *gréda* (Gjd. *grédē*, A jd. *grêdu*), *ìgla* (Gjd. *ìglē*, A jd. *ȉglu*), *kòsa* (G jd. *kòsē*, A jd. *kȍsu*, N mn. *kȍse*), *lòza* (Gjd. *lòzē*, A jd. *lȍzu*), *màgla* (Gjd. *màglē*, A jd. *mȁglu*), *mètla* (G jd. *mètlē*, A jd. *mȅtlu*), *nòga* (G jd *nògē*, A jd. *nȍgu*), *óvca* (Gjd. *óvcē*, A jd. *ôvcu*), *péta* (Gjd. *pétē*, A jd. *pêtu*), *planìna* (Gjd. *planìnē*, A jd. *planìnu*) / *plȁńina* (G jd. *plȁńinē*, A jd. *plȁninu*),[206] *ròsa* (Gjd. *ròsē*, A jd. *rȍsu*), *rúka* (Gjd. *rúkē*, A jd. *rûku*), *snága* (Gjd. *snágē*, A jd. *snágu*)[207], *slanìna* (Gjd. *slanìnē*, A jd. *slȁninu*), *srída* (G jd. *sríde*, A jd. *srîdu*), *sùza* (G jd. *sùzē*, A jd. *sȕzu*), *stàza* (G jd. *stàzē*, A jd. *stȁzu*) *stína* (G jd. *stínē*, A jd. *stînu*), *svíńa* (G jd. *svíńē*, A jd. *svîńu*), *vòda* (Gjd. *vòdē*, A jd. *vȍdu*), *vójska* (Gjd. *vójskē*, A jd. *vôjsku*), *zèmḷa* (Gjd. *zèmḷē*, A jd. *zȅmḷu*), *zíma* (Gjd. *zímē*, A jd. *zîmu*), *zòra* (Gjd. *zòrē*, A jd. *zȍru*), *žèḷa* (Gjd. *žèḷē*, A jd. *žȅḷu*).

Imenice koje se dekliniraju po n.p. C redovno imaju čeoni naglasak u svim padežima, osim onih s dominantnim nastavcima: NGI jd. i GDLI mn, npr. jd. N *cèsta*, G *cèstē*, DL *cèsti*, A *cȅstu*, V *cȅsto*, I *cèstōn*; mn. NA(V) *cȅste*, G *cestā*, DLI *cèstan / cèston / cèstama(n)*; jd. N *gláva*, G *glávē*, DL *glávi*, A *glâvu*, V *glâvo*, I *glávōn*; mn. NA(V) *glâve*, G *glávā*, DLI *glávan / glávon / glávama(n)*; jd. N *zèmḷa*, G *zèmḷē*, D *zȅmḷi*, A *zȅmḷu*, V *zȅmḷo*, L *zèmḷi*, I *zèmḷōn*; mn. NA(V) *zȅmḷe*, G *zèmāḷā*, DLI *zèmḷan / zèmḷon / zèmḷama(n).*

U akuzativu naglasak preskače na proklitike, odnosno na apsolutni početak fonetske riječi, npr. A jd. *nä cestu*, *nä dasku*, *ü vodu*, *ü zemḷu*; a nakon pomaka ostaje zanaglasna duljina ako je naglašeni slog bio dug, npr. A jd. *ü glāvu*, *pȍd grānu*, *ü vōjsku*, *nä zīmu*; A mn.

[206] Ta imenica dakle ima varijantno A/B/C, ovisno u kojem se liku pojavljuje.
[207] U A jd. nalazimo naglasak kao u n.p. B, a u množini je n.p. C pa ovu imenicu svrstavamo u tip B-C.

zä ōvce, *ü rūke*. Naglasak preskače na apsolutni početak fonetske riječi i ako je prvotno na središnjem slogu, npr. A jd. *nä planinu*. U lokativu preskakanje naglaska na proklitiku izostaje zbog obilježja visnosti.

Kao i u imenica m.r., u nekih imenica ž.r. n.p. C zabilježena je tonska razlika (odnosno razlika po visnosti) između dativa i lokativa jednine u imenica koje znače što neživo. U govoru Bitelića ta je razlika zabilježena u sljedećim primjerima: jd. D *däsci*, L *na dàsci*; D *grêdi*, L *na grédi*; D *ïgli*, L *u ìgli*; D *lözi*, L *na lòzi*; D *mëtli*, L *na mètli*; D *stäzi*, L *na stàzi*; D *(k) vödi*, L *u vòdi*; D *zëmḷi*, L *u zèmḷi*; D *zîmi*, L *po zími* (usp. Kapović 2011a: 163). Imenica *dica* ima silazni naglasak i u L, što znači da je isti kao D.[208] Ostale imenice većinom imaju ujednačen D prema L, npr. *cèsti*, *na cèsti*, *gráni*, *na gráni*.

Od imenica navedih u gornjem popisu, ističemo da imenice *màgla*, *ròsa*, nemaju gramatičku množinu. Dakle, one su *singularia tantum*. Imenice *dàska*, *ìgla*, *óvca*, *zèmḷa* u genitivu množine dobivaju nepostojano *a*, koje je dugo, npr. G mn. *dasákā*, *igálā*, *ovácā*, *zemáḷā*.

Imenice *nòga* i *rúka* u G mn. imaju nastavak *-ū*, npr. mn. N *nöge*, G *nögū*; N *rûke*, G *rükū*. Taj je nastavak ostatak iz dvojinske deklinacije (za genitiv i lokativ), sačuvan u deklinaciji ovih dviju imenica koje imaju značenjsku nijansu parnosti, tj. označavaju dijelove tijela koji su parni (više u Kapović 2011a: 164).

U DLI mn. bilježimo kratkouzlazni naglasak u primjeru *rùkan / rùkon / rùkama*, koji čuva izvornu kračinu, a u ostalih imenica nalazimo analoški razvijenu duljinu i u tim padežima, npr. *glávan / glávon / glávama*, *snágan / snágon / snágama*, *zíman / zímon / zímama*.

[208] Kapović (2011b: 163) navodi da bi to moglo biti zato što označava ljude.

d) Imenice *i*-vrste ili *î*-osnova

Po *i*-vrsti dekliniraju se imenice ženskog roda na suglasnik, tj. one s nultim gramatičkim morfemom (primjerice one koje su tvorene sufiksom *-ōst*), i zbirne imenice, čija je semantička jednina izražena u velikom broju primjera u srednjem rodu. Neke od njih pripadale su osl. sporednim deklinacijama za ženski rod. Po deklinaciji *i*-vrste sklanja imenica *ćêr*.[209] U kosim padežima nastavci su: *-i* u GDAL, *-ju* u I jd., *-ī* u G mn., a u DLI mn. *-īn / -ima(n).*

U I jd. rjeđe može doći i nastavak *-ju*, koji jotira kraj osnove, npr. *mïlošću*, *rädošću*, *släbošću*. Nakon jotacije suglasničkog skupa uslijedilo je jednačenje po mjestu tvorbe, *mâst- -ju > mâsću > mâšću*. Mnogi primjeri redovno imaju nastavak *-i* ako stoje s proklitikom, tj. s veznikom *s* (i alofoni *š*, *z*) po kojem je onda I jd. razlikovan od ostalih padeža: *š čëḷūsti*, *s kökoši*, *s nîti*, *s náravi*, *s hrábrosti*, *š ḷúbavi.* Ostvaruju se i oblici poput *s mâšću*, koji imaju i veznik i razlikovan nastavak.

U G mn. nalazimo nastavak *-ī*, npr. *milòstī*, *nápastī*, *nítī*, *obíteḷī*. Nastavak *-ijū*, koji je morfološki relikt izgubljene dvojine, potvrđen je u *kokòšijū*, *òčijū*, *ùšijū* no češće je potpuno zamijenjen nastavkom *-ī*, npr. *ćërī*, *slàbostī*. Imenice N mn. *öči*, *üši* u množinskoj deklinaciji pripadaju *i*-vrsti ž.r., a u jedninskoj *a*-vrsti sr.r. (N jd. *öko*, *üvo*).

U praslavenskome su imenice *i*-osnove mogle pripadati svim naglasnim paradigmama. Danas variraju između n.p. A, s naglaskom vezanim za osnovu, ili n.p. C, u kojoj je naglasak kroz paradigmu pomičan. Kapović (2014: 597) napominje da "u štok/čak/kajk. nema više n. p. B *i*-osnovâ (ostatak je čak/kajk. *stvãr – stvãri* s poopćenim ˜, no to je sinkronijski n. p. A:)." To vrijedi i za govor Bitelića, u kojemu su imenice n.p. *b* većinom prešle u n.p. A ili u n.p. C.

[209] Kao i kod imenice *màtēr / màtē* (koja je prešla u *e*-vrstu), kod imenice *ćêr* oblik za akuzativ poopćio se u nominativu. Vrlo rijetko se mogu čuti i stariji nominativni oblici *màti* i *ćî*.

Naglasna paradigma A:

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
N	*smȉrt*	*smȉrti*	*ljúbav*	*ljúbavi*
G	*smȉrti*	*smȉrtī*	*ljúbavi*	*ljúbavi*
D	*smȉrti*	*smȉrtīn / smȉrtiman*	*ljúbavi*	*ljúbavīn / ljúbaviman*
A	*smȉrt*	*smȉrti*	*ljúbav*	*ljúbavi*
V	*smȉrti*	*smȉrti*	*ljúbavi*	*ljúbavi*
L	*smȉrti / ò smrti*	*smȉrtīn / smȉrtiman*	*o ljúbavi*	*ljúbavīn / ljúbaviman*
I	*smȉrću*	*smȉrtīn / smȉrtiman*	*s ljúbavi*	*ljúbavīn / ljúbaviman*

Imenice koje se sklanjaju po n.p. A: *budúćnōst* (G jd. *budúćnosti*), *brójnōst* (G jd. *brójnosti*), *bújnōst* (G jd. *bújnosti*), *čëljāḍ* (G zb. *čëljādi*), *čëljūst* (G jd. *čëljūsti*), *čèstitōst* (G jd. *čèstitosti*), *ćûḍ* (G jd. *ćûdi*), *dȉvljāč* (G jd. *dȉvljāči*), *dôḅ* (G jd. *dôbi*), *drágōst* (G jd. *drágosti*), *glúpōst* (G jd. *glúposti*), *hrábrōst* (G jd. *hrábrosti*), *ȉspovīḍ* (G jd. *ȉspovīdi*), *jákōst* (G jd. *jákosti*), *kòrist* (G jd. *kòristi*), *krȉpōst* (G jd. *krȉposti*), *línōst* (G jd. *línosti*), *lȕdōst* (G jd. *lȕdosti*), *ljúbaỵ* (G jd. *ljúbavi*), *mȁgarāḍ* (G jd. *mȁgarādi*) / *màgarāḍ* (G jd. *màgarādi*), *malénkōst* (G jd. *malénkosti*), *mlȁdōst* (G jd. *mlȁdosti*)[210], *mogúćnōst* (G jd. *mogúćnosti*), *mȍmčāḍ* (G zb. *mȍmčādi*), *nápast* (G jd. *nápasti*), *náraỵ* (G jd. *náravi*), *nëmān* (G jd. *nëmāni*), *nèmilōst* (G jd. *nèmilosti*), *obíteḷ* (G jd. *obíteḷi*), *pȁkōst* (G jd. *pȁkosti*), *përād* (G zb. *përādi*), *plîsan* (G jd. *plîsni*), *pȍvēzānōst* (G jd. *pȍvēzānosti*), *pústoš* (G jd. *pústoši*), *sávjest* (G jd. *sávjesti*), *slȁbōst* (G jd. *slȁbosti*), *smȉrt* (G jd. *smȉrti*), *spȍrōst* (G jd. *spȍrosti*), *stȁrōst* (G jd. *stȁrosti*), *stȕdēn* (G jd. *stȕdēni*), *svȉtlōst* (G jd. *svȉtlosti*), *vrídnōst* (G jd. *vrídnosti*), *stȁrōst* (G jd. *stȁrosti*), *tëlāḍ* (G zb. *tëlādi*), *vrídnōst* (G jd. *vrídnosti*), *zȁpovīḍ* (G jd. *zȁpovīdi*), *zëlēn* (G jd. *zëlēni*), *ždrȉbāḍ* (G *ždrȉbādi*), *žêź* (G jd. *žêźi*).

Imenice n.p. A *i*-vrste imaju jedan od četiri naglaska na osnovi, npr. kratkosilazni: NA *čëljūst*, *dȉvljāč*, *ȉspovīḍ*, *nëmān*, *zȁpovīḍ*; dugosilazni: *ćûḍ*, *dôb*, *plîsan*, *žêź*; kratkouzlazni *kòrist*; ili dugouzlazni: *ljúbav*, *nápast*, *nárav*, *obíteḷ*, *pústoš*, *sávjest*. Imenica *plîsan*, koja je *singularia tantum*, u NA jd. ima nepostojano *a* koje nije potvrđeno u ostalim padežima: GDVLI *plîsni*.

Imenice koje imaju kratkosilazni i zanaglasnu duljinu u kosim padežima duljinu ne krate: jd. NA *čëljūst*, GD(V)LI *čëljūsti*, mn. NA(V) *čëljūsti*, G *čëljūstī*, DLI *čëljūstīn / čëljūstima(n)*; jd. NA *dȉvljāč*, GD(V)LI *dȉvljāči*; jd. NA *ȉspovīḍ*, GD(V)LI *ȉspovīdi*, mn. NA(V)

[210] Samo u najstarijih govornika nalazimo primjere s pomičnim naglaskom, npr. L jd. *u mladosti*, no i oni dubletno koriste i *u mladosti* te je imenica stoga svrstana u n.p. A.

ïspovīdi, G *ïspovīdī*, DLI *ïspovīdīn / ïspovīdima(n)*; jd. NA *nëmān*, GDVLI *nëmāni*, mn. NAV *nëmāni*, G *nëmānī*, *DLI nëmānīn / nëmānima(n)*; jd. NA *zäpovīḑ*, GD(V)LI *zäpovīdi*; mn. NA(V) *zäpovīdi*, G *zäpovīdī*, DLI *zäpovīdīn / zäpovīdima(n);* NA *zëlēn*, GD(V)LI *zëlēni*. Posljednja imenica te primjer *dïvḷāč* nemaju gramatičku množinu.

Jednosložne imenice *ćûḑ*, *dôb*, *žêʒ* zadržavaju dugosilazni u cijeloj paradigmi: NA *ćûḑ*, GD(V)LI *ćûdi*; NA *dôb*, GD(V)LI *dôbi*; N *žêʒ*, GD(V)LI *žêʒi*. Sve su *singularia tantum*. Imenica *kòrist* također nema množinsku deklinaciju i zadržava kratkouzlazni na osnovi u cijeloj paradigmi: GD(V)LI *kòristi*. Dubletno se može čuti i *körīst* (G jd. *körīsti*), koja se očekivano sklanja po n.p. C (usp. Kapović 2014: 782), što je vidljivo po preskakanju naglaska, npr. G jd. *ïs korīsti*.

Imenice koje u NA imaju dugouzlazni zadržavaju ga u cijeloj paradigmi: jd. NA *ḷúbav*, GDVLI *ḷúbavi*, mn. NAV *ḷúbavi*, G *ḷúbavī*, DLI *ḷúbavīn / ḷúbavima(n)*; jd. NA *nápast*, GD(V)LI *nápasti*, mn. NAV *nápasti*, G *nápastī*, DLI *nápastīn / nápastima(n)*; jd. NA *nárav*, GD(V)LI *náravi*; jd. NA *obíteḷ*, GD(V)LI *obíteḷi*, mn. NAV *obíteḷi*, G *obíteḷī*, DLI *obíteḷīn / obíteḷima(n)*; NA *pústoš*, GD(V)LI *pústoši*; NA *sávjest*, GD(V)LI *sávjesti.* Imenice *nárav*, *pústoš*, *sávjest* nemaju gramatičku množinu (*singularia tantum*).

Riječi nastale tvorbom sufiksom *-ōst* u NA jd. imaju duljinu u svim potvrđenim primjerima: *budúćnōst*, *brójnōst*, *bújnōst*, *čèstitōst*, *drágōst*, *glúpōst*, *hrábrōst*, *jákōst*, *krïpōst*, *línōst*, *lüdōst*, *mlädōst*, *mogúćnōst*, *nèmilōst*, *päkōst*, *pòvēzānōst*, *svïtlōst*, *släbōst*, *spörōst*, *stärōst*, *vrídnōst.* U kosim padežima duljina sufiksa se krati, npr. *hrábrosti*, *jákosti*, *línosti*, *vrídnosti*. Te imenice imaju apstraktno značenje te nemaju gramatičku množinu (*singularia tantum*). Ipak, neke mogu imati i množinske oblike, npr. mn. NA(V) *budúćnosti*, G *budúćnostī*, DLI *budúćnostīn / budúćnostima(n)*; mn. NA(V) *glúposti*, G *glúpostī*, DLI *glúpostīn / glúpostima(n)*; mn. NA(V) *lüdosti*, G *lüdostī*, DLI *lüdostīn / lüdostima(n)*; mn. NA(V) *mogúćnosti*, G *mogúćnostī*, DLI *mogúćnostīn / mogúćnostima(n).*

Zbirne imenice zadržavaju zanaglasnu duljinu u kosim padežima, a mogu imati i vlastitu gramatičku množinu, npr. jd. NA *čëḷāḑ*, GDVLI *čëḷādi*; mn. NAV *čëḷādi*, G *čëḷādī*, DLI *čëḷādīn*; jd. NA *mägarāḑ / màgarāḑ*, GDVLI *mägarādi / màgarādi*, mn. NAV *mägarādi / màgarādi*, G *mägarādī / màgarādī*, DLI *mägarādīn / màgarādīn*; jd. NA *mömčāḑ*, GDVLI *mömčādi*, mn. NAV *mömčādi*, G *mömčādī*, DLI *mömčādīn / mömčādima(n)*; NA *përāḑ*, GDVLI *përādi*; NA *tëlāḑ*, GDVLI *tëlādi*; NA *ždrïbāḑ*, GDVLI *ždrïbādi*.

Naglasak se relativno rijetko u odnosu na ostale deklinacijske vrste prenosi na proklitike, npr. A jd. *zà čeḷūst*, *nà ispovīḍ*, G jd. *òd ludosti*, *òt plīsni* : A jd. *za ćûḍ*, *u mlädosti*, *na zäpovīḍ*,[211] G jd. *od žêźi*.

Imenica NA *bôl*, GD(V)LI *bôli* u množinskoj deklinaciji je muškog roda (n.p. A *a*-vrste): N(V) *bölovi*, G *bölōvā*, DLI *bölovīn / bölovima(n)*.

Naglasna paradigma C:

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
N	*nît*	*nîti*	*kökōš*	*kökoši*
G	*nîti*	*nítī*	*kökoši*	*kokòšī*
D	*nîti*	*nítīn / nítiman*	*kökoši*	*kokòšīn / kokòšiman*
A	*nît / zä nīt*	*nîti*	*kökōš / prït kokōš*	*kökoši*
V	*nîti*	*nîti*	*kökoši*	*kökoši*
L	*na níti*	*na nítīn / nítiman*	*kökoši*	*kokòšīn / kokòšiman*
I	*s nîti*	*nítīn / nítiman*	*kökoši*	*kokòšīn / kokòšiman*

Imenice koje se sklanjaju po n.p. C: *bît* (G jd. *bîti*, L jd. *u bíti*), *bölēst* (GL jd. *bölesti*, G mn. *bolèstī*), *bôl* (G jd. *bôli*, L jd. *u bóli*), *čâst* (G jd. *čâsti*, L jd. *u části*), *ćêr* (G jd. *ćëri*, L jd. *o ćèri*), *glâḍ* (G jd. *glâdi*, L jd. *u gládi*), *jësēn* (GL jd. *jëseni*, G mn. *jesènī*), *kâp* (G jd. *kâpi*, L jd. *u kápi*), *kökōš* (GL jd. *kökoši*, G mn. *kokòšī*), *kôst* (G jd. *kösti*, L jd. *o kòsti*), *krỵ* (G jd. *krvi*, L jd. *u kr̀vi*, *singularia tantum*), *lâž* (G jd. *lâži*, L jd. *u láži*), *mâst* (G jd. *mâsti*, L jd. *na másti*), *mïlōst* (G jd. *mïlosti*, L jd. *u milòsti*), *mîsā* (G jd. *mîsli*, G mn. *míslī*), *môć* (G jd. *möći*, L jd. *u mòći*), *nëmōć* (G jd. *nëmoći*, L jd. *u nemòći*), *nësvīst* (G jd. *nësvīsti*, A jd. *ü nesvīst*,[212] *singularia tantum*), *nît* (G jd. *nîti*, L jd. *na níti*), *nôć* (G jd. *nöći*, L jd. *u nòći*), *pämēt* (G jd. *pämēti*, L jd. *na paméti*), *pêć* (G jd. *pëći*, L jd. *u pèći*), *pömōć* (G jd. *pömoći*, G mn. *pomòćī*), *pr̀si* (G mn. *pr̀sī*), *rädōst* (G jd. *rädosti*, L jd. *radòsti*), *râvan* (G jd. *râvni*, G mn. *rávnī*), *rîč* (G jd. *rîči*, L jd. *u ríči*), *slâst* (G jd. *slâsti*, L jd. *u slásti*), *sô* (G jd. *söli*, L jd. *sòli*, *singularia tantum*), *stvâr* (G jd. *stvâri*, L jd. *na stvári*), *vëčēr* (G jd. *vëčēri*, L jd. *u večèri*), *vlâst* (G jd. *vlâsti*, L jd. *na vlásti*), *zvîr* (G jd. *zvîri*, L jd. *o zvíri*), *žälōst* (G jd. *žälosti*, L jd. *u žalòsti*).[213]

[211] U viteškoj igri Alka na kraju dijaloga s alkarskim vojvodom alajčaiš (vođa alkarskih momaka) odgovara poznatom krilaticom: "Na zäpovīḍ, vöjvodo!"
[212] Dajemo primjer A jd. jer je L jd. ujednačen s GDI jd., a imenica nema množinu. Razlika n.p. A : n.p. C vidljiva je samo u preskakanju naglaska (u n.p. A nalazimo prenošenje).
[213] Oblici s pomičnim naglaskom ostvaruju se dubletno uz oblike poput *u žälosti*, i to u govoru svih generacija.

U naglasnoj paradigmi C *i*-vrste nalazimo čeoni naglasak na početku fonetske riječi, osim u padežima koji imaju dominantne nastavke, L jd. i GDLI mn., kada je naglasak vezan za prvi slog nastavka, tj. povučen je na prethodni slog kao dugi ili kratki uzlazni.

Jednosložne imenice koje imaju dugosilazni naglasak u kosim padežima zadržavaju duljinu, a ton je silazan u padežima koji imaju recesivne nastavke te uzlazan u padežima koji imaju dominantne nastavke, npr. NA *bît*, GD(V)I *bîti*, L *bíti*; NA *čâst*, GD(V)I *čâsti*, L *u části*; NA *glâḑ*, GD(V)I *glâdi*, L *u gládi*; jd. NA *kâp*, GD(V)I *kâpi*, L *u kápi*, mn. NAV *kâpi*, G *kápī*, DLI *kápīn / kápima(n)*; NA *lâž*, GD(V)I *lâži*, L *u láži*, mn. NAV *lâži*, G *lážī*, DLI *lážīn / lážima(n)*; NA *mâst*, GD(V)I *mâsti*, L *na másti*; jd. NA *nît*, GD(V)I *nîti*, L *o níti*, mn. NAV *nîti*, G *nítī*, DLI *nítīn / nítima(n)*; NA *rîč*, GD(V)I *rîči*, L *u ríči*, mn. NAV *rîči*, G *ríčī*, DLI *ríčīn / ríčima(n)*; NA *sô*, GD(V)I *söli*, L *sòli*; jd. NA *stvâr*, GD(V)I *stvâri*, L *o stvári*, mn. NAV *stvâri*, G *stvárī*, DLI *stvárīn / stvárima(n)*; jd. NA *vlâst*, GD(V)I *vlâsti*, L *na vlásti*, mn. NAV *vlâsti*, G *vlástī*, DLI *vlástīn / vlástima(n)*; jd. NA *zvîr*, GD(V)I *zvîri*, L *zvíri*, mn. NA *zvîri*, G *zvírī*, DLI *zvírīn / zvírima(n)*.

Jednosložne imenice koje u kosim padežima imaju kratku osnovu u NA jd. imaju produljen naglasak, dok je u ostatku paradigme kratak, npr. jd. NA *ćêr*, GDVI *ćëri*, L *ćèri*, mn. NAV *ćëri*, G *ćèrī*, DLI *ćèrīn / ćèrima(n)*; NA *kôst*, GD(V)I *kösti*, L *po kòsti*; mn. NA(V) *kösti*, G *kòstijū*, *kòstīn / kòstima(n)*; NA *môć*, GD(V)I *möći*, L *u mòći*, mn. NA(V) *möći*, G *mòćī*, DLI *mòćīn / mòćima(n)*; NA *nôć*, GD(V)I *nöći*, L *u nòći*, NA(V) *nöći*, G *nòćī*, DLI *nòćīn / nòćima(n)*; NA *pêć*, GD(V)I *pëći*, L *u pèći*, NA(V) *pëći*, G *pèćī*, DLI *pèćīn / pèćima(n)*.

Imenice *nësvīst*, *pämēt*, *vëčēr* u kosim padežima imaju zanaglasnu duljinu, a samo imenica *vëčē(r)* ima množinsku deklinaciju (ostale su *singularia tantum*): NA *nësvīst*, GD(V)I *nësvīsti*, L *nesvísti*; NA *pämēt*, GD(V)I *pämēti*, L *paméti*; jd. NA *vëčēr*, GD(V)I *vëčēri*, L *večèri*, mn. NA(V) *vëčēri*, G *večèrī*, DLI *večèrīn / večèrima(n)*.

Imenice kojima je zanaglasna duljina u NA jd. rezultat duljenja u kosim padežima imaju kračinu: jd. NA *bölēst*, GD(V)LI *bölesti*, mn. NA(V) *bölesti*, G *bolèstī / bölestī*, DLI *bolèstīn / bolèstima(n)*; NA *jësēn*, GD(V)LI *jëseni*, mn. NA(V) *jëseni*, G *jësenī*, DLI *jesènīn / jesènima(n)*; jd. NA *kökōš*, GD(V)LI *kökoši*, mn. NAV *kökoši*, G *kokòšī*, DLI *kokòšīn / kokòšima(n)*; jd. NA *mïlōst*, GD(V)I *mïlosti*, L *milòsti*; NA *nëmōć*, GD(V)I *nëmoći*, L *nemòći*; NA *pömōć*, GD(V)LI *pömoći*; NA *rädōst* GD(V)I *rädosti*, L *u radòsti*. Imenice *mïlōst*, *nëmōć*, *rädōst* nemaju gramatičku množinu (*singularia tantum*).

Razlika po visnosti između D i L jd. čuva se u velikom broju primjera: D *bîti* : L *bíti*, D *čâsti* : L *části*; D *ćëri* : L *ćèri*, D *kâpi* : L *kápi*, D *kösti* : L *kòsti*, D *mâsti* : L *másti*, D *nîti* : L *níti*, D *nöći* : L *nòći*, D *pämeti* : L *na paméti*, D *pëći* : L *pèći*, D *rädosti* : L *radòsti*, D *stvâri* : L *stvári*, D *vlâsti* : L *vlásti*, D *žälosti* : L *u žalòsti*.

Manji broj imenica u jedninskoj deklinaciji od n.p. A razlikuje se samo po preskakanju naglaska na proklitiku, koje je u n.p. C naglašeno silaznim naglaskom na apsolutnom početku fonetske riječi (a u n.p. A na posljednjem slogu proklitike), npr. jd. G *öd bolesti*, *öd bōli*, A *ü čāst*, *zä ćēr*, G *öd glādi*, *öd jeseni*, A *pö kāp*, *prït kokōš*, *nä kōst*, G *öt krvi*, *öd lāži*, A *nä māst*, *zä mōć*, G *öd nemōći*, A *ü nesvīst*, *nä nīt*, *ü nōć*, *nä pamēt*, *ü pēć*, *ü pomōć*, G *öd radōsti*, A *nä rāvni*, *zä rīč*, *zä sō*, *nä stvār*, *prïd večē(r)*, *nä vlāst*, *nä žalōst*; A mn. *nä prsi*.

d) Zaključci o imenicama

Analiza imenica u govoru Bitelića pokazala je da u sustavu postoje i primjeri u kojima se čuva starije stanje, kao i oni koji imaju inovacije. Od morfoloških značajki istaknute su one najvažnije, primjerice, prevladavanje nepalatalnih nastavaka u deklinacijama im. m. i sr.r. *a*-vrste ili nastavak *-an / -on* u DLI mn. imenica ž.r. *ē*-vrste.

Vokativ jednine i genitiv množine u svim deklinacijama mogu imati čeoni naglasak, a duljine se na svim pozicijama čuvaju, osim ako imaju višesložne nastavke, kada se (rjeđe) skraćuju. Visnost lokativa prepoznatljiva je samo u n.p. C (i u manjoj mjeri u n.p. A) imenica svih vrsta i rodova, no u dijelu primjera dativ i lokativ izjednačeni su prema dativnom obliku. Imenice *i*-vrste češće imaju ujednačene DL jd. nego imenice ostalih deklinacijskih vrsta.

Genitiv množine svih imenica ima zanaglasnu duljinu i dug predzadnji slog, a može imati i naglasak pomaknut ka početku pri čemu se mogu čuti silazni naglasci, koji mogu prijeći na proklitike. U imenicama svih rodova i deklinacijskih tipova potvrđena je inovacija ujednačavanja G mn. prema drugim padežima, a rezultat je kratkouzlazni naglasak.

Sinkretizirani množinski padeži ujednačeni su i po naglasku, osim kada lokativna proklitika privlači naglasak u n.p. A. Ti padeži u n.p. C. imaju obilježje visnosti, tj. nastavak je dominantan i privlači naglasak.

U imenica *i*-vrste n.p. B nije potvrđena, nego su imenice većinom prešle u n.p. A ili n.p. C. U sustavu postoji tendencija za ujednačavanjem prema n.p. A, koja je zahvatila množinske padeže n.p. C, ali se ipak čuva pomičnost. Čuvanje pomičnosti je potvrđeno u dovoljno velikom broju primjera da zaključimo da je govor po tom jezičnom pitanju arhaičan.

III.2.2.2. Pridjevi

Pridjevi su riječi koje najčešće stoje uz imenice i pobliže ih određuju. Mijenjaju je prema kategorijama roda, broja i padeža (u kojima se slažu s imenicama na koje se odnose). U rečenici imaju ulogu atributa, no mogu doći i kao subjekt ili kao dio predikata.

Pridjevi se po značenju tradicionalno dijele na opisne, posvojne i gradivne. Opisni govore kakvo je što (npr. *dȍbar*, *vèlik*, *plâv*), posvojni čije je što (npr. *cürīn*, *dȉdōv*), a gradivni od čega je što (npr. *zlátan*, *drȉven*). Opisni imaju mogućnost stupnjevanja ili komparacije,[214] a opisni i gradivni po vidu se dijele na određene i neodređene. Posvojni pridjevi uvijek su određeni i ne mogu se stupnjevati.

1.) Komparacija

Pri komparaciji ili stupnjevanju razlikujemo pozitiv (*srȉtan*), komparativ (*srȉtnijī*) i superlativ (*nâjsrȉtnijī*). Komparativ i superlativ uvijek su po vidu određeni, što je vidljivo i iz zanaglasne duljine u svim oblicima, a pozitiv može biti i neodređeni i određeni pridjev.

Komparativ se tvori sufiksacijom (v. nastavak), a superlativ dodavanjem prefiksa *nâj-* tvorenici u komparativu, odnosno prefiksalno-sufiksalnom tvorbom. Tvorba komparativa i superlativa može se promatrati kao fleksija, a ne derivacija, jer se značenje bitno ne mijenja, nego se stupnjuje.

Komparativ se tvori sufiksima *-ijī*, *-jī* ili *-šī* za muški rod, sufiksima *-ijā*, *-jā* ili *-šā* za ženski rod i sufiksima *-ijē*, *-jē*, *šē* za srednji rod. Sufiksi *-ijī*, *-ijā*, *-ijē* sudjeluju u tvorbi višesložnih pridjeva, npr. *zèlen – zelènijī*, *ùkusan – ukùsnijī* (s nepostojanim *a* u pozitivu m.r.). Sufiksi *-jī*, *-jā*, *-jē* mogu jotirati osnovu: *dj* > *ǵ*, npr. *mlâḑ – mläǵī*; *tj* > *ć*, npr. *žût – žücī*; *zj* > *ž*, npr. *brẓ – brži.* Potvrđeni su i primjeri u kojima je došlo do jednačenja po mjestu tvorbe nakon jotacije, npr. *güšćī* (< *gûst*). Sufiksima *-šī*, *-šā*, *-šē* tvore se komparativi pridjeva *läk – läkšī*, *mëk – mëkšī*, *lîp – lipšī.*

Superlativ se tvori prefiksacijom komparativa na koji se dodaje prefiks *nâj-*, koji je uvijek naglašen. Ako u tvorbi sudjeluje dvosložan komparativ, u pravilu u superlativu dolazi samo jedan naglasak, npr. *nâjbržī*, *nâjlipšī*, a rjeđe se i u takvih oblika mogu ostvariti i dva

[214] U određenim kontekstima mogli bi se stupnjevati i gradivni pridjevi poput *zlátan*, no tada imaju opisno značenje, npr. *Lênka ìmā jȍš zlàtnijū kȍsu ȍd ńē* (značenje pridjeva nije 'od zlata' nego 'zlatne boje').

naglaska, npr. *nâjḷücī*. Superlativi tvoreni prefiksacijom višesložnih komparativa zadržavaju komparativni nastavak te imaju dva naglaska, npr. *nâjpoštènijī*, *nâjsrìtnijī*, *nâjukùsnijī*.

U govoru Bitelića česti su superaltivi riječi koje imaju apsolutno značenje, npr. *nâjprvī*, *nâjzàdńī*, koji se rjeđe ostvaruju i s jednim naglaskom, npr. *nâjprvī*, *nâjzadńī*.

Pridjevi *döbar*, *màlen / mâl*, *vèlik*, *zäo* u govoru Bitelića su nepravilni, kao i u hrvatskom standardnom jeziku, te imaju supletivne komparative, od kojih se onda tvore superlativi prefisacijom: *döbar*, komp. *böḷī*, superl. *nâjboḷī*; *màlen / mâl*, *mäńī*, *nâjmańī*; *vèlik*, komp. *vëćī*, superl. *nâjvećī*; *zäo*, komp. *görī*, superl. *nâjgorī*.

2.) Deklinacija pridjeva

I određeni i neodređeni pridjevi mogu se deklinirati, no neodređeni se rjeđe javljaju u kosim padežima, dok su u nominativu, kao dio predikata, razmjerno česti, npr. *Púra je dòbra.* (neodr.) : *To je döbrā púra* (odr.). Razlika po određenosti dobro se čuva u akcentuaciji, i to posebno u oblicima za sr. i ž.r., npr. *zèlen – zelèna – zelèno* : *zèlenī – zèlenā – zèlenō; gûst – gústa – gústo* : *gûstī – gûstā – gûstō.* Zanaglasna duljina razlikovna je u oblicima za sr. i ž.r. u primjerima poput *möćan – möćna – möćno* : *möćnī – möćnā – möćnō.*

a) Neodređeni pridjevi i imenička deklinacija pridjeva

Neodređeni pridjevi dekliniraju se po tzv. imeničkoj deklinaciji. U govoru Bitelića dolaze kao dio predikata te uz imenice koje imaju općenito, a ne točno određeno značenje. U kosim padežima koriste se rijetko, no potvrđeni su u govoru svih generacija. Nedređeni pridjevi nemaju vokativ, jer mu je u značenju implicirana određenost.

	JEDNINA			MNOŽINA		
	MUŠKI	SREDNJI	ŽENSKI	MUŠKI	SREDNJI	ŽENSKI
N	*döbar*	*dòbro*	*dòbra*	*dòbri*	*dòbra*	*dòbre*
G	*dòbra*	*dòbra*	*dòbrē*	*dòbrī*	*dòbrī*	*dòbrī*
D	*dòbru*	*dòbru*	*dòbrōj*	*dòbrīn*	*dòbrīn*	*dòbrīn*
A	*döbar / dòbra*	*dòbra*	*dòbru*	*dòbre*	*dòbra*	*dòbre*
L	*dòbru*	*dòbru*	*dòbrōj*	*dòbrīn*	*dòbrīn*	*dòbrīn*
I	*dòbrīn*	*dòbrīn*	*dòbrōn*	*dòbrīn*	*dòbrīn*	*dòbrīn*

Imenička deklinacija pridjeva nije sasvim istovjetna deklinaciji imenica, no tako se naziva jer se padežni nastavci ovih dviju deklinacija uvelike podudaraju. U ovom ćemo ju radu nazivati neodređenom pridjevskom deklinacijom.

Jedninsku deklinaciju pridjeva m.r., kao i deklinaciju imenica m.r., karakterizira razlika po živosti odražena u akuzativu. I u toj deklinaciji akuzativ je jednak nominativu ako pridjev stoji uz imenicu koja znači što neživo, odnosno genitivu ako je uz imenicu koja znači što živo (više v. u *III.2.2.1. Imenice*), npr. A jd. {'živo'} *dòbra čòvika*, *gȁdna čòvika*, *lípa mònka*, *mláda mònka*, *slàba čòvika*, A *dȍbar sȉr*, *gȁdan krȕv*, *lîp sȁn*, *mlâḍ sȉr*, *slȁḅ nôš*.

Jedninska promjena pridjeva m. i sr.r. od deklinacije imenica m. i sr.r. razlikuje se po nastavku za instrumental. Pridjevi koji se dekliniraju po imeničkoj deklinaciji za taj padež imaju nastavak *-īn*, a imenice nastavak *-on*, npr. I jd. m.r. *dòbrīn čòvikon*, sr.r. *dòbrīn súknon*.

Jedninska deklinacija pridjeva ž.r. od deklinacije imenica razlikuje se po nastavcima za dativ i lokativ. Imenice ž.r. za te padeže imaju nastavak *-i*, a pridjevi nastavak *-ōj*, koji u starijih generacija u slobodnom govoru može alternirati s nastavkom *-ōn*, npr. D jd. *dòbrōj / dòbrōn žèni*. Taj je nastavak redovan u Makarskom primorju: "Osobitost je govora Makarskoga primorja, ali prema novim istraživanjima i širega područja rasprostiranja dalmatinskih novoštokavskih ikavskih govora, nastavak *-on* u pridjevsko-zamjeničkoj sklonidbi u D i L jd. ž. r." (Kurtović Budja 2009: 110–111).

Množinska deklinacija ista je za sva tri roda, a razlikuje se u oblicima za nominativ i akuzativ, koji imaju različite nastavke, *-i* za m.r., *-a* za sr.r. te *-e* za ž.r., npr. m.r. NA mn. mr. *dòbri dâni*, sr.r. *dòbra vrimèna*, ž.r. *dòbre žène*; G mn. m.r. *dòbrī dânā*, sr.r. *dòbrī vriménā*, ž.r. *dòbrī žénā*, DLI mn. m.r. *dòbrīn dánima(n)*; sr.r. *dòbrīn vrimènima(n)*, žr.r. *dòbrīn žènama(n)*.

b) Određeni pridjevi i pridjevsko-zamjenička deklinacija

Određeni pridjevi tvore se tako da se na osnovu dodaju nastavci *-ī*, *-ā*, *-ō*, npr. neodr. *döbar – dòbra – dòbro* : odr. *döbrī – döbrā – döbrō*. Određeni pridjevi dekliniraju se po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji (v. nastavak)[215] i stoje uz imenicu koja je točno određena prije u kontekstu (u prethodnim rečenicama ili implicitno).

U govoru Bitelića po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji mijenjaju se opisni i gradivni pridjevi ako su određeni te svi posvojni pridjevi. To uključuje i pridjeve tvorene sufiksima m.r. *-ōv*, ž.r. *-ovā*, sr. r. *-ovō*, npr. *dȉdōv – dȉdovā – dȉdovō*;[216] zatim sufiksima m.r. *-īn*, ž.r. *-inā*, sr.r. *-inō*, npr. *žènīn – žèninā – žèninō*; sufiksima m.r. *-skī*, žr. *-skā*, sr.r. *-skō*, npr. *mùškī – mùškā – mùškō*; sufiksima m.r. *-čkī*, ž.r. *-čkā*; sr.r. *-čkō*, npr. *lòvačkī – lòvačkā – lòvačkō*; sufiksima m.r. *-nī*, ž.r. *-nā*, sr.r. *-nō*, npr. *küćnī – küćnā – küćnō*; sufiksima *-jī*, *-jā*, *-jē*, npr. *közjī – közjā – közjē*; te sufiksima *-ńī*, ž.r. *-ńa*, sr.r. *-ńē / ńō*, npr. *srȉdńī – srȉdńā – srȉdńē* (rjeđe *srȉdńō*).

Po toj deklinaciji mijenjaju se i pridjevi koji nemaju neodređene oblike. Takvi su pridjevi na *-kī* (*-kā*, *kō*), npr. *jârkī*, *žârkī*; te pridjevi na *-ćī* (*-ćā*, *-ćē / ćō*), npr. *brȉjāćī*, *ìdūćā*.

	JEDNINA			MNOŽINA		
	MUŠKI	SREDNJI	ŽENSKI	MUŠKI	SREDNJI	ŽENSKI
N	*döbrī*	*döbrō*	*döbrā*	*döbrī*	*döbrā*	*döbrē*
G	*döbrōg(a)*	*döbrōg(a)*	*döbrē*	*döbrī*	*döbrī*	*döbrī*
D	*döbrōn*	*döbrōn*	*döbrōj / döbrōn*	*döbrīn*	*döbrīn*	*döbrīn*
V	*döbrī*	*döbrō*	*döbrā*	*döbrī*	*döbrā*	*döbrē*
A	*döbrōg(a)*	*döbrō*	*döbrū*	*döbrī*	*döbrā*	*döbrē*
L	*döbrōn*	*döbrōn*	*döbrōj / döbrōn*	*döbrīn*	*döbrīn*	*döbrīn*
I	*döbrīn*	*döbrīn*	*döbrōn*	*döbrīn*	*döbrīn*	*döbrīn*

U deklinaciji određenih pridjeva dobro se čuva zanaglasna duljina u svim padežnim nastavcima svih rodova. U množinskoj deklinaciji nastavci su isti kao i u neodređenoj deklinaciji, no razlika po vidu (tj. određenosti) istaknuta je u zanaglasnoj duljini i (u velikom broju primjera) i naglascima: određeni pridjevi imaju čeoni naglasak, dakle privlači ga početak riječi, npr. DLI mn. neodr. *dòbrīn* : odr. *döbrīn*.

[215] Za lakšu usporedbu, isti primjer služi za demonstraciju pridjevsko-zamjeničke deklinacije.
[216] Kapović (usmeno) navodi da je u Vrgorskoj krajini u posvojnim pridjevima tog tipa kračina, npr. *dȉdov*, te da se dekliniraju po neodređenoj pridjevskoj deklinaciji, npr. m.r. G jd. *dȉdova*, D jd. *dȉdovu* itd.

U jedninskoj deklinaciji određenih pridjeva m.r. nije potvrđena opreka po živosti u akuzativu jednine, nego je on uvijek jednak genitivu. U deklinaciji određenih pridjeva ž. i sr.r. ujednačeni su nominativ, akuzativ i instrumental jednine i množine. U deklinaciji svih rodova ujednačeni su dativ i lokativ jednine te dativ, lokativ i instrumental množine.

U deklinaciji određenih pridjeva m. i sr. r. u genitivu, dativu (rjeđe lokativu) i akuzativu jednine mogu doći navesci *-a*, *-e* pri čemu se zanaglasna duljina ne krati, npr. jd. GA *döbrōga*, D(L) *döbrōme*.

Deklinacija određenih pridjeva ž.r. po nastavcima je istovjetna deklinaciji neodređenih pridjeva ž.r., od koje se razlikuje samo po naglasku i zanaglasnoj duljini, odnosno samo po naglasku u padežima za koje su nastavci dugi i u imeničkoj deklinaciji, dakle u NA jd. i NA mn., npr. N jd. neodr. *dòbra* : odr. *döbrā*; A jd. neodr. *dòbru* : odr. *döbrū*, NA mn. neodr. *dòbre* : odr. *döbrē*.

Množinska pridjevsko-zamjenička deklinacija ima iste nastavke za genitiv, dativ, lokativ i instrumental kao i imenička množinska deklinacija, a razlikuju se po naglasku. Nominativ, akuzativ i vokativ množine određenih pridjeva razlikuju se po rodu, a od neodređenih pridjeva po naglasku i zanaglasnoj duljini, npr. mn. NAV neodr. m.r. *dòbri*, sr.r. *dòbra*, ž.r. *dòbre* : odr. *döbrī*, sr. *döbrā*, ž.r. *döbrē*.

3.) Naglasne paradigme pridjeva

Naglasne paradigme pridjeva određuju se prema oblicima za muški, ženski i srednji rod neodređenih pridjeva, a određeni se dekliniraju po n.p. A. U govoru Bitelića pridjevi se dijele po naglasnim paradigmama onako kako je opisano u nastavku.

Naglasna paradigma A

	JEDNINA			MNOŽINA		
	MUŠKI	SREDNJI	ŽENSKI	MUŠKI	SREDNJI	ŽENSKI
N	*jädan*	*jädno*	*jädna*	*jädni*	*jädna*	*jädne*
G	*jädna*	*jädna*	*jädnē*	*jädnī*	*jädnī*	*jädnī*
D	*jädnu*	*jädnu*	*jädnōj*	*jädnīn*	*jädnīn*	*jädnīn*
A	*jädna / jädan*	*jädno*	*jädnu*	*jädne*	*jädna*	*jädne*
L	*jädnu*	*jädnu*	*jädnōj*	*jädnīn*	*jädnīn*	*jädnīn*
I	*jädnīn*	*jädnīn*	*jädnōn*	*jädnīn*	*jädnīn*	*jädnīn*

U govoru Bitelića po n.p. A mijenjaju se pridjevi: *bïlkast – bïlkasta – bïlkasto*, *bïtan – bïtna – bïtno; bölesan – bölesna – bölesno*, *crvènkast – crvènkasta – crvènkasto*, *čâsan – čâsna – čâsno*, *dîvan – dîvna – dîvno*, *gädan – gädna – gädno*, *jädan – jädna – jädno*, *kïsel / kïsē – kïsela – kïselo*, *lägan – lägana – lägano*, *lâžan – lâžna – lâžno*, *möćan – möćna – möćno*, *mučan – mučna – mučno*, *pämetan – pämetna – pämetno*, *plävkast – plävkasta – plävkasto*, *rädosan – rädosna – rädosno*, *sîlan – sîlna – sîlno*, *sïvkast – sïvkasta – sïvkasto*, *sjâjan – sjâjna – sjâjno*, *slâvan – slâvna – slâvno*, *slöbodan – slöbodna – slöbodno*, *slöžan – slöžna – slöžno*, *vësē / vësel – vësela – vëselo*, *zelènkast – zelènkasta – zelènkasto*, *žälosan – žälosna – žälosno.*

Kod pridjeva koji se mijenjaju po n.p. A naglasak je na istom slogu osnove i u muškom i u ženskom i u srednjem rodu. U velikom broju primjera naglasak je kratkosilazni na prvom slogu osnove, npr. *gädan – gädna – gädno*, no može biti i dugosilazni, npr. *sjâjan – sjâjna – sjâjno*; ili (rjeđe) kratkouzlazni, npr. *crvènkast – crvènkasta – crvènkasto.*

U govoru Bitelića nije potvrđen nijedan neizvedeni pridjev koji se mijenja po n.p. A, nego su pridjevi koji su se sklanjali po staroj n.p. *a* prešli ili u n.p. B, npr. *slȃbъ – *slȃba –

*slā́bo > *slä̯b – slàba – slàbo*, ili (rjeđe) u n.p. C, npr. *čī́stъ – *čī́sta – *čī́sto > *čȉst – čìsta – čȉsto*.[217] Dakle, po n.p. A mijenjaju se pridjevi izvedeni sufiksacijom.

Sufiksima m.r. *-an*, ž.r. *-na*, sr.r. *-no* tvori se najveći broj pridjeva koji pripadaju n.p. A. Ti pridjevi u nominativu jednine m.r. u neodređenom obliku imaju nepostojano *a*. U govoru Bitelića potvrđeni su takvi pridjevi s kratkom osnovom, npr. *bȉtan – bȉtna – bȉtno; gȁdan – gȁdna – gȁdno, jȁdan – jȁdna – jȁdno, mȍćan – mȍćna – mȍćno, mȕčan – mȕčna – mȕčno, slȍžan – slȍžno – slȍžna, žȁlos(t)an – žȁlosna – žȁlosno*. Nalazimo i primjere s dugim naglaskom na osnovi, npr. *čâsan – čâsna – čâsno, dîvan – dîvna – dîvno, lâžan – lâžna – lâžno, sîlan – sîlna – sîlno, sjâjan – sjâjna – sjâjno, slâvan – slâvna – slâvno.* Po n.p. A mijenjaju se i pridjevi koji imaju višesložnu osnovu, npr. *bȍlesan – bȍlesna – bȍlesno, pȁmetan – pȁmetna – pȁmetno, rȁdosan – rȁdosna – rȁdosno, slȍbodan – slȍbodno – slȍbodna, žȁlosan – žȁlosna – žȁlosno.* Ti su oblici izvorno bili n.p. *a* i n.p. *c*, a analogijom su se ujednačili u n.p. A. Kapović (2011c: 381) navodi: "A.p. C in the old a.p. *a* adjectives is due to analogy to adjectives like *bȍlestan* 'sick' and *slȍbodan* 'free' that stem from the original a.p. *c* (cf. the inherited *bolèsna*, *slobòdna*, a.p. C). Usually, all of these adjectives behave in the same manner in Štokavian, i.e. there is no distinction between the old a.p. *a* and a.p. *c* (...)In many Štokavian dialects (perhaps in all of them), the present a.p. A in these cases is to be derived from the older generalized a.p. C. Thus, the original *slobodьnȧ (*c*) / * pā́mętьna (*a*) ⇨ *slobodnȁ / *pametnȁ (C) ⇨ *slobodnȁ / *pametnȁ (C) or *slȍbodna / *pȁmetna (A, by analogy to forms with initial stress). Of course, the possibility exists that in some dialects a.p. A was generalized from the beginning, but it seems that as a rule almost all archaic Štokavian dialects exhibit a.p. C in these adjectives." U govoru Bitelića navedeni pridjevi prešli su u n.p. A.

Zabilježena je tvorba sufiksima m.r. *-an*, ž.r. *-ana*, sr.r. *-ano*, npr. *lȁgan – lȁgana – lȁgano*; te tvorba sufiksima *-el / -ē* za m.r., *-ela* za ž.r. i *-elo* za sr.r., npr. *kȉsel / kȉsē – kȉsela – kȉselo, vȅsē / vȅsel – vȅsela – vȅselo.*

Pridjevi tvoreni sufiksom *-kast* svi se sklanjaju po n.p. A, npr. *bȉlkast – bȉlkasta – bȉlkasto, crvènkast – crvènkasta – crvènkasto, plȁvkast – plȁvkasta – plȁvkasto, sȉvkast – sȉvkasta – sȉvkasto, zelènkast – zelènkasta – zelènkasto.*

[217] Više o promjenama koje su zahvatile n.p. *a* neizvedenih pridjeva v. u Kapović (2011c: 105–109).

Naglasna paradigma B

	JEDNINA			MNOŽINA		
	MUŠKI	SREDNJI	ŽENSKI	MUŠKI	SREDNJI	ŽENSKI
N	*lîp*	*lípo*	*lípa*	*lípi*	*lípa*	*lípe*
G	*lípa*	*lípa*	*lípē*	*lípī*	*lípī*	*lípī*
D	*lípu*	*lípu*	*lípōj*	*lípīn*	*lípīn*	*lípīn*
A	*lípa / lîp*	*lípo*	*lípu*	*lípe*	*lípa*	*lípe*
L	*lípu*	*lípu*	*lípōj*	*lípīn*	*lípīn*	*lípīn*
I	*lípīn*	*lípīn*	*lípōn*	*lípīn*	*lípīn*	*lípīn*

U govoru Bitelića po n.p. B mijenjaju se pridjevi: *bîl – bíla – bílo*, *bísan – bísna – bísno*, *blâg̣ – blága – blágo*, *blîḍ – blída – blído*, *bôs – bòsa – bòso*, *cȑn / cȓn – cȑna / cŕna – cȑno / cŕno*, *cȑven – crvèna – crvèno*, *dàlek – dalèka – dalèko*, *dèbē / dèbel – debèla – debèlo*, *dȍbar – dòbra – dòbro*, *drâg̣ – drága – drágo*, *dùbok – dubòka – dubòko*, *dȕg̣ – dùga – dùgo*, *gládan – gládna – gládno*, *glûv̯ – glúva – glúvo*, *gńîl – gńíla – gńílo*, *gô – gòla – gòlo*, *górak – górka – górko*, *grûḅ – grúba – grúbo*, *gûst – gústa – gústo*, *jâk – jáka – jáko*, *ládan – ládna – ládno*, *lîp – lípa – lípo*, *lûḍ – lúda – lúdo*, *ļût – ļúta – ļúto*, *másan – másna – másno*, *mlâḍ – mláda – mládo*, *mȍdar – mòdra – mòdro*, *nȍv̯ – nòva – nòvo*, *plâv̯ – pláva – plávo*, *plítak – plítka – plítko*, *pȕn – pùna – pùno*, *rávan – rávna – rávno*, *rùmen – rumèna – rumèno*, *sâm – sáma – sámo*, *sîv̯ – síva – sívo*, *slȁḅ – slàba – slàbo*, *slân – slána – sláno*, *stȁr – stàra – stàro*, *šúpaļ – šúpļa – šúpļo / šúpļe*, *téžak – téška – téško*, *túžan – túžna – túžno*, *vìsok – visòka – visòko*, *vrûć – vrúća – vrúćo / vrúće*, *zdrȁv̯ – zdràva – zdràvo*, *zèlen – zelèna – zelèno*, *zlátan – zlátna – zlátno*, *žédan – žédna – žédno*, *žût – žúta – žúto.*

U n.p. B naglasak je vezan za kraj osnove, odnosno za nastavak s kojega je novoštokavskom retrakcijom povučen na kraj osnove kao uzlazni naglasak, i to u oblicima za sva tri roda, npr. *túžan – túžna – túžno.* Oblici za N jd. m.r. imaju silazne naglaske ako su jednosložni, a u oblicima za ž. i sr.r. naglasak je uzlazan, npr. *dȕg̣ – dùga – dùgo.*

Prema Kapoviću (2014: 597), "od korijenskih pridjeva s kratkim samoglasnikom se jedino u pridj. *gôl* (...) čuva izvorna n. p. B. Svi ostali pridjevi se stapaju s odrazom n. p. *a*, npr. *nȍv̯ – nȍva – nȍvo* (A) > (sekundarno) *nȍv̯ – nòva – nòvo* (B)." Kurtović Budja (2009: 132) u govorima Makarskog primorja bilježi primjere poput *nȍv̯ - nòva - nȍvo*, dakle prijelaz n.p. *b* > n.p. C.[218] U govoru Bitelića bilježimo razvoj koji Kapović označava kao sekundarni

[218] Općenito možemo reći da je u tim govorima mnogo više pridjeva prešlo u n.p. C nego u govoru Bitelića, a vjerojatno i Sinjske krajine u cjelini.

u velikom broju neizvedenih pridjeva s kratkim samoglasnikom. Usto, ovoj se paradigmi priključuju i neki pridjevi koji su bili izvorno n.p. *c*, npr. *bôs – bòsa – bòso*. Osim njih, po kratkoj n.p. B mijenjaju se pridjevi: *dȕg – dùga – dùgo*, *gô – gòla – gòlo*,[219] *nȍy – nòva – nòvo*, *pȕn – pùna – pùno*, *slȁb – slàba – slàbo*, *stȁr – stàra – stàro*, *zdrȁy – zdràva – zdràvo*. Toj paradigmi pripada i primjer s izvorno dugim korijenom *cȑn – cȑna – cȑno*, koji je zahvatila fonološka promjena kraćenja dugog *r* pa trebamo pretpostaviti međurazvoj: *čъrnъ – *čьrnȁ – *čьrnȍ (> *cȑn – cȑna – cȑno*) > *cȑn – cȑna – cȑno* (usp. Kapović 2014: 782).

U n.p. B neizvedenih pridjeva s dugom osnovom smjenjuju se dugosilazni i dugouzlazni naglasci, npr. *blâg – blága – blágo*, *blîd – blída – blído*, *glûy – glúva – glúvo*, *gńîl – gńíla – gńílo*, *gûst – gústa – gústo*, *jâk –jáka – jáko*, *lîp – lípa – lípo*, *lûd – lúda – lúdo*, *ļût – ļúta – ļúto*, *mlâd – mláda – mládo*, *plây – pláva – plávo*, *sâm – sáma – sámo*, *slân – slána – sláno*, *vrûć – vrúća – vrúćo / vrúće*. U posljednjem primjeru nalazimo dubletne oblike za sr.r. od kojih se češće ostvaruju oni s prijeglasom, a u slobodnom govoru čuju se i oblici bez njega (*vrúćo*), posebno u najstarijih govornika.

Pridjeve *dȍbar – dòbra – dòbro*, *mȍdar – mòdra – mòdro*, *rávan – rávna – rávno*, *šúpaļ – šúpļa – šúpļo / šúpļe* ne možemo promatrati kao sufiksalne tvorenice jer im osnove nisu tvorbeno plodne. Osnova je plodna kada govorimo o pridjevu *dàlek – dalèka – dalèko*, no ni on se ne može svrstati u tvorenice jer mu nije tvorbeno plodan sufiks.

Primjere koji u m.r. dolaze s kratkosilaznim, a u ž. i sr.r. s kratkouzlaznim *dȍbar – dòbra – dòbro*, *mȍdar – mòdra – mòdro*, koji su se pravilno razvili od *dòbrъ – *dobrà, *mòdrъ – *mòdrà, možemo svrstati u poseban podtip u n.p. B.

Velik broj pridjeva tvorenih sufiksacijom mijenja se po n.p. B. U tvorbi sudjeluju sufiksi m.r. *-an*, ž.r. *-na*, sr.r. *-no*, npr. *bísan – bísna – bísno*, *gládan – gládna – gládno*, *ládan – ládna – ládno*, *másan – másna – másno*, *túžan – túžna – túžno*, *žédan – žédna – žédno*; sufiksi m.r. *-ē / -el*, ž.r. *-èla*, sr.r. *-èlo*, npr. *dèbē / dèbel – debèla – debèlo*; sufiksi m.r. *-ak*, ž.r. *-ka*, sr.r. *-ko*, npr. *górak – górka – górko*, *téžak – téška – tého*; sufiksi m.r. *-ok*, ž.r. *-òka*, sr.r. *-òko*, npr. *dùbok – dubòka – dubòko*, *vìsok – visòka – visòko*, te sufiksi m.r. *-en*, ž.r. *-èna*, sr.r. *-èno*, npr. *cȑven – crvèna – crvèno*, *rùmen – rumèna – rumèno*, *zèlen – zelèna – zelèno*.

U odnosu na pridjeve, prilozi čuvaju starinu. Prilozi načina nastaju konverzijom N jd. neodređenih pridjeva sr. r. a u govoru Bitelića redovno imaju silazne naglaske, npr. *Díte je zdràvo*. (neodr. prid.) || *Žívilo se zdrȁvo*. (pril.) || *Tȅle je slàbo*. (neodr. prid.) || *Slȁbo dolazīn*.

[219] Duljina u N jd. m.r. neodređenog oblika nastala je kao produkt kontrakcije nakon vokalizacije finalnog *-l* (usp. Kapović 2014: 320).

(pril. u značenju 'rijetko'). To bi značilo da je prelazak pridjeva u n.p. B nastupio nakon konverzije, pri čemu je ton naglaska postao razlikovan. Osim toga, Kapović (usmeno) navodi da sinkronijski u prilozima postoji tendencija uopćavanja čeonog naglaska bez obzira na izvornu n.p. pridjeva od kojih su nastali.[220]

Naglasna paradigma C

	JEDNINA			MNOŽINA		
	MUŠKI	SREDNJI	ŽENSKI	MUŠKI	SREDNJI	ŽENSKI
N	*slädak*	*slätko*	*slàtka*	*slàtki*	*slàtka*	*slàtke*
G	*slàtka*	*slàtka*	*slàtkē*	*slàtkī*	*slàtkī*	*slàtkī*
D	*slàtku*	*slàtku*	*slàtkōj*	*slàtkīn*	*slàtkīn*	*slàtkīn*
A	*slàtka / slädak*	*slätko*	*slàtku*	*slàtke*	*slàtka*	*slàtke*
L	*slàtku*	*slàtku*	*slàtkōj*	*slàtkīn*	*slàtkīn*	*slàtkīn*
I	*slàtkīn*	*slàtkīn*	*slàtkōn*	*slàtkīn*	*slàtkīn*	*slàtkīn*

U govoru Bitelića po n.p. C mijenjaju se pridjevi: *čïst – čìsta – čïsto*, *čvr̄st – čvr̀sta – čvr̄sto*, *gïbak – gìpka – gïpko*, *glädak – glàtka – glätko*, *krötak – kròt(k)a – kröt(k)o*, *löš – lòša – lösho / löše*, *mëk – mèka – mëko*, *mr̄k – mr̀ka – mr̄ko*, *mr̄zak – mr̀ska – mr̄sko*, *nìzak – nìska – nìsko*, *öbal – òbla – öblo*, *öštar – òštra – öštro*, *plítak – plítka – plîtko*, *pröst – pròsta – prösto*, *slädak – slàtka – slätko*, *sïtan – sìtna – sïtno*, *söčan – sòčna – söčno*, *škr̄t – škr̀ta – škr̄to*, *tänak – tànka – tänko*, *töpal – tòpla – töplo*, *trošan – tròšna – tröšno*, *tr̄pak – tr̀pka – tr̄pko*, *vëdar – vèdra – vëdro.*

U n.p. C nalazimo različite naglaske u oblicima po rodovima. Osnova nije bila izvorno naglašena te u oblicima za m. i sr. r. nalazimo čeoni naglasak, a u oblicima za ž.r. naglasak teži dominantnom nastavku pa je u govoru Bitelića reflektiran kao dugi ili kratki uzlazni, ovisno o duljini prednaglasnog sloga (prije pomaka).

Manji broj neizvedenih pridjeva deklinira se po n.p. C, dakle ili je prešao iz n.p. *a*, npr. *čïst – čìsta – čïsto*, ili n.p. *b*, npr. *löš – lòša – lösho / löše*, ili je zadržao staru n.p. *c*. Navodimo primjere koje smo zabilježili u govoru Bitelića: *čïst – čìsta – čïsto*, *čvr̄st – čvr̀sta –*

[220] Navodimo da nema čeonog naglaska u prilogu *skòro*, u kojem ipak čuva n.p. *b* u prilogu (a pridjev nije u upotrebi). Čeoni naglasak nije potvrđen ni u primjerima iz stare n.p. *a*, npr. *zàrana* : *räno*; *zàmalo*, *ùmalo* : *mälo*. Usp. Kapović (2011b: 107): "*mälo* 'few' (and *zàmalo* 'almost'), *räno* 'early' (and *zàrana*) from the original a.p. *a*, but *skòro* 'recently; almost' (the original a.p. *b*)."

čvr̈sto, *lös̈ – lòša – lös̈o / lös̈e*, *mëk – mèka – mëko*, *mr̈k – mr̀ka – mr̈ko*, *pröst – pròsta – prösto*, *škr̈t – škr̀ta – škr̈to.*

Primjetno je da su pridjevi koji imaju duljinu redovno u n.p. B. To vrijedi i za pridjeve nastale sufiksacijom, među kojima nismo zabilježili obrazac n.p. C. To je neobično za Dalmatinsku zagoru (usp. Šimundić 1971: 124–141, Kurtović Budja 2009: 131–133, Kapović 2011b: 356–357) i moglo bi biti jedna od zasebitosti govora okolice Sinja.

Pridjevi tvoreni sufiksima m.r. *-an*, ž.r. *-na*, sr.r. *-no* (s nepostojanim *a* u N jd. m.r.) koji se mijenjaju po n.p. C u govoru Bitelića su: *s̈ìtan – sìtna – s̈ìtno*, *s̈öčan – sòčna – s̈öčno*, *tröšan – tròšna – tröšno.* Sufiksi m.r. *-ak*, ž.r. *-ka*, sr.r. *-ko* (također s nepostojanim *a* u N jd. m.r.) sudjeluju u tvorbi pridjeva, npr. *kr̈ötak – kròtka – kr̈ötko*, *tänak – tànka – tänko*, *tr̈pak – tr̀pa – tr̈pko.* Ako osnova završava zvučnim suglasnikom, nestankom nepostojanog *a* dolazi do jednačenja po zvučnosti, npr. *gr̈bak – gìpka – gr̈pko*, *glädak – glàtka – glätko*, *mr̈zak – mr̀ska – mr̈sko*, *nr̈zak – nìska – nr̈sko*, *slädak – slàtka – slätko.* U n.p. C zabilježili smo još i pridjeve tvorene sufiksima m.r. *-al*, ž.r. *-la*, sr.r. *-lo*, npr. *öbal – òbla – öblo*, *töpal – tòpla – töplo.*

Na kraju navodimo da je zabilježeno preskakanje naglaska na apsolutni početak fonetske riječi, npr. L jd. m.r. *ü toplōn {krèvetu}*. Takvo prenošenje zabilježeno je i u prilozima i povezano je s tendencijom pojave čeonog naglaska u prilozima spomenutom gore, npr. *lëgnēš ü toplo*, *nàriži nä sitno*, *s̈ìdnēš nä meko*, *nàriži nä tanko.*

4.) Zaključci o pridjevima

U govoru Bitelića pridjevska deklinacija, kao i imenička, pokazala je i određenu starinu i inovacije. Svojevrsnim arhaizmom mogli bismo smatrati čuvanje razlike po određenosti, tj. vidu pridjeva, koja ne izostaje ni u govornika mlađih generacija.

Pridjevske naglasne paradigme, s druge strane, pokazuju popriličnu inovativnost. Svi neizvedeni pridjevi stare n.p. *a* prešli su ili u n.p. B ili u n.p. C. Općenito možemo reći da je velik broj pridjeva prešao u n.p. B, odnosno da sustav teži ujednačavaju paradigmi neodređenih pridjeva s n.p. B. Takva tendencija dosad nije zabilježena u literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima pa bismo ju mogli smatrati specifikumom govora okolice Sinja. S obzirom na podatke o pridjevskim paradigmama, mogli bismo ucrtati okvirnu izoglosu koja bi govore okolice Sinja dijelila od govora Makarskoga primorja (u kojima su pridjevi većinom prešli u n.p. C, v. Kurtović Budja 2009: 131–133)[221] te jednu koja bi od tih dviju skupina govora odijelila govore Vrgorske krajine (v. Kapović 2011b: 356), Imotske krajine i Bekije (u kojima variraju n.p. B i C, ali su i glagolski pridjevi prešli u n.p. B, usp. Šimundić 1971: 124–141).

Zaključujemo da se u govoru Bitelića po obrascu n.p. C sklanja se manji broj pridjeva, nešto brojniji su u n.p. A, a najveći broj mijenja se po obrascu n.p. B. Takvo stanje razlikuje se od onog opisanog u drugim novoštokavskim ikavskim govorima, te bi bilo korisno u budućnosti preciznije istražiti prostiranje izoglosa pridjevskih naglasnih paradigmi u Dalmatinskoj zagori.

[221] Južnije, u dolini Neretve, na području istočnohercegovačkog novoštokavskog jekavskog dijalekta n.p. C se vrlo dobro čuva (v. Vukša Nahod 2014: 128–129) i Kapović (2014: 356–357).

III.2.2.3. Zamjenice

Zamjenice su vrsta riječi koja zamjenjuje imenice, pridjeve ili priloge i po formi se dijele na imeničke, pridjevske i priloške. Imeničke i pridjevske zamjenice razlikuju se po licima i padežima, a priloške su nepromjenjive. Po značenju i funkciji dijele se na lične, posvojne, pokazne, upitno-odnosne i neodređene. U nastavku se daje pregled zamjenica u govoru Bitelića.

1.) Lične zamjenice

Lične ili osobne zamjenice mijenjaju imenice, a po licima označavaju sudionike u komunikaciji. Generalna distinkcija može biti da je govornik označen 1. licem, sugovornik 2. licem, a osoba o kojoj se govori 3. licem. Zamjenice za jedninu u govoru Bitelića glase:

	1. lice	2. lice	3. l. m. i sr.r.	3. l. ž.r.
N	*jâ*	*tî*	*ôn, òno*	*òna*
G	*mëne, me*	*tëbe, te*	*ńëga, ga*	*ńê, je*
D	*mëni, mi*	*tëbi, ti*	*ńëmu, mu*	*ńôn / ńôj / ńójzi, joj / jon*
A	*mëne, me*	*tëbe, te*	*ńëga, ga, ń*	*ńû / ńê, je*
V	-	*tî*	-	-
L	*mëni*	*tëbi*	*ńëmu*	*ńôn / ńôj / ńójzi*
I	*s mënōn*	*s tëbōn*	*š ńîn/ńíme(n)*	*š ńôn / ńóme(n)*

Sve lične zamjenice (i povratna) u GDA imaju enklitičke (nenaglašene) oblike, koji dolaze u brzom govoru i kada značenje nije posebno obilježeno, npr. *dâj mi* : *dâj mëni* {implicitno: 'a ne nekom drugom'}. Zamjeničke enklitike stoje i uz prijedloge, pri čemu se u akuzativu zamjenica za 1. i 2. l. jd. i povratne zamjenice dulji prijedložni slog, npr. 1. jd. A *zá me* : *zà mene*, 2. jd. A *pó te* : *pò tebe*, povr. A *ná se* : *nà sebe*. U genitivu i lokativu također dolazi do prenošenja naglaska, no nije zabilježeno duljenje prijedložnog sloga, jer nisu potvrđeni enklitički oblici s prijedlozima, npr. G jd. 1. *òd mene*, 2. *kràj tebe*, 3. m. i sr. r. *bèz ńega* (rjeđe: *bèž ńega*), ž.r. *òd ńē*, L jd. 1. *ò meni*, 2. *pò tebi*, 3. m. i sr.r. *nà ńemu*, ž.r. *ò ńōj*. Enklitika za A 3. jd. ž.r. *je* homonimna je nenaglašenom obliku 3. l. jd. pomoćnog glagola *bit* i u rečenici se često eliminira, npr. *ôn je pítā* (< *ôn je je pítā*). Enklitika za A 3. jd. m.r. uz prijedloge koji su dobili navezak *a* dolazi u obliku *ń*, npr. *prïdā ń*, *krȍzā ń*.

U instrumentalu nalazimo poopćeno *e* u zamjenica za 1. i 2. lice jd. i povratnoj zamjenici, koje se zadržava i ako naglasak prelazi na proklitiku, npr. I jd. 1. *sà menōn*, 2. *sà tebōn*, povr. *sà sebōn*. I kod oblika za 3. l. zabilježeno je prenošenje naglaska, pri čemu na mjestu s kojeg se naglasak pomakao ostaje zanaglasna duljina, npr. I jd. m. i sr.r. *sà ńīn*, ž.r. *pòd ńōn*. U slobodnom govoru naglasak može i preskočiti na proklitiku, tj. realizirati se kao kratkosilazni nakon prenošenja, npr. I jd. 1. *sä menōn*, 2. *sä tebōn*, povr. *sä sebōn*.

Zamjenice *jâ*, *tî* i povratna zamjenica mijenjaju se po *ē*-vrsti, pri čemu je nastavak za G jd. kratak, tj. nije došlo do analogije prema pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji kao u deklinaciji imenica *ē*-vrste. Mogli bismo reći da se mijenjaju po nepravilnoj n.p. A (jer smo zabilježili preskakanje u I jd., koje je karakteristično za n.p. C).

Zamjenice za 3. l. jd. imaju nastavke pridjevsko-zamjeničke deklinacije. Zamjenica za ž.r. *òna* deklinira se po n.p. B, što je vidljivo iz proširenih oblika za DLI jd., npr. DL *ńójzi*, I *ńóme* imaju visnost. Zamjenice za 3. lice muškog i srednjeg roda dekliniraju se po n.p. A, s visnim instrumentalom u proširenim oblicima, npr. m. i sr.r. I jd. *š ńíme / š ńímen*. U nominativom jd. ž. i sr.r. bilježimo kratkouzlazni naglasak.

Enklitika za dativ 2. l. jd. *ti* mogu biti i čestice, ovisno o diskursu u kojem se koriste (v. *III.3. Sintaksa* i *III.4. Pragmatika*). Enklitika *joj* i zamjenice ž.r. općenito u govoru starijih generacija češće no pridjevi ostvaruju se u oblicima poput *jon*.

Zamjenice za množinska lica u govoru Bitelića glase:

	1. lice	2. lice	3. lice m. – sr. – ž.r.
N	*mî*	*vî*	*òni – òna – òne*
G	*nâs*, *nas*	*vâs*, *vas*	*ńî / ńïzī*, *i / ī*
D	*nämi / näma(n)*, *nan*	*vämi / väma(n)*, *van*	*ńïma(n) / ńïzīn*, *in / īn*
A	*nâs*, *nas*	*vâs*, *vas*	*ńî / ńïzī*, *i / ī*
V	-	*vî*	-
L	*nämi / näma(n)*	*vämi / väma(n)*	*ńïma(n) / ńïzīn*
I	*s nämi / näma(n)*	*s vämi / väma(n)*	*š ńïma(n) / ńïzīn*

Množina ličnih zamjenica za 1. i 2. lice, kao i jednina, deklinira se slično imeničkoje *e*-vrsti, a množina zamjenica za 3. lice mijenja se po pridjevsko-zamjeničkoj množinskoj deklinaciji, koja se po rodovma razlikuje samo u N, a u ostalim je padežima ista za sva tri roda. Množinske zamjenice za GDA, kao i jedninske, dolaze i u enklitičkom liku, npr. GA

mn. 1. *nas*, 2. *vas*, 3. *i / ī*, D mn. 1. *nan*, 2. *van*, 3. *in / īn*. Enklitike za D 3. l. mn. mogu biti i duge, npr. *ôn ī je pítā*.

Zamjenice *mî*, *vî* mogu preuzeti naglasak s prvog sloga i ostvariti s dugouzlaznim naglaskom ako su ispred riječi koja ima kratkosilazni, npr. *mí imāmo*, *ví gledāte*.[222]

Na oblike za DLI množine svih lica može se dodati navezak *-n*, a mogu se ostvariti i oblici bez naveska (slobodna varijacija). Kao odgovor na pitanje iz upitnika ispitanici su izgovarali oblike bez naveska, a u slobodnom govoru češći su oblici s navescima.

U DLI zamjenica za 1. i 2. l. mn. ostvaruju se i stariji oblici 1. *s nämi*, 2. *s vämi*. U drugim novoštokavskim govorima to je redovan oblik. Šimundić (1971: 120) za govore Imotske krajine i Bekije navodi: "U množini dat., lok. i instr. najčešće su *nämi*, *vämi*, *nan* (: *nam*), *vam* (: *vam*); osjeća se tu i tamo prianjanje glasa *-n* uz ove padeže (...) te nije često čuti *näman*, *väman*." U govorima Makarskog primorja Kurtović Budja (2009: 101-102) bilježi samo oblike *nämi*, *vämi*: "Vidimo da su u govorima Makarskoga primora očuvani stariji množinski oblici *vami*, *nami*. Takvi se oblici javljaju i na području u međurječju Neretve i Rijeke dubrovačke, a javljaju se i u ostalim dalmatinskim ikavskim štokavskim govorima."[223]

Instrumental zamjenica se većinom ne upotrebljava bez prijedloga, dok u imenica prijedlog uz instrumental nerijetko izostaje. U instrumentalu 3. l. mn. dolazi do jednačenja po mjestu tvorbe pa prijedlog *s* ispred *ń* prelazi u *š*, npr. *š ńïman*. Do jednačenja ne dolazi kad prijedlog ima navezak, npr. *sa ńïman / sȁ ńiman*.

U GDLI zamjenica za 3. l. mn. u govoru starijih često se čuje navezak *-zī*, npr. G *ńïzī*, DLI *ńïzīn*; koji je u kratkoj inačici zabilježen i u DL 3. l. jd. ž. r. *ńójzi*.

Oblike za vokativ nalazimo samo u 2. l. jd. i mn. i istovjetni su nominativu jd. i mn.

[222] Slična pojava zabilježena je kod brojeva, npr. *stó godīna* (v. *III.1.3. Akcentuacija*).
[223] Menac Mihalić (2005: 73) iz frazeološke građe navodi samo oblik *nama* (*vama* nije potvrđen).

2.) Posvojne zamjenice

Posvojne zamjenice mijenjaju posvojne pridjeve i dekliniraju se po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji. Relevantne kategorije su im lice, padež, rod i broj: 1. jd. m.r. *môj* – ž.r. *mòja* – sr.r. *mòje*, 2. jd. *tvôj – tvòja – tvòje*, 3. jd. *ńègōy – ńègovā – ńègovō*, 3. jd. *ńên – ńênā – ńênō / ńézīn – ńézinā – ńézinō*, 1. mn. *näš – näša – näše*, 2. mn. *väš – väša – väše*, 3. mn. *ńìōy – ńìovā – ńìovō.*

Deklinacija zamjenice za 1. lice jednine:

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	*môj*	*mòja*	*mòje*	*mòji – mòje – mòja*
G	*môg / môga*	*mòjē*	*môg / môga*	*mòjī / mòjizī*
D	*môm / mômen*	*mòjōj*	*môm / mômen*	*mòjīn / mòjizīn*
V	*môj*	*mòja*	*mòje*	*mòji – mòje – mòja*
A	*môj – môg / môga*	*mòju*	*mòje*	*mòje – mòje – mòja*
L	*môm / mômen*	*mòjōj*	*môm / mômen*	*mòjīn / mòjizīn*
I	*s mòjīn*	*mòjōn*	*s mòjīn*	*mòjīn / mòjizīn*

Zamjenice *môj*, *tvôj* i *svôj* imaju istu naglasnu sliku, a karakterizira ih različit oblik u A jd. m.r. za označavanje neživoga, a uz pojedine glagole i A jd. ž.r. može biti jednak genitivu (v. *III.3. Sintaksa*). Vokativ je u svim rodovima jednak nominativu.

U govoru starijih može se čuti i dativni oblik *mòjōn*, koji i u njih u često izostaje pa tu značajku bilježimo kao relikt.

U jedninskim oblicima za m. i sr.r. redovno je prenošenje naglaska na proklitike u GAL, a na prijašnjem mjestu naglaska ostaje zanaglasna duljina, npr. G jd. sr.r. *òd mōg dìteta*, A jd. m.r. *nà mōj stô*, L jd. m.r. *ò mōm pòslu*. U A jd. sr.r. ne dolazi do prenošenja naglaska na proklitiku. Prenošenje nije zabilježeno u I jd., npr. *sa mòjīn bräton*. Posvojna zamjenica ž.r. deklinira se po n.p. B i nije zabilježen prijenos naglaska na proklitike.

Deklinacija zamjenice za 2. lice jednine:

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	*tvôj*	*tvòja*	*tvòje*	*tvòji – tvòje – tvòja*
G	*tvôg / tvôga*	*tvòjē*	*tvôg / tvôga*	*tvòjī / tvòjizī*
D	*tvôm / tvômen*	*tvòjōj*	*tvôm / tvômen*	*tvòjīn / tvòjizīn*
A	*tvôj – tvôg*	*tvòju*	*tvòje*	*tvòje – tvòje – tvòja*
V	(*tvôj*)	(*tvòja*)	(*tvòje*)	(*tvòji – tvòje – tvòja*)
L	*tvôm / tvômen*	*tvòjōj*	*tvôm / tvômen*	*tvòjīn / tvòjizīn*
I	*s tvòjīn*	*tvòjōn*	*s tvòjīn*	*tvòjīn / tvòjizīn*

Deklinacija zamjenice za 2. lice jednine ima gotovo iste osobitosti kao ona za 1. lice. Razlikuje se po upotebi vokativa, koji je ponuđen kao odgovor u upitniku, no nije prisutan u slobodnom govoru. Kao i kod zamjenice za 1. l. jd. prenošenje naglaska na proklitike redovno je u GAL 2. l. jd. m. i sr.r., npr. G jd. m.r. *ìs tvōga grâda*, A jd. sr.r. *pò tvōmen pȍḷu.*

Deklinacija za 3. lice jednine muškog i srednjeg roda:

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	*ńègōy̯*	*ńègovā*	*ńègovō*	*ńègovī – ńègovē – ńègovā*
G	*ńègovōg / ńègovōga*	*ńègovē*	*ńègovōg / ńègovōga*	*ńègovī*
D	*ńègovōn / ńègovōmen*	*ńègovōj*	*ńègovōn / ńègovōmen*	*ńègovīn*
A	*ńègōy̯ – ńègovōg*	*ńègovū*	*ńègovō*	*ńègovē – ńègovē – ńègovā*
L	*ńègovōn / ńègovōmen*	*ńègovōj*	*ńègovōn / ńègovōmen*	*ńègovīn*
I	*š ńègovīn*	*š ńègovōn*	*š ńègovīn*	*š ńègovīn*

Posvojne zamjenice za dekliniraju se kao posvojni pridjevi na *-ōv*, dakle kao određeni pridjevi. U govoru starijih mogu se čuti i oblici s nastavcima imeničke deklinacije, kao neodređeni pridjevi, npr. G jd. m.r. *ńègova sîna*.[224] Od pridjevske deklinacije, osim u N jd. m.r., razlikuje se u DL jd. U tim padežima u deklinaciji zamjenica dolaze oblici s navescima *-en*, *-e*.

Nije potvrđeno prenošenje ni preskakanje naglaska na proklitiku. U čitavoj paradigmi naglasak je na istome mjestu, i to kratkouzlazni, koji znači da je staro mjesto naglaska bilo na nastavku. Zaključujemo da se posvojne zamjenice za 3. l. jd. m. i sr. r. dekliniraju po n.p. B.

[224] Kapović (usmeno) navodi da su u Vrgorskoj krajini zamjenice uvijek po neodređenoj deklinaciji, npr. *böga joj ńézina*.

Deklinacija za 3. lice jednine ženskog roda:

	JEDNINA		
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI
N	*ńên / ńézīn*	*ńênā / ńézinā*	*ńênō / ńézinō*
G	*ńênōg(a) / ńézinōg(a)*	*ńênē / ńézinē*	*ńênōg(a) / ńézinōg(a)*
D	*ńênōn / ńézinōn / ńézinōme(n)*	*ńênōj / ńézinōj*	*ńênōn / ńézinōn / ńézinōme(n)*
A	*ńên / ńézīn – ńênōg*[225] */ ńezinōg*	*ńênū / ńézinū*	*ńênō / ńézinō*
L	*ńênōn / ńézinōn / ńézinōme(n)*	*ńênōj / ńézinōj*	*ńênōn / ńézinōn / ńézinōme(n)*
I	*š ńênīn / š ńézinīn*	*š ńênōn / š ńézinōn*	*š ńênīn / š ńézinīn*

	MNOŽINA		
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI
N	*ńênī / ńézinī*	*ńênē / ńézīnē*	*ńênā / ńézīnā*
G	*ńênī / ńézinī*	*ńênī / ńézinī*	*ńênī / ńézinī*
D	*ńênīn / ńézinīn*	*ńênīn / ńézinīn*	*ńênīn / ńézinīn*
A	*ńênē / ńézinē*	*ńênē / ńézīnē*	*ńênā / ńézīnā*
L	*ńênīn / ńézinīn*	*ńênīn / ńézinīn*	*ńênīn / ńézinīn*
I	*š ńênīn / š ńézinīn*	*š ńênīn / š ńézinīn*	*š ńênīn / š ńézinīn*

Zamjenica ima dva različita oblika, *ńên* i *ńézīn*, koji se mijenjaju po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji sličnoj pridjevima na *-īn*. U GDL jd. m. i sr.r. mogu se javiti u varijantama, što tu deklinaciju čini nešto složenijom od prethodno opisanih. U G jd. m. i sr.r. mogu doći oblici s naveskom *-a*, a u DL jd. m. i sr.r. zabilježene su varijante s naveskom *-me*, koji u slobodnom govoru često dobiva i *-n*. U D jd. ž.r. potvrđeno je dubletno *ńênōn / ńênōj*, odnosno *ńézinōn / ńézinōj*. Prenošenje naglaska je redovno u kraćoj varijanti, npr. A *zà ńēn.*

U množini nalazimo ujednačene oblike za sva tri roda u GDLI, a razlikuju se po NA, npr. mn. N m.r. *ńênī*, A *ńênē*, NA sr.r. *ńênā*, NA ž.r. *ńênē* / N m.r. *ńézinī*, A *ńézinē*, NA sr.r. *ńézinā*, NA ž.r. *ńézinē*; G m., sr. i ž.r. *ńênī / ńézinī*, DLI m., sr. i ž.r. *ńênīn / ńézinīn*.

[225] Oblici za akuzativ također mogu doći s naveskom, no izostavljeni su radi ekonomičnijeg prikaza.

Deklinacija zamjenica za 1. i 2. lice množine:

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	*näš*	*näša*	*näše*	*näši – näše – näša*
G	*näšeg(a)*	*näšē*	*näšeg(a)*	*näšī*
D	*näšen / näšemen*	*näšōj*	*näšen / näšemen*	*näšīn / näšīma(n)*
A	*näš – näšeg(a)*	*näšu*	*näše*	*näše – näše – näša*
V	*näš*	*näša*	*näše*	*näši – näše – näša*
L	*näšen / näšemen*	*näšōj*	*näšen / näšemen*	*näšīn / näšīma(n)*
I	*s näšīn*	*s näšōn*	*s näšīn*	*näšīn / näšīma(n)*

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	*väš*	*väša*	*väše*	*väši – väše – väša*
G	*väšeg(a)*	*väšē*	*väšeg(a)*	*väšī*
D	*väšen / väšemen*	*väšōj*	*väšen / väšemen*	*väšīn / väšīma(n)*
A	*väš – väšeg(a)*	*väšu*	*väše*	*väše – väše – väša*
V	*väš*	*väša*	*väše*	*väši – väše – väša*
L	*väšen / väšemen*	*väšōj*	*väšen / väšemen*	*väšīn / väšīma(n)*
I	*s väšīn*	*s väšōn*	*s väšīn*	*väšīn / väšīma(n)*

Zamjenice za 1. i 2. l. mn. mijenjaju se kao neodređeni pridjevi. U DL jd. m. i sr.r. rjeđe se mogu čuti i oblici bez prijeglasa, npr. *näšon*, *väšon*. Možinska deklinacija ujednačena je za sva tri roda, osim u NAV koji imaju razliku po rodu. Prenošenje je redovno, npr. *zà nās.*

Deklinacija zamjenica za 3. lice množine:

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	*ńìōv*	*ńìovā*	*ńìovō*	*ńìovī – ńìovē – ńìovā*
G	*ńìovōg(a)*	*ńìovē*	*ńìovōg(a)*	*ńìovī*
D	*ńìovōn / ńìovōme(n)*	*ńìovōj*	*ńìovōn / ńìovōme(n)*	*ńìovīn*
A	*ńìōv – ńìovōg(a)*	*ńìovū*	*ńìovō*	*ńìovē – ńìovē – ńìovā*
L	*ńìōvōn*	*ńìovōj*	*ńìovōn / ńìovōme(n)*	*ńìovīn*
I	*š ńìovīn*	*š ńìovōn*	*š ńìovīn*	*š ńìovīn*

Zamjenice za 3. l. mn. mijenjaju se kao određeni pridjevi (prisutna duljina u svim padežnim nastavcima). U GDA jd. mogu doći navesci *-a* i *-me / -men*. Množina je ujednačena, osim u NAV, koji se razlikuju po rodu. Prenošenje nije potvrđeno.

3.) Povratna i povratno-posvojne zamjenice

Povratna zamjenica *sëbe*, *se* u govoru Bitelića ima samo jedninsku deklinaciju. Nema oblike za nominativ i vokativ. Oblici za genitiv i akuzativ su ujednačeni te mogu doći u enklitičkom obliku: *sëbe*, *se*. Oblici za dativ i lokativ također su ujednačeni: *sëbi*; no nemaju enklitičke oblike. Instrumental može doći i bez proklitike, a ako dolazi s proklitikom redovno je prenošenje naglaska na nju: *sëbōn / sȁ sebōn.* Prenošenje naglaska redovno je i u GAL, npr. G *òt sebe*, A *nȁ sebe*, L *ò sebi*. Potvrđeni su i primjeri prijedloga i enklitičkih oblika povratne zamjenice, pri čemu dolazi do duljenja sloga proklitike ili naveska, no samo u A, npr. *zá se*, *ú se*, *prȉdā se*. Povratna zamjenica ima gotovo iste osobitosti kao lične zamjenice za 1. i 2. lice jednine.

Povratno-posvojne zamjenice dekliniraju se slično posvojnim zamjenicama za 1. i 2. lice jednine. Mijenjaju se po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji, s određenim razlikama (primjerice, nemaju vokativ).

Deklinacija povratno-posvojne zamjenice *svôj – svòja – svòje*:

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	*svôj*	*svòja*	*svòje*	*svòji – svòje – svòja*
G	*svôg / svôga*	*svòjē*	*svôg / svôga*	*svòjī*
D	*svôm / svômen*	*svòjōj*	*svôm / svômen*	*svòjīn*
A	*svôj – svôg*	*svòju*	*svòje*	*svòje – svòje – svòja*
L	*svôm / svômen*	*svòjōj*	*svôm / svômen*	*svòjīn*
I	*sa svòjīn*	*sa svòjōn*	*sa svòjīn*	*sa svòjīn*

Osim po tome što nemaju vokativ, povratno-posvojne zamjenice razlikuju se od posvojnih po tome što nije potvrđen navezak *-zi* u deklinaciji povratno-posvojnih zamjenica. U GAL jd. m.r. i GL sr. r. naglasak prelazi na proklitike, npr. jd. G sr. r. *òt svōg dìteta*, L m.r. *ò svōm pòslu*. U DL jd. m.r. nije zabilježen adrijatizam *-m* > *-n*, no oblici se mogu ostvariti s *-n* ako dolazi do jednačenja po mjestu tvorbe, npr. *svôm máčku*, *svôn kȍńu.* U DL jd. ž.r. nalazimo i dubletne ostvaraje *svòjōn / svòjōj*.

U množinskoj deklinaciji razlika po rodovima čuva se samo u NA, a oblici za ostale padeže jednaki su za sva tri roda. U deklinaciji povratno-posvojne zamjenice nije zabilježen navezak *-zi*.

4.) Pokazne zamjenice

Pokazne zamjenice dijele se prema relativnoj blizini govornoj situaciji. Ako je što označeno bliže govorniku, koristi se zamjenica *ȍvī / ȍvī* ili *ȍvāj / ȍvāj* za m.r., zamjenica *ȍvā / ȍvā* za ž.r. ili zamjenica *ȍvo / ȍvō* za srednji rod. Ako je što označeno bliže sugovorniku, koristi se zamjenica m.r. *tâj / tâ* (vrlo rijetko, u govoru najstarijih), ž.r. *tâ*, sr.r. *tô*. Ako je što označeno daleko od govorne situacije, tj. i od govornika i od sugovornika, koristi se zamjenica *ȍnī / ȍnī* ili *ȍnāj / ȍnāj* za m.r., *ȍnā / ȍnā* za ž.r. ili *ȍno / ȍnō* za sr.r. Po istom principu postoje značenjske nijanse i u pokaznim zamjenicama *ovȁkāy̯ / ovȁkī / ovȁkī / vȁkī – ovȁkvā / ovȁkā / vȁkvā / vȁkā – ovȁkvō / ovȁkō / vȁkvō / vȁkō*; *tȁkay̯ / tȁkvī / tȁkī – tȁkvā / tȁkā – tȁkvō / tȁkō*; *onȁkāy̯ / onȁkī / onȁkī / nȁkī – onȁkvā / onȁkā / nȁkvā / nȁkā – onȁkvō / onȁkō / nȁkvō / nȁkō*; *ovȍlkī / vȍlkī – ovȍlkā / vȍlkā – ovȍlkō / vȍlkō*, *tȍlkī – tȍlkā – tȍlkō*, *onȍlki / nȍlkī – onȍlkā / nȍlkā – onȍlkō / nȍlkō*.

Dekliniraju se po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji.

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	*ȍvī / ȍvāj*	*ȍvā*	*ȍvō*	*ȍvī – ȍvē – ȍvā*
G	*ȍvōg(a)*	*ȍvē*	*ȍvōg(a)*	*ȍvī / ȍvizī*
D	*ȍvōn / ȍvōme(n)*	*ȍvōj / ȍvōn*	*ȍvōn / ȍvōme(n)*	*ȍvīn / ȍvīma(n) / ȍvizīn*
A	*ȍvī / ȍvāj – ȍvōg(a)*	*ȍvū*	*ȍvō*	*ȍvē – ȍvē – ȍvā*
L	*ȍvōn / ȍvōme(n)*	*ȍvōj / ȍvōn*	*ȍvōn / ȍvōme(n)*	*ȍvīn / ȍvīma(n) / ȍvizīn*
I	*s ȍvīn*	*s ȍvōn*	*s ȍvīn*	*s ȍvīn / ȍvīma(n) / ȍvizīn*

Pokazna zamjenica *ȍvī / ȍvāj – ȍvā – ȍvō* u čitavoj paradigmi se može realizirati i s kratkosilaznim naglaskom, *ȍvī / ȍvāj – ȍvā – ȍvō*. Obje varijante imaju nastavke deklinacije određenih pridjeva, koji se od nastavaka deklinacije neodređenih pridjeva razlikuju po duljini. U deklinaciji varijanti s kratkosilaznim potvrđeno je prenošenje naglaska na proklitiku, npr. G jd. m. i sr. r. *ȍd ovoga*, ž.r. *ȍd ovē*. Vokativ nije uobičajen.

U GDL jd. m. i sr. r. i A jd. m.r. zamjenica koje stoje za nešto živo nalazimo navezak, npr. m. i sr.r. jd. G(A m.r.) *ȍvōga*, DL *ȍvōme / ȍvōmen*. Potvrđeni su i oblici bez zanaglasne duljine, npr. npr. m. i sr.r. jd. G(A m.r.) *ȍvoga*, DL *ȍvome / ȍvomen*.

Zamjenice za ženski rod u DL jd. mogu doći u obliku *ȍvōn* u govoru starijih generacija, npr. L jd. ž.r. *o ȍvōn žȅni* : *o ȍvōj žȅni*; što je stalna varijacija u pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji, spomenuta i u prethodnim poglavljima.

Opća značajka pridjevsko-zamjeničke deklinacije je i ta da je u množini razlika po rodu vidljiva samo u oblicima za NA(V), npr. m.r. *òvī*, ž.r. *òvē*, sr.r. *òvā*. Također, oblici za DLI mn. imaju kraće i dulje oblike, a dulji u slobodnom govoru često dobivaju navezak *-n*. Oblici za GDLI mn. mogu dobiti navezak *-zī*, npr. mn. G *òvizī*, DLI *òvizīn.* U deklinaciji varijante sa silaznim naglaskom nalazimo prenošenje na proklitike, npr. G *òd ovī*.

Deklinacija zamjenice *tâj / tâ – tâ – tô*:

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	*tâj / tâ*	*tâ*	*tô*	*tî – tê – tâ*
G	*tôg / töga*	*tê*	*tôg / töga*	*tî / tïzī*
D	*tôn / töme(n)*	*tôj / tôn*	*tôn / töme(n)*	*tîn / tïzīn*
A	*tâj / tâ – tôg / töga*	*tû*	*tô*	*tê – tê – tâ*
L	*tôn / töme(n)*	*tôj / tôn*	*tôn / töme(n)*	*tîn / tïzīn*
I	*s tîn*	*s tôn*	*s tîn*	*s tîn / s tïzīn*

U govoru najstarijih još uvijek se čuva oblik *tâ* za N jd. m.r. koji nije potvrđen u govoru mladih. Oblik *tôn* u DL jd. ž.r. pojavljuje se rijetko, no nije posve iščezao iz sustava. Vokativ nije u upotrebi.

U deklinaciji m. i sr.r. izmjenjuju se dugosilazni i kratkosilazni naglasak. Dugosilazni je rezultat kontrakcije. Ako u genitivu, dativu i lokativu jednine zamjenica muškog i srednjeg roda te akuzativu jednine zamjenica muškog roda koje stoje za što živo dolazi navezak, oblik s naveskom ima kratak naglasak, npr. jd. GA m.r. *tôg* : *töga*, DL m. i sr.r. *tôn* : *töme(n)*, G sr.r. *tôg* : *töga*.

Prenošenje naglaska na proklitike redovno je i u jednini, npr. jd. G m.r. *ò tōg dâna*, A m.r. *ù tāj čäs*, L ž.r. *nà tōj nòzi*; i u množini, npr. mn. G m.r. *ò tī dánā*, A ž.r. *zà tē žène*, L sr.r. *pò tīn pöḷīn.*

U množini je razlika po rodu vidljiva samo u NA(V), npr. m.r. *tî*, ž.r. *tê*, sr.r. *tâ*, a ostali su padeži ujednačeni. U GDLI nalazimo navezak *-zī*, npr. G mn. *tïzī*, DLI mn. *tïzīn.*

Deklinacija zamjenice *ònī / ònāj – ònā – ònō*:

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	*ònī / ònāj*	*ònā*	*ònō*	*ònī – ònē – ònā*
G	*ònōg(a)*	*ònē*	*ònōg(a)*	*ònī*
D	*ònōn / ònōme(n)*	*ònōj / ònōn*	*ònōn / ònōme(n)*	*ònīn / ònīma(n)*
A	*ònī / ònāj – ònōg(a)*	*ònū*	*ònō*	*ònē – ònē – ònā*
L	*ònōn / ònōme(n)*	*ònōj / ònōn*	*ònōn / ònōme(n)*	*ònīn / ònīman*
I	*s ònīn*	*s ònōn*	*s ònīn*	*s ònīn / ònīma(n)*

Deklinacija pokazne zamjenice *ònī / ònāj – ònā – ònō* ima iste odlike kao i pokazna zamjenica *òvī / òvāj – òvā – òvō*. Potvrđene su i u varijantama: *önī / önāj – önā – önō.*

Deklinacija zamjenice *ovàkāɣ / ovàkī / ovàkī / vàkī – ovàkvā / ovàkā / vàkvā / vàkā – ovàkvō / ovàkō / vàkvō / vàkō* (prikaz je pojednostavljen, a varijante su opisane u nastavku):

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	*ovàkāɣ / ovàkī*	*ovàkā*	*ovàkō*	*ovàkī – ovàkē – ovàkā*
G	*ovàkōg(a)*	*ovàkē*	*ovàkōg(a)*	*ovàkī*
D	*ovàkōn / ovàkōme(n)*	*ovàkōj*	*ovàkōn / ovàkōme(n)*	*ovàkīn / ovàkīma(n)*
A	*ovàkī – ovàkōg(a)*	*ovàkū*	*ovàkō*	*ovàkē – ovàkē – ovàkā*
L	*ovàkōn / ovàkōme(n)*	*ovàkōj*	*ovàkōn / ovàkōme(n)*	*ovàkīn / ovàkīma(n)*
I	*s ovàkīn*	*s ovàkōn*	*s ovàkīn*	*s ovàkīn / ovàkīma(n)*

Prikazana deklinacija najčešće se ostvaruje u govoru Bitelića, no potvrđene su još tri varijante, koje se ostvaruju ovisno o brzini govora i govornoj situaciji.

Prva varijanta uključuje oblike bez početnog *o*: jd. N m.r. *vàkāɣ / vàkī*, sr.r. *vàkō*, ž.r. *vàkā*, G m. i sr.r. *vàkōg(a)*, ž.r. *vàkē*, DL m. i sr. r. *vàkōn / vàkōme(n)*, ž.r. *vàkōj*, A m.r. *vàkāɣ /vàkī* {neživo} / *vàkōg(a)* {živo}, sr.r. *vàkō*, ž.r. *vàkū*, I m. i sr. r. *s vàkīn*, ž.r. *vàkōn*, mn. N m.r. *vàkī*, sr.r. *vàkā*, ž.r. *vàkē*, G m., sr. i ž.r. *vàkī*, A m.r. *vàkē*, sr.r. *vàkā*, ž.r. *vàkē*, DLI m., sr. i ž.r. *vàkīn*.

Postoji i varijanta bez eliminacije *v* iz skupa *kv*: jd. N m.r. *vàkvī*, sr.r. *vàkvō*, ž.r. *vàkvā*, G m. i sr.r. *vàkvōg(a)*, ž.r. *vàkvē*, DL m. i sr. r. *vàkvōn / vàkvōme(n)*, ž.r. *vàvkōj*, A m.r. *vàkvī* {neživo} / *vàkvōg(a)* {živo}, sr.r. *vàkvō*, ž.r. *vàkvū*, I m. i sr. r. *s vàkvīn*, ž.r.

vàkvōn, mn. N m.r. *vàkvī*, sr.r. *vàkvā*, ž.r. *vàkvē*, G m., sr. i ž.r. *vàkvī*, A m.r. *vàkvē*, sr.r. *vàkvā*, ž.r. *vàkvē*, DLI m., sr. i ž.r. *vàkvīn.*

U posljednjoj varijanti zadržan je i početni *o* i *v* u skupu *kv*: jd. N m.r. *ovàkvī*, sr.r. *ovàkvō*, ž.r. *vàkvā*, G m. i sr.r. *ovàkvōg(a)*, ž.r. *ovàkvē*, DL m. i sr. r. *ovàkvōn / ovàkvōme(n)*, ž.r. *ovàvkōj*, A m.r. *ovàkvī* {neživo} */ ovàkvōg(a)* {živo}, sr.r. *ovàkvō*, ž.r. *ovàkvū*, I m. i sr. r. *s ovàkvīn*, ž.r. *ovàkvōn*, mn. N m.r. *ovàkvī*, sr.r. *ovàkvā*, ž.r. *ovàkvē*, G m., sr. i ž.r. *ovàkvī*, A m.r. *ovàkvē*, sr.r. *ovàkvā*, ž.r. *ovàkvē*, DLI m., sr. i ž.r. *ovàkvīn.*

Zamjenice *tàkāy̯ / tàkī – tàkā – tàkō* i *onàkāy̯ / onàkī – onàkā – onàkō* mijenjaju se po istom obracu kao i zamjenice *ovàkāy̯ / ovàkī – ovàkā – ovàkō* te ga nećemo posebno navoditi. Prve se javljaju u varijanti bez gubljenja *v* iz skupa *kv*: mr. *tàkvī – tàkvā – tàkvō*; a druge u trima varijantama: jednoj sa sačuvanim *v* u skupu *kv*, drugoj bez početnog *o* te trećoj u kombinaciji navedenih značajki. Primjeri: *onàkāy̯ / onàkvī – onàkvā – onàkvō*; *nàkāy̯ / nàkī – nàkā – nàkō*; *nàkāy̯ / nàkvī – nàkvā – nàkvō.*

Pokazne zamjenice *ovòlkī – ovòlkā – ovòlkō* i *onòlkī – onòlkā – onòlkō* također se mogu ostvariti i bez početnog *o*: *vòlkī – vòlkā – vòlkō*; *nòlkī – nòlkā – nòlkō.* Rijetko se mogu ostvariti bez redukcije *i*, a u takvim situacijama *i* može biti i naglašen, npr. *ovòlʲkī – ovòlʲkā – ovòlʲkō* : *ovolìkī – ovolìkā – ovolìkō*, pri čemu može doći do djelomične ili potpune redukcije *o*, npr. *ovᵒlìkī – ovᵒlìkā – ovᵒlìkō*; *ovlìkī – ovlìkā – ovlìkō*.[226] To vrijedi i za *i* u zamjenicama *tòlʲkī –tòlʲkā – tòlʲkō*, koje imaju imaju isti deklinacijski obrazac:

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	*ovòlkī*	*ovòlkā*	*ovòlkō*	*ovòlkī – ovòlkē – ovòlkā*
G	*ovòlkōg(a)*	*ovòlkē*	*ovòlkōg(a)*	*ovòlkī*
D	*ovòlkōn / ovòlkōme(n)*	*ovòlkōj*	*ovòlkōn / ovòlkōme(n)*	*ovòlkīn / ovòlkīma(n)*
A	*ovòlkī – ovòlkōg(a)*	*ovòlkū*	*ovòlkō*	*ovòlkē – ovòlkē – ovòlkā*
L	*ovòlkōn / ovòlkōme(n)*	*ovòlkōj*	*ovòlkōn / ovòlkōme(n)*	*ovòlkīn / ovòlkīma(n)*
I	*s ovòlkīn*	*s ovòlkōn*	*s ovòlkīn*	*s ovòlkīn / ovòlkīma(n)*

U nastavcima za sve padeže vidljiva je zanaglasna duljina pa zaključujemo da se pokazne zamjenice dekliniraju po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji određenih pridjeva. Bilježimo da ima sve odlike te deklinacije, dakle navezak u GDL jd. m. i sr. r., npr. G

[226] Kapović (usmeno) navodi da je u Vrgorskoj krajini obično *vlìkī*.

ovòlkōga, DL *ovòlkōmen* i A jd. m.r. zamjenica koje stoje za što živo (jednak genitivu). U govoru starijih generacija zabilježena je i varijacija u DL jd. ž.r. *ovòlkōj / ovòlkōn.*

Množinska deklinacija ima ujednačene nastavke za sva tri roda, osim u NA, npr. N m.r. *ovòlkī*, ž.r. *ovòlkē*, NA sr.r. *ovòlkā*, G m., ž. i sr.r. *ovòlkī*, DLI m. , ž. i sr.r. *ovòlkīn / ovòlkīma / ovòlkīman*, A m. i ž. r. *ovòlkē*. Navezak dolazi rijetko, a prenošenje naglaska nije potvrđeno.

U pokazne zamjenice ubrajamo i nepromjenjive, odnosno priloške zamjenice, koje po značenju možemo podijeliti u pet skupina. Prve pokazuju način odvijanja radnje: *ovàkō / vàkō*, *tàkō*, *tȁkō*, *onàkō / nàkō*; druge pokazuju mjesto odvijanja radnje: *òvāmo / òvamo / vâmo / âmo*, *tȁmo*, *tû*, *ònamo / nȁmo*; treće pokazuju smjer: *òvudā(n) / òvdā(n)*, *tùdā(n)*, *ònudā(n) / òndā(n)*; četvrte pokazuju količinu: *ovòlkō / vòlkō / ovòl'kō*,[227] *tòlkō / tòl'kō*, *onòlkō / nòlkō / onòl'kō*; a pete vrijeme: *tȁḍ*, *òtad.*

Zamjenice koje počinju samoglasnikom *o* mogu se realizirati i bez njega, osim zamjenica *òvudā* i *ònudā*, kod kojih bilježimo redukciju *u*, npr. *òvdā*, *òndā.* Te dvije zamjenice i zamjenica *tùdā* mogu imati navezak *n*, npr. *òvudān / òvdān*, *tùdān*, *òvudān / òndān*. Zamjenice *ovòlkō*, *tòlkō*, *onòlkō* mogu imati naglašeni *i*, kako je opisano gore.

[227] U Vrgorskoj krajini je obično *vlìkō* (Kapović, usmeno).

5.) Upitno-odnosne zamjenice

Upitno-odnosne zamjenice upitne su ako su u upitnoj rečenici, a odnosne kada pokazuju nekakav odnos između onoga o čemu se govori. Dijele se na nepromjenjive (priloške) i promjenjive, čije deklinacije prilažemo u nastavku.

Nepromjenjive upitno-odnosne zamjenice (priloške zamjenice) su *dȉ* (značenjski slična prilozima mjesta), *käḑ* (slična prilozima vremena), *kȁko* (slična prilozima načina), *zäšto* (slična prilozima načina).[228] Zamjenica *käḑ* u odnosnoj ulozi dolazi i s uzlaznim naglascima, npr. *Kȁḑ je gòtovo, öndā göni se küć.*

Promjenjive upitno-odnosne zamjenice u govoru Bitelića su *kö*, *štȁ*, *kòjī – kòjā – kòjō / kòjē*, *čìjī – čìjē – čìjā*, *kȁkī – kȁkā – kȁkō* i *kòlkī – kòlkā – kòlkō*. Prve dvije mijenjaju se po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji neodređenih, a ostale po deklinaciji određenih pridjeva. Također, u odnosnoj ulozi *kö* i *štȁ* mogu se realizirati i s kratkouzlaznim naglaskom kada su ispred nenaglašenog oblika pomoćnog glagola *bȉt*, npr. *Rèc mi kò je döšā.* || *Káž štȁ te müčī.*

Ni u jednoj od deklinacija nisu potvrđeni oblici za vokativ.

U govoru Bitelića upitno-odnosne zamjenice *kö* i *štȁ* imaju samo jedninu:

	ŽIVO	NEŽIVO
N	*kö*	*štȁ*
G	*kòga / kôg*	*čèga / čêg*
D	*kòme / kôm*	*čèmu / čêm*
A	*kòga / kôg*	*štȁ*
L	*ò kōm / o kôm / o kòme*	*ò čēm / o čêm / o čèmu*
I	*s kîn / sȁ kīn / sȕ kīn / s kíme*	*š čîn / sȁ čīn / sȕ čīn / s číme*

Zamjenica za N jd. koja stoji za što živo može se vrlo rijetko ostvariti i kao *tkö*, i to u govoru mlađih i obrazovanijih govornika. Isto vrijedi i za zamjenicu *štȁ*, koja u takvih govornika može glasiti i *štö*.[229]

U kosim padežima pronađeni su dubletni oblici kojima se naglasak razlikuje i po tonu i, u svim padežima osim u instrumentalu, po duljini, npr. G *kòga* : *kôg*, *čèga* : *čêg*, DL *kòme* : *kôm*, *čèmu* : *čêm*, A *kòga* : *kôg*, I *s kîn* : *s kíme*, *š čîn* : *s číme*. Zamjenici koja stoji za što

[228] Zamjenica *zȁšto* samo je upitna, dok u odnosnom značenju dolazi u supletivnom obliku *zàtō* ili *štȁ*.
[229] Nije potvrđena razlika prema kojoj se u upitnim zamjenicama nalazi *šta*, a u odnosnim *što*, za koju Kapović (usmeno) navodi da je obična u štokavskim govorima. Moguće je da je razlika postojala, ali da su se oblici ujednačili prema upitnom.

živo akuzativ je jednak genitivu, npr. GA *kòga* : *kôg*, a onoj koja stoji za što neživo akuzativ je jednak nominativu, npr. NA *štä*. U DL zamjenice *štä* zabilježena je i varijanta *čème*.

Ako zamjenice dolaze s proklitikom, silazni naglasci prenose se na nju, a uzlazni ne, npr. L *ȍ kōm* : *o kòme*, *ȍ čēm* : *o čèmu*. U instrumentalu naglasak se prenosi i kao kratkouzlani i kao kratkosilazni, npr. I *sȁ kīn / sȕ kīn*, *sȁ čīn / sȕ čīn*.

Deklinacija zamjenica *kòjī – kòjā – kòjē* i *čìjī – čìjā – čìjē*:

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	*kòjī*	*kòjā*	*kòjē*	*kòjī – kòjē – kòjā*
G	*kòjēg(a)*	*kòjē*	*kòjēg(a)*	*kòjī*
D	*kòjēn*	*kòjōj / kòjōn*	*kòjēn*	*kòjīn / kòjīma(n)*
A	*kòjī – kòjēg(a)*	*kòjū*	*kòjē*	*kòjē – kòjē – kòjā*
L	*kòjēn*	*kòjōj / kòjōn*	*kòjēn*	*kòjīn / kòjīma(n)*
I	*s kòjīn*	*s kòjōn*	*s kòjīn*	*s kòjīn / kòjīma(n)*

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	*čìjī*	*čìjā*	*čìjē*	*čìjī – čìjē – čìjā*
G	*čìjēg(a)*	*čìjē*	*čìjēg(a)*	*čìjī*
D	*čìjēn*	*čìjōj / čìjōn*	*čìjēn*	*čìjīn / čìjīma(n)*
A	*čìjī – čìjēg(a)*	*čìjū*	*čìjē*	*čìjē – čìjē – čìjā*
L	*čìjēn*	*čìjōj / čìjōn*	*čìjēn*	*čìjīn / čìjīma(n)*
I	*s čìjīn*	*s čìjōn*	*s čìjīn*	*s čìjīn / čìjīma(n)*

Zamjenice *kòjī – kòjā – kòjē* i *čìjī – čìjā – čìjē* mijenjaju se po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji određenih pridjeva (duljina u svim nastavcima). Potvrđene su i u varijanata *kȍjī – kȍjā – kȍjē; čȉjī – čȉjā – čȉjē*; no vrlo rijetko, i to u brzom govoru i značenjski obilježenim kontekstima, npr. *Kòjī čòvik?* : *Kȍjī čòvik?* {implicitno: čuđenje}.

U oblicima za srednji rod u govoru svih generacija postoji varijacija između oblika bez prijeglasa (*kòjō*, *čìjō*) i onih s prijeglasom (*kòjē*, *čìjē*), s tim da je u govoru starijih češći prvi oblik, a u govoru mlađih drugi. Prijeglas može izostati i u GDL jd. m. i sr.r., te u A jd. m.r. zamjenica koje stoje za nešto živo, npr. jd. G m. i sr.r. *kòjēg* : *kòjōg*, *čìjēg* : *čìjōg*, DL m.

i sr.r. *kòjēn* : *kòjōn*, *čìjēn* : *čìjōn*, A jd. m.r. *kòjēg* : *kòjōg*, *čìjēg* : *čìjōg* {živo}. Navezak u DL jd. ostvaruje se vrlo rijetko.

Množinski padeži ujednačeni su, a razlika se čuva u NA, npr. mn. N m.r. *kòjī*, *čìjī*, A mr. *kòjē*, *čìjē*, NA ž.r. *kòjē*, *čìjē*, sr.r. *kòjā*, *čìjā*; m., sr. i ž.r. G *čìjī*, DLI *čìjīn / čìjīma(n)*.

Deklinacija zamjenica *kàkāy / kàkī – kàkā – kàkō* i *kòlkī – kòlkā – kòlkō*:

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	*kàkāy / kàkī*	*kàkā*	*kàkō*	*kàkī – kàkē – kàkā*
G	*kàkōg(a)*	*kàkē*	*kàkōg(a)*	*kàkī*
D	*kàkōn*	*kàkōj / kàkōn*	*kàkōn*	*kàkīn / kàkīma(n)*
A	*kàkī – kàkōg(a)*	*kàkū*	*kàkō*	*kàkē – kàkē – kàkā*
L	*kàkōn*	*kàkōj / kàkōn*	*kàkōn*	*kàkīn / kàkīma(n)*
I	*s kàkīn*	*s kàkōn*	*s kàkīn*	*s kàkīn / kàkīma(n)*

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	*kòlkī*	*kòlkā*	*kòlkō*	*kòlkī – kòlkē – kòlkā*
G	*kòlkōg(a)*	*kòlkē*	*kòlkōg(a)*	*kòlkī*
D	*kòlkōn*	*kòlkōj*	*kòlkōn*	*kòlkīn / kòlkīma(n)*
A	*kòlkī – kòlkōg(a)*	*kòlkū*	*kòlkō*	*kòlkē – kòlkē – kòlkā*
L	*kòlkōn*	*kòlkōj*	*kòlkōn*	*kòlkīn / kòlkīma(n)*
I	*s kòlkīn*	*s kòlkōn*	*s kòlkīn*	*s kòlkīn / kòlkīma(n)*

Zamjenice *kàkāy / kàkī – kàkā – kàkō* i *kòlkī – kòlkā – kòlkō* mijenjaju se po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji određenih pridjeva, a paradigma im je najsličnija paradigmama pokaznih zamjenica *ovàkāy / ovàkī – ovàkā – ovàkō* i *ovòlkī – ovòlkā – ovòlkō*. Zamjenice za ž.r. u DL se mogu ostvariti i kao *kòlkōn* (gore nisu navedene da bi prikaz bio ekonomičniji i uredniji).

Navedeni primjeri mogu se ostvariti i bez ispadanja *v*, tj. bez prijelaza *kv > k*, npr. *kàkāy / kàkvī – kàkvā – kàkvō*; *ovàkāy / ovàkvī – ovàkvā– ovàkvō*.

6.) Neodređene zamjenice

Neodređene zamjenice zamjenjuju nešto neodređeno, niječno ili općenito. Razlikuju se nepromjenjive (priloške) i promjenjive. Nepromjenjive neodređene zamjenice u govoru Bitelića po značenju smo podijelili na neodređene u užem smislu, npr. *dìgoḍ*,[230] *dìgdi*, *dìkaḍ*, *dìkuḍ*, *kògot*, *nëgdi*, *nëkaḍ*,[231] *nëkako*, *nëkolkō*, *nëkuḍ*, *štàgot*; niječne, npr. *nïgdi*, *nïkaḍ*, *nïkāko*, *nïkolkō*, *nïkuḍ*, *nïotkuḍ*. te opće, npr. *ïgdi*, *ïkaḍ*, *ïkāko*, *ïkolkō*, *ïkuḍ*, *svägdi / svügdi*, *svükuḍ*, *sväkāko*.

Promjenjive zamjenice također možemo razvrstati po značenjskim skupinama na neodređene u užem smislu, npr. *dìkojī – dìkojā – dìkojē*, *nëčijī – nëčijā – nëčijē*, *nëkakāy̯ / nëkakvī – nëkakvā – nëkakvō*, *nëkī – nëkā – nëkō*, *nëko*, *nëšto / nëšta*; niječne, npr. *nïčijī – nïčijā – nïčijē*, *nïkakāy̯ / nïkakvī – nïkakvā – nïkakvō*, *nïko*, *nïšta*; te opće, npr. *ïčijī – ïčijā – ïčijē*, *ïkakāy̯ / ïkakī – ïkakvā – ïkakvō*, *ïko*, *ïšta*, *kojèšta*, *kojekàkāy̯ / kojekàkvī – kojekàkvā – kojekàkvō*, *säy̯ / väs – svä – svö / svë*, *sväčijī – sväčijā – sväčijē*, *sväkakvī – sväkakvā – sväkakvō*, *sväkī – sväkā – sväkō*, *sväko*, *sväšta*.

Opće neodređene zamjenice mogu se tvoriti tako što se ispred upitno-odnosnih dodaje okamenjeni (nepromjenjivi) gl. pr. r. sr.r. jd. *bílo*, npr. *bílo čijī – bílo čijā – bílo čije*, *bílo kàkāy̯ / kàkvī – bílo kàkvā – bílo kàkvō*, *bílo kö*, *bílo kòjī – bílo kòjā – bílo kòje*, *bílo štä*. Također, te zamjenice mogu se tvoriti tako što se nakon upitno-odnosne zamjenice doda čestica *göḍ*, pri čemu zamjenice gube naglasak (s iznimkama), npr. *čiji göḍ*, *kakvi göḍ - kakva göḍ – kakvo göḍ*, *ko göḍ*, *koji göḍ – koja göḍ – koje göḍ*, *šta göḍ*. Zamjenice gube i zanaglasnu duljinu i mijenjaju se u kosim padežima, dok čestica ostaje, npr. G jd. m. *koga göḍ*, I jd. m.r. *s kin göd*.

Deklinacija zamjenica *säy̯ / väs – svä – svö / svë*:

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	*säy̯ / väs*	*svä*	*svö / svë*	*svï – svë – svä*
G	*svôg̯ / svêg̯ / svèga*	*svê*	*svôg̯ / svêg̯ / svèga*	*svî / svìjū*
D	*svèmu*	*svôj / svôn*	*svèmu*	*svîn / svìma(n)*
A	*säv – svèga*	*svü*	*svö / svë*	*svë – svë – svä*
L	*svèmu*	*svôj / svôn*	*svèmu*	*svîn / svìma(n)*
I	*sa svîn / svíme(n)*	*svôn*	*sa svîn / svíme(n)*	*s svîn / svìma(n)*

[230] Primjer se koristi i u mjesnom i u vremenskom značenju, dakle može značiti i 'negdje' i 'nekad'.
[231] Stariji govornici sjećaju se da su njihovi djedovi i bake govorili *nïkad* 'nekad' (s ikavskim refleksom jata).

Oblik za muški rod jednine bez metateze (*väs*) zablježen je u govoru starije i srednje generacije, a u govoru mladih češće dolazi oblik s metatezom (*säv*). U oblicima za nominativ i akuzativ srednjeg roda bilježimo dubletu *svö / svë*. Prenošenje naglaska na proklitiku uobičajeno je u padežima koji dolaze s prijedlozima, npr. G jd. m. i sr.r. *òt svōg*, ž.r. *òt svē*, I jd. m. i sr.r. *sȁ svīn*, ž.r. *sȁ svōn.*

U množini su nastavci ujednačeni, a u NA vidi se razlika po rodu, npr. N m.r. *svï*, A m.r. *svë*, NA ž.r. *svë*, NA sr.r. *svä*; m., ž. i sr.r. G *svî / svìjū*, DLI *svîn / svìma(n).* Svi nastavci osim onoga u G mn. *svìjū* obični su za pridjevsko-zamjeničku deklinaciju neodređenih pridjeva.

Deklinacija zamjenica *nëkī – nëkā – nëkō*:

	JEDNINA			MNOŽINA
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	*nëkī*	*nëkā*	*nëkō*	*nëkī – nëkē – nëkā*
G	*nëkōg(a)*	*nëkē*	*nëkōg(a)*	*nëkī*
D	*nëkōn / nëkome(n)*	*nëkōj / nëkōn*	*nëkōn / nëkome(n)*	*nëkīn / nëkīma(n)*
A	*nëkī – nëkōg(a)*	*nëkū*	*nëkō*	*nëkē – nëkē – nëkā*
L	*nëkōn / nëkome(n)*	*nëkōj / nëkōn*	*nëkōn / nëkome(n)*	*nëkīn / nëkīma(n)*
I	*s nëkīn / nëkīme(n)*	*s nëkōn*	*s nëkīn / nëkīme(n)*	*s nëkīn / nëkīma(n)*

Neodređene zamjenice s dugim nastavcima dekliniraju se po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji određenih pridjeva. Prenošenje naglaska na proklitiku redovno je u prijedložnim padežima, npr. G *òd nekōg*, A *nȁ nekī / zȁ nekōg*, L *ò nekōn*, I *sȁ nekīn*. U govoru najstarijih u instrumentalu je zabilježeno i umetanje prijedloga između prefiksa i osnove zamjenice, npr. *në s kīn*, analogijom prema niječnim oblicima, npr. *nï s kīn* / *nï sa kīn.*

Deklinacija neodređenih zamjenica koje imaju samo jedninu i ne razlikuju se po rodu:

N	*nëko*	*nïko*	*nëšto / nëšta*	*svȁšta*
G	*nëkoǫ / nëkoga*	*nïkoǫ / nïkoga*	*nëčeǫ / nëčega*	*svȁčeǫ / svȁčega*
D	*nëkon /nëkomen*	*nïkon /nïkomen*	*nëčen / nëčemu*	*svȁčen / svȁčemu*
A	*nëkoǫ / nëkoga*	*nïko / nïkoga*	*nëšto / nëšta*	*svȁšta*
L	*nëkon /nëkomen*	*nïkon /nïkomen*	*nëčen / nëčemu*	*svȁčen / svȁčemu*
I	*s nëkīn / në skīn*	*s nïkīn / nï s kīn*	*s nëčīn / sȁ nëčīn*	*sa svȁčīn / sȁ svȁčīn*

Takve zamjenice mijenjaju se po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji neodređenih pridjeva srednjeg roda jednine, s razlikom u A jd. zamjenica koje znače što živo (jednak G).

7.) Zaključci o zamjenicama

Zamjenice u govoru Bitelića čuvaju starinu u određenim kategorijama, a u drugima pokazuju inovacije. Starije značajke koje nisu stabilne u govoru i češće su potvrđene u govoru starijih generacija nalazimo u svim vrstama zamjenica. Podijelili smo ih na promjenjive i nepromjenjive, a po značenju na lične, posvojne, povratne (povratno-posvojne), pokazne, upitno-odnosne i neodređene. Prikazali smo deklinaciju promjenjivih zamjenica i opisali njezine značajke. Odredili smo dva tipa deklinacije, onaj sličan deklinaciji neodređenih pridjeva i onaj sličan deklinaciji određenih pridjeva. Potonji ima zanaglasnu duljinu u svim padežnim nastavcima.

U jednini je deklinacija ujednačena za muški i srednji rod, a razlikuju se samo u nominativu i akuzativu jednine i množine. Deklinacija za ženski rod u množinskim padežima osim nominativa i akuzativa izjednačena je s deklinacijom muškog i srednjeg roda, a u jednini se odlikuje dubletnom pojavom nastavaka *-ōj / -ōn* u oblicima za dativ i lokativ.

Zabilježena je inovacija duljenja nastavaka posvojnih zamjenica za 3. lice jednine, koja nije potrvđena u drugim dijalektima ni narječjima.

Prenošenje naglaska na proklitiku redovno je u prijedložnim padežima: genitivu, akuzativu, lokativu i instrumentalu. U pojedinim padežima pojedinih zamjenica izostaje, no to su prije iznimke nego pravila.

Općenito se može reći da je sustavu zamjenica potvrđen relativno velik broj varijanti, no one se u velikom broju slučajeva mogu svesti na ostvarivanje ili neostvarivanje navezaka i pretjerano ne narušavaju sustav.

III.2.2.4. Brojevi

Brojevi se u hrvatskom jeziku dijele na tri skupine: glavne brojeve, redne brojeve i brojevne imenice. Glavni brojevi većinom su nepromjenjivi (v. nastavak), redni brojevi mijenjaju se po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji kao određeni pridjevi, a brojevne imenice mijenjaju se po imenskim deklinacijskim vrstama.

1.) Glavni brojevi

Glavni brojevi označavaju količinu onoga što je imenovano riječima uz koje dolaze, najčešće imenicama, npr. *trî žène*, no mogu to biti i pridjevi (*dvâ lòša*) i zamjenice (*níî dvî*). Imenice uz brojeve dolaze u malini (v. *III.2.2.1. Imenice*, i to: *Kategorija broja*). Već je spomenuto (v. *III.2.1.3. Akcentuacija*) da brojevi u sintagmama mogu preuzeti naglasak po uzoru na proklitike, npr. *dvá dāna*, *trí ūre* i sl.

Brojevi *jèdan* i *dvâ* imaju razliku po rodu: m.r. *jèdan*, ž.r. *jèdna*, sr.r. *jèdno*; m. i sr.r. *dvâ*, ž.r. *dvî*, a broj *jèdan* i deklinaciju (v. nastavak). Ostali brojevi imaju iste oblike za sva tri roda: *trî*, *čètri / čètr*, *pêt / pê*, *šêst / šês / šê*, *sëdan / sëdon / sëan*, *ösan / öson*, *dëvet / dëve.* Finalni *-t* u oblicima za glavne brojeve vrlo često izostaje u slobodnom govoru (v. *III.1.2. Konsonantizam*), posebno u blizini drugih brojeva, kada imaju neodređeno značenje, npr. *pè-šēs / pe-šês*, *dëve-dëset / dëve-dëst.* Zabilježeno je preskakanje naglaska na proklitiku (osim kod broja *čètri*), npr. *ü dvā*, *pö trī*, *zä pēt*, *dö šēst*, *ü sedan*, *dö osan*, *nä devet*, *pö deset.*

Brojevi od 11 do 19 imaju završetak *-ēst*: *jedànēst*, *dvánēst*, *trínēst*, *četȑnēst*, *pètnēst*, *šèšnēst / šèsnēst*, *sedàmlēst / sedàmnēst*, *osàmlēst / osàmnēst*, *devètnēst.* Potvrđeni su i oblici s eliminiranim finalnim *-t*, a *-s* se uvijek čuva, npr. *jedànēs*, *dvánēs*, *trínēs*, *četȑnēs*, *pètnēs*, *šèšnēs / šèsnēs*, *sedàmlēs / sedàmnēs*, *osàmlēs / osàmnēs*, *devètnēs.*

Desetice u govoru Bitelića glase: *dëset*, *dvádesēt*, *trídesēt*, *četrdèsēt*, *pedèsēt*, *šeždèsēt / šezdèsēt*, *sedandèsēt / sedondèsēt / seandèsēt*, *osandèsēt / osondèsēt*, *devedèsēt.* U slobodnom govoru mogu se ostvariti i bez finalnog *-t*, npr. *dëse*, *dvádesē*, *trídesē*, *četrdèsē*, *pedèsē*, *šeždèsē / šezdèsē*, *sedandèsē / sedondèsē / seandèsē*, *osandèsē / osondèsē*, *devedèsē.*

U *allegro* oblicima brojeva također može izostati *-t*, npr. *dëst / dës*, *dvàest / dvàes*, *trìest / trìes*, *četrèst / četrès*, *pedèst / pedès*, *šezdèst / šezdès*, *seandèst / seandès*, *osandèst / osandès*, *devedèst/ devedès*; a uzlazni naglasak može biti na posljednjem slogu. Varijanta broja *čètri* koja nastaje redukcijom samoglasnika *i*, *čètr*, ostvaruje se ili samostalno ili kao dio

složenih brojeva, npr. *dvaesčètr*. U složenim brojevima desetice nisu naglašene, npr. *dvaestrî*, *triespêt*, *devedestösan*, a oblici dolaze i s veznikom *i*, npr. *četrest ï sedan*, *pedest ï trī*.

Stotice u govoru Bitelića glase: *stô*, *dvïsta*, *trïsta*, *čètristō*, *pêsto*, *šêsto*, *sëdanstō / sëanstō*, *ösanstō*, *dëvestō*. U složenim brojevima uvijek su naglašene, npr. *stô trî*, *dvïsta pètnēst*, *dëvestō pedešêst* i sl. Redovno je preskakanje na prolitiku, npr. *pö stō*, *zä dvista*, *pö pēsto*, *dö šēsto*; ali: *po sëanstō*, *do ösanstō*, *do dëvestō*.

a) Deklinacija

Deklinabilan je samo broj *jèdan*, *jèdna*, *jèdno*, a može imati i množinu kad je u značenju neodređene zamjenice 'neki', a takva je uporaba vrlo česta.

Deklinacija broja *jèdan – jèdna – jèdno*:

	JEDNINA		MNOŽINA	
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	*jèdan*	*jèdna*	*jèdno*	*jèdni – jèdne – jèdna*
G	*jèdnōg / jèdnōga*	*jèdnē*	*jèdnōg / jèdnōga*	*jèdnī*
D	*jèdnōn / jèdnōme(n)*	*jèdnōj*	*jèdnōn / jèdnōme(n)*	*jèdnīn / jèdnīma(n)*
A	*jèdan - jèdnōg(a)*	*jèdnu*	*jèdno*	*jèdne – jèdne – jèdna*
V	(*jèdan*)	(*jèdna*)	(*jèdno*)	(*jèdni – jèdne – jèdna*)
L	*jèdnōn / jèdnōme(n)*	*jèdnōj*	*jèdnōn / jèdnōme(n)*	*jèdnīn / jèdnīma(n)*
I	*(s) jèdnīn*	*(s) jèdnōn*	*(s) jèdnīn*	*jèdnīn / jèdnīma(n)*

Broj *jèdan – jèdna – jèdno* deklinira se pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji, slično neodređenim pridjevima. U jednini su ujednačeni oblici za m. i sr.r. u svim padežima osim NA(V), a u DL ž.r. zabilježen je i stariji oblik s nastavkom *-ōn*. Prenošenje naglaska na proklitike nije zabilježeno.

Množina se javlja samo u značenju 'neki'. U množinskoj deklinaciji rodovi se razlikuju u NAV, a GDLI su isti za sva tri roda.

Broj *dvâ – dvî* nije promjenjiv po padežima, a kao ostatak stare sklonidbe potvrđen je oblik za DL ž.r. *dvìma / dvîn*. To vrijedi i za oblike *öbadvā – öbedvī* (no ne i *öba – öbe* koji je indeklinabilan) uz koje dolazi imenica u malini (v. *III.2.2.1. Imenice*), npr. DL *öbedvīn*.

Neodređena zamjenica *nijedan* može osim naglasne slike kao u broja *jèdan* imati i inicijalni kratkosilazni naglasak *nȉjedan – nȉjednā – nȉjednō* : *nijèdan – nijèdna – nijèdno*. Mijenja se po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji.

2.) Redni brojevi

Redni brojevi označavaju točan položaj u redoslijedu. Razlikuju se po rodu, broju i padežu, a dekliniraju se po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji, slično određenim pridjevima. U svim nastavcima imaju zanaglasnu duljinu, a višesložni oblici imaju i dvije, npr. *dèvētī*.

Redni brojevi u govoru Bitelića: *prȉvī – prȉvā – prȉvō*, *drȕgī – drȕgā – drȕgō*, *trȅćī – trȅćā – trȅćē*, *čètvrtī – čètvrtā – čètvrtō*, *pêtī – pêtā – pêtō*, *šêstī – šêstā – šêstō*, *sêdmī – sêdmā – sêdmō*, *ôsmī – ôsmā – ôsmō*, *dèvētī – dèvētā – dèvētō*, *dèsētī – dèsētā – dèsētō*, *jedànēstī – jedànēstā – jedànēstō*, *dvánēstī – dvánēstā – dvánēstō*, *dvádesētī – dvádesētā – dvádesētō*, *trídesētī – trídesētā – trídesētō*, *četrdèsētī – četrdèsētā – četrdèsētō*, *pedèsētī – pedèsētā – pedèsētō*, *stôtī – stôtā – stôtō*, *dvȉstōtī – dvȉstōtā – dvȉstōtō*.

Složeni redni brojevi tvore se tako što se posljednji član glavnog broja pretvara u redni, a ostale sastavnice oblikom su iste kao glavni brojevi, no gotovo uvijek gube naglasak, npr. *triespêtī – triespêtā – triespêtō*, *pedespȉrvī – pedespȉrvā – pedespȉrvō*. Zabilježeni su u oblicima bez veznika, npr. *devedesêdmī – devedesêdmā – devedesêdmō*, te u oblicima s veznikom, npr. *tries ì trećī*, *pedest ì ōsmī / pedèsēt ì ōsmī*.

Ako naglasak prelazi na proklitiku, dolazi do prenošenja, a ne preskakanja, npr. m.r. A jd. *pò drugī*, *zà trećī* (kod glavnih brojeva situacija je obratna, tj. češće je bilo preskakanje, a rjeđe prenošenje). Na mjestu dugih naglasaka ostaje zanaglasna duljina: *dò pētōg*, *sà šēstīn*.

Broj *drȕgī* može imati i množinu te značiti i 'ostali', isto kao i *trȅćī*, što je posebno izraženo u nabrajanju, npr. *jèan b vȁdija pijésak (...) pa drȕgī bi rádli kȕću (...) p^{a} ȍndā b^{i} trȅćī pálli klȁč^{i}nu.*

Deklinacija broja *pȑvī – pȑvā – pȑvō*:

	JEDNINA		MNOŽINA	
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	*pȑvī*	*pȑvā*	*pȑvō*	*pȑvī – pȑvē – pȑvā*
G	*pȑvōg / pȑvōga*	*pȑvē*	*pȑvōg / pȑvōga*	*pȑvī*
D	*pȑvōn / pȑvōme(n)*	*pȑvōj / pȑvōn*	*pȑvōn / pȑvōme(n)*	*pȑvīn / pȑvīma(n)*
A	*pȑvī – pȑvōg(a)*	*pȑvū*	*pȑvō*	*pȑvē – pȑvē – pȑvā*
V	*pȑvī*	*pȑvā*	*pȑvō*	*pȑvī – pȑvē – pȑvā*
L	*pȑvōn / pȑvōme(n)*	*pȑvōj / pȑvōn*	*pȑvōn / pȑvōme(n)*	*pȑvīn / pȑvīma(n)*
I	*(s) pȑvīn*	*(s) pȑvōn*	*(s) pȑvīn*	*pȑvīn / pȑvīma(n)*

Broj *pȑvī – pȑvā – pȑvō* ima sve odlike pridjevsko-zamjeničke deklinacije. Nije potvrđeno ni preskakanje ni prenošenje naglaska na proklitike. Ako je potrebno naglasiti značenje, dodaje se prefiks *nâj-* koji sudjeluje u tvorbi superlativa, npr. *nâjprvī*. U nabrajanju činjenica prije svake može stajati redni broj sr.r. jd. (općenita značenja), koji se u slobodnom govoru često reduplicira, npr. *Pȑvō i pȑvō, nísi odávno jïla, drügō, tàmān san zàkuv^a la púrē.*

Deklinacija broja *dèvētī – dèvētā – dèvētō*:

	JEDNINA		MNOŽINA	
	MUŠKI	ŽENSKI	SREDNJI	MUŠKI – ŽENSKI – SREDNJI
N	*dèvētī*	*dèvētā*	*dèvētō*	*dèvētī – dèvētē – dèvētā*
G	*dèvētōg / dèvētōga*	*dèvētē*	*dèvētōg / dèvētōga*	*dèvētī*
D	*dèvētōn / dèvētōmen*	*dèvētōj*	*dèvētōn / dèvētōmen*	*dèvētīn / dèvētīma(n)*
A	*dèvētī – dèvētōg(a)*	*dèvētū*	*dèvētō*	*dèvētē – dèvētē – dèvētā*
V	*dèvētī*	*dèvētā*	*dèvētō*	*dèvētī – dèvētē – dèvētā*
L	*dèvētōn / dèvētōmen*	*dèvētōj*	*dèvētōn / dèvētōmen*	*dèvētīn / dèvētīma(n)*
I	*(s) dèvētīn*	*(s) dèvētōn*	*(s) dèvētīn*	*dèvētīn / dèvētīma(n)*

U deklinaciji rednog broja *dèvētī – dèvētā – dèvētō*, kao i u svim drugim riječima koje se mijenjaju po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji, nalazimo u oblicima za DL jd. ž.r. dubletne ostvaraje: *dèvētōj / dèvētōn*.

3.) Brojevne imenice i prilozi

Riječi koje su po značenju brojevi, a po formi imenice nazivamo brojevnim imenicama. U govoru Bitelića potvrđene su u oblicima: *stȍtina*, *ȉḷada*, *tȉsuća*, *mìḷūn*, *mìḷārda.*

Brojevne imenice mogu označavati i dvije osobe, i to dva muškarca: *dvòjica*, *tròjica*; dvije žene *dvî*, *trî*; te muškarca i ženu: *dvȍje*, *trȍje*. Kod potonjih brojevnih imenica često dolazi do redukcije finalnog *-e*, a zatim se dulji preostali slog, npr. *dvȍje > dvôj*, *trȍje > trôj*. Brojevne imenice ne dekliniraju se, a uz njih dolazi malina, kao u primjeru *s trȍje ḷúdī.*

U tvorbi brojevnih imenica koje označavaju više od tri osobe nalazimo *-e-* kao u primjerima: *čëtvero*, *pëtero*, *šëstero*, *sëdmero*, *ȍsmero*, *dëvetero*, *dësetero*, *jedànēstero* itd.; koji se mogu dubletno ostvariti sa samoglasnikom *-o-*, npr. *čëtvoro*, *pëtoro*, *šëstoro*, *sëdmoro*, *ȍsmoro*, *dëvetoro*, *dësetoro*, *jedànēstoro* itd.

U brojevne imenice spadaju sve desetine: *polovìna*, *trećìna*, *četvrtìna*, *petìna*, *šestìna*, *sedmìna*, *osmìna*, *devetìna*, *desetìna*, *jedanestìna*, *dvadesetìna*, *stotìna.* Oblici *stȍtina* '100' i *stotìna* '1/100' razlikuju se samo po mjestu naglaska.

Oblici poput *jedìnica*, *dvȉca*, *trȉca*, *četvȑtica*, *pètica*, *šèstica*, *sèdmica*, *òsmica*, *dèvētka*, *dèsētka*, *jedànēska*, *dvádesētka*, *stòtica* također se ubrajaju u brojevne imenice, a često su u upotrebi u leksiku raznih (kartaških) igara ili primjerice naziva autobusa pa bismo mogli reći da su to poimeničeni brojevi, odnosno brojevi koji su postali imenice i dobili značenjsku nijansu.

Brojevni prilozi označavaju količinu ili učestalost radnje. Od onih koji označavaju približnu količinu u govoru Bitelića potvrđeni su: *desétak*, *dvadesétak*, *tridesétak*, *četrdesétak*, *pedesétak*, *šezdesétak*, *sedandesétak*, *osandesétak*, *devedesétak*, *stotíńak*, *dvistotíńak*, *tristotíńak*, *četristotíńak*, *pestotíńak* itd. Količinu označavaju i brojevni pridjevi poput *dvòstruko*, *tròstruko*, *četveròstruko*, *peteròstruko.*

Brojevni pridjevi koji označavaju učestalost tvore se slaganjem s brojeva s korijenom *-put*, npr. *jedànpūt*, *dvápūt*, *trípūt*, *pépūt*, *šéspūt*, *stópūt.* Isto značenje može se izraziti i brojem uz imenicu *pût*, npr. *jèdan pût*, *dvâ púta*, *trî púta*, *čètri púta*, *pê pútā*, *stô pútā.*

4.) Zaključci o brojevima

Brojevi su analizirani iz tri ugla. Prikazane su značajke i deklinacije glavnih brojeva, potom značajke i deklinacije rednih brojeva, a na kraju se nudi pregled brojevnih imenica i priloga. Od glavnih brojeva deklinaciju čuva samo broj *jèdan*, a od ostalih se čuvaju relikti u dativu, lokativu i instrumentalu. Preskakanje na prolitiku zabilježeno je u padežima koji nemaju uzlazne naglaske. Brojevi također mogu privući naglasak i promijeniti intonaciju (npr. *dví litre*). U složenim brojevima naglašen je većinom samo drugi član.

U deklinaciji rednih brojeva nalazimo duljinu u svim padežnim nastavcima, a naglasak se prenosi na proklitike kao kratkouzlazni. Redni broj *pȑvī – pȑvā – pȑvō* može imati naglašeno značenje dodavanjem prefiksa *nâj-* (*nâjprvī*).

Brojevne imenice *dvȍje*, *trȍje* zahvaćene su inovacijama iz vokalizma (redukcija *e*), a potom i inovacijama iz akcentuacije (duljenje pred *-j#*) te se realiziraju kao *dvôj*, *trôj.* Brojevne imenice *čëtvero*, *pëtero* pojavljuju se i u varijantama *čëtvoro*, *pëtoro.*

III.2.2.5. Glagoli

Kao i u hrvatskom standardnom jeziku, u govoru Bitelića glagoli su riječi kojima se izriče radnja, stanje ili zbivanje.[232] Kod glagola radnje implicitno postoji vršitelj koji tu radnju svjesno izvodi. Takvi su glagoli *bìžat*, *kòpat*, *písat*, *skákat*, *razmíšḷat* i sl. Glagoli stanja opisuju subjekta koji je statičan ili ne može utjecati na radnju, npr. *crvènit se*, *problídit*, *sìdit*, *stât* '1. stajati, 2. obitavati', *zelènit se* i sl. Glagoli zbivanja, okvirno rečeno, izriču radnju koja se odvija nesvjesno ili po prirodnim zakonima, npr. *cúrit*, *dèbḷat se*, *käpat*, *stärit*, *sídit* 'postajati sijed' i sl.

Relevantne glagolske kategorije su vid, stanje (aktiv i pasiv), vrijeme, način, lice, broj i rod. U analizi glagola najprije se daju osnovni podaci o glagolskim kategorijama lica, vida i prijelaznosti, a zatim se opisuju glagolski oblici, vremena i načini zabilježeni u govoru Bitelića.

1.) Kategorija lica i broja

Glagoli, kao i zamjenice, imaju tri lica jednine i tri množine. Kao što neke zamjenice nisu imale nominativ ili vokativ, tako i neki glagolski oblici nemaju 1. l. jd. (npr. imperativ, v. nastavak). S druge strane, postoje i tzv. nepotpuni glagoli (*verba deponentia*), koji nemaju sve gramatičke oblike. Označavamo ih kao bezlične, jer većinom dolaze samo u jednom licu, 3. licu jednine ili množine.

Bezlični glagoli koji se ne mijenjaju po licima nego uvijek dolaze u 3. l. jd. značenjski spadaju u glagole stanja, a označavaju neku prirodnu pojavu koja ima točno određen subjekt, npr. *gȑmit*, *kïšit*, *mráčit se*, *naobláčit se*, *obláčit se*,[233] *razdánit se*, *razvèdrit se*, *sívat*, *smȑknit se*, *svànit*, *svïtat*, *šúmit*, *vèdrit se*, 3. jd. prez. *gȑmī*, *kïšī*, *mrâčī se*, *naòblāčit se*, *òblāčī se*, *ràzdānī se*, *ràzvedrī se*, *sîvā*, *smȑknē se*, *svànē*, *svïćē*, *šúmī*, *vèdrī se.* U tvorbi složenih glagolskih vremena (v. nastavak) gl. pr. radni bezličnih glagola je srednjeg roda, npr. perf. *gȑmilo je*, *kïšilo je*, *mráčilo se {je}*, *naobláčilo se*, (*obláčilo se*), *razdánilo se*, *razvèdrilo se*, *sívalo je*, *smȑknilo se*, *svànilo je*, *svïtalo je*, *vèdrilo se*. Takvi glagoli najčešće se upotrebljavaju bez subjekta, a tautološki mogu doći i sa subjektom, npr. *gröm gȑmī*.

---

[232] Podjela glagola prema značenju nije apsolutna nego okvirna (usp. Babić 1991: 668). Osim toga, može se reći da svi glagoli označavaju nekakvu radnju, koja nije uvijek dinamična.

[233] Glagol je homofon glagolu *obláčit se* 'navlačiti odjeću', prez. 1. jd. *òblāčīn se*. Navedeni primjer *obláčit se* 'naoblačiti se' uvijek dolazi u 3. jd., npr. *nëbo se òblāčī*.

U bezlične glagole ubraja se i gl. *bòlit*, koji dolazi u 3. l. jd. ili mn., gl. pr. r. se mijenja po rodu, a semantičko glagolsko lice izraženo je u licu zamjenice u D, npr. *bòlī me gláva*, *bòlē te rûke*,[234] *bòl'le su ga nöge*.

Nepotpuni glagoli koji označavaju neku prirodnu pojavu ili stanje svojstveno pojedinim životinjama nemaju oblik za 1. l. jd. a obično dolaze u 3. l. jd. ili mn. i gl. prid. r. im se mijenja po rodu. Takvi su glagoli, npr. *cvȁst*, *cvìtat*, *dȉmit se*, *ìzleć se*, *izgòrit*, *ìzvitrit*, *òjaćit se*, *omácit se*, *otèlit se*, *oštènit se*, *propùpat*, *uvènit*, prez. 3. jd. *cvàte*, *cvìtā*, *dȉmī se*, *ìzlegnē se*, *ìzgorī*, *ìzvitrī*, *òjaćī se*, *òmācī se*, *òtelī se*, *òštenī se*, *propùpā*. Većina tih primjera u gl. prid. r. mijenja se po rodu, npr. *pȉle se ìzlēglo*, *pȉlići su se ìzlēgli*, *uvènilo cvîće*, *uvènile / ùvele trȉšće*, *propùpalo svë*. Glagoli koji su značenjem bliski pojmu 'roditi' dolaze većinom u ž.r. *òjaćila se*, *omácila se*, *otèlila se*, *oštènila se*; no u određenim kontekstima mogu biti i m. ili sr.r., npr. *mȁčić se omácio prij mȉsec dánā*, *tèle se tàmān bílo otèlilo*.

Neki glagoli imaju 1. l. jd. (i razliku po rodu u gl. pr. r.) u jednom značenju, a u drugom ga nemaju. Takvi su glagoli npr. *grȍmit* 'udar groma', prez. 3. jd. *grȍmī*, gl. pr. r. jd. sr.r. *grȍmilo* : *grȍmit* 'glasno govoriti', prez. jd. 1. *grȍmīn*, 2. *grȍmīš*, 3. *grȍmī*, mn. 1. *grȍmīmo*, 2. *grȍmīte*, 3. *grȍmē*, gl. pr. r. jd. m.r. *grȍmio*, ž.r. *grȍmila*, sr.r. *grȍmilo*, mn. m.r. *grȍmili*, ž.r. *grȍmile*, sr.r. *grȍmila*; *läjat* 'glasati se {pas}', prez. jd. (2. *läjēš*), 3. *läjē*, mn. (2. *läjēte*), 3. *läjū*; gl. pr. r. jd. mr.r. *läjā*, ž.r. *läjala*, sr.r. *läjalo*, mn. m.r. *läjali*, ž.r. *läjale*, sr.r. *läjala* : *läjat* 'ogovarati', prez. jd. 1. *läjēn*, 2. *läjēš*, 3. *läjē*, mn. 1. *läjēmo*, 2. *läjēte*, 3. *läjū*, gl. pr. r. jd. mr.r. *läjā*, ž.r. *läjala*, sr.r. *läjalo*, mn. m.r. *läjali*, ž.r. *läjale*, sr.r. *läjala*; *lìstat* 'puštati lišće', prez. 3. jd. *lìstā* gl. pr. r. jd. mr.r. *lìstā*, ž.r. *lìstala*, sr.r. *lìstalo*, mn. m.r. *lìstali*, ž.r. *lìstale*, sr.r. *lìstala*: *lìstat* 'okretati stranice', prez. jd. 1. *lìstān*, 2. *lìstāš*, 3. *lìstā*, mn. 1. *lìstāmo*, 2. *lìstāte*, 3. *lìstajū*, gl. pr. r. jd. mr.r. *lìstā*, ž.r. *lìstala*, sr.r. *lìstalo*, mn. m.r. *lìstali*, ž.r. *lìstale*, sr.r. *lìstala* i dr.

Glagol ***vèlit* dolazi samo u prezentu, npr. jd. 1. *vèlīn*,[235] 2. *vèlīš*, 3. *vèlī*, mn. 1. *vèlīmo*, 2. *vèlīte*, 3. *vèlē*.

[234] U 3. l. jd. prez. rjeđe dubletno dolazi i oblik koji je ujednačen prema gl. I. i II. vrste (v. nastavak), npr. *bòlū*.
[235] Za oblik *velju* (prez. 1. jd.) nisam dobila potvrdu ni u najstarijih govornika.

2.) Kategorija vida ili svršenosti

Po vidu se glagoli dijele na svršene ili perfektivne, nesvršene ili imperfektivne i dvovidne. Možemo govoriti i o trajnim glagolima, tj. onima kojima se radnja periodički ponavlja, npr. *jedùckat*, *pijùckat*, *skakùtat / skakùćat* i sl.

Svršeni glagoli izriču radnju koja je završila, ili će se bez ponavljanja odviti u budućnosti, npr. *dôć*, *dät*, *ìznīt*, *napísat*, *ogúlit*, *pògledat.* Prema tome, prezent svršenih glagola ne znači pravu sadašnjost. Od osnova svršenih glagola tvore se aorist i glagolski prilog prošli, a nemaju gl. pril. sadašnji. Svršeni glagoli imaju svoje nesvršene parnjake, npr. *dät* : *dávat*, *gúlit : ogúlit*, *písat : napísat.*

Nesvršeni glagoli označavaju radnju koja traje ili kojoj nije izražen svršetak, npr. *dòlazit*, *dávat*, *gúlit*, *iznòsit*, *písat*, *pogledávat.* Infinitivi nesvršenih glagola mogu doći kao dopuna glagolima *pòčet*, *pòčimat*, *prìstat* 'prestati', *prìstajat* 'prestajati', *nàstavit*, *nastávḷat*, npr. 3. jd. prez. *pòčmē dávat*, *pòčimḷē písat*, *prìstajē püšit*, *nàstāvḷā tläčit.* Od osnova nesvršenih tvori se gl. pril. sadašnji (i imperfekt koji je potvrđen u vrlo rijetkim primjerima), a nemaju gl. pril. prošli.

Dvovidni glagoli imaju oba vida, i svršeni i nesvršeni, te sudjeluju u tvorbi svih vremena i oblika, npr. *bït*, *čüt*, *jïst*, *kázat*, *kròčit*, *mïslit*, *möć*, *mórat*, *nòćit*, *razùmit*, *rúčat*, *slüšat*, *tït*, *vèčerat*, *vïdit.* Takva je većina glagola tvorenih sufiksom *-irat*, npr. *betonírat*, *citírat*, *disciplinírat*, *provocírat*; te sufiksom *-ovat*, npr. *àšikovat* 'ljubovati', *ïmenovat*, *kämenovat*, *òbrazovat*, *očitovat*, *rükovat*, *závitovat se.*

Promjena glagolskog vida iz svršenog u nesvršeni naziva se imperfetivizacija, a promjena iz nesvršenog u svršeni perfektivizacija. Perfektivizacija može biti prefiskacija ili sufiksacija, a imperfektivizacija, sufiksacija, infiksacija ili unutarnja tvorba.

Prefiksacijom nesvršeni ili dvovidni glagoli postaju svršeni, npr. *glëdat > pògledat*, *ïmenovat > prèimenovat*, *jïst > pòjist*, *písat > napísat*, *príčat > ispríčat.* Nesvršeni ili dvovidni glagoli mogu postati svršeni i sufiksacijom, npr. *dírat > dírnit*, *mávat* 'mahati' *> mánit* 'mahnuti', *sívat > sívnit.*

Imperfektivizacija u vidu sufiksacije potvrđena je u primjerima poput *vïdit > víʒat*, *vòdit : vódat.* Svršeni i dvovidni glagoli mogu postati nesvršeni i dodavanjem infikasa, npr. *dät > dávat*, *pògledat > pogledávat*, *prepísat > prepisívat*, *rúčat > ručávat.* Ikonička tvorba za

iterativnost potvrđena je kao duljenje osnove, npr. (u kombinaciji sa sufiksacijom) *gònit : góńat*, *lòvit : lóvat*, *pùšćat : púšćat*; ili kao promjena korijena, npr. *böst : bädat*, *päst : pädat.*

3.) Kategorija prijelaznosti

Prema broju objekata i padeža u kojima objekti uz njih dolaze, glagoli mogu biti neprijelazni, prijelazni, i povratni (*ìgrat se*, *ḷúbit se*). Neprijelazni glagoli mogu doći bez objekta, prijelazni uvijek imaju jedan ili više objekata u akuzativu (bez prijedloga) ili rjeđe u genitivu.

Neprijelazni ili intranzitivni glagoli ne dolaze uz objekt na koji se radnja koju izriču izravno odnosi. Uz njih mogu doći objekti u svim padežima osim besprijedložnog akuzativa (koji dolazi uz prijelazne glagole, v. nastavak), npr. *dôć*, *dòlazit*, *îć*, *ìzāć*, *lèžat*, *sïst*, *sïdat*, *sìdit*, *stât*, *òtīć*, *ûć*. Prefiksacijom neprijelazni mogu postati prijelazni glagoli, npr. *îć > òbīć*, *plïvat > prìplivat*, *spávat > prispávat.*

Prijelazni glagoli izriču radnju koja utječe na izravni objekt u akuzativu bez prijedloga, npr. *dät*, *čëkat*, *glëdat*, *gònit*, *màknit*, *mëtnit*, *nàmetnit*, *pït*, *püšit*, *uštédit*, *zarádit.* Objekt uz prijelazne glagole može biti i u genitivu (tzv. dijelni genitiv), npr. *ìmā krüva*, *pòpīj pívē*, *donèsi vòdē*. Uz glagole govorenja često dolazi izravni objekt u genitivu ako znači što živo, čak i u imenica ž. i sr. r., npr. *pîtāj žènē*, *pîtāj mäterē* (v. *III.3. Sintaksa*).

Glagoli koji dolaze uz česticu *se* nazivaju se povratnim glagolima i prema gornjoj podjeli spadaju u neprijelazne. Dijele se u pet skupina: prave povratne, uzajamno povratne, bezobjektne, neprave povratne i zalihosno povratne.

Pravi povratni glagoli su oni kojima je subjekt ujedno i objekt radnje, npr. *bránit se*, *brïjat se*, *čèšat se*, *čèšḷat se*, *čúvat se*, *fálit se*, *kúpat se*, *nàpit se*, *òbūć se*, *obláčit se*, *òbut se*, *obúvat se*, *očèšḷat se / počèšḷat se*, *oslobòdit se*, *oslobáźat se*, *pläšit se*, *pokrénit se*, *prät se*, *ránit se*, *skídat se*, *sprémat se*, *sûnčat se*, *svláčit se*, *ùmit se*, *umívat se*, *zakḷùčat se.* Ako u enklizi povratna zamjenica *se* stoji iza glagola, dolazi do promjene *ts > c* ili do gubljenja *-t* iz infinitiva, npr. *brïjace*, *sûnčace*; *fáli se*, *spréma se.* Velik broj takvih glagola zamjenicu *se* može zamijeniti oblikom *sëbe* ili drugim objektom u akuzativu, pri čemu sami glagoli postaju prijelazni, npr. *brânī se* : *brânī sëbe*, *brïjē se* : *brïjē ûjca*, *čèšḷā se* : *čèšḷā sèstru*, *čûvā se* : *čûvā ôvce*, *fālī se* : *fālī sîna*, *òblāčī se* : *òblāčī díte*, *sûnčā se* : *sûnčā nöge* i sl.

Uzajamno povratni ili recipročni glagoli izirču da dva ili više subjekata radnju vrše jedan (na) drugome te da radnja nema drugih subjekata. U govoru Bitelića takvi su glagoli npr. *dȑžat se*, *dogovárat se*, *dogovòrit se*, *glëdat se*, *gȉlit se*, *gúrat se*, *ḷúbit se*, *mȉlovat se*, *vȉdit se*, *pítat se*, *pògledat se*, *polívat se*, *pòsvaʒat se*, *pòtūć se*, *srës(t) se*, *svädit se*, *sväʒat se*, *tûć se*, *vódat se*, *vòlit se*, *zàgrlit se*, *zaḷúbit se*. Preoblika takvih glagola mogla bi biti *se* ='jedan drugoga, jedno drugo, jedni druge'.

Bezobjektni glagoli izriču radnju povratnih glagola koja na neki način karakterizira subjekt ili radnju koju subjekt običava ili ima naviku izvršavati, npr. *Mäčka se tȉrā.* {karakterizacija, preoblika 'mačka je topla, plodna'} || *Ôn se üvīk zä nešto ogrèbe.* {običaj, navika} || *Svägdi se gûrā.* {običaj, navika}

Nepravi povratni glagoli nemaju poseban odnos prema objektu i samo su formom povratni, dok im značenje ne izražava povratnost. Razlikuju se od pravih povratnih glagola po tome što ne mogu zamijeniti *se* punim oblikom *sëbe*, iako je moguća zamjena drugim objektom u akuzativu, pri čemu glagoli postaju prijelazni, npr. *bûdīn se*, *bûdīn te*; *pròbījā se*, *pròbījā zîd*. Glagoli koji ne mogu zamijeniti *se* ni objektom u akuzativu nazivaju se *reflexiva tantum*, npr. *bòjat se*, *ìgrat se*, *käjat se*, *nádat se*, *rädovat se*, *ràspadat se*, *ràspast se*, *ràstajat se*, *ràstat se*, *rúgat se*, *smíjat se*, *srámit se*, *vesèlit se.*

Zalihosno povratni ili redundantno povratni glagoli imaju isto neprijelazno značenje bez obzira imaju li česticu *se* ili nemaju, npr. *blìstat (se)*, *krétat (se)*, *pòčet (se)*, *sjät (se)*, *svrátit (se)*, *svȑšit (se)*, *šétat (se)*, *ùčit (se)*, *zavȑšit (se).*

Napominjemo i da se čestica *se* koristi u tvorbi pasiva neprijelaznih glagola, uz 3. l. jd. prezenta, npr. *Kâžē se: mlädōst - lüdōst.* || *Lîvo kat se ödavlēn glëdā.* || *Dôʒē se is Síńa...* Pasiv povratnih glagola homoforman je prezentu, a razlika se vidi iz konteksta, npr. *Sprêmā se zà vānka.* {povratni} || *Púra se sprêmā s vòdōn.* {pasiv}

Povratni glagoli mogu nastati i prefiksacijom nepovratnih, npr. *naspávat se*, *zalètit se.*

4.) Infinitni glagolski oblici

Glagolski oblici koji se ne mijenjaju po licima definiraju se kao infinitni glagolski oblici (oni koji se mijenjaju su finitni, v. nastavak). To su: infinitiv, glagolski pridjevi, glagolski prilozi i glagolske imenice.

Glagolske imenice imaju kategorije ostalih imenica: rod, broj i padež. Glagolski pridjevi mijenjaju se prema kategoriji roda i broja, no ne mijenjaju se u konjugaciji, nego sudjeluju u tvorbi složenih glagolskih vremena u sintagmama s pomoćnim glagolima *bȉt* i *tȉt*. Infinitiv i glagolski prilozi ne mijenjaju se ni po licima ni po rodu i broju.

a) Infinitiv

Infinitiv se tvori dodavanjem nastavaka na *-t* ili *-ć* na infinitivnu osnovu glagola. Infinitivni oblici ne nose informacije o tome u kojem se vremenu odvija radnja glagola, kao ni informacije o tome tko je vršitelj radnje pa ga definiramo kao neodređeni glagolski oblik.

Kurtović Budja (2009: 92) navodi: "U govorima Makarskoga primorja infinitiv je krnj odnosno potpuno je supiniziran. Svršava se glasovima *-t* ili *-ć̑*. Zbog otpadanja dočetnoga suglasnika često se infinitiv svršava samoglasnikom." Tako je i u govoru Bitelića.

Prema infinitivnoj osnovi glagoli se dijele po vrstama, koje su određene prema tematskom samoglasniku prije nastavaka. Dalje se prema prezentskim osnovama glagoli I., IV. i V. vrste dijele na glagolske razrede. Glagoli I. vrste su atematski, tj. glagoli koji nemaju tematskog samoglasnika. Dijele se na šest razreda, za koje su primjeri navedeni dolje.[236] Glagoli II. vrste imaju infiks *-ni-* (: hrv. stand. *-nu-*), a u prezentu imaju samoglasnik *e*. Glagoli III. vrste u nastavku su imali jat, koji je u govoru Bitelića (i drugim novoštokavskim ikavskim govorima) dao *i* (v. *III.1.1. Vokalizam*) te su se izjednačili s glagolima koji ispred nastavaka imaju etimološko *i* i s njima tvore istu vrstu. Glagoli IV. vrste dolaze sa samoglasnikom *a*, isto kao i glagoli V. vrste, koji ispred *a* imaju infiks *-av-* ili *-iv-*.

[236] Od glagola koji se ubrajaju u 2. razred u govoru Bitelića dosljedno se čuva samo *zêpst*, prez.1. jd. *zêben* pa je priključen 1. razredu. Ostali glagoli promijenili su vrstu, npr. *dûpst* > *dúbit*, *grëpst* > *grèbat*, *cȉpst* > *cȉpit*.

Primjeri:

I. vrsta: 1. razred *krȁst*, *plȅst*; *zêpst*;

2. razred *pȅć*, *strȉć*, *tȗć*;

3. razred *ùmrīt*, *zrȉt*;

4. razred *čût*, *ìzut*, *òbut*;

5. razred *gńȉt*, *šȉt*, *pȉt*;

6. razred *dȁt*, *znȁt*;

II. vrsta: *dȉgnit*, *mȅtnit*, *stégnit*, *pȑnit*;

III. vrsta: *vȉdit*, *žèlit*, *vòlit*; *pântit*, *slòmit*, *pogòdit*, *dúbit*;

IV. vrsta: 1. razred *kléčat*, *lèžat*, *žvížžat*;

2. razred *pḷȕcat*, *smíjat se*, *lȁjat*;

3. razred *làgat*, *mȉcat*, *plȁkat*;

4. razred *párat*, *kȕvat*, *sȉdat*;

V. vrsta: 1. razred *kupòvat*, *rȁdovat se*,

2. razred *dodávat*, *osluškívat*

Pojedine infinitive zahvaćaju glasovne promjene do kojih dolazi na granicama morfema. Palatalizacija je potvrđena u primjerima tipa *lèžat*, *bìžat*, *tȑčat*. Sibilarizacija je analogijom prema N mn. *kȍrāci* prenesena u infinitivnu i prezentsku osnovu glagola *kòracat*. Jotirana prezentska osnova glagola IV. vrste prenesena je u infinitivnu, a potom i u ostale oblike, npr. *gràkćat*, *krećat* 'dirati', *mèćat*, *sùstrićat*, *zgȑćat*. Uz primjere tipa *zȉžat*, *glòžat*, *oglòžat* u kojima je *ž* uopćen prema prezentu, npr. prez. jd. 1. *zȋžān*, 2. *zȋžāš*, 3. *zȋžā* i sl., potvrđeno je i *zídat*, *glòdat*, prez. 1. jd. *zîdān* u govorima svih generacija, što je najvjerojatnije utjecaj standardnog jezika.[237]

[237] Potvrđena je i konjugacija prez. jd. 1. *zȋžēn*, 2. *zȋžēš*, 3. *zȋžē*... no samo u jedne ispitanice.

b) Glagolski pridjevi

Glagolski pridjevi su riječi koje se tvore od prezentske osnove glagola a sudjeluju u tvorbi pasiva (trpni) i složenih glagolskih vremena (radni). Gramatički se ponašaju kao pridjevi, tj. slažu se sa subjektom u rodu i broju, a po padežima se ne deklniraju. Trpni mogu postati pridjevi, pri čemu se deklniraju.

Glagolski pridjev radni tvori se od infinitivne osnove svršenih i nesvršenih glagola tako što se dodaju nastavci *-o / -ē / -ā* (< *-lъ) za muški rod, *-la* za ženski rod i *-lo* za srednji rod u jednini te u množini *-li* za muški, *-le* za ženski i *-la* za srednji rod. Nastavci *-ā* i *-ē* za muški rod jednine dolaze kao rezultati kontrakcije pojedinog samoglasnika i *-o* (< *-lъ) i zato su uvijek dugi. Da je duljina rezultat kontrakcije vidi se iz tvorbe pridjeva, u kojima posljednji samoglasnik nije produljen ako se finalno *-l* nije vokaliziralo, npr. *dèbel* : *dèbē*.

Glagolski pridjev radni služi za tvorbu perfekta, pluskvamperfekta, futura drugog te kondicionala prvog i kondicionala drugog. Glagolski pridjev radni pomoćnog glagola *bït* sudjeluje u tvorbi složenih glagolskih vremena (v. nastavak). Primjeri gl. pr. r. pomoćnih glagola *bït* i *tït* iz govora Bitelića:

bït (n.p. C) - *bïo*, *bíla*, *bílo; bíli*, *bíle*, *bíla;*
tït (n.p. A) - *tïo*, *tïla*, *tïlo; tïli*, *tïle*, *tïla.*

Brojnim glagolima I. vrste infinitivna osnova vidljiva je tek u obliku za aorist jer su doživjeli morfonološke promjene, npr. *böst*, aor. 2. i 3. jd. *übode*, gl. pr. r. jd. mr. *bô*, žr. *böla*, sr.r. *bölo;* mn. m.r. *böli*, ž.r. *böle*, sr.r. *böla; cvät (< cväst)*, aor. 2. i 3. jd. *pröcvitā*, gl. pr. r. jd. mr. *cvâ*, žr. *cvä̈la*, sr.r. *cvä̈lo*, mn. m.r. *cvä̈li*, žr. *cvä̈le*, sr.r. *cvä̈la*; *päst*, aor. 2. i 3. *päde*, gl. pr. r. jd. mr. *pâ*, žr. *pä̈la*, sr.r. *pä̈lo*, mn. m.r. *pä̈li*, žr. *pä̈le*, sr.r. *pä̈la*; *prëst*, gl. pr. r. jd. mr. *prê*, žr. *prëla*, sr.r. *prëlo*, mn. m.r. *prëli*, žr. *prële*, sr.r. *prëla; rêst:* jd. mr. *rêsā*, žr. *rêsla*, sr.r. *rêslo*, mn. m.r. *rêsli*, žr. *rêsle*, sr.r. *rêsla; ùzēst:* jd. mr. *üzē*, žr. *üzēla*, sr.r. *üzēlo*, mn. m.r. *üzēli*, žr. *üzēle*, sr.r. *üzēla.*

Glagoli III. vrste ne razlikuju se s obzirom na to je li im u korijenu bio jat ili *i: *smït*, jd. m.r. *smïjo*, ž.r. *smïla*, sr.r. *smïlo*, mn. m.r. *smïli*, ž.r. *smïle*, sr.r. *smïla; šútit*, jd. m.r. *šútio*, ž.r. *šútila*, sr.r. *šútilo*, mn. m.r. *šútili*, ž.r. *šútile*, sr.r. *šútila; vïdit*, jd. m.r. *vïdio*, ž.r. *vïďla*, sr.r. *vïďlo*, mn. m.r. *vïďli*, ž.r. *vïďle*, sr.r. *vïďla; vòlit*, jd. m.r. *vòlio*, ž.r. *vòlila*, sr.r. *vòlilo*, mn. m.r. *vòlili*, ž.r. *vòlile*, sr.r. *vòlila; živit*, jd. m.r. *živio*, ž.r. *živila*, sr.r. *živilo*, mn. m.r. *živili*, ž.r. *živile*, sr.r. *živila* i sl.

Glagolski pridjev trpni tvori se najčešće od infinitivne osnove svršenih i nesvršenih prijelaznih glagola i nastavaka:

-n, *-na*, *-no*, *-ni*, *-ne*, *-na* (npr. *küvān*, *küvāna*, *küvāno*);

-en, *-ena*, *-eno*, *-eni*, *-ene*, *-ena* (npr. *plèten*, *pletèna*, *pletèno*);

-jen, *-jena*, *-jeno*, *-jeni*, *-jene*, *-jena* (npr. *ubìjen*, *ubijèna*, *ubijèno*);

-t, *-ta*, *-to*, *-ti*, *-te*, *-ta* (npr. *näpēt*, *näpēta*, *näpēto*).

Glagolski pridjev trpni služi za tvorbu pasiva. Neki dolaze i kao pridjevi te se sklanjaju po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji, a od njih se mogu tvoriti i određeni pridjevi (npr. neodr. *spâšen*, odr. *spâšenī*). Pasiv se relativno rijetko upotrebljava, a mnoge riječi više nemaju oblik za gl. pr. tr., npr. *pòmūst* (nema ***pomužena*).

U tvorbi glagolskih pridjeva trpnih kojima osnova završava na nepalatal i nelabijal, provodi se jotacija: *bâčen* (*bac-*, *-jen*), *zgäžen* (*gaz-*, *-jen*), *nošen* (*nos-*, *-jen*), *ìznošen* (*iz-*, *nos-*, *jen-*), *plâćen* (*plat-*, *-jen*), *vìžen* (*vid-*, *-jen*) i sl. U primjerima tipa *dònīt*, *ìzgrīst* i glagolima izvedenim iz njihovih osnova (*nàgrīst*, *zàgrīst*, *pòdnīt*, *òdnīt*) također dolazi do jotacije, analogijom prema gornjim oblicima, npr. *donèšen*, *izgrìžen*.

Ako osnova završava na labijal (odnosno bilabijale *m*, *p*, *b* ili labiodental *v*) pred sufiksom se umeće epentetsko *l*, a zatim dolazi do jotacije, npr. *prîmḷen*, *prävḷen*, *slömḷen*, *stävḷen*, *zàḷūbḷen*.

Neki glagoli I. vrste infinitivnoj osnovi pri tvorbi gl. pr. tr. dodaju *v*, npr. *čüt*, gl. pr. tr. jd. m.r. *čùven*, ž.r. *čuvèna*, sr.r. *čuvèno*, mn. m.r. *čuvèni*, ž.r. *čuvène*, sr.r. *čuvèna*; *dòbit*, gl. pr. tr. jd. m.r. *dobìven*, ž.r. *dobivèna*, sr.r. *dobivèno*, mn. m.r. *dobivèni*, ž.r. *dobivène*, sr.r. *dobivèna*; *òbut*, gl. pr. tr. jd. m.r. *obùven*, ž.r. *obuvèna*, sr.r. *obuvèno*, mn. m.r. *obuvèni*, ž.r. *obuvène*, sr.r. *obuvèna*; *sàtrat*, jd. m.r. *satràven*, ž.r. *satravèna*, sr.r. *satravèno*, mn. m.r. *satràveni*, ž.r. *satravène*, sr.r. *satravèna*.

U tvorbi glagolskog pridjeva trpnog sufiks *-t* dolazi kod glagola I. vrste i, rjeđe, IV. vrste, npr. *mäknūt*, *täknūt*, *pòžēt*, *pröklēt*, *pröračunāt*. Glagolski pridjev trpni glagola izvedenih od glagola *znät* također se tvori sufiksom *-t*, iako se od toga glagola gl. pr. tr. tvori sufiksom *-n*, npr. jd. m.r. *znân*, ž.r. *znána*, sr.r. *znáno;* mn. m.r. *znáni*, ž.r. *znáne*, sr.r. *znána* : *upòznat*: jd. m.r. *üpoznāt*, ž.r. *üpoznāta*, sr.r. *üpoznāto*, mn. m.r. *üpoznāti*, ž.r. *üpoznāte*, sr.r.

üpoznāta. Glagoli *pròdat*, *ùdat se* imaju i gl. pr. tr. tvoren sufiksom *-n* (*pröda̋n*, *üdāna*) i gl. pr. tr. tvoren sufiksom *-t* (*pröda̋t*, *üdāta*), pri čemu su potonji češći u starijih govornika.

Glagolski pridjev trpni sudjeluje u tvorbi složenih glagolskih oblika; s pomoćnim glagolima u određenom glagolskom vremenu tvori pasivne oblike tih glagolskih vremena, npr. pasiv prez. 2. jd. m.r. *vïʒen si*, pasiv perf. 2. jd. m.r. *bïo si vïʒen.*

c) Glagolski prilozi

Glagolski prilozi jednostavni su glagolski oblici koji se nazivaju i participima. Glagolski prilog sadašnji je particip prezenta, a glagolski prilog prošli je particip perfekta.

Glagolski prilog sadašnji tvori se od nesvršenih glagola kojima se u 3. licu množine prezenta dodaje nastavak *-ć*: *pïvat – pïvajūć*, *skákat – skâčūć; glëdat – glëdajūć*, *lívat – lívajūć*, *znät – znäjūć*, *žèlit – žèlēć*, *žívit – žívēć.* Oblik za particip naglasno se razlikuje od 3. mn. prezenta u n.p. B (v. nastavak): *fâlē* : *fálēć*, *mölē* : *mòlēć*, *vêžū* : *véžūć.* Rjeđe se u starijih govornika mogu čuti i oblici tvoreni sufiksom *-ćkī*, pri čemu se krati duljina nastavka za 3. l. mn. iz tvorbene osnove, npr. *lèžat - lèžēć : ležèćkī*, *sìdit – sidèćkī.*

Glagolski prilozi sadašnji pomoćnih glagola potvrđeni su u govoru, no oni glagola *tït* nisu potvrđeni u slobodnom govoru, nego samo kao odgovori na upitnik (prema ispitanicima, mijenja ih oblik *žèlēć*): *bïti – bùdūć / bùdūć; tït – hòtēć*, *tïjūć.*

Glagolski prilog prošli (particip perfekta) relativno je rijetko u upotrebi. Tvori se od svršenih glagola tako da se infinitivnoj osnovi doda nastavak *-v*: *bácīv*, *dòšāv*, *nàšāv*, *pöčēv*, *vïdīv*, *üzēv*.[238] Od glagolskih priloga prošlih pomoćnih glagola navodimo samo onaj za *bït – bîvšī* (koji je ustvari pridjev, što je vidljivo po duljini). Glagolski prilog prošli glagola *tït* nije potvrđen.

[238] Na pitanje iz upitnika govornici su rekli da ne koriste oblike tipa *rekavši*, a primjeri tvoreni sufiksom *-v* izvađeni su iz snimki slobodnoga govora.

d) Glagolske imenice

Glagolske imenice su one imenice koje su nastale od glagola. Karakterizira ih što označavaju radnju, a ne biće, stvar ili pojavu. Mijenjaju se po rodu, broju i padežu. Tvore se tako što se na oblike za gl. pr. tr. dodaje sufiks *-je*, odnosno tako što se infinitivnoj osnovi dodaju sufiksi *-āńe*, *-ēńe*, npr. *dávat > dávāńe*, *ḷúbit > ḷúbḷēńe*, *päst > pädāńe*, *pïvat > pïvāńe*, *plïvat > plïvāńe*, *tȑčat > tȑčāńe*, *znät > znáńe*.

5.) Finitni glagolski oblici

Glagolska vremena koja se konjugiraju po licima spadaju u finitne glagolske oblike. Ti se oblici prema svojoj strukturi dijele na jednostavne i složene glagolske oblike. Jednostavni su oni koji se ne tvore pomoćnim glagolima nego isključivo fleksijom, tj. dodavanjem nastavaka za pojedino glagolsko vrijeme na prezentsku ili infinitivnu osnovu glagola. Složeni su oni koji se sastoje od više riječi, odnosno oni koji nastaju tvorbom od pomoćnih glagola i glagolskih pridjeva ili gotovih (jednostavnih ili složenih) glagolskih oblika. Jednostavni glagolski oblici su: infinitiv, glagolski prilozi, glagolski pridjevi, aorist, imperfekt, imperativ (uvjetno rečeno, jer u 3. jd. nalazimo proklitiku *nek / neka*) i optativ. Složeni su perfekt, pluskvamperfekt, futur I. i II. te kondicional I. i II.

U ovom se radu jednostavna i složena glagolska vremena radi lakše preglednosti promatraju u istom poglavlju, a grupirana su prema tradicionalnoj kroatističkoj podjeli na oblike za sadašnjost (prezent), prošlost (perfekt, pluskvamperfekt, aorist i imperfekt) i budućnost (futur I. i II.). Glagolski načini obrađeni su zasebno.

Valja napomenuti da se u govoru Bitelića glagolski prilog prošli i glagolski pridjev trpni razmjerno rijetko koriste, a imperfekt je gotovo u potpunosti eliminiran iz sustava. Slično je i u drugim novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije. Primjerice, Šimunović u napomeni uz Upitnik HDA Sinj bilježi: "Od glagolskih vremena u Sinju se imperfekt ne nalazi u sustavu vremena, a aorist samo djelomično, i to osobito singularni oblik koji zamjenjuje sva tri lica." Lisac (2003: 57) navodi da je aorist izrazito čest u novoštokavskim ikavskim govorima. Sličnu notaciju iznosi i Kurtović Budja (2009: 91): "Inventar glagolskoga sustava govora Makarskoga primorja sadrži oblike, vremena i načine karakteristične za sve štokavske govore. Od nekih se, u štokavštini sada već *manjinskih*

govora, odvajaju gubitkom imperfekta, rijetkom uporabom aorista, pluskvamperfekta te glagolskoga priloga prošlog."

a) Prezent

Prezent ili sadašnje vrijeme u standardnom hrvatskom jeziku jednostavan je glagolski oblik koji se tvori od prezentske glagolske osnove i nastavaka *-en*, *-eš*, *-e*, *-emo*, *-ete*, *-u; -jen*, *-ješ*, *-je*, *-jemo*, *-jete*, *-ju; -an*, *-aš*, *-a*, *-amo*, *-ate*, *-aju / -adu;* te *-in*, *-iš*, *-i*, *-imo*, *-ite*, *- u / -e*. Nastavci se navode s primjerima:

	-en	*-jen*	*-an*	*-in*
1. jd.	*pîšēn*	*küjēn*	*pïvān*	*râdīn*
2. jd.	*pîšēš*	*küjēš*	*pïvāš*	*râdīš*
3. jd.	*pîšē*	*küjē*	*pïvā*	*râdī*
1. mn.	*pîšēmo*	*küjēmo*	*pïvāmo*	*râdīmo*
2. mn.	*pîšēte*	*küjēte*	*pïvāte*	*râdīte*
3. mn.	*pîšū*	*küjū*	*pïvadū*	*râdū*

Kod nastavaka za 3. lice množine bilježimo dubletne ostvaraje. Starije i dijalektološki relevantnije stanje odraženo je u nastavku *-adū*, uz koji u govoru mlađih i srednjih generacija može doći i nastavak *-ajū*. Do promjene dolazi pod utjecajem standardnog jezika.

U tvorbi prezenta zabilježene su glasovne promjene na granici (fleksijskih) morfema. Ako na osnovu koja završava dentalnim ili velarnim suglasnikom dolaze nastavci koji počinju glasom *j*, provodi se jotacija u prezentskoj konjugaciji, npr. *rïžēn*, *stêžēn.*

U prezentu gl. *pëć*, *sîć*, *tëć*, *vûć* dolazi do palatalizacije osnove ako su za to stvoreni morfonološki uvjeti, npr. jd. 1. *pèčen*, 2. *pèčeš*, 3. *pèče*, mn. 1. *pèčemo*, 2. *pèčete*; jd. 1. *síčen*, 2. *síčeš*, 3. *síče*, mn. 1. *síčemo*, 2. *síčete*; 3. jd. *tèče*; jd. 1. *vúčen*, 2. *vúčeš*, 3. *vúče*, mn. 1. *vúčemo*, 2. *vúčete*. Analogijom prema oblicima s palatazacijom, takva je osnova poopćena u cijeloj prezentskoj paradigmi, tj. i u oblicima za 3. mn. prez. *pèčū*, *síčū*, *túčū*, *vúčū.*

Zahvaljujući varijacijama u realizaciji i artikulaciji glasa *-j-*, može doći do njegova nestajanja. Gubi se ili slabi *j* u prezentu glagola u nastavcima *-jen*, *-ješ*, no ne uvijek, npr. *bïjēn*, *läjē / läē*, *okòpajēn / okòpaēn*, *smȑzājēn se*, *trüjēn / trüēn.*

Glagoli *tït* i *möć* u 1. l jd. prez. imaju nastavak *-u*, npr. *òću*, *mògu.* U starijih govornika bilježimo i oblik *mören*. U glagola I. vrste tipa *kräst*, *plëst*, *mëst*, *prëst*, nalazimo kratke nastavke u prezentu, npr. 1. jd. *kráden*, *plèten*, *mèten*, *préden*, osim u 3. l. mn., npr. *krádū*, *plètū*, *mètū*, *prédū*.

Slijedi pregled oblika za prezent pomoćnih glagola *bït* i *tït* koji sudjeluju u tvorbi složenih glagolskih vremena. Svršeni prezent glagola *tït* nije potvrđen u govoru Bitelića.

	bït			*tït*	
	NESVRŠENI	SVRŠENI	NENAGLAŠENI	NESVRŠENI	NENAGLAŠENI
1. jd.	*jèsan*	*büdēn*	*san*	*òću*	*ću*
2. jd.	*jèsi*	*büdēš*	*si*	*öćeš*	*ćeš*
3. jd.	*jëst / jê*	*büdē*	*je*	*öće*	*će*
1. mn.	*jèsmo*	*büdēmo*	*smo*	*öćemo*	*ćemo*
2. mn.	*jèste*	*büdēte*	*ste*	*öćete*	*ćete*
3. mn.	*jèsu*	*büdū*	*su*	*òćē*	*će*

Nesvršeni oblik pomoćnog glagola *bït* konjugira se po n.p. C, a svršeni po n.p. A. Nesvršeni oblik pomoćnog glagola *tït* mijenja se po n.p. C. Negacija glagola *bït* konjugira se kao n.p. B, npr. jd. 1. *nísan / níson*, 2. *nísi*, 3. *níje / níj*^{e}, mn. 1. *nísmo*, 2. *níste*, 3. *nísu*.

Negirani glagol *tït* glasi: jd. 1. *néću*, 2. *nêćeš*, 3. *nêće*, mn. 1. *nêćemo*, 2. *nêćete*, 3. *nećē* i mijenja se po n.p. B. Na početku naglasne cijeline mogu doći samo naglašeni oblici. U tvorbi negacije futrura oblik za 3. mn. glasi *nêće*, npr. *òn*^{i} *nêće dôć*, *nêće znät.*

Kada se nađu uz enklitiku, naglašeni oblici pomoćnog glagola *tït* ostvaruju se s uzlaznim naglascima, npr. prez. jd. 1. *òću li*, 2. *òćeš li*, 3. *òće li*, mn. 1. *òćemo li*, 2. *òćete li / òće li te*, 3. *òće li*.

Često se reduciraju samoglasnici nenaglašenih oblika pomoćnih glagola *bït* i *tït*, pri čemu se suglasnik priklanja prethodnom slogu, npr. *käš dôć* (< *käḑ ćeš dôć*), *küš tî* (< *küḑ ćeš tî*), *kôj tô* (< *kö je tô*) i sl. (v. *III.1.1. Vokalizam*). Potvrđeni su i *allegro* oblici za 2. l. jd. prezenta, npr. *òš* (< *öćeš*), *nêš* (*nêćeš*), *möš* (< *möžeš*), *vìš* (< *vìdīš*).

b) Perfekt

Perfekt je složeno prošlo vrijeme koje se u hrvatskom jeziku tvori od oblikâ za nenaglašeni prezent pomoćnog glagola *bȉt* (jd. 1. *san / son*, 2. *si*, 3. *je*, mn. 1. *smo*, 2. *ste*, 3. *su*) i glagolskog pridjeva radnog, npr. 3. jd. *dálo je*, *ìšla je*, 1. mn. *pȁzili smo*. Pomoćni glagol uvijek je u enklitičkom položaju. Perfekt pomoćnog glagola *bȉt* sudjeluje u tvorbi pluskvamperfekta (v. nastavak).

Kod povratnih glagola obično se izostavlja enklitički pomoćni glagol, najčešće u trećem licu jednine, npr. *Òna se [je] zaḷúbȉla.* || *Ôn se [je] ùspio pòdić nä noge.* || *Jâ [san] se probúdio.* (v. *III.3. Sintaksa*).

U tvorbi upitnih rečenica u perfektu sudjeluju naglašeni oblici gl. *bȉt*, npr. *Jèsan li ti rèkā?* || *Jèste li se nàšli?* U upitnim rečenicama u perfektu može izostati čestica *li*, npr. *Jèsi mu se jávio?*

c) Pluskvamperfekt

Pluskvamperfekt ili pretprošlo glagolsko vrijeme ubraja se u složene glagolske oblike. Tvori se pomoću perfekta glagola *bȉt* i glagolskog pridjeva radnog, a u građi je zabilježen često (posebice u prepričavanju) ako se izriče pretprošla radnja, tj. radnja koja je prethodila radnji u prošlosti. Obično dolazi u složenim rečenicama, uz surečenicu u perfektu ili aoristu, npr. *Zȁboravī ôn da te je bȉo vȉdio.* || *Bȉo dönio jájā pa smo î pòfrigali.*

Može se eliminirati jedan od pomoćnih glagola u primjerima poput *bȉo san vȉdio* > *bȉo vȉdio*, *jâ mu bíla pláťȉla* (umjesto *jâ sam mu bíla plátila*).

d) Imperfekt

Imperfekt je prošlo jednostavno nesvršeno vrijeme koje se tvori od osnova nesvršenih i dvovidnih glagola i nastavaka za imperfekt. Općenito se koristi u izražavanju radnje koja je trajala neko vrijeme u prošlosti. U govoru Bitelića imperfekt je potvrđen vrlo rijetko, i to u konjugaciji pomoćnog glagola *bȉt*: *bijáše*.

e) Aorist

Aorist ili prošlo svršeno vrijeme glagola izriče radnju koja je počela u prošlosti i završila u prošlosti, ili je počela u prošlosti i netom završila. Inače se u govoru aorist upotrebljava i kad se prepričavaju neki događaji ili u nekim slučajevima kad anticipira buduća radnja, npr. *òdošmo*, *üteče* (v. *III.3. Sintaksa*).

U hrvatskom jeziku aorist se tvori od infinitivne osnove svršenih i dvovidnih glagola i nastavaka za jedninu: 1. *-h*, *-oh*, 2. -, *-e*, 3. -, *-e*, te za množinu 1. *-smo*, *-osmo*, 2. *-ste*, *-oste*, 3. *-še*, *-oše*. U govoru Bitelića potvrđen je samo jedninski oblik aorista s poopćenim nastavkom *-ø*, a kod nastavaka *-o*, *-e*, *-e...* nalazimo i množinske oblike, npr. *rèkoste*, *òdošē*. Navodimo konjugaciju glagola *bït* (koji kao tvorbeni element sudjeluje u tvorbi kondicionala I. i II.) i *rëć* (koji je vrlo frekventan) u aoristu:

	JEDNINA	MNOŽINA	JEDNINA	MNOŽINA
1.	*bï*	*bï / bïsmo*	*rèko*	*rèkosmo*
2.	*bï*	*bï / bïste*	*rëče*	*rèkoste*
3.	*bï*	*bï*	*rëče*	*rèkošē*

U obliku za 1. lice jednine u govoru Bitelića eliminiran je *h* (usp. *III.1.2. Konsonantizam*), a u oblicima za 1. i 2. lice množine prevladavaju kratki oblici pa uvjetno možemo reći da je i u aoristu pomoćnog glagola *bït* također došlo do poopćavanja jedninskih oblika za sva lica. Dulji oblik zabilježen je u situacijama u kojima su ispitanici svjesno intervenirali u dijalekt da bi govorili "gospodski".

Kod glagola tipa aor. *püče*, *rëče*, kojima infinitivna osnova završava velarima *k*, *g* nalazimo palatalizaciju. U takvim primjerima prema 3. licu jednine prezenta razlikovna je zanaglasna duljina, npr. 3. jd. aor. *rëče* : prez. *rëčē*. Aorist glagola *rëć* čuva i oblik za 1. lice jednine, *rèko* (rjeđe: *rëko*) koji je vrlo frekventan u govoru kao poštapalica. Glagol *stät* u aoristu ima umetnuto *d*, npr. *städe.*

Općenito se može reći da je aorist često u upotrebi. Karakterizira ga čeoni naglasak sa zanaglasnom duljinom u 2. i 3. l. jd. po kojem se razlikuje od 3. l. jd. prezenta, npr. aor. 2. jd. *zäboravī tî*, prez. 3. jd. *zabòravī*; aor. 3. jd. *ügledā*, *pöšarenī*, *pötrošī*, prez. 3. jd. *ùgledā*, *pošàrenī*, *pòtrošī.* Po licu se razlikuje zamjenicama koje dolaze nakon glagola (i zamjeničke enklitike), npr. aor. jd. 1. *ügledā ga jâ*, *ügledā ga tî*, *ügledā ga ûn.*

e) Futur I. i II.

Futur I. je složeno buduće glagolsko vrijeme koje se tvori pomoću nenaglašenog oblika pomoćnog glagola *tȉt* i infinitiva. U govoru Bitelića futur I. može se tvoriti i spajanjem glagola *ȉmat* i infinitiva, npr. *ȉmān kòsit*, *ȉmāš dôć*; a uz buduće značenje, ima i naznaku obligatornosti, npr. *ȉmān îć u zubára*.

Gubljenje *t* dosljedno je provedeno kada je infinitiv koji je dio futura I. ispred pomoćnog glagola *tȉt*: *dä ću*, *vȉdi ću*, *jávi ću*, a u nekim slučajevima može doći i gubljenja finalnog *t* i kada je na kraju fonetske riječi, npr. *jâ ću rádi*. Ta promjena ne zahvaća samo infinitiv, nego je vezana za kraj riječi (v. *III.1.2. Konsonantizam*).

U tvorbi upitnih rečenica na početku pitanja mogu biti samo naglašeni oblici glagola *tȉt*, a enklitički mogu doći nakon upitne zamjenice, npr. fut. I. 2. jd. izjavno: *Jávi ćeš mu.* || upitno: *Ȍćeš li mu jávit?* || *Štä ćeš mu jávit?*

Futur II. tvori se od svršenoga prezenta pomoćnog glagola *bȉt* (jd. 1. *büdēn*, 2. *büdēš*, 3. *büdē*, mn. 1. *büdēmo*, 2. *büdēte*, 3. *büdū*) i glagolskog pridjeva radnog. Dolazi u složenim rečenicama, npr. *stäviću kad büden küv^{o}la.*

Potvrđeni su i oblici futura II. tvorenog od naglašenog svršenog prezenta glagola *bȉt* i infinitiva, koji najčešće dolazi u zavisnim rečenicama, npr. *ako büdēš pròlazit*, *jáv*. Takvi su oblici rjeđi u usporedbi s onima koji dolaze s glagolskim pridjevom radnim.

6.) Glagolski načini

Glagolski načini potvrđeni u govoru Bitelića su indikativ, imperativ, kondicional I. i II. i optativ. U nastavku je pregled njihovih najvažnijih značajki.

a) Indikativ

Indikativ je izjavni način koji označava neku stvarnu radnju (ili niječe njenu prisutnost ako je u niječnoj rečenici, odnosno propituje ako je u upitnoj). Indikativ je uvijek izražen nekim glagolskim vremenom te ga stoga nećemo posebno opisivati.

b) Imperativ

Imperativ ili zapovijedni glagolski način izriče molbu, potrebu ili poticaj da se odvije neka radnja. Tvori se od prezentske osnove dodavanjem nastavaka:

2. jd.	*-ø*	*-i*	*-ji*	*-āj*
1. mn.	*-mo*	*-imo*	*-jimo*	*-ājmo*
2. mn.	*-te*	*-ite*	*-jite*	*-ājte*

Usmjeren je k sugovorniku i najčešće dolazi u 2. l. jd. ili mn., npr. 2. jd. *rèci*, 2. mn. *rèc^{j}te*, 2. jd. *slüšāj*, 2. mn. *slüšājte*, a poseban oblik ima i 1. l. mn., npr. *rècimo*, *slüšājmo*. Potvrđeni su i oblici za 3. l. jd. i mn. i rjeđe (u neupravnom govoru) 1. l. jd., tvoreni oblicima za prezent uz česticu *nèka / nek*, npr. 1. jd. *nèka rëčēn*, 3. jd. *nek rëčē*, 3. *nek slüšajū*. U velikom broju oblika imperativ se od prezenta razlikuje samo po naglasku ili zanaglasnoj duljini, npr. imp. 2. jd. *nòsi*, mn. 1. *nòsimo*, 2. *nòsite* : prez. 3. jd. *nösī*, mn. 1. *nösīmo*, 2. *nösīte*; imp. 2. jd. *vïdi*, mn. 1. *vïdimo*, 2. *vïdite* : prez. 3. jd. *vïđī*, mn. 1. *vïdīmo*, 2. *vïdīte* i sl.

Na glagole u imperativu često se dodaje čestica *dē / dēr*, npr. 2. jd. *donès dē*, *vrát dē*.

Neki glagoli nemaju oblike za imperativ jer im je značenje takvo da poticaj za vršenje radnje ne može doći od sugovornika, npr. *bòlit*, *dogáʒat se*, *dešávat se*, *gädit se*, *möć*, *mórat*, *tït*, *tríbat*, *smït*, *svíʒat se* i sl.

Imperativ za 2. lice jd. i mn. često u slobodnom govoru gubi samoglasnik iz posljednjeg sloga, pri čemu se mogu narušiti starija distribucijska ograničenja naglasaka (v.

III.1.1. Vokalizam i *III.1.3. Akcentuacija*). Imperativ je razmjerno čest u pripovijedanju, pri čemu znači radnju iz prošlosti, a najčešće dolazi u 2. l. jd. (v. *III.3. Sintaksa*).

U tvorbi imperativa dolazi do glasovnih promjena na granicama morfema. Tako primjerice u imperativu glagola *nâć*, *sâć* bilježimo jotaciju *dj* > *ǵ*, npr. 2. jd. *náǵi*, *sáǵi*. Jotacija je potvrđena i u primjerima: *zj* > *ž*, npr. 2. jd. *véži*; *sj* > *š*, npr. 2. jd. *píši*. Ako prezentska osnova završava na bilabijal *b*, *p*, *m* ili labiodental *v*, između osnove i nastavka umeće se epentetsko *l*, koje jotacijom prelazi u *ļ*, npr. 2. jd. *zòbļi*.

Osim toga, analogijom prema oblicima u prezentskoj osnovi palatalizacija je prenesena u oblik za 3. mn. prez. *pèčū*, *síčū*, *túčū*, *vúčū* te imperativ 2. jd. *pèči*, 1. mn. *pèčimo*, 2. mn. *pèčite*; 2. jd. *síči*, 1. mn. *síčimo*, 2. mn. *síčite*; 2. jd. *vúči*, 1. mn. *vúčimo*, 2. mn. *vúčite*. Također su zabilježeni i dubletni oblici, koji se češće ostvaruju u govoru mlađih ispitanika, npr. imp. 2. jd. *vúci*, 2. mn. *vúcite*, 2. jd. *rèci*, 2. mn. *rècite*, 2. jd. *ispèci*, 2. mn. *ispècite*. U gl. *lëć*, *strîć* nalazimo analoško prenošenje jotirane osnove, npr. *lëži*, *stríži*, uz rjeđe primjere *lëzi*, *strízi*. Primjer *pomòzi* ne dolazi s glasom *ž*, a zabilježen je i ostvaraj *pòmāgāj*.

Negacija ili zabrana, osim dodavanjem čestice *ne* pred imperativ (npr. niječ. 2. jd. *nè slušāj*, *nè pivājmo*, *nè mičite se*), izriče se uz pomoć imperativa niječnog gl. *tït* i infinitiva, npr. *nèmōj písat*, *nèmōjmo žúrit*, *nèmōjte glëdat*. Niječni imperativ može se, ovisno o kontekstu, izraziti i samo česticom *ne* i infinitivom, *në tû stât*, *në lútat*.

Ostatak 3. l. jd. imperativa vidljiv je u frazama: *prävo ti büdi*, *ùspūt büdi rečèno*.

c) Kondicional I. i II.

Kondicional ili pogodbeni način izriče moguću, pretpostavljenu ili željenu radnju. Izriče se složenim oblicima, a razlikuju se kondicional I. i kondicional II.

Kondicional I. tvori se pomoću aorista pomoćnog glagola *bît* i gl. pr. radnog, npr. jd. 1., 2. i 3. *rèka bi*, *vïdio bi*, *vòlio bi*, mn. 1., 2. i 3. *rèkli bi*, *vïdili bi*, *vòlili bi*. Već je spomenuto da su oblici za aorist pomoćnog glagola *bït* uopćeni prema 2. i 3. l. jd.

Kondicional II. tvori se pomoću kondicionala I. pomoćnog glagola *bit* i gl. pr. radnog, pri čemu je aorist ujednačen, a razlika u jednini i množini očituje se u gl. pridjevu, npr. jd. 1.,

2. i 3. *bȉo bi rèka*, *bȉo bi vȉdio*, *bȉo bi vòlio*, mn. 1., 2. i 3. *bȉli bi rèkli*, *bȉli bi vȉdili*, *bȉli bi vòlili*. Kondicional II. u odnosu na kondicional I. vrlo se rijetko upotrebljava u govoru.

d) Optativ

Optativ ili željni način izriče želju da se neka radnja ostvari ili ne ostvari. Nema poseban gramatički oblik nego se izriče glagolskim pridjevom radnim, npr. *žívila*, *žívili*. Taj glagolski način čest je u psovkama, npr. *Cȑkā dàbōgda!* || *Srìtna në bīla*.

7.) Naglasne paradigme glagola

Glagoli su podijeljeni po vrstama i razredima[239] i za svaki se dio daje pregled najvažnijih značajki u sinkronijskim paradigmama n.p. A, B i C, čije se karakteristike prikazuju prije analize glagola. Navode se oblici za infinitiv, sva tri lica jednine i množine prezenta, glagolski pridjev radni, glagolski pridjev trpni, imperativ, aorist[240] te niječni prezent i prefigirane oblike (da bismo prikazali dolazi li do preskakanja ili do prenošenja naglaska). Na kraju se opisuju nepravilni glagoli i pomoćni glagoli *bȉt* i *tȉt*.

U n.p. A glagola nalazimo stalan kratkosilazni na osnovi (npr. *mȉslit*, prez. jd. 1. *mȉslīn*, niječ. *nè mislīn*, 2. *mȉslīš*, 3. *mȉslī*, mn. 1. *mȉslīmo*, 2. *mȉslīte*, 3. *mȉslē*, gl. pr. r. jd. m.r. *mȉslio*, ž.r. *mȉslila*, sr.r. *mȉslilo*, imp. *mȉsli*) ili kratkosilazni koji se smjenjuje s dugosilaznim na istome slogu osnove (npr. *läjat*, prez. jd. 1. *läjēn*, niječ. *nè lajēn*, 2. *läjēš*, 3. *läjē*, mn. 1. *läjēmo*, 2. *läjēte*, 3. *läjū*, gl.pr.r. jd. m.r. *läjā*, ž.r. *läjala*, sr.r. *läjalo*, imp. *lâj*[241]). Glagol *pântit* jedini je u n.p. A koji ima dugosilazni naglasak u svim oblicima. Naglasak može biti i uzlazan ako je novoštokavskom retrakcijom pomaknut sa sljedećeg sloga osnove, kratkouzlazni ako je prednaglasni slog prije pomaka bio kratak (npr. *pòkušat*, prez. jd. 1. *pòkušān*, niječ. *ne pòkušān*, 2. *pòkušāš*, 3. *pòkušā*, mn. 1. *pòkušāmo*, 2. *pòkušāte*, 3. *pòkušajū*, gl. pr. r. jd. m.r. *pòk^{u}šā*, ž.r. *pòk^{u}šala*, sr.r. *pòk^{u}šalo*, imp. *pòk^{u}šāj*, aor. jd. *pȍkušā*, mn. 1. *pòkušasmo*, 2. *pòkušaste*, 3. *pòkušašē*). Silazni naglasci s prvog sloga prenose se na proklitike kao uzlazni, a na mjestu dugosilaznog ostaje zanaglasna duljina, npr. prez. 3. jd. *nè mislī*, *nè čujē*, *nè gledā*. Uzlazni naglasci s prvog sloga se ne prenose u n.p. A.

---

[239] Podjela je preuzeta iz Akademijine gramatike (Babić 1991) i prilagođena govoru Bitelića.
[240] Množina se navodi kada je potvrđena, u protivnom se navodi jedninski oblik, koji je isti za sva tri lica.
[241] U imperativu je naglasak produljen ispred dočetnog *-j*, kao u imenici *râj* (v. *III.1.3. Akcentuacija*).

U n.p. B glagola bilježimo pomičnost naglaska u prezentu u odnosu na infinitiv i imperativ, a glagolski pridjevi ujednačeni su prema oblicima za m.r. U paradigmama se mogu naći sva četiri naglaska, pri čemu su u prezentu silazni, a u imperativu (a kod nekih vrsta odnosno razreda i u infinitivu i glagolskom pridjevu radnom) uzlazni naglasci. Nalazimo primjere u kojima alterniraju kratkosilazni i kratkouzlazni na istom slogu (npr. *nòsit*, prez. jd. 1. *nösīn*, 2. *nösīš*, 3. *nösī*, mn. 1. *nösīmo*, 2. *nösīte*, 3. *nösē*, gl. pr. r. jd. m.r. *nòsio*, ž.r. *nòsila*, sr.r. *nòsilo*, imp. *nòsi*), ili pak dugosilazni i dugouzlazni (npr. *vrátit*, jd. 1. *vrâtīn*, niječ. *nè vrātīn*, 2. *vrâtīš*, 3. *vrâtī*, mn. 1. *vrâtīmo*, 2. *vrâtīte*, 3. *vrâtē*; gl. pr. r. jd. m.r. *vrátio*, *vrát'la*, *vrát'lo*, imp. *vráti*). Pomičnost je izgubljena u gl. pr. r., što znači da su oblici za ž. i sr.r. ujednačeni, npr. *üzē*, *üzēla*, *üzēlo*.[242] U n.p. B bilježimo preskakanje naglaska na početak fonetske riječi, npr. *në počmē*, *në uzmē* te bismo ih mogli svrstati u tip B-C, a potvrđeno je i prenošenje, npr. *nè sā̄ʒēn*. Zabilježeno je i preskakanje naglaska na veznike *i* i *ni*, npr. *nísan nï počēla*.[243]

U n.p. C glagola naglasak je dočetno-čeoni, tj. vezan za početak ili kraj riječi u svim oblicima, odnosno za središnju poziciju u riječi pa nalazimo većinom uzlazne naglaske na posljednjem slogu osnove (koji su rezultat pomaka naglaska s nastavka). Naglasak je u prezentu uzlazan, tj. kratkouzlazni ako je prednaglasni slog prije pomaka bio kratak (npr. *bòrit se*, prez. jd. 1. *bòrīn se*, 2. *bòrīš se*, 3. *bòrī se*, mn. 1. *bòrīmo se*, 2. *bòrīte se*, 3. *bòrē se*, gl. pr. r. jd, m.r. *bòrio se*, ž.r. *bòrila se*, sr.r. *bòrilo se*, imp. *bòri se*) te dugouzlazni ako je prednaglasni slog bio dug (npr. *dúbit*, prez. jd. 1. *dúbīn*, 2. *dúbīš*, 3. *dúbī*, mn. 1. *dúbīmo*, 2. *dúbīte*, 3. *dúbē*; gl. pr. r. jd. m.r. *dúbio*, ž.r. *dúbila*, sr.r. *dúbilo*, imp. *dúbi*). U jednosložnim oblicima nalazimo silazne naglaske koji u dvosložnima i višesložnima alterniraju s uzlaznim naglascima, kratkim (npr. *zvät*, prez. jd. 1. *zòven*, 2. *zòveš*, 3. *zòve*, mn. 1. *zòvemo*, 2. *zòvete*, 3. *zòvū*; gl. pr. r. jd. m.r. *zvâ*, ž.r. *zvála*, sr.r. *zválo*, imp. *zòvi*). U višesložnim oblicima nalazimo pomak uzlaznih naglasaka za jedan slog prema početku riječi u prezentu, pri čemu dugouzlazni alternira s oblicima kojima je naglasak pomaknut za još jedan slog k početku riječi, a na mjestu naglaska ostaje zanaglasna duljina (npr. *nàzvat*, prez. jd. 1. *nazòven*, 2. *nazòveš*, 3. *nazòve*, mn. 1. *nazòvemo*, 2. *nazòvete*, 3. *nazòvū*; gl. pr. r. jd. m.r. *näzvā*, ž.r. *näzvāla*, sr.r. *näzvālo*, imp. *nazòvi*, aor. jd. *näzvā*, mn. 1. *nàzvasmo*, 2. *nàzvaste / nàzvašte*, 3. *nàzvašē*). Nije uobičajen prelazak naglaska na proklitike u niječnom imperativu, npr. *ne gùbi*,

[242] Usp. npr. *üzē*, *uzéla*, *üzēlo*; *dönio*, *doníla*, *dönīlo*; *zäspā*, *zaspála*, *zäspālo* u govorima iz Imotske krajine (moji podaci za punkt Krstatice). Šimundić (1975: 155) također bilježi ovu pojavu, npr. *zäklējo / zäklejo, zäklēlo, zakléla*. U govoru Bitelića nije potvrđena pa bismo mogli reći da je to južnija značajka.
[243] Kada je ispred negacije još jedna proklitika, naglasak na nju ne preskače: *ni në počmē*.

ne živi, *nísan ni zvála*. U niječnom gl. pr. r. naglasak redovno preskače na proklitike *níje ni̇ zvā*, *níje ga ni̇ nazvā*. Taj tip sinkronijski se naziva C zato što se nadovezuje na dijakroniju.

Osim u glavne tri naglasne paradigme, glagoli se mogu svrstati i u miješane paradigme, ako im se jedan dio oblika mijenja po jednoj, a drugi dio po drugoj naglasnoj paradigmi, ili se mogu realizirati kao varijacije dviju paradigmi.

a) Glagoli I. vrste

U glagole I. vrste spadaju svi glagoli kojima infinitiv završava nastavcima *-ć* i *-st* i svi jednosložni kojima infinitiv završava *-t* i njihove prefigirane izvedenice. Prema infinitivnom završetku i prezentskoj osnovi dijele se na sedam razreda.

Glagoli koji pripadaju 1. razredu I. vrste imaju infinitiv na *-st* ili *-nīt* (< *-nět), a prezent se tvori tako što se na osnovu proširenu glasovima *-d-*, *-s-*, *-t-* ili *-z-* dodaju nastavci koji u govoru Bitelića imaju kračinu u oblicima za sva lica osim 3. lica množine: jd. 1. *-en*, 2. *-eš*, 3. *-e*, mn. 1. *-emo*, 2. *-ete*, 3. *-ū*, npr. *krȁst*, prez. jd. 1. *kráden*, 2. *krádeš*, 3. *kráde*, mn. 1. *krádemo*, 2. *krádete*, 3. *krádū*; *pâst*, prez. 1. jd. *pásen*; *mȅst*, prez. 1. jd. *mèten*; *grîst*, prez. 1. jd. *grízen*.

Glagoli 1. razreda I. vrste

U 1. razred ubrajamo i glagole *pȁst*, *si̇̏st*, *sri̇̏st* koji u prezentskoj osnovi uz *-d-* odnosno *-t-* dobivaju i *-n-* te imaju duge nastavke za tvorbu prezenta: jd. 1. *-ēn*, 2. *-ēš*, 3. *-ē*, mn. 1. *-ēmo*, 2. *-ēte*, 3. *-ū*, npr. prez. 1. jd. *pȁdnēn*, *si̇̏dnēn*, *stri̇̏tnēn*. Tu govorimo o supletivnosti jer im se prezent tvori prema drugoj vrsti. Napominjemo da se glagoli *pȁst* i *si̇̏st* mogu realizirati i bez i bez *-n-*, npr. prez. 1. jd. *pȁdēn*, *si̇̏dēn*, pri čemu glagol *pȁst* dolazi i u varijanti bez *-d-*, npr. *pȁnēn*. Glagol *cvȁst* ne upotrebljava se, a na njegovu mjestu dolazi ili *cvàtit*, prez. 3. jd. *cvàtī* ili *cvìtat*, prez. 3.jd. *cvìtā*.

Glagolima 1. razreda priključili smo i glagol *zêpst*, kod kojega u prezentskoj osnovi nalazimo *-b-*, npr. prez. 1. jd. *zêben*; a koji se tradicionalno ubraja u glagole 2. razreda, i to zato što bi u toj skupini, da smo ju zadržali u klasifikaciji, bio jedini, a paradigma mu se poklapa s glagolima 1. razreda.

Glagoli I. vrste 1. razreda svi se mijenjaju ili po n.p. A ili po n.p. C.

Naglasna paradigma A glagola I. vrste 1. razreda:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	*si̇̏dēn*	-	m.r.	*si̇̏o*
2. jd.	*si̇̏dēš*	*si̇̏di*	ž.r.	*si̇̏la*
3. jd.	*si̇̏dē*	-	sr.r.	*si̇̏lo*
1. mn.	*si̇̏dēmo*	*si̇̏dimo*	m.r.	*si̇̏li*
2. mn.	*si̇̏dēte*	*si̇̏dite*	ž.r.	*si̇̏le*
3. mn.	*si̇̏dū*	-	sr.r.	*si̇̏la*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. A: *ji̇̏st*, *li̇̏st*, *päst*, *si̇̏st*, *sri̇̏st*.

Primjetno je da su u n.p. A glagoli koji u prezentskoj osnovi dobivaju *-n-* i na nju dodaju nastavke koji imaju duljinu. Glagol *ji̇̏st* jedini je u n.p. A glagola I. vrste 1. razreda koji ne širi osnovu glasom *-n-*, no ima iste nastavke kao i ostala tri primjera, dakle nastavke sa zanaglasnom duljinom, npr. *ji̇̏st*, prez. jd. 1. *ji̇̏dēn*, 2. *ji̇̏dēš*, 3. *ji̇̏dē*, mn. 1. *ji̇̏dēmo*, 2. *ji̇̏dēte*, 3. *ji̇̏dū*; gl. pr. r. jd. m.r. *ji̇̏o / ijo*, ž.r. *ji̇̏la*, sr.r. *ji̇̏lo*; imp. 2. jd. *ji̇̏di*.

Već je spomenuto da se glagoli *si̇̏st* i *päst* u prezentu mogu realizirati dvojako, kao podtip n.p. A sa supletivnim oblicima, ili kao u gornjem primjeru, no u tim varijantama ne mijenjaju naglasnu paradigmu, tj. ostaju n.p. A. Konjugacija glagola *si̇̏st* kada dolazi s proširkom: prez. jd. 1. *si̇̏dnēn*, 2. *si̇̏dnēš*, 3. *si̇̏dnē*, mn. 1. *si̇̏dnēmo*, 2. *si̇̏dnēte*, 3. *si̇̏dnū*; gl. pr. r. jd. m.r. *si̇̏o*, ž.r. *si̇̏la*, sr.r. *si̇̏lo*; imp. 2. jd. *si̇̏dni*, aor. jd. *si̇̏de*, mn. 1. *si̇̏došmo*, 2. *si̇̏došte*, 3. *si̇̏došē.* Konjugacija glagola *si̇̏st* bez proširka: prez. jd. 1. *si̇̏dēn*, 2. *si̇̏dēš*, 3. *si̇̏dē*, mn. 1. *si̇̏dēmo*, 2. *si̇̏dēte*, 3. *si̇̏dū*; gl. pr. r. jd. m.r. *si̇̏o*, ž.r. *si̇̏la*, sr.r. *si̇̏lo*; imp. 2. jd. *si̇̏di*, aor. jd. *si̇̏de*, mn. 1. *si̇̏došmo*, 2. *si̇̏došte*, 3. *si̇̏došē.* Primjetno je da su oblici za gl. pr. r. i aorist isti bez obzira na proširak.

Glagol *päst* u supletivnim oblicima ima konjugaciju: prez. jd. 1. *pädnēn*, 2. *pädnēš*, 3. *pädnē*, mn. 1. *pädnēmo*, 2. *pädnēte*, 3. *pädnū*; gl. pr. r. jd. m.r. *pâ*, ž.r. *päla*, sr.r. *pälo*; imp. 2. jd. *pädni*, aor. jd. *päde*, mn. 1. *pädošmo*, 2. *pädošte*, 3. *pädošē*; a kad dolazi bez proširka ima konjugaciju: prez. jd. 1. *pädēn*, 2. *pädēš*, 3. *pädē*, mn. 1. *pädēmo*, 2. *pädēte*, 3. *pädū*; gl. pr. r. jd. m.r. *pâ*, ž.r. *päla*, sr.r. *pälo*; imp. 2. jd. *pädni*, aor. jd. *päde*, mn. 1. *pädošmo*, 2. *pädošte*, 3. *pädošē.* U imperativu se proširak ne gubi, a aorist i gl. pr. r. isti su bez obzira na prezent. Taj glagol može se javiti i u varijanti bez *-d-* (i to češće nego bez *-n-*): prez. jd. 1. *pänēn*, 2. *pänēš*, 3. *pänē*, mn. 1. *pänēmo*, 2. *pänēte*, 3. *pänū*; gl. pr. r. jd. m.r. *pâ*, ž.r. *päla*, sr.r. *pälo*; imp. 2. jd. *päni*, aor. jd. *päde*, mn. 1. *pädošmo*, 2. *pädošte*, 3. *pädošē.*

Kod glagola *sri̋st* uvijek nalazimo supletivni prezent, npr. prez. jd. 1. *sri̋tnēn*, 2. *sri̋tnēš*, 3. *sri̋tnē*, mn. 1. *sri̋tnēmo*, 2. *sri̋tnēte*, 3. *sri̋tnū*; gl. pr. r. jd. m.r. *sri̋o*, ž.r. *sri̋la*, sr.r. *sri̋lo*; imp. 2. jd. *sri̋tni.*

Naglasna paradigma C glagola I. vrste 1. razreda (kratki slog):

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd.	*plèten*	-	m.r.	*plê / plëo*	(*isplèten*)[244]
2. jd.	*plèteš*	*plèti*	ž.r.	*plëla*	(*ispletèna*)
3. jd.	*plète*	-	sr.r.	*plëlo*	(*ispletèno*)
1. mn.	*plètemo*	*plètimo*	m.r.	*plëli*	(*ispletèni*)
2. mn.	*plètete*	*plètite*	ž.r.	*plële*	(*ispletène*)
3. mn.	*plètū*	-	sr.r.	*plëla*	(*ispletèna*)

Naglasna paradigma C glagola I. vrste 1. razreda (dugi slog):

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	*trésen*	-	m.r.	*trêsā*
2. jd.	*tréseš*	*trési*	ž.r.	*trêsla*
3. jd.	*trése*	-	sr.r.	*trêslo*
1. mn.	*trésemo*	*trésimo*	m.r.	*trêsli*
2. mn.	*trésete*	*trésite*	ž.r.	*trêsle*
3. mn.	*trésū*	-	sr.r.	*trêsla*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. C: *bȍst*, *dònīt*, *dòvest*, *grîst*, *ìsplest*, *ìstrēst*, *ìzbost*, *ìznīt*, *ìzvest*, *ìzvēst*, *krȁst*, *mȅst*, *mêst* 'mastiti', *mûst*, *nànīt*, *nàrēst*, *òdnīt*, *òtrēst*, *pâst*, *plȅst*, *pòmest*, *pònīt*, *pòvest*, *prêst*, *pridònīt*, *prìgrīst* '1. pregristi | 2. prigristi', *prìnīt*, *prìtrēst*, *prìvest*, *rêst*, *trêst*, *ùkrast*, *vêst*, *zàgrīst*, *zànīt; òzēpst*, *zêpst.*

Glagoli koji se mijenjaju po n.p. C u prezentu i imperativu imaju uzlazne naglaske, a u glagolskom pridjevu radnom nalazimo različite realizacije: glagoli kojima osnova završava suglasnikom imaju silazne naglaske na osnovi koji se prenose (npr. *bȍla* : *ùbola*), a oni kojima osnova završava samoglasnikom imaju uzlazne naglaske koji preskaču (npr. *zvála* :

[244] U zagradama se navode oblici za glagolski pridjev trpni tvoren od iste osnove ako nije potvrđen u netvorbenom obliku. Pritom napominjemo da je gl. pr. tr. dvovidnih glagola u većini primjera u upotrebi kao određeni pridjev. Primjerice, bilježimo primjere tipa *kȁpa je plètenā*, a po zanaglasnoj duljini i naglasku vidimo da je to pridjevski oblik, a ne glagolski pridjev trpni.

pȍzvāla) ili naglasak na prefiksu i zanaglasnu duljinu, npr. jd. m.r. *bȍjo*, ž.r. *bȍla*; sr.r. *bȍlo*, m.r. *dȍnio*, ž.r. *dȍnīla*, sr.r. *dȍnīlo*, m.r. *grîzā*, ž.r. *grîzla*, sr.r. *grîzlo*, m.r. *pȍnio*, ž.r. *pȍnīla*, sr.r. *pȍnīlo*, m.r. *prê*, ž.r. *prêla*, s.r. *prêlo*, m.r. *rêsā*, ž.r. *rêsla*, sr.r. *rêslo.*

Glagole možemo podijeliti na dvije skupine: neprefigirane i prefigirane. Prvoj skupini pripadaju glagoli *bȍst*, *grîst*, *krȁst*, *mȅst*, *mêst*, *mûst*, *pâst*, *plȅst*, *prêst*, *rêst*, *trêst*, *vêst*, *zêpst*, a drugoj glagoli izvedeni od njih te oni tvoreni prefiksacijom osnova *-vēst*, *-nīt*. U tvorbi se naglasak povlači na prefiks, npr. *dòvest*, *ìzbost*, *ìsplest*, *ìzvest*, *ìzmēst*, *pòmest*, *pòvest*, *prìvest*; a na prvom slogu tvorbene osnove ostaje zanaglasna duljina ako je naglasak neprefigiranog glagola dug, npr. *dònīt*, *ìstrēst*, *ìznīt*, *ìzvēst*, *nànīt*, *nàrēst*, *òdnīt*, *òtrēst*, *òzēpst*, *pònīt*, *pridònīt*, *prìnīt*, *prìtrēst*, *zànīt*. Tako je i u glagola n.p. ostalih vrsta i razreda. U aoristu prefigiranih glagola nalazimo čeoni naglasak u jednini bez obzira na n.p. i glagolsku vrstu glagola, npr. aor. jd. *dȍnese*, *ȉzbode*, *ȉsplete*, *ȉzvede*, *ȉzmete*, *pȍmete*, *pȍnese*, *prȉnese*, *zȁnese* te rjeđe *prȉtrēse*, *ȍtrēse*, *ȍzēbe*.

Prefigirani glagoli u prezentskoj paradigmi imaju uzlazne naglaske na istim mjestima kao i neprefigirani (vezan za nastavak, tj. za slog prije nastavka), npr. prez. 1. jd. *bòden* : *zabòden*, *grízen* : *izgrízen*, *méten* : *izméten*,[245] *múzen* : *izmúzen*, *plèten* : *isplèten*, *résten* : *izrésten*, *trésen* : *istrésen*, *vézen* : *izvézen*, *zében* : *ozében*. Glagoli tvoreni prefiksacijom osnova *-vēst*, *-nīt* čine poseban tip jer se od ostalih prefigiranih razlikuju po osnovi i prenošenju odnosno prenošenju u glagolskom pridjevu radnom, npr. *ìstrēst* : *ìznīt*, jd. m.r. *ìstrēsa*, ž.r. *ìstrēsla*, sr.r. *ìstrēslo* : m.r. *ȉznio*, ž.r. *ȉznīla*, sr.r. *ȉznīlo*; *prìtrēst* : *prìnīt* 'prenijeti', jd. m.r. *prìrēsā*, ž.r. *prìrēsla*, sr.r. *prìrēslo* : m.r. *prȉnio*, ž.r. *prȉnīla*, sr.r. *prȉnīlo.*

Glagol *krȁst* jedini je iz I. vrste 1. razreda koji se konjugira po miješanoj paradigmi B-C, pri čemu su oblici za prezent i imperativ prema n.p. C, tj. s uzlaznim naglascima, a glagolski pridjev radni ima obrazac n.p. B. U paradigmi ima naglaske različite po duljini: *krȁst*, prez. 1. jd. *kráden*, gl. pr. r. m.r. *krâ*, ž.r. *krála*, sr.r. *králo*, imp. 2. jd. *krádi*. Prefigirani oblici imaju silazne naglaske na prvom slogu, npr. gl. pr. r. m.r. *ȕkrā*, ž.r. *ȕkrāla*, sr.r. *ȕkrālo*, mn. m.r. *ȕkrāli*, ž.r. *ȕkrāle*, sr.r. *ȕkrāla*. U aoristu (svršenih) prefigiranih glagola nalazimo čeoni naglasak u jednini i središnji u množini, npr. aor. jd. *ȉzbode*, *ȉzgrīze*, *ȉsplete*; jd. *ȕkrāde*, mn. 1. *ukràdošmo*, 2. *ukràdošte*, 3. *ukràdošē*. Ponovno napominjemo da množinski oblici za aorist dolaze rijetko, no pri odgovorima na upitnik ispitnanici su navodili da se sjećaju da se tako prije govorilo.

[245] U značenju 'vaditi mast, mastiti'. Duljina je minimalno razlikovno obilježje: *mêst* prema *mȅst*; prez. 1. jd. *méten* : *mèten*.

Glagoli 2. razreda I. vrste

U govoru Bitelića u glagole 2. razreda I. vrste ubrajamo one kojima infinitiv završava glasom *-ć*, a u prezentu imaju *-k-*, *-g-*, *-d-* ili *-ʒ-* na kraju osnove i kratke nastavke u svim licima osim 3. množine: jd. 1. *-en*, 2. *-eš*, 3. *-e*, mn. 1. *-emo*, 2. *-ete*, 3. *-ū*; koji palataliziraju osnovu, npr. *pëć*, prez. jd. 1. *pèčen*, 2. *pèčeš*, 3. *pèče*, mn. 1. *pèčemo*, 2. *pèčete*, 3. *pèčū / pèkū*; *tûć*; prez. 1. jd. *túčen*, *îć*, prez. 1. jd. *ïʒēn*; *möć*, prez. 2. jd. *möreš*.[246]

Glagoli *dïć*, *lëć*, *pòbić*, *rëć*, *stïć*, *ùteć* uz *-k-* ili *-g-* u prezentskoj osnovi dobivaju i *-n-*, npr. prez. 1. jd. *dïgnēn*, *lëgnēn*, *pòbignēn*, *rëknēn*, *stïgnēn*, *ùteknēn*. Glagoli *lëć*, *rëć*, zabilježeni su i u oblicima bez *-n-*, npr. prez. 1. jd. *lëžēn*, *rëčēn*, 3. mn. *lëgū*, *rëkū* (i *rëčū*). Izvedenice glagola *möć* također dobivaju *-n-*, npr. prez. 1. jd. *pòmognēn*, *smögnēn*, *ùzmognēn*. Vidljivo je da takvi glagoli imaju zanaglasnu duljinu u prezentskim nastavcima: jd. 1. *-ēn*, 2. *-ēš*, 3. *-ē*, mn. 1. *-ēmo*, 2. *-ēte*, 3. *-ū*.

Kod glagola *cr̈knit*, *màknit*, *mr̈knit*, *nïknit*, *püknit*, *smr̈knit*, *uprégnit* prezentska osnova poopćena je i u infinitivu. Glagol *òtīć* ima dvojak prezent: *ödēn / òtīʒēn*. Od nepravilnog glagola *îć* bilježimo izvedenice *ìzāć*, *òbāć*, *sâć*, koje se rjeđe pojavljuju kao *ìzīć*, *òbīć*, *sîć*.

Glagoli I. vrste 2. razreda mijenjaju se po n.p. A, B i C.

Naglasna paradigma A glagola I. vrste 2. razreda:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd.	*lëžēn*	-	m.r.	*lëgā*	(*pòlegnūt*)
2. jd.	*lëžēš*	*lëži / lëzi*	ž.r.	*lëgla*	(*pòlegnūta*)
3. jd.	*lëžē*	-	sr.r.	*lëglo*	(*pòlegnūto*)
1. mn.	*lëžēmo*	*lëžimo / lëzimo*	m.r.	*lëgli*	(*pòlegnūti*)
2. mn.	*lëžēte*	*lëžite / lëzite*	ž.r.	*lëgle*	(*pòlegnūte*)
3. mn.	*lëžū*	-	sr.r.	*lëgla*	(*pòlegnūta*)

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. A: *dïć*, *lëć*, *pëć*, *pòbić*, *pòdić*, *smöć*, *stïć*.

Glagoli izvedeni od *möć* u prefiksaciji dobivaju proširak *-n-*, i mijenjaju se po n.p. B, npr. *pòmoć*, prez. jd. 1. *pòmognēn*, niječ. *ne pòmognēn*, 2. *pòmognēš*, 3. *pòmognē*, mn. 1. *pòmognēmo*, 2. *pòmognēte*, 3. *pòmognū*, gl. pr. r. m.r. *pòmogā*, žr.r. *pòmogla*, sr.r. *pòmoglo*,

[246] U 1. l. jd. prezenta čuva se stari nastavak *-u*: *mògu*, kao i u glagola *tït*, prez. 1. jd. *òću*.

imp. *pomògni / pomòzi*, aor. jd. *pȍmože*, mn. 1. *pòmogošmo*, 2. *pòmogošte*, 3. *pòmogoše*, osim glagola *smȍć*, koji u cijeloj paradigmi ima kratkosilazni: prez. jd. 1. *smȍgnēn*, niječ. *nè smognēn*, 2. *smȍgnēš*, 3. *smȍgnē*, mn. 1. *smȍgnēmo*, 2. *smȍgnēte*, 3. *smȍgnū*, gl. pr. r. m.r. *smȍgā*, žr.r. *smȍgla*, sr.r. *smȍglo*, imp. *smȍgni* (te rijetko aor. jd. *smȍgo*, 3. mn. *smȍgošē*).

Glagoli koji imaju supletivne oblike *dȉć*, *lȅć*, *pòbić*, *stȉć*, mijenjaju se po n.p. A u svim oblicima, i kada dobivaju proširak i kada ga ne dobivaju, npr. *lȅć*, prez. jd. 1. *lȅgnēn*, niječ. *nè legnēn*, 2. *lȅgnēš*, 3. *lȅgnē*, mn. 1. *lȅgnēmo*, 2. *lȅgnēte*, 3. *lȅgnū*, gl. pr. r. m.r. *lȅgā*, žr.r. *lȅgla*, sr.r. *lȅglo*, imp. *lȅgni*, te bez proširka: prez. jd. 1. *lȅžēn*, niječ. *nè ležēn*, 2. *lȅžēš*, 3. *lȅžē*, mn. 1. *lȅžēmo*, 2. *lȅžēte*, 3. *lȅžū*, gl. pr. r. m.r. *lȅgā*, žr.r. *lȅgla*, sr.r. *lȅglo*, imp. *lȅzi / lȅži*, aor. jd. 1. *lȅgo*, 2. i 3. *lȅže*, mn. 1. *lȅgošmo*, 2. *lȅgošte*, 3. *lȅgošē*. Tako se sklanjaju i *dȉć*, *dȉžēn* te *stȉć*, *stȉžēn*, koji su homonimni oblicima glagola *dȉzat* i *stȉzat*, a u imperativu i aoristu nemaju varijaciju, nego uvijek dolaze palatali: imp. 2. jd. *dȉži*, *stȉži*, aor. jd. 1. *dȉgo*, *stȉgo*, 2. i 3. *dȉže*, *stȉže*, mn. 1. *dȉgošmo*, *stȉgošmo*, 2. *dȉgošte*, *stȉgoste / stȉgošte*, 3. *dȉgošē*, *stȉgošē*.

Glagol *pòbić* uvijek ima proširak *-n-*, npr. prez. jd. 1. *pòbignēn*, niječ. *ne pòbignēn*, 2. *pòbignēš*, 3. *pòbignē*, mn. 1. *pòbignēmo*, 2. *pòbignēte*, 3. *pòbignū*, gl. pr. r. m.r. *pòbigā*, žr.r. *pòbigla*, sr.r. *pòbiglo*, imp. *pòbigni*, aor. jd. *pȍbiže*, mn. 1. *pòbigosmo*, 2. *pòbigoste*, 3. *pòbigošē*.

Glagol *îć* mijenja se po n.p. C/A (češće u n.p. C): *îć*, prez. jd. 1. *ìʒēn / ȉʒēn*, niječ. *nè iʒēn*, 2. *ìʒēš / ȉʒēš*, 3. *ìʒē / ȉʒē*, mn. 1. *ìʒēmo / ȉʒēmo*, 2. *ìʒēte / ȉʒēte*, 3. *ìʒū / ȉʒū*, gl. pr. r. m.r. *ìšā / ȉša*, žr.r. *ìšla / ȉšla*, sr.r. *ìšlo / ȉšlo*, imp. *ìdi / ȉdi*. Uz taj glagol vrlo često dolazi čestica *ćä*, npr. prez. 1. jd. *ȉʒēn ćä u Siń*, perf. 3. jd. m.r. *ìšā je ćä*. To vrijedi i za glagole izvedene od *îć*, opisane u nastavku, npr. perf. 3. jd. ž.r. *òšla je ćä*.

Naglasna paradigma B glagola I. vrste 2. razreda (kratki slog):

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. TR.
1. jd.	*rëčēn*	-	m.r.	*rèkā / rëkā*	*rèčen*
2. jd.	*rëčēš*	*rèci*	ž.r.	*rèkla / rëkla*	*rečèna*
3. jd.	*rëčē*	-	sr.r.	*rèklo / rëklo*	*rečèno*
1. mn.	*rëčēmo*	*rècimo*	m.r.	*rèkli / rëkli*	*rečèni*
2. mn.	*rëčēte*	*rècite*	ž.r.	*rèkle / rëkle*	*rečène*
3. mn.	*rëčū / rëkū*	-	sr.r.	*rèkla / rëkla*	*rečèna*

Naglasna paradigma B glagola I. vrste 2. razreda (dugi slog):

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. TR.
1. jd.	*nâʒēn*	-	m.r.	*nàšā*	*nâʒen*
2. jd.	*nâʒēš*	*náʒi*	ž.r.	*nàšla*	*nâʒena*
3. jd.	*nâʒē*	-	sr.r.	*nàšlo*	*nâʒeno*
1. mn.	*nâʒēmo*	*náʒimo*	m.r.	*nàšli*	*nâʒeni*
2. mn.	*nâʒēte*	*náʒite*	ž.r.	*nàšle*	*nâʒene*
3. mn.	*nâʒū*	-	sr.r.	*nàšla*	*nâʒena*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. B: *dôć*, *ìzāć / ìzīć*, *ìzreć*, *mimòīć*, *mȍć*, *nâć*, *nàdīć*, *nàdōć*, *nàīć*, *òbać / òbīć*, *òtīć*, *pôć*, *pòmoć*, *pòreć*, *prôć*, *prònāć*, *prîć*, *pròteć*, *ràzīć*, *rëć*, *sâć / sîć*, *snâć (se)*, *ûć*, *ùteć* 'pobjeći', *ùzmoć*, *zaòbīć / zaòbāć*, *zâć.*

Glagoli 2. razreda I. vrste koji pripadaju n.p. B u infinitivu i prezentu (i glagolskom pridjevu trpnom, kada su potvrđeni) imaju silazne naglaske ili naglaske vezane za početak riječi, a u imperativu, aoristu i gl. pr. r. naglaske na sredini riječi.

U tu skupinu spadaju prefigirani glagoli *dôć* (prez. jd. 1. *dôʒēn*, niječ. *nè dōʒēn*, 2. *dôʒēš*, 3. *dôʒē*, mn. 1. *dôʒēmo*, 2. *dôʒēte*, 3. *dôʒū*, gl. pr. r. m.r. *dòšā*, žr.r. *dòšla*, sr.r. *dòšlo*, imp. *dóʒi*, aor. jd. 1. *dóʒo*, 2. i 3. *dóʒe*, mn. 1. *dóʒošmo*, 2. *dóʒošte*, 3. *dóʒošē*), *nâć* (prez. jd. 1. *nâʒēn*, niječ. *nè nāʒēn*, 2. *nâʒēš*, 3. *nâʒē*, mn. 1. *nâʒēmo*, 2. *nâʒēte*, 3. *nâʒū*, gl. pr. r. m.r. *nàšā*, žr.r. *nàšla*, sr.r. *nàšlo*, imp. *náʒi*, gl. pr. tr. m.r. *nâʒen*, ž.r. *nâʒena*, sr.r. *nâʒeno*, aor. jd. 1. *náʒo*, 2. i 3. *náʒe*, mn. 1. *náʒošmo*, 2. *náʒošte*, 3. *náʒošē*), *prîć* (prez. jd. 1. *prîʒēn*, niječ. *nè prīʒēn*, 2. *prîʒēš*, 3. *prîʒē*, mn. 1. *prîʒēmo*, 2. *prîʒēte*, 3. *prîʒū*, gl. pr. r. m.r. *prìšā*, žr.r. *prìšla*, sr.r. *prìšlo*, imp. *príʒi*, aor. jd. 1. *príʒo*, 2. i 3. *príʒe*, mn. 1. *príʒošmo*, 2. *príʒošte*, 3. *príʒošē*), *sâć / sîć* (prez. jd. 1. *sâʒēn / sîʒēn*, niječ. *nè sāʒēn* / *nè sīʒēn*, 2. *sâʒēš / sîʒēš*, 3. *sâʒē / sîʒē*, mn. 1. *sâʒēmo / sîʒēmo*, 2. *sâʒēte / sîʒēte*, 3. *sâʒū / sîʒū*, gl. pr. r. m.r. *sàšā / sìšā*, žr.r. *sàšla /*

sìšla, sr.r. *sàšlo / sìšlo*, imp. *sáźi / síźi*, aor. jd. 1. *sáźo*, 2. i 3. *sáźe*; mn. 1. *sáźošmo / sáźosmo*, 2. *saźošte*, 3. *sáźošē*), *pôć* (prez. jd. 1. *pôźēn*, niječ. *nè pōźēn*, 2. *pôźēš*, 3. *pôźē*, mn. 1. *pôźēmo*, 2. *pôźēte*, 3. *pôźū*, gl. pr. r. m.r. *pòšā*, žr.r. *pòšla*, sr.r. *pòšlo*, imp. *późi*, aor. jd. 1. *późo*, 2. i 3. *późe*; mn. 1. *późošmo*, 2. *późošte*, 3. *późošē*), *zâć* (prez. jd. 1. *zâźēn*, niječ. *nè zāźēn*, 2. *zâźēš*, 3. *zâźē*, mn. 1. *zâźēmo*, 2. *zâźēte*, 3. *zâźū*, gl. pr. r. m.r. *zàšā*, žr.r. *zàšla*, sr.r. *zàšlo*, imp. *záźi*, aor. jd. 1. *záźo*, 2. i 3. *záźe*; mn. 1. *záźošmo*, 2. *záźošte*, 3. *záźošē*).

Svi primjeri u gl. pr. r. dubletno dolaze sa silaznim naglascima, koji se ostvaruju rjeđe u govoru te se samo napominje da postoje kao varijante, npr. gl. pr. r. m.r. *döšā*, ž.r. *döšla*, sr.r. *döšlo* (tako u svim navedenim primjerima). Dosljedno je zabilježeno prenošenje naglaska (a ne preskakanje) na proklitike u prezentskoj paradigmi, kao i preskakanje u jedninskim oblicima aorista.

Glagol *rëć* u prezentu se mijenja po n.p. B bez obzira dolazi li s proširkom ili ne, a u gl. pr. r. i imperativu ima uzlazne naglaske, koji u gl. pr. r. variraju s kratkosilaznima. Stoga smo ga označili kao n.p. B-B/A: *rëć*, prez. jd. 1. *rëknēn / rëčēn*, niječ. *nè rečēn / në rečēn*, 2. *rëknēš / rëčēš*, 3. *rëknē / rëčē*, mn. 1. *rëknēmo / rëčēmo*, 2. *rëknēte / rëčēte*, 3. *rëknū / rëčū / rëkū*; gl. pr. r. m.r. *rëkā / rèkā*, ž.r. *rëkla / rèkla*, sr. r. *rëklo / rèklo*; imp. *rèci*, *rècimo*, *rècite*, gl. pr. tr. m.r. *rèčen*, ž.r. *rečèna*, sr.r. *rečèno*, aor. jd. 1. *rèko*, 2. i 3. *rëče*, mn. 1. *rèkosmo*, 2. *rèkoste*, 3. *rèkošē*. Glagoli izvedeni prefiksacijom glagola *rëć* nemaju varijaciju, nego se mijenjaju po obrascu n.p. B: *ìzreć*, prez. jd. 1. *ìzreknēn*, niječ. *ne ìzreknēn*, 2. *ìzreknēš*, 3. *ìzreknē*, mn. 1. *ìzreknēmo*, 2. *ìzreknēte*, 3. *ìzreknū*, gl. pr. r. m.r. *ìzrekā*, žr.r. *ìzrekla*,[247] sr.r. *ìzreklo*, imp. *izrèci*, gl. pr. tr. m.r. *izrèčen*, *izrečèna*, *izrečèno*, aor. jd. 1. *ìzreko*, 2. i 3. *ìzreče*, mn. 1. *izrèkosmo*, 2. *izrèkoste*, 3. *izrèkošē*.

U n.p. glagola *möć* čuva se trag stare n.p. *b* u prezentu u 1. l jd. i 3. l mn., no ostali su oblici ujednačeni kao n.p. A: prez. jd. 1. *mògu*, niječ. *nè mogu*, 2. *möžeš / möžeš*, 3. *möže / möre*, mn. 1. *möžemo / möremo*, 2. *möžete / mörete*, 3. *mògū*, gl. pr. r. m.r. *mögā*, žr.r. *mögla*, sr.r. *möglo*.

Glagoli *pròteć*, *ùteć* mijenjaju se kao i prethodno opisani primjeri, ali ako dolaze u oblicima bez *-n-* konjugiraju se po n.p. B: prez. jd. 1. *pròteknēn*, niječ. *ne pròteknēn*, 2. *pròteknēš*, 3. *pròteknē*, mn. 1. *pròteknēmo*, 2. *pròteknēte*, 3. *pròteknū*, gl. pr. r. m.r. *pròtekā*, žr.r. *pròtekla*, sr.r. *pròteklo*, imp. *pròtekni*; prez. jd. 1. *protèčen*, niječ. *ne protèčen*, 2. *protèčeš*, 3. *protèče*, mn. 1. *protèčemo*, 2. *protèčete*, 3. *protèčū / protèkū*, gl. pr. r. m.r.

[247] Bilježimo starije mjesto naglaska u frazi *rèkla pa porèkla*.

pròtekā, žr.r. *pròtekla*, sr.r. *pròteklo*, imp. *protèci*, aor. jd. *pröteče*, mn. 3. *protèkošē* (oblici za 1. i 2. mn. aorista nisu potvrđeni); prez. jd. 1. *ùteknēn*, niječ. *ne ùteknēn*, 2. *ùteknēš*, 3. *ùteknē*, mn. 1. *ùteknēmo*, 2. *ùteknēte*, 3. *ùteknū*, gl. pr. r. m.r. *ùtekā*, žr.r. *ùtekla*, sr.r. *ùteklo*, imp. *ùtekni*; prez. jd. 1. *utèčen*, niječ. *ne utèčen*, 2. *utèčeš*, 3. *utèče*, mn. 1. *utèčemo*, 2. *utèčete*, 3. *utèčū / utèkū*, gl. pr. r. m.r. *ùtekā*, žr.r. *ùtekla*, sr.r. *ùteklo*, imp. *ùteci / ùteči*, aor. jd. *üteče*, mn. 1. *utèkosmo*, 2. *utèkoste*, 3. *utèkošē*.

Glagoli nastali prefiksacijom gore navedenih i tvorenice od glagola *îć* (koji je n.p. B/A) mijenjaju se po n.p. C: *ìzāć / ìzīć* (prez. jd. 1. *ìzāʒēn / ìzīʒēn*, niječ. *ne ìzāʒēn / ne ìzīʒēn*, 2. *ìzāʒēš / ìzīʒēš*, 3. *ìzāʒē / ìzīʒē*, mn. 1. *ìzāʒēmo / ìzīʒēmo*, 2. *ìzāʒēte / ìzīʒēte*, 3. *ìzāʒū / ìzīʒū*, gl. pr. r. m.r. *ìzašā / ìzašā*, žr.r. *ìzašla*, sr.r. *ìzašlo*, imp. *izáʒi*, aor. jd. 1. *izáʒo / izíʒo*, 2. i 3. *ïzāʒe / ïzīʒe*, mn. 1. *izáʒošmo / izíʒošmo*, 2. *izáʒošte / izíʒošte*, 3. *izáʒošē / izíʒošē*), *mimòīć* (prez. jd. 1. *mimòīʒēn*, niječ. *ne mimòīʒēn*, 2. *mimòīʒēš*, 3. *mimòīʒē*, mn. 1. *mimòīʒēmo*, 2. *mimòīʒēte*, 3. *mimòīʒū*, gl. pr. r. m.r. *mimòišā*, žr.r. *mimòišla*, sr.r. *mimòišlo*, imp. *mimoíʒi*), *nàdīć* (prez. jd. 1. *nàdīʒēn*, niječ. *ne nàdīʒēn*, 2. *nàdīʒēš*, 3. *nàdīʒē*, mn. 1. *nàdīʒēmo*, 2. *nàdīʒēte*, 3. *nàdīʒū*, gl. pr. r. m.r. *nàdišā*, žr.r. *nàdišla*, sr.r. *nàdišlo*, imp. *nadíʒi*, aor. {rijetko} jd. 1. *nadíʒo*, 2. i 3. *nadíʒe*, mn. 1. *nadíʒosmo*, 2. *nadíʒoste*, 3. *nadíʒošē*), *nàdōć* (prez. jd. 1. *nàdōʒēn*, niječ. *ne nàdōʒēn*, 2. *nàdōʒēš*, 3. *nàdōʒē*, mn. 1. *nàdōʒēmo*, 2. *nàdōʒēte*, 3. *nàdōʒū*, gl. pr. r. m.r. *nàdošā*, žr.r. *nàdošla*, sr.r. *nàdošlo*, imp. *nadóʒi*, aor. jd. 1. *nadóʒo*, 2. i 3. *nadóʒe*, mn. 1. *nadóʒošmo*, 2. *nadóʒošte*, 3. *nadóʒošē*), *nàīć* (prez. jd. 1. *nàīʒēn*, niječ. *ne nàīʒēn*, 2. *nàīʒēš*, 3. *nàīʒē*, mn. 1. *nàīʒēmo*, 2. *nàīʒēte*, 3. *nàīʒū*, gl. pr. r. m.r. *nàišā*, žr.r. *nàišla*, sr.r. *nàišlo*, imp. *naíʒi*, aor. jd. 1. *naíʒo*, 2. i 3. *naíʒe*, mn. 1. *naíʒosmo*, 2. *naíʒoste / naíʒošte*, 3. *naíʒošē*), *òbāć / òbīć* (prez. jd. 1. *òbāʒēn / òbīʒēn*, niječ. *ne òbāʒēn / òbīʒēn*, 2. *òbāʒēš / òbīʒēš*, 3. *òbāʒē / òbīʒē*, mn. 1. *òbāʒēmo / òbīʒēmo*, 2. *òbāʒēte / òbīʒēte*, 3. *òbāʒū / òbīʒū*, gl. pr. r. m.r. *òbašā / òbišā*, žr.r. *òbašla / òbišla*, sr.r. *òbašlo / òbišlo*, imp. *obáʒi / obíʒi*, aor. jd. 1. *obáʒo*, 2. i 3. *ȍbāʒe*, mn. 1. *obáʒosmo*, 2. *obáʒoste*, 3. *obáʒošē*), *òtīć* (prez. jd. 1. *òtīʒēn*, niječ. *ne òtīʒēn*, 2. *òtīʒēš*, 3. *òtīʒē*, mn. 1. *òtīʒēmo*, 2. *òtīʒēte*, 3. *òtīʒū*, gl. pr. r. m.r. *òtiša*, žr.r. *òtišla*, sr.r. *òtišlo*, imp. *otíʒi*, aor. jd. 1. *òdo*, 2. i 3. *òde*, mn. 1. *òdosmo / òdošmo*, 2. *òdoste / òdošte*, 3. *òdošē*), *prònāć* (prez. jd. 1. *prònāʒēn*, niječ. *ne prònāʒēn*, 2. *prònāʒēš*, 3. *prònāʒē*, mn. 1. *prònāʒēmo*, 2. *prònāʒēte*, 3. *prònāʒū*, gl. pr. r. m.r. *prònašā*, žr.r. *prònašla*, sr.r. *prònašlo*, imp. *pronáʒi*, aor. jd. 1. *pronáʒo*, 2. i 3. *prȍnāʒe*, mn. 1. *pronáʒosmo*, 2. *pronáʒoste*, 3. *pronáʒošē*), *ràzīć se* (prez. jd. 1. *ràzīʒēn se*, niječ. *ne ràzīʒēn se*, 2. *ràzīʒēš se*, 3. *ràzīʒū se*, mn. 1. *ràzīʒēmo se*, 2. *ràzīʒēte se*, 3. *ràzīʒū se*, gl. pr. r. m.r. *ràzišā se*, žr.r. *ràzišla se*, sr.r. *ràzišlo se*, imp. *razíʒi se*, aor. jd. *razíʒe se*, mn.

1. *razížosmo se*, 2. *razížoste se / razížošte se*, 3. *razížošē se*), *snâć* (prez. jd. 1. *snâžēn*, niječ. *nè snāžēn*, 2. *snâžēš*, 3. *snâže*, mn. 1. *snâžēmo*, 2. *snâžēte*, 3. *snâžū*, gl. pr. r. m.r. *snàšā*, žr.r. *snàšla*, sr.r. *snàšlo*, imp. *snážī*, aor. jd. 1. *snážo*, 2. i 3. *snáže*, mn. 1. *snážošmo*, 2. *snážošte*, 3. *snážošē*), *zaòbīć / zaòbāć* (prez. jd. 1. *zaòbīžēn / zaòbāžēn*, niječ. *ne zaòbīžēn / zaòbāžēn*, 2. *zaòbīžēš / zaòbāžēš*, 3. *zaòbīžē / zaòbāžē*, mn. 1. *zaòbīžēmo / zaòbāžēmo*, 2. *zaòbīžēte / zaòbāžēte*, 3. *zaòbīžē / zaòbāžē*, gl. pr. r. m.r. *zaòbišā / zaòbašā*, žr.r. *zaòbišla / zaòbašla*, sr.r. *zaòbašlo*, imp. *zaobíži / zaobáži*, aor. jd. *zaobáže*, mn. 1. *zaobážošmo*, 2. *zaobážošte*, 3. *zaobážošē*). Samo je kod glagola *snâć* zabilježeno prenošenje na proklitike, dok u ostalih glagola izostaje.

Naglasna paradigma C glagola I. vrste 2. razreda:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd.	*obúčen*	-	m.r.	*òbūkā*	*obùčen*
2. jd.	*obúčeš*	*obúci*	ž.r.	*òbūkla*	*obučèna*
3. jd.	*obúče*	-	sr.r.	*òbūklo*	*obučèno*
1. mn.	*obúčemo*	*obúcimo*	m.r.	*òbūkli*	*obučèni*
2. mn.	*obúčete*	*obúcite*	ž.r.	*òbūkle*	*obučène*
3. mn.	*obúčū / obúkū*	-	sr.r.	*òbūkla*	*obučèna*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. C: *ìsteć*, *òbūć*, *ìsteć*, *pròteć*, *strȉć*, *tȅć*, *tûć*, *ùteć*, *vûć*.

Svi glagoli u gl. pr. r. imaju naglasak na početku osnove, a u ostalim oblicima naglasak je kratki ili dugi uzlazni na slogu prije nastavka. Oblici u kojima je u 3. mn. poopćena osnova iz ostalih prezentskih lica, npr. *obúčū*, *túčū*, *vúčū* ostvaruju se rjeđe no *obúkū*, *túkū*, *vúkū*, posebno u mlađih govornika. U onih najstarijih čut će se primjeri u kojima je ta osnova i u imperativu (potvrđeno u malenu broju primjera, samo u 2. jd.), npr. *obúči*, *túči*, *vúči*. Glagol *strȉć* u 3. mn. uvijek dolazi u liku *strìgū*: prez. jd. 1. *strížen*, 2. *strížeš*, 3. *stríže*, mn. 1. *strížemo*, 2. *strížete*, 3. *strìgū*, gl. pr. r. m.r. *strízā*, ž.r. *strízala*, sr.r. *strízalo*, imp. *stríži*.

Glagoli *ìsteć*, *pròteć*, *ùteć* mijenjaju se po n.p. C kada dolaze bez *-n-* u prezentu: prez. jd. 1. *protèčen*, niječ. *ne protèčen*, 2. *protèčeš*, 3. *protèče*, mn. 1. *protèčemo*, 2. *protèčete*, 3. *protèkū*, gl. pr. r. m.r. *pròtekā*, žr.r. *pròtekla*, sr.r. *pròteklo*, imp. *protèci*, aor. jd. *prȍteče*, mn.

1. *protèkosmo*, 2. *protèkoste*, 3. *protèkošē*. U gl. pr. r. glagoli su u ovoj skupini isti u n.p. C i n.p. A bez obzira na proširak.

Glagoli 3. razreda I. vrste

Glagoli koji spadaju u 3. razred I. vrste u govoru Bitelića u infinitivu završavaju skupinom *-rīt* ispred koje je suglasnik, a u prezentu dolaze nastavci sa zanaglasnom duljinom: jd. 1. *-ēn*, 2. *-ēš*, 3. *-ē*, mn. 1. *-ēmo*, 2. *-ēte*, 3. *-ū*, npr. *pròdrīt*, prez. jd. 1. *pröd̏rēn*, 2. *pröd̏rēš*, 3. *pröd̏rē*, mn. 1. *pröd̏rēmo*, 2. *pröd̏rēte*, 3. *pröd̏rū*; *ùmrīt*, prez. 1. jd. *ümrēn*.

Glagoli 3. razreda I. vrste mijenjaju se samo po n.p. B (isti naglasni tip kao *pòčēt*).

Naglasna paradigma B glagola I. vrste 3. razreda:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	*ümrēn*	-	m.r.	*ümrō*
2. jd.	*ümrēš*	*ùmri*	ž.r.	*ümrla*
3. jd.	*ümrē*	-	sr.r.	*ümrlo*
1. mn.	*ümrēmo*	*ùmrimo*	m.r.	*ümrli*
2. mn.	*ümrēte*	*ùmrite*	ž.r.	*ümrle*
3. mn.	*ümrū*	-	sr.r.	*ümrla*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. B: *pòmrīt*, *pròdrīt*, *pròstrīt*, *ùmrīt*, *ùprīt*, *zàmrīt*.

U tih je glagola naglasak uzlazan u infinitivu, imperativu (i glagolskom pridjevu trpnom ako je potvrđen), a u prezentu i glagolskom pridjevu radnom silazan. Svi su glagoli prefiksalne tvorenice koje dolaze s tvorbeno plodnim osnovama koje ne mogu doći kao samostalne riječi. Uvijek imaju naglasak na prefiksu u prezentu, uzlazne naglaske u infinitivu i preskakanje u glagolskom pridjevu radnom (npr. *nï umro*), pa bismo ih po naglasnoj paradigmi mogli svrstati u tip B-C.

U najstarijih govornika može se čuti i zanaglasna duljina u gl. pr. r., npr. ž.r. *ümrīla*, sr.r. *ümrīlo* koju je u govoru srednjih i mlađih generacija zahvatila tendencija skraćivanja dugog *r* (ups. *III.1.1. Vokalizam*). U primjerima *pròdrīt*, *pròstrit* zanaglasna duljina se čuva, a u glagolski pridjev radni uneseno je *i* iz infinitiva, npr. gl. pr. r. ž.r. *pröd̏rīla*, sr.r. *pröd̏rīlo*; *pröstrīla*, *pröstrīlo*.

Glagol *pòmrīt* dolazi samo uz imenice koje znače množinu (zbirne i množinske), te nema oblike za prva dva lica jednine: prez. jd. 3. *pömrē*, mn. 1. *pömrēmo*, 2. *pömrēte*, 3. *pömrū*. Glagolski pridjev radni najčešće ima oblik za sr.r. jd. *pömrlo* (ž.r. *stöka pömrla*, m.r. *národ pömrō*) i množinske oblike za sva tri roda: m.r. *pömrli*, ž.r. *pömrle*, sr.r. *pömrla*. Glagolski pridjev trpni nije posvjedočen, kao ni imperativ ni aorist.

Naglasak redovno preskače na proklitiku, npr. prez. 1. jd. niječ. *në prodrēn*, *në prostrēn*, *në umrēn*, *në uprēn*, *në zamrē*. Ako se ispred negacije nalazi još jedna proklitika, nema preksakanja na apsolutni početak fonetske riječi, nego kratkosilazni ostaje na negaciji, npr. *ni në umrē*, *ni në prostrē*, *ni në zamrē*.

Glagoli 4. razreda I. vrste

U glagole 4. razreda I. vrste ubrajaju se oni koji u infinitivu završavaju na *-ut* te oni na *-it* i *-et* ispred kojih ne dolazi *-r-*, a u prezentu mogu dobiti *-j-* ili *-n-* i imaju nastavke: jd. 1. *-ēn*, 2. *-ēš*, 3. *-ē*, mn. 1. *-ēmo*, 2. *-ēte*, 3. *-ū*, npr. *ìzut*, prez. 1. jd. *ïzujēn*.

Iznimke su glagoli *bdït*, *izùmit*, *razùmit*, *smït* koji u prezentu imaju nastavke: jd. 1. *-īn*, 2. *-īš*, 3. *-ī*, mn. 1. *-īmo*, 2. *-īte*, 3. *-ijū*, npr. prez. 1. jd. *bdîn*, *ìzumīn*, *razùmīn*, *smîn*.

Glagoli *òtēt*, *pòčēt*, *priòtēt*, *priùzēt*, *ùzet*, *zàpēt* u prezentu dobivaju i *-n-* odnosno *-m-*, npr. prez. 1. jd. *ötmēn*, *pöčmēn*, *prïotmēn*, *prïuzmēn*, *üzmēn*, *zäpnēn*, *zäuzmēn*. Glagoli *čüt*, *ìzut*, *nàčut*, *òbut*, *pričut*, *ùspit* u prezentu dobivaju *-j-*, npr. prez. 1. jd. *čüjēn*, *ïzujēn*, *nàčujēn*, *öbujēn*, *pričujēn*, *üspijēn*. U glagole 4. razreda spadaju i primjeri: *klêt*, prez. 1. jd. *künēm*, *mlït*, prez. 1. jd. *mëḷēn*, *pòsūt*, prez. 1. jd. *pöspēn*, *pròsūt*, prez. 1. jd. *pröspēn*.

Naglasna paradigma A glagola I. vrste 4. razreda:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd.	*čüjēn*	-	m.r.	*čü(j)o*	*čùven*
2. jd.	*čüjēš*	*čûj*	ž.r.	*čüla*	*čùvena*
3. jd.	*čüjē*	-	sr.r.	*čülo*	*čùvena*
1. mn.	*čüjēmo*	*čûjmo*	m.r.	*čüli*	*čùveni*
2. mn.	*čüjēte*	*čûjte*	ž.r.	*čüle*	*čùvena*
3. mn.	*čüjū*	-	sr.r.	*čüli*	*čùvena*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. A: *čȕt*, *nàčut*, *prìčut*, *klêt*, *mlȉt.*

U n.p. A glagola 4. razreda I. vrste nalazimo silazne naglaske na osnovi kroz čitavu paradigmu. U imperativu glagola *čȕt*, *nàčut*, *prìčut* zabilježeno je duljenje sloga pred glasom *-j-*, npr. 2. jd. *čûj*, *nàčūj*, *prìčūj*. Glagolski pridjev trpni prefigiranih glagola nije potvrđen.

Glagoli *klêt* i *mlȉt* prezent tvore drukčije od prethodno opisanih glagola. Glagol *klêt* ima paradigmu koja je u svim oblicima n.p. A, pri čemu se smjenjuju kratkosilazni i dugosilazni na: prez. jd. 1. *kȕnēn*, niječ. *nè kunēn*, 2. *kȕnēš*, 3. *kȕnē*, mn. 1. *kȕnēmo*, 2. *kȕnēte*, 3. *kȕnū*, gl. pr. r. m.r. *klê / klëo*, ž.r. *klêla*, sr.r. *klêlo*, imp. *kȕni se* (*zàkuni se*).

Glagol *mlȉt* ima paradigmu A-B jer u imperativu nalazimo uzlazne naglaske: prez. jd. 1. *mëļēn*, niječ. *nè meļēn*, 2. *mëļēš*, 3. *mëļē*, mn. 1. *mëļēmo*, 2. *mëļēte*, 3. *mëļū*, gl. pr. r. m.r. *mlȉo*, ž.r. *mlȉla*, sr.r. *mlȉlo*, imp. *mèļi.*

Glagol *čȕt* u prezentu se može ostvariti i s uzlaznim naglascima (prez. jd. 1. *čùjēn*, 2. *čùjēš*, 3. *čùjē*, mn. 1. *čùjēmo*, 2. *čùjēte*, 3. *čȕjū*) pa bismo ga mogli označiti kao tip A/C-A.

Naglasna paradigma B glagola I. vrste 4. razreda

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd.	*ȉzujēn*	-	m.r.	*ìzu(j)o*	*izùven*
2. jd.	*ȉzujēš*	*ìzūj*	ž.r.	*ìzula*	*izuvèna*
3. jd.	*ȉzujē*	-	sr.r.	*ìzulo*	*izuvèno*
1. mn.	*ȉzujēmo*	*ìzūjmo*	m.r.	*ìzuli*	*izuvèni*
2. mn.	*ȉzujēte*	*ìzūjte*	ž.r.	*ìzule*	*izuvène*
3. mn.	*ȉzujū*	-	sr.r.	*ìzula*	*izuvèna*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. B: *ìzut*, *nàdit*, *òbut*, *òtēt*, *pòčēt*, *pòsūt*, *priòtēt*, *priùzēt*, *pròsūt*, *ùspit*, *ùzet*, *zàpēt.*

Glagoli 4. razreda I. vrste koji se mijenjaju po n.p. B imaju silazne naglaske u prezentu, a uzlazne u ostalim oblicima (s pomakom u ž. i sr.r. gl. pr. tr.). U svim primjerima zabilježeno je preskakanje naglaska na proklitiku, prez. 1. jd. niječ. *në izujēn*, *në nadijēn*, *në obujēn*, *në otmēn*, *në počmēn*, *në pospēn*, *në priotmēn*, *në prospēn*, *në uspijēn*, *në zapnēn.*

Glagoli *ìzut*, *òbut*, *ùspit* u glagolskom pridjevu radnom imaju kratke uzlazne naglaske, npr. gl. pr. r. jd. m.r. *ìzu(j)o*, *òbu(j)o*, *ùspi(j)o*; ž.r. *ìzula*, *òbula*, *ùspila*, sr.r. *ìzulo*, *òbulo*, *ùspilo*; a ostali glagoli imaju kratkosilazni na prvom slogu, npr. gl. pr. r. jd. m.r. *nȁdio*, *ȍtē*,

pöčē, *pösu(j)o*, *prïotē*, *prïuzē*, *prösu(j)o*, *üzē*, *zäpē*, ž.r. *nädīla*, *ötēla*, *pöčēla*, *pösūla*, *prïotēla*, *prïuzēla*, *prösūla*, *üzēla*, *zäpēla*, sr.r. *nädīlo*, *ötēlo*, *pöčēlo*, *pösūlo*, *prïotēlo*, *prïuzēlo*, *prösūlo*, *üzēlo*, *zäpēlo*. Prema tome, druge bismo mogli svrstati u tip B-A.

Aorist uglavnom nije potvrđen, osim kod glagola *òtēt*, *pòčēt*, *priòtēt*, *priùzēt*, *ùzet*, *zàpēt*, npr. aor. jd. *ötē*, jd. *pöčē*, mn. 1. *pòčēsmo*, 2. *pòčēste*, 3. *pòčēšē*, aor. jd. *üzē*, mn. 1. *ùzēsmo*, 2. *ùzēšte*, 3. *üzešē*; aor. jd. *zäpē*, mn. 1. *zàpēsmo*, 2. *zàpēste*, 3. *zäpešē*. Množinski oblici bilježe se kao arhaizmi koji se više ne govore.

Naglasna paradigma C glagola I. vrste 4. razreda:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	*razùmīn*	-	m.r.	*razùmio*
2. jd.	*razùmīš*	*razùmi*	ž.r.	*razùmila*
3. jd.	*razùmī*	-	sr.r.	*razùmilo*
1. mn.	*razùmīmo*	*razùmimo*	m.r.	*razùmili*
2. mn.	*razùmīte*	*razùmite*	ž.r.	*razùmile*
3. mn.	*razùmē*	-	sr.r.	*razùmila*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. C: *bdït*, *izùmit*, *razùmit*, *smït*.

U n.p. B glagola 4. razreda I. vrste nalazimo uzlazne naglaske na središnjem slogu, kao u primjerima *izùmit*, *razùmit*. Paradigma glagola *ìzumit* razlikuje se od gore navedene paradigme po tome što je naglasak u prezentu pomaknut k početku riječi u odnosu na infinitv: prez. 1. jd. *ìzumīn*, niječ. *ne ìzumīn*, imp. *izùmi*, *izùmili*, gl. pr. tr. *ìzumḷen*.

Glagoli koji su u infinitivu jednosložni imaju silazne naglaske, a u padežima u kojima su višesložni naglasci su uzlazni te smo ih svrstali u n.p. C, iako bi točniji opis bio n.p. A-C, npr. *bdït*, prez. jd. 1. *bdîn*, niječ. *nè bdīn*, 2. *bdîš*, 3. *bdî*, mn. 1. *bdímo*, 2. *bdíte*, 3. *bdijū*, gl. pr. r. m.r. *bdïo*, ž.r. *bdïla*, sr.r. *bdïlo*, imp. *bdîj*; *smït*, prez. jd. 1. *smîn*, niječ. *nè smīn*, 2. *smîš*, 3. *smî*, mn. 1. *smímo*, 2. *smíte*, 3. *smìjū*, gl. pr. r. m.r. *smïo*, ž.r. *smïla*, sr.r. *smïlo* (imp. *smîj*). U 3. mn. prezenta nije ujednačena duljina (*bdìjū*, *smìjū*), što tumačimo kao arhaizam, isto kao i oblici *strìgū* (2. razred I. vrste) ili *dàjū* (5. razred I. vrste, v. nastavak), u kojem nije došlo do duljenja naglaska u 3. l. mn. prezenta (Kapović, usmeno).

Glagoli 5. razreda I. vrste

Glagoli 5. razreda I. vrste obuhvaćaju jednosložne neprefigirane glagole i njihove složenice koje u infinitivu završavaju na *-it*, a u prezentu dobivaju *-j-* i nastavke: jd. 1. *-ēn*, 2. *-ēš*, 3. *-ē*, mn. 1. *-ēmo*, 2. *-ēte*, 3. *-ū*, npr. *bȉt*, prez. 1. jd. *bȉjēn*. Takvi su još glagoli *dòbit*, *krȉt*, *lȉt*, *pȉt*, *šȉt*, *vȉt*, i njihove složenice, npr. *ìspit*, *ìzbit*, *ìzlit*, *nàbit*, *nadòlit*, *nàpit*, *òtkrit*, *pòkrit*, *pòpit*, *prìbit* 'prebiti', *pridòbit*, *prìlit* 'preliti', *prìšit*, *prìvit* 'previti', *pròlit*, *pròpit se*, *pròšit*, *ràzbit*, *sàkrit*, *sàšit*, *sàvit*, *ùbit*, *ȕlit*, *ùšit*, *zàbit*, *zàkrit*, *zàšit*, *zàvit*.

Glagoli se mijenjaju po n.p. A i n.p. B (te kao tipovi B-A i B-C).

Naglasna paradigma A glagola I. vrste 5. razreda

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd.	*šȉjēn*	-	m.r.	*šȉjo*	(*ušìven*)
2. jd.	*šȉjēš*	*šȉj*	ž.r.	*šȉla*	(*ušivèna*)
3. jd.	*šȉjē*	-	sr.r.	*šȉlo*	(*ušivèno*)
1. mn.	*šȉjēmo*	*šȉjmo*	m.r.	*šȉli*	(*ušivèni*)
2. mn.	*šȉjēte*	*šȉjte*	ž.r.	*šȉle*	(*ušivène*)
3. mn.	*šȉjū*	-	sr.r.	*šȉla*	(*ušivèna*)

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. A: *bȉt*, *krȉt*, *lȉt*, *pȉt*, *šȉt*, *vȉt*. Njihove prefiksalne tvorenice sve se mijenjaju po n.p. B (v. nastavak).

U n.p. A glagola 5. razreda I. vrste nalazimo silazne naglaske na osnovi u čitavoj paradigmi, i to kratkosilazni u svim oblicima osim u imperativu, u kojem je naglasak produljen ispred *-j*. U svih je glagola zabilježeno prenošenje naglaska na proklitike.

U tu skupinu ulaze samo neprefigirani glagoli *bȉt* (prez. jd. 1. *bȉjēn*, niječ. *nè bijēn*, 2. *bȉjēš*, 3. *bȉjē*, mn. 1. *bȉjēmo*, 2. *bȉjēte*, 3. *bȉjū*, gl. pr. r. m.r. *bȉo*, ž.r. *bȉla*, sr.r. *bȉlo*, imp. *bȋj*), *krȉt* (prez. jd. 1. *krȉjēn*, niječ. *nè krijēn*, 2. *krȉjēš*, 3. *krȉjē*, mn. 1. *krȉjēmo*, 2. *krȉjēte*, 3. *krȉjū*, gl. pr. r. m.r. *krȉo*, ž.r. *krȉla*, sr.r. *krȉlo*, imp. *krȋj*), *lȉt* (prez. jd. 1. *lȉjēn*, niječ. *nè lijēn*, 2. *lȉjēš*, 3. *lȉjē*, mn. 1. *lȉjēmo*, 2. *lȉjēte*, 3. *lȉjū*, gl. pr. r. m.r. *lȉo*, ž.r. *lȉla*, sr.r. *lȉlo*, imp. *lȋj*) i *vȉt* (prez. jd. 1. *vȉjēn*, niječ. *nè vijēn*, 2. *vȉjēš*, 3. *vȉjē*, mn. 1. *vȉjēmo*, 2. *vȉjēte*, 3. *vȉjū*, gl. pr. r. m.r. *vȉo*, ž.r. *vȉla*, sr.r. *vȉlo*, imp. *vȋj*).

Iznimka je glagol *pȉt*, u kojem nalazimo uzlazne naglaske glagolskom pridjevu radnom: prez. jd. 1. *pȉjēn*, niječ. *nê pijēn*, 2. *pȉjēš*, 3. *pȉjē*, mn. 1. *pȉjēmo*, 2. *pȉjēte*, 3. *pȉjū*, gl. pr. r. m.r. *pȉ(j)o*, ž.r. *píla*, sr.r. *pílo*, imp. *pȋj*. Prema tome, možemo ga svrstati u tip A-C. Usto

bilježimo preskakanje ako se prefigirani oblici nađu iza proklitike, npr. *në popijēn*, *níje nï popio*.[248] U tu skupinu spada i svršeni glagol *bït*, koji u prezentu i imperativu ima supletivnu osnovu: prez. jd. 1. *büdēn*, niječ. *nè budēn*, 2. *büdēš*, 3. *büdē*, mn. 1. *büdēmo*, 2. *büdēte*, 3. *büdū*, gl.pr.r. m.r. *bïo*, niječ. *në bio*, ž.r. *bíla*, sr.r. *bílo*, imp. jd. *büdi*, mn. 1. *büdimo*, 2. *büdite*.

Naglasna paradigma B glagola I. vrste 5. razreda:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd.	*übijēn*	-	m.r.	*ùbio*	*ubìjen*
2. jd.	*übijēš*	*ùbīj*	ž.r.	*ùbila*	*ubijèna*
3. jd.	*übijē*	-	sr.r.	*ùbilo*	*ubijèno*
1. mn.	*übijēmo*	*ùbījmo*	m.r.	*ùbili*	*ubijèni*
2. mn.	*übijēte*	*ùbījte*	ž.r.	*ùbile*	*ubijène*
3. mn.	*übijū*	-	sr.r.	*ùbila*	*ubijèna*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. B: *dòbit*, *ìspit*, *ìzbit*, *ìzlit*, *nàbit*, *nadòlit*, *nàpit*, *òtkrit*, *pòkrit*, *pòpit*, *prìbit*, *pridòbit*, *prìlit*, *prìšit*, *prìvit*, *pròlit*, *pròpit se*, *pròšit*, *ràzbit*, *sàkrit*, *sàšit*, *sàvit*, *ùbit*, *ülit*, *ùšit*, *zàbit*, *zàkrit*, *zàšit*, *zàvit*.

U glagola 5. razreda I. vrste koji se mijenjaju po n.p. B nalazimo uzlazne naglaske u infinitivu, imperativu i glagolskim pridjevima, a silazne u prezentu. Naglasak dosljedno preskače na proklitike (v. nastavak).

Po toj se paradigmi sklanjaju svi glagoli nastali prefiksacijom glagola opisanih u prethodnom poglavlju koji se sklanjaju po n.p. A. Pritom razlikujemo dva tipa: u prvome nalazimo uzlazne naglaske i u glagolskom pridjevu radnom (B-C), a u drugom su u tim oblicima silazni naglasci (B-A).

U tip B-C spadaju glagoli: *ìspit* (prez. jd. 1. *ïspijēn*, niječ. *në ispijēn*, 2. *ïspijēš*, 3. *ïspijē*, mn. 1. *ïspijēmo*, 2. *ïspijēte*, 3. *ïspijū*, gl. pr. r. m.r. *ïspio*, ž.r. *ïspīla*, sr.r. *ïspīlo*, imp. *ìspīj*, aor. jd. *ïspī*, mn. 1. *ìspismo*, 2. *ìspiste*, 3. *ìspišē*), *ìzlit* (prez. jd. 1. *ïzlijēn*, niječ. *në izlijēn*, 2. *ïzlijēš*, 3. *ïzlijē*, mn. 1. *ïzlijēmo*, 2. *ïzlijēte*, 3. *ïzlijū*, gl. pr. r. m.r. *ïzlio*, ž.r. *ïzlīla*, sr.r. *ïzlīlo*, imp. *ìzlīj*, aor. jd. *ïzlī*, mn. 1. *ìzlismo*, 2. *ìzliste*, 3. *ìzlišē*), *nadòlit* (prez. jd. 1. *nädolijēn*, niječ. *në nadolijēn*, 2. *nädolijēš*, 3. *nädolijē*, mn. 1. *nädolijēmo*, 2. *nädolijēte*, 3.

[248] Kapović (usmeno) navodi da je *pȍpijēm* (*në popijēm*) zapravo prema *pȍpьjǫ, što je onda omogućilo analogiju prema n.p. B.

nädolijū, gl. pr. r. m.r. *nädolio*, ž.r. *nädolīla*, sr.r. *nädolīlo*, imp. *nadòlīj*, aor. jd. *nädolī*, mn. 1. *nadòlismo*, 2. *nadòliste*, 3. *nadòlišē*), *nàpit* (prez. jd. 1. *näpijēn*, niječ. *në napijēn*, 2. *näpijēš*, 3. *näpijē*, mn. 1. *näpijēmo*, 2. *näpijēte*, 3. *näpijū*, gl. pr. r. m.r. *näpio*, ž.r. *näpīla*, sr.r. *näpīlo*, imp. *nàpīj*, aor. jd. *näpī*, mn. 1. *nàpismo*, 2. *nàpište*, 3. *nàpišē*), *pòpit* (prez. jd. 1. *pöpijēn*, niječ. *në popijēn*, 2. *pöpijēš*, 3. *pöpijē*, mn. 1. *pöpijēmo*, 2. *pöpijēte*, 3. *pöpijū*, gl. pr. r. m.r. *pöpio*, ž.r. *pöpīla*, sr.r. *pöpīlo*, imp. *pòpīj*, aor. jd. *pöpī*, mn. 1. *pòpismo*, 2. *pòpiste*, 3. *pòpišē*), *pridòbit* (prez. jd. 1. *prïdobijēn*, niječ. *në pridobijēn*, 2. *prïdobijēš*, 3. *prïdobijē*, mn. 1. *prïdobijēmo*, 2. *prïdobijēte*, 3. *prïdobijū*, gl. pr. r. m.r. *prïdobio*, ž.r. *prïdobīla*, sr.r. *prïdobīlo*, imp. *pridòbīj*, aor. jd. *prïdobī*, mn. 1. *pridòbismo*, 2. *pridòbiste*, 3. *pridòbišē*), *prìlit* (prez. jd. 1. *prïlijēn*, niječ. *në prilijēn*, 2. *prïlijēš*, 3. *prïlijē*, mn. 1. *prïlijēmo*, 2. *prïlijēte*, 3. *prïlijū*, gl. pr. r. m.r. *prïlio*, ž.r. *prïlīla*, sr.r. *prïlīlo*, imp. *prìlīj*, aor. jd. *prïlī*, mn. 1. *prìlismo*, 2. *prìliste*, 3. *prìlišē*), *prìvit* (prez. jd. 1. *prïvijēn*, niječ. *në privijēn*, 2. *prïvijēš*, 3. *prïvijē*, mn. 1. *prïvijēmo*, 2. *prïvijēte*, 3. *prïvijū*, gl. pr. r. m.r. *prïvio*, ž.r. *prïvīla*, sr.r. *prïvīlo*, imp. *prìvīj*, aor. jd. *prïvī*, mn. 1. *prìvismo*, 2. *prìviste*, 3. *prìvišē*), *pròlit* (prez. jd. 1. *pröllijēn*, niječ. *në prollijēn*, 2. *pröllijēš*, 3. *pröllijē*, mn. 1. *pröllijēmo*, 2. *pröllijēte*, 3. *pröllijū*, gl. pr. r. m.r. *pröllīo*, ž.r. *pröllīla*, sr.r. *pröllīlo*, imp. *pròlīj*, aor. jd. *pröllī*, mn. 1. *pròlismo*, 2. *pròliste*, 3. *pròlišē*), *pròpit se* (prez. jd. 1. *pröpijēn*, niječ. *në propijēn*, 2. *pröpijēš*, 3. *pröpijē*, mn. 1. *pröpijēmo*, 2. *pröpijēte*, 3. *pröpijū*, gl. pr. r. m.r. *pröpio*, ž.r. *pröpīla*, sr.r. *pröpīlo*, imp. *pröpīj*, aor. jd. *pröpī*, mn. 1. *pròpismo*, 2. *pròpiste*, 3. *pròpišē*), *ùlit* (prez. jd. 1. *ülijēn*, niječ. *në ulijēn*, 2. *ülijēš*, 3. *ülijē*, mn. 1. *ülijēmo*, 2. *ülijēte*, 3. *ülijū*, gl. pr. r. m.r. *ülio*, ž.r. *ülīla*, sr.r. *ülīlo*, imp. *ùlīj*, aor. jd. *ülī*, mn. 1. *ùlismo*, 2. *ùliste*, 3. *ùlišē*), *zàvit* (prez. jd. 1. *zävijēn*, niječ. *në zavijēn*, 2. *zävijēš*, 3. *zävijē*, mn. 1. *zävijēmo*, 2. *zävijēte*, 3. *zävijū*, gl. pr. r. m.r. *zàvio*, ž.r. *zävīla*, sr.r. *zävīlo*, imp. *zàvīj*, aor. jd. *zävī*, mn. 1. *zàvismo*, 2. *zàviste*, 3. *zàvišē*).

U tip B-A spadaju glagoli: *dòbit* (prez. jd. 1. *döbijēn*, niječ. *në dobijēn*, 2. *döbijēš*, 3. *döbijē*, mn. 1. *döbijēmo*, 2. *döbijēte*, 3. *döbijū*, gl. pr. r. m.r. *dòbio*, ž.r. *dòbila*, sr.r. *dòbilo*, imp. *dòbīj*, gl. pr. tr. m.r. *dobìven*, ž.r. *dobivèna*, sr.r. *dobivèno*, aor. jd. 1. *dòbi*, 2. i 3. *döbī*, mn. 1. *dòbismo*, 2. *dòbiste*, 3. *dòbišē*), *ìzbit* (prez. jd. 1. *ïzbijēn*, niječ. *në izbijēn*, 2. *ïzbijēš*, 3. *ïzbijē*, mn. 1. *ïzbijēmo*, 2. *ïzbijēte*, 3. *ïzbijū*, gl. pr. r. m.r. *ìzbio*, ž.r. *ìzbila*, sr.r. *ìzbilo*, imp. *ìzbīj*, aor. jd. 1. *ìzbi*, 2. i 3. *ïzbī*, mn. 1. *ìzbismo*, 2. *ìzbiste*, 3. *ìzbišē*), *nàbit* (prez. jd. 1. *näbijēn*, niječ. *në nabijēn*, 2. *näbijēš*, 3. *näbijē*, mn. 1. *näbijēmo*, 2. *näbijēte*, 3. *näbijū*, gl. pr. r. m.r. *nàbio*, ž.r. *nàbila*, sr.r. *nàbilo*, imp. *nàbīj*, gl. pr. tr. m.r. *nabìjen*, ž.r. *nabijèna*, sr.r. *nabijèno*, aor. jd. 1. *nàbi*, 2. i 3. *näbī*, mn. 1. *nàbismo*, 2. *nàbiste*, 3. *nàbišē*), *òtkrit* (prez. jd. 1. *ötkrijēn*, niječ. *në otkrijēn*, 2. *ötkrijēš*, 3. *ötkrijē*, mn. 1. *ötkrijēmo*, 2. *ötkrijēte*, 3. *ötkrijū*, gl.

pr. r. m.r. *òtkrio*, ž.r. *òtkrila*, sr.r. *òtkrilo*, imp. *òtkrīj*, gl. pr. tr. m.r. *otkrìven*, ž.r. *otkrivèna*, sr.r. *otkrivèno*, aor. jd. 1. *òtkri*, 2. i 3. *ötkrī*, mn. 1. *òtkrismo*, 2. *òtkriste*, 3. *òtkrišē*), *pòkrit* (prez. jd. 1. *pökrijēn*, niječ. *në pokrijēn*, 2. *pökrijēš*, 3. *pökrijē*, mn. 1. *pökrijēmo*, 2. *pökrijēte*, 3. *pökrijū*, gl. pr. r. m.r. *pòkrio*, ž.r. *pòkrila*, sr.r. *pòkrilo*, imp. *pòkrīj*, gl. pr. tr. m.r. *pokrìven*, ž.r. *pokrivèna*, sr.r. *pokrivèno*, aor. jd. 1. *pòkri*, 2. i 3. *pökrī*, mn. 1. *pòkrismo*, 2. *pòkriste*, 3. *pòkrišē*), *prìbit* (prez. jd. 1. *prïbijēn*, niječ. *në pribijēn*, 2. *prïbijēš*, 3. *prïbijē*, mn. 1. *prïbijēmo*, 2. *prïbijēte*, 3. *prïbijū*, gl. pr. r. m.r. *prìbio*, ž.r. *prìbila*, sr.r. *prìbilo*, imp. *prìbīj*, aor. jd. 1. *prìbi*, 2. i 3. *prïbī*, mn. 1. *prìbismo*, 2. *prìbiste*, 3. *prìbišē*), *prìšit* (prez. jd. 1. *prïšijēn*, niječ. *në prišijēn*, 2. *prïšijēš*, 3. *prïšijē*, mn. 1. *prïšijēmo*, 2. *prïšijēte*, 3. *prïšijū*, gl. pr. r. m.r. *prìšio*, ž.r. *prìšila*, sr.r. *prìšilo*, imp. *prìšīj*, aor. jd. 1. *prìši*, 2. i 3. *prïšī*, mn. 1. *prìšismo*, 2. *prìšiste*, 3. *prìšišē*), *pròšit* (prez. jd. 1. *pröšijēn*, niječ. *në prošijēn*, 2. *pröšijēš*, 3. *pröšijē*, mn. 1. *pröšijēmo*, 2. *pröšijēte*, 3. *pröšijū*, gl. pr. r. m.r. *pròšio*, ž.r. *pròšila*, sr.r. *pròšilo*, imp. *pròšīj*, gl. pr. tr. m.r. *prošìven*, ž.r. *prošivèna*, sr.r. *prošivèno*, aor. jd. 1. *pròši*, 2. i 3. *pröšī*, mn. 1. *pròšismo*, 2. *pròšiste*, 3. *pròšišē*), *ràzbit* (prez. jd. 1. *räzbijēn*, niječ. *në razbijēn*, 2. *räzbijēš*, 3. *räzbijē*, mn. 1. *räzbijēmo*, 2. *räzbijēte*, 3. *räzbijū*, gl. pr. r. m.r. *ràzbio*, ž.r. *ràzbila*, sr.r. *ràzbilo*, imp. *ràzbīj*; gl. pr. tr. m.r. *razbìjen*, ž.r. *razbijèna*, sr.r. *razbijèno*, aor. jd. 1. *ràzbi*, 2. i 3. *räzbī*, mn. 1. *ràzbismo*, 2. *ràzbiste*, 3. *ràzbišē*), *sàkrit* (prez. jd. 1. *säkrijēn*, niječ. *në sakrijēn*, 2. *säkrijēš*, 3. *säkrijē*, mn. 1. *säkrijēmo*, 2. *säkrijēte*, 3. *säkrijū*, gl. pr. r. m.r. *sàkrio*, ž.r. *sàkrila*, sr.r. *sàkrilo*, imp. *sàkrīj*, gl. pr. tr. m.r. *sakrìven*, ž.r. *sakrivèna*, sr.r. *sakrivèno*, aor. jd. 1. *ràzbi*, 2. i 3. *räzbī*, mn. 1. *ràzbismo*, 2. *ràzbiste*, 3. *ràzbišē*), *sàšit* (prez. jd. 1. *säšijēn*, niječ. *në sašijēn*, 2. *säšijēš*, 3. *säšijē*, mn. 1. *säšijēmo*, 2. *säšijēte*, 3. *säšijū*, gl. pr. r. m.r. *sàšio*, ž.r. *sàšila*, sr.r. *sàšilo*, imp. *sàšīj*, aor. jd. 1. *sàši*, 2. i 3. *säšī*, mn. 1. *sàšismo*, 2. *sàšiste*, 3. *sàšišē*), *sàvit* (prez. jd. 1. *sävijēn*, niječ. *në savijēn*, 2. *sävijēš*, 3. *sävijē*, mn. 1. *sävijēmo*, 2. *sävijēte*, 3. *sävijū*, gl. pr. r. m.r. *sàvio*, ž.r. *sàvila*, sr.r. *sàvilo*, imp. *sàvīj*, aor. jd. 1. *sàvi*, 2. i 3. *sävī*, mn. 1. *sàvismo*, 2. *sàviste*, 3. *sàvišē*), *ùbit* (v. gore, niječ. prez. 1. jd. *në ubijēn*, aor. jd. 1. *ùbi*, 2. i 3. *übī*, mn. 1. *ùbismo*, 2. *ùbiste*, 3. *ùbišē*), *ùšit* (prez. jd. 1. *üšijēn*, niječ. *në ušijēn*, 2. *üšijēš*, 3. *üšijē*, mn. 1. *üšijēmo*, 2. *üšijēte*, 3. *üšijū*, gl. pr. r. m.r. *ùšio*, ž.r. *ùšila*, sr.r. *ùšilo*, imp. *ùšīj*, aor. {vrlo rijetko} jd. 1. *ùši*, 2. i 3. *üšī*, mn. 1. *ùšismo*, 2. *ùšiste*, 3. *ùšišē*), *zàbit* (prez. jd. 1. *zäbijēn*, niječ. *në zabijēn*, 2. *zäbijēš*, 3. *zäbijē*, mn. 1. *zäbijēmo*, 2. *zäbijēte*, 3. *zäbijū*, gl. pr. r. m.r. *zàbio*, ž.r. *zàbila*, sr.r. *zàbilo*, imp. *zàbīj*, aor. jd. 1. *zàbi*, 2. i 3. *zäbī*, mn. 1. *zàbismo*, 2. *zàbiste*, 3. *zàbišē*), *zàkrit* (prez. jd. 1. *zäkrijēn*, niječ. *në zakrijēn*, 2. *zäkrijēš*, 3. *zäkrijē*, mn. 1. *zäkrijēmo*, 2. *zäkrijēte*, 3. *zäkrijū*, gl. pr. r. m.r. *zàkrio*, ž.r. *zàkrila*, sr.r. *zàkrilo*, imp. *zàkrīj*, aor. jd. 1. *zàkri*, 2. i 3. *zäkrī*, mn. 1. *zàkrismo*, 2. *zàkriste*, 3. *zàkrišē*), *zàšit* (prez. jd. 1. *zäbijēn*, niječ. *në zabijēn*, 2. *zäbijēš*, 3. *zäbijē*, mn. 1. *zäbijēmo*, 2. *zäbijēte*, 3. *zäbijū*, gl. pr. r.

m.r. *zàbio*, ž.r. *zàbila*, sr.r. *zàbilo*, imp. *zàbīj*, aor. jd. 1. *zàbi*, 2. i 3. *zäbī*, mn. 1. *zàbismo*, 2. *zàbiste*, 3. *zàbišē*).

Možemo zaključiti da u tvorbi glagola I. vrste naglasak automatski preskače na proklitiku odnosno prefiks u prezentu ako osnova završava suglasničkim skupom (npr. prez. 1. jd. *pöčm-ēn*) ili ako završava suglasnikom iza kojeg je *i* (npr. *pöpijēn*) ili *-u-*, npr. *ïzujēn*, sve to bez obzira na tip naglaska u glagolskom pridjevu radnom (Kapović, usmeno).

Glagoli 6. razreda I. vrste

U glagole 6. razreda I. vrste u govoru Bitelića ubrajamo neprefigirane jednosložne glagole koji u infinitivu završavaju na *-at* (i njihove izvedenice), a prezentske im se osnove razlikuju, pa tako i tvorba prezenta. Jedini dvosložni neprefigirani glagol u ovoj skupini jest *ùzdat se*.

Glagoli *dät*, *sjät*, *znät*, *ùzdat se* čine jednu skupinu i imaju nastavke jd. 1. *-ān*, 2. *-āš*, 3. *-ā*, mn. 1. *-āmo*, 2. *-āte*, 3. *-ajū*, npr. *dät*, prez. jd. 1. *dân*; 2. *dâš*, 3. *dâ*, mn. 1. *dámo*, 2. *dáte*, 3. *dàjū*. Glagoli *tkät* i *stät* jedini su koji u prezentu imaju nastavke: jd. 1. *-ajēn*, 2. *-ajēš*, 3. *-ajē*, mn. 1. *-ajēmo*, 2. *-ajēte*, 3. *-ajū*. Primjeri: *tkät*, prez. jd. 1. *tkäjēn*, 2. *tkäjēš*, 3. *tkäjē*, mn. 1. *tkäjēmo*, 2. *tkäjēte*, 3. *tkäjū*.

Glagoli *dät*, *znät* imaju i prezentsku osnovu proširenu glasom *-d-*, *dad-* i *znad-*, na koju se dodaju nastavci: jd. 1. *-en*, 2. *-eš*, 3. *-e*, mn. 1. *-emo*, 2. *-ete*, 3. *-ū*, npr. *dät*, prez. jd. 1. *dáden*, 2. *dádeš*, 3. *dáde*, mn. 1. *dádemo*, 2. *dádete*, 3. *dàdū*; *znät*, prez. 1. jd. *znáden*. Osnova se može dodatno proširiti glasom *-n-*, prez. jd. 1. *dädnēn*, 2. *dädnēš*, 3. *dädnē*, mn. 1. *dädnēmo*, 2. *dädnēte*, 3. *dädnū*; no takvi su primjeri potvrđeni vrlo rijetko.

Glagoli *brät*, *klät*, *prät*, *slät*, *srät*, *stät*, *tȑčat* u prezentu imaju proširenu osnovu na koju se dodaju nastavci: jd. 1. *-ēn*, 2. *-ēš*, 3. *-ē*, mn. 1. *-ēmo*, 2. *-ēte*, 3. *-ū*, npr. *klät*, prez. jd. 1. *köḷēn*, 2. *köḷēš*, 3. *köḷē*, mn. 1. *köḷēmo*, 2. *köḷēte*, 3. *köḷū*; *brät*, prez. 1. jd. *bèrēn*; *prät*, prez. 1. jd. *pèrēn*, *slät*, prez. 1. jd. *šäḷēn*, *srät*, prez. 1. jd. *sërēn*, *stät*, prez. 1. jd. *stänēn*, *tȑčat*, prez. 1. jd. *tȑčēš*. Glagol *zvät* ubraja se u ovu skupinu, no nastavci za tvorbu prezenta imaju kračinu, npr. *zvät*, prez. 1. jd. *zòven*.

Napominjemo i da je u 6. razredu i glagol *zàspat* koji je izveden od osnove *-spat*, a u govoru nije potvrđen infinitiv *spät* (na njegovu mjestu dolazi *spávat*, prez. 1. jd. *spâvān*).

Glagol *zàspat* u prezentu ima nastavke: jd. 1. *-ēn*, 2. *-ēš*, 3. *-ē*, mn. 1. *-ēmo*, 2. *-ēte*, 3. *-ū*, npr. *zàspat*, prez. jd. 1. *zäspēn*, 2. *zäspēš*, 3. *zäspē*, mn. 1. *zäspēmo*, 2. *zäspēte*, 3. *zäspū*.

Glagoli 6. razreda I. vrste konjugiraju se po n.p. A ili n.p. C.

Naglasna paradigma A glagola I. vrste 6. razreda:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	*stäjēn*	-	m.r.	*stâ*
2. jd.	*stäjēš*	*stâj*	ž.r.	*stäla*
3. jd.	*stäjē*	-	sr.r.	*stälo*
1. mn.	*stäjēmo*	*stâjmo*	m.r.	*stäli*
2. mn.	*stäjēte*	*stâjte*	ž.r.	*stäle*
3. mn.	*stäjū*	-	sr.r.	*stäla*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. A: *tkät*, *klät*, *slät*, *stät*.

Glagoli 6. razreda I. vrste koji se sklanjaju po n.p. A imaju u čitavoj paradigmi naglasak na istom slogu osnove. u imeperativu i gl. pr. radnom m.r. jednosložnih glagola nalazimo i dugosilazni naglasak. Potvrđeno je prenošenje naglaska na proklitike.

Po toj se paradigmi sklanjaju i glagoli *tkät* i *stät* te glagoli koji u prezentu imaju supletivnu osnovu *klät* i *slät*. Paradigma glagola *tkät* i *stät*: *tkät*, prez. jd. 1. *tkäjēn*, niječ. *nè tkajēn*, 2. *tkäjēš*, 3. *tkäjē*, mn. 1. *tkäjēmo*, 2. *tkäjēte*, 3. *tkäjū*, gl. pr. r. m.r. *tkâ*, ž.r. *tkäla*, sr.r. *tkälo*, imp. *tkâj*, gl. pr. tr. m.r. *tkân*, ž.r. *tkâna*, sr.r. *tkâno*; *stät*, prez. jd. 1. *stäjēn*, niječ. *nè stajēn*, 2. *stäjēš*, 3. *stäjē*, mn. 1. *stäjēmo*, 2. *stäjēte*, 3. *stäjū*, gl. pr. r. m.r. *stâ*, ž.r. *stäla*, sr.r. *stälo*, imp. *stâj*.

Glagoli *klät* i *slät* u prezentu i imperativu imaju supletivnu osnovu, a u imperativu uzlazne naglaske te ih možemo označiti kao tip A-B: *klät*, prez. jd. 1. *köḷēn*, niječ. *nè koḷēn*, 2. *köḷēš*, 3. *köḷē*, mn. 1. *köḷēmo*, 2. *köḷēte*, 3. *köḷū*, gl. pr. r. m.r. *klâ*, ž.r. *kläla*, sr.r. *klälo*, imp. *kòḷi*; *slät*, prez. jd. 1. *šäḷēn*, niječ. *nè šaḷēn*, 2. *šäḷēš*, 3. *šäḷē*, mn. 1. *šäḷēmo*, 2. *šäḷēte*, 3. *šäḷū*, gl. pr. r. m.r. *slâ*, ž.r. *släla*, sr.r. *slälo*, imp. *šàḷi*.

Naglasna paradigma C glagola I. vrste 6. razreda:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd.	*zòven*	-	m.r.	*zvâ*	*zvân*
2. jd.	*zòveš*	*zòvi*	ž.r.	*zvála*	*zvána*
3. jd.	*zòve*	-	sr.r.	*zválo*	*zváno*
1. mn.	*zòvemo*	*zòvimo*	m.r.	*zváli*	*zváni*
2. mn.	*zòvete*	*zòvite*	ž.r.	*zvále*	*zváne*
3. mn.	*zòvū*	-	sr.r.	*zvála*	*zvána*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. C: *brät*, *dät*, *prät*, *srät*, *ùzdat se*, *znät*, *zvät*.

U n.p. C glagola 6. razreda I. vrste nalazimo uzlazne naglaske u svim oblicima osim u infinitivu, glagolskom pridjevu radnom m.r. te glagolskom pridjevu trpnom m.r., u kojima je naglasak silazan. Tako se konjugira glagol *zvät*, a ostali glagoli iz ove skupine silazne naglaske imaju još i u 3. l. mn. prezenta. Ti glagoli imaju i prenošenje naglaska na proklitike, osim glagola *zvät* kod kojeg prenošenja nema nema, osim u gl. pr. r. i tr. prefigiranih izvedenica u kojih nalazimo oblike s naglaskom pomaknutim prema početku: gl. pr. r. mr. *dȍzvā*, *näzvā*, *pȍzvā*, ž.r. *dȍzvāla*, *näzvāla*, *pȍzvāla*, sr.r. *dȍzvālo*, *näzvālo*, *pȍzvālo*; gl. pr. tr. m.r. *pȍzvān*, ž.r. *pȍzvāna*, sr.r. *pȍzvāno*. Na proklitike naglasak preskače, no ne preskače na početak fonetske riječi ako se ispred glagola nađu dvije enklitike: *ni në dozvā*, *ni në nazvā*.

U toj su skupini i neprefigirani glagoli *dät* i *znät* kada u prezentu imaju *-den*, *-deš...*, s tim da je *dät* n.p. C, a *znät* u tip C-A, jer u prezentu ima uzlazne naglaske u čitavoj paradigmi, a u gl. pr. r. silazne, dok *dät* ima uzlazne i u gl. pr. r. Donosimo paradigme tih glagola: *dät*, prez. jd. 1. *dáden*, niječ. *ne dáden*, 2. *dádeš*, 3. *dáde*, mn. 1. *dádemo*, 2. *dádete*, 3. *dàdū*, gl. pr. r. m.r. *dâ*, ž.r. *dála*, sr.r. *dálo*, imp. *dâj*, gl. pr. tr. m.r. *dân*, ž.r. *dána*, sr.r. *dáno*, aor. jd. 1. *dädo*, 2. i 3. *däde*; mn. 1. *dädosmo*, 2. *dädoste*, 3. *dädošē*; *znät*, prez. jd. 1. *znáden*, niječ. *ne znáden*, 2. *znádeš*, 3. *znáde*, mn. 1. *znádemo*, 2. *znádete*, 3. *znàdū*, gl. pr. r. m.r. *znâ*, ž.r. *znäla*, sr.r. *znälo*, imp. *znâj*.

Kao tip B-C konjugira se i prefigirani glagol *zàspat*, zbog preskakanja u prezentu i glagolskom pridjevu trpnom (*nísan nï zaspāla*), a u prezentu nalazimo naglaske kao u n.p. B (jer osnova završava suglasničkim skupom *sp*): prez. jd. 1. *zäspēn*, niječ. *në zaspēn*, 2. *zäspēš*, 3. *zäspē*, mn. 1. *zäspēmo*, 2. *zäspēte*, 3. *zäspū*, gl. pr. r. m.r. *zäspā*, ž.r. *zäspāla*, sr.r. *zäspālo*, imp. *zàspi*, aor. jd. 1. *zàspa*, 2. i 3. *zäspā*, mn. 1. *zàspasmo*, 2. *zàspaste*, 3. *zàspašē*.

Konjugacije glagola *brät*, *prät*, *srät* u govoru Bitelića u 3. mn. prezenta imaju silazne naglaske, te ih možemo označiti kao tip C-B:

- *brät*, prez. jd. 1. *bèrēn*, niječ. *nè berēn*, 2. *bèrēš*, 3. *bèrē*, mn. 1. *bèrēmo*, 2. *bèrēte*, 3. *bërū*, gl. pr. r. m.r. *brâ*, ž.r. *brála*, sr.r. *brálo*, imp. *bèri*, gl. pr. tr. *brân*, *brána*, *bráno*;
- *prät*, prez. jd. 1. *pèrēn*, niječ. *nè perēn*, 2. *pèrēš*, 3. *pèrē*, mn. 1. *pèrēmo*, 2. *pèrēte*, 3. *përū*, gl. pr. r. m.r. *prâ*, ž.r. *prála*, sr.r. *prálo*, imp. *pèri*, gl. pr. tr. *prân*, *prána*, *práno*;
- *srät*, prez. jd. 1. *sèrēn*, niječ. *nè serēn*, 2. *sèrēš*, 3. *sèrē*, mn. 1. *sèrēmo*, 2. *sèrēte*, 3. *sërū*, gl. pr. r. m.r. *srâ*, ž.r. *srála*, sr.r. *srálo*, imp. *sèri*.[249]

To je zanimljiva kombinacija n.p. B i n.p. C, jer inače u štokavštini ti glagoli idu ili po n.p. B ili po n.p. C (a slično je i drugdje u psl.). Očito su zato tu miješani (Kapović, usmeno).

b) Glagoli II. vrste

Glagoli koje ubrajamo u II. vrstu završavaju na *-nit* (vrlo rijetko i *-nut*) u infinitivu, a prezent tvore nastavcima: jd. 1. *-ēn*, 2. *-ēš*, 3. *-ē*, mn. 1. *-ēmo*, 2. *-ēte*, 3. *-ū*, npr. *stégnit*, prez. 1. jd. *stêgnēn*. Takvi su glagoli *brïnit*, *cïmnit*, *čëznit*, *dïgnit*, *dírnit*, *dodírnit*, *dotàknit*, *gïnit*, *gürnit*, *istàknit*, *istégtnit*, *ìstisnit*, *klònit*, *krénit*, *kücnit*, *màknit*, *mëtnit*, *nàgnit*, *nàmetnit*, *napoménit*, *naprégnit*, *natàknit*, *natégnit*, *odgonétnit*, *òdgurnit*, *odmàknit*, *okrénit*, *òkrznit*, *opoménit*, *osvrnit*, *òtisnit*, *pòbrinit*, *počïnit*, *pòdignit*, *pòdmetnit*, *pòginit*, *pokrénit*, *pomàknit*, *pòtaknit*, *potégnit*, *pòtisnit*, *prïnit*, *prìkinit*, *primàknit*, *priokrénit*, *privrnit*, *pritégnit*, *prìtisnit*, *pr̈nit*, *promàknit*, *ràskinit*, *skïnit*, *skrénit*, *spoménit*, *slëgnit*, *stégnit*, *stïsnit*, *tàknit*, *tr̈gnit se*, *uprégnit*, *ùmetnit*, *utàknit*, *uvènit*, *ùzdignit*, *zàbrinit*, *zamánit* 'zamahnuti', *zàmetnit*, *zatégnit*, *zïnit*.

U tu skupinu spadaju i glagoli kojima se prezentska osnova poopćila u infinitivu: *cr̈knit*, *màknit*, *mr̈knit*, *nïknit*, *püknit*, *smr̈knit*, *uprégnit*.

Glagoli *nàgnit* i *slëgnit* mogu doći i u oblicima *nàgēt*, *sàgēt* koji prezent tvore istim nastavcima kao i glagoli *nàgnit*, *slëgnit*, a u prezentskoj osnovi dobivaju glas *n*, npr. prez. 1. jd. *nägnēn*, *slëgnēn*.

Glagoli II. vrste mijenjaju se po n.p. A i n.p. B.

[249] Posljednji primjer dubletno se ostvaruje i sa silaznim naglascima: prez. jd. 1. *sèrēn*, niječ. *nè serēn*, 2. *sèrēš*, 3. *sèrē*, mn. 1. *sèrēmo*, 2. *sèrēte*, 3. *sèrū*, gl. pr. r. m.r. *srâ*, ž.r. *srála*, sr.r. *srálo*, imp. *sèri*.

Naglasna paradigma A glagola II. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd.	*brȉnēn*	-	m.r.	*brȉnio*	(*zbrȉnūt*)
2. jd.	*brȉnēš*	*brȉni*	ž.r.	*brȉnila*	(*zbrȉnūta*)
3. jd.	*brȉnē*	-	sr.r.	*brȉnilo*	(*zbrȉnūto*)
1. mn.	*brȉnēmo*	*brȉnimo*	m.r.	*brȉnili*	(*zbrȉnūti*)
2. mn.	*brȉnēte*	*brȉnite*	ž.r.	*brȉnile*	(*zbrȉnūte*)
3. mn.	*brȉnū*	-	sr.r.	*brȉnila*	(*zbrȉnūta*)

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. A: *brȉnit*, *cȉmnit*, *cȑknit*, *čȅznit*, *dȉgnit*, *gȉnit*, *gȕrnit*, *ìstisnit*, *kȕcnit*, *mȅtnit*, *mȑknit*, *nàmetnit*, *nȉknit*, *òdgurnit*, *òkrznit*, *òtisnit*, *pòbrinit*, *pòdignit*, *pòdmetnit*, *pòginit*, *pòtisnit*, *prìkinit*, *prìtisnit*, *pȑnit*, *pȕknit*, *ràskinit*, *skȉnit*, *slȅgnit*, *smȑknit*, *stȉsnit*, *tȉgnit se*, *ùmetnit*, *ùzdignit*, *zàbrinit*, *zàmetnit*, *zȉnit.*

U n.p. A nalazimo naglasak vezan za početak osnove, koji je isti u čitavoj paradigmi, i to ili kratkosilazni na prvom slogu neprefigiranih glagola ili kratkouzlazni na prvom slogu prefigiranih glagola. U prvoj skupini naglasak se redovno prenosi na proklitike.

Kratkosilazni na prvom slogu imaju glagoli *brȉnit*, *cȉmnit*, *cȑknit*, *čȅznit*, *dȉgnit*, *gȉnit*, *gȕrnit*, *kȕcnit*, *mȅtnit*, *mȑknit*, *nȉknit*, *pȑnit*, *pȕknit*, *skȉnit*, *slȅgnit*, *smȑknit*, *stȉsnit*, *tȉgnit se*, *zȉnit.* Svi se konjugiraju kao glagol *brȉnit* (v. gore).

U drugoj su skupini glagoli *ìstisnit*, *nàmetnit*, *òdgurnit*, *òkrznit*, *òtisnit*, *pòbrinit*, *pòdignit*, *pòdmetnit*, *pòginit*, *pòtisnit*, *prìkinit*, *prìtisnit*, *ùmetnit*, *ùzdignit*, *zàbrinit*, *zàmetnit*. Svi se mijenjaju po konjugaciji poput npr. *pòdignit*, prez. jd. 1. *pòdignēn*, niječ. *ne pòdignēn*, 2. *pòdignēš*, 3. *pòdignē*, mn. 1. *pòdignēmo*, 2. *pòdignēte*, 3. *pòdignū*, gl. pr. r. m.r. *pòdigā*, ž.r. *pòdigla*, sr.r. *pòdiglo*, imp. *pòdigni*, gl. pr. tr. *pòdignūt*, aor. jd. 1. *pòdigo*, 2. i 3. *pȍdiže*, mn. 1. *pòdigosmo*, 2. *pòdigoste / pòdigošte*, 3. *pòdigošē.*

Naglasna paradigma B glagola II. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	*krênēn*	-	m.r.	*krénio / kréno*
2. jd.	*krênēš*	*kréni*	ž.r.	*krénila*
3. jd.	*krênē*	-	sr.r.	*krénilo*
1. mn.	*krênēmo*	*krénimo*	m.r.	*krénili*
2. mn.	*krênēte*	*krénite*	ž.r.	*krénile*
3. mn.	*krênū*	-	sr.r.	*krénila*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. B: *dírnit*, *dodírnit*, *dotàknit*, *istàknit*, *istégnit*, *klònit*, *krénit*, *màknit*, *nàgnit*, *napoménit*, *natàknit*, *naprégnit*, *natégnit*, *odgonétnit*, *odmàknit*, *okrénit*, *opoménit*, *osvȉrnit*, *počìnit*, *pokrénit*, *pomàknit*, *pòtaknit*, *potégnit*, *prȉnit*, *primàknit*, *priokrénit*, *privȉrnit*, *pritégnit*, *promàknit*, *skrénit*, *spoménit*, *stégnit*, *uprégnit*, *tàknit*, *utàknit*, *uvènit*, *zamánit* 'zamahnuti', *zatégnit*.

Glagoli II. vrste koji se mijenjaju po n.p. B imaju u infinitivu, imperativu i gl. pr. r. uzlazne naglaske koji se u prezentu smjenjuju s kratkouzlaznim na prethodnom slogu i zanaglasnom duljinom (ako je naglasak u infinitivu dugouzlazni). U prezentu silazni naglasci prenose se na proklitike kao u n.p. A (npr. *nè krēnēn*, *nè taknēn*).

U tu skupinu spadaju neprefigirani glagoli *dírnit*, *klònit*, *krénit*, *màknit*, *tàknit*. Glagoli koji imaju duljinu mijenjaju se kao glagol *krénit* (v. gore), a kratki se mijenjaju po tom modelu: *tàknit*, prez. jd. 1. *tȁknēn*, niječ. *nè taknēn*, 2. *tȁknēš*, 3. *tȁknē*, mn. 1. *tȁknēmo*, 2. *tȁknēte*, 3. *tȁknū*, gl. pr. r. m.r. *tàknio*, ž.r. *tàknila*, sr.r. *tàknilo*, imp. *tàkni*, gl. pr. tr. *tȁknūt*.

c) Glagoli III. vrste

U III. vrstu ubrajamo glagole koji u infinitivu završavaju na *-it*, a u prezentu imaju nastavke: jd. 1. *-īn*, 2. *-īš*, 3. *-ī*, mn. 1. *-īmo*, 2. *-īte*, 3. *-ē / -ū*, npr. *vȉdit*, prez. 1. jd. *vìdīn*. U govoru Bitelića u tu smo vrstu ubrojili glagole kojima infinitivno *-i-* potječe od jata te one kojima infinitivno *-i-* potječe od etimološkog *i.[250] Jat je bio u glagolima *bílit*, *bòlit*, *crvènit*, *cvílit*, *izvòlit*, *mílit*, *odòlit*, *ogòlit*, *vèlit*, *vȉdit*, *vòlit*, *žèdnit*, *žèlit*, *žívit* te u glagolima izvedenim od njih prefiksacijom, npr. *izbílit*, *zabòlit*, *obòlit*, *pribòlit*, *zacrvènit*, *zacvílit*, *razvesèlit*, *provesèlit*, *prìdvidit*, *závidit*, *zavòlit*, *ožèdnit*, *požèlit*, *zažèlit (se)*, *dožívit*, *prižívit*, *nadžívit*. Etimološko *i bilo je u najvećem broju glagola III. vrste, npr. *dúbit*, *pântit*, *slòmit*, *pogòdit*, *šírit*. Izdvaja se nepravilni glagol *slòmit*, koji u prezentu ima oblik jd. 1. *slȍmijēn*, 2. *slȍmijēš*, 3. *slȍmijē*, mn. 1. *slȍmijēmo*, 2. *slȍmijēte*, 3. *slȍmē*.

Glagoli *žívit*, *spásit*, u govoru starijih generacija po prezentu spadaju u glagole I. vrste 1. razreda, npr. prez. 3. jd. *spâse*, *žíve*.[251] Nisu potvrđeni oblici za infinitiv ***žívst*, ***spâst*. Ti su glagoli priključeni III. vrsti jer se i u tih govornika javljaju dubletno uz primjere poput prez. 3. jd. *žívī*, *spâsī*, kakvi prevladavaju u govornika srednjih i mlađih generacija. Glagol *vȑšit* također se može u prezentu ostvariti s nastavcima *-in*, *-iš* ili *-en*, *-eš*, npr. 1. jd. *vȑšīn* : *vȑšēn*.

Glagoli III. vrste mijenjaju se po n.p. A, n.p. B i n.p. C.

[250] To vrijedi za sve ikavske govore. Usp. Kapović (2011d: 114): "In many Croatian dialects, old ě-verbs become i-verbs - in ikavian dialects, this occurs because both *i and *ě yield i."
[251] Takve oblike glagola *žívit* bilježi i Kurtović Budja (2009: 96). Kapović (usmeno) napominje da se u Vrgorskoj krajini u starijih govornika također čuju oblici poput *žíven*.

Naglasna paradigma A glagola III. vrste (kratki slog):

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd.	*stȁvīn*	-	m.r.	*stȁvio*	*stȁvḷen*
2. jd.	*stȁvīš*	*stȁvi*	ž.r.	*stȁvila*	*stȁvḷena*
3. jd.	*stȁvī*	-	sr.r.	*stȁvilo*	*stȁvḷeno*
1. mn.	*stȁvīmo*	*stȁvimo*	m.r.	*stȁvili*	*stȁvḷeni*
2. mn.	*stȁvīte*	*stȁvite*	ž.r.	*stȁvile*	*stȁvḷene*
3. mn.	*stȁvē*	-	sr.r.	*stȁvila*	*stȁvḷena*

Naglasna paradigma A glagola III. vrste (dugi slog):

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd.	*pântīn*	-	m.r.	*pântio*	*pânćen*
2. jd.	*pântīš*	*pânti*	ž.r.	*pântila*	*pânćena*
3. jd.	*pântī*	-	sr.r.	*pântilo*	*pânćeno*
1. mn.	*pântīmo*	*pântimo*	m.r.	*pântili*	*pânćeni*
2. mn.	*pântīte*	*pântite*	ž.r.	*pântile*	*pânćene*
3. mn.	*pântē*	-	sr.r.	*pântila*	*pânćena*

Po n.p. A sklanjaju se glagoli: *bȁvit se*, *blȁtit*, *bògatit se*, *bòravit*, *cȅrit se*, *čȉstit*, *čȕdit se*, *dȅsit se*, *dȉmit (se)*, *gȁdit se*, *gȁsit*, *gȁzit*, *glȁdit*, *grȁbit*, *gríšit*, *gȑliti*, *ȉskrit se*, *jȁrit se*, *jȁńit se*, *kȁznit*, *kȉselit*, *kȉtit*, *kòristit*, *kȕpit*, *kvȁsit*, *lȕpit*, *mȉrit*, *mȉslit*, *mȑvit*, *mȕčit*, *nȕdit*, *òbisit*, *oglúšit*, *pântit*, *pȁzit (se)*, *pȉnit se*, *plȁšit*, *plȁzit*, *prȁtit*, *prȁvit*, *prìdvidit* 'predvidjeti', *prȕžit*, *prȕžit*, *pȕnit*, *pȕšit*, *rȁnit*, *rȕšit*, *sȉtit*, *sȉlit*, *sȉrit*, *slȁbit*, *slȁvit*, *slȉčit*, *slȉnit*, *smȉstit*, *stȁvit*, *stȁrit*, *strȁšit (se)*, *svȁdit (se)*, *šȁlit se*, *štȅtit*, *tlȁčit*, *tòvarit*, *tùmačit*, *ùdarit*, *ùvatit*, *vȁdit*, *vȉdit*, *vȉsit*, *vȉtrit*, *vlȁžit*, *závidit*, *zgòtovit*, *žȁlit*.

Glagoli u n.p. A imaju stalan naglasak na osnovi u svim oblicima. Zabilježeno je prenošenje naglaska na proklitike, npr. *nè bavīn se*, *nè blatīn*, *nè čistīn*, *nè čudīn se*, *nè dimīn.* Svi navedeni glagoli mijenjaju se po ovom obrascu: *gȁdit*, prez. jd. 1. *gȁdīn*, niječ. *nè gađīn*, 2. *gȁdīš*, 3. *gȁdī*, mn. 1. *gȁđīmo*, 2. *gȁdīte*, 3. *gȁdē*, gl. pr. r. m.r. *gȁdio*, ž.r. *gȁdila*, sr.r. *gȁdilo*, imp. *gȁdi* (gl. pr. tr. prefigiranog parnjaka: *zgȁźen*).

Glagol *vȉdit* u prezentu ima dvojake naglaske, a u ostalim oblicima mijenja se po n.p. A: prez. jd. 1. *vȉdīn / vìdīn*, niječ. *nè vidīn / ne vìdīn*, 2. *vȉdīš / vìdīš*, 3. *vȉđī / vìdī*, mn. 1. *vȉdīmo / vìdīmo*, 2. *vȉdīte / vìdīte*, 3. *vȉdē / vìdē*, gl. pr. r. m.r. *vȉdio*, ž.r. *vȉdila*, sr.r. *vȉdilo*,

imp. *vȉdi*, gl. pr. tr. *vȉʒen*, aor. jd. *vȉde*; mn. 1. *vȉdosmo*, 2. *vȉdoste*, 3. *vȉdošē*. Prema tome, možemo reći da on pripada tipu A/C-A.

Naglasna paradigma B glagola III. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd.	*gȍnīn*	-	m.r.	*gònio*	*gȍńen*
2. jd.	*gȍnīš*	*gòni*	ž.r.	*gònila*	*gȍńena*
3. jd.	*gȍnī*	-	sr.r.	*gònilo*	*gȍńeno*
1. mn.	*gȍnīmo*	*gònimo*	m.r.	*gònili*	*gȍńeni*
2. mn.	*gȍnīte*	*gònite*	ž.r.	*gònile*	*gȍńene*
3. mn.	*gȍnē*	-	sr.r.	*gònila*	*gȍńena*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. B: *bácit*, *bránit*, *brúsit*, *búdit*, *búnit (se)*, *búšit*, *cídit*, *dávit*, *dílit*, *dívit se*, *dožívit*, *drážit*, *drúžit se*, *dúšit*, *fálit (se)*, *gńávit*, *gònit (se)*,[252] *govòrit*, *grádit*, *grózit se*, *gúlit*, *gúšit*, *izvòlit*, *izbílit*, *jávit*, *kípit*, *klònit*, *krásit*, *krátit*, *krípit (se)*, *krívit*, *krúlit*, *krúžit*, *kvárit se*, *ládit*, *líčit*, *lípit*, *ļúbit*, *ļútit*, *márit*, *mástit*, *mírit (se)*, *mísit*, *mláčit*, *mlátit*, *mòlit*, *mráčit*, *mȑštit se*, *mȑsit*, *mútit*, *nadžívit*, *navláčit*, *nòsit*, *obláčit*, *obòlit*, *odòlit*, *ogòlit*, *opròstit*, *oslobòdit*, *ožèdnit*, *pálit*, *plátit*, *pogòdit*, *pomládit*, *pòpit*, *požèlit*, *pribòlit*, *prítit*, *prižívit*, *prodúžit*, *promínit*, *proválit*, *provesèlit*, *rádit*, *ránit*, *razvesèlit*, *rédit*, *ríšit*, *ròdit*, *sádit*, *skòčit*, *slòmit*, *slúžit*, *smòčit*, *sprémit*, *spríčit*, *sramòtit*, *súdit*, *súšit*, *svétit*, *svidòčit*, *šírit*, *trážit*, *tríbit*, *trúdit se*, *túžit*, *ulínit*, *upútit*, *uvláčit*, *várit*, *vòdit*, *vòlit*, *vòzit*, *vrátit*, *zabòlit*, *zacrvènit*, *zacvílit*, *zakļúčit*, *zakoráčit*, *zamínit*, *zaprášit*, *zapútit se*, *zavláčit*, *zavòlit*, *zažèlit (se)*, *zlátit*, *znáčit*, *žárit*, *žènit*.

U n.p. B glagola III. vrste ubrajamo glagole koji u infinitivu, imperativu i glagolskom pridjevu radnom imaju uzlazne naglaske, a u prezentu i glagolskom pridjevu trpnom silazne. Naglasak se redovno prenosi na proklitike, i to kao kratkouzlazni, npr. *nȅ brānīn*, *nȅ brūsīn*, *nȅ būdīn*, *nȅ būšīn*, *nȅ lādīn* itd.

Glagoli koji u infinitivu imaju kračinu, npr. *gònit*, *mòlit*, *ròdit*, *slòmit*, *vòdit*, *vòlit*, *žènit* u prezentu imaju silazne naglaske, a u ostalim oblicima uzlazne kao u gornjem primjeru. Ostali glagoli, koji u infinitivu imaju duljinu, mijenjaju se po sljedećoj paradigmi: *grádit*, prez. jd. 1. *grâdīn*, niječ. *nȅ grādīn*, 2. *grâdīš*, 3. *grâdī*, mn. 1. *grâdīmo*, 2. *grâdīte*, 3. *grâdē*, gl. pr. r. m.r. *grádio*, ž.r. *grádila*, sr.r. *grádilo*, imp. *grádi*, gl. pr. tr. *grâʒen*.

[252] Povratni oblik *gònit se* ima pejorativno značenje. Prijelazni oblik *gònit* ima više značenja (v. *III.4.1. Leksik*).

Prefigirani glagoli koji se mijenjaju po n.p. B tvoreni su od gornjih neprefigiranih glagola, a mijenjaju se po paradigmi: *pogòdit*, prez. jd. 1. *pògodīn*, niječ. *ne pògodīn*, 2. *pògodīš*, 3. *pògodī*, mn. 1. *pògodīmo*, 2. *pògodīte*, 3. *pògodē*, gl. pr. r. m.r. *pogòdio*, ž.r. *pogòdila*, sr.r. *pogòdilo*, imp. *pogòdi*, gl. pr. tr. *pògoʒen*, aor. jd. *pȍgodī*, mn. 1. *pogòdismo*, 2. *pogòdiste*, 3. *pogòdišē.*

Naglasna paradigma C glagola III. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. T.
1. jd.	*bílīn*	-	m.r.	*bílio*	(*ìzbīḷen*)
2. jd.	*bílīš*	*bíli*	ž.r.	*bílila*	(*ìzbīḷena*)
3. jd.	*bílī*	-	sr.r.	*bílilo*	(*ìzbīḷeno*)
1. mn.	*bílīmo*	*bílimo*	m.r.	*bílili*	(*ìzbīḷeni*)
2. mn.	*bílīte*	*bílite*	ž.r.	*bílile*	(*ìzbīḷene*)
3. mn.	*bílē*	-	sr.r.	*bílila*	(*ìzbīḷena*)

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. C: *bílit*, *blídit*, *bòlit*, *caklit se*, *cúrit*, *cȑnit*, *cȑpit*, *cvílit*, *crvènit*, *čàstit*, *činit*, *ćírit* 'viriti', *dròbit*, *dòjit*, *dúbit*, *dvòrit*, *glúmit*, *gńòjit*, *gòjit*, *gòrit*, *gòstit*, *gȑmit*, *gùbit*, *júrit*, *kàsnit*, *kípit*, *kòsit*, *kròjit*, *kȑstit*, *lèdit*, *lètit*, *lòmit*, *lòvit*, *lòžit*, *mílit*, *mȑzit*, *nòćit*, *òštrit*, *plávit*, *plòvit*, *pomòdrit*, *pòstit*, *prdit*, *pròsit*, *rònit*, *sèlit*, *sìdit*, *sívit*, *smȑdit*, *snížit*, *srámit*, *sramòtit*, *stídit*, *svȑbit*, *svítlit*, *sòlit*, *škíḷit*, *šírit*, *štédit*, *štítit*, *súmit*, *šútit*, *tèžit*, *tòčit*, *tòpit*, *tòvit*, *tròšit*, *tȑpit*, *trúbit*, *túlit*, *túpit*, *túšit*, *ùčit (se)*, (** *vèlit*,) *vesèlit se*, *vírit*, *vrídit*, *vȑtit*, *zelènit*, *znòjit se*, *zvònit*, *žèdnit*, *žèlit*, *žívit*, *žúdit*, *žúrit.*

Glagoli koji se sklanjaju po n.p. C imaju stalan naglasak na posljednjem slogu osnove ili se kratkouzlazni iz infinitiva pomiče za jedan slog prema početku riječi u prezentu, a u imperativu i glagolskim pridjevima na istoj je poziciji kao u infinitivu. Pritom nema prenošenja ni preskakanja naglaska na proklitike, a ako su prefigirani, idu u n.p. B: *uznòjit*, *naùčit*, *povírit*, *slòmit*, *nalòžit*, *ulòvit*, prez. 1 jd. *ùznojīn*, *nàučīn*, *pròvirīn*, *slȍmīn*, *nàložīn*, *ùlovīn.*

U n.p. C spadaju neprefigirani glagoli *bílit*, *bòlit*, *cvílit*, *crvènit*, *dúbit*, *gùbit*, *kàsnit*, *mílit*, *sèlit*, *šírit*, *šútit*, (** *vèlit*,) *žèlit*, *žívit.* Oni s dugim naglaskom mijenjaju se kao *bílit* (v. gore), a s kratkim imaju ovakvu paradigmu: *gùbit*, prez. jd. 1. *gùbīn*, niječ. *ne gùbīn*, 2. *gùbīš*, 3. *gùbī*, mn. 1. *gùbīmo*, 2. *gùbīte*, 3. *gùbē*, gl. pr. r. m.r. *gùbio*, ž.r. *gùbila*, sr.r. *gùbilo*, imp. *gùbi* (gl. pr. tr. *ìzgubḷen*).

d) Glagoli IV. vrste

U glagole IV. vrste ubrajamo glagole kojima infinitiv završava na *-at*, a u prezentu imaju različite nastavke, prema kojima se dijele u četiri razreda.

Glagoli 1. razreda IV. vrste

Glagoli koji pripadaju 1. razredu IV. vrste u infinitivu završavaju na *-at* ispred čega dolaze glasovi *-č-*, *-j-*, *-š-*, *-ž-*, *-šć- / -št-* ili *-žʒ- / -žd-*, a u prezentu imaju nastavke: jd. 1. *-īn*, 2. *-īš*, 3. *-ī*, mn. 1. *-īmo*, 2. *-īte*, 3. *-ē / -ū*, npr. *kléčat*, prez. 1. jd. *kléčīn*. To su glagoli *béčat*, *bìžat*, *bléjat*, *blìšćat* 'bliještati', *bòjat se*, *bròjat*, *brújat*, *cvìčat*, *cvȑčat*, *čúčat*, *dréčat*, *dȑžat*, *kléčat*, *kméčat*, *lèžat*, *mùčat*, *nástojat*, *píšćat / píštat*, *pḷúšćat*, *réžat*, *skrìčat*, *stȁjat / stât*, *stȑšat*, *tréšćat / tréšćat*, *vríšćat / vríštat*, *zújat*, *zvéčat*, *zvúčat*, *žvížʒat*. Glagol *stȁjat / stât* u ima prezentsku osnovu *stòjīn*.

Glagoli *nástojat*, *póstojat* mijenjaju se po n.p. A: prez. jd. 1. *nástojīn*, 2. *nástojīš*, 3. *nástojī*, mn. 1. *nástojīmo*, 2. *nástojīte*, 3. *nástojē*, gl. pr. r. m.r. *nástojā*, ž.r. *nástojala*, sr.r. *nástojalo*, imp. 2. jd. *nástōj*, mn. 1. *nástōjmo*, 2. *nástōjte*; prez. jd. 1. *póstojīn*, 2. *póstojīš*, 3. *póstojī*, mn. 1. *póstojīmo*, 2. *póstojīte*, 3. *póstojē*, gl. pr. r. m.r. *póstojā*, ž.r. *póstojala*, sr.r. *póstojalo*.

Svi ostali glagoli mijenjaju se po n.p. C:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	*bléjīn*	-	m.r.	*bléjio*
2. jd.	*bléjīš*	*bléji*	ž.r.	*bléjila*
3. jd.	*bléjī*	-	sr.r.	*bléjilo*
1. mn.	*bléjīmo*	*bléjimo*	m.r.	*bléjili*
2. mn.	*bléjīte*	*bléjite*	ž.r.	*bléjile*
3. mn.	*bléjē*	-	sr.r.	*bléjila*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. C: *béčat*, *bìžat*, *bléjat*, *blìšćat* 'bliještati', *bòjat se*, *bròjat*, *brújat*, *cvìčat*, *cvȑčat*, *čúčat*, *dréčat*, *dȑžat*, *kléčat*, *kméčat*, *lèžat*, *mùčat*, *nástojat*, *píšćat / píštat*, *pḷúšćat*, *réžat*, *skrìčat*, *stȑšat*, *tréšćat*, *vríšćat / vríštat*, *zújat*, *zvéčat*, *zvúčat*, *žvížʒat*.

Glagoli imaju stabilne uzlazne naglaske kroz čitavu paradigmu. Nije zabilježeno prebacivanje naglaska na proklitike. Kada su prefigirani, mijenjaju se po n.p. B, npr. *izdȑžat*,

prez. jd. 1. *ìzdržīn*, 2. *ìzdržīš*, 3. *ìzdrži*, mn. 1. *ìzdržīmo*, 2. *ìzdržīte*, 3. *ìzdržē*, gl. pr. r. m.r. *ïzdržā*, ž.r. *ïzdržāla*, sr.r. *ïzdržāla*, imp. *izdȉrži*, aor. jd. *ïzdržā*; mn. 1. *izdȉržasmo*, 2. *izdȉržaste*, 3. *izdȉržašē.*

Glagoli s dugim naglascima u infinitivu sklanjaju se po gore prikazanoj paradigmi, a oni s kratkim po ovakvoj: *bìžat*, prez. jd. 1. *bìžīn*, niječ. *ne bìžīn*, 2. *bìžīš*, 3. *bìži*, mn. 1. *bìžīmo*, 2. *bìžīte*, 3. *bìžē*, gl. pr. r. m.r. *bìžā*, ž.r. *bìžala*, sr.r. *bìžalo*, imp. *bïži.*

Glagoli 2. razreda IV. vrste

U 2. razred IV. vrste ubrajamo glagole koji u infinitivu imaju *-at*, a u prezentu imaju nastavke: jd. 1. *-(j)ēn*, 2. *-(j)ēš*, 3. *-(j)ē*, mn. 1. *-(j)ēmo*, 2. *-(j)ēte*, 3. *-(j)ū*, npr. *läjat*, prez. 1. jd. *läjēn*, niječ. *nè lajēn*, 2. *läjēš*, 3. *läjē*, mn. 1. *läjēmo*, 2. *läjēte*, 3. *läjū*, gl.pr.r. jd. m.r. *läjā*, ž.r. *läjala*, sr.r. *läjalo*, imp. *lâj*. Glagoli *dávat*, *obećávat*, *pḷúvat* (uz *pḷücat*), *poznávat*, *upoznávat* i njihove izvedenice u prezentskoj osnovi na mjestu *v* iz infinitivne imaju *j*, npr. *dâjēn*, *obèćājēn*, *pḷüjēn*, *pòznājēn*, *upòznājēn.*

Ostali glagoli 2. razreda IV. vrste prezent tvore odbacivanjem *-at* i dodavanjem gornjih nastavaka. Takvi su glagoli: *čèšat*, *dèrat (se)*, *grèbat*, *grïjat (se)*, *jèbat*, *käjat se*, *kàšḷat*, *läjat*; *nàzirat*, *obàzirat*, *òrat*, *pòčimḷat / pòčimat / pòčińat*, *pònirat*, *prèpirat se*, *pròklińat*, *rèvat*, *sïjat*, *smíjat se*, *stäjat*, *stèńat*, *tàpšat*, *träjat*, *ùmirat.* U tu skupinu spadaju i glagoli *dòzrijat*, *nàvrijat*, *pròzrijāt*, *sàzrijat*, *vrìjat*, *zrìjat*, koji su izvorno pripadali 2. razredu I. vrste.

Glagoli 2. razreda IV. vrste mijenjaju se po n.p. A, n.p. B i n.p. C.

Naglasna paradigma A glagola 2. razreda IV. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	*läjēn*	-	m.r.	*läjā*
2. jd.	*läjēš*	*lâj*	ž.r.	*läjala*
3. jd.	*läjē*	-	sr.r.	*läjalo*
1. mn.	*läjēmo*	*lâjmo*	m.r.	*läjali*
2. mn.	*läjēte*	*lâjte*	ž.r.	*läjale*
3. mn.	*läjū*	-	sr.r.	*läjala*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. A: *grïjat (se)*, *läjat*, *käjat se*, *nàzirat*, *obàzirat*, *pòčimḷat / pòčimat / pòčińat*, *pònirat*, *prèpirat se*, *pròklińat*, *stäjat*, *träjat*, *ùmirat.*

Glagoli koji se konjugiraju po n.p. A imaju stalan naglasak na početku osnove, i to kratkosilazni u neprefigiranim glagolima i kratkouzlazni u prefigiranima. S potonjih naglasak ne prelazi na proklitike.

Neprefigirani glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. A (*grȉjat (se)*, *läjat*, *käjat se*, *stäjat*, *träjat*) mijenjaju se po gore navedenoj paradigmi. Prefigirani glagoli (*nàzirat*, *obàzirat*, *pòčimḷat / pòčimat / pòčińat*, *pònirat*, *prèpirat se*, *pròklińat*, *ùmirat*) mijenjaju se po obrascu: *ùmirat*, prez. jd. 1. *ùmirēn*, niječ. *ne ùmirēn*, 2. *ùmirēš*, 3. *ùmirē*, mn. 1. *ùmirēmo*, 2. *ùmirēte*, 3. *ùmirū*, gl. pr. r. m.r. *ùmirā*, ž.r. *ùmirala*, sr.r. *ùmiralo* (imp. *ùmiri*).

Naglasna paradigma B glagola 2. razreda IV. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. TR.
1. jd.	*dâjēn*	-	m.r.	*dávā*	*dân*
2. jd.	*dâjēš*	*dáji*	ž.r.	*dávala*	*dána*
3. jd.	*dâjē*	-	sr.r.	*dávalo*	*dáno*
1. mn.	*dâjēmo*	*dájimo*	m.r.	*dávali*	*dáni*
2. mn.	*dâjēte*	*dájite*	ž.r.	*dávale*	*dáne*
3. mn.	*dâjū*	-	sr.r.	*dávala*	*dána*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. B: *čèšat*, *dávat*, *dèrat (se)*, *dòzrijat*, *kàšḷat*, *obećávat*, *òrat*, *pḷúvat*, *poznávat*, *sàzrijat*, *stèńat*, *tàpšat*, *tȓčat*, *upoznávat*, *vrìjat*, *zrìjat.*

Glagoli koji se u mijenjaju po n.p. B u govoru Bitelića imaju uzlazne naglaske u infinitivu, imperativu i glagolskom pridjevu radnom, a u prezentu i glagolskom pridjevu trpnom nalazimo silazne naglaske. Prenošenje na proklitike u prezentu je redovno.

Glagoli koji imaju duge naglaske u infinitivu mijenjaju se kao gore navedeni primjer. Glagoli koji u infinitivu imaju kračinu imaju konjugaciju poput npr. *òrat*, prez. jd. 1. *ȍrēn*, niječ. *nè orēn*, 2. *ȍrēš*, 3. *ȍrē*, mn. 1. *ȍrēmo*, 2. *ȍrēte*, 3. *ȍrū*, gl. pr. r. m.r. *ȍrā*, ž.r. *òrala*, sr.r. *òralo*, imp. *òri*.

Naglasna paradigma C glagola 2. razreda IV. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	*grèben*	-	m.r.	*grèbā*
2. jd.	*grèbeš*	*grèbi*	ž.r.	*grèbala*
3. jd.	*grèbe*	-	sr.r.	*grèbalo*
1. mn.	*grèbemo*	*grèbimo*	m.r.	*grèbali*
2. mn.	*grèbete*	*grèbite*	ž.r.	*grèbale*
3. mn.	*grèbū*	-	sr.r.	*grèbala*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. C: *bàlat*, *grèbat (se)*, *jèbat (se)*, *rèvat*, *smìjat se*.

Glagoli koji se konjugiraju po n.p. C imaju u govoru Bitelića uzlazne naglaske kroz čitavu paradigmu. Prenošenje naglaska nije zabilježeno. Svi potvrđeni primjeri u infinitivu imaju kračinu i konjugiraju se po gore navedenoj paradigmi: *bàlat* 'plesati' (prez. jd. 1. *bàlān*, niječ. *ne bàlān*, 2. *bàlāš*, 3. *bàlā*, mn. 1. *bàlāmo*, 2. *bàlāte*, 3. *bàlājū*, gl. pr. r. m.r. *bàlā*, ž.r. *bàlala*, sr.r. *bàlalo*, imp. *bàlāj*), *grèbat* (v. gore), *jèbat* (prez. jd. 1. *jèben*, niječ. *ne jeben*, 2. *jèbeš*, 3. *jèbe*, mn. 1. *jèbemo*, 2. *jèbete*, 3. *jèbū*, gl. pr. r. m.r. *jèbā*, ž.r. *jèbala / jëbla*,[253] sr.r. *jèbalo / jëblo*, imp. *jèbi*, gl. pr. tr. *jèben*, *jebèna*), *rèvat* (prez. jd. 1. *rèven*, niječ. *ne rèven*, 2. *rèveš*, 3. *rève*, mn. 1. *rèvemo*, 2. *rèvete*, 3. *rèvū*, gl. pr. r. m.r. *rèvā*, ž.r. *rèvala*, sr.r. *rèvalo*, imp. *rèvi*), *smìjat se* (prez. jd. 1. *smìjen se*, niječ. *ne smìjen se*, 2. *smìješ se*, 3. *smìje se*, mn. 1. *smìjemo se*, 2. *smìjete se*, 3. *smìjū se*, gl. pr. r. m.r. *smìjā*, ž.r. *smìjala*, sr.r. *smìjalo*, imp. *smîj*).

Glagol *smìjat se* u imperativu 2. jd. dolazi u obliku *smíji se* uz češće *smîj se*, 1. mn. *smîjmo se*, 2. mn. *smìjte se.*

[253] Oblici *jëbla*, *jëblo* dolaze samo u optativu.

Glagoli 3. razreda IV. vrste

Glagoli koje svrstavamo u 3. razred IV. vrste u infinitivu imaju *-at*, a u prezentu osnove koje završavaju na *c*, *k*, *g*, *h*, *d*, *t*, *s*, *z*, *p*, *b*, *m* i nastavke koji tu osnovu jotiraju: jd. 1. *-jēn*, 2. *-jēš*, 3. *-jē*, mn. 1. *-jēmo*, 2. *-jēte*, 3. *-jū*, npr. *làgat*, prez. 1. jd. *lȁžēn*. Takvi su glagoli *dȉzat*, *falìsat*, *izlágat*, *klȅsat*, *kréćat* '1. kretati | 2. dirati', *kukuríkat*, *làgat*, *mȉcat*, *mirìsat*, *natézat*, *nȉcat*, *nízat*, *pȁsat*, *plȁkat*, *pomágat*, *prìvrćat*, *skákat*, *stȉzat*, *svȉtat* 'svitati', *šàpćat*, *šéćat*, *ùdisat*, *umákat*, *vágat*, *vézat*, *zalágat se*.

Ti se glagoli mijenjaju ili po n.p. A ili po n.p. B.

Naglasna paradigma A glagola 3. razreda IV. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	*mȉcat*	-	m.r.	*mȉcā*
2. jd.	*mȉčēš*	*mȉči*	ž.r.	*mȉcala*
3. jd.	*mȉčē*	-	sr.r.	*mȉcalo*
1. mn.	*mȉčēmo*	*mȉčimo*	m.r.	*mȉcali*
2. mn.	*mȉčēte*	*mȉčite*	ž.r.	*mȉcale*
3. mn.	*mȉčū*	-	sr.r.	*mȉcala*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. A: *brȉjat (se)*, *cvȑkućat*, *dȉzat*, *klȅsat*, *klȉcat*, *mȉcat*, *nȉcat*, *mȁzat*, *pȁsat*, *plȁkat*, *prìstizat*, *prìticat*, *prìvrćat*, *pròpińat*, *pròricat*, *pròticat*, *pròzirat se*, *rȉzat*, *sȉsat*, *stȉzat*, *svȉćtat*, *šéćat*, *ùdisat*, *ùpirat*, *ùrizat*, *ùspińat*.

U n.p. A naglasak je stabilan na osnovi u čitavoj paradigmi, i to na prvom slogu, kao kratkosilazni ili kratkouzlazni (*prìvrćat*, *ùdisat*).

Silazne naglaske u čitavoj paradigmi imaju glagoli: *dȉzat* (prez. jd. 1. *dȉžēn*, niječ. *nè dižēn*, 2. *dȉžēš*, 3. *dȉžē*, mn. 1. *dȉžēmo*, 2. *dȉžēte*, 3. *dȉžū*, gl. pr. r. m.r. *dȉza*, ž.r. *dȉzăla*, sr.r. *dîzălo*, imp. *dȉži*, aor. jd. 1. *dȉgo*, 2. i 3. *dȉže*; mn. 1. *dȉgosmo*, 2. *dȉgoste*, 3. *dȉgošē*), *klȅsat* (prez. jd. 1. *klȅšēn*, niječ. *nè klešēn*, 2. *klȅšēš*, 3. *klȅšē*, mn. 1. *klȅšēmo*, 2. *klȅšēte*, 3. *klȅšū*, gl. pr. r. m.r. *klȅsā*, ž.r. *klȅsala*, sr.r. *klȅsalo*, imp. *klȅši*, gl. pr. tr. *klȅsān*), *mȉcat* (v. gore), *nȉcat* (prez. jd. 1. *nȉčēn*, niječ. *nè ničēn*, 2. *nȉčēš*, 3. *nȉčē*, mn. 1. *nȉčēmo*, 2. *nȉčēte*, 3. *nȉčū*, gl. pr. r. m.r. *nȉkā*, ž.r. *nȉkla*, sr.r. *nȉklo*, imp. *nȉkni*, aor. jd. *nȉče*; mn. 2. *nȉkoste*, 3. *nȉkoše*), *pȁsat* ('odgovarati', prez. jd. 1. *pȁšēn*, niječ. *nè pašēn*, 2. *pȁšēš*, 3. *pȁšē*, mn. 1. *pȁšēmo*, 2. *pȁšēte*, 3. *pȁšū*, gl. pr. r. m.r. *pȁsā*, ž.r. *pȁsala*, sr.r. *pȁsalo*), *plȁkat* (prez. jd. 1. *plȁčēn*, niječ. *nè plačēn*, 2. *plȁčēš*, 3. *plȁčē*, mn. 1. *plȁčēmo*, 2. *plȁčēte*, 3. *plȁčū*, gl. pr. r. m.r. *plȁkā*, ž.r. *plȁkala*, sr.r.

plȁkalo, imp. *plȁči*), *stȉzat* (prez. jd. 1. *stȉžēn*, niječ. *nè stižēn*, 2. *stȉžēš*, 3. *stȉžē*, mn. 1. *stȉžēmo*, 2. *stȉžēte*, 3. *stȉžū*, gl. pr. r. m.r. *stȉgā*, ž.r. *stȉgla*, sr.r. *stȉglo*, imp. *stȉgni*, aor. jd. 1. *stȉgo*, 2. i 3. *stȉže*; mn. 1. *stȉgosmo*, 2. *stȉgoste*, 3. *stȉgošē*).

Uzlazne naglaske na istom slogu osnove u čitavoj paradigmi imaju glagoli *prìvrćat* (prez. jd. 1. *prìvrćēn*, niječ. *ne prìvrćēn*, 2. *prìvrćēš*, 3. *prìvrćē*, mn. 1. *prìvrćēmo*, 2. *prìvrćēte*, 3. *prìvrćū*, gl. pr. r. m.r. *prìvrćā*, ž.r. *prìvrćala*, sr.r. *prìvrćalo*, imp. *prìvrći*), *ùdisat* (prez. jd. 1. *ùdišēn*, niječ. *ne ùdišēn*, 2. *ùdišēš*, 3. *ùdišē*, mn. 1. *ùdišēmo*, 2. *ùdišēte*, 3. *ùdišū*, gl. pr. r. m.r. *ùdisā*, ž.r. *ùdisala*, sr.r. *ùdisalo*, imp. *ùdiši*).

Prenošenje naglaska na proklitiku potvrđeno je u svim primjerima sa silaznim naglascima na prvom slogu: prez. 3. jd. *nè dižē*, *nè klešē*, *nè mičē*, *nè ničē*, *nè pašē*, *nè plačē*, *nè stižē*, *nè svićē*.

Naglasna paradigma B glagola 3. razreda IV. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	*krêćēn*	-	m.r.	*kréćā*
2. jd.	*krêćēš*	*kréći*	ž.r.	*kréćala*
3. jd.	*krêćē*	-	sr.r.	*kréćalo*
1. mn.	*krêćēmo*	*kréćimo*	m.r.	*kréćali*
2. mn.	*krêćēte*	*kréćite*	ž.r.	*kréćale*
3. mn.	*krêćū*	-	sr.r.	*kréćala*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. B: *blebèćat*, *brísat*, *cmákat*, *cvokòćat*, *čèšat*, *dísat*, *dúvat*, *gíbat*, *glòžat*, *izlágat*, *jaúkat*, *klepèćat*, *kréćat* '1. kretati | 2. dirati', *kȁšljat*, *kukuríkat*, *kázat*, *kíhat*, *lȁgat*, *lízat*, *lòkat*, *mávat*, *mèćat*, *mjaúkat*, *mirìsat*, *natézat*, *naprézat*, *nízat*, *písat*, *plésat*, *pomágat*, *púvat*, *púzat*, *skákat*, *skítat*, *sȑkat*, *súkat*, *šȁpćat*, *šéćat*, *škȁkḷat*, *umákat*, *vágat*, *vézat*, *víkat*, *zalágat se*, *zížat*.

Glagoli 3. razreda IV. vrste koji se u govoru Bitelića konjugiraju po n.p. B imaju u infinitivu, imperativu i glagolskom pridjevu radnom uzlazne naglaske, a u prezentu (i glagolskom pridjevu trpnom, ako je potvrđen) silazne. U prezentu je zabilježeno prenošenje naglaska na proklitike: prez. 1. jd. niječ. *nè cmāčēn*, *nè krēćēn*, *nè lažēn*, *nè māšen*, *nè nīžēn*, *nè pūšēn*, *nè skāčēn*, *nè vāžēn*.

Glagoli koji imaju dug naglasak u infinitivu mijenjaju se po gore navedenoj paradigmi ako je naglasak na prvom slogu. Glagoli s duljinom u infinitivu koji imaju naglasak na središnjem slogu u prezentu imaju naglasak pomaknut na prethodni slog, isto kao i glagoli s kratkim naglascima u sredini riječi, pri čemu kod prvih ostaje zanaglasna duljina: *izlágat* (prez. jd. 1. *ìzlāžen*, niječ. *ne ìzlāžēn*, 2. *ìzlāžēš*, 3. *ìzlāžē*, mn. 1. *ìzlāžēmo*, 2. *ìzlāžēte*, 3. *ìzlāžū*, gl. pr. r. m.r. *izlága*, ž.r. *izlágala*, sr.r. *izlágalo*, imp. *izláži*), *kukuríkat* (prez. jd. 1. *kukùrīčēn*, niječ. *ne kukùrīčēn*, 2. *kukùrīčēš*, 3. *kukùrīčē*, mn. 1. *kukùrīčēmo*, 2. *kukùrīčēte*, 3. *kukùrīčū*, gl. pr. r. m.r. *kukuríkā*, ž.r. *kukuríkala*, sr.r. *kukuríkalo*, imp. *kukuríči*), *mirìsat* (prez. jd. 1. *mìrišēn*, niječ. *ne mìrišēn*, 2. *mìrišēš*, 3. *mìrišē*, mn. 1. *mìrišēmo*, 2. *mìrišēte*, 3. *mìrišū*, gl. pr. r. m.r. *mirìsā*, ž.r. *mirìsala*, sr.r. *mirìsalo*, imp. *mirìši*), *natézat* (prez. jd. 1. *nàtēžēn*, niječ. *ne nàtēžēn*, 2. *nàtēžēš*, 3. *nàtēžē*, mn. 1. *nàtēžēmo*, 2. *nàtēžēte*, 3. *nàtēžū*, gl. pr. r. m.r. *natézā*, ž.r. *natézala*, sr.r. *natézalo*, imp. *natéži*), *pomágat* (prez. jd. 1. *pòmāžēn*, niječ. *ne pòmāžēn*, 2. *pòmāžēš*, 3. *pòmāžē*, mn. 1. *pòmāžēmo*, 2. *pòmāžēte*, 3. *pòmāžū*, gl. pr. r. m.r. *pomágā*, ž.r. *pomágala*, sr.r. *pomágalo*, imp. *pomáži*), *umákat* (prez. jd. 1. *ùmāčēn*, niječ. *ne ùmāčēn*, 2. *ùmāčēš*, 3. *ùmāčē*, mn. 1. *ùmāčēmo*, 2. *ùmāčēte*, 3. *ùmāčū*, gl. pr. r. m.r. *umákā*, ž.r. *umákala*, sr.r. *umákalo*, imp. *umáči / umákāj*), *zalágat se* (prez. jd. 1. *zàlāžēn se*, niječ. *ne zàlāžēn se*, 2. *zàlāžēš se*, 3. *zàlāžē se*, mn. 1. *zàlāžēmo se*, 2. *zàlāžēte se*, 3. *zàlāžū se*, gl. pr. r. m.r. *zalágā*, ž.r. *zalágala*, sr.r. *zalágalo*, imp. *zaláži*).

Glagoli s kratkouzlaznim na prvom slogu u infinitivu u konjugaciji prezenta imaju kratkosilazni: *làgat* (prez. jd. 1. *läžēn*, niječ. *nė lažēn*, 2. *läžēš*, 3. *läžē*, mn. 1. *läžēmo*, 2. *läžēte*, 3. *läžū*, gl. pr. r. m.r. *làgā*, ž.r. *làgala*, sr.r. *làgalo*, imp. *làži*), *šàpćat* (prez. jd. 1. *šäpćēn*, niječ. *ne šapćēn*, 2. *šäpćēš*, 3. *šäpćē*, mn. 1. *šäpćēmo*, 2. *šäpćēte*, 3. *šäpćū*, gl. pr. r. m.r. *šàpćā*, ž.r. *šàpćala*, sr.r. *šàpćalo*, imp. *šàpći*, aor. jd. 1. *šàpća*, 2. i 3. *šäpćā*, mn. 1. *šàpćasmo*, 2. *šàpćaste*, 3. *šàpćašē*).

Glagoli 4. razreda IV. vrste

Glagoli koji spadaju u 4. razred IV vrste u infinitivu imaju nastavak *-at*, a prezent tvore nastavcima jd. 1. *-ān*, 2. *-āš*, 3. *-ā*, mn. 1. *-āmo*, 2. *-āte*, 3. *-ajū*, npr. *pítat*, prez. 1. jd. *pîtān*. u govoru Bitelića toj skupini pripadaju: *bàcat*, *bàlat* 'plesati', *böckat*, *dèbḷat (se)*, *dozívat*, *dr̈mat*, *gíbat*, *glàsat (se)*, *ìmat*, *ïtat (se)*, *izúvat*, *kḷücat*, *kòpat*, *küvat*, *lígat* 'lijegati', *lítat* 'razmazivati', *mïgat*, *obúvat*, *opráštat*, *pädat*, *párat*, *pòčimḷat*, *pogáʒat*, *račùnat*, *razlítat*, *ríbat*, *sáńat*, *sèdlat*, *sïdat*, *sïpat*, *sïsat*, *srïćat* 'sretati', *stískat*, *šćípat / štípat*, *štrȁpat* 'prskati', *vàḷat*, *vräćat*, *ubíjat*, *üfat se*, *ukídat*, *zadrímat*.

Glagoli se mijenjaju po n.p. A, B i C.

Naglasna paradigma A glagola 4. razreda IV. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. TR.
1. jd.	*küvān*	-	m.r.	*küvā*	*küvān*
2. jd.	*küvāš*	*küvāj*	ž.r.	*küvala*	*küvāna*
3. jd.	*küvā*	-	sr.r.	*küvalo*	*küvāno*
1. mn.	*küvāmo*	*küvājmo*	m.r.	*küvali*	*küvāni*
2. mn.	*küvāte*	*küvājte*	ž.r.	*küvale*	*küvāne*
3. mn.	*küvajū*	-	sr.r.	*küvala*	*küvāna*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. A: *böckat*, *brïgat (se)*, *br̈bḷat*, *br̈kat*, *čëkat*, *dr̈mat*, *glëdat*, *ïtat (se)*, *jädat se*, *käpat*, *käskat*, *kïdat*, *kläpat*, *klïmat*, *kḷücat*, *krësat*, *kücat*, *kükat*, *küvat*, *kvöcat*, *mïgat*, *mr̈dat*, *mücat*, *pädat*, *pïvat*, *plïvat*, *pòčimat / pòčimḷat*, *prâvdat*, *pücat*, *rïgat*, *rïtat*, *sïdat*, *sïpat*, *sïsat*, *slüšat*, *srïćat* 'sretati', *stärat se*, *šïbat*, *šćücat / štücat*, *štrȁpat* 'prskati', *tïrat*, *tr̈kat*, *tr̈zat*, *üfat se*, *värat*, *vèčerat*, *vräćat*.

Naglasak je u svim primjerima kratkosilazni na prvom slogu, koji se gotovo uvijek prenosi na proklitike (*nè bockān*, *nè itān se*, *nè kḷucān* itd.), osim kod glagola *prâvdat*, *pòčimat*, *vèčerat*. Prvi ima dugosilazni naglasak u cijeloj paradigmi, a druga dva kratkouzlazni naglasak na početnom slogu čitave paradigme. Uzlazni se naglasci ne prenose na proklitike, a nakon prenošenja dugosilaznog, na tom slogu ostaje zanaglasna duljina:

- *prâvdat*, prez. jd. 1. *prâvdān*, niječ. *nè prāvdān*, 2. *prâvdāš*, 3. *prâvdā*, mn. 1. *prâvdāmo*, 2. *prâvdāte*, 3. *prâvdajū*, gl. pr. r. m.r. *prâvdā*, ž.r. *prâvdala*, sr.r. *prâvdalo*, imp. *prâvdāj;*

- *pòčimat*, prez. jd. 1. *pòčimān*, niječ. *ne pòčimān*, 2. *pòčimāš*, 3. *pòčimā*, mn. 1. *pòčimāmo*, 2. *pòčimāte*, 3. *pòčimajū*, gl. pr. r. m.r. *pòčimā*, ž.r. *pòčimala*, sr.r. *pòčimalo*, imp. *pòčimāj;*

- *vèčerat*, prez. jd. 1. *vèčerān*, niječ. *ne vèčerān*, 2. *vèčerāš*, 3. *vèčerā*, mn. 1. *vèčerāmo*, 2. *vèčerāte*, 3. *vèčerajū*, gl. pr. r. m.r. *vèčerā*, ž.r. *vèčerala*, sr.r. *vèčeralo*, imp. *vèčerāj.*

Naglasna paradigma B glagola 4. razreda IV. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.	GL. PR. TR.
1. jd.	*ràzlītān*	-	m.r.	*razlítā*	*ràzlītān*
2. jd.	*ràzlītāš*	*ràzlītāj*	ž.r.	*razlítala*	*ràzlītāna*
3. jd.	*ràzlītā*	-	sr.r.	*razlítalo*	*ràzlītāno*
1. mn.	*ràzlītāmo*	*ràzlītājmo*	m.r.	*razlítali*	*ràzlītāni*
2. mn.	*ràzlītāte*	*ràzlītājte*	ž.r.	*razlítale*	*ràzlītāne*
3. mn.	*ràzlītajū*	-	sr.r.	*razlítala*	*ràzlītāna*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. B: *bírat*, *bívat*, *cípat*, *čárat* '1. čarati | 2. šarati', *čítat*, *čúvat*, *dírat*, *dozívat*, *gátat*, *gíbat*, *gúrat*, *izúvat*, *jávḷat*, *kárat se*, *krížat*, *kúpat*, *kúsat*, *lémat*, *lígat* 'lijegati', *lítat*, *lívat*, *mávat*, *mácat* 'mamiti', *míńat*, *míšat*, *mórat*, *obúvat*, *opráštat*, *párat*, *pítat*, *pláćat*, *príčat*, *priprémat*, *pripovídat*, *pogáʒat*, *razlítat*, *rédat*, *ríbat*, *sáńat*, *skídat*, *skítat*, *spávat*, *stískat*, *svíʒat se*, *šárat*, *šćípat / štípat*, *ubíjat*, *ukídat*, *váḷat*, *vládat*, *zadrímat*, *zívat*.

Glagoli 4. razreda IV. vrste koji se mijenjaju po n.p. B u infinitivu i glagolskom pridjevu radnom imaju uzlazne naglaske, koji su u imperativu i prezentu pomaknuti ka početku riječi, dakle ili na prethodni slog (kao u *izúvat*, *obúvat*, *opráštat*, *pogáʒat*, *razlítat*, *ubíjat*, *ukídat*, *zadrímat*) ili se u istom slogu kroz paradigmu smjenjuju uzlazni i silazni naglasci (kao u *gíbat*, prez. 1. jd. *gîbān*, *lígat*, prez. 1. jd. *lîgān*, *lítat*, prez. 1. jd. *lîtān*, *párat*, prez. 1. jd. *pârān*, *pítat*, prez. 1. jd. *pîtān*, *ríbat*, prez. 1. jd. *rîbān*, *sáńat*, prez. 1. jd. *sâńān*, *stískat*, prez. 1. jd. *stîskan*, *šćípat / štípat*, prez. 1. jd. *šćîpān / štîpān*).

U prezentu i imperativu naglasak se prenosi na proklitike, npr. imp. niječ. *nè pītāj*, *nè pārāj*, prez. 1. jd. *nè stīskān*, *nè lītān*.

Naglasna paradigma C glagola 4. razreda IV. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	*kòpān*	-	m.r.	*kȍpā*
2. jd.	*kòpāš*	*kòpāj*	ž.r.	*kòpala*
3. jd.	*kòpā*	-	sr.r.	*kòpalo*
1. mn.	*kòpāmo*	*kòpājmo*	m.r.	*kòpali*
2. mn.	*kòpāte*	*kòpājte*	ž.r.	*kòpale*
3. mn.	*kòpājū*	-	sr.r.	*kòpala*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. C: *bàcat*, *bàlat* 'plesati', *blìstat*, *bȑzat*, *cvìtat*, *čepȑkat*, *čèšļat*, *čùpat*, *dèbļat (se)*, *dìvļat*, *falìsat*, *glàsat (se)*, *gomìlat*, *grànat*, *gùtat*, *jàčat*, *jurìšat*, *ìgrat*, *ìmat*, *klùpat* 'slagati vunu u klupko', *kòmadat*, *kòpat*, *kòpčat*, *kòracat*, *kȑcat*, *krivùdat*, *lìstat*, *mȑmļat*, *malàksat*, *mòtat*, *mùļat*, *nabàsat*, *obèćat*, *olàkšat*, *omèkšat*, *pètļat*, *pìšat*, *račùnat*, *sèdlat*, *smèkšat*, *vàļat*, *vèslat*, *vìnčat*, *vòńat.*

U glagola 4. razreda IV. vrste u n.p. C nalazimo uzlazne naglaske u čitavoj paradigmi, osim u glagolskom pridjevu radnom muškog roda, gdje nalazimo silazne naglaske. Preskakanje na proklitike nije zabilježeno. Kad su prefigirani, naglasak je u gl. pr. r. pomaknut na prvi slog (n.p. B), npr. *iskòpat*, *ȉskopā*, *ȉskopāla* (uz rjeđe *iskòpala*), *raskomàdat*, gl. pr. r. ž.r. jd. *räskomadāla* (uz rjeđe *raskomàdala*).

Glagol *klùpat* 'slagati vunu u klupko' ima paradigmu: prez. jd. 1. *klùpān*, niječ. *ne klùpān*, 2. *klùpāš*, 3. *klùpā*, mn. 1. *klùpāmo*, 2. *klùpāte*, 3. *klùpajū*, gl. pr. r. m.r. *klùpā*, ž.r. *klùpala*, sr.r. *klùpalo*, imp. *klùpāj*, aor. jd. 1. *klùpa*, 2. i 3. *klȕpā*; mn. 1. *klùpasmo*, 2. *klùpaste*, 3. *klùpašē*.

Glagol *ìmat* nalazimo u dvostrukim oblicima te ga možemo označiti kao tip C/A: prez. jd. 1. *ìmān / ȉmān*, 2. *ìmāš / ȉmāš*, 3. *ìmā / ȉmā*, mn. 1. *ìmāmo / ȉmāmo*, 2. *ìmāte / ȉmāte*, 3. *ìmajū / ȉmajū*, gl.pr.r. m.r. *ìmā / ȉmā*, ž.r. *ìmala*, sr.r. *ìmalo*, imp. *ìmāj / ȉmāj*, aor. jd. *ȉmā*; mn. 1. *ìmasmo*, 2. *ìmaste*, 3. *ìmašē*. Niječni oblik *némat* u prezentu ima samo silazne naglaske te ga svrstavamo u n.p. B: prez. jd. 1. *nêmān*, 2. *nêmāš*, 3. *nêmā*, mn. 1. *nêmāmo*, 2. *nêmāte*, 3. *némajū*, gl. pr. r. *némā*, ž.r. *némala*, sr.r. *némalo*, imp. *nêmāj*, aor. jd. *néma*; mn. 1. *némasmo*, 2. *némaste*, 3. *némašē*.

Glagoli *falìsat*, *malàksat*, *račùnat* također pripadaju ovom konjugacijskom tipu:

- *falìsat se*, prez. jd. 1. *falìsān se*, niječ. *ne falìsān se*, 2. *falìsāš*, 3. *falìsā*, mn. 1. *falìsāmo*, 2. *falìsāte*, 3. *falìsajū*, gl. pr. r. m.r. *falìsā*, ž.r. *falìsala*, sr.r. *falìsalo*, imp. *falìsāj*,

- *malàksat*, prez. jd. 1. *malàksān*, niječ. *ne malàksān*, 2. *malàksāš*, 3. *malàksā*, mn. 1. *malàksāmo*, 2. *malàksāte*, 3. *malàksajū*, gl. pr. r. m.r. *malàksā*, ž.r. *malàksala*, sr.r. *malàksalo*, aor. jd. *mälaksā*, mn. 1. *malàksasmo*, 2. *malàksaste*, 3. *malàksašē*,

- *račùnat*, prez. jd. 1. *račùnān*, 2. *račùnāš*, 3. *račùnā*, mn. 1. *račùnāmo*, 2. *račùnāte*, 3. *račùnajū*, gl. pr. r. m.r. *račùnā*, ž.r. *račùnăla*, sr.r. *račùnălo*, imp. *račùnāj*, aor. jd. *räčunā*; mn. 1. *račùnasmo*, 2. *račùnaste*, 3. *račùnašē.*

d) Glagoli V. vrste

U V. vrstu u govoru Bitelića spadaju glagoli koji u infinitivu imaju *-ovat* / - *evat*, *-ivat* a prema prezentu smo ih razdvojili u dva razreda.

Glagoli 1. razreda V. vrste

Glagoli koji pripadaju 1. razredu V. vrste u prezentu imaju nastavke: jd. 1. *-ujēn*, 2. *-ujēš*, 3. *-ujē*, mn. 1. *-ujēmo*, 2. *-ujēte*, 3. *-ujū*, npr. *kupòvat*, prez. jd. 1. *kùpujēn*, 2. *kùpujēš*, 3. *kùpujē*, mn. 1. *kùpujēmo*, 2. *kùpujēte*, 3. *kùpujē*, gl. pr. r. m.r. *küpovā*, ž.r. *küpovala*, sr.r. *küpovalo*, imp. *kùpūj.*

Ti nastavci sudjeluju u tvorbi prezenta glagola *bïčovat / bïčevat*, *dodávat*, *cärovat / cärevat*, *kòvat*, *škölovat*, *päkovat*, *rädovat se*, *rätovat*, *späkovat*, *vïrovat*, prez. 1. jd *bïčujēn*, *dòdājēn*, *küjēn*, *škölujēn*, *päkujēn*, *rädujēn*, *rätujēn*, *späkujēn*, *vïrujēn.*

Prva se skupina glagola konjugira po n.p. A. i n.p. B.

Naglasna paradigma A glagola 1. razreda V. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	*vïrujēn*	-	m.r.	*vïrovā*
2. jd.	*vïrujēš*	*vïrūj*	ž.r.	*vïrovāla*
3. jd.	*vïrujē*	-	sr.r.	*vïrovālo*
1. mn.	*vïrujēmo*	*vïrūjmo*	m.r.	*vïrovāli*
2. mn.	*vïrujēte*	*vïrūjte*	ž.r.	*vïrovāle*
3. mn.	*vïrujū*	-	sr.r.	*vïrovāla*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. A: *bïčovat / bïčevat*, *cärovat / cärevat*, *ïmenovat*, *jàdikovat*, *kämenovat*, *kümovat*, *mäčovat / mäčevat se*, *mïlovat*, *ńëgovat*, *päkovat*, *rädovat se*, *rätovat*, *späkovat*, *škölovat*, *vïrovat*, *zïmovat*, *žälovat se*.

U n.p. A glagola V. vrste naglasak je nepomičan, tj. uvijek je na istom slogu, i to kratkosilazni na prvom slogu u svim primjerima. Očekivano bilježimo prenošenje naglasaka na proklitike: prez. 1. jd. *nè bičujēn*, *nè carujēn*, *nè školujēn*, *nè pakujēn*, *nè radujēn se*, *nè ratujēn*, *nè spakujēn*, *nè virujēn*.

Svi se glagoli konjugiraju kao u gore navedenom primjeru.

Naglasna paradigma B glagola 1. razreda V. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	*kùpujēn*	-	m.r.	*kupòvā*
2. jd.	*kùpujēš*	*kùpūj*	ž.r.	*kupòvala*
3. jd.	*kùpujē*	-	sr.r.	*kupòvalo*
1. mn.	*kùpujēmo*	*kùpūjmo*	m.r.	*kupòvali*
2. mn.	*kùpujēte*	*kùpūjte*	ž.r.	*kupòvale*
3. mn.	*kùpujū*	-	sr.r.	*kupòvala*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. B: *blagòvat*, *bolòvat*, *daròvat*, *gladòvat*, *kupòvat*, *miròvat*, *(p)sòvat*, *putòvat*, *sïlovat* 'prisiljavati', *štòvat*, *tugòvat*.

U n.p. B glagola V. vrste 1. razreda nalazimo uzlazne naglaske na prvom slogu u imperativu i prezentu, a u infinitivu i glagolskom pridjevu radnom uzlazne naglaske na središnjem slogu. Nije zabilježeno preskakanje na proklitike.

Glagolski pridjev radni može se u glagola *daròvat*, *gladòvat*, *kupòvat*, *miròvat*, *(p)sòvat*, *putòvat*, *sïlovat* 'prisiljavati', ostvariti i po obrascu n.p. A, npr. *küpovā, küpovāla, küpovālo*, pa te glagole možemo označiti kao tip B-A/B.

Svi navedeni glagoli su nesvršeni te prema tome nemaju aorist.

Glagoli 2. razreda V. vrste

Glagoli koji pripadaju 2. razredu V. vrste u prezentu imaju nastavke: jd. 1. *-ivān*, 2. *-ivāš*, 3. *-ivā*, mn. 1. *-ivāmo*, 2. *-ivāte*, 3. *–ivajū*, npr. *dobacívat*, prez. jd. 1. *dobàcīvān*, 2. *dobàcīvāš*, 3. *dobàcīvā*, mn. 1. *dobàcīvāmo*, 2. *dobàcīvāte*, 3. *dobacívajū*, gl. pr. r. m.r. *dobacívā*, ž.r. *dobacívala*, sr.r. *dobacívalo*, imp. *dobàcīvāj*.

Glagoli *dopisívat*, *iskļučívat*, *odlučívat*, *poštívat*, *zaļubļívat* u prezentu imaju takve prezentske nastavke, npr. prez. 1. jd. *dopìsīvān*, *iskļùčīvān*, *odlùčīvān*, *pòštīvān*, *zaļùbļīvān*.

Svi se glagoli mijenjaju po n.p. B.

Naglasna paradigma B glagola 2. razreda V. vrste:

	PREZENT	IMPERATIV		GL. PR. R.
1. jd.	*pòštīvān*	-	m.r.	*poštívā*
2. jd.	*pòštīvāš*	*pòštīvāj*	ž.r.	*poštívala*
3. jd.	*pòštīvā*	-	sr.r.	*poštívalo*
1. mn.	*pòštīvāmo*	*pòštīvājmo*	m.r.	*poštívali*
2. mn.	*pòštīvāte*	*pòštīvājte*	ž.r.	*poštívale*
3. mn.	*pòštīvajū*	-	sr.r.	*poštívala*

Glagoli koji se u govoru Bitelića mijenjaju po n.p. B: *dobacívat*, *dopisívat*, *dosaʒívat*, *iskļučívat*, *odlučívat*, *poštívat*, *zaļubļívat.*

U n.p. B V. vrste nalazimo glagole koji imaju dugouzlazne naglaske na središnjim slogovima. U paradigmi se taj naglasak pomiče za jedno mjesto ka početku riječi, a na njegovu mjestu ostaje zanaglasna duljina. Kod glagola *poštívat* naglasak je na prvom slogu u paradigmi, a kod ostalih se povlači na prethodni slog. Prelazak naglaska na proklitike nije potvrđen. Paradigme tih glagola:

- *dopisívat*, prez. jd. 1. *dopìsīvān*, 2. *dopìsīvāš*, 3. *dopìsīvā*, mn. 1. *dopìsīvāmo*, 2. *dopìsīvāte*, 3. *dopìsīvāju*, gl. pr. r. m.r. *dopisívā*, ž.r. *dopisívala*, sr.r. *dopisívalo*, imp. *dopìsīvāj*;

- *iskļučívat*, prez. jd. 1. *iskļùčīvān*, 2. *iskļùčīvāš*, 3. *iskļùčīvā*, mn. 1. *iskļùčīvāmo*, 2. *iskļùčīvāte*, 3. *iskļùčīvāju*, gl.pr.r. m.r. *iskļučívā*, ž.r. *iskļučívala*, sr.r. *iskļučívalo*, imp. *iskļùčīvāj*;

- *odlučívat*, prez. jd. 1. *odlùčīvān*, 2. *odlùčīvāš*, 3. *odlùčīvā*, mn. 1. *odlùčīvāmo*, 2. *odlùčīvāte*, 3. *odlùčīvāju*, gl. pr. r. m.r. *odlučívā*, ž.r. *odlučívala*, sr.r. *odlučívalo*, imp. *odlùčīvāj*;

- *zaļubļívat se*, prez. jd. 1. *zaļùbļīvān* 2. *zaļùbļīvāš*, 3. *zaļùbļīvā*, mn. 1. *zaļùbļīvāmo*, 2. *zaļùbļīvāte*, 3. *zaļùbļīvajū*, gl. pr. r. m.r. *zaļubļívā*, ž.r. *zaļubļívala*, sr.r. *zaļubļívalo*, imp. *zaļùbļīvāj*.

8.) Zaključci o glagolima

U glagolskom sustavu zabilježili smo djelomično čuvanje arhaičnih značajki poput aorista, koji je u govoru vrlo često u upotrebi, te oblika za glagolski prilog prošli na *-v.*

Paradigmatska analiza napravljena je po glagolskim vrstama, koje su preuzete iz Akademijine gramatike i prilagođene opisu govora Bitelića. Prema tome, glagole smo podijelili na pet vrsta, a I., IV. i V. dodatno su podijeljene na razrede (I. na šest, IV. na četiri, a V. na dva razreda).

Naglasne paradigme glagola razlikuju se od naglasnih paradigmi imenica i pridjeva po tome što je n.p. C glagola nepomična, a n.p. C imenica pomična paradigma. S druge strane, n.p. B imenica nepomična je u imenica, a pomična u glagola.

U n.p. A bilježimo u većini slučajeva primjere s kratkosilaznim na prvom slogu osnove neprefigiranih glagola, odnosno s kratkouzlaznim na prvom slogu prefigiranih glagola, i to u čitavoj paradigmi. Silazni se prenosi na proklitike, a uzlazni ne.

U n.p. B bilježimo prenošenje na proklitike u prezentu u kojemu nalazimo silazne naglaske, kao i u imperativu, dok su infinitiv i glagolski pridjev radni naglašeni uzlaznim naglascima vezanima za kraj osnove. Također, zabilježeno je preskakanje naglaska na proklitike u glagola I. vrste.

N.p. C je glagolska nepomična paradigma, no zamjetno je djelomično čuvanje pomičnosti u glagolskim pridjevima glagola 4. razreda IV. vrste kada se oblici za muški rod razlikuju od oblika za srednji i ženski.

III.2.2.6. Nepromjenjive riječi

Nepromjenljive vrste riječi su prilozi, prijedlozi, veznici, uzvici i čestice. U nastavku ćemo pregledati njihove najvažnije značajke u govoru Bitelića.

1.) Prilozi

Prilozi ili adverbi su nepromjenjiva vrsta riječi koja pobliže označava neku glagolsku radnju, npr. *dòbro vözī*. Mogu stajati i iz pridjev, npr. *jâko zanìmḷiv*; ili uz drugi prilog, npr. *prîčā dösta brȉzo*; ili uz (glagolsku imenicu) koja označava radnju, npr. *skrëtāńe lîvo*.

Prilozi se mogu promatrati i kao djelomično promjenjive riječi, jer se prilozi načina mogu komparirati ili stupnjevati slično pridjevima, npr. *dòbro – bȍḷē – nâjboḷē*, *làko – lȁkšē*, *nâjlakšē*. Kao i pridjevi, i prilozi koji imaju apsolutno značenje u govoru Bitelića redovno imaju superlativ, npr. *nâjprȉvō / nâjprȉvō*, *nâjzàdńē / nâjzàdńē*. S obzirom da su komparativ i superlativ priloga oblikom isti komparativu i superlativu priloga, ne možemo sa sigurnošću utvrditi jesu li nastali konverzijom. Ipak, u govoru Bitelića pridjevi i prilozi mogu se razlikovati samo po naglasku, npr. prid. sr.r. jd. neodr. *téško*, odr. *têškō*, pril. *têško*.

Prilozi označavaju okolnosti vršenja glagoske radnje pa se prema značenju dijele na:
- mjesne (npr. *sprîda*, *vâni / vânka*, *zâda*, *özāda*),
- vremenske (npr. *čêsto*, *dànas*, *dávno*, *rîtko*, *sütra*),
- načinske (npr. *brȉzo*, *blâgo*, *jèdva*, *têško*, *vëselo*),
- uzročne (npr. *stöga*);
- količinske (*dösta*, *jöš*, *mälo*, *zèru* 'malo'[254]).

U govoru Bitelića količinski prilozi mogu biti i *čüdo*, *mäsu*, *püno* 'mnogo', *vëćē* 'više'. Prilozi mogu imati i značenje vjerojatnosti, pretpostavke ili sumnje, npr. *bìće*, *mòžda*, *návodno*, *töbože / töboš*, *và̧lda*.

Prilozi i priloške zamjenice mogu dobiti navezak *n* ako završavaju dugim samoglasnikom, npr. *kàdān*, *òklēn* 'odakle', *òvdān* 'ovuda', *pöslīn* 'poslije', *sàdān*, *tùdān*,

[254] Taj turcizam se može ostvariti i kao *zèro*, *zèra*. U izvedenicama tvorenima od te osnove nalazimo deminutiv *zèrcu*, a prilog *ȉzerē* 'iti malo' uvijek završava vokalom -*ē*.

övdalēn, *dóklēn*. Takvi primjeri potvrđeni su i bez naveska: *kàdā*, *òklē* 'odakle', *òvdā*, *öndā*,[255] *pöslī*, *sàdā*, *tùdā*, *övdalē*, *dóklē*.

Kod priloga bilježimo dosljedno provedene fonološke promjene, pa tako promjena kratkih nenaglašenih samoglasnika zahvaća priloge poput *odávno* : *odávna*, *ùjtro* : *ùjtra*. Suglasnička značajka izostanka *h* vidljiva je u priloga poput *ödmā*, *nämā* (ta dva priloga najčešće dolaze zajedno: *ödmā nämā*). Također, dosljedno se provodi obezvučenje posljednjih zvučnih suglasnika ako dolazi do eliminacije samoglasnika, npr. *töbože > töboẓ > töboš*.

2.) Prijedlozi

Prijedlozi ili prepozicije su pomoćne ili gramatičke nepromjenjive riječi koje izriču međusobni odnos predmeta ili radnji izraženih punoznačnom riječju uz koju stoje, npr. *pröšā mïmo mëne* ('pokraj mene'), *prîčā ò sebi*, *mïslī ná me*. U svezama prijedloga i imenica dolazi do fonoloških promjena (v. *III.1. Fonologija*): jednačenja po zvučnosti (npr. *bèẓ tebe > bès tebe*, *prìḍ škōlu > prìt škōlu*) i mjestu tvorbe (npr. *s ńïma > š ńïma*, *s čètri žène > š čètri žène*), ispadanja suglasnika (npr. *ïspriḍ kućē > isprì kućē*, *od dïda > ò dida*) ili redukcija samoglasnika (npr. *mëẓu > mëẓ*, *ràdi > räd*), kao i do promjena naglaska (npr. *nà mene > ná me*).

S prijedlozima dolaze svi padeži osim nominativa i vokativa. Lokativ uvijek dolazi s prijedlogom, dativ vrlo rijetko, a genitiv i instrumental često. Prijedlozi su proklitike te na njih prelazi naglasak, kao prenošenje (rezultat kratkouzlazni) ili preskakanje (kratkosilazni), što velikim dijelom ovisi kojoj naglasnoj paradigmi imenice uz koje prijedlog dolazi pripadaju (prenošenje je karakteristika n.p. A, a preskakanje n.p. C imenica i n.p. B glagola, v. *III.2.2.1. Imenice* i *III.2.2.5. Glagoli*).

Prijedlozi koji u govoru Bitelića dolaze uz genitiv: *bez*[256] (npr. *bèẓ mene*, *bès tebe*), *blïžē* (npr. *blïžē cèstē*), *do* (npr. *dò kraja*, *dò ńega*), *iẓ* (npr. *is Síńa*, *iẓ glávē*), *ïza* (npr. *ïza brîga*, *izà mene*), *koḍ* (npr. *kòd ńega*, *kòt štalē*), *kraj* (npr. *kràj ńivē*, *kräj mosta*), *oḍ* (npr. *öd oka*, *òt sebe*, *ò tebe*), *oko* (npr. *okò kućē*, *okò mene*), *pöslīn / pöslī / posli* (npr. *pöslīn sríde*, *posli vâs*), *prïje / prije* (npr. *prïje ńê*, *prije pétka*), *prïko* (npr. *prïko vòdē*, *prïko mosta*, *prikò ńē*), *pöput* (rijetko, percipira se kao književni govor; npr. *pöput mëne*, *pöput sṛnē*), *räḍ / ràdi*

[255] U govoru najstarije generacije može se čuti i *ündāk*, s naveskom *-k*.
[256] U govoru najstarijih dolazi i oblik *brez*.

(npr. *ràdi mëne*, *raḑ töga*), *s / sa* (npr. *sä brda / z bȑda*, *š ńëga*, *s gòrē*), *spram* (npr. *spram púta*, *spràm ńē*), *nákon / näkon* (npr. *nákon toga*, *näkon sùbotē*), *u* (npr. *ù mene*, *ù nās*), *üoči* (npr. *üoči Bòžića*, *üoči Góspē*), *vȉšē / viš* (npr. *vȉšē ńëga*, *viš zîda*). Napominjemo da prijedlog *od* dolazi i u genitivnim oblicima koji označavaju posvojnost, npr. *òḑ ćaćē* (v. *III.3. Sintaksa*).

Uz dativ prijedlozi dolaze vrlo rijetko, no zabilježili smo sljedeće: *k / ka* (npr. *k óvcan*, *ka ńȉvi*), *üsprkos* (rijetko, npr. *üsprkos töme*), *ünatoč* (npr. *ünatoč töme*). Prijedlog *k* može izostati, npr. *ka grâdu*, *grâdu* (v. *III.3. Sintaksa*).

Prijedlozi koji u govoru Bitelića dolaze s akuzativom: *kroẓ / kroza* (npr. *kröẓ smīj*, *krözā ń*, *kròs suze*), *na* (npr. *nà krov*, *nä misēc*, *na sèstru*, *ná me*), *o* (npr. *ò tō*, *ò stō*, *ö glāvu*), *po* (npr. *pò mene*, *pó me*, *po žìvot*), *poḑ / poda* (npr. *pöd noge*, *pöd glāvu*, *pòt sukńu*, *pödā se*), *priḑ* (npr. *prit čòvika*, *prȉd mōre*, *prìd ńū*), *u* (npr. *ü srce*, *ü rūku*, *ù rame*), *uẓ / uza* (npr. *us krèvet*, *ùz ńū*, *uzà skale*), *za* (npr. *zà sriću*, *zä kosu*, *zä dān*, *zâ ń*).

Prijedlozi koji dolaze s lokativom u govoru Bitelića su: *na* (npr. *na kvásu*, *na glávi*, *na kròvu*, *nà ńemu*), *o* (npr. *ò babi*, *o žèni*, *o grádu*), *prëma* (npr. *prema mëni*, *prema sèlu*, *prëma küći*), *pri* (npr. *pri rúci*, *pri nòzi*), *po* (npr. *po svítu*, *po grádu*, *po vòdi*), *u* (npr. *ù sebi*, *u slučáju*, *ü brdu*).

Prijedlozi s instrumentalom u govoru Bitelića su: *mëẓu* (npr. *mëẓu žènan / žènama(n)*, *meẓ ńȉman*), *s /sa* (npr. *s mäterōn*, *sà babōn*, *š ńîn*, *z bräton*), *poḑ / poda* (npr. *pod nògōn*, *pot kròvon*, *pöd moston*, *pöda mnōn*), *priḑ / prida* (npr. *prìd menōn / prȉda mnōn*, *priḑ stàzon*, *prìt kućōn*, *prì tebōn*), *za* (npr. *zà kruvon*, *zà sebōn*, *za žènōn*). I uz instrumental koji označava sredstvo dolazi prijedlog *s*, npr. *s àuton*, *s lòpatōn*, *s mòtikōn*. Prijedlog *s* umeće se u zamjenice, npr. I jd. *nȉ s kīn*, *në s kīn* (v. *III.3. Sintaksa*). Uz napomene o prijedlozima koji dolaze s instrumentalom važno je spomenuti da nalazimo i razvoj prijedloga *sǫ > *su* (uz dubletno *sa / s* < *sь), najčešće uz brojeve i zamjenice: *sü trī* (pored *sä trī*), *sù kīn* (pored *s kîn*), *sù čīn* (pored *š čîn*).

Iz primjera je vidljivo da prijedlozi imaju naglašene i nenaglašene varijante te da dolaze s alofonskim (ili alomorfskim) realizacijama u sandhi pozicijama.

3.) Veznici

Veznici ili konjunkcije su nepromjenjive gramatičke riječi koje povezuju riječi ili rečenice i surečenice. Prema tome dolaze li u nezavisnim ili zavisnim rečenicama razlikuju se nezavisni (usporedni, koordinativni) i zavisni (subordinativni) veznici.

Navodimo nezavisne veznike zabilježene u govoru Bitelića: *a*, *àli / äli / al*, *i*, *ïli / ìli / il / öli*, *ösim*, *ösim šta*, *neg / nègo*, *ni*, *nïti*, *pa*, *sàmo*, *sàmo šta*, *te / ter*, *vëć / vej.* Dio nezavisnih veznika (npr. *i*, *ili*, *ni*, *niti*, *pa*, *te*) ne povezuje samo surečenice nego i pojedine riječi, npr. *brät i sèstra*, *nì jā nì tī*, *dësno pa lîvo.* Kao što je vidljivo iz gornjih primjera, moguć je i prelazak naglaska na vezničke proklitike. Kao suprotni veznik najčešće je u upotrebi veznik *već*, a veznik *nègo* dolazi rjeđe, i to uglavnom u apokopiranom obliku *neg*, npr. *níje pêt vej šêst.*

Zavisni veznici povezuju zavisnosložene rečenice i izriču odnos zavisnosti između surečenica. Iz govora Bitelića navodimo: *àko / äko / ak*, *čîn*, *da*, *dàklē / dàklēn*, *dök*, *jer / jel / jèrbo* (s naveskom *bo*), *kâ / ko* 'kao',[257] *kaḍ / kadli*, *kàko*, *màkar*, *neg / nègo*, *nèka*, *pöšto*, *zàto šta.* Zavisni veznici većinom ne povezuju pojedine riječi, osim u pojedinim kontekstima, npr. *jèdna kâ nijèdna.*

Razlika između zavisnih i nezavisnih veznika nije točno određena, nego neki veznici mogu imati i zavisnu i nezavisnu funkciju, npr. *vëć*, *neg / nègo*. Osim toga, druge vrste riječi mogu imati vezničku ulogu, primjerice upitno-odnosne zamjenice (i to imeničke, npr. *kö*, *štä*; zatim pridjevske, npr. *kòjī*, *čijī*, *kàkāv*, *kòlkī*; te priloške *dï*, *küḍ*, *käḍ*, *kàko*) ili prilozi (npr. *dókle*, *dótle*).

[257] Veznik *kâ* 'kao' može se ostvariti i kao *kî*, *kû*, npr. *Cùre ódajū ki ì mī!* || *Kû da si znâ!*

4.) Čestice

Čestice, partikule ili riječce nempromjenjive su riječi koje služe za oblikovanje rečeničnog ustrojstva, isticanje ili promjenu značenja pojedinih riječi uz koje stoje. Prema tome govorimo o upitnim česticama (*lï*, *äl*, *zär*), potvrdnim i niječnim česticama (*dä* i *nè*), te česticama koje služe za isticanje (*bär*, *bäš*, *bòme*, *čäk*, *göḑ*, *mä*, *takóʒer*, *tä*), za ukazivanje (*èvo*, *èto*, *èno*, *nü*). Podjela nije apsolutna i ne obuhvaća sve čestice. Primjerice, čestica *nèka / nek* služi u tvorbi imperativa. Vrlo je frekventna čestica *nü* u značenju 'vidi', ali može biti i semantički prazna, tj. koristiti se kao poštapalica, npr. *nü ga*, *nü pàsa* : *Nü*, *da ti rëčen*.

Upitna čestica *li* metatezom prelazi ispred nastavka glagola te postaje infiks u upitnim oblicima za 1. i 2. lice množine prezenta, npr. prez. 1. mn. *òćelimo*, 2. mn. *ìmālite* (< *ìmāte li*), *ïʒēlite* (< *ïʒete li*). Ta je pojava češća u neformalnoj komunikaciji, posebno u govornika srednje i stare generacije.

Čestica *da* tvorbeno je plodna i slaganjem sa zamjenicama *štä* i *küḑ* daje potvrdne čestice koje imaju nijansu slaganja koje se podrazumijeva: *dàšta*, *dàkuće* 'dakako'. U takvoj tvorbi sudjeluju i druge vrste riječi, npr. *dabòme.*

Čestica *se*, osim u tvorbi povratnih glagola, dolazi u bezličnim konstrukcijama uz glagole u 3. licu jednine kojima se izriče želja, volja ili potreba. Osoba na koju se odnosi radnja označena je daljim objektom, tj. imenicom ili zamjenicom u dativu, npr. *jïdē mi se júva*, *pïvā mu se*, *nè pīšē ti se dòbro*. Imenice i naglašene zamjenice obično dolaze ispred takvih glagola, a enklitičke zamjenice nakon, npr. *Ìvanu se spâvā* : *spâvā mi se*, *ńïman se nè rādī* : *nè rādī in se.*

Razmjerno često u upotrebi je čestica *nä* u značenju 'izvoli, uzmi'.

5.) Usklici

Usklici ili uzvici su vrsta nepromjenjivih riječi koje nemaju logičkoga značenja nego služe za izricanje osjećaja, raspoloženja, dozivanje, poticanje, pozdravljanje ili oponašanje prirodnih zvukova (onomatopejske riječi). Samoglasnici jednosložnih usklika često su nazalizirani (v. *III.3.1. Vokalizam*). Izdvajamo one koji su posuđeni: *Àdio!* || *Sùper!* || *Brâvo!*

Usklici koji se koriste kao pozdravi u govoru Bitelića mogu se izgovoriti i tako da se naglasak prenese na zadnji slog prve riječi, tj. ona poprima karakteristike proklitike, npr. *dobrò jutro*, *dobrà večēr*. U protivnom se također izgovaraju kao jedna fonetska riječ, no naglasak nije prenesen, npr. *dobro jütro*, *dobra vëčēr*.

Mlađi govornici koriste uzvike *Zákon! Lùďlo!* koji su nastali konverzijom od domaćih riječi. Većinom imaju značenje pozitivnih konotacija. Mogu se koristiti i sarkastično, pri čemu imaju suprotno (negativno) značenje.

6.) Zaključci o nepromjenjivim riječima

Nepromjenjive riječi u govoru Bitelića pokazuju karakteristike novoštokavskih ikavskih govora, od kojih se razlikuju po fonološkim značajkama (primjerice obezvučenje finalnih suglasnika).

U podjeli se ističu prilozi, i to načinski, jer imaju sposobnost komparacije, odnosno razlikuju oblike za pozitiv, komparativ i superlativ. Osim toga, prilozi se od neodređenih pridjeva srednjeg roda razlikuju po tom što imaju arhaičniji naglasak.

Prijedlozi su opisani prema padežima s kojima su potvrđeni, pri čemu se dosljedno provode prenošenje i preskakanje naglaska na prijedloge u proklitičkim pozicijama. Prijedlozi redovno dolaze uz posvojne genitive i instrumentale koji označavaju sredstvo.

U opisu veznika, koje smo okvirno podijelili na nezavisne i zavisne, zabilježili smo čestu pojavu apokope odnosno eliminacije finalnog samoglasnika. Kao i veznici, usklici i čestice također mogu preuzeti naglasak ako dolaze u proklitičkoj poziciji.

III.3. Bilješke o sintaksi

Sintaksa se u ovome radu promatra u dijalektološkom smislu, dakle, navode se kategorije koje su važne s dijalektološke točke gledišta, i to one najizrazitije.[258] U literaturi o novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije opaske o sintaksi donose samo Šimundić (1971: 184–201) i Lisac (2003: 58).

III.3.1. Sintaksa padeža

U sintaksi padeža opisujemo pojedine dijalektološke značajke vezane uz padeže imenica, pridjeva i zamjenica. Zajedno se opisuju nominativ i vokativ te akuzativ i lokativ, a genitiv, dativ i instrumental promatraju se zasebno.

1.) Nominativ i vokativ

U govoru Bitelića, ali i općenito u novoštokavskim ikavskim govorima (v. Lisac 2003: 58) na mjestu nominativa, osnosno u ulozi subjekta, može stajati vokativ, koji je također nezavisni padež, npr. *gönī Ìvane zà ńīn* (prez.), *nòsi dîko di trîbā* (imp. u značenju prošlosti).

Ta je značajka potvrđena u prepričavanju, no ipak mnogo rjeđe no druge sintaktičke značajke. Povezana je s pripovjedačkim imperativom, koji se vrlo frekventno (i to frekventnije u govoru zrelog i starog stanovništva) koristi u izricanju prošlosti (v. *III.3.2. Sintaksa glagola*).

[258] Podrobna analiza sintakse bila bi disertacija za sebe pa smo se u ovom radu zadržali na sintaksi oblika, a sintaksu rečenica bilo bi korisno detaljnije obraditi u budućim istraživanjima.

2.) Genitiv

Posvojni genitiv redovno dolazi s prijedlogom *od̯*, koji se može realizirati i kao *ot* ili *o* ako dolazi do jednačenja po zvučnosti ili gubljenja suglasnika, *vráta od̯ àuta*, *vráta ò crkvē*, *àuto ò ćaćē*, *gäće òt t'tē* 'hlače, donji dio trenirke'.

Uz genitiv često dolazi prijedlog *u*, npr. *ù nās* 'na ovom području', *ù mene*, *ù tebe*.

Nenaglašeni oblik za genitiv lične zamjenice *on* može imati ulogu čestice, npr. *dòbro ga tî mïslīš* || *ëto ti ga ʒâvle!* || *znâš kroʒ svë g^a jâ znân i prïje* ||

U sintaksi novoštokavskih ikavskih govora proširene su genitivne sintagme u ulozi bližeg objekta uz prijelazne glagole, npr. *dönio je söka*, *pïjēn ràkijē*, *uštédio növācā.* Uz negirane glagole nalazimo slavenski genitiv: npr. *níje ùpāntio räta*, *níje pïo pívē*, *níje ïla púrē.*

Genitiv u ulozi bližeg objekta nalazimo i uz glagole govorenja ili mišljenja, a u ponekim primjerima mogu doći i uz prijelazne glagole općenito *pîtāj mäterē*, *pòslušāj žènē*, većinom u imenica koje znače 'živo'. To se primjenjuje i na imenice m.r. koje se sklanjaju po *e*-vrsti, npr. *pîtāj Jérkē*, *slüšāj Ívē* i sl. To bi moglo značiti da se i u imenica ženskog roda nalaze različite deklinacije s obzirom na kategoriju živosti. Moguće je da se radi o poopćavanju pri čemu je genitiv dominantan padež (slično kao akuzativ u torlačkom narječju[259]) ili da je ova značajka u potpunosti uvjetovana rekcijom glagola. U budućim istraživanjima vrijedilo bi ju detaljnije promotriti.

[259] U torlačkom narječju akuzativ je postao opći padež (usp. Lisac 2003: 145), no ta je pojava nešto drugačija jer je upotreba genitiva određena glagolskim upravljanjem, za razliku od istočnoštokavskih govora.

3.) Dativ

Uz dativ može nestati prijedlog *k*, *ïźū Cètini*, *ïźē mägarādīn*, no može se i ostvariti u istim primjerima i u istih govornika. To je sintaktička slobodna varijacija.

Uz glagol *làgat* i njegove izvedenice *slàgat*, *izlàgat*, dolazi dalji objekt u dativu, a ne u očekivanom genitivu, npr. *ne làž*^{j} *mi* || *ïzlagāla mi svègā ï svačega* || *slägā ti je*. Promjena je vjerojatno motivirana analogijom prema glagolima govorenja uz koje dolazi dalji objekt u dativu *rèci mi* || *kázala mu je* || *sïd dē da ti ispripòv*^{j}*dīn*.

Čest je posvojni dativ koji je izražen u enklitičkim zamjenicama koje dolaze nakon riječi, npr. *brät mu* 'njegov brat', *mätēr mi* 'moja mati'.

Zamjenica *ti* u svom dativnom enklitičkom obliku može imati ulogu čestice: *Öndā ti bi döl*^{j} *dòšlo.* || *Stârī b*^{j} *ti ţûdi ùvečē ìmal*^{j} *sílo.* || *tô ti bùdē kâ málā piramída*

4.) Akuzativ i lokativ

Osobitost akuzativa koji uz glagole govorenja dolazi u istom obliku kao genitiv već smo spomenuli pri analizi genitiva. Napominjemo da dolazi u sva tri roda.

Lokativ nema posebnih dijalektoloških odlika, tj. uvijek dolazi s prijedlozima i u funkcijama koje ima i u standardnome jeziku. Nije posvjedočena zamjena lokativa akuzativom kakva je zabilježena u priobalnim govorima (usp. Lisac 2009: 16), npr. *bïja san u Splït* (umjesto *bïja san u Splïtu*), *bîli smo na Rîvu* (umjesto *bîli smo na Rîvi*).[260] Takvi primjeri u govoru Bitelića nisu potvrđeni, iako nakon redukcije kratkih nenaglašenih samoglasnika mogu biti oblikom isti, ali se naglasno razlikuju, npr. *ïšā san ù Split* : *bïo san ù Split*^{u}, *ïšā san u Splït* : *bïo san u Split*^{u}.

[260] Primjeri su iz govora Splita (moja građa).

4.) Instrumental

U govoru Bitelića potvrđena je česta upotreba prijedložnog instrumentala i kada označava sredstvo, npr. *gȍnīn s trȁktōron* // *pîšēn s òlovkōn* // *ȉʒēn s àuton* || *kòpā se s lòpatōn*. To je značajka koja nije potvrđena samo u novoštokavskim ikavskim govorima, nego je česta i u čakavskim, i u kajkavskim i u staroštokavskim dijalektima, kao i u gradskim govorima.

U novoštokavskim ikavskim govorima potvrđena je u govorima Imotske krajine i Bekije (Šimundić 1971: 191). U govorima Bačkih Bunjevaca potvrđeno je gubljenje prijedloga uz instrumental društva, *žívi mȁmōm* 'živi s mamom', no to nije značajka novoštokavskih ikavskih govora, nego istočnoštokavskih dijalekata (i primjerice u istočnobosanskom dijalektu, koji je zapadnoštokavski). Tako je primjerice u i staroštokavskom govoru Hrvata u Rekašu u Rumunjskoj (u blizini Temišvara, a ne među Karaševcima), prema mojoj građi iz studenog 2008., npr. *sȅdim Ȉvulom* 'sjedim s Ivulom {< Ivan}', u kojemu uz instrumental društva uvijek dolazi bez prijedloga, a instrumental sredstva uvijek dolazi s prijedlogom *s / sa / š / ž*, te možemo reći da se upotreba zamijenila.

5.) Jedninsko-množinske varijacije

Zabilježeni su i oblici metonimije, u kojima se koristi jedninski oblik za množinsko značenje, no ipak vrlo rijetko, npr. *dôʒē Švábo* 'dođu Nijemci', kakve bilježi Šimundić (1971: 171) u govorima Imotske krajine i Bekije. S obzirom da je njegova građa stara gotovo pola stoljeća, možemo pretpostaviti da je takva upotreba bila češća u govoru Bitelića u vremenu kada je njegovo istraživanje provedeno. Zabilježeni su primjeri poput *tàkō j ûn žívio* 'tako su tada živjeli' || *Níje mȍgā òpstat ȍd leda.* 'nisu mogli opstati od hladnoće'.

Moguća je i pojava jedninskih glagolskih oblika uz imenice u množini, npr. *Pȕno rècmo nȁšī ļúdī po Dàlmāc^{i}ji níj ìmalo vòdē, dogònlo b gńȉlu, nabíjalo, da mȍre ùvatt, prižívt i tô.*

III.3.2. Sintaksa glagola

U sintaksi glagola daje se pregled glagolskih oblika kojima se prepričava prošla radnja, i to pripovjedačkog imperativa, pripovjedačkog prezenta i pripovjedačkog kondicionala. Opisuju se glagolske konstrukcije sastavljene od prijedloga *za* i infinitiva te pojave koje zahvaćaju enklitike.

1.) Prepričavanje prošle radnje

U govoru Bitelića potvrđena su tri dodatna načina prepričavanja prošle radnje, uz korišenje oblika u perfektu, aoristu i pluskvamperfektu. Oblici koji se u promotrenom govoru mogu javiti u prepričavanju su imperativ, prezent i kondicional I. te perfekt s gl. pr. r. u srednjem rodu, koji se koristi za izricanje radnje kojoj se ne zna subjekt.

a) Pripovjedački imperativ

Vrlo često je u upotrebi i pripovjedački imperativ kojim se prepričava dinamična radnja koja se odvila u prošlosti: *Pa kȕp*, *kòsi*, *grȁbi*, *^{u}ôdāj (...) mȁgarāḍ tòvar^{i}*, *vȓš^{i}*, *svë se rádlo. Óde gúmla t ëvo prìt kćōn*, *ȕndā kòńa ùjti*, *vȑš šèncu*, *réd^{i} mî žènsk^{i}ē žȉto*, *pa ȕnli b*, *gònlo se*, *krȕy̯ se kȕvā i púra se kȕvala.*

b) Pripovjedački prezent

Koristi se i pripovjedački prezent koji ima značenje prošlosti, odnosno, ne označava sadašnjost nego ga nalazimo i kada glagol opisuje radnju koja se odvijala i ponavljala u prošlosti. Iz konteksta se vidi da se radi o prošlom vremenu, npr. *Ȍndā s trȁktoron i ùzorēš i dòtrāš*, *i ȍndā se vȑla ȍnā šènca*, *níje bílo kȍmbāja.* ‖ *Pòsādī se ȍnōn sȉjačcōn i ȍndā kàsnijē kad nȉknē*, *mȁlo prôʒēš fr^{i}ézōn i dòbro.* ‖ *nȁ Vrdov^{u} nàpravī kȕću i ȍndā nàpravī krèvet. Mȅtnē čètr stúpa i ôvce ȉspot*, *kòze*. U prvom primjeru su, dakle, dva glagola u perfektu i dva u prezentu, a svi označavaju radnje koje su se odvijale u prošlosti.

c) Pripovjedački kondicional

Za prepričavanje prošle radnje koja se ponavljala koristi se i kondicional: *Stârī b^{i} ti ļûdi ȕvečē ìmal^{i} sílo. Žène bi ìmale sílo, cȕre bi ìmale svòje sílo. || Bíli u zvonárīn bȁba, dȉt, zvȍna vȉsē, tȑčē, mlâdā, mlâdī... Òbūkl^{i} b se ù onū svȁskū rȍb^{u}. || ȍndā b s tô pȍčēlo otkopávat || ...vȁdli b plȍče, pa góńalo b tô na mȁgarādīn, kȍńīn, pa na samàr^{i}ci, pa dogònlo bi tàmo d će bȉt kȕća, pa drȕgī bi rádli kȕću, rècmo zíʒali, pa kòpali, krȅsali kàmēńe i tô, p^{a} ȍndā b^{i} trȅćī pálli klȁč^{i}nu.* U posljednjem primjeru je vidljiva i pojava polisindetona, tj. nizanja veznika bez prave vezničke funkcije, pa bismo mogli reći da u takvim i sličnim primjerima veznici postaju značenjski prazni.

d) Perfekt s glagolskim pridjevom radnim u srednjem rodu

U govoru Bitelića često se za prepričavanje prošle radnje koristi (često pasivni) perfekt s glagolskim pridjevom radnim u srednjem rodu za radnju kojoj se ne zna subjekt ili koja ima više subjekata, npr. *pa ȕnli b, gònlo se, krȕ̯y se kȕvā i púra se kȕvala. || Četvŕtkon se i nèdļōn kȕvalo! || A mônci, ka nȉgdi níje rádlo, u pízdu mȁternu, ȍndā ôdā, ôdā tȁmo di s cȕre. || níje bílo kȍmbāja, nego se vȑlo sa trȁktōron i sa kòńīn || Mȕčlo se svȁkāko. || Ȉli kòlāč - ma têško se tô i kȕpovālo i ìmalo. Mȁlo se tô ìmalo, dûšo. || kȕpovālo se mȉsto, rádlo se kȕće || rècmo ȍvāj tríbalo je nâjmańe pedès ļúdī da nàpravī tô zȁ msēc ȉ pō dánā.*

2.) Konstrukcije prijedloga *za* i infinitiva

Česte su i konstrukcije tipa *za* + infinitiv: *za žívit*, nastale vjerojatno pod utjecajem romanskih jezičnih sustava: talijanskoga jezika i mletačkoga dijalekta. Utjecaj romanskih jezika vidljiv je i u slaganju s glagolom *ìgrat*, koje redovno dolaze s prijedlogom *na* i genitivom, npr. *ìgrat nà karātā*, *ìgrat na balúna* 'nogomet'. U govoru Splita nalazimo sličnu pojavu, no imenica je u akuzativu, a ne u genitivu, kao u govorima okolice Sinja.

3.) Enklitike

Često dolazi do elipse nenaglašenog oblika nesvršenog prezenta pomoćnoga glagola *bìt* u perfektnim oblicima: *Bäbē Pèńᵘšē, ńègovē bäbē, nâjslᵒʒā bíla púra.* || *Bíli jáki.*

Čestica *li* vrlo često razdvaja osnovu riječi, najčešće glagola, npr. *ìmā li te* 'imate li', *vìdī li te* 'vidite li'. Prijedlozi se također mogu umetnuti u osnovu, posebno osnovu zamjenica: *nï za šta*, *në s kin.*

U slobodnom govoru enklitike mogu doći na bilo koje mjesto u rečenici, osim na početak fonetske riječi, npr. *ôn se je sïtio* || *òndā ti bi dòlⁱ dòšlo* || *lîpo san ti rèkla* || *Òna nàstavī pa vár, vár, vár i òndā ka se dòbro jᵉ svârī, ùndā ńézna nâjsloʒā.* || *Kaḍ tô svë se ùžārī, òndā se mëćē bûs.* || *Tû t je se nàpravio lîpo kòmīn, u ćóšⁱ se je nàpravla stàrīnskā pêć za pëć krùh, samúne, rècmo.* || *svë mórᵃle s se kùće ukòpat ù zemḷu.*

Primjeri u kojima enklitika dolazi između pridjeva i imenice vrlo su rijetki, npr. *mlâdā je cùra ìšla...* Enklitike redovno dolaze nakon dviju naglašenih riječi, npr. *mlâdā cùra je bíla u dućánu.*

Samoglasničke redukcije i alternacije vrlo često zahvaćaju i enklitike: *Kô jᵉ tô sádio?* || *Kò ć t kúpᵗ mâst!* || *svë t je túte* || *ôdā tàmo di s cùre* || *'A štà š u Síńᵘ?'* || *jâ ć tô lîpo rasplèćat* || *òndā jᵉ làkšē* || *Ma vrâga, ko da j làko ïkom bílo!* || *Mâjkē mⁱ mïlē!* || *Dòsta jᵉ tòga i pòmrlo.* || *bävⁱli sᵘ se ḷûdi svàčīn* || *tàkō j ûn žívio.*

III.3.3. Zaključci o sintaksi

S obzirom da se nismo zadržavali na analizi rečenica, o sintaksi možemo iznijeti tek načelne opaske.

U sintaksi novoštokavskih ikavskih govora proširene su genitivne sintagme u ulozi bližeg objekta uz prijelazne glagole, pronađene i u Biteliću. Isto vrijedi za pripovjedački imperativ, kondicional i prezent koji znače prošlost. Genitiv ima velik broj uloga i dolazi uz najveći broj prijedloga, a često i kao dopuna prijelaznim glagolima.

Zamjenice u dativu mogu biti i semantički prazne, ili mogu označavati pripadnost imenici iza koje stoje. U slobodnom govoru česta je elipsa glagola, a vrlo često nenaglašenih pomoćnih glagola, kojima se isto tako mogu gubiti ili reducirati i samoglasnici.

III.4. Pragmatika

Pragmatika ili teorija diskursa promatra jezik u kontekstu i kategorizira različite načine prilagodbe jezika govornoj situaciji. Prema tome, pragmatika je na granici *langue* i *parole*. U ovom poglavlju osvrnut ćemo se na različitu upotrebu jezika u različitim govornim situacijama i socijalnim kontekstima, u kojima riječi mogu imati različita značenja ili se mogu zamijeniti "prigodnijim" sinonimima. Stoga će ovo poglavlje nužno morati uključiti i analizu leksika u govoru Bitelića, da bismo mogli promotriti na kakav se način leksički fond koristi.

III.4.1. Leksik

Na leksičkoj razini posebno ćemo promotriti je spomenuti četiri skupine riječi posvjedočene u građi. Leksikološka svojstva poput homonimije, sinonimije, antonimije, polisemije i sl. nisu zasebno opisana, nego se spominju na mjestima na kojima su relevantna.

Prva skupina je intralingvalna odnosno unutardijalekaltna. Uključuje riječi domaćega podrijetla koje nisu potvrđene u standardnome jeziku (ili se u njemu rijetko koriste) i smatraju se dijalektalizmima. U tu smo skupinu uključili i riječi koje bismo, slijedom industrijalizacije i odumiranja starih zanata, mogli definirati i kao arhaizme. Neke od njih rezultat su značenjskih (semantičkih), a ne sadržajnih (morfonoloških) promjena.

Druga skupina uključuje romanizme, koji su velikom većinom posuđeni[261] iz mletačkog dijalekta talijanskoga jezika za vrijeme vlasti Mletačke Republike. Prikazani su prema semantičkim poljima koja ih povezuju.

U trećoj skupini su turcizmi, kojih je razmjerno manje nego talijanizama, no ipak zahtijevaju detaljniji pogled slijedom povijesnog kontakta s turskim jezikom. Po uzoru na Škaljića (1966: 15−17) podijeljeni su na turcizme koji su se u potpunosti integrirali u sustav (tzv. "prilagođenice") i one koje govornici osjećaju kao značajke dijalekta.

[261] Termini posuđivanje, posuđenica koriste se prema kroatističkoj tradiciji, iako su problematični po tom što impliciraju da će se riječ jednom vratiti u jezik davatelj (usp. Muljačić 1997-1998: 267). Usto napominjemo da u ovom radu ne razjednačujemo tuđice od posuđenica, kao što je objašnjeno u Kapović (2010b: 81): "Strane ili posuđene riječi se u hrvatskom jezikoslovlju nazivaju posuđenice, tuđice a u starijoj terminologiji i barbarizmi (obično za riječi “ropski” načinjene prema stranom uzoru). Ove riječi se mogu terminološki razlikovati pa se onda katkada posuđenicama smatraju riječi već uvriježene u jeziku ili posuđene u ranijem razdoblju, dok se tuđicama smatraju kasnije i neustaljene (ili po mišljenju jezikoslovaca neustaljene) posuđene riječi. Ovdje nema potrebe da vršimo takvo razlikovanje, tim više što se u takvo razlikovanje često unosi i posve proizvoljno standardološko prosuđivanje o tome koje su riječi potrebne a koje ne."

Na kraju se daje kratak pregled posuđenica iz drugih jezika te one iz hrvatskog standardnog jezika i drugih dijalekata.

III.4.1.1. Domaće riječi

Prvu grupu čine riječi koje su najčešće potvrđene u dijalektima. Neke od njih zadržale su staro značenje pa ih u tom smislu možemo promatrati kao arhaizme. Tu spadaju i riječi koje su zahvatili značenjski pomaci, pri čemu ne govorimo o neologizmima, već o poznatim riječima koje su dobile novo značenje te se po njemu razlikuju od drugih hrvatskih narječja i dijalekata ili od hrvatskoga standarda.

Najstariji govornici za mnoge lekseme potvrdili su da se sjećaju da su bili u upotrebi, ali su izgubljeni jer su izumrle i djelatnosti (npr. nazivi dijelova pluga, stari nazivi za prostorije u kući, nazivi za rad u polju općenito). Umjesto toga s novim djelatnostima dolaze i nove riječi. U pravom smislu arhaične su riječi za nazive alata koji više nisu u upotrebi, tj. zanimanja koja više ne postoje, npr. *òglaɣ* 'ular', *lèmeš*, *rúda* 'rudo' (dijelovi pluga). Tu spadaju i riječi za starinske predmete iz kuće koji se više ne proizvode, npr. *bíḷac* 'vuneni pokrivač', *zòbnca* 'torba za zob', *zìmnca* 'pletena torba'. U riječima vezanima za semantičko polje alata bilježimo primjere *lìvel* 'libela', *mäža* '{vreća za krompire}', *mìstrija* 'zidarska žlica', *öžēg* 'žarač'. Leksem *špâg* potvrđen je u značenju 'konop'.

U nazivima za domaće životinje vrlo je često čuvanje starijih naziva: *prč̈* 'jarac', *dvíze* (G jd. *dvìzeta*) / *dvìzʲca* 'dvogodišnje janje', *prásac* 'prase', *güda* 'prasica', *gùdīn* 'prasac', *kèzme* 'mlado prase' (G jd. *kèzmeta*).

Primjeri *čeḷáde* 'osoba', *nëjāče* 'novorođenče', poput primjera *dvíze* i *kèzme*, pripadaju imenicama srednjeg roda koje nemaju množinsku deklinaciju, nego dolaze kao zbirne imenice *čëḷāḏ*, *dvïzāḏ*, odnosno u množini muškog ili ženskog roda, npr. N mn. ž.r. *dvìzice*, N mn. *kèzmići*.

Čuvaju se i nazivi jela, npr. *varèńʲka* 'jomuža, svježe pomuženo mlijeko', *púra* 'palenta, žganci', *kvàsʲna* 'ocat', *bàjam* 'badem' i dr. Toj smo skupini priključili i riječ *bûs* 'grm'. Po značenju se razlikuju *lük* 'češnjak' i *kàpula* 'crveni luk'. Leksem *dïńa* dolazi u značenju 'lubenica', a leksem *cäta / mlûn* u značenju 'dinja'.

Glagol *gònit* višeznačan je i može značiti i 'voditi' i 'voziti' i 'prevoziti' i 'izvoditi {stoku}'. Vrlo je često u upotrebi, a značenje mu je vidljivo iz konteksta, npr. *gönīn ôvce nà*

pašu, *gönīn sèstru ü Sīń*, *gòni se* 'odlazi', *dogònilo bi gńïlu sä Vrdova.* Glagol *čüt* ima značenja 'osjetiti', 'namirisati', npr. *čüjē se nëkī smrâḍ. nísan čüla pötrēs dànas.*

Od glagola izdvajamo još *rïgat* (< osl. *rygati) 'povratiti', *bàzdit* (< *pъzděti) 'smrditi', *pošandŕcat* 'poludjeti', *klùpat* 'slagati u klupko', *kárat se* 'svađati se', koji se koriste vrlo često, *rasplèćat* 'postavit stol za jelo'.

U govoru svih generacija, a posebno u govoru starijih, često se čuju uzvici *bòlan*, *bóna.*

III.4.1.2. Romanizmi

Romanizmi su posuđenice nastale jezičnim kontaktom s romanskim jezicima.[262] Taj je kontakt dugo u povijesti bio i horizontalan i vertikalan[263], tj. sustavi su bili i u administrativnom kontaktu (mletačka vlast) i u geografskom kontaktu (Jadran). Romanizmi se zadržavaju u govorima i jer su u određenoj mjeri prestižni. Osim toga, potvrđeni su na širokom području te su izrazita razlika između govora bliže Jadranskom moru od govora dublje u unutrašnjosti govornoga područja (kao razliku ih prepoznaju i laici i govornici koji druge dijalektalne značajke ne primjećuju).

U literaturi u novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije također se navodi da je u opisanim govorima pronađen znatan romanski utjecaj koji se očituje u broju posuđenica (usp. Menac Mihalić 2005: 113, Kurtović Budja 2009: 7). Primjeri iz govora Bitelića prikazani su prema semantičkim poljima određenima za potrebe ovog rada: čovjek i dijelovi tijela, obitelj; kuća i obitavanje; hrana, kuhinja, kulinarstvo; odjeća, obuća i odjevni dodaci; gradski život, škola i zanimanja; društveni život, zabava, putovanja; biljke i životinje; te posuđene nepromjenjive riječi.

[262] U ovom se radu koristi termin romanizam namjesto terminâ latinizam (posuđenica iz latinskog), talijanizam (posuđenica iz talijanskog), mletacizam (posuđenica iz mletačkog), jer ne možemo sa sigurnošću rekonstruirati puteve kojima su se posuđivale riječi iz tih sustava. Usp. Tomelić Ćurlin, Ćurković (2013: 63): "Odabrani je termin [romanizam] precizniji jer se radi o riječima koje su posuđivane kako iz talijanskoga, tako i iz dalmatskoga jezika, a i starijega govorenoga latinskoga, s kojima su bili u svakodnevnome kontaktu."

[263] Škiljan (1987: 134): "**Horizontalna raznolikost** obuhvaća diferencijaciju različitih jezičnih sistema u prostoru i obično ih izučava u njihovoj povezanosti s geografskim, etnografskim i političkim činjenicama. (...) Pod **vertikalnom horizontalnošću** ili *stratifikacijom* podrazumijeva se diferenciranje jezičnih sistema na istom području između različitih grupa govornika: tu su vjerojatno najznačajnije sociološke determinante."

1.) Čovjek i dijelovi tijela, obitelj

Među riječima koje označavaju dijelove tijela navodimo *fäca* 'lice', *škîna* 'leđa', *štümak* 'želudac'. Raspoloženja, stanja i osobine također se mogu iskazati u romanizmima, npr. *àfān* 'nesvijest', *afänat* 'iznenaditi', *apèlat (se)* 'tužiti se', *bëna* 'luda', *berèkīn* 'nestaško', *cötaɣ* šepav', *fôrca* 'snaga', *kurážit* 'hrabriti', *grëẓ* 'grub, ružan', *mütaɣ* '1. nijem | 2. šutljiv', *pêgulōn* 'nesretnik' (< *pêgula* 'loša sreća'), *rèđīkul* 'spadalo', *šësan*, *šèsna* 'skladan, zgodan', *špòrkuḷa* 'prljavica', *štrüf*, *štùfa*, *štüfo* 'tužan, tmuran'.

Iz semantičkog polja obitelji potvrđen je samo romanizam *fämīḷa* 'obitelj', dok se za ostale rodbinske odnose koriste domaće riječi. Primjerice, u govoru Splita je *bârba* 'ujak, stric', *tètä* 'strina, tetka', *nöna* 'baka', *nôno* 'djeđ', a u govoru Bitelića leksemi se razlikuju prema tome je li rodbinska veza po ocu ili majci: *strîc*, *strîna* (očev brat i njegova žena), *üjac*, *ûjna* (majčin brat i njegova žena), *téta*, *tëtka*, *tétak* (očeva ili majčina sestra i njezin suprug). Ne koriste se posuđenice ni za lekseme *nëćāk* (rijetko *nëtijāk*), *nećàkińa* i *sinóvac*, *sinòvica*.[264]

2.) Kuća i obitavanje

Semantičko polje vezano uz obitavanje i stanovanje, sastoji se od velikog broja primjera posuđenih romanizama. Primjeri: *bänak* 'stolić', *fùmār* 'dimnjak', *gùstīrna* 'spremnik za vodu', *kòltrīna* 'zavjesa', *kòndut* 'zahod', *kònoba* '1. podrum | 2. kafić', *kùžīna* 'kuhinja', *làncūn* 'plahta', *màštil* 'lavor', *pònistra* 'prozor', *pòrtūn* 'kućni ulaz', *skalinâda* 'stubište', *škätula* 'kutija', *šùfit* 'tavan, potkrovlje', *tèraca / tàraca* 'balkon', *tìnel* 'dnevni boravak', *vòlat* 'luk'.

U tu smo skupinu uključili i riječi vezane uz gradnju: *bûža* 'rupa', *kacàvīda* 'odvijač', *kàrijōla* 'kolica na tri kotača', *kàšeta* 'gajba', *mäca* 'čekić', *màtūn* 'cigla, blok', *pìnel* 'kist'.

[264] Usp. Jozić, Vukša, Ćurković (2013: 395–409).

3.) Hrana, kuhinja, kulinarstvo

Najveći broj posuđenica nalazimo u semantičkim poljima koja su vezana za prehranu. Za nazive jela i pića u govoru Bitelića potvrđeni su romanizmi: *bèvānda* 'vino i voda', *blïtva* 'biljka', *brùdet / brùjet*, *cükar* 'šećer', *frïtula* 'uštipčić', *kàpula* 'luk', *kròkanat* 'ušećereni bademi', *mànistra* 'tjestenina', *màrēnda* 'doručak, užina', *ńöke* 'valjušci', *paštìcāda* 'vrsta jela', *pomìdōra*, *pöma* 'rajčica', *pròšek*, *pŕšut*, *šûg* 'umak', *vèrdūra* 'zelenje' (uz domaću riječ *zëlēn*).

Mnogi su romanizmi i u nazivima za kuhinjski pribor: *bićèrīn* 'čašica', *ćìkara* 'šalica'[265], *domìžāna* 'boca za vino', *gàrbūn* 'ugljen', *gràdele* 'roštilj', *kanàvaca* 'kuhinjska krpa' *pìjet* 'tanjur', *pìńūr* 'vilica', *pîrja* 'lijevak', *pòšāda* 'tupi nož za jelo', *šćikadênt / štikadênt* 'čačkalica', *tàvaja* 'stoljnjak', *šträ̈ca* '1. krpa | 2. pejorativno: zlobna žena', *žmûl* 'drvena čaša'.

Romanizme nalazimo i u značenjima koje se odnose na pripremu jela: *lèšat* 'kuhati', prid. *lëšo* 'kuhano'[266], *šufïgat* 'pirjati'.

4.) Odjeća, obuća i odjevni dodaci

Na semantičkom polju vezanom za odijevanje potvrđeni su romanizmi: *bòtūn* 'puce', *ʒìlètīn* 'prsluk', *fjök* 'mašna', *jàketa* 'jakna', *kàlceta* 'čarapa', *kòlet* 'ovratnik', *kötula* 'suknja', *läštrik* 'elastična vrpca', *mùdānte* 'gaćice', *rébe*, *rebàtīnke* 'hlače od džinsa', *reʒìpet* 'grudnjak', *röba* 'odjeća', *špàlīna* 'naramenica', *takùīn* 'novčanik', *tŕ̥ḷīš* 'radna odjeća', *vëšta* 'haljina', *vèštīt* 'odijelo'.

Među odjevne dodatke ubrajamo i riječi koje ne služe isključivo kao dodaci odjeći. Stoga bismo ovu skupinu mogli nazvati i odjevnim dodacima u širem smislu. Primjeri potvrđeni u govoru Bitelića: *bàvarīn* 'dječji podbradnik', *bagùlīn* 'štap za hodanje', *bôrša* 'torba', *döta* 'miraz', *kadêna* 'lančić', *kòlājna* 'ogrlica', *lùmbrēla* 'kišobran', *oćále* 'naočale', *rèćīna* 'naušnica', *täk* 'potpetica'. Navodimo i im. *mä̈ća* 'mrlja'.

[265] U govoru Splita je *ćïkara*.
[266] Pridjev je nepromjenjiv: *Tô je lëšo jäńeťna*. (a ne ***leša janjetina*) || *Pòjila mälo lëšo jäńeťne.*

5.) Gradski život, škola i zanimanja

Semantičko polje koje se ovdje prikazuje uključuje gradske ustanove, npr. *bùtīga* 'dućan', *pìjaca* 'trg', *pjàceta* 'manji trg'. Tu spadaju romanizmi kojima je značenje vezano uz obrazovanje, npr. *lîbar* 'knjiga', *pèškarija* 'tržnica', *pröfsōr*; zatim riječi koje označavaju zanimanja, zvanja ili zaposlenja, npr. *advòkāt* 'odvjetnik', *fatùreta* 'honorarni posao', *pìtūr* 'ličilac', *policjöt* 'policajac', *prȉžūn* 'zatvor', *švôra* 'redovnica'; te riječi koje označavaju titulu *šjôr / šjòr / šjor* 'gospodin', *šjôra / šjorà / šjora* 'gospođa', *šińòrīna* 'djevojka'.[267]

Uz oblik *šôldi* 'novci', pojavljuje se i domaća riječ *nôvci*.

Ovoj skupini možemo pribrojiti riječi iz semantičkog polja rasvjete, npr. *lampàdīna* 'ručna lampa', *lùmīn* 'svijeća koja se pali za mrtve', *štërika* 'voštanica'.

6.) Društveni život, zabava, putovanja

Leksemi koje smo grupirali prema povezanosti s vremenom odmora, a koji su posuđeni iz romanskih jezika: *bàlat* 'plesati', *ćäkula* 'priča, razgovor', *dùrat* 'trajati', *fëšta* 'zabava, slavlje'.

Posuđenica *kârta* u u značenju '1. papir | 2. igraća karta' razlikuje se od *kárta* '1. vozna karta | 2. mapa', npr. *zamòtāš ù kārtu // òćmo báci nà karātā? // pògleāj na kárti*. Ta razlika nije apsolutna, no dobro se čuva u značenjima *kârta* 'igraća' : *kárta* 'vozna'.

Kartaške igre *brïškula* i *trèšeta* posuđene su s terminologijom, i to u likovima koji se razlikuju od primjerice splitskih naziva: Bitelić *bäštōne*, *dïnāri*, *küpe*, *špâde* : Split *bâte*, *dïnare*, *küpe*, *špâde*. Uz te igre vezani romanizmi: *pünat* 'bod', *bëla* 'trećina boda u trešeti', *lìšīna* 'karta koja ne nosi bodove', *àkūža* 'tri najjače karte na početku igre u trešeti', *äš*, *fänat*, *köń*, *krâl*. Za nazive karata koje ne nose bodove bilježimo primjere: *dvïca / düja*, *trïca*, *četvȑtca*, *pètīna / pèt*ʲ*ca*, *šèstīna / šèst*ʲ*ca*, *sèdmīna / sèdm*ʲ*ca*.

Posuđeni su i romanizmi u igri koja se u standardnom hrvatskom jeziku naziva *boćaće*. U govoru Bitelića, a i na širem priobalnom području igra se zove *bàlote*, a posuđenice su *bàlota* 'igraća kugla', *bùlīn* 'manja igraća kugla'. Njima je srodna i posuđenica *bàlūn*, koja konverzijom može preuzeti i značenje 'nogomet'.

[267] U frazemima ipak sudjeluje leksem *cura*, npr. *cùra zà udaju*, *stârā cùra*.

U tu skupinu spadaju i termini iz igre za dva igrača koja se zove *šijāńe* ili *mȕra* (*òćemo nà murē*), u kojoj se koriste posuđene riječi za brojeve od nula do deset, npr. *zêro*, *ûno / jèan*, *dȕe*, *trë*, *kuȃtro*, *cînkve*, *šëi*, *šëte*, *öto*, *nôve*, *dȅći*, *tȕti.*

Toj skupini možemo priključiti i primjere: *bânda* '1. strana | 2. pejorativno: grupa', *prȉša* 'žurba', *prȉšit* 'žurit', *kàlat* 'usporiti', *mòlat* 'stati', *pènsat* 'razmišljati', *bàtit* '1. udarati, tući | 2. stupati', *pètāvat* 'upirati', *ćàpat* 'zgrabiti'.

7.) Biljke i životinje, prirodne pojave

Od romanizama koji su vezani uz prirodu izdvajamo *ârija* 'zrak', *bȅštija* 'životinja, nametnik, zvijer', *pantàgāna* 'štakor'.

8.) Posuđene nepromjenjive riječi

Od nepromjenjivih riječi navodimo uzvike *àdio*, *küco* 'tiho'; priloge *ńânci* 'niti', *rèfūžo* 'rabljeno', *sȉgūro* 'sigurno', *drȉto* 'ravno', te veznik *apropô* 'vezano za' (koji je primljen iz francuskog jezika, a koristi se i u standardu).

Posuđivanje nepromjenjivih riječi nije vrlo često, gledamo li iz perspektive kontaktne lingvistike. Posuđene nepromjenjive riječi svjedoče o bliskosti i duljini kontakta s romanskim jezicima koji su se kroz povijest govorili na teritoriju Dalmacije.

III.4.1.3. Turcizmi

U usporedbi s novoštokavskim ikavskim govorima u Slavoniji, Banatu i BiH, u novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije potvrđen je malen broj turcizama. Razlozi su izvanjezični: turska vlast na tom području bila je kratkotrajna u odnosu na mletačku.

1.) Pojava turcizama

Iako su riječi iz turskog zasigurno bile posuđivane i u ranijim periodima, tek uspostavom turske vlasti počinje intenzivnije jezično posuđivanje. To navodi i Škaljić (1966: 12): "O pravoj pojavi turcizama u slovenskim i uopšte balkanskim jezicima može se govoriti od dolaska Osmanskih Turaka na Balkan. Dodirom Turaka sa balkanskim narodima počinje i njihov uticaj na ove narode, koji je u dugom periodu turske vladavine u ovim krajevima ostavio vidne tragove u njihovim jezicima." Dakle, što je duže trajala turska vlast, to je više turcizama posuđeno.

U određenoj mjeri broj turcizama u govoru definiran je prema vjeroispovijesti govornika. Na području BiH islam je vrlo raširena vjera, što je onda odraženo i na leksičkom fondu dijalekata u velikom broju posuđenica iz turskog jezika.

Za razliku od romanizama, koji su tipičniji, a u nekim govornim situacijama i prestižniji, turcizmi se rjeđe koriste, a ako u sustavu postoje istoznačnice posuđene iz obaju jezika, govornici će radije koristiti romanizme, npr. *kàlceta* prije *čàrapa*, *cȕkar* prije *šèćer*, *kùšīn* prije *jàstuk*, *špîna* prije *čësma*, *šûdara* prije *màrama*.

2.) Podjela turcizama

Turcizmi se u hrvatskom jeziku općenito mogu podijeliti na one koji su potpuno udomaćeni u domaći leksički fond (ne percipiraju se kao strane riječi) i one koji su potvrđeni većinom u dijalektima.[268] U ovom su radu turcizmi okvirno razdijeljeni prema toj podjeli.

a) Potpuno integrirani turcizmi

U prvu skupinu ubrajaju se turcizmi koje navodimo u oblicima u kojima su potvrđeni u govoru Bitelića: *àlāt*, *bója*, *bùnār*, *bùrek*, *čèkić*, *ćëla*, *dìvān*, *dùćān*, *dùvān*, *ǯámija*,[269] *ǯëp*, *ǯèzva*, *ǯèzva*, *kávez*, *köpča*, *nìšan*, *pàmuk*, *ràkija*, *sât*, *zànāt*. Te su riječi tvorbeno plodne pa nalazimo npr. *älatka*, *bòjica* 'olovka u boji', *bunàrčić*, *ćëlav*, *divánit*, *dùvānskī*, *ǯëpnī*, *ǯèpīć*, *ǯèzvica*, *kávezić*, *köpčica*, *nìšanit*, *pàmučnī*, *ràkijica*, *sàtīć*, *zanàtlija*. Posljednji se primjer tvori i sufiksom posuđenim iz turskog jezika *-lija*.

b) Dijalektalni turcizmi

U drugu skupinu spadaju i neke riječi koje postoje u hrvatskom standardnom jeziku, no njihova je dijalektalna upotreba češća, a u standardu imaju domaće istoznačnice.

U tu skupinu svrstavamo sljedeće primjere iz govora Bitelića: *àjdūk*, *Álka* 'viteška igra', *àlkār*, *àrambaša* 'vođa alkarskih momaka', *àrambašići* 'sarmice'[270], *àšik* 'ljubavnik', *àšikovańe* 'udvaranje', *bábo* 'otac', *bàkšiš* 'sitniš', *bèlāj* 'nevolja', *čòban* 'pastir', *ćèbe* 'deka', *ćïk* 'opušak', *ćöraɣ* '1. slijep | 2. slabovidan', *dèrnek* 'slavlje', *dùšek* 'madrac', *düšmān* 'neprijatelj', *ǯön* 'potplat', *ǯübar* 'gńoj', *ǯübre* '1. smeće | 2. pejorativno: loša osoba', *ǯèrdān* 'ogrlica', *ǯäba* 'besplatno', *gàjtan* 'kajiš', *kàjmak* 'vrhnje', *kàpija* 'vrata dvorišta', *kàšika* 'žlica', *kònšija* 'susjed', *kònšinica / kušìnca* 'susjeda', *konšiluk* 'susjedstvo', *màkaze* 'škare', *màkaǰce* 'škarice' (uz *nöžice*), *mükte* 1. 'besplatno | 2. uzalud', *mùšterija* 'kupac', *sòmūn* 'pogača, kruh', *tèpsija* 'padela'. U drugu skupinu ubrajamo i sufiksalno tvorene glagole *àšikovat* 'udvarati se', *divánit* 'razgovarati', *nìšanit*. Tu spadaju i nepromjenjive riječi, npr. uzvici *tàmān / tamän* 'ekspresivno', čestica *jök* 'ne' te prilog *kobajági* 'tobože'.

[268] Za više podataka o klasifikaciji i podjeli turcizama v. Škaljić (1966: 15−17).
[269] Uz napomenu: *némā töga ù nās.*
[270] Arambašići se kuhaju drugačije od sarmi i tradicionalno su jelo Sinjske krajine.

Primjeri koji završavaju glasovima *n* i *r* većinom nemaju provedeno duljenje posljednjeg sloga po novoštokavskoj formuli (v. *III.1.3. Akcentuacija*), što implicira da su posuđeni nakon što je duljenje počelo djelovati te njih nije zahvatilo. To bi značilo da početak provođenja novoštokavskog duljenja sloga zatvorenim *n* i *r* vjerojatno trebamo datirati prije polovice 15. stoljeća (usp. *II.2. Povijest*), iako je to proces koji još i danas traje, tj. sinkronijska je pojava. Trebamo imati na umu da su turcizmi mogli biti posuđeni i posredno, putem drugih štokavskih dijalekata te da ih je dio stanovništva donio tijekom predturskih migracija.

III.4.1.4. Riječi posuđene iz drugih jezika

U govoru Bitelića nalazimo i riječi njemačkoga podrijetla: *bauštéla* 'fizički rad', *friško* 'svježe', *kläpat* 'lupati', *švërc* 'krijumčarenje', *glâncat* 'čistiti', *müstra* 'prepredenjak'. Te su riječi posuđene ili posredno, ili za vrijeme kratke austrijske uprave u Sinju (v. *II.2. Povijest*). Isto vrijedi i za hungarizam *vâroš*.

Napominjemo i da je u govoru razmjerno velik broj internacionalizama, koji su prilagođeni fonološkom sustavu govora Bitelića, npr. *med'cína*, *râdio*, *käos*, *kvälitētno*, *mäksimālno*, *mïnimālno*, *öptimālno*, *polïtika*, *püblika*, *telèfōn*, *telavízija*, *vízija* i dr. Priloge *mäksimālno*, *mïnimālno*, *öptimālno* bilježimo i u superlativu, npr. *nâjmaksimàlnijē*, *nâjminimàlnijē*, *nâjoptimàlnijē*, iako i sami oblici u pozitivu imaju značenja slična superlativu te se mogu preobličiti kao *mäksimālno* = 'najviše', *mïnimālno* = 'najmanje', *öptimālno* = 'najbolje'.

III.4.2. Dijalog

U ovom ćemo poglavlju promotriti jezične značajke koje se ostvaruju u dijaloškim isječcima. Daje se pregled najzanimljivijih značajki koje su pronađene u govoru Bitelića.

III.4.2.1. Prikupljanje dijaloške građe na terenu

Uloga istraživača u prikupljanju dijaloške građe i slobodnoga govora mora biti što pasivnija pa smo se u ispitivanju slobodnoga govora služili sociološkom, tj. sociolingvističkom metodom intervjua, koja je i inače glavna metoda u dijalektološkim istraživanjima. Pitanja su postavljena tako da zahtijevaju duge odgovore. Ispitanik je pritom aktivniji, no mogu mu se postavljati potpitanja. Za usporedbu, fonološke i morfološke karakteristike ispitivane su metodom ankete, koja je imala pitanja s jednoznačnim kratkim odgovorima. Tijekom takva ispitivanja istraživač ima aktivnu ulogu, a ispitanik pasivnu.

Upitnik za slobodni govor sastojao se od 15 pitanja, koja se uz preinake kulturološke naravi mogu koristiti i na drugim terenima:

1. Kako vam je (bilo) u školi?
2. Kako provodite ljeto?
3. Idete li u Sinj za Gospu? Na hodočašće? Na sajam?
4. Slavite li Božić (i kako)?
5. Što se radi za Uskrs?
6. Kako provodite zimu?
7. Što se događa na proljeće?
8. A na jesen?
9. Jeste li ikad išli u planinu?
10. Koje vam je omiljeno jelo? (Znate li kako se priprema?)
11. Igrate li briškulu i trešetu? Znate li pravila?
12. Kako izgledaju večernji izlasci?
13. Opišite neko vjenčanje na kojem ste bili.
14. Što se događa kad ste bolesni?
15. Kako izgledaju sprovodi u ovom kraju?

Pitanja su koncipirana tako da otvaraju ispitaniku prostor da ispriča anegdotu ili odgovori opisno. Mlađi ispitanici nisu bili inicijativni kao stariji, dok je onima najstarijima

ponekad dovoljno postaviti pitanje: *Kako je bilo prije?* da bi vam satima pričali o običajima kojih danas većinom više nema, a odgovori su uvijek uz dozu gorčine, sjete ili kakve druge emocije, koja se onda vidi i u jeziku, npr. u ponavljanju priloga *mäńē* ili u frazemu *Ma kàkvī!* 'nikako' u sljedećem isječku: *Ma i sàdā râdī se, al mäńē, mäńē. Nêmā mlâdōg národa da tàkō râdī. I ńi̇ éć̇ē. Ma kàkvī! Néćē òn da se müčē, dûšo. Sìdē, pïjū jèdni, a ìmā ńïzī ḷúdī šta òćē rádt.* Ipak, jedna ispitanica zrele dobi bila je iznimno inicijativna i opuštena. Govorila je potpuno prirodno, nije definirala riječi (drugi stariji ispitanici često bi davali definicije uz riječ za koju bi procijenili da je ne razumijem, većinom arhaizme), nije se suzdržavala od psovki (samo nekoliko ispitanika je bilo toliko slobodno) i zbijala je šale, pa čak i šale na moj račun, iako se nismo prije znale.

U istraživanju su dijelom korištene i metode promatranja sa sudjelovanjem. U tom smislu preuzimala sam riječ da bi govornici bili postavljeni u što prirodniju govornu situaciju. Istraživač pri takvoj metodi u dijalektološkim istraživanjima treba izmijeniti svoj idiolekt tako da bude što sličniji govoru koji istražuje. Međutim, takva prilagodba nije preporučljiva ako se radi o tipološki ili genetski različitim govorima jer govornici mogu protumačiti takve izmjene kao karikiranje.[271]

Za istraživanje dijaloga najbolje je imati dva do tri inicijativna govornika koji se mogu opustiti bez obzira na činjenicu da ih se snima. Primjerice, u jednoj govornoj situaciji sudjelovalo je troje ispitanika, dvije ispitanice najstarije dobi i sin jedne od njih, koji prvih pola sata nije sudjelovao u razgovoru. Kada se napokon opustio, redovno se uključivao. Općenito govoreći, ispitanici su bivali opušteniji što je istraživanje dulje trajalo.

[271] Dakako, istraživači koji dobro vladaju strukturno drugačijim dijalektom mogu mu prilagoditi svoj idiolekt bez negativnih implikacija. Ne moraju biti govornici kojima je neki dijalekt s ovoga područja materinji. Tako Janeke Kalsbeek odlično vlada žminjskim, tj. orbanićkim govorom.

III.4.2.2. Maksime dijaloga i bliskost sugovornika

Dijalog se promatra prema značajkama opisanima u Yule (1996) i Grice (1975). Potonji je definirao pojam implikacije (*implicature*), prema kojoj u kontekstualno neutralnim govornim situacijama govornici teže tome da se drže teme, da ne govore krive navode, da ne dulje i da dopuštaju drugima pravo riječi. Te se značajke nazivaju maksimama razgovora.[272]

Da bismo vidjeli u kolikoj se mjeri maksime razgovora provode i krše, u analizi dijaloga razlikovat ćemo tri razine diskursa: prijateljsku, poznaničku i poslovnu; koje su određene prema građi iz govora Bitelića. Stupnjevanje je načinjeno za potrebe opisa dijaloških pojava u ovome radu s obzirom na građu koju smo mogli ispitati i kojoj smo mogli posvjedočiti.

U svakoj razini osvrnut ćemo se na upotrebu *ti : vi* distinkcije ili persiranja,[273] pojavu čestice i naveska *de(r)*, te ton i žargon (tj. leksik), jer su te značajke najizrazitije vezane za govornu situaciju.

a) Prijateljska razina

Prvom smo razinom označili razinu bliskosti u vlastitom kućanstvu, odnosno u potpunoj opuštenosti bez mnogo zadrški. Ako su ispitanici iz istog mjesta, tj. s govornog područja istog dijalekta, što je našoj građi uvijek bio slučaj, česta je upotreba dijalektizama i romanizama. Napominjemo da se na ovoj razini često ostvaruju zatvaranja (pa i diftongacije).

Navezak *-de(r)* često se dodaje imperativnim oblicima, a persiranje nastupa većinom u šali. Bilježimo i oblike koji dolaze u 3. mn. *fála jīn*, a koji su obični u svim tipovima diskursa. Ženskim mlađim osobama i muškarci i žene obraćaju se sa *sîne*, *dûšo*. Žene su pritom mnogo kreativnije, pa nalazimo i *sûnco mòje*, i *svë mòje na svítu*, i *öči mòje u glávi* i *râno mòja*. Dosta često govornu cjelinu završavaju s *mòja ti* (usp. Jovanović 2012).

Kada se izgovaraju frazemi ili riječi čije je značenje implicitno poznato (kao i konotacije), često se snižava ton. Tišim tonom govornici završavaju diskurs kad izgube tijek misli ili ne žele o nečemu govoriti. Tiši ton čujemo i pri ogovaranju, zatim kada se govori o mrtvima ili o lošim događajima.

[272] Usp. Grice (1975: 47).
[273] Usp. Trudgill (2000[4]: 89–94), Yule (1996: 10–12).

Povišen ton čut ćemo u emotivno nabijenim govornim situacijama, i to najčešće kada se izražava čuđenje, strah ili ljutnja. Često i psovke dolaze glasnijim tonom. Većinom će govornici povisiti ton kada se šale, što je na ovoj razgovornoj razini vrlo često, ako tema razgovora to dopušta.

Mogu se voditi i paralelni dijalozi ako je u govornoj situaciji više sudionika, pri čemu se krši Griceova maksima neupadanja u riječ, koje dakako ispitanici nisu svjesni.

b) Poznanička razina

Kada se u govornoj situaciji nađe dvoje govornika koji se otprije ne znaju ili se znaju površno, reći ćemo da će njihova bliskost biti na poznaničkoj razini. Govornici će utjecati na svoj govor, no ipak u manjoj mjeri nego u službenoj komunikaciji.

Na poznaničkoj razini rjeđe dolazi imperativ, a samim time i navezak *-der*. Umjesto njega koristi se kondicional I. glagola *möć*, npr. *Bï l mi mögā dòdat oćále?* (umjesto imperativa *dòdāj mi oćále*, što je tipično za prijateljsku razinu).

Distinkcija *ti : vi* redovna je na početku razgovora, a ovisno o okolnostima, razmjerno je često inzistiranje na prelasku na *ti*. Obrazovaniji govornici redovno koriste *vi*, a najmlađima će se obraćati s *ti*.

Psovke, fraze i vicevi dolaze rijetko, ovisno o samim govornicima, opuštenosti, temi, broju govornika i sl. Talijanizmi i turcizmi su česti, kao i dijalektizmi.

Griceove maksime razgovora krše se rjeđe no na prijateljskoj razini, no ipak je moguće da jedan sugovornik primjerice upada u riječ ili da preuzme inicijativu u govoru te ga drugi sugovornik pri tom sluša i odgovara usklicima (*e-e*, *a-a*)[274] ili postavlja kratka pitanja, a može i sam prekršiti četvrtu maksimu razgovora i upasti sugovorniku u riječ.

[274] Primjeri nisu naglašeni jer različite naglasne varijante nose različita značenja, koja su detaljno prikazana u poglavlju o vokalizmu, i to u dijelu u kojem se promatra nazalna realizacija vokala (v. *III.1.1. Vokalizam*).

c) Poslovna razina

Na poslovnoj razini odvija se službena komunikacija. Ako su u službenoj komunikaciji dva govornika koja se inače dobro poznaju, ipak ne govorimo o poslovnoj razini, već o prijateljskoj ili poznaničkoj. Dakle, nije svaka službena komunikacija na poslovnoj razini bliskosti sugovornika, nego se može odvijati i na poznaničkoj odnosno prijateljskoj razini, ako su za to ostvareni uvjeti.

Na poslovnoj razini nema solidarnosti *ti : vi* (dakle distinkcija ostaje), a može biti i obostrana *vi : vi*. Kada nije, stariji govornici mlađima se obraćaju s *ti*.

Psovke, fraze i vicevi gotovo potpuno izostaju (uz iznimke koje ovise od govornika do govornika). Romanizmi, turcizmi i dijalektizmi javljaju se rijetko u usporedbi s prvim dvjema razinama. Griceove maksime se većinom poštuju, iako nadređeni može imati prednost u preuzimanju i davanju riječi.

Većinom dolazi do svjesne intervencije govornika u idiolekt, tj. vlastiti govor. Mijenja se refleks jata, no ne dosljedno. Jedna od značajki koju će govornici pokušati nivelirati bit će i kontrakcija u glagolskom pridjevu radnom, npr. *nė bi rėkao*. Usto će se ponekad restituirati i infinitivno *-ti*, a izostat će i redukcije samoglasnika (no ipak ne u svim slučajevima).

III.4.2.3. Zaključci o pragmatici

U leksiku je sačuvano mnogo starih riječi, koje se sve više gube što se više gube djelatnosti za koje su se koristile. Povijesni kontakti odraženi su u velikom broju romanizama i turcizama.

Posuđeni romanizmi razlikuju se od onih posuđenih na priobalnom području, te se mogu pretpostaviti različiti putevi posuđivanja, odnosno različita kontaktna prilagodba. U govoru Sinja i okolice velikom većinom su preuzeti iz mletačkog dijalekta, koji se govorio na sinjskim ulicama i imao određeni prestiž među lokalnim stanovništvom. U današnje vrijeme romanizmi imaju oznaku drugačijeg prestiža, u govornim situacijama koje uključuju dijalog govornika različitih dijalekata bogatih romanizmima. Tada su posuđenice znak prepoznavanja i ostvarivanja razgovorne solidarnosti (težnje da nas sugovornik razumije).

Takav zaključak ne može se izvesti za turcizme, no i oni su živo u upotrebi u govoru Bitelića, posebice oni koji su se potpuno integrirali u dijalekt.

U analizi dijaloga potvrdili smo da se na prijateljskoj razini zadržava najviše dijalektih značajki, jer se tu radi o opuštenom govoru. Na poznaničkoj razini dio tih značajki izostaje, a na poslovnoj razini (u službenoj komunikaciji) govornici svjesno interveniraju u vlastiti govor, mijenjajući one značajke koje prepoznaju kao različite od standardnog hrvatskog jezika.

IV. SOCIOLINGVISTIČKA ANALIZA

Dijalektologija se u hrvatskoj lingvistici većinom promatra prvenstveno kao dio genetske, a potom i tipološke lingvistike, dok se od sociolingvistike strogo razdvaja. Primjerice, Brozović (2005: 2) navodi: "Glavni dio dijalektologije, čega nažalost nismo uvijek svi svjesni, pripada upravo genetskoj lingvistici. Ta dijalektologija ima kao svoj zadatak da ustanovi kako danas izgleda »praslavenski« u nekom selu hrvatskom, ili poljskom, ili ruskom, ili bugarskom ili bilo kakvu drugome slavenskom selu danas. Ili, recimo, kako u nekom hrvatskom, ili srpskom, ili bugarskome selu izgleda danas južnoslavenski prajezik, onaj koji se od praslavenskoga razlikuje općim ju noslavenskim osobinama."

U starijem članku isti autor također odvaja sociolingvistička istraživanja od dijalektoloških: "Geneolingvistika i tipolingvistika imaju kao objekt izučavanja samo svaka svoj pojam jezika. Sociološka lingvistika, najčešće zvana sociolingvistikom, proučava pak jezik kao komunikacijski sustav određenoga kolektiva (naselja, plemena, pokrajine, dr ave, nacije i slično), ili pak pojedinačnoga individuuma. Zato i govorimo o sociolingvistici kolektiva i sociolingvistici individuuma. Bitno je da obje proučavaju ne samo razne idiome (prva) i idiolekte (druga), nego i ponašanje prema njima njihovih nositelja, kolektivâ i pojedinaca" (Brozović, 1996: 91).

U ovom su radu sociolingvistika i dijalektologija uzete kao povezane discipline, a u istraživanju su kombinirane metode tih dviju disciplina. U nastavku se opisuju problemi na koje smo naišli pri terenskom istraživanju, zatim metode odabira ispitanika i popis ispitanika koji su pristali na to da se podaci o njima objave. Usto se donose se zaključci o sociolingvističkim stratifikacijama prema stupnju obrazovanja, dobi i spolu ispitanika, i to da bismo potvrdili jednu od postavljenih hipoteza (v. *I.2. Hipoteze i ciljevi*).

IV.1. Odabir ispitanika

Prvotna metodologija postavljena za rad slijedom okolnosti na terenu je odbačena. Broj ispitanika trebao je obuhvatiti 10% stanovnika Bitelića prema najnovijem popisu stanovništva Republike Hrvatske iz 2011. Međutim, nakon podjele stanovništva po dobi i spolu, pokazalo se da je broj pripadnika pojedinih skupina premalen da bismo ga relativizirali i izračunali postotak (v. *II.3. Stanovništvo*).

To je prvi razlog, no postoje i drugi objektivni razlozi. Primjerice, ispitanici nisu imali dovoljno vremena za predviđeno istraživanje ili u vremenu kada sam bila na terenu oni nisu bili u mjestu. Mnogi učenici školu pohađaju u Sinju ili Splitu, studenti također većinu godine nisu u Biteliću, a mladi odlaze na (više)mjesečne migracije radeći van mjesta. Još je jedan razlog odbacivanja uzorkovanja pri izboru ispitanika: tako zamišljeno istraživanje bilo bi moguće provesti samo ako bi mu se produljio rok, odnosno ako bi se provela tzv. studija slučaja (*case study*) u periodu od barem deset godina. Tada bi se mogao pratiti razvoj dijalekta najmlađih govornika dok uče standard i stupaju u kontakt s govornicima drugih (pod)dijalekata i tipova govora.

Ipak, sociolinvističko istraživanje nije u potpunosti odbačeno. Snimljeni su govornici svih generacija, a podrobnije oni starije i najstarije dobi. Opaske o razlikama u govoru različitih generacija spominjane su uz značajke kod kojih su zabilježene, a u ovom se poglavlju detaljnije promatraju.

U nastavku su prikazani podaci o ispitanicima koji su pristali na to da ti podaci budu javno dostupni. Navode se ime i prezime, mjesto i godina rođenja (u zagradama) i stupanj obrazovanja. Podaci o vjerskoj pripadnosti nisu uključeni na zahtjev velikog broja ispitanika, no napominjemo da je među njima barem dvostruko više katolika nego pravoslavaca. Ispitanici su navedeni abecednim redoslijedom:

- Ljubica Bulović - Bitelić (1946.), završila osnovnu školu
- Sveto Bulović - Bitelić (1946.), završio srednju školu
- Ante Buljan - Bitelić (1926.), nije išao u školu
- Ante (Mišo) Buljan - Bitelić (1945.), završio srednju školu
- Karlo Buljan - Sinj (2002.), pohađa osnovnu školu
- Šimun Buljan - Sinj (2006.), pohađa osnovnu školu
- Zorka Buljan - Bitelić (1926.), nije išla u školu

- Danica Ćurković - Bitelić / Sinj[275] (1928.-2013.), završila četiri razreda osnovne škole
- Marija Đapić - Bitelić (1933.), završila četiri razreda osnovne škole
- Ana Đapić - Bitelić (1957.), završila četiri razreda osnovne škole
- Nada Đapić - Bitelić / Sinj (1953.), završila osnovnu školu
- Smilja Đapić - Bitelić (1947.), završila četiri razreda osnovne škole
- Zlatko Đapić - Bitelić (1959.), završio srednju školu
- Željko Đapić - Bitelić (1976.), završio srednju školu
- Marija Ezgeta - Bitelić / Rumin (1928.), završila četiri razreda osnovne škole
- Neven Ezgeta - Bitelić / Rumin (1960.), završio srednju školu
- Darija Jukić - Sinj (2003.), pohađa osnovnu školu
- Vinko Nedjeljko Majstorović - Bitelić (1948.), završio srednju školu
- Milan Žarko - Bitelić (1944.-2014.), završio četiri razreda osnovne škole
- Jerko Žarko - Bitelić (1931.), završio osnovnu škole

Svi stariji ispitanici rođeni su u Biteliću, a najmlađi u Sinju, gdje je najbliže rodilište. Svi ispitanici veći dio života proveli su u Biteliću i svima su preci iz mjesta. Ako su napuštali selo, to je bilo za vrijeme Domovinskog rata, no ipak su mnoge ispitanice i čitav rat provele u Biteliću, unatoč čestim sukobima na bojišnicama u blizini.

[275] Ispitanica je dio života provela u Sinju. To vrijedi i za ostale ispitanike koji imaju uz Bitelić znak "/", npr. oznaka "Bitelić / Rumin" znači da je ispitanica dio života provela u Ruminu.

IV.2. Stratifikacija prema dobi

Da bismo utvrdili postoji li u govoru unutardijalektalna stratifikacija prema dobi ispitanike smo po starini podijelili u tri skupine: mlado, zrelo i staro. U prvu skupinu spadaju djeca mlađa od 11 godina i adolescenti stariji od 12 a mlađi od 21. U drugu skupinu spadaju ispitanici stariji od 22 a mlađi od 60, a u treću ispitanici stariji od 61.

U govoru je očekivano najizrazitija stratifikacija prema dobi. Na više mjesta u radu napomenuli smo da se govor najmlađih i najstarijih govornika u određenim značajkama razlikuje od govora srednje generacije. Pritom mlađi govornici imaju inovativnije značajke (npr. gubljenje *d*, *t*, *v* u intervokalnoj poziciji, uzvici *sùper*, *zákon*), a stariji čuvaju arhaizme.

U govoru starijih, zaključili smo, češće se ostvaruju samoglasničke alternacije i redukcije, koje ne izostaju ni u mladih govornika, samo se u njihovu govoru rjeđe ostvaruju. Sa samoglasničkim alternacijama povezani su i ostvaraji za dativ, lokativ i instrumental množine imenica ženskog roda, koji se u mlađih govornika i u biranu govoru (te kao odgovor na pitanje iz dijalektološkog upitnika) ostvaruju s nastavkom *-ama*, dok u starijih (i u slobodnom govoru mlađih) češće dolazi nastavak *-an*, koji onda može biti zahvaćen promjenom kratkih nenaglašenih samoglasnika i ostvariti se kao *-on*. Također, u govoru mladih zabilježili smo samo leksem *rêst*, dok stariji čuvaju i taj oblik glagola i druge primjere (npr. *rébac* 'vrabac'). Iz govora mladih vjerojatno je ostatak sustava prodrla pojava kraćenja dugog slogotvornog *r* (usp. A jd. {mlađi} *ù crkvu* : {stariji} *ù cȓkvu*).

Na fonološkoj razini najviše je generacijskih razlika u govoru. Uz one posvjedočene u vokalizmu i navedene u prethodnom paragrafu, u govoru starijih nalazimo i suglasničke značajke koje u mladih izostaju ili dolaze rjeđe. Tako se u govoru starijih češće ostvaruju navesci na kraju otvorenih slogova. Status fonema *f* i *h* stabilniji je u mlađih govornika, dok se u starijih *f* zamjenjuje glasom *v* a *h* izostaje. U njih su pak česte (distantne) disimilacije poput *lèbro*, *flizúra*, *sûmḷan* i asimilacije poput *šûša*, *šèšnest*. Rotacizam, koji u govoru mladih dolazi u prezentu glagola *kázat* (npr. 3. jd. *kârē*) i *möć* (npr. 3. jd. *möre*), u starijih govornika potvrđen je još u prezentu glagola *lòžit* (npr. 3. jd. *lòrī*) i nepromjenjivoj riječi *mörda* 'možda'. Primjeri šćakavizma (poput *kòrišćēńe*, *šćâp*) također su izrazitiji u starijih govornika, no napominjemo da su i u njih posvjedočeni štakavski odrazi. U govoru najstarijih zabilježena je *j*- i *v*- proteza (*jòpēt*, *vòtīć*) te upotreba zamjenica tipa *nïkī* (uz *nëkī*).

Na morfološkoj razini razlika je manje, no ipak su primjetne. Kod starijih govornika češće izostaje prijeglas u deklinacijskim nastavcima za imenice muškog i srednjeg roda u

istrumentalu jednine (*strícon*, *nóžon*) i zamjenice tipa *kòjo*, *čìjo*. Najstariji govornici čuvaju visnost množinskih padeža u naglasnoj paradigmi C (*bodóvā*, *sinóvā*), kao i stariji naglasak u genitivu množine svih imenica (npr. *mömākā* : *momákā*, *löpātā : lòpātā*).

U pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji najizrazitija je generacijska razlika u upotrebi zamjenica i pridjeva u dativu i lokativu ženskog roda (npr. *strârōn bäbi*, *nà tōn cèsti*), koja je potvrđena u govoru starijih. Navezak *-zi* u istoj deklinaciji (svih rodova) također češće dolazi od starijih govornika (npr. G mn. *ńïzī*, *mòjizi*). U govoru mladih nisu potvrđeni primjeri deklinacije zamjenica po obrascu neodređenih pridjeva, koji u govoru starijih dolaze rjeđe (npr. G jd. *ńègova sîna*). Najstariji govornici pokaznu zamjenicu muškog roda imaju u obliku *tâ*. Neodređena zamjenica muškog roda potvrđena je bez metateze (*väs* : *säv*) u govoru srednje i starije generacije.

U glagolskom sustavu najstarijih govornika nalazimo poopćene osnove u prezentu i imperativu glagola (npr. imp. 2. jd. *obúči*, *túči*, *vúči*). Glagol *žívit* u prezentu se u govoru starijih češće ostvaruje s nastavcima *-en*, *-eš...* (npr. 3. jd. *žíve*), a u mlađih s nastavcima *-īn.* Glagolski pridjev trpni stariji govornici češće tvore nastavcima *-t*, *-ta*, *-to*, a mlađi nastavcima *-n*, *-na*, *-no* (npr. *üdāta* : *üdāna*).

Od nepromjenjivih riječi ističemo da se u starijih govornika čuje i veznik *brez* te da se prijedlozi i čestice mogu umetnuti između morfema zamjenica i glagola (npr. I jd. *në s kīn* 's nekim', prez. 2. mn. *ìmā li te* 'imate li').

Na sintaktičkoj razini razlika je manje, no ipak su primjetne, najviše u upotrebi pripovjedačkog imperativa, koji je u govoru starijih vrlo čest, posebice u prepričavanju radnji koje su se ponavljale u prošlosti.

Isto tako, naveli smo i leksičke primjere koje ni najstariji govornici više ne koriste u govoru, ali se sjećaju da su njihovi roditelji, djedovi i bake tako govorili. Najveći broj takvih riječi označava stare zanate, alate ili rukotvorine koje danas više nisu u upotrebi.

IV.3. Stratifikacija prema stupnju obrazovanja

Prema obrazovanju ispitanici su podijeljeni na one koji nisu imali nikakvo školovanje, one s osnovnoškolskim obrazovanjem (tj. s četiri ili osam razreda), one sa srednjoškolskim obrazovanjem i one s visokoškolskim ili fakultetskim obrazovanjem.

Od onih koji nisu imali nikakvo školovanje ili koji su odslušali samo četiri razreda velika većina nije pismena, ali primjerice znaju čitati ili zapisati telefonski broj. Takvi ispitanici imali su najmanje mogućnosti da standardni jezik utječe na njihov govor i tradicionalno se u dijalektološkim istraživanjima smatraju idealnim govornicima, a prednost se daje ženama, jer su one manje napuštale mjesto.

Po pogledu pismenosti generacijske su promjene najočitije. Govornici koji su prošli kroz čitavo osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje izloženi su dugotrajnom utjecaju standardnog jezika. Primjerice, jedna ispitanica u odgovorima na upitnik daje "književne" oblike za koje smatra da su točni, a u slobodnom govoru ipak čuva dijalektalne značajke. To je posebno izraženo u množinskoj deklinaciji imenica, za koju je kao odgovore na upitnik redovno davala oblike s višesložnim nastavcima, npr. DLI m.r. *kòńima*, ž.r. *žènama*, sr.r. *sèlima*, a u slobodnom govoru ostvaruju se i takvi oblici, no vrlo često s naveskom, npr. DLI m.r. *kòńiman*, ž.r. *žènaman*, sr.r. *sèliman*; ili oblici s jednosložnim nastavcima za te padeže, npr. DLI m.r. *kòńīn*, ž.r. *žènan / žènon*, sr.r. *sèlīn*. Tako su se pri ispitivanju ponašali i drugi govornici.

Govornici koji su prošli kroz srednjoškolsko obrazovanje, a potom se zaposlili van Bitelića u većoj su mjeri izmijenili svoj govor. Kod njih je jekavski refleks jata češći, čak i u primjerima koji su često u upotrebi, npr. *vrijéme*, *mjẽsto*, ali u primjerima u kojima ne prepoznaju jat ikavski refleks ostaje, npr. *pripòznat*, *prìstat* 'prestati'. Osim toga, redukcije kratkih nenaglašenih samoglasnika rjeđe se ostvaruju, pri čemu se samoglasnik koji je trebao biti eliminiran izgovara povišeno (v. *III.1.1. Vokalizam*). Obrazovaniji govornici u više leksema zadržavaju (tj. restituiraju) *f* i *h*. Također, govornici s višim stupnjem obrazovanja uz upitno-odnosne zamjenice *kö* i *štä* koriste i *tkö* i *štö*.

IV.4. Stratifikacija prema spolu

U govoru Bitelića postoji uvjetna stratifikacija prema spolu, jer bi za egzaktne zaključke bilo potrebno ispitati sve stanovnike Bitelića i znanstveno potvrditi zaključke.

Već je navedeno da su stariji ispitanici bili inicijativniji u dijalogu, dok su mladi bili šutljiviji. Ako je u ispitivanju sudjelovalo dvoje ispitanika, muškarac i žena, više je govorio muškarac, dok su žene inicijativnije u društvu drugih žena. To bi moglo biti povezano s patrijarhalnim mentalitetom koji prevladava u Dalmatinskoj zagori. U literaturi se istraživači nisu posebno osvrtali na taj fenomen, no ipak u Šimundića (1971: 205) nalazimo opasku koja pokazuje u kolikoj je mjeri patrijarhat prevladavao u govorima Imotske krajine i Bekije u vremenu kada je njegovo istraživanje provedeno: "Budući da je više cijenjeno muško dite nego žensko, pa kad se žensko rodi, katkada se kaže: rodilo mi se dite. Time se izbjegava kazati: žensko. Kada muško dođe na svijet, otac će ponosno izjaviti, rodijo mi se sin!" Danas je takav mentalitet izražen u manjoj mjeri, no ipak ostaju njegovi tragovi, vidljivi upravo u govornim situacijama u kojima se nalaze i muškarci i žene.

Djeca su bila nezainteresirana za sudjelovanje u istraživanju, pri čemu su dječaci proizvodili buku i davali apsurdne odgovore, a djevojčice su bile suzdržane od sudjelovanja. Moguće je da je to slučajnost jer su djeca ispitivana zajedno te da bi djevojčice govorile otvorenije da su bile ispitivane u prisutstvu drugih djevojčica.

V. ZAKLJUČAK

Govor Bitelića opisan je sinkronijski, prema građi prikupljenoj na terenu uz pomoć upitnikâ te vađenoj iz snimki slobodnoga govora i dijaloga govornika svih generacija. Terenska građa uspoređena je s onom zabilježenom u postojećim opisima novoštokavskih ikavskih govora Dalmacije da bismo potvrdili tri glavne hipoteze:

1. Govor Bitelića reprezentativan je za prikaz govora Sinjske krajine.
2. Govori Sinjske krajine čine zaseban tip među novoštokavskim ikavskim govorima Dalmacije te ih je potrebno posebno analizirati u budućim istraživanjima.
3. U govoru Bitelića postoji sociolingvistička unutardijalektalna stratifikacija.

U uvodnom poglavlju opisuje se metodologija terenskoga rada i analize literature o novoštokavskim ikavskim govorima. U drugom poglavlju Bitelić i Sinjska krajina smješteni su u zemljopisni, povijesni i dijalektološki kontekst. Opisuje se i sastav stanovništva, te se daje povijesna karta dijalekata koja je izmijenjena nakon velikih migracija. U najnovije vrijeme pojačana je povezanost Bitelića sa Sinjem i Splitom.

Najveće poglavlje opisuje govor Bitelića u kontekstu novoštokavskih ikavskih govora Dalmacije (koji su posvjedočeni u literaturi). Podijeljeno je na četiri dijela: fonologiju, morfologiju, sintaksu i pragmatiku, a leksik se promatra u sklopu pragmatike.

U fonološkoj analizi potvrđene su značajke koje su posvjedočene samo u govorima okolice Sinja. U vokalizmu to su česte redukcije i promjene kratkih nenaglašenih slogova. U konsonantizmu je samo na području Sinjske krajine zabilježeno obezvučenje finalnih zvučnih konsonanata i sonanta *v*, koji se u tim pozicijama ponaša kao frikativ. Govor Bitelića određen je kao šćakavsko-štakavski. U akcentuaciji je narušavanje distribucijskih ograničenja vezanih uz jednosložne riječi i posljednji slog značajka koja uvjetno potvrđuje hipotezu, jer su mnogi postojeći dijalektološki opisi manjkavi s akcentološke strane gledišta.

U tvorbi riječi razmjerno je plodna konverzija, kao i umanjenična tvorba promjenom naglaska. Vrlo je plodan prefiks *pri-* u tvorbi svih vrsta riječi.

U morfologiji je potvrđen izostanak prijeglasa, odnosno uopćavanje prema nastavcima nepalatalnih osnova u instrumentalu jednine muškog i srednjeg roda imenica, a dijelom i u nastavcima pridjevsko-zamjeničke osnove. Aorist je vrlo čest u slobodnom govoru, što je očekivana značajka novoštokavskih ikavskih govora.

U analizi naglasnih paradigama govor Bitelića ističe se među novoštokavskim ikavskim govorima po naglasnim paradigmama pridjeva, koji su velikom većinom prešli u n.p. B, a n.p. C dugih osnova u potpunosti izostaje. Usto je zanimljiv arhaizam čuvanja kračine naglašenog sloga u 3. licu množine prezenta glagola koji se mijenjaju po n.p. C.

U sintaksi je potvrđeno često umetanje enklitičkog *li* unutar riječi, najčešće složenih zamjenica. Zamjenice mogu postati čestice, a prefiksi postaju prijedlozi ili usklici. Česta je upotreba pripovjedačkog imperativa, prezenta i kondicionala za prepričavanje prošlih radnji.

U pragmatici je potvrđena upotreba čestice *der* u svim kontekstima osim u poslovnom diskursu. Potvrđeno je da je u opuštenom govoru na prijateljskoj razini češće ostvaruju dijalektalne značajke, dok u ostalima govornici u manjoj ili većoj mjeri svjesno interveniraju u diskurs. Na leksičkoj razini zabilježen je razmjerno velik broj arhaizama i dijalektizama te talijanizama i internacionalizama, uz manji broj turcizama i posuđenica iz drugih jezika.

Ustanovljena je sociolingvistička stratifikacija prema dobi i stupnju obrazovanja, a o stratifikaciji prema spolu doneseni su uvjetni zaključci. Sustav se prirodno pomlađuje, tj. u njega sve više ulaze novije značajke kroz govor mladih, i to djelovanjem standardnoga jezika i gradskih govora. Ipak, u njihovu se govoru javlja i velik broj starijih i novijih dijalektalnih značajki.

U analizi govora Bitelića razjednačene su dijalektološke starije i sociolingvističke novije inovacije. Prema starijima pripada govorima novoštokavskog ikavskog dijalekta, a pojedine značajke potvrđene su samo u govoru Bitelića, dok u građi u literaturi nisu potvrđene, ili su potvrđene samo u mjestima iz okolice Sinja. Stoga postavljene hipoteze smatramo potvrđenima i zaključujemo da govori Sinja i okolice tvore zasebnu skupinu mjesnih govora u sklopu novoštokavskih ikavskih govora. U budućim istraživanjima potrebno ih je sustavno opisati da bismo utvrdili koje su značajke specifične pojedinim mjestima, odnosno po kojim se značajkama izdvajaju iz novoštokavskog kontinuuma.

VI. LITERATURA

1. Andersen, Henning 1999. "The Western South Slavic contrast Sn. *sah-ni-ti* // SC *sah-nu-ti*", *Slovenski jezik/Slovene Linguistic Studies* 2, 47–62.
2. Babić, Stjepan (ur.) 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika.* Zagreb: HAZU.
3. Babić, Stjepan [2]1991. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku.* Zagreb: HAZU.
4. Barić, Eugenija; Lončarić, Mijo; Malić, Dragica; Pavešić, Slavko; Peti, Mirko; Zečević, Vesna; Znika, Marija 1979. *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Zavod za jezik.
5. Baotić, Josip 1983. "Ikavskošćakavski govor u okolini Dervente". *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*, knj. 4, Institut za jezik, Sarajevo.
6. Benić, Mislav 2013. *Opis govora Kukljice.* Doktorska disertacija, rukopis, Zagreb.
7. Bezina, Petar 1990. "Ante Konstantin Matas". *Historijski zbornik*, 43, br. 1, 167−181.
8. Boerio, Giuseppe 1856. *Dizionario del dialetto veneziano.* Venezia: Premiata tipografia di Giovanni Cecchini Edit.
9. Bošnjak Botica, Tomislava; Menac Mihalić Mira 2006. "Vokalizam i akcentuacija govora Lovrećana". *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 32, 25−43.
10. Bošnjak Botica, Tomislava; Gulešić Machata, Milvia 2007. "Rod imenica na -a za osobe muškoga spola". *Lahor* 4, 170–189.
11. Brozović, Dalibor 1958. "Tri razdoblja u razvitku naše dijalektologije". *Radovi FF Zadar* I, 51−65.
12. Brozović, Dalibor 1960. "O genetskim i strukturalnim kriterijima u klasifikaciji hrvatskosrpskih dijalekata". *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 3, 68−88, Novi Sad.
13. Brozović, Dalibor 1961−1962. "O jednom problemu naše historijske dijalektologije – stara ikavsko-ijekavska granica". *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 4−5, 51−57.
14. Brozović, Dalibor 1963. "O rekonstrukciji predmigracionog mozaika hrvatskosrpskih dijalekata". *Filologija* 4, 45−56, Zagreb.
15. Brozović, Dalibor 1963a. "O fonetskoj transkripciji u srpskohrvatskom dijalektološkom atlasu". *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 6, 93−116, Novi Sad.
16. Brozović, Dalibor 1970. "O Makarskom primorju kao jednom od središta jezično-historijske i dijalekatske konvergencije". *Makarski zbornik* 1, 381−405.
17. Brozović, Dalibor 1985. "Suvremeno štokavsko narječje kao plod konvergentnog jezičnog razvoja". Hrvatski dijalektološki zbornik 7/1, 59−71.
18. Brozović, Dalibor; Ivić, Pavle 1988. *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Zagreb: Leksikografski zavod "Miroslv Krleža".
19. Brozović, Dalibor 2004. "O dijalektologiji kao jezikoslovnoj disciplini". *Suvremena lingvistika* 57−58, 1−2, 1−12.
20. Buljac, Miljenko 2009. "Sugestivnost i snaga Matasovih polemičkih rasprava na početku Hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji". *Crkva u svijetu* 44, br. 2, 215−238.
21. Celinić, Anita; Kurtović Budja, Ivana, Čilaš Šimpraga, Ankica; Jozić, Željko 2010. *Prinosi hrvatskoj dijalektnoj fonologiji.* Split: Književni krug Split. Zagreb: Insitut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
22. Crkvenčić, Ivan 1974. *Geografija SR Hrvatske. Knjiga 6. Južno Hrvatsko primorje.* Zgreb: Institut za geografiju Sveučilišta u Zagrebu.
23. Čilaš Šimpraga, Ankica 2002. *Fonologija ikavskih štokavskih govora između rijeke Krke i Neretve.* magistraski rad. rukopis.

24. Čilaš Šimpraga, Ankica 2010. "Ikavski štokavski govori između rijeke Krke i Neretve". *Prinosi hrvatskoj dijalektnoj fonologiji* [ur. Mijo Lončarić]. Split − Zagreb: Književni krug - Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 160−224.
25. Ćurković, Dijana; Vukša, Perina 2009. "Baka i unuk - generacijske razlike u govoru Blatnice Pokupske". *Međimurski filološki dani* 1, 113−122.
26. Dragičević, Milan 1989. "Morfološke osobine imeničkih riječi u govoru Bunjevaca iz zavelebitskog dijela senjskog zaleđa". *Fulminensia* 1, 112−121.
27. Finka, Božidar 1977. "Štokavski ikavski govori u Gorskom kotaru". *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 20/2, 167−197.
28. Damjanović, Stjepan. [3]2000: *Staroslavenski glasovi i oblici*, Zagreb.
29. Djamić, Antun. 1962. "Nesklanjanje nekih apozicija u narodnom govoru." *Jezik* 10, 48−51, Zagreb.
30. Dybo, Vladimir A.; Zamjatina, Galina I.; Nikolaev, Sergej L. 1990. *Osnovy slavjanskoj akcentologii.* Moskva: Nauka.
31. Dybo, Vladimir A.; Zamjatina, Galina I.; Nikolaev, Sergej L. 1990. *Osnovy slavjanskoj akcentologiii*: *Slovar'.* Moskva: Nauka
32. Garde, Paul 1993. *Naglasak*, Zagreb.
33. Gluhak, Alemko 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*, Zagreb.
34. Greenberk, Mark 1999. "Multiple Causation in the Spread and Reversal of a Sound Change: Rhotacism in South Slavic". *Slovenski jezik - Slovene Linguistic Studies* 2, 63−76.
35. Grice, Paul H. 1975. "Logic and Conversation". *Syntax and Semantics*, *Vol. 3*, *Speech Acts* [ur. Peter Cole i Jerry L. Morgan], New York: Academic Press, 41–58.
36. Gudek, Vedrana 2013. *Opis govora Gornje Konjščine.* Diplomski rad, rukopisu, Zagreb.
37. Gunjača, Stjepan 1991. *Izbor iz djela*, ur. Nikola Jakšić. Split: Splitski književni krug.
38. Gusić, Ivica; Gusić, Filip 2004. *Rječnik govora Dalmatinske zagore i zapadne Hercegovine.* Zagreb: vlastita naklada.
39. Hamm, Josip; Hraste, Mate; Guberina, Petar 1956. "Govor otoka Suska" *Hrvatski dijalektološki zbornik* 1, 7−215, Zagreb.
40. Hadžimeljić, Jasna 1997. "Distribucija morfonema /o/ i /e/ u deklinaciji imenica vrste A na štokavskom prostoru". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 10, 45−59.
41. Hébert, Louis 2011. "The Functions of Language". Signo [online, ur. Louis Hébert], Rimouski (Quebec), http://www.signosemio.com/jakobson/functions-of-language.asp.
42. Holzer, Georg 2011. *Glasovni razvoj hrvatskoga jezika.* Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
43. Houtzagers, Peter 1985. *The Čakavian Dialect of Orlec on the island of Cres.* Amsterdam: Rodopi.
44. Hraste, Mate 1951. "O štokavskim govorima na Hvaru i Braču". *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 1, 379−395.
45. Hraste, Mate 1956. "Karta dijalekata hrvatskoga ili srpskog jezika". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 1, Zagreb.
46. Hraste, Mate 1957. "O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj". *Filologija* 1, 59−75, Zagreb.
47. Hraste, Mate 1956.–1957. "Nazivi za rodbinu i svojtu". *Jezik* 1, Zagreb, 1–4.
48. Hraste, Mate 1958. "Značaj zapadnog štokavskog govora za istoriju i dijalektologiju srpskohrvatskog jezika". *Južnoslavenski filolog* 23, sv. 1-4, 77−81, Beograd.
49. Hraste, Mate. 1959−1960. "Metodologija ispitivanja naših dijalekata". *Jezik*, 3-4, 71−81, Zagreb.
50. Hraste, Mate 1970. "O prijelazu glasa -m u -n (-n<-m)". *Filologija* 6, 69−75.

51. Ivić, Milka 1963. "Repertoar sintaksičke problematike u srpskohrvatskim dijalektima". *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 6, 13−30, Novi Sad.
52. Ivić, Pavle. 1957. "Dva glavna pravca razvitka konsonantizma u srpskohrvatskom jeziku". *Godišnjak FF u Novom Sadu* 2, 159−184, Novi Sad.
53. Ivić, Pavle. 1961−1962. "Prilog rekonstrukciji predmigracione dijalekatske slike srpskohrvatske jezičke oblasti". *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 4-5, 117−130, Novi Sad.
54. Ivić, Pavle (i dr.) 1981. *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja, knjiga LV, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 9, Sarajevo.
55. Ivić, Pavle 1994. *Srpskohrvatski dijalekti. Njihova struktura i razvoj*. Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića. Sremski Karlovci − Novi Sad.
56. Ivić, Pavle; Lehiste, Ilse 2002. "O srpskohrvatskim akcentima". *Celokupna dela Pavla Ivića* 7/1, Sremski Karlovci/Novi Sad.
57. Ivšić, Dubravka 2013. *Predslavenski sloj u hrvatskoj toponimiji*. Doktorska disertacija, rukopis. Rijeka.
58. Ivšić, Stjepan 1911. "Prilog za slavenski akcenat". *Rad JAZU* 187, 133−208, Zagreb.
59. Ivšić, Stjepan 1951. "Iz naše akcentuacije i dijalekatske problematike". *Zbornik radova Filozofskog fakulteta* 1, 359−378, Zagreb.
60. Ivšić, Stjepan 1970. *Slavenska poredbena gramatika* (prir. Vrana, J. i Katičić, R.), Zagreb.
61. Ivšić, Stjepan 1971. "O akcentu hrvatskog ili srpskog jezika". *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*, München.
62. Ivšić, Stjepan 1979. "Prilog za kvantitetu u hrvatskom jeziku" (prir. B. Finka), *Rad* 376, 10−39, Zagreb.
63. Jovanović, Neven 2013. "E moja ti!". *Zarez*, 352, 14. veljače 2013. Dostupno na: http://zarez.hr/clanci/e-moja-ti
64. Jozić, Željko 2004. "O istraživanju dijalekatske sintakse". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 12, 97−102, Zagreb.
65. Jozić, Željko 2005. *Morfološko-naglasna poredbena analiza ikavskojekavskih štokavskih govora oko Županje i Orašja*. Doktorska disertacija, rukopis, Zagreb.
66. Jozić, Željko 2007. "O metodologiji terenskog istraživanja". *Šokačka rič* 4, Vinkovci, 155−161.
67. Jozić, Željko; Vukša, Perina, Ćurković, Dijana 2011. "Nazivi za bratova sina u hrvatskome jeziku" Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 37/2, 393–422.
68. Junković, Zvonimir 1970. "Dijalekatska slika hrvatskosrpskoga jezičnog prostora". *Radovi filozofskog fakulteta u Zadru* 8, 5−30.
69. Jurišić, Blaž 1973. *Rječnik govora otoka Vrgade. I. i II dio*. Zagreb: JAZU.
70. Kalsbeek, Janneke 1998. *The Čakavian Dialect od Orbanići near Žminj in Istria*. Amsterdam: Rodopi.
71. Kapović, Mate 2003. "Razvoj starih dugih samoglasa u hrvatskom i ostalim slavenskim jezicima". *Filologija 41*, 51−82.
72. Kapović, Mate 2004. "Josip Lisac, Hrvatska dijalektogija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2003." *Filologija* 43, Zagreb, 129–134.
73. Kapović, Mate 2005. "Nove duljine u hrvatskom jeziku (nakon općeslavenskoga razdoblja)". *Filologija* 44, Zagreb, 51–62.
74. Kapović, Mate 2006. "Toponimija sela Prapatnice u Vrgorskoj krajini". *Folia Onomastica Croatica* 15, 113–131.

75. Kapović, Mate 2006a. "Naglasne paradigme o-osnova muškoga roda u hrvatskom". *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 32, 159−173.
76. Kapović, Mate 2007. "Naglasne paradigme imeničnih *i*-osnova u hrvatskom". *Croatica et Slavica Iadertina*, 3, 71–79
77. Kapović, Mate 2008. "Razvoj hrvatske akcentuacije". *Filologija*, 51, Zagreb, 1–39.
78. Kapović, Mate 2008a. *Uvod u indoeuropsku lingvistiku: pregled jezikâ i poredbena fonologija*, Zagreb, Matica hrvatska.
79. Kapović, Mate 2009. "Rising mobility in Slavic *i*-stems". *Protolanguage and Prehistory. Akten der XII. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft, vom 11. bis 15. Oktober 2004 in Krakau*, ur. Rosemarie Lühr, Sabine Ziegler. Wiesbaden, 236–243.
80. Kapović, Mate 2010. "Naglasak *o*-osnova muškoga roda u hrvatskom – povijesni razvoj". *Filologija* 54, Zagreb, 51–109.
81. Kapović, Mate 2010a. "Naglasak imeničnih *i*-osnova u Orubici". *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 36, Zagreb, 23–31.
82. Kapović, Mate 2010b. *Čiji je jezik*. Zagreb: Algoritam.
83. Kapović, Mate 2011. "Naglasak imenica srednjeg roda u hrvatskom – povijesni razvoj". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 17, Zagreb, 109–146.
84. Kapović, Mate 2011a. "Naglasak *ā*-osnova u hrvatskom – povijesni razvoj". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 17, Zagreb, 147–172.
85. Kapović, Mate 2011b. "Language, politics & ideology in Croatia". *Slavia Centralis* IV/2, 45–56.
86. Kapović, Mate 2011c. "Historical development of adjective accentuation in Croatian (sufixless, **-ьnъ* and **-ъkъ* adjectives)". *Baltistica*, VII, 103–448.
87. Kapović, Mate 2011d: "The accentuation of *i*-verbs in Croatian dialects". Studies in Slavic and General Linguistics, 37, 109–233.
88. Kapović, Mate 2014. *Povijest hrvatske akcentuacije. 1. Fonetika*. Zagreb: Matica hrvatska.
89. Kapović, Mate; Matasović, Ranko (ur.) 2007. *Tones and Theories: Proceedings of the International Workshop on Balto-Slavic Accentology*.
90. Klaić, Bratoljub 2007. *Bizovačko narječje*. Zagreb: Matica hrvatska.
91. Kurtović Budja, Ivana 2001. "O zakozjačkoj grupi govora". *Zbornik o Zagori* 4, Zagreb, 173−177.
92. Kurtović, Ivana 2002. *Fonološki opis mjesnih govora čakavskih mjesta koja gravitiraju Zadru, Šibeniku i Splitu*. Magistarski rad, rukopis, Zagreb.
93. Kurtović Budja, Ivana 2009. *Govori Makarskoga primorja (fonologija i morfologija)*. Doktorska disertacija, rukopis, Zagreb.
94. Langston, Keith 2006. *Čakavian prosody. The accentual patterns of the Čakavian dialects of Croatian*. Bloomington: Slavica.
95. Lisac, Josip 1996. *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*, Zagreb.
96. Lisac, Josip 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Zagreb.
97. Lisac, Josip 2003a. "Fonologija novoštokavskoga ikavskog dijalekta". *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 29, 173−180.
98. Lisac, Josip 2005. " Proučavanja hrvatskih štokavskih organskih idioma". *Kolo* 1 [dostupno na: http://www.matica.hr/kolo/300/Prou%C4%8Davanja%20hrvatskih%20%C5%Âtokavskih%20organskih%20idioma/].
99. Lisac, Josip 2006. "Hrvatska dijalektologija od 1945. do 2005." *Croatica et Slavica Iadertina* 2, 105−114.

100. Lisac, Josip 2009. *Hrvatska dijalektologija 2: Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing.
101. Listeš, Srećko 1998. *Klis – prošlost, toponimi, govor*. Klis: Hrvatsko društvo Trpimir.
102. Lukežić, Iva 1990. *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt.* Rijeka: Izdavački centar.
103. Lukežić, Iva 1998. *Govori Klane i Studene*. Crikvenica.
104. Lukežić, Iva 2004. "Čakavsko u štokavskome govoru Imotske krajine" u *I. B. Šamija*: *Rječnik imotsko-bekijskoga govora.* Društva Lovrećana Zagreb. 471−501.
105. Lukežić, Iva; Zubčić, Sanja 2007. *Grobnički govor XX. stoljeća*. Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.
106. Lukežić, Iva 2012. *Zajednička povijest hrvatskih narječja: 1. Fonologija*. Rijeka: Filozofski fakultet − Čavle: Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.
107. Lupić, Ivan 2001. *Preskriptivna akcentologija i hrvatski standardni jezik*, Kolo 1, 85−134, Zagreb.
108. Mandić, David 2011. "Naglasak imenica u perojskom govoru". *Filologija*, 57, Zagreb, 175–184.
109. Mandić, David 2012. "Naglasak glagolâ s *i*-prezentom u govoru Medulina". *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 38/2, Zagreb, 23–31.
110. Marković, Ivan 2007. "Do kosti. Imenice hrvatske *i*-sklonidbe". *Lahor* 2, Zagreb, 14–36.
111. Marković, Ivan 2013. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.
112. Marković, Mirko 2005. *Dalmacija. Stanovništvno i naselja*. Zagreb: Jesenski i Turk.
113. Matas, Mate; Šilović, Duje 1995. "Mali rječnik i opis običaja zagorskih sela". *Zbornik o Zagori* 1, 133−155.
114. Matasović, Ranko 2001. *Uvod u poredbenu lingvistiku*. Zagreb.
115. Matasović, Ranko 2008. *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
116. Menac, Mira 1985. "Neki štokavsko-čakavski govorni odnosi". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 7/1, 169−172.
117. Menac Mihalić, Mira 1989. "Glagolski oblici u čakavskom narječju i u hrvatskom književnom jeziku". *Filologija* 17, 81−109, Zagreb.
118. Menac Mihalić, Mira 2005. *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj s rječnikom frazema i značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema.* Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Školska knjiga.
119. Mihaljević, Milan 2002. *Slavenska poredbena gramatika*, *1. dio*, *Uvod i fonologija*, Zagreb.
120. Moguš, Milan 1966. "Današnji senjski govor". *Senjski zbornik* II, 5−152, Senj.
121. Moguš, Milan 1976. *Čakavsko narječje*, Zagreb.
122. Moguš, Milan 1995. *Povijest hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb.
123. Muljačić, Žarko 1997-1998. "Tri težišta u proučavanju jezičnih elemenata stranog porijekla". *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 23-24, 265-280.
124. *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. − 2001.* www.dzs.hr 22. lipnja 2013.
125. Nežić, Ivana 2012. "O tvorbi imenica u govoru Brovinja", *Riječki filološki dani* 9, u tisku.
126. Novak, Grga 2004. *Povijest Dalmacije*. Split: Marjan tisak.
127. Pavić, Armin 1881. "Studije o hrvatskom akcentu". *Rad* 59, 1−102. Zagreb.

128. Peco, Asim 1966.−1967. "Jekavske oaze u zapadnoj Hercegovini". *Južnoslavenski filolog* 27, 267−306.
129. Peco, Asim 1972. "Priroda neakcentovanih dužina u srpskohrvatskom jeziku". *Zbornik radova posvećenih uspomeni Salke Nazečića*, 389−394, Sarajevo.
130. Peco, Asim 1981. "Čakavsko-šćakavski odnosi u zapadnobosanskoj govornoj zoni". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 5, 137−144.
131. Peraić, Martina 2011. "Word accent in the local dialect od Bosanski Svilaj". *Baltistica* 7, 171–196.
132. Piccoli, Agostina; Sammartino, Antonio 2000. *Dizionario dell'idioma Croato-Molisano di Montemitro. Rječnik moliškohrvatskoga govora mundimitra*. Montemitro: Fondazione Agostina Piccoli − Zagreb: Matica hrvatska.
133. Pišković, Tatjana 2011. "Sintaktička narav gramatičkoga roda". *Filologija* 56, Zagreb, 137–158.
134. Riđanović, Midhat 1988. *Jezik i njegova struktura*. Sarajevo: Svjetlost.
135. Riđanović, Midhat 1991. "On the Struggle of Underlying Phonemes for a Voice in Surface Phonetic Structure“. *Languages in Contrast and Contact; essays in contact linguistics* [ur. V. Ivir i D. Kalogjera, niz: *Trends in Linguistics. Studies and Monographs*, 54). Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 365–379.
136. Riđanović, Midhat 2012. *Bosnian for Foreigners*. Sarajevo: Rabić.
137. Sekereš, Stjepan 1980. "Govor Hrvata u zapadnoj Bačkoj". *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 23/1, 135−205, Novi Sad.
138. Sekereš, Stjepan 1983. "Govor iločkih Hrvata", *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 26/2, 123−174, Novi Sad.
139. Sekulić, Ante 1990. *Bački Bunjevci i Šokci*, Zagreb: Školska knjiga.
140. Skok, Petar 1971. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.* I–IV, Zagreb: JAZU,
141. Soldo, Josip Ante. 1995. *Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću. Knjiga prva.* Sinj: Ogranak Matice hrvatske u Sinju.
142. Soldo, Josip Ante 1997. *Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću. Knjiga druga*. Sinj: Ogranak Matice hrvatske u Sinju.
143. Šamija, Ivan Branko 2004. *Rječnik imotskoga govora.* Zagreb: Društvo Lovrećana.
144. Šamija Ivan Branko; Tucak, Perica; Petričević, Josip Joško 2010. *Slikovni rječnik Imotske krajine*. Zagreb: Društvo Lovrećana.
145. Šimundić, Mate 1971. "Govor Imotske krajine i Bekije". *Djela ANUBiH* 56, Odjeljenje društvenih nauka 26, Sarajevo: ANUBiH.
146. Šimundić, Mate 1985. "Jezične osobitosti u 'Cvitu razgovora' Filipa Grabovca". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 7/1, 223−240.
147. Šimunović, Petar 2009. *Rječnik bračkih čakavskih govora*. Zagreb: Golden marketing.
148. Škaljić, Abdulah 1966. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost izdavačko preduzeće.
149. Škiljan, Dubravko 1987. *Pogled u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga.
150. Šonje, Jure (ur.) 2001. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
151. Tomelić Ćurlin, Marijana; Anić, Marija 2012. "Fonološki i morfološki opis kruševačkoga govora". *Croatica et Slavica Iadertina*, br 8/2, 349−362.
152. Tomelić Ćurlin, Marijana; Ćurković, Dijana 2013. "Jezik, virovanja i zaviti na Pelješcu". *Lingua Montenegrina*, god. VI, sv. 1, br. 11, 41−82.
153. *Upitnik za Hrvatski dijalektološki atlas*, skupina autora, 1963, Beograd.

154. Vranić, Silvana 2011. *Govori sjeverozapadnoga makrosustava na otoku Pagu, 2. Morfologija*. Rijeka: Matica hrvatska Ogranak Novalja; Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
155. Vranić, Silvana, 2005. *Čakavski ekavski dijalekt: sustavi i podsustavi*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
156. Vrgoč, Martin 2009. *Pregled povijesti grada Sinja*. Sinj: Ogranak Matice hrvatske.
157. Vukušić, Stjepan. 1995. "Prednovoštokavsko prenošenje naglaska i njegovi odrazi u hrvatskoj standardnoj prozodiji", *Hrvatski dijalektološki zbornik* 9, 101−105, Zagreb.
158. Vukša Nahod, Perina 2014. *Fonologija i morfologija mjesnih govora slivanjskoga područja*. Doktorska disertacija, rukopis. Filozofski fakultet u Rijeci.
159. Vulić, Sanja 2005. "Složeno-sufiksalna tvorba imenica u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima". *Croatica et Slavica Iadertina*, 1, 47−60.
160. Vulić, Sanja 2005a. "Preobrazba kao rubni tvorbeni način pri tvorbi imenica u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima". *Čakavska rič*, 1-2, 213−219.
161. Vulić, Sanja 2005b. *Tvorba imenica u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima*. Doktorska disertacija, rukopis. Filozofski fakultet u Rijeci.
162. Vulić, Sanja 2006. "Dosadašnja istraživanja tvorbe riječi u hrvatskoj dijalektologiji". *Čakavska rič*, br. 1-2, 97−113.
163. Vulić, Sanja 2006a. "Imeničke sraslice u gradišćanskohrvatskim govorima". *Čakavska rič*, 1-2 115−119.
164. Vulić, Sanja 2006b. "Sintaktičko-semantička tvorba kao rubni tvorbeni način pri tvorbi imenica u gradišćanskohrvatskim idiomima". *Croatica et Slavica Iadertina*, 2, 73−82.
165. Vulić, Sanja 2007. "Čista prefiksalna tvorba imenica u gradišćanskohrvatskim govorima". *Croatica et Slavica Iadertina*, br. 3, 81−93.
166. Udier, Sanda Lucija 2008. *Jezik književnosti i jezik publicistike na predloščima književnih i publicističkih tekstova Miljenka Jergovića.* Doktorski rad. Filozofski fakultet, Zagreb.
167. Yule, George 1996. *Pragmatics*. London: Oxford Universitiy Press.
168. Zečević, Vesna 2000. *Hrvatski dijalekti u kontaktu*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Mrežni izvori:

http://whc.unesco.org/en/list/ − UNESCO, popis svjetske baštine
http://www.alka.hr/ − Sinjska Alka
http://www.dzs.hr/ − Državni zavod za statistiku
http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=3650 − Zaštićena baština Ministarstva kulture
http://www.historyonthenet.com/WW2/statistics.htm − Statistika: Drugi svetski rat
http://www.hr/hrvatska/geografija

VII. OGLEDI GOVORA

1.) Ante Buljan (rođ. 1926. Donji Bitelić, *Bitelic-AB.mp3*)

Slùšāj, kòd nās se znàlo óvde, zèlēn^{i} nêmā, nȉt je tô... Kô j^{e} tô sádio? Štà je blâga bílo po Pòn^{i}kvi dòl^{i} po Cèt^{i}ni? Ȍndā ti bi dòl^{i} dòšlo, é: oḍ kunpíra cìmu, lîst kùvā j^{e} se za blìtvu. I tô ti je bílo sâmā sô, kò ć t dà mâst^{i}! Ê da je mâst^{i}! Kò je ìmā mâsti! Ȍndā je trébā dòb^{i}t lòja - od vòlova kat se túče, ko bi ìma màlo nòvācā pa kúp^{i} tô. Kò ć t kúp^{t} mâst! Màlo mâsti ìmāš, dȉžīš dvî kràvce, izméteš, tô t^{i} je mâst. Prâse ùbijēš šezdès-sedondèsēt kílā, na sèdmer-òsmer čȩ̀ādi, štà će t tô kat t^{i} dôʒē... Četvŕtkon se i nèdl̥ōn kùvalo! Bâcī t vòlkō - stôl. (Pokazuje.) *Nàjidēš se tòga, zà ūru gládan jȍpēt. Ȍndā bi se p^{i}êć^{i} ìmale, p^{i}êć, pa se kùvā krùv. Rèćmo ȍnī samúni po jèdno dvà-tr kȉla. Po des^{i}étak samúna ȍndā bi bílo. Ma kàkvī! Vèćē nègo ȍvī môj.* (Pokazuje kruh na stolu.) *I ȍndā ti je tàmo skòra màgare tôg brȁšna, svè t je túte, i nàčnē t vrûć krùv, trêbā dvá dāna da se... a ako nêmāš, ȍndā nêma zà ūru. Ako je dvá dāna kùvān krùv, ȍndā mȍre trȁjat vȉšē. A dànas kâžēš, ako níje jùtrōs krùv...*

Stârī b^{i} ti l̥ûdi ùvečē ìmal^{i} sílo. Žène bi ìmale sílo, cùre bi ìmale svȍje sílo. Ȍndà ka òne prédū, plètū ili klùpā se vùna, ȍndā òne pȉvajū. Ali ako pȉvojū trèbā dȍbar kl̥ûč, jer èvo ti dvàjs mȍmākā. Sȁḍ su d^{i} s^{u} òne, ȍndā je pȉsma, ȍndā će mônci dôć k ńȉmon. A mômci, ka nȉgdi níje rádlo, u pízdu màternu, ȍndā ôdā, ôdā tàmo di s cùre. Dȉ je mlàdosti, bòlan? Tô je bílo nêmāš kùt kog upòznat, a znâš kroẓ svè g^{a} jâ znân i prȉje. Jâ sùb^{o}tōn nêmān štà rád^{i}t. Pîtā ćȁć: 'Di ȉʒēš?' - 'A ȉʒēn ù Sinj.' - 'A štà š u Sínj^{u}?' Jâ: 'Ȉʒēn.' Prȍšā tù gōr, proódal bi tr-čètr ûre. Vrát dē se kùć popódnē, òpe nȁše cùre. Cùre ódaju ki ì mī! Da se nè s kīn sàstanē. ʒâvla i òna ìmā! Š čîn će? Kò će ti dàt pàre! I ȍndā vrát^{i} se s nȁšīn cùron dȍl.

2.) Zorka Buljan (1926. Donji Bitelić, *Bitelic-ZB.mp3*)

Pa kùp, kòsi, grȁbi, ^{u}ôdāj... (susjed: Vȓši.) ...mȁgarāḍ tòvar^{i}, vȓš^{i}, svȅ se rádlo. Óde gúmla t ȅvo prìt kćōn, ùndā kònja ùjti, vȓš šèncu, réd^{i} mî žènsk^{i}ē žȉto, pa ùnli b, gònlo se, krù̯y se kȕvā i púra se kȕvala. Bàbē Pènj^{u}še, njègovē bȁbē, nâjslaʒā bíla púra. Òna nàstavī pa vár, vár, vár i òndā ka se dòbro j^{e} svârī, ùndā njézna nâjsloʒā, a mî kojī bȉžē dà ćemo... Òna je vrȉjē. Ùmīšāš je. A mùč^{i} kàg b^{i} t kázala... Kȁt son jâ dȍšla ^{u}óde, nísan nȁšla zâvu i svȅkra od njȉzī ù kći, ìmān. Ȕndā, kad b^{i} ònī stârci se skȕpli ȕv^{e}čē, lòžī se vȁtra, níje ùndā bílo špòrētā. Nȉt san ga nàpravla, nȉt san ga ìmala, nègo ko lòrī vȁtru na ȍgnjīštu, dȍl^{i} prȉd nozi dȉ su mi krȁve lȅžāle, ùndā kat krù̯y tâ skȕvāj pa ga trîbā raskuvávat, pa òndā na ònī lȍpār, ìmāmo ga mi ì sad dȍl u ȍgnjištu ako... Ka da níje, dôʒe tvôj dȉt Stípe, Škèrec, môj svȅkar, i jȍš ńȉzī, ùndā òn^{i} za tê... Sȁd da san jâ sáma, jâ ć tô lîpo rasplèćat i jâ ć tô, a ka su òni kû da se strȁšīn! Vȉšē pútā púru mîšāj, nè bi je osòlla. Ȁjde mȕči, ùndā prìpanēš se! A dȍl dok san bíla ù Dadīćā, ȍndā ova kušìnca, ȁjd Bòžca, cȕra: 'Gòn vânka tàmo da ȉʒū blâgo, al da nè mōrāmo ù kći, nâš, sprèmkat.' Ȍndā kad nís^{i} sprèmkā, nísi znâ, a ka pȍsl^{i}n môrāš. Kâ i èt^{o} sȁt vî cȕrce ovàkō mòje il kȍje bíle bíle. A ȉʒē ù škōlu, ȉʒē tàmo-âmo, níje cȁr^{i}la, ùjtra da se ùdā, a pa kad nè znā skȕva kàvu, nè znā s rúčkon, màkar ùpola.

3.) Smilja Đapić (1947. Gornji Bitelić, *Bitelić-SD.mp3*)

Ka sam óvde dȍšla, ȕndā bíli vô, znâš vòlovi ȍnī, i s ńȉma se òralo i gòn^{i}lo dȉva i tàkō, gńôj. Ȍndā kàsnijē kȍń. Vȍlo ɣ se prȍdāl^{i}, ȍndā kȍń i kȍla i ȍndā kàsnijē smo kúpli trȁktōr. Ȍndā je lȁkšē s trȁktoron. Ȍndā s trȁktoron i ùzorēš i dòtrāš, i ȍndā se vȑla ȍnā šènca, níje bílo kȍmbāja, nego se vȑlo sa trȁktōron i sa kȍńīn. Prȉje sa kȍńīn, kàsnijē sa trȁktōron, dvâ kȍńa i tàkō ȕ krūg, a ȍndā j kàsnijē trȁktor. Pa znâš da je Náda s trȁktoron tȁmo vȑla tȁmo-vâmo. Èto dûšo. A kàsnijē dȍšā kȍmbāj i ȍndā j^{e} lȁkš^{i}ē. Ȕndā s kȍmbajōn ka trîbā pȍkupī se žȉto i dȍbro. Prȉje su žène jȁdne mórale kȉt^{i}t ȍnū šèncu, ȍnē snȍpe, i ȍndā ī gȍn kȕć^{i} i tȁkō vȑše se i skȉtī se na jèdno, ȍnī, úže, i ka se tô, dûšo, bȕdē ȍvī, kad je gȍtovo, ȍndā gȍni se kȕć i ȍndā se vȑšē. A têško j^{e} bílo. Mȉslīn, žèno^{n} je bílo têško. A i mȕškī su kȍs^{i}li tô žȉto. Níje ni ńȉma^{n} làko bílo. Ma vrâga, ko da j làko ȉkom bílo! Svȅ rȕkon! A sȁt, mȁńē se kȍpā. Jê, mȁlo se prȍgūlī, nâš ȍnō, al sȁt je sàsvīn drȕkčijē. Pȍsādī se ȍnōn sȉjačcōn i ȍndā kàsnijē kad nȉknē, mȁlo prȏ ʒēš fr^{i}ézōn i dȍbro. Nȉ pō mȕkē kâ prȉje. Kȍjā vrućìna! A štȁ ć^{e}š? Ako nêš tàkō, ȍndā nêš pȍkup nȉšta. Mȕčlo se svȁkāko. Bíli jáki. Vâmo su ȍnī ļûdi stàrīnskī... Ma i sàdā râdī se, al mȁńē, mȁńē. Nêmā mlâdōg národa da tàkō râđī. I n^{i}éć^{i}ē. Ma kàkvī! Néćē ȍn da se mȕčē, dûšo. Sìdē, pȉjū jèdni, a ìmā ńȉzī ļúdī šta ȍćē rádt. Znâš štȁ, kat ti nȅko dáde vȁkō, ka s^{i} díte pa ti dáde nȅko jȁbuku, tô je bílo vèl^{i}ko. Mâjkē m^{i} mȉlē! Ȉli kȍlāč – ma têško se tô i kȕpovālo i ìmalo. Mȁlo se tô ìmalo, dûšo.

(*Jeste li išli u mačkare?*) *Bíle su mȁčkare ȍvē, mȉslīn, ȍvī vàkō vȅćī ļûđ. Bíli u zvonárīn bȁba, dȉt, zvȍna vȉsē, tȑčē, mlâdā, mlâđī... Ȍbūkl^{i} b se ù onū svȁskū rȍb^{u}. Ȍndā bȁš je bȉlo dȍbro. Ȍndā iz Bajàgīća ȉʒū prko Bȉtelća, svȅ ȍbāʒū i ȍvdān. Ȉspri svȁkē kȕćē dȏʒū, pȉvajū. Ako ìmāš pâra, mȁlo dádeš, ako ìmāš... Ȍndā su cȕre darívale, tô su darívale na ȍnī bȁrjāk. I... A ȍvī ļûdi, pa kad dȏʒē ȕndā dáde mu ȍnē slanìnē. Kȍjā je dȅbļā, tô je jȍš bȍļā. Tô je bílo. A štȁ ćeš, bílo je dȍbro. U ȍnā vrimèna ȍpēt nȅkāko j^{e} bílo zadovȍļnijē. Dànas svȅ jȁdno i nȅkāko... Jâ nè znān. Nêmā vȉšē ni svîta, nêmā, svȅ slȁbo. Dȍsta j^{e} tȍga i pȍmālo. Mȁlo nas ìmā. Ȕ svakōme sèlu tô nȅkāko prorídlo. Ȁjde ù nās je jâko slȁbo. Pa nêa pȕno ni ù Žārākā, ȁjde ù ńizī nȅko dȏʒē od nèdļē, znâš. Óvde ī lȍše ìmā. Štȁ nâs ìmā? Ȍsan. Nȉšta! Ni dìcē nêmā. Óvde nêmā nȉko. Prȉje rȁta, sȁt ìmāš óvde i telèfon i svȅ ìmāš, prȉje tȍga níje bílo nȉšta. A štȁ ćeš. Ȍndā je tô nárot i issèlio. Kâžē óde nêmā nȉšta, nêmā vȍdē, nêmā strújē, nêmā telafóna, ȉʒē svȅ blȉžē grâdu. I kȕpovālo se mȉsto, rádlo se kȕće. Mȁ! Svȅ je tô štȅta šta je vàkō náro ɣ mȉslīn ȍtšā, ȁ!*

4.) Sveto Bulović (1946. Gorńi Bitelić, *Bitelic-SB.mp3*)

A bȁv^{i}li s^{u} se ļûdi svȁčīn, ònī, mȕka ī je nàgonla svîn i svȁčīn da se bȁvē. Rècmo, páļēńen tȕzi klȁčīna. Níje bílo grȁʒ^{e}vīnskōg matrijála ka dànas. Rádije se sìstēm rèc^{i}mo u graʒevìnē, bílo je páļeńe kȁmena. Tô je vèl^{i}ka procedúra, rècmo, òvāj, tríbalo je nâjmańe pedès ļúdī da nàpravī tô zȁ msēc ȉ pō dánā. Trîbāš sȁšit stô kubíkā šȕmē. I štȁ je, òndā b òni, jèan b vȁdija pijésak, vȁdli b kȁmenē plȍče, nâʒū nègdi ȕ brdu di se cîpā kȁmēn, pa vȁdli b plȍče, pa góńalo b tô na mȁgarādīn, kȍńīn, pa na samàr^{i}ci, pa dogònlo bi tàmo d će bȉt kȕća, pa drȕgī bi rádli kȕću, rècmo zíʒ^{a}li, pa kòpali, krȅsali kȁmēńe i tô, p^{a} òndā b^{i} trȅćī pálli klȁč^{i}nu.

Trîbā stô mȅtārā dȓvā za klȁč^{i}nu. È, al trîbā iskòpa rȕpu. Znâš kòlkū trîba rȕpu iskòpat, dvâ ȉ pō mȅtra dubìnē sa šêst ȕ krūk. Pa trîbā tô nàvadt mȍžda jèdno pedèsē kubíkā kȁmena. Pa trîbā nâć tȍga mȅštra kòji tô znâ sagrádt. Trêbā i sazídat jel, i kaḑ î sàzīdaš, òndā s òstavī jèdna vráta málā i tô ti bȕdē kâ málā piramída rècmo. I ȍkolo ka s tô svȅ slȍžī tû pedèsē kubíkā kȁmena, unútro šúpļo kâ môst nàpravļ^{e}no, rècmo, i mȍš ûć unútro, a ȍkolo se nàpravī, nàpravī se plôt. I ȉzmeʒu plȍta, a plôt je od dȓveta, šîbļa, òvoga, i kȍlācā, i òndā se tû ȉzmeʒ^{u} kȁmena tȍga i tȍga šîbļa, mȅćē se zèmļa, slôj zèmļē osandès cȅnātā da nè b izgòrija tâj plôt. I òndā ka s tô svȅ nàpravī, dȓva se sprêmē i òndā se pâlī, klȁk se pâlī, jèl. Môra gòrt trî dâna i trî nȍć^{i}, a tȅk nákon, nákon dân ȉ pō pȍčmē kȁmēn vȍdu púšćat. I ka pȍčmē kȁmēn púšća vȍdu, òndā mȍžda pâr stòl^{i}tārā vòdē iẓ kȁmena ìzāʒē. I òndā kat tȅk pȍčmē, ìzāʒē vòda iẓ kȁmena, òndā tȅk se dòbījā temparatúra kȁmena kòji se prìtvāra, rècmo, u klȁk. I òndā k se tô nàpravī, prírodnā procedúra tâ, òndā t dôʒē, môrā s nàpraẓ nâdstrešn^{i}ca ȉznat tȍga. Kaḑ tô svȅ se ùžārī, òndā se mȅćē bûs. Štȁ? Kòpā se lìvada i òkrćē se tráva. Svȅ se tô zàgūšī zèmļōn. I ka s tô òdūšī, òndā štȁ su rádli? Níje bílo cígli ka dànas, níje bílo ònāj rècmo tȓńīlkē i lȉmōvā i tȕzī. Òndā, štȁ s rádli? Ševáron ili bȁrevnōn, rècmo bȁrevna òvā šta réste tû u Cèt^{i}ni âmo štȁ je ìmā, s tîn su se prȉje kȕće pokrívale, ili ševára od zìm^{i}ce žȉta, tô b se pòkrlo. Ako kȉša òkrēnē, nè smī dòlazt vlȁga dȍl. I òndā b t tô stálo trî nèdļe, trî sèdmce, mȉsec dánā, i òndā b s tô pȍčēlo otkopávat. Ka b se ȍtkopālo, òndā b tríbalo mȓtt tâj klȁk. Rècmo da t kȉlo kȁmena pȍpijē trî lȉtre vòdē za ugáz ga, i nàkuvāš i òḑ tā trî dȍbijēš, rècmo, tríbalo b bi po prȁvlu čètr^{i} kȉla, a nè mož^{e} bȉ čètr vej dòbīvāš trî. Òndā bi, tȅk kaḑ procedúru tû prôʒē, ùgāsī se tô i òndā b tȅk mȅštr^{i} grádli kȕću.

Ònda dȉ je dȓvo sȉć za kȕću, mèćat grêde, pa plȍču vàdit pa lètvat, kȕća j se rádla po pê-šês gòdīna, a dànas se nàpravī zȁ msēc dánā, nè sàmo rècmo óvde ù nās u Dàlmāciji,

svȁgdi. Tàkō j se rádlo i pò Bosn[i] *rècmo, ònāj. Bosánci s ļûdi râdli od dàskē, dȑveta, cípalo b dȑva, bȕkve, jèle i tô, a rècmo po Slàvōniji s rádli od zèmļē. Rádli su matúne, móral su pȅć málē ȍnē matùnće pa zíʒat. A níje bílo ka dànas za dnȇvnī bòravak i sȍbu. Ne, nȅ, nego štȁ t je nàpravlo? Tû t je se nàpravio lîpo kòmīn, u ćóš*[i] *se je nàpravla stàrīnskā pêć za pȅć krȕh, samúne, rècmo. Tô se pȅklo za Bȍžć i Nȍvū gȍdnu. Ispèče se, ȍnāj úlaẓ tàmo, ìspeče se pedès kîla krȕva i tô b bílo dvá msēca, ȍndā b dȁļē kȁša. Níje bílo prigrádt sȍbe, nego tȁmo su ôvce morále lèžat, i krȁva, i kȍń, i màgare, šta s ìmā. Rècmo, štȁ je bílo, nȁ Vrdov*[u] *nàpravī kȕću i ȍndā nàpravī krèvet. Mȅtnē čètr stúpa i ôvce ȉspot, kòze. Níje mȍgā òpstat ȍd leda. I svȅ mór*[a]*le s se kȕće ukòpat ȕ zemļu. I tàkō s òni mórali čȅkat za, òvāj, zîmu, jèl. Gȍri je pȉća za stȍku, i ȍndā dȍl nàpravī u stȍci, tâj nàpravī krèvet, u ćóši mȅtnē kòmīn i tàkō j ûn žívio.* (žena: *Ȉmā svȅ,* i *pareféme!*) *Tàkō je bílo svȁgdi,* pò Bosni, *i svȁgdi. I prȁsāḍ, kȍkoš... Svȅ làko, al kȍkoš jȍš kat ȍnē stȁvē, kȍkoš! I rècmo saḍ u ònāj stàrīnskī bíļac dôʒē t kȍkōš, pȑnē t kȍkōš ili snèse jáje na krèvet*[u] *dȉ, dȉ, dȉ je, ònāj... Mȉslīn, tô je tàko bílo. Rècmo sàmo nȅko je ȉmā blȉžē, blȉžē je ȉmā vȍdu. Pȕno rècmo nȁšī ļúđī po Dàlmāc*[i]*ji níj ìmalo vòdē,* dogònlo b *gńȉlu, nabíjalo, da mȍre ȕvatt, prižívt i tô...*

VIII. ILUSTRACIJE

Popis tablica:

- Tablica 1. *Kretanje broja stanovnika od 1857.–2001.*, str. 22;
- Tablica 2. *Stanovništvo Bitelića prema dobi i spolu*, str. 22;
- Tablica 3. Praslavenski glasovni sustav, str. 25;
- Tablica 4. *Općeslavenski vokalizam*, str. 26;
- Tablica 5. *Samoglasnički inventar govora Bitelića*, str. 33;
- Tablica 6. *Konsonantski sustav govora Bitelića*, str. 65.

Popis karata:

- Karta 1. *Okolica Sinja s naseljima*, str. 11;
- Karta 2. *Predmigracijski raspored srednjojužnoslavenskih narječja*, str. 27;
- Karta 3. *Predmigracijski raspored ikavskih štokavskih dijalekata*, str. 28;
- Karta 4. *Štokavski dijalekti*, str. 30.

IX. ŽIVOTOPIS

Dijana Ćurković rođena je 1983. godine u Sinju, a od jeseni 1995. živi u Splitu, gdje završava osnovnu školu i IV. Opću gimnaziju.

Godine 2002. upisuje dvopredmetni studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Engleskoga jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Splitu. Temeljem visokog prosjeka ocjena bila je stipendistica Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa. Dvije godine bila je članica Vijeća Fakulteta (predstavnica studenata). Na Odsjeku za anglistiku sudjelovala je u pokretanju i uređivanju časopisa za književnost *The Split Mind*. U srpnju 2007. obranila je diplomski rad pod mentorstvom prof. dr. sc. Diane Stolac *Slovopisna rješenja u Planinama Petra Zoranića* i stekla titulu diplomirani kroatist i anglist.

U Zagrebu živi od rujna 2007., a u prosincu iste godine primljena je na doktorski studij *Povijest i dijalektologija hrvatskoga jezika* na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci. Na Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje radi od ožujka 2008. na projektu *Digitalna obradba hrvatske narječne građe* Odjela za dijalektologiju (voditelj dr. sc. Željko Jozić), a od listopada 2010. članica je Znanstvenog vijeća Instituta kao predstavnica asistenata. Surađuje na drugim projektima Instituta, kao i na projektima drugih institucija, i to provedbom tekstoloških i terenskih istraživanja (uključujući obradu staroštokavskog govora Hrvata u Rekašu u blizini Temišvara u Rumunjskoj). U ljetnom semestru akademske godine 2009./2010. održavala je seminare iz kolegija Povijest hrvatskoga jezika na Filozofskom fakultetu u Splitu. U akademskoj godini 2010./2011. bila je voditeljica Zagrebačkog lingvističkog kruga pri Hrvatskom filološkom društvu. Od 2013. sudjeluje u organizaciji seminara *Jezikoslovne rasprave*, koji se održava na Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje (voditeljica dr. sc. Kristina Štrkalj Despot, tajnice Ana Ostroški Anić i Dijana Ćurković).

U lipnju 2014. na Filozofskom fakultetu u Rijeci obranila je doktorsku disertaciju *Govor Bitelića* pod mentorstvom doc. dr. sc. Mate Kapovića s Odsjeka za lingvistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Osim lingvističkih, objavljuje i društveno-kritičke radove u hrvatskim medijima. Sudjelovala je u uređivanju i/ili lektoriranju nekolicine časopisa. Više puta nastupila je kao gošća u televizijskim i radijskim emisijama te je dala nekoliko intervjua za novine i portale.

1. Konferencije:

a) referati

- 2013. *Hrvatski regiolekti*, Standardni jezici i sociolekti u 21. stoljeću / Standard languages and sociolects in the 21st century, Dubrovnik, 19. travnja
- 2013. *Čakavsko u zadarskome žargonu grupe Postolar Tripper*, Domaća rič, Biograd, 20. travnja
- 2012. *Sestrična*, *nećakinja*, *neputa*, *nevoda*, 12. Međunarodni skup o hrvatskim dijalektima (u suradnji s Mirjanom Crnić Novosel, Perinom Vukša Nahod i dr. Željkom Jozićem), Zagreb, 17. – 19. listopada
- 2012. *Neke razlike između standardne i akcentuacije najvećih hrvatskih gradova*, 8th International Workshop on Balto-Slavic Accentology, Novi Sad, Srbija, 6. – 8. srpnja
- 2011. *Accent paradigms of â-stem nouns in the Neo-Štokavian dialect of Bitelić*, 7th International Workshop on Balto-Slavic Accentology, Moskva, Rusija, 7. – 10. srpnja
- 2011. *Utjecaj akcenatskih karakteristika na redukcije vokala u novoštokavskom govoru Bitelića*, Dani akcentologije, Zagreb, 10. – 12. ožujka
- 2010. *Fluctuations in the accentuation of Blatnica Pokupska*, 6th International Workshop on Balto-Slavic Accentology, Vilnius, Litva, 7. – 10. srpnja
- 2009. *Jezik proznih poslanica jugoistočnoga kompleksa hrvatske renesansne književnosti*, Zadarski filološki dani 3 (u suradnji s dr. Marijanom Tomelić Ćurlin), Zadar 5. – 6. lipnja
- 2009. *Baka i unuk – generacijske razlike u govoru Blatnice Pokupske*, Međimurski filološki dani 1 (u suradnji s Perinom Vukša), Čakovec, 24. – 25. travnja

b) radionice

- 2010. *Treća kroatistička tekstološka radionica: Različitost istog: varijantnost Marulićeva pjesničkoga teksta*, Dani Marka Marulić, Split, 22. – 25. travnja, voditeljica (suvoditelj dr. Amir Kapetanović)
- 2009. *Druga kroatistička tekstološka radionica: Varijantnost pjesničkoga teksta u 15. i 16. stoljeću*, Dani Marka Marulića, Split, 20. – 21. travnja, polaznica (voditelj dr. Amir Kapetanović)

2. Predavanja:

- 2012. *Rodbinsko nazivlje u hrvatskome jeziku: nećak i nećakinja*, 76. Matičin četvrtak u muzeju, Velika Gorica, 8. studenoga
- 2011. *Prevedenice u košarkaškom žargonu*, Zagrebački lingvistički krug, Zagreb, 25. listopada
- 2010. *Povijest hrvatskoga jezika*, seminar, Filozofski fakultet, Split, ožujak – rujan (nositeljica kolegija dr. Diana Stolac)
- 2010. *Umire li govor Rekaša u Rumunjskoj?*, Hrvatsko fonološko društvo, Ciklus o hrvatskim dijalektima: štokavsko narječje, Zagreb, 10. siječnja
- 2009. *Generacijske razlike u fonologiji Blatnice Pokupske*, Zagrebački lingvistički krug, Zagreb, 15. prosinca

3. Ostalo:

- 2010. – 2011. *Akcentološka radionica*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, listopad – lipanj (voditelj dr. Tijmen Pronk)
- 2010. *Diploma znanja ruskoga jezika na Ä razini*, škola stranih jezika Sputnik, Zagreb
- 2009. *Diploma znanja talijanskoga jezika na B1 razini*, škola stranih jezika Sokrat, Zagreb

4. Izobrazba

- 2007. diploma Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, dvopredmetni studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Engleskoga jezika i književnosti, opći smjer
- 2014. doktorat Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, poslijediplomski doktorski studij Povijest i dijalektologija hrvatskog jezika

5. Bibliografija

- 2013. "Prevedenice u sportskoj terminologiji: košarka", *Croatica et Slavica Iadertina*, 9/1, 63–81
- 2013. "The Similarities between Croatia's Four Largest Urban Dialects: Zagreb, Split, Rijeka, Osijek", *International Journal of Science*, 3, 201–213
- 2013. " Jezik, virovanja i zaviti na Pelješcu", *Lingua Montenegrina*, VI/1, 41–82 (u suradnji s Marijanom Tomelić Ćurlin)
- 2013. "Priče iz folklorne tradicije poluotoka Pelješca", *Poznańskie Studia Slawistyczne*, 3, 275–288 (u suradnji s Marijanom Tomelić Ćurlin)
- 2012. "Zagrebački lingvistički krug 2010./11.", *Zadarska smotra*, LXI/2, 223-228
- 2012. "Zagrebački lingvistički krug 2010./11.", *Suvremena lingvistika*, Vol. 38. No. 73. 133–133
- 2011. "Fluctuations in the accentuation of Blatnica Pokupska", *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 37/2, 365–379
- 2011. "Nazivi za bratova sina u hrvatskome jeziku", *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 37/2, 393–422 (u suradnji s Željkom Jozićem i Perinom Vukša Nahod)
- 2011. "O vapora do traekta (Dunja Jutronić: Spliski govor. Split: Naklada Bošković, 2010, 476 str.)", *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. 37/1, 275–283
- 2011. "Baka i unuk − generacijske razlike u govoru Blatnice Pokupske", *Međimurski filološki dani 1*. 113–122 (u suradnji s Perinom Vukša)
- 2011. "Čakavsko i štokavsko u dvjema proznim poslanicama iz 16. stoljeća", *Zadarski filološki dani 3*. 373–388 (u suradnji s Marijanom Tomelić Ćurlin)
- 2008. "Palatali u latiničnoj grafiji pisaca zadarsko-šibenskoga kruga od 14. – 17. stoljeća", *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 33, Zagreb, 95–114